

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ANAYASALARIN BAŞLANGIÇ KISIMLARININ
HUKUKİ DEĞERİ

MEVLÜT GÖL

2501121433

TEZ DANIŞMANI

PROF. DR. ABDURRAHMAN EREN

İSTANBUL-2015

YÜKSEK LİSANS

TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN

Adı ve Soyadı : MEVLÜT GÖL

Numarası : 2501121433

Anabilim/Bilim Dalı : KAMU HUKUKU

Danışman : PROF.DR.ABDURRAHMAN EREN

Tez Savunma Tarihi : 17.08.2015

Tez Savunma Saati : 10:00

Tez Başlığı : ANAYASALARIN BAŞLANGIÇ KISIMLARININ HUKUKİ DEĞERİ

TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜ'NE OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1. PROF.DR. ABDURRAHMAN EREN		KABUL
2. PROF.DR.FETHİ GEDİKLİ		✓
3. PROF.DR.NİHAT BULUT		✓
4.YRD.DOÇ.DR.LEVENT KORKUT		✓
5.YRD.DOÇ.DR. SAADET YÜKSEL		✓

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF.DR.SEVTAP YOKUŞ		
2- DOÇ.DR.KASIM KARAGÖZ		

ANAYASALARIN BAŞLANGIÇ KISIMLARININ HUKUKİ DEĞERİ

MEVLÜT GÖL

ÖZ

Devletlerin temel kurucu belgesi olan anayasaların dayandıkları temel ilke ve felsefeyi açıklayan, anayasayı uygulayanlara yol gösteren bölümler başlangıç kısımlarıdır. Yazılı anayasaların ortaya çıkışından itibaren anayasa metnlerinde yer vermeye başlanan başlangıç kısımları, bazı hukuk sistemlerinde ülkeye özgü ilke ve değerleri ihtiva eden edebi bir metin olarak, sembolik bir mana ifade etmekten öteye geçmezken, bazılarında anayasanın yorumlanmasında bir araç olarak kullanılabilir. Bazı sistemlerde ise, başlangıç kısımları, anayasanın bir parçası gibi hukuki değer kazanabilmektedir. Başlangıç metinleri, ya ülkelerin anayasalarındaki açık bir hükümle, ya kendi muhtevalarındaki bir ifade ile veya anayasaya uygunluk denetimi yapan yargı organlarının içtihatlarıyla hukuki değer kazanabilmektedirler.

Karşılaştırmalı hukuk incelendiğinde birçok ülkenin anayasasında başlangıç kısmının bulunduğu görülmektedir. Liberal, Sosyalist veya İslami anayasa örneklerinin çoğunluğunda başlangıç metnine yer verilmiştir. Türkiye anayasaları içinde başlangıç kısmına ilk yer veren anayasa 1961 Anayasası'dır. Yürürlükte bulunan 1982 Anayasası'nda da başlangıç kısmı bulunmaktadır. Her iki anayasada da, belirgin bir ideoloji vurgusu yapan başlangıç kısmı, anayasa metnine dâhil edilerek diğer anayasa maddeleriyle eşit değere sahip kılınmıştır. Başlangıcın, anayasanın diğer maddeleriyle eşit bir değere sahip kılınması, uygulamada bazı sorunları da beraberinde getirmiş ve başlangıç kısmının varlığı, muhtevası, ideolojisi ve bağlayıcı niteliği Türkiye'deki yeni anayasa tartışmalarının odak noktalarından biri haline gelmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yazılı anayasalar, anayasacılık, başlangıç, hukuki değer, 1961 Anayasası, 1982 Anayasası

THE LEGAL VALUE OF PREAMBLES OF CONSTITUTIONS

MEVLÜT GÖL

ABSTRACT

The essential principles and philosophy of the constitutions, which are the establishing documents of the states, are expressed in the preamble parts of the constitutions, and preambles also guiding part to the practitioners of the constitution. The preambles, which took part in the constitutions since the written constitutions are existing, as a literal text, includes the sui generis principles and values in some states, and has a symbolic meaning. On the other hand, in other examples, the preambles could be used for interpreting the constitution. Also in other legal systems, the preambles could be accepted as a part of the constitution and has legal power. The preambles could gain legal power with an explicit provision in the constitution, or with an expression in itself, or with a legal precedent of the constitutional review body.

With the examination of the comparative law, it can be clearly seen that there are preambles in the constitutions of many countries. There are preambles in many of the Liberal, Socialist and Islamic constitutions. The first Turkish constitution which starts with a preamble is 1961 Constitution. The 1982 Constitution which is still in force has a preamble too. In both constitutions, the preambles are emphasizes a certain ideology and they both considered as a part of the constitution. Also in both constitutions, the preambles are considered as having equal power with the other provisions of the constitutions. Considering the preambles as having equal power with the other provisions brings many problems in practice, and existing, contents, ideology and the binding nature of the preambles are became the focus point of the new constitution debates in Turkey.

Keywords: Written constitutions, constitutionalism, preamble, legal value, the Constitution of 1961, the Constitution of 1982

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın inceleme konusu, *Anayasaların Başlangıç Kısımlarının Hukuki Değeri*'dir. Çalışmada, anayasaların temel felsefesini, dayandıkları ilke ve değerleri açıklayan başlangıç metinleri, tarihsel gelişim, temel özellikler, sembolik ve özellikle hukuki değer bağlamında analiz edilmiştir. Başlangıçların hukuki değeri konusu, Liberal, Sosyalist ve İslami anayasacılıktan örnekler verilmek suretiyle karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır.

Çalışmada 1961 Anayasası'nın yürürlüğe girmesiyle birlikte, Türk anayasalarında yer verilmeye başlanan başlangıç metinlerinin hukuki değeri ve anayasal denetim süreçlerindeki etkileri, 1961 ve 1982 anayasalarında düzenlenen hükümlerin yanı sıra, Türk Anayasa Mahkemesi'nin kararları ve Türk hukuk doktrinindeki görüşler ışığında incelenmiştir. Çalışmada ayrıca, 1982 Anayasası'nın ilk yürürlük tarihinden itibaren güncelliğini koruyan "yeni anayasa" tartışmalarında başlangıç kısmına ilişkin görüş ve öneriler de değerlendirilmiştir.

Bu çalışmada katkısı bulunan, yardımları ve destekleri dolayısıyla teşekkür edilmesi gereken değerli kişiler oldu.

Öncelikle çalışmam boyunca ilgisini ve desteğini esirgemeyen ve kıymetli tavsiyeleri ile yol gösteren saygıdeğer danışman hocam, Prof. Dr. Abdurrahman Eren'e kalbi teşekkürlerimi sunuyorum.

Yardımları, anlayışları ve dayanışmaları için değerli kürsü arkadaşlarım, Araş Gör. Burak Çağ'a, Araş Gör. Mısra Tan'a, Araş. Gör. Volkan Aslan'a, Araş. Gör. Ömer Temel'e, Araş gör. Elif Eren'e, Araş. Gör. Gökay Akça'ya ve Araş Gör. A. Burak Bilgin'e, tezimi okuma zahmetine katlanan ve değerli önerilerini sunan sevgili kardeşim Gizem Kapucu'ya ve tecrübelerini benimle paylaşan, yardımlarını esirgemeyen arkadaşlarıma teşekkür ediyorum.

Dualarını, sevgilerini ve maddi-manevi desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen annem ve babam başta olmak üzere, tüm aileme de ayrıca teşekkür ediyorum.

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
KISALTMALAR.....	xii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM BAŞLANGIÇ KAVRAMI VE BAŞLANGIÇLARIN ANAYASALARDA YER ALMA NEDENLERİ

I. BAŞLANGIÇ KAVRAMI VE BAŞLANGIÇLARIN TARİHSEL GELİŞİMİ.....	4
A. KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....	4
B. TARİHSEL GELİŞİM.....	5
1. 1787-1914 Döneminde Anayasa Başlangıçları.....	9
2. 1919-1940 Döneminde Anayasa Başlangıçları.....	12
3. İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Anayasa Başlangıçları.....	15
4. 20. Yüzyıl'ın Sonlarına Doğru Anayasa Başlangıçları.....	18
5. 1990 Sonrası Anayasa Başlangıçları.....	22
II. BAŞLANGIÇ KISIMLARIN ÖZELLİKLERİ.....	28
A. BİÇİMSEL ÖZELLİKLER.....	28
1. Metnin Başlığı.....	28
2. Metnin Kapsamı.....	29
3. Yazım Biçimi.....	30
B. MADDİ ÖZELLİKLER.....	31
1. Kurucuların Takdim İfadesi.....	32
2. Evrensel İlke ve Değerler.....	33

3. Sosyo-Ekonomik Kavramlar.....	38
4. Dini Değerler.....	39
5. İdeolojik Kavramlar.....	42
6. Tarihsel Olaylar.....	44
7. Uluslararası Belge ve Sözleşmeler.....	45
8. Ulusal Kimlikle İlgili Kavramlar.....	47
9. Dini ve Ulusal Liderler.....	48

III. ANAYASALARDA BAŞLANGIÇLARA

YER VERİLME NEDENLERİ.....	50
A. ANAYASALARIN YAPIM NEDENLERİ İLE BAŞLANGIÇLAR ARASINDAKİ İLİŞKİ.....	51
B. KURUCULUK TARİHİNİN VURGULANMASI	52
C. KURUCU İKTİDARIN SAHİBİNİ BELİRTİLMESİ.....	55
1. Cumhuriyetlerde Kurucu İktidarın Sahibi.....	56
a. Kurucu Olarak Ulus/Millet	56
b. Kurucu Olarak Vatandaşlar	58
c. Kurucu Olarak Halk	60
d. Kurucu Olarak Temsilciler	63
2. Monarşilerde Kurucu İktidar.....	67
D. ANAYASANIN YAPIM AMACININ AÇIKLANMASI.....	69
E. BELİRLİ BİR İDEOLOJİNİN BENİMSETİLMESİ.....	71
1. Liberalizm.....	73
2. Sosyalizm.....	76
3. Muhafazakârlık.....	77
4. Milliyetçilik.....	80
5. Feminizm	83
6. Ekolojizm.....	85

İKİNCİ BÖLÜM
BAŞLANGIÇLARIN SEMBOLİK VE HUKUKİ DEĞERİ-
KARŞILAŞTIRMALI HUKUKTA BAŞLANGIÇLAR

I. BAŞLANGIÇLARIN BAĞLAYICILIĞI VE HUKUKİ DEĞERİ.....	87
A. BAŞLANGIÇLARIN SEMBOLİK DEĞERİ.....	88
B. BAŞLANGIÇLARIN HUKUKİ DEĞERİ.....	91
C. BAŞLANGIÇLARIN HUKUKİ DEĞER KAZANMASINA	
İLİŞKİN UYGULAMALAR.....	95
1. Başlangıcın Anayasa Hükmü İle Hukuki Değer Kazanması.....	95
2. Başlangıcın Muhtevastındaki İfadeyle Hukuki Değer Kazanması.....	101
3. Başlangıcın İctihatlar Vasıtasıyla Hukuki Değer Kazanması.....	104
1. Bağımsız Ölçü Norm Olarak Başlangıçlar.....	105
2. Destek Ölçü Norm ve Yorum Aracı Olarak Başlangıçlar.....	107
II. KARŞILAŞTIRMALI HUKUKTA ANAYASA BAŞLANGIÇLARININ	
HUKUKİ DEĞERİ.....	111
A. LİBERAL SİSTEMLERDE ANAYASA BAŞLANGIÇLARININ	
HUKUKİ DEĞERİ.....	111
1. 1787 Tarihli ABD Anayasası'nın Başlangıcı.....	111
a. ABD'nin Yazılı Anayasa Tarihi.....	111
b. Başlangıcın Sembolik Değeri.....	113
c. Başlangıcın Hukuki Değeri.....	114
2. 1958 Tarihli Fransa Anayasası'nın Başlangıcı.....	119
a. Fransa'nın Yazılı Anayasa Tarihi.....	119
b. Başlangıcın Sembolik Değeri.....	121
c. Başlangıcın Hukuki Değeri.....	124
3. 1949 Tarihli Federal Almanya Anayasası'nın Başlangıcı	129
a. Almanya'nın Yazılı Anayasa Tarihi.....	129
b. Başlangıcın Sembolik Değeri.....	130
c. Başlangıcın Hukuki Değeri.....	131
B. SOSYALİST SİSTEMLERDE ANAYASA BAŞLANGIÇLARININ	
HUKUKİ DEĞERİ.....	134

1. 1982 Tarihli Çin Anayasası'nın Başlangıcı.....	135
a. Çin'nin Yazılı Anayasa Tarihi.....	135
b. Başlangıcın Sembolik Değeri.....	137
c. Başlangıcın Hukuki Değeri.....	143
2. 1976 Tarihli Küba Anayasasının Başlangıcı	147
a. Küba'nın Yazılı Anayasa Tarihi.....	147
b. Başlangıcın Sembolik Değeri.....	149
c. Başlangıcın Hukuki değeri.....	152
3. 1992 Tarihli Vietnam Anayasasının Başlangıcı.....	153
a. Vietnam'ın Yazılı Anayasa Tarihi.....	153
b. Başlangıcın Sembolik Değeri.....	155
c. Başlangıcın Hukuki Değeri.....	157
C. İSLAMİ SİSTEMLERDE ANAYASA BAŞLANGIÇLARININ HUKUKİ DEĞERİ.....	158
1. 1973 Tarihli Pakistan Anayasası'nın Başlangıcı	162
a. Pakistan'ın Yazılı Anayasa Tarihi.....	162
b. Başlangıcın Sembolik Değeri.....	164
c. Başlangıcın Hukuki değeri.....	168
2. 1979 Tarihli İran Anayasası'nın Başlangıcı.....	171
a. İran'ın Yazılı Anayasa Tarihi.....	171
b. Başlangıcın Sembolik Değeri.....	174
c. Başlangıcın Hukuki Değeri.....	184
3. 2004 Tarihli Afganistan Anayasası'nın Başlangıcı.....	185
a. Afganistan'ın Yazılı Anayasa Tarihi.....	185
b. Başlangıcın Sembolik Değeri.....	189
c. Başlangıcın Hukuki Değeri.....	193
D. ULUSLARARASI BELGELERDE BAŞLANGIÇLAR.....	193
1. BM Şartı'nın Başlangıcı.....	195
2. İHEB'nin Başlangıcı.....	197
3. AİHS'nin Başlangıcı.....	200
4. AB Anayasa Taslağı'nın Başlangıcı.....	203
5. Lizbon Antlaşmasının Başlangıcı.....	206

6. İslam Konferansı Örgütü Şartı'nın Başlangıcı.....	208
--	-----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
OSMANLI - TÜRK ANAYASALARINDA
BAŞLANGIÇ KISIMLARI

I. BAŞLANGIÇ AÇISINDAN 1961 ÖNCESİ DÖNEM.....	213
A. OSMANLI DÖNEMİ ANAYASAL BELGELERİNDE BAŞLANGIÇLAR.....	213
1. 1808 Sened-i İttifak'ın Başlangıcı.....	213
2. Sened-i İttifak'tan Sonraki Dönem.....	216
B. CUMHURİYET DÖNEMİ ANAYASALARDA BAŞLANGIÇ KISIMLARI	217
II. 1961 ANAYASASI'NIN BAŞLANGICI.....	218
A. 1961 ANAYASASI'NIN OLUŞUMU.....	218
B. BAŞLANGICIN SEMBOLİK DEĞERİ.....	221
C. BAŞLANGICIN HUKUKİ DEĞERİ.....	224
III. 1982 ANAYASASI'NIN BAŞLANGICI.....	227
A. 1982 ANAYASASI'NIN OLUŞUMU.....	227
B. BAŞLANGICIN SEMBOLİK DEĞERİ.....	230
C. BAŞLANGIÇTAKİ İLKELERİN HUKUKİ DEĞERİ.....	234
1. 12 Eylül 1980 Harekâtının Meşruluğu.....	236
2. Laiklik ve Atatürk İlke ve İnkılâplarına Bağlılık.....	237
3. Atatürk Milliyetçiliği	242
4. Atatürk Medeniyetçiliği.....	245
5. Çağdaş Medeniyet Düzenine Ulaşma Azmi	247
6. Milli Egemenlik	247
7. Anayasanın ve Hukukun Üstünlüğü	248
8. Hürriyetçi Demokrasi	250
9. Kuvvetler Ayrılığı	252
10. Türk Varlığının Devleti ve Ülkesiyle Bölünmezliği.....	254

11. Başlangıç Kısımının 6. Paragrafındaki İlkeler	256
D. ANAYASA MAHKEMESİNİN BAŞLANGIÇ KISMINA YÖNELİK GENEL EĞİLİMİ VE 10 TEMMUZ 2013 TARİHLİ KARARI	259
E. YENİ ANAYASA ÖNERİLERİNDE BAŞLANGIÇ	262
1. Sivil Toplum Kuruluşlarının Önerileri	264
2. Siyasi Partilerin Önerileri	269
3. TBMM Anayasa Uzlaşma Komisyonu'na Sunulan Öneriler.....	272
a. Siyasi Partiler ve Üniversitelerin Önerileri.....	273
b. Sivil Toplum Kuruluşlarının Önerileri.....	276
SONUÇ	282
KAYNAKÇA	290

KISALTMALAR

A.e.	Aynı eser/aynı yer
a.g.e.	adı geçen eser
a.g.y.	adı geçen yayın
AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AİHS	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AİHM	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AÜHFD	Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
AÜSBFD	Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi
AYM	Anayasa Mahkemesi
Bkz.	Bakınız
BM	Birleşmiş Milletler
bs.	basım
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
C.	Cilt
Çev.	Çeviren
DİSK	Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
DYP	Doğru yol Partisi
E.	Esas
Ed.	Editör
GSÜ	Galatasaray Üniversitesi
GSÜHFD	Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
GÜHFD	Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi

İHD	İnsan Hakları Derneği
İKÖ	İslam Konferansı Örgütü
İÜHFD	İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
İÜHFM	İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası
İTÜSBE	İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
KAMU-SEN	Kamu Çalışanları Sendikaları Konfederasyonu
KKTC	Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
K.	Karar
K.t.	Karar tarihi
MBK	Milli Birlik Komitesi
MEMUR-SEN	Memur Sendikaları Konfederasyonu
MHP	Milliyetçi Hareket Partisi
MÜSİAD	Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği
m.	madde
para.	paragraf
R.G.	Resmi Gazete
SHP	Sosyal Demokrat Halkçı Parti
s.	sayfa
S.	Sayı
TBB	Türkiye Barolar Birliği
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TESEV	Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı
TOBB	Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TODAİE	Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü
TUSKON	Türkiye İşadamları ve Sanayiciler Konfederasyonu

TÜSİAD	Türkiye Sanayici ve İşadamları Derneği
U.S.	United States
v.d.	ve diğerleri

GİRİŞ

Bir toplumu siyasi olarak örgütlü hale getiren, en büyük tüzel kişilik olan devleti kuran ve devlet organları arasındaki ilişkileri düzenleyen temel belge olarak, yazılı anayasaların büyük çoğunluğu, hangi ilkelere dayandıklarını, neleri taahhüt ettiklerini ve dayandıkları ilke ve kurallarla gerçekleştirilmek istenen hedeflerin neler olduğunu açıklayan bir başlangıç metni ihtiva etmektedirler.

Bir kurallar bütünü olan anayasaların hangi doğrultuda yorumlanacağına ve nasıl anlamlandırılacağına ilişkin temel felsefeyi ihtiva eden başlangıçlar, bir manada, anayasanın kimliğini ortaya koyan metinlerdir. Zira, başlangıç kısımları, anayasanın yapılmasından önce yaşanan olayları, toplumsal ve siyasi mücadeleleri, kısacası tarihsel arka planı günümüze aktaran ve güncel tutan metinlerdir. Başlangıç kısımları çoğu ülke anayasasında, anayasa metninden ayrı düzenlenirken, bazı ülkelerde anayasa metninin bir parçası olarak kabul edilmekte ve anayasal bir hüküm gibi, hukuki etkiye sahip kılınabilmektedir. Genellikle edebi bir üslupla yazılan, kısa ve öz bir muhtevaya sahip başlangıç kısımlarına, Liberal Batı ülkelerinin anayasalarında yer verilmekte, buna karşın, nispeten daha uzun, katı bir ideolojik vurgu ihtiva eden ve ülkenin kuruluşunda önderlik rolü oynayan kişilerin şükran ve minnetle anılarak aşırı bir biçimde yüceltildiği başlangıç kısımları da sosyalist ideolojiyi benimseyen ülkelerin anayasalarında görülmektedir.

Anayasaların ortaya çıkmasına neden olan devrim veya darbe gibi, büyük kırılma noktalarının aktarıcısı olan başlangıç kısımları, yapılan anayasanın bir nevi rengini, ideolojisini de ortaya koyan metinlerdir. 1787 Amerika Birleşik Devletleri Anayasası ile başlayan ve daha sonra birçok anayasayı etkileyen, anayasaya başlangıç kısmı konulması geleneğine, 27 Mayıs 1960 askeri darbesinden sonra yapılan 1961 Anayasası ile Türkiye de uymuş ve anayasayı yapanlar, askeri darbenin hangi saiklerle yapıldığını başlangıç kısmında açıklayarak, devlet sisteminin dayandığı temel ideolojiyi ve yapılan yeni anayasanın ilkelerini başlangıç kısmına yansıtmışlardır. Türkiye’de bu gelenek 1982 Anayasası ile de devam etmiş ve 12 Eylül 1980 askeri darbesinden sonra yapılan 1982 Anayasası’na da aynı biçimde,

anayasanın ve devlet sisteminin dayandığı temel ilkeleri ihtiva eden bir başlangıç kısmı konulmuştur.

Bu çalışmanın birinci araştırma konusu, yazılı anayasalar tarihi boyunca başlangıç kısımlarının, ne zamandan beri ve hangi saiklerle anayasalara konulduğunun ve başlangıç metnlerinin, anayasa maddeleri gibi normatif bir etkiyi haiz olup olmadıklarının tespit edilmesidir. Bu çerçevede, başlangıç kısımlarının muhtevalarında hangi unsurlara yer verildiği, hangi işlevlere sahip olduğu, yani, hangi amaçlarla anayasalara başlangıç kısmı konulduğuna ilişkin hipotezler çalışmada ilk ele alınan hususlardır.

Başlangıç kısmı bulunan ülke anayasalarında başlangıçlara, hem anayasanın muhtevalarında hem de yargı organlarının uygulamalarında nasıl bir mana verildiği, nasıl bir değere sahip kılındığı hususu, çalışmanın ikinci araştırma konusu olarak belirlenmiştir.

Türkiye Anayasa Hukuku açısından anayasa başlangıçlarının, özellikle de 1982 Anayasası'nın başlangıç kısmının, hem muhteva olarak hemde hukuki değer bakımından incelenmesinin yanı sıra, Türkiye'deki yeni anayasa tartışmaları bağlamında başlangıç kısmına ilişkin çeşitli kesimlerden gelen görüş ve öneriler ise, çalışmada ele alınan nihai araştıma konusudur.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde başlangıç kavramı, başlangıç kısımlarının tarihsel gelişimi, başlangıç kısımlarının biçimsel ve muhtevaya ilişkin özellikleri ile anayasalara başlangıç konulma nedenleri ele alınmıştır. Bu kapsamda yerli ve yabancı literatür taranarak başlangıç kısımlarının tarihsel arka planı ve yüklendiği işlevsel özellikleri, karşılaştırmalı olarak çeşitli örneklerle ortaya konulamaya gayret edilmiştir. Çalışma kapsamında 200 ülke anayasası incelenmiş olup, bu anayasaların 171'inde başlangıç kısmı bulunmaktadır. Anayasalar incelenirken basılmış eserler, resmi internet kaynakları veya süreli yayınların yanı sıra, yürürlükte bulunan dünya anayasalarını araştırmacılara sunan güncel internet kaynaklarından da istifade edilmiş, bu kaynaklardaki İngilizce metinler tarafımızca çevrilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde, hukuki değer kavramı ve anayasa başlangıçlarının hukuki değeri konusu, karşılaştırmalı hukuktan ve farklı devlet sistemlerinden örnekler verilerek incelenmiştir. Bu kapsamda Liberal ülkelerden “Amerika Birleşik Devletleri, Fransa ve Almanya”, Sosyalist ülkelerden, “Çin, Küba ve Vietnam” ve İslam ülkelerinden de “İran, Pakistan ve Afganistan” anayasalarının başlangıç kısımları, gerek yerli-yabancı literatürden, gerek ülkelerin anayasalarının Türkçe veya İngilizce metinlerinin bulunduğu elektronik veya basılı kaynaklardan ve gerekse de ülkelerin mahkeme kararlarından istifade edilerek konu derinleştirilmiştir. Bu bölümde ayrıca, başlangıç metnine yer verilen uluslararası belgelerden bazı örnekler genel olarak değerlendirilmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde, Türk anayasalarında başlangıç kısımlarına ne zaman yer verilmeye başlandığı hususu ve başlangıçların muhtevalarına ilişkin özellikler, Osmanlı ve Cumhuriyet döneminde yapılan anayasalar kapsamında incelenmiş, 1961 ve 1982 anayasalarının kurduğu sistemde başlangıç kısımlarının hukuki değeri; anayasaların amir hükümleri, Türk Anayasa Mahkemesi’nin verdiği kararlar ve doktrindeki görüşler çerçevesinde ele alınmıştır. 1982 Anayasası özelinde başlangıç kısmında belirtilen ilkeler, hukuki değer bağlamında, ayrı ayrı ele alınmaya çalışılmış ve üçüncü bölümün son kısmında, Türkiye’deki yeni anayasa tartışmaları kapsamında, yeni anayasaya konulabilecek başlangıç kısmının nasıl olması gerektiği konusu, 1982 Anayasası’nın yürürlüğe girdiği ilk yıllardan bu güne, siyasi partiler, üniversiteler ve sivil toplum kuruluşları tarafından yapılan öneriler de dikkate alınarak değerlendirilmeye çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

BAŞLANGIÇ KAVRAMI VE

BAŞLANGIÇLARIN ANAYASALARDA

YER ALMA NEDENLERİ

I. BAŞLANGIÇ KAVRAMI VE BAŞLANGIÇLARIN TARİHSEL GELİŞİMİ

A. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Kelime olarak başlangıç, bir fiilin, bir işin, bir şeyin ilk kısmı, baş tarafı, giriş, önsöz, mukaddime, gibi anlamlara gelmektedir.¹ Başlangıç kelimesinin karşılığı olarak İngilizce’de genellikle “preamble”, “preface” veya “preliminary” Fransızca’da “préambule”, Almanca’da “präambel”, Arapça’da ise, “dibace” kelimesi kullanılmaktadır.² Etimolojik olarak başlangıç (preamble, präambel, préambule) kavramı günümüzde özellikle anayasalar veya uluslararası sözleşmeler gibi temel belgelerin girişinde yer alan genellikle resmi ve üst düzey bir açıklamayı ifade etmek için kullanılmaktadır.³

Günümüz yazılı anayasaların büyük bir kısmı, yapılış sebeplerini, dayandıkları temel görüş ve felsefeyi, devletin kimliğini açıklayan bir başlangıç kısmı ihtiva etmektedirler.⁴ Anayasa maddelerinin konusu, somut hukuki düzenlemeler iken, anayasa başlangıçları genel ifadelere yer veren, olay ve olgularla ilgilenen ve anayasanın yapılış hikâyesini anlatan metinlerdir. Bu kısımlar çoğu zaman edebî bir üslupla yazılmakta ve anayasanın pozitif hükümlerinin

¹ D. Mehmet Doğan, **Büyük Türkçe Sözlük**, Ankara, Vadi Yay., 2001, s. 136.

² Zafer Gören, **Anayasa Hukuku**, Ankara, Yetkin yay., 2011, s. 107.

³ Mehmet Merdan Hekimoğlu, “Federal Almanya Anayasası’nın Başlangıç Kısmına Karşılaştırmalı Hukuk Açısından Bir Bakış (Bundan sonra bu yayın; “Federal Almanya Anayasası’nın Başlangıç Kısmı” olarak anılacaktır)”, **Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi Kazancı Hukuk Araştırmaları Dergisi**, s. 69-70, Mayıs-Haziran 2010, s. 120.

⁴ Beau Breslin, **From Words to Worlds Exploring Constitutional Functionality** (Bundan sonra bu eser, “Exploring Constitutional Functionality” olarak anılacaktır), Baltimore, The John Hopkins University Press, 2009, s. 49-50.

yorumlanmasına ışık tutan ve ruhunu ortaya koyan bir nitelik taşımaktadır⁵. Bir anayasanın başlangıç kısmı, o anayasanın ilan edilmesine neden olan olay ve olguları, o Anayasa ile hedeflenen toplumsal sistemi, o anayasanın ilan edildiği toplumu bir arada tutan ortak bağın temel unsurlarını açıklayan metinlerdir.⁶ Aynı zamanda başlangıç kısımları, “anayasaların ideolojilerinin yerleştirildiği yer”⁷ ve anayasaların dayandıkları temel görüş ve ilkeleri ortaya koyan metinlerdir.⁸

Yukarıdaki bilgilerden hareketle, anayasa başlangıçlarının çoğunun, normatif metinlerden farklı olarak, ideolojik bir bakış açısının ürünü olan, kurucu iktidarın devlet yönetimine ilişkin politikasını ortaya koyan, milli-manevi duygulara hitap eden, edebi ve felsefi yanı ağır basan metinler olduğu ifade edilebilir.

B. TARİHSEL GELİŞİM

Bir devletin örgütlenmesini, iktidarın el değiştirme biçimini ve bireylerin temel hak ve özgürlüklerini düzenleyen kurallar bütünü olan anayasalar⁹, devletlerin temel yapısını düzenleyen kuralları, resmi bir metin halinde birleştirme¹⁰, siyasi

⁵Ergun Özbudun, **Türk Anayasa Hukuku**, 13.bs., Ankara, Yetkin Yay., 2013, s.75; İlhan Arsel, **Türk Anayasa Hukukunun Umumi Esasları**, Ankara, Mars Mtb., C.1, 1965, s. 144; Yılmaz Aliefendioğlu, “Anayasal Normlar Hiyerarşisinin Temel Hakları Koruma İşlevi Türk Raporu”, **VIII. Avrupa Anayasa Mahkemeleri Konferansı**, Anayasa Mahkemesi Yay., No: 17, (edt.) 7-10 Mayıs 1990, C.II, Ankara 1990, s.27-36; Orhan Aldıkaçtı, **Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası** (Bundan sonra bu eser, “Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi” olarak belirtilecektir), 4.bs., Ankara, İÜHF Yayınları, 1984, s. 184; H. Nail Kubalı, **Anayasa Hukuku Dersleri**, İstanbul, İÜHF Yayınları, 1971, s. 123; Ozan Erözden, “Başlangıç ve Değiştirilemez Maddeler”, **Anayasa Kurultayı; Prof. Dr. Yılmaz Aliefendioğlu’na Armağan** içinde, Ankara Barosu Yayını, 2010, s. 114; K.C. Wheare, **Modern Anayasalar**, İstanbul (Çev. Mehmet Turan), Değişim yay., 1984, s. 66.

⁶ Levent Gönenç, “Siyasi İktidar Kavramı Bağlamında Anayasa Çalışmaları İçin Bir Kavramsal Çerçeve Önerisi” (Bundan sonra bu yayın; “Siyasi İktidar Kavramı” olarak anılacaktır), **AÜHF**, Cilt 56, S.1, 2007, s. 150.

⁷Mustafa Şentop, “Anayasa’nın İdeolojisi Kemalizm mi?” (Çevrimiçi) <http://www.anlayis.net/makaleGoster.aspx?dergiid=52&makaleid=658>, 11 Temmuz 2015.

⁸ Bülent Tanör; Necmi Yüzbaşıoğlu, **1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku**, İstanbul, 13. bs., Beta Yay., 2013, s. 70.

⁹ Erdoğan Teziç, **Anayasa Hukuku**, 16. bs., İstanbul, Beta yay., 2013, s. 160;

¹⁰Burada belirtilen anayasa tanımı, yazılı anayasaların dar anlamdaki tanımıdır. Anayasanın geniş anlamda tanımına teamüller, örf ve adetler gibi yazılı olmayan kurallar da dâhildir. Anayasanın dar ve geniş anlamda tanımları için bkz.Mehmet Turhan, “Anayasaya Aykırı Anayasa Değişiklikleri, **AÜHF Dergisi**, C.33, s.1, Y.:1976, s. 64; Ayrıca Anayasalarla ilgili tanımlama ve değişik sınıflandırmalar için bkz.; Mehmet Turhan, “Anayasa ve Anayasacılık”, **TODAİE Dergisi**, C.3, s.27, 1994, s. 5-11.

iktidarı meşrulaştırma¹¹, siyasi argümanları hukukileştirme ve siyasi sistemi kurumsal hale getirme işlevi gören metinlerdir.¹² Dolayısıyla anayasalar, siyasi toplumun yani, devlete kurulma, örgütlenme ve topluma siyasi işlem yapma kabiliyeti kazandıran belgeler olmaları dolayısıyla, hem siyasi faaliyetlerin kurallarını koymakta, hem de bu kuralların dayandığı temel felsefeyi belirlemektedir.¹³ Bu açıdan bakıldığında anayasalar, belirli bir toplum felsefesini ve bu felsefenin nasıl ve hangi koşullar altında geçerli sayılabileceğine ilişkin usullerle eyleme dönüşebileceğini tespit eden belgelerdir.¹⁴

Yukarıdaki anlamlarıyla 1700'lü yılların sonlarında ortaya çıkan modern yazılı anayasaların¹⁵ sahip oldukları temel felsefeyi ve ideolojik ilkeleri¹⁶ ortaya koyan, bildiri¹⁷ niteliğindeki kısımlar ise, zikredildiği üzere, başlangıçlardır.

18. yüzyılda, devlet iktidarını sınırlı bir çerçevede oluşturmayı ve bireylerin hak ve hürriyetlerini yazılı, katı ve zor değiştirilebilen üstün kanunlarla güvence altına almayı amaçlayarak¹⁸ başlayan anayasacılık hareketleri ile başlangıç kısımları arasında paralel bir ilişki olduğu ifade edilebilir. Zira, anayasacılık tarihine bakıldığında, ilk yazılı anayasaların yapıldığı 18. yüzyıldan başlayarak günümüze kadar olan dönemde, ilk yazılı anayasa olan, 1787 tarihli Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Anayasası dâhil olmak üzere, anayasaların çoğunluğunda, başlangıç kısımlarına yer verilmiş olduğu görülmektedir.

Başlangıç metinlerine sadece anayasalarda değil, aynı zamanda, uluslararası belgelerde de yer verilmiştir. Örneğin, 26 Haziran 1945 tarihli Birleşmiş Milletler (BM) Şartı'nın yazılı modern anayasalara benzer nitelikte bir başlangıcı

¹¹Levent Gönenç, "Siyasi İktidar Kavramı", s. 155.

¹²Bakır Çağlar, **Anayasa Bilimi: Bir Çalışma Taslağı**, İstanbul, Kardeşler Matbaası, 1989, s. 20.

¹³Zafer Gören, "Anayasa Koyan Erk ve Anayasa Değişikliklerinin Sınırları", **İTÜSB Dergisi**, Y.:8, s.16, Güz 2009, s. 2; Ali Rıza Çoban, **Anayasayı Değiştirme Yetkisi (Sınırları ve Denetimi)** (Bundan sonra bu eser, "Anayasayı Değiştirme Yetkisi" olarak anılacaktır), Ankara, Adalet, 2011, s. 9.; Osman Can, **Kurucu İktidar**, İstanbul, Alfa, 2013, s. 19.

¹⁴Tarık Zafer Tunaya, **Siyasal Kurumlar ve Anayasa Hukuku**, İstanbul, Ekin Yay., 1982, s. 115.

¹⁵Kemal Gözler, **Anayasa Hukukunun Genel Esasları**, 2. bs., Bursa, Ekin yay., 2011, s. 69.

¹⁶Tunaya, **a.g.e.**, s. 112.

¹⁷Tekin Akilhoğlu, "1982 Anayasası'nda Temel Hakların Genel Kuralları", **TODAİE Dergisi**, C.1, s.5-6, 1984, s. 51.

¹⁸Teziç, **Anayasa Hukuku**, s. 160; Gözler, **Anayasa Hukukunun Genel Esasları**, s. 71.

bulunmaktadır¹⁹. İnsan hak ve özgürlüklerinin tanınması, korunması ve geliştirilmesine yönelik, evrensel boyutta düzenlemeler ihtiva eden ve BM tarafından 10 Aralık 1948 tarihinde ilan edilen İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde (İHEB) de başlangıç metni bulunmaktadır.²⁰ Aynı biçimde, 4 Kasım 1950 tarihli Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde (AİHS) Avrupa Konseyi'ne üye ülkelerin BM Evrensel Bildirgesi'nde ilan edilen ilkelerin tanınmasını uygulanmasını amaç edindiklerini belirten, insan hakları, dünya barışı, hukukun üstünlüğü ve demokrasi gibi evrensel değerlere vurgu yapan bir başlangıç kısmı bulunmaktadır.²¹ Keza, 24 Ekim 2004 tarihinde Avrupa Birliği'ne (AB) üye 26 ülke tarafından imzalanan AB Anayasasının da, AB'nin temel felsefesini, işbirliği ve ortak gelişme amacını vurgulayan uzun sayılabilecek bir başlangıcı bulunmaktadır.²²

Benzer bir başlangıç örneği de Afrika Birliği Örgütü devlet ve hükümet başkanları Meclisi tarafından, Kenya'nın başkenti Nairobi'de Haziran 1981'de kabul edilen ve 21 Ekim 1986 tarihinde Afrika Birliği Örgütü üyesi devletlerin çoğunluğu tarafından onaylanarak yürürlüğe giren Afrika Halkların Hakları Şartı'²³nda mevcuttur. Bu başlangıç örneği de AİHS gibi, temel insan hak ve özgürlükleri, ayrımcılık yasağı, dünya barışı, hukukun üstünlüğü gibi evrensel değerlerin vurgulandığı bir metindir. Bu sözleşmede dikkat çekici bir unsur da her türlü ayrımcılık, sömürgecilik ve işgal ile birlikte siyonizmin de ortadan kaldırılması gereken bir insan hakları ihlali olarak belirtilmiş olmasıdır.²⁴

Çalışmamızın asıl inceleme konusu, anayasa başlangıçları olsa da yukarıdaki örneklerden anlaşılacağı üzere, başlangıç metinleri anayasalara has bir metin

¹⁹1945 BM Sözleşmesi'nin başlangıcının Türkçe metni için, bkz. (Çevrimiçi) <http://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/35501-Birlesmis-Milletler-Antlasmasi.pdf>, 29 Haziran 2015.

²⁰10 Aralık 1948 tarihli İHEB'nin başlangıcının Türkçe metni için bkz., (Çevrimiçi) <https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/203-208.pdf>, 29 Haziran 2015.

²¹AİHS'in başlangıcının Türkçe metni için, bkz. (Çevrimiçi) http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_TUR.pdf, 29 Haziran 2015.

²²2004 Avrupa Anayasası'nın başlangıcının İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) http://europa.eu/eu-law/decision-making/treaties/pdf/treaty_establishing_a_constitution_for_europe/treaty_establishing_a_constitution_for_europe_en.pdf, s. 9-16, 29 Haziran 2015.

²³Mehmet Semih Gemalmaz, "Afrika İnsan ve Halkları Hakları Komisyonu", **İstanbul Üniversitesi Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni**, C.9, s.1, 1989, s. 10.

²⁴1981 Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı'nın başlangıcının Türkçe metni için, bkz. (Çevrimiçi) <http://www.dicle.edu.tr/Contents/0ec14ec7-8647-489e-beae-9efda813ec38.pdf>, 29 Haziran 2015.

olmayıp, insan hak ve özgürlükleriyle ilgili evrensel ilkeler ihtiva eden uluslararası veya bölgesel ölçütlerdeki antlaşmalara da konulabilmektedir. Bu uluslararası belgelere konulan başlangıçlar, dünya milletlerini ortak noktada buluşturacak temel felsefeyi ve değerleri ortaya koyan ve belgelerin hangi saiklerle hazırlandığını ve hedeflerinin neler olduğunu açıklayan metinlerdir. Çalışmamızın ikinci bölümünde uluslararası belgelerde bulunan başlangıç metinleri ayıca ele alınacaktır.

Anayasaları ortaya çıkaran önemli kırılma dönemleri, tabii olarak, başlangıç kısımlarının muhtevasını da belirleyen zaman dilimleridir. Mutlak monarşilerin sona ermesi ile devlet biçimlerinde meşruti/parlamentar monarşi veya cumhuriyet rejimlerine doğru yönelişin hız kazanması, liberal anlayışı temel alan anayasaların ortaya çıkmasını da hızlandırmıştır. ABD ve Fransa anayasaları bu dönemin ürünü olan ilk yazılı anayasa örnekleri olarak dünya anayasacılık tarihinde önemli bir yere sahiptir. Birinci Dünya Savaşı'na kadar olan dönemde, ABD ve Fransa modellerinin etkisiyle, liberal anlayışa dayalı yazılı anayasaya sahip ülke sayısı çoğalmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın ardından yeni ve dayandığı ilkeler bakımından liberal ilkelerin aksine otoriter veya totaliter anlayışı benimseyen İtalya ve Almanya örneklerinde olduğu gibi, farklı nitelikleri haiz yazılı anayasalar yapılmış, İkinci Dünya Savaşı'na kadar bu durum devam etmiştir. İkinci Dünya Savaşı, anayasa hareketlerini etkileyen önemli kırılma dönemlerinden biridir. Bu savaş sonrasında siyasi rejimi farklı birçok ülkede yeni anayasalar yapılmaya başlanmış ve anayasaların ve dolayısıyla başlangıçların muhtevaları da bu dönemin özelliklerine göre belirlenmeye başlamıştır. 20. yüzyılın son çeyreğinde diktatörlüklerin yıkılarak, yeni yönetimlerin iktidarı devralmaları ile birlikte, anayasalarda demokratikleşme eğilimi yaygın bir biçimde görülmeye başlamış, 1990'lı yıllara dek bu durum devam etmiştir.²⁵ 2000'li yıllara gelindiğinde ise, anayasacılık hareketleri açısından en

²⁵K. Gözler, Samuel P. Huntington'un "demokratikleşme dalgaları" teziyle ilişkilendirmek suretiyle, tarihsel olarak anayasacılık hareketlerini dört döneme ayırmaktadır. Buna göre, anayasacılık hareketlerinin birinci dönemi, 1787 ile başlayıp 1920 ve 1930'lu yıllarda İtalya'da Mussolini, Almanya'da Hitler, Portekiz'de Salazar ve İspanya'da Franco'nun otoriter rejimlerinin ve Japonya, Brezilya ve Arjantin'deki askeri rejimlerin ortaya çıkmasına kadar sürmüştür. İkinci dönem, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından 1945'te başlayan ve 1958'e kadar süren dönemdir. 1960'lı yıllarda bu dönem kesintiye uğramıştır. Yazar, anayasacılık hareketlerinin üçüncü dönemini de 1974'te Portekiz'de Salazar rejiminin devrilmesiyle başlatmakta 1978 yılında İspanya Anayasası'nın yapılarıyla sonlandırmaktadır. Nihayet 4. Anayasacılık dönemi, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'nin ve Doğu Avrupa ülkelerinin sosyalist rejimlerinin son bularak yerlerini

dikkat çekici gelişme, 2010 yılındaki “Arap Baharı” olarak bilinen toplumsal ve siyasi kitle hareketlerinin ardından Mısır, Tunus ve Libya gibi ülkelerde yapılan yeni anayasalardır.²⁶ Bu anayasaların başlangıç kısımları da yaşanan siyasi değişimlerden etkilenmiştir. Çalışmanın bu bölümünde yukarıda değinilen dönemlerde yapılan ve başlangıç metnine yer veren anayasalar bağlamında, başlangıç kısımlarının tarihsel seyri incelenecektir.

1. 1787-1914 Döneminde Anayasa Başlangıçları

Yazılı anayasalar dönemi 18. yüzyılda başlamıştır. Bu dönemde Amerika kıtasında gerçekleşen 1776 Amerikan Devrimi ve Avrupa’da meydana gelen 1789 Fransız Devrimi’nin ardından yapılan iki yazılı anayasa, daha sonra yapılacak anayasalara model teşkil etmiştir.²⁷ 1787 tarihli ABD Anayasası, yazılı anayasalara model oluşturmalarının yanı sıra, başlangıç kısımlarına yer verme usulüne de öncülük etmiştir.²⁸ 1787 ABD Anayasası’nın başlangıcında; öngörülen federatif devletin kuruluş temeli, güçlü bir birlik sağlama amacı ve adalet, iç huzur, ortak savunma, refah düzeyini geliştirmek gibi hedefler ortaya konularak²⁹ federal devleti oluşturan eyaletlerin üzerinde uzlaştığı ilkeler belirtilmiştir. 18. yüzyılda, anayasasında başlangıç kısmına ilk yer veren Avrupa ülkesi ise, Polonya’dır.³⁰ Polonya Anayasası, 1791 tarihli Fransa Anayasası’ndan dört ay önce, 3 Mayıs 1791’de yapılmıştır.³¹ Bu tarih bakımından Polonya Anayasası, Avrupa Kıtası’nda ilk, ABD Anayasası’ndan

demokratik rejimlere bırakmaya başladığı, 1989-1990 sonrası dönemdir. Bkz.Gözler, **Anayasa Hukukunun Genel Esasları**, s. 72-73.

²⁶Levent Gönenç, “Anayasal Değişim”, **AÜHFD**, C. 62, S. 4, 2013, s. 1079.

²⁷Gönenç, **a.g.e.**, s. 1075.

²⁸Ancak Aldıkaçtı’ya göre, Anayasalara Başlangıcı koyma düşüncesi ilk olarak 1789 Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları bildirisinin 1791 Fransız Anayasası’na Başlangıç metni olarak konulmasından sonra gelişmiş ve II. Dünya Savaşı sonrasında Anayasalara başlangıç konulması adeta bir teamül haline gelmiştir. Bkz: Orhan Aldıkaçtı, **Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası**, İstanbul, yy. 1982, s. 184.

²⁹Yasemin Işıktaç, “Anayasanın İdeolojisi ve Başlangıç Bölümü İlişkisi”, **Sosyolojinin Yaşamla Dansı, Prof. Dr. Birsen Gökçe’ye Armağan** içinde, Sosyoloji Derneği Yay., Ankara, Haziran 2013, s. 534.

³⁰3 Mayıs 1791 tarihli Polonya Anayasası ve başlangıcı için bkz. (Çevrimiçi) [http:// info-poland.buffalo.edu/ classroom/constitution.html](http://info-poland.buffalo.edu/classroom/constitution.html), 28 Haziran2014.

³¹Gisbert H. Flanz, **XIX. Asır Avrupasında Anayasa Hareketleri**, Çev. Necat Erder, Şerif Mardin, Aydın Sinanoğlu, Ankara, AÜSBF yay., 1956, s. 33.

sonra ise dünyada ikinci modern anayasadır.³² Muhtevasında bulunan başlangıç dolayısıyla da 1791 Polonya Anayasası'nın, başlangıç kısmına yer veren, dünyadaki ikinci yazılı anayasa olduğu ifade edilebilir. 1791 tarihli Polonya örneğinde, başlangıç kısmı, “*Kutsal Üçlüde Tek olan Tanrı adına*” ifadesiyle başlamaktadır. Başlangıç genel olarak değerlendirildiğinde, “insan yaşamının her şeyden değerli olduğu, insanların dışa bağımsız ve içte özgür yaşamlarının sağlanması, özgürlüğün sağlanması için genel refah düzeyinin yükseltilmesi, ülkenin ve sınırların korunması”³³ gibi hususların metinde vurgulandığı görülmektedir.

3 Eylül 1791 tarihli Fransız Anayasası da başlangıcında yer alan 1789 Fransız “İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi” dolayısıyla başlangıç metnine sahip olan ilk modern anayasalardan biri olarak kabul edilmektedir. 1789 Bildirgesi, toplumdaki “özgürlük”, “eşitlik”, “dayanışma” gibi talepleri dillendiren bir metin olarak anayasa metnine konulmuştur. Bildirgede aynı zamanda, bir devletin anayasasının varlığından söz edilebilmesi için, hak ve özgürlüklerin veya kuvvetler ayrılığının güvence altına alınmış olması gerektiği belirtilerek³⁴, anayasaların hak ve özgürlüklerin korumaya alınmasına ve devlet iktidarının merkezileşerek tek elde toplanmasının önlenmesine dayandığı belirtilmiştir. Fransız anayasaları içinde modern anlamda ve bildirge metninden farklı olarak başlangıç ihtiva eden ilk anayasa ise, 1848 tarihli III. Cumhuriyet Anayasası’dır.³⁵

Bu dönemde Avrupa’da ayrıca, 1809 tarihli İsveç, 1812 tarihli İspanya, 1814 tarihli Norveç, 1822 Portekiz, 1831 tarihli Belçika, 1848 tarihli İsviçre ve İtalya, 1848-1850 tarihli Prusya, 1849 tarihli Danimarka, 1864 tarihli Yunanistan, 1866 tarihli Romanya, 1868 tarihli Lüksemburg 1876 tarihli Osmanlı ve 1887 tarihli Hollanda anayasaları; Amerika’da, 1811 tarihli Kolombiya ve Venezüela, 1818

³² Bkz.(Çevrimiçi), <http://www.polishconstitution.org/index1.html>, 11 Aralık 2014.

³³ 1791 Polonya Anayasası’nın başlangıcının İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) http://www3.lrs.lt/pdf/konstitucija_angliska_1.pdf, 7 Temmuz 2015.

³⁴ 1789 Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi’nin İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/root/bank_mm/anglais/cst2.pdf, 7 Temmuz 2015.

³⁵ Atilla Nalbant, **Anayasa Başlangıçlarının Hukuki Değeri (İki Örnek:1982 Türk ve 1958 Fransız Anayasa Başlangıçları)** (Bundan sonra bu çalışma; “Anayasa Başlangıçlarının Hukuki Değeri” olarak anılacaktır), Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1990 (1990a), s.122.

tarıhli Şili, 1823 tarihli Peru, 1824 tarihli Meksika ve 1853 tarihli Arjantin anayasaları yapılmıştır.

Latin Amerika ülkelerinde yapılan anayasalar, 1812 İspanya Anayasası ve 1787 ABD ile 1791 Fransa anayasalarından etkilenmiştir. Özellikle hükümet sistemi bağlamında değerlendirildiğinde, bütün Latin Amerika ülkelerinin Amerikan tipi başkanlık sistemini benimsedikleri görülmektedir.³⁶ Diğer taraftan, Uzak Doğu’da Alman meşrutı anayasa modelinden etkilenen 1889 tarihli Japonya Anayasası³⁷ ve Okyanusya’da da 1900 tarihli Avustralya anayasaları yapılmıştır. 1809 tarihli İsveç, 1812 tarihli İspanya, 1814 tarihli Norveç anayasaları 1791 Fransa Anayasası’ndan; 1822 Portekiz Anayasası ise, 1812 İspanya Anayasası’ndan; Danimarka’da mutlak monarşiye son veren 1849 Anayasası ise, ihtiva ettiğı liberal ilkelere bakıldığında, 1814 Norveç ve 1831 Belçika anayasalarından etkilenmiştir.³⁸

Bu dönemde yapılan anasalardan, Örneğın; 1812 İspanya³⁹, 1814 Norveç⁴⁰ 1831 Belçika⁴¹, 1868 Lüksemburg⁴², 1876 Osmanlı⁴³ anayasalarında başlangıç kısmı bulunmamaktadır. 1848 İsviçre Anayasası’na ise, “*Konfederasyon üyeleri arasında bir ittifak oluşturmak ve İsviçre ulusunun birlik, güç ve onurunu geliştirmek isteyenler, aşağıdaki Federal Anayasa’yı kabul etmiştir*”⁴⁴ biçiminde, 1787 ABD Anayasası’nın başlangıcına benzer bir metin konulmuştur. Keza, 1853 Arjantin Anayasası’nın, muhteva açısından yine, ABD Anayasası’nın başlangıcına benzer bir başlangıç metni bulunmaktadır:

³⁶Gönenç, “Anayasal Değişim”, s. 1076.

³⁷Robbers, **Encyclopedia of World Constitution**, s. 457.

³⁸Gönenç, **a.g.e.**, s. 1075-1076.

³⁹1812 İspanya Anayasası’nın İspanyolca metnini ihtiva eden eser için, bkz. (Çevrimiçi) <https://books.google.es/books/ucm?vid=UCM5327264089&printsec=frontcover&hl=tr#v=onepage&q&f=false>, 6 Temmuz 2015.

⁴⁰1814 Norveç Anayasası’nın İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) <https://www.stortinget.no/globalassets/pdf/constitutionenglish.pdf>, 6 Temmuz 2015.

⁴¹1831 Belçika Anayasası’nın İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Belgium_2014?lang=en, 6 Temmuz 2015.

⁴²1868 Lüksemburg Anayasası’nın başlangıcının İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Luxembourg_2009?lang=en, 6 Temmuz 2015.

⁴³1876 Osmanlı Devleti Anayasası’nın metni için, bkz. (Çevrimiçi) <http://anayasa.gen.tr/1876ke.htm>, 7 Temmuz 2015.

⁴⁴1848 İsviçre Anayasası’nın başlangıç metninin Fransızca orijinal metni için, bkz. (Çevrimiçi) <http://www.parlament.ch/f/wissen/li-bundesverfassung/original-bundesverfassung-1848/Documents/Constitution1848.pdf>, 6 Temmuz 2015.

*“(…) ulusal birliği oluşturma amacının yerine getirilmesi), adaletin temin edilmesi, i barışın korunması, ortak savunmanın sağlanması, genel refahın teşvik edilmesi ve kendimiz, gelecek kuşaklarımız ve Arjantin topraklarında yaşamayı dileyen tüm insanlar için özgürlüğün nimetlerinin güvence altına alınması için (...)”.*⁴⁵

Yukarıda alıntılanan, Arjantin Anayasası’nın başlangıcı ile ABD rneği arasında ihtiva ettikleri ilke ve değerler açısından neredeyse fark bulunmamaktadır. ABD, İsviçre ve Arjantin anayasalarının başlangıçlarının, zikredilen devletlerin federatif veya konfederatif niteliklerinin bir neticesi olarak “birlik”, “ortak savunma” ve “i barış” gibi kavramların belirgin biçimde vurgulandığı metinler olduğu ifade edilebilir.

Görüldüğü gibi, yapıldıkları zamanda mevcut bulunan toplumun sahip olduğu genel karakteristiğini belirleyen hâkim inanç ve menfaatleri veya bunların bir uzlaşma biçimini yansıtan anayasaların⁴⁶ bu özelliği, başlangıç kısımlarında da görülebilmektedir. Yukarıda belirtilen başlangıç örneklerinden de anlaşılacağı üzere, 1787 ile 1900’l yılların başlarına kadar olan dönemde, nispeten daha az liberal özelliğe sahip olan 1850 Prusya Anayasası⁴⁷ hariç tutulursa, Avrupa’da ve diğer coğrafyalarda, Amerikan ve Fransız modellerinin etkisinde yapılan anayasaların genel karakteristiği, liberal olmalarıdır. Anayasaların bu nitelikleri, başlangıçların muhtevalarına da yansımış, özgürlük, eşitlik ve refah gibi ilke ve kavramlar, başlangıç metinlerinde sıklıkla yer bulmuştur.

2. 1919-1940 Döneminde Anayasa Başlangıçları

Birinci Dünya savaşı’ndan sonra yapılan anayasalar, kısa ve belirsiz ifadeler ihtiva eden Savaş ncesi anayasalara nazaran, daha uzun ve ayrıntılı metinlerdir. Bu değişim esasen, siyasi koşulların da değişmesinin bir neticesidir. Bu dönemde demokratikleşmenin hız kazanmasıyla birlikte, birçok yeni siyasi aktör ortaya çıkmaya başlamış ve siyasi hayata katılarak toplumsal hayatın daha karmaşık ve farklı bir hal almasına nebep olmuştur. Gün geçtikçe daha karmaşık hale gelen

⁴⁵1853 Arjantin Anayasası’nın başlangıcının İngilizce metni için, bkz. (evrimii) https://www.constituteproject.org/constitution/Argentina_1994?lang=en, 6 Temmuz 2015.

⁴⁶Wheare, **Modern Anayasalar**, s. 89.

⁴⁷Gnen, “Anayasal Değişim”, s. 1076.

toplumsal hayatın gereksinimleri de, anayasaların daha uzun ve ayrıntılı olması sonucunu doğurmuştur.⁴⁸ Birinci ve İkinci Dünya Savaşları arasında Avrupa'da esmeye başlayan liberalizm ve demokrasi rüzgârlarının etkisiyle Batı ve Doğu Avrupa'da bir biri ardına yeni anayasalar yapılmıştır.⁴⁹

Bu dönemde Avrupa'da yapılan belli başlı anayasalara 1919 tarihli Finlandiya, 1919 tarihli Almanya (Weimar), 1920 tarihli Avusturya, 1921 Çekoslovakya, 1921 Polonya, 1921 Lihtenştayn, 1923 Romanya, 1921 ve 1924 tarihli Türkiye anayasaları örnek verilebilir. 1917 Meksika, 1923 Mısır ve 1926 Lübnan, anayasaları da bu dönemde Avrupa dışında yapılan anayasalardandır. Zikredilen Anayasalar içinde, 1919 tarihli Almanya, 1921 Lihtenştayn, 1923 Mısır ve 1926 Lübnan anayasalarında başlangıç kısmına yer verilmiştir. Birinci Dünya Savaşı sonrasında Almanya'da monarşi yönetimi son bulmuş ve demokratik, liberal anlayışa dayanan parlamenter sisteme geçilmiştir.⁵⁰ 1919 Almanya Anayasası'nın başlangıç metninde; “(...), içte ve dışta barışı korumak, sosyal ilerlemeyi teşvik etmek için Devleti özgürlük ve adalet içinde güçlendirme ve yenileme iradesine ilham veren, bu anayasayı kabul etmiştir”⁵¹ denilerek, anayasanın savaş sonrası dönemde yapılmasının etkisiyle barış vurgusu öne çıkarılmış ve liberal bir anlayış benimsenmiştir. Günümüzde yürürlükte bulunan ve 1862 tarihli eski anayasanın revize edilerek yürürlüğe konulmuş hali olan 1921 Lihtenştayn Anayasası'nın başlangıcı; “Biz II. John Lihtenştayn'ın tahttaki Prensi, Troppau Dükü, Rietberg Kontu ve diğerleri; tarafımızca değiştirilip, Meclisimiz tarafından kabul edilen, aşağıdaki 26 Eylül 1862 Anayasasını ilan ediyoruz”⁵² biçiminde, 1862 tarihli eski anayasada değişiklik yapan kurucu iradeyi takdim eden kısa ve öz bir cümleden oluşmaktadır. 1922 yılında İngiliz yönetiminden kurtularak bağımsızlığını ilan eden Mısır'da 1923 yılında yapılan ilk yazılı anayasanın başlangıcı ise, dünyadaki gelişmiş anayasal sistemlere benzer bir anayasal sisteme ulaşılmadıkça halkın, mutlu

⁴⁸Gönenç, **a.g.e.**, s. 1065-1066

⁴⁹Gönenç, **a.e.**, s. 1070.

⁵⁰Gerhard Robbers, **Encyclopedia of World Constitutions**, Facts On File Inc., New York, 2007, s. 338.

⁵¹1919 Almanya (Weimar) Anayasası'nın başlangıcının İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) http://germanhistorydocs.ghi-dc.org/sub_document.cfm?document_id=3937, 7 Temmuz 2015.

⁵²1921 Lihtenştayn Anayasası'nın İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Liechtenstein_2003?lang=en, 7 Temmuz 2015.

ve memnun olduğu bir yaşam süremeyeceği, özgür olamayacağı, yönetime katılamayacağı ve kanunların yapımında söz sahibi olamayacağı”nı vurgulayan, nispeten daha uzun bir muhtevaya sahiptir.⁵³ Mısır’da 1953’te monarşiyeye son verilmiş, ardından 1956, 1958, 1964 ve 1971 yıllarında dört defa anayasa yapılmış, 1971 Anayasası, çok partili hayata geçiş amacıyla 1980 yılında değiştirilmiştir.⁵⁴ Mandası altında olduğu Fransa’nın 1848 Anayasası’ndan etkilenen ve halen yürürlükte bulunan, 1926 Lübnan Anayasası’nın başlangıç kısmı, anayasanın dayandığı temel ilkeleri sıralayan ve liberal bir anlayışın belirgin bir biçimde hâkim olduğu bir metindir⁵⁵. Ancak 1926 Lübnan Anayasası’nın başlangıç anayasanın ilk halinde olmayıp, 1991 yılında yapılan değişiklikle anayasaya eklenmiştir.⁵⁶

İkinci Dünya Savaşı’na doğru Avrupa’nın genelinde liberal demokratik rejimlerin yerini yavaş yavaş otoriter veya totaliter rejimler almaya başlamıştır. Bu dönemde anayasacılık hareketleri açısından üzerinde durulması gereken bir başka önemli gelişme, yeni bir anayasal model olan “sosyalist model”in Rusya’da ortaya çıkışıdır. 20. yüzyılın başlarında mutlakiyetçi bir çarlık rejiminin hâkim olduğu Rusya’da bazı reform hareketleri yapılmış olsa da ülke, o dönemde Avrupa ve Kuzey Amerika’nın önemli bir bölümünde etkili olan liberal demokrasiyi esas alan ve otoriter devlet yapısına karşı çıkan hareketlerden uzak kalmıştır. Rusya’da 1906 yılında bir anayasa ilan edilmiş, ancak bu anayasa, Birinci Dünya Savaşı sırasında yaşanan devrimle son bulmuştur. Yukarıda da değinildiği gibi, Birinci Dünya Savaşı’nın Rusya açısından getirdiği en önemli değişim, 1917 yılında gerçekleşen devrimle Rusya’da sosyalist bir rejimin kurulmasıdır. Bu rejimin, dünya anayasacılık tarihinde yeni bir anlayışı (sosyalizm) esas alan model anayasası, 1918 yılında ilan edilmiştir.⁵⁷ Resmi adıyla, Rus Sosyalist Federatif Sovyet Cumhuriyeti’nin 1918 tarihli Anayasası’na konulan başlangıç kısmında, anayasa metninin tüm Sovyet kurumlarında bulundurulması ve tüm okullarda ve eğitim kurumlarında etkin bir biçimde öğrencilere öğretilmesi gerektiği vurgulanmış, devletin rejimine ve

⁵³1923 Mısır Anayasası’nın başlangıcının İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) http://www.constitutionnet.org/files/1923_-_egyptian_constitution_english_1.pdf, 7 Temmuz 2015.

⁵⁴Gönenç, “Anayasal Değişim”, s. 1078.

⁵⁵1926 Lübnan Anayasası’nın başlangıcının İngilizce metni için bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Lebanon_2004?lang=en, 7 Temmuz 2015.

⁵⁶Robbers, **Encyclopedia of World Constitutions**, s. 522.

⁵⁷Gönenç, “Anayasal Değişim”, s. 1078.

anayasanın dayandığı ilkelere yönelik ifadelere yer verilmemiştir.⁵⁸ Başlangıç kısmından yola çıkılarak 1918 Sovyet Anayasası'nın dayandığı temel felsefe hakkında net bir hüküm vermek mümkün olmasa da, başlangıçta yer alan; “tüm yerel organlar, tüm kurumlar, tüm okullarda anayasanın tanıtımı ve öğretilmesi” hususunun başlangıç metninde belirtilmesi, sosyalist sistemin totaliter anlayışını ortaya koyan göndermeler olarak ifade edilebilir.

Yukarıdaki bilgilerden hareketle, 1918 Sovyet Anayasası'nın sosyalist ideolojiye dayanan yapısı hariç tutulursa, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra yapılan anayasaların genel olarak liberal anlayışı esas alan 1787 ABD ve 1791 Fransa anayasalarının etkisinde kaldıkları belirtilebilir. Dolayısıyla anayasa başlangıçlarının muhtevasında yer verilen “özgürlük”, “eşitlik” “barış” gibi ilke ve değerler de bu anayasaların etkisiyle oluşan liberalleşme eğilimlerinin bir neticesidir. İkinci Dünya Savaşı'na doğru, 1922'de İtalya'da Mussolini liderliğindeki faşist partinin iktidarı ele alarak anayasal yapıyı değiştirmesi⁵⁹ ve 1933'te Hitler'in liderliğindeki Nasyonal Sosyalistler'in Almanya'da yönetimi ele geçirmesiyle⁶⁰ birlikte bu ülkelerde totaliterleşme/otoriterleşme eğilimleri hız kazanmıştır.

3. İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Anayasa Başlangıçları

Anayasacılık hareketleri İkinci Dünya Savaşı sırasında kesintiye uğramış, savaş sonrasında ise, Doğu ve Batı Avrupa ile Asya ve Afrika'da büyük bir anayasa dalgası etkili olmuştur. Asya ve Afrika'da sömürgelerin bağımsızlıklarını kazanması ve sonrasında bu coğrafyalarda Fransız ve İngiliz liberal-demokratik anayasa modellerinin etkisinde yeni anayasaların yapılması, Doğu Avrupa'da ise Sovyet Sosyalist anayasa modelinin etkili olduğu halk demokrasilerinin kurulması, bu dönemin en belirgin özelliğidir.⁶¹

İkinci Dünya Savaşı sonrasında savaştan yenik çıkan Almanya'da Hitler ve İtalya'da Mussolini dönemi ile Japonya'da Alman meşruti monarşi sistemini model

⁵⁸1918 Rus Sosyalist Federatif Sovyet Cumhuriyeti Anayasası'nın başlangıcının Türkçe metni için, bkz. (Çevrimiçi) http://www.kozonline.info/kzphp/resimler/Sovyet_Anayasa.pdf, 8 Temmuz 2015.

⁵⁹Robbers, **a.g.e.**, s. 443.

⁶⁰Robbers, **a.e.**, s. 338.

⁶¹Gönenç, **a.g.e.**, s. 1079.

alan iktidardaki rejim son bulmuş ve liberal demokrasiyi benimseyen 1946 tarihli Japonya, 1947 tarihli İtalya ve 1949 tarihli Almanya anayasaları yapılmıştır. 1946 tarihli Fransa Anayasası, 1953 tarihli Danimarka Anayasası, 1948 tarihli Güney Kore Anayasası ve 1952 tarihli Yunanistan Anayasası da yine bu dönemde yapılan belli başlı anayasalardır⁶². Ayrıca, 1920 tarihli Avusturya Anayasası, yine bu dönemde; 1945 yılında tekrar yürürlüğe konulmuştur. İkinci Dünya Savaşı sonrası, İslami anayasacılık örnekleri açısından da önemli gelişmelerin olduğu bir dönemdir. Zira bu dönemde yapılan 1973 tarihli Pakistan Anayasası, ihtiva ettiği başlangıç metni bağlamında farklı bir anayasa örneği olarak değerlendirilebilir.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemlerde anayasalara başlangıç kısmı koyma usulü giderek yaygınlaşan bir gelenek haline gelmiş⁶³ ve yakın dönemde yapılanlar da dâhil olmak üzere, modern anayasaların çoğunda başlangıç kısımlarına yer verilmeye başlanmıştır. Bu dönemde yapılan örneğin; 1946 Japonya ve Fransa, 1948 Güney Kore ve 1949 Almanya anayasalarında başlangıç metnine yer verilirken, İtalya ve Danimarka gibi ülkelerin anayasalarına başlangıç konulmamıştır.⁶⁴

Bu dönemin anayasalarına konulan başlangıç metinlerinde, savaşın sonuçlarının etkisi görülmektedir. Örneğin, 1946 Japonya Anayasası'nın başlangıcında⁶⁵; “(...) *devletin, politikaları neticesinde girilen bir savaşın dehşetiyle bizi bir daha asla uğraştırmayacağını* (...)”⁶⁶ ifadesine yer verilerek, İkinci Dünya Savaşı sırasında yaşanan ağır yıkımlara dikkat çekilerek, devletin savaş yanlısı politikalardan kaçınacağı belirtilmiştir. Japonya örneğinde vurgulanan hususlardan birisi de; (...) *Devlet halkın kutsal bir emanetidir, yetkisi halktan türemiştir ve devlet yetkileri halkın temsilcileri tarafından, halkın yararına kullanılır* (...)”⁶⁷ ifadeleriyle vurgulanan, halk egemenliğine dayalı demokratik devlet yapısıdır. Ayrıca, Japonya örneğinde “barış” vurgusunun çok belirgin biçimde yapılmış olduğu görülmektedir:

⁶² Gözler, **Anayasa Hukukunun Genel Esasları**, s. 72.

⁶³ Cem Eroğul, **Anatüze Giriş**, 11. bs., Ankara, İmaj yay., 2010, s. 288.

⁶⁴İlgili ülkelerin anayasalarının İngilizce metinleri için, bkz. (Çevrimiçi) <https://www.constituteproject.org/search?lang=en>, 28 Haziran 2015.

⁶⁵1946 Japonya Anayasası'nın başlangıcının İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Japan_1946?lang=en, 8 Temmuz 2015.

⁶⁶ 1946 Japonya Anayasası'nın başlangıcı, para., 1.

⁶⁷ 1946 Japonya Anayasası'nın başlangıcı, para., 2.

*“Biz Japon halkı, her zaman barışı arzuluyor (...) Barışı korumak için çabalayan uluslararası bir toplumda onurlu bir yer işgal etmeyi (...) arzuluyor (...) dünya halklarının istediği gibi ve korkusuzca barış içinde yaşama hakkına sahip olduğunu kabul ediyoruz”.*⁶⁸

1949 Almanya Anayasası’nın başlangıcında, Japonya örneğinde olduğu gibi, “barış”ın yanı sıra, birleşik bir Avrupa ve anayasayı yapan kurucu irade olarak halkın özgür iradesine vurgu yapılmıştır:

*“Tanrı ve insanlar karşısındaki sorumluluğunun bilincinde olan, birleşmiş bir Avrupa’nın eşit haklara sahip bir üyesi olarak, dünya barışına hizmet etme kararından ilham alarak özgür iradesiyle hareket eden Alman halkı, kendi kurucu yetkisini kullanarak, işbu anayasayı kabul etmiştir”.*⁶⁹

1948 Güney Kore örneğinde demokrasi, özgürlük ve serbest girişim gibi liberal ilkelerin yanı sıra, Japonya ve Almanya örneklerine benzer şekilde; “(...) insanlığın ortak refahı ve kalıcı dünya barışına katkı sunmak (...)”⁷⁰ ifadesiyle barış vurgusu yapılmıştır.

Japonya, Almanya ve Güney Kore örnekleri bağlamında değerlendirildiğine, İkinci Dünya Savaşı sonrasında yapılan anayasaların, halk iradesine dayanan demokratik, liberal yönetim anlayışını esas aldığı görülmektedir. Ayrıca, İkinci Dünya Savaşı sırasında yaşanan yıkımların, ölümlerin ne denli etkili olduğu, savaşın olumsuz sonuçlarından gerekli derslerin çıkarılarak barışın insanlık için vazgeçilmez önem taşıdığı, sorunların çözümünde savaşın bir yöntem olarak kullanılmasından kaçınılması gerektiği, dünya barışına hizmet etme ve barışı koruma yönünde yapılan vurgulardan anlaşılmaktadır.

Bu dönemde yapılan 1973 tarihli Pakistan Anayasası’nın başlangıcında, anayasanın benimsediği egemenlik anlayışının devletin resmi dinini referans aldığı belirgin bir biçimde görülmektedir:

⁶⁸1946 Japonya Anayasası’nın başlangıcı, para., 3.

⁶⁹1949 Federal Almanya Anayasası’nın başlangıcının İngilizce metni için bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/German_Federal_Republic_2012?lang=en, 8 Temmuz 2015.

⁷⁰1948 Güney Kore Anayasası’nın başlangıcının İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Republic_of_Korea_1987?lang=en, 8 Temmuz 2015.

*“Tüm Kâinat üzerinde egemenlik, yalnız Yüce Allah'a ait olup, hüküm, O'nun tarafından belirlenen sınırlar içinde Pakistan halkı tarafından icra edilecek kutsal bir emanet olduğundan (...)”*⁷¹

Görüldüğü gibi, Pakistan örneğinde, pozitif hukuk teorisinin egemenlik anlayışına zıt bir biçimde, bütün varlıklar üzerinde egemenlik yetkisinin sadece Allah'a ait olduğu belirtilmiş, halkın kullandığı yasa yapma ve uygulama yetkisinin, Kur'an ve Peygamber aracılığıyla Allah tarafından çizilen çerçeveye sınırlı olduğu ifade edilmiştir. O dönemlerde yaygın hale gelen demokratikleşme dalgasının etkileri Pakistan Anayasası'nın başlangıcına da yansımıştır. Ancak başlangıç kısmında yer verilen; *“İslam'ın ifade ettiği üzere, demokrasi, özgürlük, eşitlik, hoşgörü ve sosyal adalet ilkelerine, tam olarak uyulacaktır”*⁷² biçimindeki ifadeyle, demokrasi ve özgürlük anlayışının İslami ölçütleri esas alan bir anlayış olduğu belirtilmiştir.

Görüldüğü üzere, bu dönemdeki başlangıç metinlerinde de gelişen siyasi ve toplumsal olaylar neticesinde yapılan yeni anayasaların dayandığı temel felsefe ve ilkelere yer verilmektedir. Dolayısıyla bu dönemde demokratikleşme yönündeki çabalar ile ulusal ve uluslararası barışa verilen önem veya anayasal ilkelere hâkim olan dinsel kuralların çizdiği çerçeve, başlangıç metinlerine yansımıştır.

4. 20. Yüzyılın Sonlarına Doğru Anayasa Başlangıçları

20. yüzyılın son çeyreğinde Batı Avrupa'da liberal demokratik rejimler pekişmiş, siyaset bilimci Samuel P. Huntington'ın tabiriyle “üçüncü demokrasi dalgası” başlamış ve bu döneme kadar otoriter rejimlerle yönetilen birçok ülke demokrasiye geçmiştir.⁷³ Üçüncü demokrasi dalgasını başlatan en önemli gelişme, 1974 yılında Portekiz'de diktatör Salazar rejiminin yıkılarak demokratik, liberal ve sivil bir anayasaya geçilmesidir.⁷⁴ Bu dönemde yapılan başlıca anayasalar; 1975

⁷¹1973 Pakistan Anayasası'nın başlangıcının İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Pakistan_2015?lang=en, 11 Temmuz 2015.

⁷²Bkz. a.y.

⁷³Aktaran, Gönenç, “Anayasal Değişim”, s. 1079.

⁷⁴1974 Portekiz devrimi ile başlayıp kısa zamanda dünyanın birçok bölgesine yayılan “demokrasinin üçüncü dalgası”, 1997 yılına gelindiğinde, dünya ülkelerinin yüzde 61.3'ü olan 117 ülkenin “seçimsel demokrasiler” (electoral democracies) olarak vasıflandırılabilmesine yol açmıştır; 1974'te bu rakamın 39 (yüzde 26.9) olduğu düşünülürse, kaydedilen gelişmenin hızı ve kapsamı ortaya çıkar. Seçimsel demokrasilerin hepsi, gerçek anlamda hürriyetçi (liberal) demokrasiler olmamakla beraber, bu ikinci gruptaki artış da kayda değer niteliktedir. “Hürriyet Evi” (Freedom House)

tarıhli Yunanistan, 1976 tarıhli Portekiz ve 1978 tarıhli İspanya anayasalarıdır⁷⁵. Güney Avrupa’da başlayan bu üçüncü demokrasi dalgası, 90’lı yılların başında Latin Amerika, Sovyetler Birliğı ve nihayet Doğı Avrupa’ya da yayılmış ve bu coğrafyalarda liberal demokrasiyi benimseyen anayasalar birer birer yürürlüğe girmiştir.⁷⁶

1975 Yunanistan Anayasası’nın başlangıcı, “*Kutsal, Özdeş ve Bölünmez üçlü adına*”⁷⁷ biçiminde, dinsel unsurları belirten tek bir cümle olarak yazılmıştır. 1976 Portekiz⁷⁸ Anayasası’nın başlangıcında ise, faşist diktatör Salazar’ın rejiminin silahlı kuvvetler tarafından devrilmesi; “*25 Nisan 1974’te silahlı kuvvetler hareketi uzun yıllar süren direnişini taçlandırdı ve faşist rejimi devirmekle Portekiz halkının en derin duygularına tercüman oldu*”⁷⁹ cümlesiyle anlatılmıştır. Bu ifadeden, Portekiz’de faşist yönetime askeri müdahale ile son verilmesinin uzun bir mücadelenin neticesi olduğı ve askeri müdahalenin halkta meşru bir karşılık bulduğı anlaşılmaktadır. Ayrıca metinde, “*(...) hukukun üstünlüğüne dayalı demokratik bir devletin önceliğini garanti etme kararını teyit ediyor (...)*”⁸⁰ denilmek suretiyle, yapılan yeni anayasanın diktatörlük rejimi yerine, hukukun üstünlüğü ve demokrasi ilkelerini esas alan bir devleti öngördüğü açıkça ifade edilmiştir.

1978 İspanya Anayasası’nın başlangıcında ise; “*Halk iradesinin ifadesi olarak hukukun üstünlüğünü temin eden bir Hukuk Devletini güçlendirme(...)*”⁸¹ ve “*İleri demokratik bir toplumu oluşturmak için(...)*”⁸² ifadeleriyle, yapılan yeni anayasanın halkın iradesine dayandığı ve hukukun üstünlüğünü güvence altına aldığı bir hukuk devletini öngördüğü vurgulanmıştır. Başlangıç metninde İspanya Anayasası’nın amacı, hak ve özgürlüklerin güvence altına alındığı liberal bir

verilerine göre, 1972’de sayıları 42 (yüzde 29.0) olan hür demokrasiler, 1997’de 81’e (yüzde 42.4) ulaşmıştır. Bkz.Ergun Özbudun, “Demokrasiye Geçiş ve Demokrasinin Pekişmesi Sürecinde Anayasa Mahkemelerinin Rolü”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, C.24, 2007, s. 359.

⁷⁵ Gözler, **Anayasa Hukukunun Genel Esasları**, s. 72.

⁷⁶ Gönenç, **a.g.e.**, s. 1079.

⁷⁷ 1975 Yunanistan Anayasası’nın başlangıcının İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Greece_2008?lang=en, 9 Temmuz 2015.

⁷⁸ 1976 Portekiz Anayasası’nın başlangıcının İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Portugal_2005?lang=en, 28 Haziran 2015.

⁷⁹ 1976 Portekiz Anayasası’nın başlangıcı, para., 1.

⁸⁰ 1976 Portekiz Anayasası’nın başlangıcı, para., 4.

⁸¹ 1978 İspanya Anayasası’nın başlangıcı, para., 3.

⁸² 1978 İspanya Anayasası’nın başlangıcı, para., 6.

demokrasiye ulaşma hedefinden bahisle, “İleri demokratik bir toplumu oluşturmak” biçiminde belirtilmiştir.

Başlangıç kısımlarında belirtilen bu ifadeler vasıtasıyla, zikredilen ülkelerde otoriter rejimlerinin son bulduğu ve yapılan yeni anayasaların liberal, demokratik bir hukuk devletini kurmayı amaçladıkları ve geçmişteki otoriter yönetim anlayışlarının terk edildiği açık bir biçimde ortaya konulmuştur.

Bu dönemde sosyalist anayasacılığın öncü ülkesi Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nde (SSCB) de 1977 tarihli yeni bir anayasa yapılmıştır. Bu anayasanın 18 paragraftan oluşan oldukça uzun ve ayrıntılı başlangıcı, 1917’de Lenin’in liderliğinde başlayan komünist Bolşevik Devrimi’nin (Ekim Devrimi)⁸³ doğuşunu, tarihsel sürecini ve sosyalist toplumun kuruluşunu anlatan oldukça uzun bir metindir. Bu metinde sosyalist devletin amaçları şöyle ifade edilmiştir:

*“Sosyalist halk devletinin ana hedefleri, komünizmin maddi ve teknik temelini atmak, sosyalist ilişkileri mükemmelleştirmek ve bunları komünist ilişkilere dönüştürmek, komünist toplumun vatandaşını şekillendirmek, halkın yaşam ve kültür düzeyini yükseltmek, ülkenin güvenliğini sağlamak, barışın daha da güçlenmesine ve uluslararası işbirliğinin gelişmesine yardım etmektir.”*⁸⁴

Görüldüğü üzere, SSCB Anayasası’nın başlangıç metninde, devletin ana hedefi, topyekün komünist bir sisteme geçiş olarak belirtilerek, belirgin bir ideoloji vurgusu yapılmakla birlikte, barışın güçlenmesi için uluslararası işbirliğine katkı sunma da ana hedeflerden biri olarak ifade edilmiştir. Sosyalist anayasa başlangıçlarında ideolojiye keskin bir biçimde yapılan vurgu, alıntılanan bölümden anlaşılacağı üzere, 1977 SSCB örneğinde somut bir biçimde görülmektedir. Başlangıç kısmında yer verilen; *“Sovyet halkı (...) Sosyalist demokrasinin daha da gelişmesine çalışarak (...)”*⁸⁵ ifadesiyle de anayasanın benimsediği demokrasi anlayışının, sosyalist ideolojiyi esas alan bir anlayış olduğu belirtilmiştir.

Bu dönem, İslam dünyası açısından da önemli gelişmelerin meydana geldiği bir dönemdir. Zira, İslami hareketler 1970’li yıllarda önemli bir yayılma göstermiş ve

⁸³ Robbers, *Encyclopedia of World Constitutions*, s. 757.

⁸⁴ 1977 SSCB Anayasası’nın başlangıcının Türkçe’ye çevrilmiş metni için bkz. Yaşar Gürbüz, *Anayasalar*, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1981, para., 12, s. 190.

⁸⁵ 1977 SSCB Anayasası’nın başlangıcı para., 16. Bkz., Gürbüz, *a.g.e.*, s. 190.

tarafatları önemli miktarda artmıştır.⁸⁶ Yukarıda değinilen 1973 tarihli Pakistan Anayasası bu yayılmanın etkisinde yapılmıştır. Ancak, İslami hareketlerin en somut zaferi olarak nitelenebilecek hadise, 1979 yılında İran’da yaşanmıştır. Zira, 1979 yılında İran’da gerçekleşen “İslam Devrimi” neticesinde, meşruti monarşi esasına dayalı Şahlık rejimi yıkılarak yerine, “İran İslam Cumhuriyeti” adı altında yeni bir devlet modeli oluşturulmuştur. Bu yeni devlet modeli, İslami esasları ve Şii mezhebinin öğretilerini siyasi bir ideoloji haline getirerek hukuki, siyasi, sosyal ve ekonomik, bütün kurumlarında bu ideoloji doğrultusunda kökten değişiklikler yapmıştır. İran İslam Cumhuriyeti’nin 1979 tarihli Anayasası’nın, ideolojik vurgusu çok belirgin olan, uzun ve ayrıntılı bir başlangıcı bulunmaktadır. Başlangıcın birinci paragrafında anayasayı tarif eden ifadelerde şöyle denmektedir;

“İran İslam Cumhuriyeti Anayasası, toplumun İslami ilke ve kurallarda temelini bulan kültürel, toplumsal, siyasi ve iktisadi dayanaklarının belirticisi olup, İslam Ümmetinin içten dileğini yansıtır”⁸⁷.

Bu ifadeden de anlaşılacağı üzere, başlangıç kısmında, İslami esaslar, İran Anayasası’nın temel ilkeleri olarak belirtilmekte ve kurulan İslami Cumhuriyet, İslam dini mensuplarının arzuladığı bir devlet biçimi olarak takdim edilmektedir.

Yukarıdaki örnekler göz önünde bulundurulduğunda, bu dönemde yapılan anayasa başlangıçlarının; demokratik ve liberal devlet yapısını benimseyen Portekiz ve İspanya gibi ülkelerde hukukun üstünlüğüne ve demokrasiye vurgu yapan metinler olduğu; SSCB Anayasası’nda sosyalist ideolojiyi, İran örneğinde ise teokratik devlet yapısını öne çıkardığı ve anayasaların esas felsefesini ve hedeflerini ortaya koyan, devletlerin dayandığı temel ilkeleri ilan eden metinler olduğu ifade edilebilir.

⁸⁶ Ann Elizabeth Mayer, “Islam And The State”, **12 Cardozo Law Review**, 1990-1991, s. 1029.

⁸⁷ 1979 İran Anayasası’nın başlangıcının Türkçe metni için, bkz.Hasan Tunç, **Türkiye’ye Komşu Devletlerin Anayasaları** (Bundan sonra bu eser, “Komşu Devletlerin Anayasaları” olarak anılacaktır), Ankara, Asil yay., 2008, s. 73-79.

5. 1990 Sonrası Anayasa Başlangıçları

Anayasacılık hareketleri açısından önemli gelişmelerin yaşandığı dönemlerden birisi de, sosyalist rejimlerin uygulandığı Sovyetler Birliği ile Doğu Avrupa’da yer alan, Yugoslavya ve Çekoslovakya gibi ülkelerdeki rejimlerin 1989 ile 1990 yıllarında son bularak, demokrasiye geçişin gerçekleştiği dönemdir. Bu dönemde birbiri ardına yeni anayasalar yapılmıştır. 1991 tarihinde yapılan Arnavutluk, Hırvatistan, Makedonya ve Bulgaristan, 1992 tarihinde yapılan Çek Cumhuriyeti ve Slovakya, 1993 tarihinde yapılan Rusya Federasyonu, 1995 tarihinde yapılan Azerbaycan, Ermenistan ve Bosna-Hersek anayasaları bu dönemde yapılan anayasa örneklerindendir.⁸⁸ Bu dönemde liberal demokratik devlet anlayışını benimseme yönünde genel bir eğilim gözlenmekle birlikte sosyalist anayasa örnekleri de görülmektedir. Nitekim sosyalist devlet sistemini esas alan 1991 tarihli Laos ve 1992 tarihli Vietnam anayasaları bu dönemde yapılmıştır.

Sosyalist sistemin Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa’daki çöküşünün ardından yapılan bu anayasalaradan örneğin; 1991 Makedonya Anayasası’nın başlangıcında, “hukukun üstünlüğü, demokrasi ve insan hak ve özgürlüklerinin teminat altına alınacağı ve seçimlerin serbest biçimde yapılacağı”⁸⁹; 1991 Bulgaristan Anayasası’nın başlangıcında, “özgürlük, eşitlik, barış ve adalet”⁹⁰; 1992 Slovakya Anayasası’nın başlangıcında, “kendi kaderini tayin etme hakkı, demokrasi ve barış”⁹¹; 1993 Çek Cumhuriyeti Anayasası’nın başlangıcında ise, “bağımsızlık, sivil toplum, demokrasi ve özgürlük”⁹² vurgusu yapılmıştır.

1993 Rusya Federasyonu Anayasası’nın başlangıcı, 1977 SSCB Anayasası’nın başlangıç metninden farklı bir muhtevaya sahiptir. Yukarıda belirtildiği gibi, sosyalist modelin öncü temsilcisi olan SSCB Anayasası’nın başlangıcı, sosyalist ideolojinin katı ve belirgin bir biçimde vurgulandığı ifadeler

⁸⁸Gözler, **a.g.e.**, s. 72.

⁸⁹1991 Makedonya Anayasası’nın başlangıcının İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Macedonia_2011?lang=en, 9 Temmuz 2015.

⁹⁰1991 Bulgaristan Anayasası’nın başlangıcının İngilizce metni için bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Bulgaria_2007?lang=en 9 Temmuz 2015.

⁹¹1992 Slovakya Anayasası’nın başlangıcının İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Slovakia_2014?lang=en, 9 Temmuz 2015.

⁹²1993 Çek Cumhuriyeti Anayasası’nın başlangıcının İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Czech_Republic_2013?lang=en, 9 Temmuz 2015.

ihativa etmekteydi. Ancak 1993 Rusya Anayasası'nın başlangıç metninde ideolojik vurgulara yer verilmek bir tarafa, liberal bir anlayış benimsenmiştir. 1993 Rusya Anayasası'nın başlangıç metni şu ifadelerden oluşmaktadır;

“Biz, ortak bir kaderle toprağımızda bir araya gelen, Rusya Federasyonu'nun çok uluslu halkı; insan haklarını, özgürlükleri ve iç barışı ve uyumu yerleştirerek, kurulu tarihsel Devlet birliğini muhafaza ederek, evrensel olarak onaylanmış olan, halkların eşitliği ve kendi kaderini tayin hakkı ilkelerinden kaynaklanan, iyiye ve adalete inançlarını ve vatan sevgilerini bize aktaran atalarımızın hatırasına saygı duyarak, Rusya egemen devletini dirilterek ve onun demokratik temelini sağlamlığını teyit ederek, Rusya'nın refahı ve zenginliğini güvenceye almak için mücadele ederek, şimdiki ve gelecek nesiller huzurunda Vatanımız için sorumluluktan kaynaklanan, dünya toplumunun bir parçası olduğumuzu bilerek, işbu Rusya Federasyonu Anayasasını onaylıyoruz”.⁹³

Görüldüğü üzere, coşkulu ve edebi bir üslupla yazılan 1993 Rusya Anayasası'nın başlangıcında, yukarıda belirtilen federal devlet örneklerine benzer şekilde ortak kadere, ülkenin çok uluslu yapısına ve devletin birliğine vurgu yapılmıştır. Ayrıca, insan hak ve özgürlükleri, adalet, demokrasi, barış, zenginlik ve refah gibi, günümüzün liberal demokratik devletlerinin benimsediği evrensel ilke ve değerler de başlangıç metninde vurgulanan diğer hususlardır. Netice olarak, 1993 Rusya Anayasası'nın başlangıcı değerlendirildiğinde, SSCB döneminden farklı olarak, devletin siyasi ve ekonomik yapılanmasında sosyalist modelden liberal modele geçildiği, kolaylıkla anlaşılabilmektedir.

Bu dönemde SSCB'nin dağılmasından sonra bağımsızlığını kazanan ülkelerden, 1995 Azerbaycan Anayasası'nın başlangıcında Rusya örneğine benzer şekilde “bağımsızlık, egemenlik, insan onuru, barış, demokrasi ve sivil toplum”⁹⁴ vurgulanmış; 1995 Ermenistan Anayasası'nın başlangıcında “bağımsızlık, özgürlük, refah, barış ve evrensel değerlere”⁹⁵ gönderme yapılmıştır. 1995 Bosna-Hersek Anayasası'nın başlangıcında ise, “pazar ekonomisi ve özel mülkiyet” gibi liberal

⁹³1993 Rusya Anayasası'nın başlangıcının İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Russia_2014?lang=en, 9 Temmuz 2015.

⁹⁴1995 Azerbaycan Anayasası'nın başlangıcının Türkçe metni için bkz. Abdurrahman Eren, Alesker Aleskerli, **Yeni Anayasalar: Bağımsız Devletler Topluluğu ve Baltık Cumhuriyetleri** (Bundan sonra bu eser, “Yeni Anayasalar” olarak anılacaktır), Ankara, TİKA yay., 2005, s.

⁹⁵Eren; Aleskerli, **a.g.e.**, s. 158.

ilkelerin yanı sıra, “demokrasi, egemenlik, bağımsızlık, azınlık hakları” gibi evrensel değerler vurgulanmış ve uluslararası sözleşmelere gönderme yapılmıştır.⁹⁶

SSCB sonrası (post-sosyalist) anayasalarda genel olarak devletin şekli, nitelikleri ve hükümet sistemleri açısından önemli değişiklikler bulunmakta ve öngördükleri devlet yapısına bakıldığında, sosyalist devlet modelinin terk edildiği görülmektedir.⁹⁷ Nitekim, bu anayasaların başlangıçlarında vurgulanan hususlar göz önünde bulundurulduğunda, sosyalist ideolojiye yönelik kavramların kullanılmadığı, belirgin bir bağımsızlık, demokrasi ve özgürlük vurgusunun yapıldığı, iç ve dış egemenliğin bütün dünyaya ilan edildiği görülmektedir. Keza, barışa yapılan göndermelerle insan yaşamı ve insan onuru açısından yıkıcı etkiler doğuran savaşların, halklar ve ülkeler arasındaki sorunların çözümünde bir yöntem olarak kullanılmaması gerektiği, bu anayasaların başlangıçlarında verilen evrensel bir mesaj olarak değerlendirilebilir. Ayrıca, bireysel/sivil özgürlük, hukukun üstünlüğü, sivil toplum, serbest seçimler, pazar ekonomisi ve özel mülkiyet gibi vurgulamalardan da liberal anlayışa dayanan ve insan hak ve özgürlüklerini teminat altına alan demokratik bir hukuk devleti modelinin benimsendiği anlaşılabilmektedir.

Yukarıda değinildiği gibi, bu dönemde SSCB’nin dağılmasıyla Doğu Avrupa’da sosyalist ideolojiden vazgeçilmiştir. Ancak dünyanın diğer coğrafyalarında sosyalist ideolojiyi temel alan devletlerde yeni anayasalar yapılmıştır. Laos ve Vietnam gibi ülkelerin benimsediği sosyalist ideolojiyi temel alan bu anayasalarda, liberal anayasalardan farklı olarak, başlangıç metinlerinde devletin resmi olarak sosyalist ideolojiyi benimsediği açık bir biçimde ortaya konulmaktadır. Nitekim 1991 Laos Anayasası’nın başlangıç kısmında “komünist parti, devrim, tarihsel kurtuluş mücadelesi”⁹⁸ gibi, sosyalizme ilişkin ideolojik vurgulamalar yapılmıştır. 1992 Vietnam Anayasası’nın başlangıcında da benzer

⁹⁶1995 Bosna-Hersek Anayasası’nın başlangıcının İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Bosnia_Herzegovina_2009?lang=en, 9 Temmuz 2015.

⁹⁷Eren; Aleskerli, **a.g.e.**, s. 7.

⁹⁸1991 Laos Anayasası’nın başlangıcının İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Laos_2003?lang=en, 9 Temmuz 2015.

şekilde “komünist parti, devrim ve devrimin liderinin yanı sıra, Marksizm-Leninizm”⁹⁹ ideolojisine belirgin göndermeler yapılmıştır.

1990 sonrası dönemde dikkate alınması gereken önemli gelişmelerden birisi de 2010 yılında Tunus, Mısır ve Libya’da sosyal adalet ve ekonomik gelişmenin sağlanmasına yönelik reform taleplerinin etkisiyle meydana gelen ve “Arap Baharı” olarak adlandırılan toplumsal ve siyasi hareketlerdir.¹⁰⁰ Bu hareketler neticesinde zikredilen ülkelerde iktidardaki yönetimler değişmiş ve sonrasında yeni anayasalar yapılmıştır.

Arap Baharı’nın ortaya çıktığı Tunus’ta 2014 yılında yapılan anayasanın başlangıcında, 2010-2011 yılında gerçekleşen halk hareketi, “devrim” olarak nitelenmiş; “adaletsizlik ve eşitsizliğin ortadan kaldırılması, özgürlük ve insan onurunun elde edilmesi için yapılan mücadele, tiranlıktan kurtuluş, Arap milliyetçiliği, Arap ve Mağrip birliği, insani ve İslami değerler” vurgulanmıştır. 2014 Tunus Anayasası’nın başlangıcı, özellikle anayasanın nasıl bir devlet sistemi kurmayı amaçladığının ilan edildiği bölümüyle liberal demokratik anlayıştan uzak örneklerin fazlaca olduğu Arap dünyası için örnek teşkil edecek bir muhtevaya sahiptir¹⁰¹:

“Serbest seçimler yoluyla iktidarın barışçıl devri, (...) halk egemenliği ve hukuk üzerine kurulu sivil bir devlet çerçevesi içinde, katılımcı, demokratik, cumhuriyetçi bir sistem; bütün bölgeler arasında eşitlik ve erkek ve kadın bütün vatandaşlar arasında hakların ve ödevlerin eşitliği, yargı bağımsızlığı, hak ve özgürlüklere saygıyı garanti eden bir sistem, rekabetçi siyasi kurumların olduğu iyi yönetim ve tarafsız bir yönetim, çoğulculuk ilkelerine uygun olarak dernek kurma özgürlüğünü güvence altına alan, kuvvetler ayrılığı ve dengesi ilkeleri üzerine kurulu bir siyasal sistem inşa etmek amacıyla;”¹⁰²

Görüldüğü gibi, 2014 Tunus Anayasası’nın başlangıcında belirtilen devlet sistemi çağdaş, liberal, demokratik hukuk devleti modelini esas alan bir yapı arz

⁹⁹1992 Vietnam Anayasası’nın başlangıcının İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Socialist_Republic_of_Vietnam_2013?lang=en, 9 Temmuz 2015.

¹⁰⁰Oktay Bingöl, “Arap Baharı ve Ortadoğu: Çok Eksenli Güç Mücadelesinde Denge Arayışları”, **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi (Journal of Turkish World Studies)**, C.XIII, s.2, Kış 2013, s.35.

¹⁰¹2014 Tunus Anayasası’nın başlangıcının İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Tunisia_2014?lang=en, 10 Temmuz 2015

¹⁰²2014 Tunus Anayasası’nın başlangıcı, para., 5.

etmektedir. Katılımcı ve çoğulcu demokrasi, kadın-erkek eşitliği, hak ve özgürlüklerin güvenceye alınması, yargı bağımsızlığı, tarafsız yönetim anlayışı ve kuvvetler ayrılığı gibi vurgulamalar, bu modelin benimsendiğini açık bir biçimde ortaya koymaktadır. Uzun bir metin olarak yazılan Tunus Anayasası'nın başlangıcı; *“Ön planda Filistin'in kurtuluş hareketinin olduğu, bütün haklı kurtuluş hareketlerini desteklemek için (...)”*¹⁰³ biçimindeki ifadeye yer vermesi dolayısıyla, Filistin kurtuluş mücadelesine destek verildiğinin, bir devletin temel kurucu belgesi olan anayasada¹⁰⁴ belirtilmesi bağlamında tek örnektir.

Arap Baharı'nın etkili olduğu ülkelerden biri olan Mısır'da 2012 yılında yapılan seçimler neticesinde “Müslüman Kardeşler”in iktidarı ele almasının ardından, 2013 yılında yapılan askeri darbe neticesinde 2014 tarihli yeni bir anayasa yapılmıştır. Bu yeni anayasada yer alan ve “Mısır'ın tarihi geçmişine, Arap milliyetçiliğine, İslami değerlere ve Mısır'ın geçmişteki liderlerine” değinilen başlangıç kısmında, 2013 yılında darbe öncesinde, seçimle iktidara gelen Muhammed Mursi yönetiminin istifa etmesi için yapılan protesto ve eylemler, devrim olarak nitelendirilmiş, Tunus örneğinde olduğu gibi; “çoğulcu demokrasi, eşitlik, özgürlük, insan onuru, insan hak ve özgürlükleri” vurgulanmıştır. Darbe yönetimi tarafından yapılmış olmasına rağmen, bu anayasanın başlangıcında, “iktidarın barışçıl yollarla devredilmesi”ne olan inancın da vurgulanmış olması ilgi çekicidir.¹⁰⁵

Kurucuların, anayasanın yapılmasından önceki toplumsal olayları, mücadeleleri kendi açısından yorumlaması ve siyasi iktidarı ele geçirmek için izlediği usul ve yöntemleri hem ülke içinde hem de ülke dışında meşru bir zemine yerleştirme çabası genel bir olgudur. Dolayısıyla, 2014 tarihli Mısır Anayasası'nda iktidarın barışçıl yollarla devri, demokrasi, özgürlük ve insan onuru gibi, evrensel değerlere vurgu yapılmasının esasen, askeri darbeyi yapanların, iktidarı, kimsenin

¹⁰³2014 Tunus Anayasası'nın başlangıcı, para., 6.

¹⁰⁴2014 Tunus Anayasası'nın 145. maddesinde, başlangıç metni, anayasanın ayrılmaz bir parçası olarak belirtildiği için bu cümlede “başlangıç” yerine “anayasa” kavramı kullanılmıştır. Tunus Anayasası'nın ilgili maddesi için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Tunisia_2014?lang=en, 10 Temmuz 2015

¹⁰⁵2014 Mısır Anayasası'nın başlangıcının İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Egypt_2014?lang=en, 10 Temmuz 2015.

muhalfeet edemeyeceği ulvi bir amaçla ele geçirdiklerini ilan edip, yaptıkları demokrasi ve hukuk dışı müdahaleye meşru bir zemin kazandırma çabası olduğu ifade edilebilir.

Benzer bir durum, 2011 yılında yapılan Libya Anayasası’nın başlangıç kısmı için de geçerlidir. Bu anayasanın başlangıcında, Libya’nın eski lideri Kaddafi’nin devrilmesi için mücadele eden ve haklarına kavuşmak için hayatları pahasına fedakârlık gösterenler anılmış, İşlam maneviyatı çerçevesinde bilim, medeniyet, refah gibi kavramlara yer verilerek, çoğulcu demokrasi vurgusu yapılmıştır. Ayrıca, “diktatörlüğün, baskıcılığın kabul edilmediği, adalet, özgürlük ve eşitliğin benimsendiği” başlangıç kısmında belirtilmiştir.¹⁰⁶

Görüldüğü üzere, konjonktürel bağlamda anayasa başlangıçları değerlendirildiğinde, dünya genelinde egemen olan toplumsal talepler ve yönetim biçimlerinde meydana gelen değerikliklerle birlikte, savaşlar ve devrimler gibi önemli kırılma dönemleri anayasaları şekillendirdiği gibi, başlangıç kısımlarının muhtevalarının oluşumunda da etkili olmaktadır. Bu bağlamda, ilk yazılı liberal anayasalar olan, 1787 ABD ve 1791 Fransa anayasa başlangıçlarının “zgrlk, barış, refah, kuvvetler ayrılığı” gibi değerlerin, evrensel anayasa değerleri olarak dünya genelinde benimsenmesinde öncü bir rol üstlendikleri belirgin bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Keza, İkinci Dünya Savaşı’nın yıkıcı sonuçlarından büyük lde etkilenen ülkelerin barışı korumak ve barışçıl bir dünya ailesinin yesi olmak istedikleri; İşlamicilik hareketlerinin yaygın hale geldiği 1970’li yıllarda yapılan İşlami anayasalarda İşlami değer ve öğretilerin esas alındığı; post sosyalist ve nihayet, diktatörlük gibi totaliter veya otoriter rejimlerden kurtulan ülkelerde liberal anayasa ve liberal demokratik devlet anlayışının benimsendiği, anayasaların temel felsefesini ve ilkelerini ortaya koyan başlangıç metinlerinden anlaşılmaktadır.

¹⁰⁶2011 Libya Anayasası’nın başlangıcının İngilizce metni için, bkz. (evrimii) https://www.constituteproject.org/constitution/Libya_2012?lang=en, 10 Temmuz 2015.

II. BAŞLANGIÇLARIN ÖZELLİKLERİ

Yazılı diğer metinlerde olduğu gibi, yazılış biçimi ve metnin muhtevası temelinde değerlendirildiğinde, anayasa başlangıçlarının, biçimsel ve maddi olmak üzere iki tür özelliğinden bahsedilebilir. Başlangıçların metin olarak yazılışı, kullanılan paragraf veya kelime sayısı ve anayasa belgelerinde bulundukları yer gibi, başlangıcın muhtevası dışındaki özellikleri biçimsel özellikler; temel felsefi ve siyasi kavramlar, yerel veya evrensel değerler ve ilkeler gibi, metnin muhtevasında yer alan ve metnin anlamına yönelik olarak vurgulanmak istenen hususlar da başlangıçların maddi özellikleri olarak belirtilebilir.

A. BİÇİMSEL ÖZELLİKLER

1. Metnin Başlığı

Başlangıç kısmı bulunan anayasaların büyük bölümü incelendiğinde başlangıç metinlerinde başlık olarak “başlangıç”¹⁰⁷ sözcüğünün kullanıldığı görülmektedir. 2010 tarihli Hırvatistan Anayasası’nın başlangıç kısmı için ise diğerlerinden farklı olarak, “Tarihsel Temeller”¹⁰⁸, 2011 tarihli Macaristan Anayasası’nın başlangıcı için ise “Ulusal Ant”¹⁰⁹ başlığı kullanılmıştır. İlk modern yazılı Anayasa olan 1787 tarihli ABD Anayasası¹¹⁰’nın yanı sıra, 1867 tarihli Kanada¹¹¹, 1922 tarihli Letonya¹¹² Anayasası’na 19 Haziran 2014’te konulan

¹⁰⁷Başlangıç kısımlarında başlık olarak genellikle “başlangıç, dibace, önsöz” kelimelerini karşılayan İngilizce, “preamble, preface, preliminary ya da foreword,” Fransızca “préambule” başlıkları kullanılmıştır. Orgad’ın tespitine göre, örneğin, Arnavutluk ve Bahreyn Anayasası’nın başlangıç metni için “foreword”, Japonya Anayasası başlangıcı için “preface” sözcükleri kullanılmıştır. Bkz., Liav Orgad, “The Preamble in Constitutional Interpretation” (Bundan sonra bu yayın; “The Preamble in Constitutional Interpretation” olarak anılacaktır) (October 3, 2010). **International Journal of Constitutional Law, I-CON**, Forthcoming. (Çevrimiçi) <http://ssrn.com/abstract=1686745>, s. 715, 26 Mart 2015.

¹⁰⁸2010 Hırvatistan Anayasası’nın başlangıcının İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Croatia_2010?lang=en, 16 Aralık 2014.

¹⁰⁹2011 Macaristan Anayasası’nın başlangıcının İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Hungary_2013?lang=en, 10 Temmuz 2015.

¹¹⁰Mehmet Turhan, **Anayasal Devlet**, 2. bs., Ankara, Naturel yay., 2003, s. 8; 1787 tarihli ABD Anayasası’nın başlangıcının Türkçe’ye çevrilmiş metni için bkz. Gürbüz, **Anayasalar**, s. 23.

¹¹¹ 1867 Kanada Anayasası’nın başlangıç metni için bir başlık kullanılmamış olmakla birlikte, Kanada’nın birliğinin ve Büyük Britanya’ya olan bağlılığın ifade edildiği bir metinden sonra,

başlangıç kısmı ve 1995 tarihli Gürcistan¹¹³ Anayasası gibi, bazı anayasalarda başlangıç kısmı için herhangi bir başlık kullanılmamıştır. 1961 ve 1982 tarihli Türkiye anayasaları da “başlangıç” başlığı altında başlangıç metinlerine yer vermiştir.

Görüldüğü üzere, anayasaların açıklayıcı ve yol gösterici bölümleri olan başlangıçlar için, genellikle “başlangıç” sözcüğü kullanılırken, Hırvatistan ve Macaristan örneklerinde olduğu gibi, ülkenin tarihi geçmişini, köklü devlet geleneğini vurgulamak veya kurucuların gerçekleştirme sözü verdikleri amaçlarını ortaya koyan bir taahhüt metni olduğunu belirtmek amacıyla, farklı başlıklar kullanılabilmektedir.

2. Metnin Kapsamı

Başlangıç metinleri kimi ülke anayasalarında kısa ve öz, kimilerinde ise, uzun bir bildiri metni gibi yazılabilmektedir. Genellikle 200-400 civarında kelimeden oluşmakla birlikte, bazı başlangıçlar oldukça uzun sayılabilecek biçimde yazılmıştır. Yürürlükteki anayasalar arasında en uzun başlangıç kısmına 1979 tarihli İran Anayasası’nın sahip olduğu görülmektedir. İran Anayasası’nın başlangıç kısmı, 26 paragraf ve 3072 kelimeden oluşmaktadır.¹¹⁴ 1982 tarihli Çin¹¹⁵ ve 2005 tarihli Demokratik Kongo anayasalarının başlangıç kısımları, binden fazla kelime

Anayasasının birinci bölümü olarak iki maddelik başlangıç (preliminary) bölümü oluşturulmuştur. İkinci maddesi yürürlükten kaldırılan bu bölümün ilk madde hükmünde tek cümle olarak; “Bu kanun, 1867 Anayasası olarak anılacaktır” denilmiştir. Bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Canada_2011?lang=en, 12 Aralık 2014.

¹¹²1922 Letonya Anayasası’nın başlangıcının İngilizce metni için bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Latvia_2014?lang=en, 12 Aralık 2014.

¹¹³1995 Gürcistan Anayasası’nın başlangıcının Türkçe metni için bkz., Hasan Tunç, **Türkiye’ye Komşu Devletlerin Anayasaları**, Ankara, Asil yay., 2008, s. 37.

¹¹⁴Zühal Aysun Sunay, “Türk Anayasa Hukukunda Anayasa Başlangıç Kısımları” (Danışman: Prof. Dr. Merih Öden), Ankara, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006, s. 2; 1979 İran Anayasası’nın başlangıcının Türkçe metni için bkz. Tunç, **a.g.e.**, s. 73-79.

¹¹⁵1982 Çin Anayasası’nın başlangıcının İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/China_2004?lang=en, 12 Aralık 2014.

içermektedir¹¹⁶. 1991 tarihli Laos¹¹⁷, 2005 tarihli Irak¹¹⁸, 2008 tarihli Bolivya¹¹⁹ 2011 tarihli Macaristan¹²⁰ ve 2014 tarihli Mısır¹²¹ anayasaları da uzun paragraflardan oluşan başlangıç kısımlarına sahiptir. 1949 tarihli Federal Almanya¹²², 1991 tarihli Bulgaristan¹²³ gibi bazı anayasaların başlangıçları daha kısa paragraflardan oluşabilmektedir. 1975 tarihli Yunanistan¹²⁴, 1949 tarihli Kosta Rika¹²⁵ ve 1965 tarihli Singapur¹²⁶ anayasalarında ise başlangıç olarak sadece bir cümleden oluşan bir ifade kullanılmıştır.

3. Yazım Biçimi

Anayasa başlangıçlarının geneli, paragraflara bölünerek yazılmakla birlikte bazı başlangıçlarda farklı yöntemler uygulanabilmektedir. Örneğin, 1978 tarihli Dominik¹²⁷ ile 1926 tarihli Lübnan Anayasası'na 1990'da eklenen başlangıç metninde ve 2003 tarihli Ruanda Anayasası'nın¹²⁸ başlangıcında olduğu gibi, bazı başlangıçlar maddeler halinde yazılabilmektedir. Lübnan Anayasası'nın dikkat çekici bir özelliği de başlangıç kısmının, anayasanın birinci bölümü olarak düzenlenmesi ve

¹¹⁶Justin Orlando Frosini, **Constitutional Preambles At a Crossroads Between Politics and Law** (Bundan sonra bu eser, "Constitutional Preambles" olarak anılacaktır), Maggioli SPA, Romagna, Italy, 2012, s. 30.

¹¹⁷1991 Laos Anayasası'nın başlangıcı için bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Laos_2003, 12 Aralık 2014.

¹¹⁸Tunç, **a.g.e.**, s. 285-286.

¹¹⁹2008 Bolivya Anayasası'nın başlangıcının Türkçe metni için bkz. **Bolivya Anayasası** (Hukuk, Demokrasi, Özerklik), ed. Mahmut Fevzi Özgüler, Ilgın Özkaya Özlüer, Tolga Şirin, Nazım Sinan Odabaşı, Ankara, Phoenix yay., 2012, s. 139-140.

¹²⁰2011 Macaristan Anayasası'nın başlangıcının İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Hungary_2013?lang=en, 11 Aralık 2014

¹²¹2014 Mısır Anayasası'nın başlangıcının İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Egypt_2014?lang=en, 12 Aralık 2014.

¹²²1949 Federal Almanya Anayasası'nın başlangıcının İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/German_Federal_Republic_2012?lang=en, 12 Aralık 2014.

¹²³1991 Bulgaristan Anayasası'nın başlangıcının İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Bulgaria_2007?lang=en, 12 Aralık 2014.

¹²⁴Tunç, **Komşu Devletlerin Anayasaları**, s. 223.

¹²⁵1949 Kosta Rika Anayasası'nın başlangıcının İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Costa_Rica_2011?lang=en, 12 Aralık 2014.

¹²⁶1965 Singapur Anayasası'nın başlangıcının İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Singapore_2010?lang=en, 13 Aralık 2014.

¹²⁷1978 Dominik Anayasası'nın başlangıcının İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Dominica_1984?lang=en, 12 Aralık 2014.

¹²⁸2003Ruanda Anayasası'nın başlangıcının İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Rwanda_2010?lang=en, 15 Aralık 2014.

alt başlığın da “Temel Düzenlemeler” biçiminde yazılmış olmasıdır.¹²⁹ 2010 tarihli Hırvatistan Anayasası’nda başlangıç kısmı, anayasanın birinci bölümü olarak düzenlenmiştir.¹³⁰ 1986 tarihli Tuvalu¹³¹ Anayasası’nın başlangıcında da başlangıç başlığı altında paragraflar halinde başlangıç metni oluşturulmuş, maddeler halinde belirtilen ilkeler için ise “Anayasa İlkeleri” adı altında alt bir başlık konulmuştur.¹³² 1979 tarihli İran Anayasası’nda ise daha ileri gidilerek, başlangıç kısmına; “Başlangıç”, “Devrimin Doğuşu”, “İslami Yönetim”, “Halkın Gazabı”, “Milletin Ödediği Bedel”, “İslam’da Yönetim Biçimi”, “Adil Fakih’in Velayeti”, “İktisat Amaç Değil Araçtır”, “Anayasada Kadın”, “İslami İlkeler Adanmış Bir Ordu”, “Anayasada Yargı”, “Yürütme Gücü”, “Kitle İletişim Araçları” ve “Temsilciler” şeklinde on dört alt başlık konulmuştur.¹³³

Ülkemiz açısından bakıldığında, 1982 Anayasası’nın başlangıcının hacim olarak 1961 Anayasası’nın başlangıcından daha kapsamlı olduğu görülmektedir. 1961 Anayasası’nın başlangıç metni, 157 kelime ve 6 paragraf olarak düzenlenmişken, 1982 Anayasası’nın başlangıcı ise, 296 kelime ve 9 paragraf olarak düzenlenmiştir¹³⁴. Her iki anayasada da metnin başlığı için “başlangıç” kelimesi kullanılmıştır. Bu husus dışında, iki başlangıç arasında şekil açısından yazım farklılığı bulunmamaktadır.¹³⁵

¹²⁹1926 Lübnan Anayasası’nın başlangıcının İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Lebanon_2004?lang=en, 11 Aralık 2014

¹³⁰2010 Hırvatistan Anayasası’nın başlangıcının İngilizce metni için bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Croatia_2010?lang=en, 12 Aralık 2014.

¹³¹Tuvalu Adaları, (eski adı Ellice Islands), Birleşik Krallığa bağlı iken, 1 Ekim 1978’de bağımsızlığını kazanmış, Pasifik Okyanusu’nun güney batısında yer alan ve anayasal monarşi ile yönetilen 9 adadan müteşkil bir devlettir. Bkz. (Çevrimiçi) <http://www.tuvalu.islands.com/html>, 7 Mart 2015.

¹³²1986 Tuvalu Anayasası’nın başlangıcının İngilizce metni için, bkz.:(Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Tuvalu_1986. 12 Aralık 2014.

¹³³ Tunç, **a.g.e.**, s. 74-79.

¹³⁴ 23.07.1995 tarih, 4121 sayılı “Anayasanın Başlangıç Metni ve Bazı Maddelerinde Değiştirilmesine Dair Kanun”la başlangıç metni 9 paragrafa indirilmiştir. Bkz. Gören, **Anayasa Hukuku**, s. 106.

¹³⁵1982 Anayasası başlangıç metni için bkz. **Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ve Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü**, Ankara, TBMM Basımevi, 2012, s. 17-18.

C. MADDİ ÖZELLİKLER

Yukarıda da belirtildiği üzere, anayasa başlangıç metnlerinin içeriğinde yer alan kavramlar, ilkeler ve değerler yani, metnin anlamına ilişkin ifadeler, maddi özellikleri ortaya koymaktadır. Başlangıç kısımları incelendiğinde, çok az bir kısmında düz bir ifade kullanıldığı görülmekte, büyük bir çoğunluğunda ise, anayasayı yapan kurucuları takdim ifadesine, evrensel ilke ve değerlere, yerel veya dinsel değerlere ve tarihsel mücadele ve olaylara ilişkin ifadelerle yer verilmektedir.

1. Kurucuların Takdim İfadesi

İfade farklılıkları olsa da 1787 ABD Anayasası başlangıcı da dâhil olmak üzere, başlangıçlar genellikle kurucuların kendilerini takdiminden bahisle; “Biz” zamiri ile başlamakta ve devamında “(...) halkı”, “(...) vatandaşları”, “(...) ulusu”, “(...) halkının/ulusunun temsilcileri” gibi, anayasayı yapan iradenin kimliğine vurgu yapan ifadelerle başlamaktadır. Örneğin, 1787 ABD Anayasası’nın başlangıcı “*Biz Birleşik Devletler halkı*”, 1853 Arjantin Anayasası’nın başlangıcı, “*Biz Arjantin Milleti halkının temsilcileri*”¹³⁶; 2011 Macaristan Anayasası’nın başlangıcı benzer şekilde, “*Biz Macar Ulusunun Temsilcileri (...)*”¹³⁷ 1991 tarihli Bulgaristan Anayasası’nın başlangıcı da “*Biz yedinci büyük ulusal meclis üyeleri*”¹³⁸ biçiminde temsilcilerin takdimiyle başlamıştır. 1976 tarihli Küba Anayasası’nın başlangıcı, “*Biz Küba vatandaşları*,”¹³⁹ ve 2002 tarihli Bahreyn Anayasası’nın başlangıcı, diğerlerinden farklı olarak ülkenin emirinin ağzından serdedilen “*Biz Bahreyn*

¹³⁶ Aynı biçimde 1949 Kosta Rika, 1985 Guetemala, 1987 Nikaragua, 1988 Brezilya, 1991 Zambiya, 1994 Moldova, 2010 Dominik Cumhuriyeti ve 2014 Tunus gibi, bazı Anayasa başlangıçlarında kurucuları belirtmek için, “*Biz (...) halkının temsilcileri*” ifadesi kullanılmıştır. Bkz. (Çevrimiçi) <https://www.constituteproject.org/search?lang=en>, 12 Aralık 2014.

¹³⁷ 2011 Macaristan Anayasası’nın başlangıcının İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Hungary_2013?lang=en, 1 Temmuz 2015.

¹³⁸ 1991 Bulgaristan Anayasası’nın başlangıcının İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Bulgaria_2007?lang=en, 30 Haziran 2015.

¹³⁹ 1993 Çek Cumhuriyeti, 1997 Polonya ve 1996 Ukrayna Anayasa başlangıçlarında da kurucular, kendilerini, “*Biz (...) vatandaşları*” ifadesiyle takdim etmişlerdir. Bkz. (Çevrimiçi) <https://www.constituteproject.org/search?lang=en>, 12 Aralık 2014.

*Devleti Emiri İsan bin Salman (...)*¹⁴⁰ ifadesiyle başlamaktadır. 1994 Etiyopya Anayasasının başlangıç kısmı ise, “*Biz, Etiyopya halkları, milletleri ve milliyetleri*”¹⁴¹ biçiminde ülkedeki bütün toplumsal grupları takdim etme iddiasını taşıyan bir ifadeyle başlamaktadır. 1994 tarihli Belarus Anayasasının başlangıcında “biz” ve “halkı” ifadelerinin arasına “cumhuriyet” kelimesi de konularak yazılmış olan; “*Biz Belarus Cumhuriyeti Halkı*”¹⁴² ifadesiyle, kurucu iradenin yanı sıra, devletin yönetim biçiminden bahisle, cumhuriyet de vurgulanmıştır. 2013 tarihli Orta Afrika Cumhuriyeti Anayasası’nın başlangıcı değişik bir ifade olan, “*Ulusal Geçiş Konseyinde toplanan Uusun itici güçleri*” ifadesine yer verilmiştir. Ancak “biz” zamiriyle başlamayan anayasalar da mevcuttur. Örneğin, 1982 Çin Anayasası’nın başlangıcında halk ve ulusla ilgili önemli vurgular bulunsa da halkı, ulusu veya vatandaşları takdim eden bir giriş ifadesine yer verilmemiştir.¹⁴³ 2013 tarihli Orta Afrika Cumhuriyeti Anayasası’nın başlangıcında da Çin örneğinde olduğu gibi, takdim ifadesi bulunmamaktadır.¹⁴⁴

Görüldüğü üzere, başlangıç kısımlarının maddi özellikleri bağlamında değerlendirme yapıldığında, büyük çoğunluğunun ülkenin vatandaşlarını, halklarını, ulusunu veya bunların temsilcilerini belirtmek suretiyle, kurucuları takdim eden bir cümleyle başlamaktadır. Başlangıçlarda yer verilen kurucuları takdim ifadesinin, “kurucu iktidar” kavramı bağlamında analizi, aşağıda ayrıca yapılacaktır.

¹⁴⁰2002 Bahreyn Anayasası’nın başlangıcının İngilizce metni için bkz. https://www.constituteproject.org/constitution/Bahrain_2012?lang=en, 30 Haziran 2015.

¹⁴¹1994 Etiyopya Anayasası’nın başlangıcının İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Ethiopia_1994?lang=en, 1 Temmuz 2015.

¹⁴²1994 Belarus Anayasası’nın başlangıcı, para., 1. İngilizce metin için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Belarus_2004?lang=en, 1 Temmuz 2015.

¹⁴³1982 Çin Anayasası’nın İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/China_2004?lang=en, 1 Temmuz 2015.

¹⁴⁴2013 Orta Afrika Cumhuriyeti Anayasası’nın başlangıcının İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Central_African_Republic_2013?lang=en, 2 Temmuz 2015.

2. Evrensel İlke ve Değerler

Başlangıç kısımlarının hangi evrensel ilke ve değerleri ihtiva ettiği hususu, anayasalara göre farklılık arz etmekle birlikte, başlangıç metinlerinde en çok yer verilen değerlerin “barış”, “özgürlük”, “adalet” ve “eşitlik” olduğu görülmektedir. Modern dönemde yapılan anayasalar temel alındığında ise, birer uzlaşma metni olan anayasaların başlangıçlarında, “hoşgörü”, “uzlaşma” ve “anlaşma” kavramlarının yanı sıra, gittikçe yaygınlaşan “insan hakları” kavramının da anayasa başlangıçlarında sıklıkla kullanılan kavramlar olduğu göze çarpmaktadır. “Demokratik devlet”, “hukuk devleti/hukukun üstünlüğü”, “milli devlet”, “üniter devlet” ve “kuvvetler ayrılığı” kavramları da genellikle anayasa başlangıç metinlerinde yer alan kavramlardır¹⁴⁵. Ayrıca “demokrasi”, “egemenlik”, “bağımsızlık”, “insan onuru”¹⁴⁶, “dayanışma”, “birlikte yaşama” ve “toprak bütünlüğü” “başka bir devletin içişlerine karışmama” başlangıç metinlerinde yer verilen kavram ve değerler olarak öne çıkmaktadır.

Devletlerin yapılarına ve rejimlerine bakılmaksızın yürürlükteki anayasaların başlangıçları incelendiğinde, büyük bir kısmında, yukarıda da belirtildiği üzere, adalet, eşitlik, barış ve özgürlük vb. gibi kavramlar fazlaca yer almaktadır. Örneğin, 1972 Pakistan Anayasası’nın başlangıcında bu değerler kapsamlı bir biçimde belirtilerek, anayasada güvence altına alınacağı ifade edilmiştir:

*“Statü eşitliği, fırsat eşitliği ve hukuk önünde eşitlik, sosyal, ekonomik ve siyasi adalet ve düşünce, ifade, inanç, fikir, ibadet ve dernek kurma özgürlüğü, kanuna ve genel ahlaka uygunluğu kapsayan temel hakların güvenceye alınacağı (...)”*¹⁴⁷

1996 Çad Anayasasının başlangıcında da Pakistan örneğine benzer şekilde, bu ilke ve değerlerin çoğuna vurgu yapılmıştır:

“(...) başka bir devletin içişlerine karışmama, ulusal egemenlik, karşılıklı saygı, çıkarların müşterekliği ve eşitlik ilkelerine dayanan, dayanışma, adalet ve özgürlük

¹⁴⁵ Işıktaç, “Anayasaların İdeolojisi”, s. 536.

¹⁴⁶ 1976 Küba, 1980 Guyana, 1993 Çek Cumhuriyeti, 1995 Çad, 1998 Arnavutluk, 2011 Macaristan, 2013 Orta Afrika Cumhuriyeti ve 2014 Mısır Anayasalarının başlangıç kısımları, insan onurunun vurgulandığı diğer başlangıç örnekleri olarak gösterilebilir. Bkz.:<https://www.constituteproject.org/search?lang=en>, 16 Aralık 2014.

¹⁴⁷ 1972 Pakistan Anayasası’nın başlangıcının İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Pakistan_2015?lang=en, 2 Temmuz 2015.

ideallerimizi paylaşan bütün halklarla dostluk ve barış içinde işbirliği irademizi teyit eder(...)”.¹⁴⁸

2010 tarihli Dominik Cumhuriyeti Anayasası’nın başlangıcı da evrensel ilke ve değerlerin vurgulandığı başka bir örnek olarak gösterilebilir:

“İnsan onuru, özgürlük, eşitlik, hukukun üstünlüğü, adalet, dayanışma, kardeşçe bir arada varolma, sosyal adalet, çevrensel denge, barış ve kalkınma, sosyal uyum için gerekli unsurların, yüce temel ilke ve değerlerinin yönetimiyle (...)”¹⁴⁹

Anayasaların başlangıçlarında “hak” ve “özgürlük” kavramlarına da oldukça önemli oranda yer verilmiştir. Örneğin, 1994 Etiyopya Anayasası’nın başlangıcında *“(...) bireylerin ve halkların temel hak ve özgürlüklerine tam saygı (...)*”¹⁵⁰; 1996 Gambiya örneğinde; *“(...) her şeye karşın, insan hakları ve temel özgürlüklerin gözetilmesi(...)*”¹⁵¹ 1995 tarihli Gürcistan Anayasası’nın başlangıcında ise, *“(...) evrensel olarak tanımlanmış insan hakları ve özgürlüklerini sağlamayı (...)*”¹⁵² ifadeleriyle, temel insan hak ve özgürlükleri vurgulanmıştır. Demokrasi kavramı da başlangıçların çoğunluğunda yer verilen evrensel ilke ve değerlerdendir. Bu kavram, 2010 Gine örneğinde, *“(...) çoğulcu bir demokrasi (...)*”¹⁵³; 1992 Paraguay örneğinde, *“(...) temsili, çoğulcu ve katılımcı bir demokrasi (...)*”¹⁵⁴; yine 1996 Gambiya örneğinde de *“(...) katılımcı demokrasi (...)*”¹⁵⁵ biçiminde ifade edilmiştir.

Hukuk devleti ilkesini vurgulayan Anayasa başlangıçlarının da oldukça fazla olduğu görülmektedir. Örneğin, 2011 tarihli Fas Anayasası’nın başlangıcında *“(...*

¹⁴⁸1996 Çad Anayasası’nın başlangıcının İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Chad_2005?lang=en, 30 Haziran 2015.

¹⁴⁹2010 Dominik Cumhuriyeti Anayasası’nın başlangıcının İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Dominican_Republic_2010?lang=en, 2 Temmuz 2015.

¹⁵⁰1994 Etiyopya Anayasası’nın başlangıcının İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Ethiopia_1994?lang=en, 30 Haziran 2015.

¹⁵¹1996 Gambiya Anayasası’nın başlangıcının İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Gambia_2004?lang=en, 30 Haziran 2015.

¹⁵²1995 Gürcistan Anayasası’nın başlangıcının Türkçe metni için bkz.Eren; Aleskerli, **Yeni Anayasalar**, s. 187.

¹⁵³2010 Gine Anayasası’nın başlangıcının İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Guinea_2010?lang=en, 30 Haziran 2015.

¹⁵⁴1992 Paraguay Anayasası’nın başlangıcının İngilizce metni için bk.z, (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/paraguay_2011?lang=en, 30 Haziran 2015.

¹⁵⁵1996 Gambiya Anayasası’nın başlangıcının İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Gambia_2004?lang=en, 30 Haziran 2015.

*demokratik bir hukuk devleti kurmak için (...)*¹⁵⁶; 2006 Nepal örneğinde ise, “(...) *hukuk devleti anlayışı (...) ve demokratik değerlere tamamen bağlı olduğumuzu (...)*” denilerek hukuk devleti ilkesinin benimsendiği vurgulanmıştır.¹⁵⁷

Anayasaya bir başlangıç yazılmasını gerektiren bazı şartlar bu metinlerin muhtevasını da biçimlendirebilmektedir. Nitekim İkinci Dünya Savaşı sonrasında yapılan anayasaların başlangıçlarına değinilen bölümde de belirtildiği üzere, savaş sonrası anayasaların başlangıçlarında barış kavramı belirgin bir biçimde vurgulanmıştır. Evrensel bir değer olarak barış kavramı, ya tek başına “barış” veya “barışçılık” “dünya barışı”, “iç/dış barış”, “toplumsal barış” biçiminde ifade edilmektedir. 1946 Japonya Anayasası’nın başlangıcı, barış vurgusuna belirgin bir biçimde yer verilen belli başlı örneklerdendir;

*“Biz Japon halkı, her zaman barışı arzuluyor ve (...) barışsever dünya halklarının adaletine ve inancına güvenerek, (...) barışı korumak için çabalayan uluslararası bir toplumda onurlu bir yer işgal etmeyi (...) arzuluyoruz. Bütün dünya halklarının, (...) barış içinde yaşama hakkına sahip olduğunu kabul ediyoruz”*¹⁵⁸

Japonya örneğinde de görüldüğü gibi savaşın olumsuz sonuçlarına duyulan haklı tepkiyle “barış ve barışseverlik” güçlü bir biçimde vurgulanmıştır. 1946 Fransa Anayasası’nın başlangıcında; “*Fransa, mütekabiliyete bağlı olmak kaydı ile barışın kurulması ve korunması için zorunlu olan egemenliği üzerindeki sınırlamalara rıza gösterecektir*”¹⁵⁹ denilerek “barış”, bir değer olarak vurgulanmıştır¹⁶⁰. Keza, 1949 Federal Almanya Anayasası’nın başlangıcında da barış vurgusu; “*(...) dünya barışını destekleme kararından ilham alarak (...)*”¹⁶¹ ifadesiyle dile getirilmiştir.

¹⁵⁶2011 Fas Anayasası’nın başlangıcının İngilizce metni için bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Morocco_2011?lang=en, 30 Haziran 2015.

¹⁵⁷ Ayrıca, “hukuk devleti” ilkesini vurgulayan belli başlı başlangıç örnekleri olarak, 1972 Bangladeş, 1978 İspanya, 1991 Burkina Faso, 1992 Cibuti, 1992 Mali, 1992 Togo, 1994 Belarus, 1995 Gürcistan, 1996 Ukrayna, 1996 Çad, 2001 Senegal, 2004 Mozambik, 2005 Burundi, 2010 Gine, 2010 Nijer ve 2013 Orta Afrika Cumhuriyeti Anayasalarının başlangıçları gösterilebilir. İlgili anayasaların başlangıçlarının İngilizce metinleri için, bkz. (Çevrimiçi) <https://www.constituteproject.org/search?lang=en>, 30 Haziran 2015.

¹⁵⁸1946 Japonya Anayasası’nın başlangıcının İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Japan_1946?lang=en, 28 Haziran 2015.

¹⁵⁹1946 Fransa Anayasası’nın başlangıcının Türkçe metni için bkz. Bülent Nuri Esen, “Fransa Cumhuriyeti Anayasası (1946)”, **AÜHFD**, C.5, s.1, 1948, s. 1-2

¹⁶⁰ Mustafa Erdoğan, **Anayasa Hukuku**, 6. bs., Ankara, Orion, 2011, s. 95.

¹⁶¹1949 Federal Almanya Anayasası’nın başlangıcının İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/German_Federal_Republic_2012?lang=en, s. 13., 30 Haziran 2015

“Adalet” ve “eşitlik” kavramları ise tek başlarına ya da “sosyal/ekonomik adalet/eşitlik” biçiminde zikredilmektedir¹⁶². Örneğin; 1972 Bangladeş Anayasası’nın başlangıcında; “(...) eşitlik ve sosyal, ekonomik ve siyasal adaletin bütün vatandaşlar için güvence altına alınacağı (...)”¹⁶³ ifadesiyle, eşitlik ve her alanda adaletin temin edileceği taahhüdünde bulunulmuştur. 1990 Benin örneğinde “Özgürlük, adalet, eşitlik ilkelerine dayalı (...) işbirliği (...)”¹⁶⁴ ifadesiyle, halklar arasındaki işbirliğine yönelik ilişkilerin özgürlük eşitlik ve adalet ilkelerine dayalı olacağı vurgulanmıştır.

Başlangıç metinlerinin bazılarında, özel olarak vurgulanan kavramlardan biri de “laiklik”tir. Kavramı özel olarak vurgulayan başlangıçlara örnek olarak 1949 Hindistan ve 1990 Namibya Anayasa başlangıçları verilebilir¹⁶⁵. 1949 Hindistan örneğinde; “Biz Hindistan halkı (...) laik demokratik bir cumhuriyet (...)”¹⁶⁶, 1972 Bangladeş örneğinde “(...) ve laikliğin yüce ideallerinin teminat altına alınması (...)”¹⁶⁷; 1990 Namibya örneğinde ise; “(...) Namibya Cumhuriyeti’ni, (...) laik, egemen bir devlet olarak kurma(...)”¹⁶⁸ ifadeleriyle laiklik, diğer değerlerle birlikte anayasanın temel ilkelerinden biri olarak sayılmıştır. Laiklik kavramı, zikredilen başlangıç örneklerindeki ifadelerle, bir ilke olarak belirtilebilmekte veya 1958 Fransa ve 1976 Portekiz örneklerinde olduğu gibi, dinsel herhangi bir vurguya yer verilmemek suretiyle başlangıçların dili de laik olabilmektedir.¹⁶⁹

¹⁶² İncelenen yürürlükteki yazılı anayasalardan bazılarının başlangıç kısımlarına bakıldığında hak, özgürlük, eşitlik, adalet, barış, demokrasi gibi kavramların metin içinde birlikte zikredildiği görülmektedir. Bunlara örnek olarak; 1990 Benin, 1995 Bosna Hersek, 1991 Burkina Faso, 2005 Burundi, 2013 Orta Afrika Cumhuriyeti, 1996 Çad, 1992 Cibuti, 2014 Mısır, 1997 Eritre, 2010 Kenya, 2011 Makedonya, 1991 Moritanya, 2008 Myanma, 1990 Namibya, 2006 Nepal, 2012 Nijer, 1973 Pakistan, 1987 Filipinler, 1978 İspanya ve 2003 Ruanda Anayasa başlangıçları gösterilebilir. Bkz. (Çevrimiçi) <https://www.constituteproject.org/search?lang=en>, 16 Aralık 2014.

¹⁶³ 1972 Bangladeş Anayasası’nın başlangıcının İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Bangladesh_2014?lang=en, 13 Temmuz 2015.

¹⁶⁴ 1990 Benin Anayasası’nın başlangıcının İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Benin_1990?lang=en, 13 Temmuz 2015.

¹⁶⁵ Işıktaç, **a.g.e.**, s. 536.

¹⁶⁶ 1949 Hindistan Anayasası’nın başlangıcının İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/India_2014?lang=en, 14 Temmuz 2015.

¹⁶⁷ 1972 Bangladeş Anayasası’nın başlangıcının İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Bangladesh_2014?lang=en, 2 Temmuz 2015.

¹⁶⁸ 1990 Namibya Anayasası’nın başlangıcının İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Namibia_2010?lang=en, 2 Temmuz 2015.

¹⁶⁹ Erdoğan, **Anayasa Hukuku**, s. 95.

Görüldüğü üzere, modern anayasaların, insan hak ve özgürlüklerini hukuki manada tanıma ve korumaya yönelik en üstün ulusal belge olma niteliklerinin bir ifadesi olarak, başlangıç metinlerinde evrensel ilke ve değerler önemli ölçüde vurgulanmış ve bu değerlerin anayasalarca tanınarak güvence altına alınacağı, anayasa maddelerinden önce, başlangıç metinlerinde ilan edilmiştir. Gambiya, Çad, Bangladeş, Gine ve Etiyopya gibi sömürge tecrübesi yaşamış ve demokrasi ve hukuk alanında gelişmekte olan ülkelerin başlangıçlarında “insan onuru, insan hak ve özgürlükleri, demokrasi, adalet, eşitlik, ayrımcılık yasağı, hukukun üstünlüğü ve hukuk devleti, barış” gibi ilke ve değerlerin özellikle vurgulandığı dikkat çeken bir husus olarak görülmektedir. Kanımızca, bu ülkelerin tarihsel süreç içinde yaşamış oldukları sömürge ve savaş dönemlerinde tecrübe ettikleri ağır hak ihlalleri, zikredilen evrensel ilke ve değerlerin, başlangıçlarda vurgulanması ve temel ilke ve değerleri olarak benimsenmesinde önemli bir etkiye sahiptir.

3. Sosyo-Ekonomik Kavramlar

Başlangıç kısımlarında evrensel ilke ve değerlerin yanı sıra, “gelişme/ekonomik gelişme”, “ilerleme”, “kalkınma/ekonomik kalkınma”, “pazar ekonomisi”, “refah” “kamu yararı” ve “kamusal alanda verimlilik” gibi sosyo-ekonomik bazı kavramlara da yer verilebilmektedir.

Başlangıç kısmında ekonomik unsurları belirgin bir biçimde vurgulayan anayasalara bakıldığında, devletlerin ideolojik kabullerinin belirleyici olduğu görülmektedir. Örneğin liberal devlet anlayışını benimseyen 1995 Bosna-Hersek Anayasası’nın başlangıcına yer verilen; “*Pazar ekonomisinin teşviki ve özel mülkiyetin korunması vasıtasıyla ekonomik büyüme ve genel refahın ilerletilmesini arzulayan(...)*”¹⁷⁰ ve 1926 Lübnan Anayasası’nın başlangıcındaki “*Ekonomik sistem bireysel girişimin ve özel mülkiyetin güvence altına alındığı ve serbest olduğu bir*

¹⁷⁰1995 Bosna-Hersek Anayasası’nın başlangıcının İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Bosnia_Herzegovina_2009?lang=en, 2 Temmuz 2015.

sistemdir”¹⁷¹ ifadeleriyle liberal ekonomi anlayışının temel kavramlarına vurgu yapılmaktadır. 1982 Çin Anayasası’nın başlangıcında ise, “*Üretim araçlarının özel mülkiyetinin sosyalist dönüşümü tamamlanmış, (...) Sanayi bağımsız ve nispeten kapsamlı sosyalist sistem temelde kurulmuştur*”¹⁷² ifadelerine yer verilerek, ekonomik yapının, sosyalist sistemin öngördüğü ekonomik kalkınma anlayışına dayandığı ortaya konulmuştur. 2005 Burundi Anayasası’nın başlangıcında yer verilen; “*ülkemizin ekonomik (...) kalkınmasını desteklemenin zorunlu ihtiyaç olduğu bilinciyle (...)*”¹⁷³ denilerek kalkınmanın desteklenmesinin zorunlu olduğu; 1993 Kamboçya Anayasası’nın başlangıcındaki; “*(...) daima gelişme, kalkınma, refah ve mutluluğa doğru(...)*”¹⁷⁴ ifadesiyle de gelişme, kalkınma, refah ve mutluluğun daimi bir hedef olduğu belirtilmiştir. Tarihteki ilk anayasa başlangıcı olan, ABD örneğinde de sosyo-ekonomik bir kavram olarak “refah” vurgulanmıştır. 1787 ABD Anayasası’nın başlangıcında anayasanın amaçları sayılırken; “*(...) genel refahı arttırmak (...) için bu ABD Anayasası’nı takdir ve tesis ediyoruz*”¹⁷⁵ denilmek suretiyle, yapılan anayasanın amaçları arasına refahın artırılması da dâhil edilmiştir. 1937 İrlanda Anayasası’nın başlangıcında ise; “*(...) kamu yararını geliştirmek için(...)*”¹⁷⁶ ifadesine yer verilerek kamu yararının gözetileceği, anayasanın amaçları arasında gösterilmiştir. 1997 Polonya Anayasası’nın başlangıcında da “*(...) sosyal diyalogun (...) güçlendirilmesi (...) ilkesi üzerine kurulu bir devlet için(...)*”¹⁷⁷ denilmek suretiyle, toplumsal diyalogun güçlendirilmesi, devletin temel görevleri arasında sayılmıştır. Sonuç olarak denilebilir ki; anayasa başlangıçlarında, evrensel ilke ve değerlerin tanınarak güvence altına alınmaları, yapılan anayasanın bir amacı olarak belirtildiği gibi, ekonomik gelişme, kamu yararı, kalkınma ve refahın

¹⁷¹1926 Lübnan Anayasası’nın başlangıcının İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Lebanon_2004?lang=en, 2 Temmuz 2015.

¹⁷²1982 Çin Anayasası’nın başlangıcının İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/China_2004?lang=en, 2 Temmuz 2015.

¹⁷³2005 Burundi Anayasası’nın başlangıcının İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Burundi_2005?lang=en, 2 Temmuz 2015.

¹⁷⁴1993 Kamboçya Anayasası’nın başlangıcının İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Cambodia_2008?lang=en, 2 Temmuz 2015.

¹⁷⁵1787 ABD Anayasası’nın başlangıcının İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/United_States_of_America_1992?lang=en, 2 Temmuz 2015.

¹⁷⁶1937 İrlanda Anayasası’nın başlangıcının İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Ireland_2012?lang=en, 10 Temmuz 2015.

¹⁷⁷1997 Polonya Anayasası’nın başlangıcının İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Poland_2009?lang=en, 10 Temmuz 2015.

arttırılması gibi sosyo-ekonomik amaçlar da anayasaların temel hedefleri olarak başlangıç kısımlarında belirtilebilmektedir.

4. Dini Değerler

Anayasa başlangıçlarının ihtiva ettiği unsurlar arasında dini kavram ve değerler de belirgin biçimde göze çarpmaktadır. Yaratıcı'nın “Yüce”, “Rahman”, “Rahim” gibi sıfatlarıyla birlikte zikredilmesi, “Hristiyanlık”¹⁷⁸ ve “İslam”¹⁷⁹ gibi dinlerin yanı sıra, “Hz. Muhammed” ve “Hz. İsa” gibi peygamberlerin isimlerine ve öğretilerine değinilmesi usulüne başlangıçların bazılarında rastlanabilmektedir. Örneğin, Müslüman nüfusun yoğun olarak yaşadığı ülkelerden; 1959 Brunei, 1962 Kuveyt, 2011 Libya, 2014 Mısır ve Tunus anayasaları, kurucuları takdim eden cümleden önce, Allah'ın adının anıldığı; “*Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla*” ifadesi yani, besmele ile başlamaktadır.¹⁸⁰ 1992 Cibuti Anayasası'nın başlangıcı ise, “*Kadir-i Mutlak Allah'ın adıyla*”¹⁸¹ biçiminde; 1979 İran Anayasası'nın başlangıcında ise, “*Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla*” ifadesinden hemen sonra yazılan, Kur'an-ı Kerim'den bir ayetle (Hadid/25) başlangıç metninin açılışı yapılmıştır.¹⁸² 2004 Afganistan Anayasası'nın başlangıcında; “*Kesin bir biçimde*

¹⁷⁸ 2011 Macaristan, 1987 Nikaragua, 1975 Papua Yeni Gine, 1997 Polonya, 1962 Samoa, 1986 Tuvalu, 1980 Vanuatu, 2008 Butan, 1937 İrlanda ve 1975 Yunanistan anayasaları Hristiyanlık değerlerini içeren başlangıç metinlerine sahip ülkelere örnek olarak gösterilebilir. Bkz. (Çevrimiçi) <https://www.constituteproject.org/search>, 15.12.2014; Afrika ülkelerinden ise, sadece 1991 Zambiya Anayasası'nın başlangıcında Zambiya Hristiyan bir devlet olarak tanımlanmıştır. Bkz.Frosini, **Constitutional Preambles**, s. 44.

¹⁷⁹ 1945 Endonezya, 2004 Afganistan, 2002 Bahreyn, 1971 Birleşik Arap Emirlikleri, 2011 Fas, 1979 İran, 2009 Komorlar, 2011 Libya, 2014 Mısır, 1991 Moritanya, 1973 Pakistan ve 2014 Tunus anayasaları başlangıç metinlerinde İslam'a ve İslami değerlere gönderme yapılmıştır. İlgili anayasaların başlangıçlarının İngilizce metinleri için, bkz. (Çevrimiçi) <https://www.constituteproject.org/search>, 15 Aralık 2014.

¹⁸⁰ Kur'an-ı Kerim'deki ayetlerin giriş cümlesi olan “Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla” ifadesine, 1996 Gambiya ve 1972 Bangladeş Anayasalarının başlangıçlarında da yer verilmiştir. Hristiyan devletlerden de benzer şekilde; “Yüce Allah'ın adıyla” ifadesiyle başlayan Anayasa başlangıçlarına örnek olarak, 1992 Gana, 1962 Samoa Anayasası gösterilebilir. İlgili Anayasa başlangıçlarının İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) <https://www.constituteproject.org/search?lang=en>, 2 Temmuz 2015.

¹⁸¹ 1992 Cibuti Anayasası'nın başlangıcının İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Djibouti_2010?lang=en, 2 Temmuz 2015.

¹⁸² Dini değerlere yer veren Anayasa başlangıçları içinde en berlign olanının İran Anayasası'nın başlangıcı olduğu söylenebilir. Zira İran Anayasası, yukarıda belirtildiği gibi, başlangıç metninin girişi başta olmak üzere, “İslam'da Yönetim Biçimi”, “Öğretiye Göre Ordu”, “Anayasada Yargı” ve “Kitle İletişim Araçları” başlıkları altındaki başlangıç bölümlerindeki ifadelerde Kur'an-ı

yüce Allaha inanıyoruz, onun rablığına ve kutsal İslam dinine bağlı kalacağız”¹⁸³ denilerek, Allah inancı ve İslam dinine bağlılık vurgulanmıştır.

1959 Brunei Anayasası’nın başlangıcında yer verilen; “*Allah’ın selamı rahmeti ve bereketi önderimiz, Kâinatın efendisi Muhammed’e onun ailesine ve ashabına olsun*”¹⁸⁴ ifadesiyle, Müslümanların manevi hayatları açısından en kutsal değerlerden birisi olan, Hz. Muhammed’in yanı sıra, onun ailesi ve ona inanıp onunla birlikte hareket eden arkadaşları da anılmıştır. 2014 Mısır Anayasası’nın başlangıcında da “*Hiz. Muhammed’in peygamberliği zamanında bizim kalbimiz ve aklımız İslam’ın ışığına açıldı (...)*”¹⁸⁵ ifadesine yer verilerek Hz. Muhammed ve İslamiyet göndermesi yapılmıştır. İslam Hukuku’nun temel kaynakları olan, Kur’an-ı Kerim ve Hz. Muhammed’in Sünneti’ne de bazı başlangıçlarda vurgu yapılmıştır. Bu vurgu, 1979 İran Anayasası’nın başlangıcında; “*(...) yasama Kur’an ve Sünnet yörüngesinde döner*” ifadesiyle ve 1973 Pakistan Anayasası’nın başlangıcında; “*Müslümanlar, bireysel ve kolektif alanlardaki yaşamlarını Kur’an-ı Kerim ve Sünnet’te belirtilen İslam’ın gereklerine ve öğretilerine göre düzenleyeceklerdir*”¹⁸⁶ ifadesiyle belirtilmiştir.

Hristiyan ülkelerin anayasa başlangıçlarında da Yaratıcı’yı anmaya ve yüceltmeye yönelik ifadeler yer verilmiştir. Örneğin, 1937 İrlanda Anayasası’nın başlangıcı, Hristiyan toplumlar için kutsal sayılan, “baba-oğul-kutsal ruh” üçlüsünden bahisle; “*En Kutsal Üçlünün Adıyla (In the Name of the Most Holy Trinity)*”¹⁸⁷ ifadesiyle başlamaktadır. Keza, 1975 Yunanistan Anayasası’nın başlangıcı da tek cümle olarak, “*Kutsal, Özdeş ve Bölünmez Üçlü adına (In the name*

Kerim’den ayetlere ve Hz. Muhammed’in sözlerine (Hadis-i Şerif) de yer verilmiştir. Bkz. Tunç, **Komşu Devletlerin Anayasaları**, s. 74-79.

¹⁸³2004 Afganistan Anayasası’nın başlangıcının İngilizce metni için bkz. Çevrimiçi https://www.constituteproject.org/constitution/Afghanistan_2004?lang=en, 2 Temmuz 2015.

¹⁸⁴1959 Brunei Anayasası’nın başlangıcının İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Brunei_2006?lang=en, 2 Temmuz 2015.

¹⁸⁵2014 Mısır Anayasası’nın başlangıcının İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Egypt_2014?lang=en, 2 Temmuz 2015.

¹⁸⁶1972 Pakistan Anayasası’nın başlangıcının İngilizce metni için bkz. Çevrimiçi https://www.constituteproject.org/constitution/Pakistan_2015?lang=en, 2 Temmuz 2015.

¹⁸⁷1937 İrlanda Anayasası’nın başlangıcının İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Ireland_2012?lang=en, 2 Temmuz 2015.

of the Holy and Consubstantial and Indivisible Trinity)”¹⁸⁸ ifadesinden oluşmaktadır. 1999 İsviçre Anayasa başlangıcının giriş cümlesi olarak ise, Müslüman ülkelerin başlangıçlarındaki ifadelerle benzer bir biçimde; “*Ulu Tanrı’nın adıyla (In the name of Almighty God)*”¹⁸⁹ ifadesi, yazılmıştır. 2011 Macaristan Anayasası’nın başlangıcı dini değerleri güçlü bir biçimde vurgulayan anayasalardandır. Bu anayasa, “*Tanrı Macarları korusun*” biçimindeki Hristiyan kültürünün bilinen dualarından biri ile başlamakta ve başlangıç metninin muhtevastaki; “*Hristiyanlığın, ulusu korumadaki rolünün farkındayız*”¹⁹⁰ biçimindeki ifadeyle, bir kutsal değer olarak dinin ulusal birliği korumadaki rolüne dikkat çekilmektedir. 1987 Nikaragua Anayasası’nın başlangıcında da bağımsızlık savaşında mücadele eden toplumsal kesimler sayılırken “*Tanrı inancından ilham alan o Hristiyanlar (...)*”¹⁹¹ ifadesine yer verilerek, yapılan mücadelelerde, benimsenen dinsel değerlerin güdüleyici etkisine vurgu yapılmıştır.

Yukarıdaki örneklerden de anlaşılacağı üzere, dini değerler ve kavramlara, anayasaların dayandıkları temel felsefeyi oluşturan diğer değer ve ilkelerle birlikte, başlangıç metinlerinde yer verilebilmektedir. Böylelikle başlangıç metinleri, sadece insan aklının, düşüncesinin ve bilimin ürettiği kavramları ihtiva etmekle kalmayan, aynı zamanda kökeni vahye dayanan temel dini değerleri, kutsal ilkeleri ve öğretileri, anayasanın temel felsefi dayanakları arasında belirten metinler olarak da değerlendirilebilir.

5. İdeolojik Kavramlar

Başlangıçların, anayasaların temel felsefesini yansıtan metinler olma niteliklerini en belirgin biçimde ortaya koyan kavramlar, tahmin edileceği üzere, ideolojik kavramlardır. Lliberal devlet anlayışını benimseyen anayasaların

¹⁸⁸1975 Yunanistan Anayasası’nın başlangıcının İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Greece_2008?lang=en, 2 Temmuz 2015.

¹⁸⁹1999 İsviçre Anayasası’nın başlangıcının İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Switzerland_2014?lang=en, 2 Temmuz 2015.

¹⁹⁰2011 Macaristan Anayasası’nın başlangıcının İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Hungary_2013?lang=en, 2 Temmuz 2015.

¹⁹¹1987 Nikaragua Anayasası’nın başlangıcının İngilizce metni için bkz.Çevrimiçi https://www.constituteproject.org/constitution/Nicaragua_2005?lang=en, 2 Temmuz 2015.

çoğunluğunda katı ideolojik vurgulara yer verilmezken, sosyalist ülkelerin anayasa başlangıçlarında, katı bir ideolojik vurguya yer verildiği göze çarpmaktadır.¹⁹²

Başlangıçlarında örneğin, milliyetçilik ideolojisini belirgin bir biçimde vurgulayan örnekler arasında, Arap ülkelerinin anayasaları öne çıkmaktadır. 1962 Kuveyt Anayasası'nın başlangıcında, *“Bu ulusun Arap milliyetçiliğini takip ederek (...)”*¹⁹³ ve 2012 Suriye örneğinde, *“(...) Suriye, Arap milliyetçiliğinin çarpan bir kalbi olarak (...)”*¹⁹⁴ ifadeleriyle, Arap milliyetçiliği, anayasaların temel ideolojisi olarak vurgulanmıştır. 1972 Bangladeş Anayasası'nın başlangıcında yer verilen; *“(...) milliyetçilik, (...) yüce ideallerinin teminat altına alınması, anayasanın temel ilkeleri olacaktır”*¹⁹⁵ biçimindeki ifadeyle milliyetçilik anayasanın temel dayanakları arasında göstermiştir.

1976 Küba Anayasası'nın başlangıcında ideolojik vurgu; *“(...) sosyalist idealleri yayan ve Marksist ve Marksist-Leninist hareketi ilk kuranlarla (...) Jose Marti'nin ideolojisi ve Marx, Engels ve Lenin'in sosyopolitik fikirlerinin rehberliğinde;”*¹⁹⁶ biçimindeki ifadelerle yapılmıştır. Yine 1982 Çin örneğinde yer verilen; *“(...) Marksizm-Leninizm ve Mao Zedong Düşüncesi rehberliğinde (...)”*¹⁹⁷ ifadesiyle, “Marksizm-Leninizm” ve “Maoculuk” anayasanın temel ideolojisi olarak ortaya konulmuştur.

Görüldüğü gibi, anayasaların felsefi temellerini ihtiva eden başlangıç metinlerinde ideolojik vurgular yapılarak devletin resmi ideolojisi açıkça ortaya konulabilmektedir. Esasen, anayasaların temelinde ideolojik bir dayanak olması kabul edilebilir bir durum olsa da başlangıç kısımlarında katı biçimde belirli bir ideolojinin vurgulanmasının, anayasaların toplumun her görüşü ortak noktada

¹⁹² Aşağıdaki bölümlerde ayrıntılı biçimde görüleceği üzere, başlangıç kısımlarında, “Milliyetçilik”, “Sosyalizm/Marksizm-Leninizm”, “Muhafazakârlık”, “Ekolojizm” ve “Feminizm” gibi ideolojik vurgular görülebilmektedir.

¹⁹³ 1962 Kuveyt Anayasası'nın başlangıcının İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Kuwait_1992?lang=en, 2 Temmuz 2015.

¹⁹⁴ 2012 Suriye Anayasası'nın başlangıcının İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Syria_2012?lang=en, 2 Temmuz 2015.

¹⁹⁵ 1972 Bangladeş Anayasası'nın başlangıcının İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Bangladesh_2014?lang=en, 2 Temmuz 2015.

¹⁹⁶ 1976 Küba Anayasası'nın başlangıcının İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Cuba_2002?lang=en, 3 Temmuz 2015.

¹⁹⁷ 1982 Çin Anayasası'nın başlangıcının İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/China_2004?lang=en, 2 Temmuz 2015.

buluşturan toplumsal sözleşme olma nitelikleriyle çelişen bir uygulama olduğu, böylece, ideolojik olarak farklı görüşleri benimseyen toplum kesimlerinin, vatandaşı oldukları devletin anayasasını benimseme ve uymaları noktasında, olumsuz etkilere sebep olabileceği ifade edilebilir.

6. Tarihsel Olaylar

Bazı anayasaların başlangıçlarında tarihsel olaylara, bağımsızlık mücadelelerine veya ülkenin geçmişine değinilmiştir. Örneğin, 1977 SSCB Anayasası'nın başlangıcı, birinci paragrafında yer verilen; *"(...) Rusya işçileri ve köylüleri tarafından gerçekleştirilen Büyük Ekim Sosyalist Devrimi (...) "*¹⁹⁸ ifadesiyle, 1917 Devrimi'ne değinerek başlamış ve devamındaki paragraflarda sosyalist devrim sırasında verilen mücadeleler vurgulanmıştır. 2008 Bolivya Anayasası'nın başlangıcının ilk paragrafında; *"İlk çağlarda dağlar yükseldi, nehirler yer değiştirdi ve göller oluştu. Amazonumuz, bataklığımız, yaylalarımız, ovalarımız ve vadilerimiz çiçekler ve yeşilliklerle kaplandı (...) "*¹⁹⁹ denilerek Bolivya ülkesinin eski tarihine dikkat çekilmiştir. 1983 tarihli Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) Anayasası'nın başlangıcında yer verilen; *"Anavatanından koparıldığı 1878 yılından bu yana ulusal varlığına ve yaşam hakkına yöneltilen ve özellikle 1955 yılından sonra silahlı tedhiş, saldırı ve sindirme biçiminde yoğunlaştırılan olaylar (...) "*²⁰⁰ biçimindeki ifadelerle tarihsel olaylara dikkat çekilmiştir. 2004 Afganistan Anayasası'nın başlangıcında ise; *"Ülkemizin daha önce yaşamış olduğu sayısız felaketlerin, acıların ve haksızlıkların farkındayız "*²⁰¹ biçimindeki ifadeyle, ülke geçmişinde yaşanan olumsuz olaylara değinilmiştir.

Başlığı, "Tarihsel Temeller" şeklinde yazılmış olan 2010 tarihli Hırvatistan Anayasası'nın başlangıcında tarihsel gelişim diğer örneklerle nispeten

¹⁹⁸ 1977 SSCB Anayasası'nın başlangıcı, para., 1. Bkz., Gürbüz, **Anayasalar**, s. 188.

¹⁹⁹ 2008 Bolivya Anayasası'nın başlangıcının İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Bolivia_2009?lang=en, 11 Temmuz 2015..

²⁰⁰ 1983 KKTC Anayasası'nın başlangıç metni para., 2. Bkz. (Çevrimiçi) <http://www.cm.gov.nc.tr/Bilgi/Anayasa.pdf>, 7 Aralık 2014.

²⁰¹ 2004 Afganistan Anayasası'nın başlangıcı, para., 3. İngilizce metin için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Afghanistan_2004?lang=en, 8 Aralık 2014.

ayrıntılı bir biçimde anlatılmıştır.²⁰² Başlangıç metninde, Hırvatistan'ın bin yıllık tarihine vurgu yapılan birinci paragraftan sonra, Hırvat beyliklerinin oluşumundan başlayarak, ortaçağ devleti, krallık dönemi, Hırvat-Macar devletinin kuruluşu ve Hırvat parlamentosunun 1527, 1712, 1848, 1868 ve 1918'de aldığı önemli kararlara değinilmiştir. Başlangıcın devamında "20. yüzyılda Yugoslavya Krallığı'nın kuruluşu, İkinci Dünya Savaşı sırasında meydana gelen gelişmeler ve bağımsız sosyalist Hırvat devletinin kuruluşu, 1990 tarihinde Hırvatistan Anayasası'nın yapılışı, 1991-1995 yılları arasındaki iç savaş ve sonrasında bağımsız demokratik Hırvatistan'ın kurulması hususları vurgulanmıştır. Hırvatistan örneği değerlendirildiğinde başlangıç kısmının, Hırvatistan devletinin tarihsel arka planının özetlendiği bir metin olarak yazılmış olduğu görülmektedir.²⁰³

Örneklerden anlaşılacağı üzere, anayasaların başlangıç metnlerinde devletin bağımsızlığını kazanması, birliğini kurması ve egemen bir devlet olarak var olması için geçmişte yaşayan insanların verdiği mücadelelerin önemine ve mücadele edenlerin saygınlığına dikkat çekilerek, gelecek nesillere bu bilinç ve hassasiyetin aktarılmasının amaçlanmış olduğu ifade edilebilir. Aşağıdaki bölümlerde tarihsel olaylara yer verilme nedenleri ayrıntılı bir biçimde ele alınacaktır.

7. Uluslararası Belge ve Sözleşmeler

Başlangıç kısımlarının bazılarında, temel insan hak ve özgürlüklerini uluslararası veya bölgesel düzeyde güvence altına alan belge ve sözleşmelerin tanındığına ve bunlara bağlı kalınacağına ilişkin taahhütlere yer verilebilmektedir. Bu bağlamda, "Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi", "Birleşmiş Milletler Şartı", "Afrika İnsan ve Halkların Hakları Sözleşmesi", gibi uluslararası belgelere anayasa başlangıçlarında gönderme yapılabilmektedir. 1991 tarihli Burkina

²⁰² Işıktaç, **a.g.e.**, s. 537. Başlangıç kısmında uluslararası belge ve antlaşmalara yer veren Anayasalara somut örnekler; 1990 Benin, 1991 Burkina Faso, 1996 Çad, 2001 Kongo, 2005 Burundi, 2009 Komoro Adaları, 2010 Gine ve 2013 Orta Afrika Cumhuriyeti anayasalarıdır. İlgili başlangıç kısımları için bkz. Çevrimiçi, <https://www.constituteproject.org/search>, 18 Aralık 2014.

²⁰³ 2010 Hırvatistan Anayasası'nın başlangıcının İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Croatia_2010?lang=en, 17.12.2014.

Faso Anayasası'nın başlangıcı bu hususta örnek teşkil eden başlangıçlardan biridir. Nitekim başlangıç metninde hem İHEB hem de Afrika İnsan ve Halkların Hakları Sözleşmesi'ne olan bağlılık ifade edilmiştir:

*“1948 İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ve ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel konulara ilişkin uluslararası belgeleri kabul ederek;
1981 Afrika İnsan ve Halkların Hakları Sözleşmesine tamamen bağlı olduğumuzu resmi biçimde teyit ederek;”*²⁰⁴

2013 Orta Afrika Cumhuriyeti örneğinde, daha kapsamlı bir biçimde uluslararası belge ve sözleşmelere bağlı kalınacağı taahhüt edilmiştir:

*“10 Aralık 1948 tarihli Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi, 16 Aralık 1966 tarihli Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar ve Medeni ve Siyasi Haklar Anlaşması, 27 Haziran 1981 tarihli İnsan ve Halkların Hakları Sözleşmesi ve usulüne uygun olarak imzalanan uluslararası antlaşmalara bağlılığımızı tekrar teyit ederek;”*²⁰⁵

2010 Gine Anayasası'nın başlangıcında, Orta Afrika Cumhuriyeti örneğinden daha kapsamlı bir biçimde uluslararası ve bölgesel düzeydeki sözleşme ve belgelere bağlılık taahhüdünde bulunulmuştur;

*“Birleşmiş Milletler Örgütü Şartı'nda belirlenmiş olan ideallere ve ilkelere, haklara ve ödevlere, Evrensel İnsan Hakları bildirgesine, İnsan Haklarına ilişkin uluslararası anlaşmalara ve sözleşmelere, Africa Birliği Kurucu Antlaşması'na, Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı'na ve kadın hakları ile ilgili ek protokollerinin yanı sıra, yeniden düzenlenen Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu antlaşmasına ve demokrasi ve iyi yönetime ilişkin protokollerine bağlılığını ilan eder;”*²⁰⁶

1958 Fransa örneğinde ise, 1789 Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'ne ve 2004 tarihli Çevre Sözleşmesi'ne bağlı kalınacağı ifade edilmiştir:

²⁰⁴1991 Burkina Faso Anayasası'nın başlangıcı, para., 9, 10. İngilizce metin için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Burkina_Faso_2012?lang=en, 3 Temmuz 2015.

²⁰⁵2013 Orta Afrika Cumhuriyeti Anayasası'nın başlangıcı, para., 9. İngilizce metin için, bkz.(Çevrimiçi)https://www.constituteproject.org/constitution/Central_African_Republic_2013?lang=en, 3 Temmuz 2015.

²⁰⁶2010 Gine Anayasası'nın başlangıcı, para., 3. İngilizce metin için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Guinea_2010?lang=en, 3 Temmuz 2015.

“Fransız halkı, 1789 Bildirgesiyle tanımlanan, (...) insan haklarına ve 2004 Çevre Sözleşmesi’nde tanımlanan biçimiyle, hak ve ödevlere bağlılığını resmen ilan eder;”²⁰⁷

Uygulamada, genellikle anayasa maddelerinde uluslararası belge ve antlaşmalar iç hukukun bir parçası haline getirilirken, örneklerde görüldüğü gibi, başlangıç kısımlarında ifade edilen bağlılık taahhüdüyle de uluslararası veya bölgesel belge ve sözleşmeler, ülkelerin iç hukukunun bir parçası haline getirilebilmektedir²⁰⁸.

8. Ulusal Kimlikle İlgili Kavramlar

Ülkelerde yer alan etnik çeşitlilikler, azınlıklar, ulusal diller ve ulusal kültürler gibi ulusal kimliğe ilişkin ifadeler, başlangıç kısımlarında vurgulanabilmektedir²⁰⁹. Bu tür başlangıçlarda, etnik olarak farklı kökene sahip vatandaşların bir arada, barış içinde yaşamasının amaçlandığı, azınlıklara eşitsiz muamele yapılmayacağı ve onların haklarının korunacağı güvencesi verilmiştir. 2010 Hırvatistan Anayasası’nın başlangıcında ulusal kimlikler ayrıntılı olarak sayılmıştır:

“(...) Sırplar, Çekler, Slovaklar, İtalyanlar, Macarlar, Museviler, Almanlar, Avusturyalılar, Ukraynalılar, Boşnaklar, Slovenler, Karadağlılar, Makedonlar, Ruslar, Bulgarlar, Polonyalılar, Roma, Romenler, Rusinler, Türkler, Valaklar, Arnavutlar, Hırvat uyruklu vatandaşlarla birlikte eşit haklara sahip (...)”²¹⁰

Görüldüğü üzere, ülkeye ait ulusal kimlikler tek tek sayılarak hepsinin, ülkenin hâkim ulusal kimliği olan Hırvatlarla eşit haklara sahip oldukları belirtilmiştir. 1991 tarihli Makedonya Anayasası’nın başlangıcında yer verilen; (...) *Arnavutların, Türklerin, Valakların, Romenlerin ve Makedonya Cumhuriyeti’nde*

²⁰⁷1958 Fransa Anayasası’nın başlangıcı, para., 2. İngilizce metin için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/France_2008?lang=en, 3 Temmuz 2015.

²⁰⁸ Işıktaç, **a.g.e.**, s. 537. Başlangıç kısmında uluslararası belge ve antlaşmalara özellikle yer veren Anayasalara diğer örnekler olarak; 1990 Benin, 1996 Çad, 2005 Burundi, 2009 Komoro Adaları, 2001 Kongo ve 2010 Madagaskar anayasaları gösterilebilir. İlgili başlangıç kısımlarının İngilizce metinleri için bkz.Çevrimiçi, <https://www.constituteproject.org/search>, 18 Aralık 2014.

²⁰⁹ Mark Tushnet, “Constitutions and National Identity: Preambles and Amendments (Anayasalar ve Ulusal Kimlik: Başlangıç Bölümleri ve Değişiklikler)”, **Haşim Kılıç’a Armağan** (edt., Ali Rıza Çoban; Musa Sağlam; Hüseyin Ekinci) içinde, Ankara, Anayasa Mahkemesi yay., 2015, C.1, s. 600.

²¹⁰2010 Hırvatistan Anayasası’nın başlangıcı, para., 15. İngilizce metin için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Croatia_2010?lang=en, 11 Temmuz 2015..

*yaşayan diğer ulusların (...) devleti (...)*²¹¹ ve 2007 Karadağ örneğinde belirtilen; *(...) Karadağlılar, Sırp, Bosnalılar, Arnavutlar, Müslümanlar, Hırvatlar, ve demokratik ve sivil Karadağa bağlı olan diğer ulusal azınlıkların ve halkların (...)*²¹² ifadeleriyle de ulusal etnik kimlikler vurgulanarak, devletin ülkede yaşayan tüm etnik kesimlere ait olduğu belirtilmiştir.²¹³

1978 İspanya Anayasası'nın başlangıcında belirtilen; *"(...) İspanya halkının (...), kendi kültürlerini, geleneklerini, dillerini ve kurumlarını koruma (...)"*²¹⁴ ve 1993 Çek Cumhuriyeti örneğinde; *"Bize devredilen doğal ve kültürel mirası, maddi ve manevi varlığı korumaya ve geliştirmeye (...)"*²¹⁵ ifadeleriyle ise, ülkenin ulusal kimliğine ait olan dil, kültür ve gelenek vurgusu yapılmıştır.

Örneklerden de anlaşılacağı üzere, başlangıç metinlerinde ülkelerde yaşayan ulusal kimliklere yer verilerek, birer toplumsal sözleşme belgeleri olan anayasaların ülkedeki bütün vatandaşların paydaşı olduğu, temel kurucu yasa olma niteliğine gönderme yapılabilmekte ve dil, kültür ve gelenek gibi ulusal kimliği oluşturan unsurlarının devlet tarafından korunacağı taahhüt edilebilmektedir.

9. Dini ve Ulusal Liderler

Başlangıç kısımları incelendiğinde karşılaşılan dikkat çekici hususlardan biri de, bazı başlangıçların dini önderlerin veya halk hareketlerine liderlik eden şahsiyetlerin isimlerinin ve fikirlerinin metin içinde zikredilmesidir. 1959 tarihli Brunei Anayasası'nın başlangıcında yer verilen; *"(...) Kainatın efendisi Muhammed*

²¹¹1991 Makedonya Anayasası'nın başlangıcı, para., 1. İngilizce metin için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Macedonia_2011?lang=en, 10 Temmuz 2015.

²¹²2007 Karadağ Anayasası'nın başlangıcı, para., 3. İngilizce metin için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Montenegro_2007?lang=en, 11 Temmuz 2015..

²¹³ Işıktaç, a.g.e., s. 537; Ayrıca, 1958 Fransa, 1982 Çin, 1991 Laos, 1995 Bosna Hersek, 1996 Çad, 2000 Fildişi Sahili, 2005 Burundi, 2010 Kenya Anayasa başlangıçları etnik çeşitlilik, ırk ayrımcılığı karşıtlığının ve azınlık haklarının korunması hususlarının vurgulandığı başlangıç metinlerindendir. bkz.Çevrimiçi, <https://www.constituteproject.org/search>, 18 Aralık 2014.

²¹⁴1978 İspanya Anayasası'nın başlangıcı, para., 12. İngilizce metin için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Spain_2011?lang=en, 11 Temmuz 2015.

²¹⁵1993 Çek Cumhuriyeti Anayasası'nın başlangıcı, para., 8. İngilizce metin için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Czech_Republic_2013?lang=en, 11 Temmuz 2015.

(...) *Sultan Yang-di Pertuan* (...)”²¹⁶; ifadesiyle hem sultan hem de İslam Peygamberi ismen zikredilmiş, 1979 İran örneğinde; “(...) *Peygamber-i Ekrem’in hicreti* (...) *zulüm yönetimine karşı Ayetullah İmam Humeyni’nin büyük itirazı* (...)”²¹⁷ ifadeleriyle ise, Hz. Muhammed kastedilerek “peygamber-i ekrem” ifadesi kullanılmış ve İran İslam Devrimi’nin lideri Humeyni ismen zikredilmiştir. 2014 Mısır örneğinde; “(*Mısır*) *Toprağı üzerinde Hz. Musa* (...)”; “(...) *Mısırlılar Hz. Meryemi ve bebeğini* (...)”; “(...) *Peygamber Hz. Muhammed’in peygamberliği zamanında* (...)” “(...) *Cemal Abdul Nasır’ın liderliğindeki devrim* (...)” gibi ifadelerle, geçmişten beri Mısır’da yaşamış veya Mısır’ın manevi hayatına etki etmiş ulusal liderler, peygamberler veya dini şahsiyetler zikredilmiştir²¹⁸. 1937 İrlanda Anayasası’nın başlangıcında yer verilen; “(...) *kutsal efendimiz İsa Mesih’e minnet borcumuzu bildirerek* (...)”²¹⁹ ifadesiyle de, Hristiyanlık dininin peygamberi Hz. İsa’nın ismen zikredildiği görülmektedir. Başlangıç metninde ulusal liderlerin zikredildiği diğer anayasalar da bulunmaktadır. 1972 Kuzey Kore örneğinde ülkenin sosyalist lideri “Kim İl Sung”²²⁰; 1973 Pakistan örneğinde kurucu lider, “Muhammed Ali Cinnah”²²¹; 1976 Küba örneğinde, Küba Devrimi’nin önderleri “Fidel Castro ve José Marti”²²²; 1982 Çin örneğinde sosyalist lider “Mao Zedong”²²³, 1992 Vietnam

²¹⁶1959 Brunei Anayasası’nın başlangıcı, para., 1. İngilizce metin için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Brunei_2006?lang=en, 11 Temmuz 2015..

²¹⁷1979 İran Anayasası’nın başlangıcı nın İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Iran_1989?lang=en, 11 Temmuz 2015..

²¹⁸2014 Mısır Anayasası’nın başlangıcının İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Egypt_2014?lang=en, 11 Temmuz 2015..

²¹⁹1937 İrlanda Anayasası’nın İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Ireland_2012?lang=en, 11 Temmuz 2015..

²²⁰1972 Kuzey Kore Anayasası’nın başlangıcının İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Peoples_Republic_of_Korea_1998?lang=en, 11 Temmuz 2015.

²²¹1973 Pakistan Anayasası’nın başlangıcının İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Pakistan_2015?lang=en, 11 Temmuz 2015.

²²²1976 Küba Anayasası’nın başlangıcının İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Cuba_2002?lang=en, 11 Temmuz 2015.

²²³1982 Çin Anayasası’nın başlangıcının İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/China_2004?lang=en, 11 Temmuz 2015.

örneğinde “Ho Chi Minh”²²⁴ ve 2008 Ekvator örneğinde de “Simon Bolivar ve Eloy Alfaro”²²⁵ başlangıç metinlerinde zikredilen ulusal, tarihi liderlerdendir.

Türkiye’de anayasa başlangıçlarının maddi özellikleri değerlendirildiğinde, 1961 Anayasası’nın genel olarak, dünya anayasa başlangıçları ile kesiştiği ortak değer ve kavramların, insan hak ve özgürlükleri, sosyal adalet, refah, demokratik hukuk devleti, barış ve egemenlik olduğu görülmektedir. 1961 Anayasası’nın başlangıcında Mustafa Kemal Atatürk’ün manevi şahsiyetine ve ilke ve inkılâplarına vurgu yapılması, yukarıda örnekleri verilen liderlerinin fikirlerine yer veren veya isimlerini zikreden bazı anayasa başlangıçları ile ortak özelliği olarak ifade edilebilir.²²⁶ 1982 Anayasası’nın başlangıç kısmında ise, egemenlik, refah, özgürlükçü demokrasi, kuvvetler ayrılığı, hukukun üstünlüğü, barış, toprak bütünlüğü, hak ve özgürlük, sosyal adalet ve eşitlik gibi kavram ve değerlere yer verilerek yine, genel olarak dünyadaki anayasaların başlangıç kısımlarına benzer bir içerik oluşturulmuştur. Fakat 1982 Anayasası başlangıcında, selefenden daha ileri gidilerek milli değerler, laiklik kavramı ve Atatürk milliyetçiliği ile Atatürk ilke ve inkılapları daha belirgin bir biçimde vurgulanmıştır.²²⁷

Başlangıçların maddi özelliklerine ilişkin yukarıdaki değerlendirmelerden, başlangıçlarda yer verilen bu kavram ve ifadelerin esasında, bir metnin anayasa başlangıcı olarak nitelendirilebilmesi için önemli veriler olarak kabul edilebileceği neticesine ulaşılabılır. Zira, anayasaların başlangıç metinleri incelendiğinde, anayasaların yani, devleti kuran temel kurucu metinlerin tarihsel arka planını, toplumsal ve siyasi alt yapılarının genel çerçevesini ve muhtevalarının nasıl bir karakteristiği ortaya koyduğu, başlangıçlarda yazılan ifadeler vasıtasıyla belirginleştirilmektedir.

²²⁴1992 Vietnam Anayasası’nın başlangıcının İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Socialist_Republic_of_Vietnam_2013?lang=en, 11 Temmuz 2015.

²²⁵2008 Ekvator Anayasası’nın başlangıcının İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Ecuador_2011?lang=en, 11 Temmuz 2015.

²²⁶1961 Anayasası’nın başlangıcı için bkz. **Türk Anayasa Hukuku Mevzuatı**, (edt., Erdal Abdülhakimoğulları), 2. bs., Ankara, Adalet yay., 2013, s. 90.

²²⁷ 1982 Anayasası’nın başlangıcı için bkz. **T.C. Anayasası ve TBMM İçtüzüğü**, 17-18.

III. ANAYASALARDA BAŞLANGIÇLARA YER VERİLME NEDENLERİ

Anayasa başlangıçlarının yukarıda ele alınan biçimsel/maddi özelliklerinden yola çıkılarak, bu metinlerin neden anayasalarda yer aldıklarına ilişkin çıkarımlara varılabilir. Bazı anayasalarda başlangıç kısımlarının, dünyadaki anayasalardan esinlenerek²²⁸ anayasa metinlerine konulduğu görülmekle birlikte, birçok başlangıç metninin, maddi özellikleri itibarıyla, belirli bir amaca yönelik olarak anayasaya konulduğu söylenebilir. Bundan hareketle, başlangıçların ihtiva ettikleri siyasi, felsefi kavram ve ilkelerin; yapılan anayasayla tesis edilen yeni siyasi ve toplumsal düzenin çerçevesini gösteren ifadelerin, vurgulanan tarihsel olayların, bir manada, başlangıçların anayasaya konulma nedenlerini de oluşturduğu görülmektedir.

A. ANAYASALARIN YAPIM NEDENLERİ İLE BAŞLANGIÇLAR ARASINDAKİ İLİŞKİ

Bir devletin kuruluş belgesi ve organlarını düzenleyen en üst hukuk kuralları bütünü olarak anayasalar, önemli siyasi dönüm noktalarının görüldüğü savaş, devrim, darbe, yeni bir devletin kuruluşu gibi dönemlerde veya rejim değişikliğinin meydana geldiği durumlarda yapılmaktadır.²²⁹ Dolayısıyla, anayasa başlangıçlarını ortaya çıkaran ve anayasa metinlerine konulmalarına neden olan etkenlerle anayasaları ortaya çıkaran etkenler arasında bir ilişki olduğu ifade edilebilir. Bu ilişkinin varlığı, başlangıç metnlerinin muhtevalarında kendini göstermektedir. Bu olgu, çoğu başlangıçların karakteristiği olarak belirebilmekte ve anayasayı yapan kurucu iktidar, bazı tarihsel olaylardan sonra tesis ettiği devletin, temel yasasını oluştururken, kuruluş öncesinde yaşanan tecrübeleri, başlangıcın ait olduğu anayasa

²²⁸ Yüzbaşıoğlu, anayasalarda başlangıç metnine yer verilmesi usulünde ülkeler arasında etkileşim olduğu hususuna yönelik olarak şöyle bir tespitte bulunmaktadır: “1789 Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi’nin 1791 Fransız Anayasası’nın başlangıç kısmını oluşturmasından sonra, anayasalara başlangıç koyma düşüncesi gelişmiş ve İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Anayasalara bir başlangıç konulması adeta bir teamül haline gelmiştir”. Bkz. Yüzbaşıoğlu, **Türk Anayasa Yargısında Anayasallık Bloku**, s. 116.

²²⁹ Çoban, **Anayasayı Değiştirme Yetkisi**, s. 10.

ile amaçladığı devlet sisteminin çerçevesini, benimsetmek istediği ideolojiyi ve kendi fikirsel temellerine ilişkin felsefi ilkeler gibi, bildirgeye benzer ifadeleri bu kısımlarda kayıt altına almak veya ilan etmek istemektedirler. Başlangıç kısmının şeklen varlığının yanı sıra, maddi özelliğiyle bir anayasada yer alması, anayasanın devlette birlik ve beraberliği tesis edici işlevi için ve anayasanın mekânsal ve zamansal olarak konumlandırılması için de büyük bir öneme sahiptir.²³⁰ Nitekim, Alman hukukçularından Carl Schmitt, başlangıç kısımlarının, bir ulusun siyasi birliğini ifade eden değerleri belirleme gibi bir işlevi olduğuna dikkat çekerken, C.F. Rudolf Smend ise, başlangıç kısımlarının, bir toplumun bütünleşme süreçlerine ilişkin değerleri belirten bir işleve sahip olduğunu belirtmiştir.²³¹

Esasında tam da bu nedenlerle, başlangıç kısmında aşağıda inceleyeceğimiz unsurlar vurgulanarak, özelde anayasanın yapıldığı ülkedeki vatandaşlara, genelde ise tüm dünyaya, yapılan yeni anayasanın ve kurulan yeni devletin, nasıl bir yapıya sahip olduğuna, hangi amaçlar gözetilerek kurulduğuna yönelik bir deklarasyon ilan edilerek tarihe kayıt düşme amacıyla başlangıç metni yazılmaktadır denilebilir.

B. KURUCULUK TARİHİNİN VURGULANMASI

Anayasa yapımı, rutin ve olağan bir faaliyet olmayıp, yukarıda da değinildiği üzere genellikle büyük çaplı olaylardan, toplumsal krizlerden sonra, kalıcı olmak üzere gerçekleştirilen tarihsel bir eylemdir. Herhangi bir kriz ya da geniş çaplı toplumsal bir olay meydana gelmeksizin, bütünüyle değiştirilen 1972 tarihli İsveç, 1998 tarihli Finlandiya anayasaları ve 1 Ocak 2012’de yürürlüğe giren 2011 tarihli Macaristan Anayasası örneklerinde olduğu gibi, yapılan anayasaların tümü için bu kural elbette ki geçerli değildir.²³² Fakat anayasacılık tarihine bakıldığında, birçok anayasanın zikredildiği gibi, tarihsel olayların ve toplumsal mücadelelerin sonrasında

²³⁰Wolfgang Graf Vitzthum, “Anayasanın Şekli, Dili ve Üslubu”, **Anayasa Teorisi**, ed. Otto Depenheuer; Cristoph Granberwarter, Çev.Elif Eren Koç, Ankara, Lale yay., 2014, s. 390.

²³¹Aktaran; Justin O. Frosini, “The Role of Preambles in Establishing New Trends in Latin American Constitutional Law” (Bundan sonra bu yayın; “The Role of Preambles” olarak anılacaktır), (Çevrimiçi) <http://www.juridicas.unam.mx/wcc/ponencias/13/224.pdf>, s. 3, 21 Mart 2015.

²³²Levent Gönenç, **Anayasa Yapımı**, Ankara, TEPAV yay., 2011, s. 16

yapıldığı görülmektedir. Nitekim anayasalarda yer alan ilke ve değerler, genellikle uzun mücadeleler neticesinde ve yüksek bedellerle kazanılmıştır.²³³

Kurucular tarafından, anayasaların yapılmasından önce toplumların yaşamış oldukları olaylar ve vermiş oldukları tarihsel mücadelelerin, o toplum için ne derece önemli olduğunun vurgulanması noktasında, bazı anayasaların başlangıçları bir araç olarak görülmüştür. Başlangıç metinlerinde yer alan ulusal mücadele vurgusu bağlamında değerlendirildiğinde, 1937 tarihli İrlanda, 2004 tarihli Afganistan ve 1997 tarihli Polonya, 1997 tarihli Eritre, 2008 tarihli Bolivya ve 2010 tarihli Kenya anayasalarının başlangıç kısımları örnek teşkil etmektedir. Zikredilen başlangıç kısımlarında bu husus, kurulan devletle birlikte elde edilen bağımsızlık, egemenlik, özgürlük ve adalet gibi kazanımların temelinde, bu zorlu mücadelelerin olduğunun ifade edilmesi veya devletin kurulması, egemen ve bağımsız olarak var olabilmesi, varlığını sürdürebilmesi için mücadele etmiş olanlara karşı duyulan minnettarlığın vurgulanması biçiminde görülebilmektedir. Örneğin, 1937 tarihli İrlanda Anayasası'nın başlangıcında; *“Ulusumuzun hakiki bağımsızlığını geri kazanmak için onların vermiş oldukları kahramanca ve aralıksız mücadeleye olan minnetle hatırlayarak;”*²³⁴ denilmek suretiyle devletin kurulması ve anayasanın yapılmasından önceki mücadele vurgulanmıştır. Benzer şekilde 2004 tarihli Afganistan anayasasının başlangıcında belirtilen, *“Ülkemizin özgürlük şehitlerinin yüce makamına, bütün Afgan halkının direnişine, cihadına, tarihi mücadelesine ve fedakârlığına minnet duyuyoruz.”*²³⁵ biçimindeki ifadeyle, verilen mücadelede şehit düşenler anılarak tarihsel mücadelenin önemine dikkat çekilmiştir. 1997 tarihli Polonya Anayasası'nın başlangıcında ise ataların verdiği mücadele ve bıraktıkları kültürel miras vurgulanmıştır:

²³³Friedrich A. Hayek, **Hukuk, Yasama ve Özgürlük**, Çev. Atilla Yayla-Mustafa Erdoğan-Mehmet Öz, İstanbul, İş Bankası yay., 2012, s. 174.

²³⁴1937 İrlanda Anayasası'nın başlangıcı para., 4. İngilizce metin için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Ireland_2012?lang=en, 27 Aralık 2014.

²³⁵ 2004 Afganistan Anayasası'nın başlangıcı para., 6. İngilizce metin için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Afghanistan_2004?lang=en, 27 Aralık 2014.

“Emeklerinden ve büyük fedakârlıkla kazandıkları bağımsızlık mücadelelerinden dolayı, Ulusun Hristiyan mirasında ve evrensel insan değerlerinde kökleşmiş olan kültürümüzden dolayı atalarımıza minnettarız”²³⁶.

1997 tarihli Eritre Anayasası’nın başlangıcında, yukarıdaki örnekler gibi verilen mücadele vurgulanarak, elde edilen özgürlük, barış ve istikrar, Eritre’nin temeli olarak belirtilmiştir:

“Korumamız, geliştirmemiz ve el üstünde tutmamız gereken geleneğimiz olan ve bütün Eritreliler için uzun mücadele vasıtasıyla erişilen özgürlük, birlik, barış, istikrar ve güvenlik üzerine kurulu, güçlü ve ilerlemiş bir Eritre’yi inşa etmenin bütün vatandaşların kutsal görevi olduğunun farkındayız.”²³⁷

2009 tarihli Bolivya Anayasa başlangıcı, sömürge karşıtı mücadeleye destek veren tüm toplum kesimlerini kucaklayan bir ifade ile yazılmıştır:

“Çoğulcu kompozisyona sahip biz Bolivya halkı, sömürge karşıtı yerli ayaklanmasından, geçmiş mücadeleden, tarihin derinliklerinden gelen ve halkın özgürlük mücadelesinden kaynaklanan bağımsızlık, yerlilerden, sosyal ve emek yürüyüşlerinden, su ve Ekim savaşından, ülke ve bölge mücadelesinden esinlenerek şehitlerimizin hatırasıyla yeni bir devlet inşa ediyoruz.”²³⁸

2010 tarihli Kenya Anayasası’nın başlangıcında yer verilen; *“Ülkemize özgürlük ve adalet getirmek için kahramanca mücadele edenleri onurlandırarak”²³⁹* ifadesiyle de özgürlük ve adalet için mücadele edenler kahraman olarak ilan edilmiştir:

Yukarıdaki örneklerden hareketle, başlangıç kısımlarında yapılan mücadele vurgusunun, anayasaların kalıcılık özelliğini temel alan ve esas hedefi ülkenin gelecek kuşakları olan, ulusal bir mesaj vermeye yönelik olduğu ifade edilebilir. Zira, uzun dönem hedef alınarak düzenlenen anayasa metinlerine konulan başlangıç kısımlarında tarihsel mücadele vurgusu yapılmak suretiyle, geçmişten ilham alınarak, ülke bütünlüğü, bağımsızlığı ve özgürlüğünün sürekliliği için ulusal bir bilincin

²³⁶1997 Polonya Anayasası başlangıç kısmı, (para., 7) için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Poland_2009?lang=en, 27 Aralık 2014.

²³⁷1997 Eritre Anayasası’nın başlangıcının (para., 2) İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Eritrea_1997?lang=en, 27 Aralık 2014.

²³⁸2008 Bolivya Anayasası’nın başlangıcı, para. 2, için, bkz., **Bolivya Anayasası** (Hukuk, Demokrasi, Özerklik, s. 139.

²³⁹2010 Kenya Anayasası’nın başlangıcı, para. 3. İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Kenya_2010?lang=en, 27 Aralık 2014.

oluşturulması ve elde edilen kazanımların ülkeyi kuranlar için ne derece ehemmiyetli olduğunun sonraki nesillere aktarılması amaçlanmaktadır denilebilir.

Anayasalarımız açısından bakıldığında, 1961 Anayasası'nın başlangıç kısmının ilk cümlesi, "*Tarihi boyunca bağımsız yaşamış, hak ve hürriyetleri için savaşmış olan;*" ifadesiyle başlatılarak, bağımsızlığın, hak ve özgürlük mücadelesinin vurgulanmış olduğu, yine, "*(...) Millî Mücadele ruhunun (...)*" ifadesinin bulunduğu 4. cümlesiyle de, halkın mücadele geleneğinin köklü tarihine atıf yapıldığı görülmektedir.²⁴⁰ 1982 Anayasası'nın başlangıç kısmında ise, tarihsel mücadeleye ilişkin bir ifadeye yer verilmemiştir.

C. KURUCU İKTİDARIN SAHİBİNİN BELİRTİLMESİ

Yukarıda kısaca değinildiği üzere, anayasa başlangıç kısımlarının ilk giriş cümleleri, genellikle, "Biz"²⁴¹ ifadesiyle başlamakta ve cümlelerin sonu ya "halkı", "ulusu", "temsilcileri" veyahut da "vatandaşları" ifadelerinden biriyle sonlandırılmaktadır.²⁴² Bu ifadelerin kullanılması kanımızca, devleti kuran en temel belge olarak anayasayı tesis eden iktidarın kim olduğunu, gücünü hangi kaynaktan aldığını ve esas kurucu iradeyi yani, asli kurucu iktidarın sahibini özellikle belirtmek amacıyla kullanılmaktadır. Zira, modern devletlerde kurucu iktidar kavramı, anayasanın, devletin ve hukukun kaynağının ne olduğu sorusuna cevap teşkil eden bir kavramdır.²⁴³

Kurucu iktidarın öznesi ile ilgili teorilere bakıldığında, iki önemli görüşün öne çıktığı görülmektedir. Birincisi, Fransız Devriminin en önemli teorisyenlerinden olan Emmanuel Siéyès'in "ulus" teorisi, ikincisi ise, kurucu iktidarın kim olduğundan ziyade, onun "doğasını" sorgulayan Alman hukukçu ve siyaset bilimci,

²⁴⁰ 1961 Türkiye Anayasası'nın başlangıcı, para., 1., için, bkz., **Türk Anayasa Hukuku Mevzuatı**, s. 90.

²⁴¹ Çoban, Preuss'tan aktardığı görüş doğrultusunda "Biz" kavramını şöyle açıklamaktadır; Anayasanın yapılmasından önceki dönemde, tekel bireylerden oluşan bir insan topluluğu, kurucu anayasanın yapılmasıyla siyasi bir varlığa dönüşmektedir. Böylece, doğal durumda ve kendi halinde var olan bir insan yığını, anayasa yapıldıktan sonra kendisini bir siyasal özneye, siyasi bir "Biz"e dönüştürdüğü varsayılmaktadır. Bkz. Çoban, **Anayasayı Değiştirme Yetkisi**, s. 23.

²⁴² Bkz. Metin içinde, s. 12, dipnot, 49, 50 ve 51.

²⁴³ Can, **Kurucu İktidar**, s. 73.

Carl Schmitt'in görüşleridir. Siéyes'e göre sadece ulus²⁴⁴, yasama ve yürütme gücünün temel yapısını ve yetkilerini düzenleyecek bir anayasa yapma hakkına sahiptir. Schmitt ise kurucu iktidarı, kendi gücü ve otoritesinin yanı sıra, siyasi varlığının tarzına ve biçimine ilişkin somut temel kararı alma yani, bütün olarak siyasi birliğin varlığına karar verme gücüne sahip irade olarak tanımlamaktadır. Buna göre anayasa, temel siyasi kararı veren irade olarak tanımlanan kurucu iktidar tarafından yapılır. Siéyes'in sadece ulusa özgülediği kuruculuk yetkisi hususunda Schmitt, karar verme gücüne sahip olan hangi güç ise, kuruculuk yetkisine de o gücün sahip olduğunu belirterek farklı bir bakış açısı getirmektedir. Schmitt'in teorisine göre, demokrasilerde kurucu iktidarın sahibi ulus, monarşilerde kral, aristokratik ya da oligarşik devlet yapılarında ise, örgütlenmiş küçük bir azınlık olabilir. Netice itibarıyla Siéyes, her durumda kurucu iktidar olarak "ulus"u belirtirken, Schmitt ülkelerin rejimine göre kurucu iktidarın değişebileceğini ileri sürmektedir.²⁴⁵

Zikredilen görüşlerden de anlaşılacağı üzere, kurucu iktidarın sahibi/öznesi, kurulan devletin yapısını biçimlendiren iradenin kaynağına göre belirlenebilmektedir. Buna göre, anayasa monarkın tek taraflı şahsi iradesine dayanıyorsa kurucu iktidar monark²⁴⁶, halkın/milletin iradesine dayanıyorsa kurucu iktidar halk ya da millet olmaktadır. Demokratik kurucu iktidar denilen bu ikinci durumda halk, anayasanın hazırlanmasına ve kabul edilmesine, kendisini temsil eden kurucu meclisi seçerek veya yapılan tasarı anayasayı plebisit²⁴⁷ kuruculuk yoluyla veyahut da, Fransa'da 4. Cumhuriyet Anayasası örneğinde olduğu gibi, anayasayı

²⁴⁴ Fransız Anayasa geleneğine bakıldığında, Siéyes'in "ulus" kavramından yola çıkarak, ulusal egemenlik diye nitelendirdiği kavramı Rousseau, halk egemenliği olarak nitelendirmektedir. Ancak, ilk yazılı anayasaları ortaya çıkaran düşünce, hem Amerika'da hem de Fransa'da halk egemenliği teorisi olmuştur. Anglo Amerikan gelenekte bu kavram "popular sovereignty" biçiminde belirtilmekte ve yönetime tabi olanları ifade etmektedir. Bkz. Çoban, **Anayasayı Değiştirme Yetkisi**, s. 21 ve 40.

²⁴⁵ Aktaran; Can, **Kurucu İktidar**, s. 66-70.

²⁴⁶ Gözler, **Anayasa Hukukunun Genel Esasları**, 107.

²⁴⁷ Fransa'da Napoleon Bonaparte'nin VIII. yıl (1799) ve 1852'de III. Napoleon'un halka kabul ettirdikleri plebisit kuruculuğa dayalı bu tip Anayasalar, esasen otoriter bir rejim oluştururken, görünürde halkoylamasına, daha doğrusu teknik tabirle, plebisite sunularak şeklen demokratik bir nitelik kazandırılmaktaydı. Bkz. Teziç, **Anayasa Hukuku**, s. 181; 1982 Türkiye Anayasası da kurucu plebisit usulüyle onaylanan anayasalardandır. Aynı yönde bkz. Kaboğlu, **Genel Esaslar**, s. 25.

yapmak üzere seçilen bir kurucu meclisin hazırlamış olduğu anayasa tasarısını, halkoyu vasıtasıyla oylayarak katılabilmektedir.²⁴⁸

Devletlerin biçimsel olarak monarşi veya cumhuriyet olmalarına göre anayasa başlangıçlarında kuruculardan bahisle; kral, kraliçe, emir, sultan, halk, ulus, vatandaşlar veya bunların temsilcilerine göndermeler yapılabilmektedir.

1. Cumhuriyetlerde Kurucu İktidarın Sahibi

a. Kurucu Olarak Millet/Ulus

Anayasanın hazırlanması ve kabulü sürecine katılmak suretiyle siyasi bir “Biz”e dönüşen ve asli kuruculuğun öznesi haline gelen toplum, böylece, anayasayı yapma sürecinde siyasi ve hukuksal olarak kendini de oluşturmaktadır. Bu husus anayasa başlangıçlarına da yansımakta ve devlet biçimi olarak “cumhuriyet”i esas alan anayasalarda kurucu iktidarlar kendilerini, “biz...ulusu/milleti” biçiminde takdim edebilmektedirler. Örneğin, 1946 tarihli Fransa Anayasası’nda kurucu iktidar olarak ulus öne çıkarılmış ve ulus vurgusu; “*Ulus bireyin ve ailenin gelişimi için gerekli koşulları sağlayacaktır*”²⁴⁹; “*Ulus (...) Fransız halkının tamamının eşitlik ve dayanışmasını ilan eder*”²⁵⁰; “*Ulus, çocuklar ve yetişkinler için mesleki ve kültürel eğitime girişi garanti eder (...)*”²⁵¹ gibi ifadelerle yapılmıştır. Görüldüğü gibi, 1946 Fransa Anayasası’nın başlangıcında ulus, halktan ayrı ve halktan üst bir kavram olarak, devleti kurma iradesinin etkin öznesi ve hukuk düzeninin esas belirleyicisi konumundadır.

1946 Fransa Anayasası’nın başlangıcında vurgulanan ulus kavramı günümüz anayasa başlangıçlarının çoğunda tercih edilmemektedir. Kanaatimizce ulus kavramının tercih edilmemesinin nedeni, anayasalar gibi toplum sözleşmesi niteliğinde olan en temel belgeler bakımından, ülkede yaşayan tüm toplulukları tamamen kapsayamayan bir kavram olması dolayısıyladır. Zira, Fransa örneği

²⁴⁸Teziç, a.g.e., s. 180-181.

²⁴⁹1946 Fransa Anayasası’nın başlangıcı, para., 10. İngilizce metin için, bkz. (Çevrimiçi) http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/root/bank_mm/anglais/cst3.pdf, 25 Temmuz 2015.

²⁵⁰1946 Fransa Anayasası’nın başlangıcı, para., 12.

²⁵¹1946 Fransa Anayasası’nın başlangıcı, para., 13.

bağlamında değerlendirildiğinde, ulus, sadece Fransız ırkından olanları ifade eden bir kavram olarak algılanabilen, dolayısıyla da toplumun tümüne hitap edemeyen bir mana ifade edebilmektedir. Nitekim 1958 Fransa Anayasası'nın başlangıcında ulus kavramı terk edilmiş ve daha kapsayıcı bir kavram olan “halk” kavramı kullanılmıştır.

1946 Fransız örneğinde kullanılan “ulus” kavramı, benzer şekilde, 1961 Türkiye Anayasası'nın başlangıcında “millet” sözcüğü ile ifade edilmiştir. 1961 Anayasası'nın başlangıcında; “(...) *meşruluğunu kaybetmiş bir iktidara karşı direnme hakkını kullanarak (...) Türk Milleti*”²⁵² biçiminde kurucu iktidar olarak “Türk Milleti” gösterilmiştir. 1982 Türkiye Anayasası'nda Türk Milleti vurgusu daha belirgin ve ısrarcı bir biçimde yapılmıştır. 1982 Anayasası'nın birinci paragrafında; “*Türk Vatanı ve Milletinin(...)*”²⁵³, ikinci paragrafında; “(...) *egemenliğin kayıtsız şartsız Türk Milletine ait olduğu(...)*”²⁵⁴ ve son paragrafında yer verilen; “*Türk Milleti Tarafından (...)*”²⁵⁵ ifadeleriyle anayasayı yapan iradenin sahibi olarak vurgulu bir biçimde Türk Milleti gösterilmiştir. Her iki anayasada benimsenen millet anlayışı, her ne kadar ülkede yaşayan herkesi kapsayan subjektif²⁵⁶ bir temele dayandırılmış olsa da, başlangıç metninde yapılan bu keskin vurgulamayla, Fransa örneğinde olduğu gibi, anayasa paydaşlarının sadece tek bir milliyetten oluştuğuna yönelik bir toplumsal algının oluşmasına yol açılabilmektedir.

b. Kurucu olarak Vatandaşlar

Bir kavram ve kurum olarak vatandaşlık, tarihte ilk kez Antik Yunan'da, farklı sınıf, aile ve klan aidiyetleri arasındaki çatışmaların yarattığı toplumsal karmaşaya son vererek, istikrarlı bir toplum yaratmak arzusundan hareketle, yeni ve

²⁵² 1961 Türkiye Anayasası'nın başlangıcı, para., 2 için bkz., **Türk Anayasa Hukuku Mevzuatı**, s. 90.

²⁵³ 1982 Türkiye Anayasası'nın başlangıcı, para., 1 için bkz., **a.g.e.**, s. 9

²⁵⁴ 1982 Türkiye Anayasası'nın başlangıcı, para., 2 için bkz., **a.e.**, s. 9

²⁵⁵ 1982 Türkiye Anayasası'nın başlangıcı, para., 9., **a.e.**

²⁵⁶ 1961 Anayasası'nın 54. ve 1982 Anayasası'nın 66. maddesinde aynı biçimde; “*Türk Devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türktür.*” denilmek suretiyle subjektif anlayışın benimsendiği anlaşılmaktadır. 1961 ve 1982 Anayasalarının ilgili maddeleri için bkz., **Türk Anayasa Hukuku Mevzuatı**, s. 103 ve 28;. Subjektif millet anlayışı için, bkz. “Milliyetçilik” bahsi, s. 80, dipnot 346.

daha üst bir aidiyet biçimi olarak ortaya çıkmıştır. Modern liberal dönemde ise vatandaşlık, hukuki anlamda bireyin devletle olan ilişkisini belirleyen bir mensubiyet statüsü olarak ifade edilebilir.²⁵⁷ Bu mensubiyet statüsünü ortaya koyacak biçimde bazı anayasa başlangıçlarında, kurucu irade olarak vatandaşları belirten; “*biz (...) vatandaşları*” ifadesine yer verilmiştir.

Kurucu irade olarak vatandaşların gösterildiği başlangıçlara 1993 Çek Cumhuriyeti Anayasası’nın başlangıcı gösterilebilir. Bu başlangıç metni anayasayı kuran iradede bahisle, “*Biz (...) Çek Cumhuriyeti Vatandaşları*”²⁵⁸ ifadesiyle başlamaktadır. 1995 Gürcistan örneğinde de giriş ifadesi olarak; “*Gürcistan vatandaşları*”²⁵⁹ kullanılmak suretiyle anayasayı yapan kurucu irade olarak vatandaşlar gösterilmiştir. Keza, 1976 Küba örneğinde de başlangıç metni “*Biz Küba Vatandaşları*”²⁶⁰ biçimindeki ifadeyle başlatılarak, anayasayı kuran iradenin sahibinin vatandaşlar olduğu ilan edilmiştir.

2011 Macaristan Anayasası’nın başlangıcındaki giriş ifadesinde belirtilen; “*Biz Macaristan ulusunun üyeleri (...) aşağıdaki biçimde ilan ediyoruz;*”²⁶¹ ifadesiyle kurucu irade olarak ulusun üyeleri gösterilmiştir. Başlangıcın son paragrafında yer verilen; “*Biz Macaristan vatandaşları ülkemizin düzenini ulusun ortak gayretleri üzerine kurmaya hazırız.*”²⁶² ifadesiyle de vatandaş-ulus ayrımı yapılmıştır. Macaristan örneğindeki bu ifadede, geçmişten beri ülkede yaşayan nesillerin “ulus”; yeni anayasayı yapan ve anayasanın muhatabı olanların ise, “vatandaş” kavramıyla anlatılmak istendiği ve anayasanın yapılmasından itibaren tarihsel mirasa sahip çıkılarak yeni anayasal düzenin geçmişteki nesillerin amaç ve hedefleri doğrultusunda kurulacağı manası çıkarılabilir. Zira başlangıç metninin 26. paragrafında yer verilen; “*Temel kanunumuz, yasal düzenimizi temel alacak;*

²⁵⁷ Alev Özkazanç, “Toplumsal Vatandaşlık ve Neoliberalizm Sorunu”, **AÜSBF Dergisi**, C.64, S.1, 2009, s. 249-252.

²⁵⁸ 1993 Çek Cumhuriyeti Anayasası’nın başlangıcı, para., 1. İngilizce metin için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Czech_Republic_2013?lang=en, 3 Ocak 2015.

²⁵⁹ Tunç, **Komşu Devletlerin Anayasaları**, s. 37.

²⁶⁰ 1976 Küba anayasası’nın başlangıcı, para., 1. İngilizce metin için bkz., (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Cuba_2002?lang=en, 25.07.2015.

²⁶¹ 2011 Macaristan Anayasası’nın başlangıcı, para., 1. İngilizce metin için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Hungary_2013?lang=en, 25 Temmuz 2015.

²⁶² 2011 Macaristan Anayasası’nın başlangıcı, para., 27.

*geçmişteki, şimdiki ve gelecekteki Macarlar arasında bir sözleşme olacak;(...)*²⁶³ biçimindeki ifadeyle geçmiş ve gelecek nesillere yapılan göndermeyle anayasanın geçmiş mirası şimdiki nesillere aktarma gibi bir işlev yüklendiği anlaşılmaktadır.

1997 Polonya Anayasası'nın başlangıcında da Macaristan örneğinde olduğu gibi, hem vatandaş hem de millet vurgusunun yapıldığı görülmektedir. Başlangıç metninin üçüncü paragrafında yer verilen; *“Biz Polonya Ulusu-Cumhuriyetin bütün Vatandaşları”*²⁶⁴ ifadesinde Polonya ulusu ve bütün vatandaşlar ifadesiyle, ülkede yaşayan Polonya ırkına mensup insanların yanı sıra, Polonya'da yaşayan ve devletin vatandaşı bulunan herkes kurucusu iktidarın öznesi olarak anayasa başlangıcında belirtilmiştir.

Macaristan ve Polonya örneklerinde ulus ve vatandaş kavramlarına yer verilmek suretiyle toplumun bütün kesimlerine kuruculuk rolünün tanınmış olduğu görülmektedir. Küba, Gürcistan ve Çek Cumhuriyeti örneklerinde sadece vatandaş kavramının kullanılması ulus kavramını dışlamamakta, aksine, bu kavramın kullanılmasıyla vatandaşlık statüsüyle devlete bağlı olan bütün insanları kapsayan ve ulusu da ihtiva eden bir yöntem izlenmiş olmaktadır. Zira, vatandaşlığın ırk, soy ve din gibi belirli aidiyet unsurlarını aşan, dolayısıyla, toplumun bütün kesimlerine hitap eden bir kavram olduğu ifade edilebilir.

c. Kurucu Olarak Halk

Cumhuriyet biçimini esas alan günümüz devletleri, anayasalarının başlangıç metinlerinde anayasayı yapan kurucuları belirtmek için çoğunlukla; *“biz (...) halkı”* ifadesine yer vermiştir. Nitekim, yazılı anayasaların ilk örneği olan, 1787 ABD Anayasası'nın başlangıcında; *“Biz Birleşik Devletler Halkı (...) bu anayasayı düzenler ve tesis ederiz”*²⁶⁵ ifadesi kullanılmıştır. 1949 Federal Almanya Anayasası'nın başlangıcında halk vurgusu; *“Bu Anayasa bütün Alman halkı için*

²⁶³ 2011 Macaristan Anayasası'nın başlangıcı, para., 26.

²⁶⁴ 1997 Polonya Anayasası'nın başlangıcı, para, 3. İngilizce metin için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Poland_2009?lang=en, 3 Ocak 2015.

²⁶⁵ 1787 ABD Anayasası'nın başlangıcı, para., 1. İngilizce metin için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/United_States_of_America_1992?lang=en, 25 Temmuz 2015.

geçerlidir”²⁶⁶ biçiminde, 1958 Fransa örneğinde; “*Fransız halkı resmen (...) ilan eder*” biçiminde yer almıştır. 1982 Çin Halk Cumhuriyeti Anayasası’nın başlangıcında anayasa yapan kurucu iktidar olarak halk gösterilmiş ve başlangıçta yer verilen; “*Çin’deki bütün milliyetlerden müteşekkil halk (...)*”²⁶⁷ ifadesiyle halk kavramının kapsamına ülkedeki tüm ulusal kimliklerin dahil olduğu ayrıca belirtilmiştir.

1994 Belarus Anayasası’nın başlangıcında yer verilen; “*Biz Belarus Cumhuriyeti halkı*”²⁶⁸ biçimindeki ifadeyle devlet şekline de vurgu yapılarak devletin cumhuriyet esasına dayandığı ve kurucu iradenin halk olduğu belirtilmiştir. 1991 Burkina Faso örneğinde; “*Biz Burkina Faso’nun egemen halkı*”²⁶⁹, denilerek kurucu iradenin sahibi olan halkın, egemenliği kullanan irade olma niteliğine de dikkat çekilmiş; 2008 Ekvator örneğinde ise; “*Biz kadın ve erkeklerden oluşan, Ekvator’un egemen halkı*”²⁷⁰ biçimindeki ifadeyle halkı oluşturan kadın ve erkek tüm bireyler, egemenliğin ve kuruculuğun sahibi olarak belirtilmiştir. 1994 Etiyopya örneğinde daha kapsayıcı bir ifadeye yer verilmiş ve; “*Biz Etiyopya halkları, milletleri ve milliyetleri*”²⁷¹ denilerek ülkede yaşayan bütün topluluklara kuruculuk payesi verilmiştir.

Halkın kuruculuk ve egemenlik yetkisinin özellikle vurgulandığı 1991 Burkina Faso ve 2008 Ekvator örneklerinin yanı sıra, halkın kuruculuğuna dikkat çekilen yukarıdaki diğer örnekler göz önünde bulundurulduğunda, kurucu iradenin sahibi olarak belirtilen “ulus”, “halk” veya “vatandaş” gibi unsurlardan, anayasalarda benimsenen egemenlik anlayışının, başlangıçlardaki bu ifadelerden çıkarılabileceği görülmektedir.

²⁶⁶1949 Federal Almanya Anayasası’nın başlangıcının İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/German_Federal_Republic_2012?lang=en, 25 Temmuz 2015.

²⁶⁷1982 Çin Anayasası’nın başlangıcı, para., 1. İngilizce metin için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/China_2004?lang=en, 25 Temmuz 2015.

²⁶⁸1994 Belarus Anayasası’nın başlangıcı, para., 1. İngilizce metin için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Belarus_2004?lang=en, 25 Temmuz 2015.

²⁶⁹1991 Burkina Faso Anayasası’nın başlangıcı, para., 1. İngilizce metin için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Burkina_Faso_2012?lang=en, 25 Temmuz 2015.

²⁷⁰2008 Ekvator Anayasası’nın başlangıcı, para., 1. İngilizce metin için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Ecuador_2011?lang=en, 25 Temmuz 2015.

²⁷¹1994 Etiyopya Anayasası’nın başlangıcı, para., 1. İngilizce metin için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Ethiopia_1994?lang=en, 25 Temmuz 2015.

Başlangıç metinlerinde kurucu ve egemen irade olarak genellikle “halk” vurgusunun yapılması, bir manada, J.J. Rousseau’nun halk egemenliği teorisini doğrular niteliktedir. Rousseau’nun teorisine göre genel irade bölünemeyen, zamanaşımına uğramayan, en üstün irade olup, belli bir zamanda ve yerde yaşayan bir topluluk olan halkın kendi iradesidir. Rousseau, halkın sadece bazı ödevlerle yükümlü vatandaşlar değil, aynı zamanda özgür irade sahibi bireyler topluluğu olduğunu belirtmiştir. Buna göre, her egemenliğin sadece bir payına sahip olan ve egemen/kurucu gücü haiz olan olan vatandaşların kendilerini belirlemesi, iradesini açıklaması ise kanunların yapılmasıyla gerçekleşmektedir. Anlaşılacağı üzere, Rousseau’da egemen/kurucu güç halk veya vatandaş olarak ortaya çıkmaktadır.²⁷² Dolayısıyla, kurucu iradenin sahibi olan halk/vatandaş, en temel yasa olan anayasa vasıtasıyla kendisini belirlemiş olmakta ve iradesini açıklamaktadır.

Yukarıda kısaca değinildiği üzere ulus kavramı, halk kavramından bazı noktalarda ayrılmaktadır. Şöyleki; halk, belli bir yer ve zamanda var olan bir insan topluluğunu anlatırken, ulus, geçmişte birlikte yaşamış bir topluluğun sahip olduğu ortak maziden kaynaklanan bu birlikteliğin korunması ve gelecekte de bu birikte yaşama arzusunun devam ettirilmesi esasına dayanan manevi ve kültürel bir kavramdır. Halk egemenliği teorisinde tek tek bireylerin iradesi egemenlik yetkisinin kullanımında etkili olmaktadır. Ancak ulus egemenliği teorisine göre, ulus kendisini oluşturan bireylerden bağımsız ve onların üstünde bir manevi şahsiyettir.²⁷³ Ülkedeki insanları kapsayıcı bir üst kimlik gibi teorize edilmiş olsa da ulus veya millet kavramı, çağrıştırdığı mana itibarıyla, belirli bir ırka gönderme yapmaktadır. Örneğin; “Fransız Ulusu”, “Türk Milleti” gibi ifadeler Fransa’da veya Türkiye’de yaşayan tüm vatandaşları değil, sadece Fransız veya Türk ırkından olanları kapsayan bir ifade izlenimi vermektedir. Oysa ülkelerin çoğunluğunda, toplumların, sadece belirli bir ırka/milliyete mensup olanlardan oluşmadığı bir gerçektir. Kanaatimizce bu durum, ulus devletlerin yaygınlaşmasının bir neticesi olarak ortaya çıkan ve ülkelerde yaşayan toplumsal kesimlerin arasına resmi bir duvar ören bir anlayıştır. Dolayısıyla günümüz dünyasında ulusçuluğu/milliyetçiliği katı biçimde benimseyip

²⁷² Aktaran; Bahtiyar Akyılmaz, “Milli Egemenlik Kavramının Gelişimi”, **GÜHFD**, C.2, S.1-2, Haziran-Aralık 1998, s. 217.

²⁷³ Akyılmaz, **a.g.e.**, s. 218-219.

anayasaların bu ideoloji üzerine inşa edilmesi, toplumsal barış, istikrar, eşitlik ve demokrasi bakımından olumsuz sonuçlara yol açabilecektir. Bu nedenle, millet veya ulus vurgusu yerine, “halk/vatandaş” kavramlarının başlangıç metinlerinde vurgulanmasının, anayasa metnlerinin toplumsal sözleşme olma niteliğine daha uygun olduğu ifade edilebilir.

Netice olarak, başlangıç metinlerinde kuruculardan bahisle kullanılan ulus kavramı, belirli bir ırkı çağrıştırması nedeniyle her dönemde kabul görme noktasında tartışmalı bir kavram gibi görünmektedir. Dolayısıyla, belli bir dönemde var olan ve birlikte yaşama ortak paydasında birleşen insan topluluğu manasıyla “halk” veya “vatandaş” kavramı, her dönem geçerli bir kavram olarak kuruculuğun ifadesi için kullanılabilecektir. Nitekim, yukarıda da belirtildiği üzere, günümüz anayasa başlangıçlarının büyük bir ekseriyetinde, kuruculara gönderme yapılırken; halk veya vatandaş kavramına yer verilmek suretiyle, toplumun temel kurucu belgesi ve toplum sözleşmesi niteliğinde olan anayasanın kurucu paydaşlığına ülkede yaşayan herkesin dâhil olduğu, anayasanın başlangıcında ilan edilmektedir.

d. Kurucu Olarak Temsilciler

Bazı anayasa başlangıçlarında, yukarıdaki ifadelerden farklı olarak; “biz (...) halkının temsilcileri bu anayasayı onaylıyor/ilan ediyoruz” ifadesi kullanılabilmektedir. Günümüz anayasaları incelendiğinde, bu ifadeye yer verilen başlangıçların genelde Güney Amerika ülkelerinin anayasalarında bulunduğu görülmektedir. Bu ifade örneğin; 1853 Arjantin Anayasası’nın başlangıcında; “*Biz Arjantin ülkesi halkının temsilcileri*”²⁷⁴, 1988 Brezilya örneğinde; “*Biz Brezilya halkının temsilcileri*”²⁷⁵, 1949 Kosta Rika örneğinde; “*Biz, Ulusal Kurucu Meclise serbestçe seçilen milletvekilleri, Kosta Rika halkının temsilcileri*”²⁷⁶ biçiminde yer almıştır. Yine, Güney Amerika ülkesi olan Dominik Cumhuriyeti’nin 2010 tarihli

²⁷⁴1853 Arjantin Anayasası’nın başlangıcı, para., 1. İngilizce metin için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Argentina_1994?lang=en, 25 Temmuz 2015.

²⁷⁵1988 Brezilya Anayasası’nın başlangıcı, para., 1. İngilizce metin için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Brazil_2014?lang=en, 25 Temmuz 2015.

²⁷⁶1949 Kosta Rika Anayasası’nın başlangıcı, para., 1. İngilizce metin için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Costa_Rica_2011?lang=en, 25 Temmuz 2015.

Anayasası'nın başlangıcında; “*Biz, Dominik halkının temsilcileri*”²⁷⁷, 1985 Guetemala örneğinde²⁷⁸; “*Biz serbest ve demokratik olarak seçilmiş Guatemala halkının temsilcileri*” biçiminde ifadelerle temsilcilere vurgu yapılmıştır. 1993 Peru örneğinde ise, “*Demokratik Kurucu Kongre (...) Perulular'ın verdiği görev uyarınca (...)*”²⁷⁹ ifadesi kullanılarak yine, kuruculuk yetkisini kullananların Kurucu Kongre’de toplanan temsilciler olduğu belirtilmiştir.

Görüldüğü üzere, Güney Amerika ülkelerinin anayasa başlangıçlarının genelinde, anayasayı yapan iradeden bahisle seçilmiş temsilciler vurgulanmıştır. Böylece, zikredilen ülkelerin başlangıç metinlerinde yapılan bu vurguyla, hukuk düzenini kuran, devleti örgütleyen en temel belge ve toplumsal bir sözleşme olarak anayasanın, temsili demokrasi esasına dayanılarak yapıldığı ve halkın kuruculuk yetkisini seçtiği temsilciler vasıtasıyla kullandığı ilan edilmiştir.

Güney Amerika ülkeleri dışında temsilcilere vurgu yapan bir örnek de yukarıda değinildiği üzere, 1994 Moldova Anayasası'nın başlangıcıdır. Moldova örneğinde; “*Biz parlamento üyeleri; Moldova Cumhuriyeti halkının yetkili temsilcileri*”²⁸⁰ denilmek suretiyle yasama organı üyesi milletvekillerinin Moldova halkının temsilcileri olarak kuruculuk yetkisine sahip oldukları belirtilmiştir.

Siyasi, hukuki ve toplumsal yapılarında demokrasi kültürünün, insan hak ve özgürlüklerini tanıma ve korumanın yanı sıra, hukuk devleti ilkesine uygunluk düzeyinin ülkelere göre farklılık arz ettiği bir gerçektir. Ancak, genel olarak değerlendirildiğinde, “Cumhuriyet”i esas alan devletlerin başlangıç metinlerinde kurucuların “halk”, “vatandaş”, “ulus” veya “temsilciler” biçimindeki ifadelerle devletin temel kurucu belgesinin başlangıç metninde belirtilmesi, anayasanın, ülkede yaşayan insanlar tarafından yapılan bir toplumsal sözleşme niteliğini ilan etme amacına yönelik olduğu ifade edilebilir. Dolayısıyla, yukarıdaki başlangıç

²⁷⁷2010 Dominik vumhuriyeti Anayasası'nın başlangıcı, para., 1. İngilizce metin için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Dominican_Republic_2010?lang=en, 25 Temmuz 2015.

²⁷⁸1985 Guatemala Anayasası'nın başlangıcı, para., 1. İngilizce metin için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Guatemala_1993?lang=en, 25 Temmuz 2015.

²⁷⁹1993 Peru Anayasası'nın başlangıcının İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Peru_2009?lang=en, 25 Temmuz 2015.

²⁸⁰1994 Moldova Anayasası'nın başlangıcının İngilizce metni için bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Moldova_2006?lang=en, 25 Temmuz 2015.

örneklerinde verilen bu mesajın günümüz modern, liberal ve demokratik anayasacılık düşüncesine uygun bir yöntem olduğu belirtilebilir.

Yukarıdaki örneklerde, halktan aldıkları kuruculuk yetkisiyle anayasa yapan temsilcilerin bu yetkilerini halk adına kullandıkları belirtilmektedir. Halk adına kullanılan anayasayı yapma yetkisinin meşruluğunu sağlayan unsur olarak, yetkinin halktan alınması ifade edilebilir. Fakat başlangıç metinlerinde kuruculuk yetkisini kullanan temsilcilere yer verilen anayasaların hepsi için bu yetkinin meşru temele dayandığını söylemek güçtür. Zira yeni bir devletin kurulması, kurulu bir devletin köklü bir rejim değişikliğine gitmesi ya da devrim/hükümet darbesinden sonra ortaya çıkan²⁸¹ anayasaları yapan kurucu iktidarın sahibinin kim olduğu meselesi, özellikle hükümet darbesinin olduğu dönemler için, sorgulanması gereken önemli bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır. Zikredilen dönemlerde yapılan anayasaların başlangıç kısımlarında kurucular, her ne kadar kendilerini halkın/milletin temsilcileri olarak takdim etseler de, kuruculuk yetkisini demokratik olmayan usullerle ele geçirdiklerinden, kanaatimizce bu anayasaları yapanların temsil yetkilerinin meşruluğu tartışmalıdır.

Yakın dönemde hükümet darbesinden sonra yapılan anayasalara örnek olarak 2014 tarihli Mısır Anayasası gösterilebilir. Anayasanın başlangıcı, “*İşbu belge bizim Anayasamızdır*”²⁸² ifadesiyle başlayıp yine aynı ifadeyle bitmektedir. Zikredilen ifadede “biz” zamiriyle kastedilen halk olsa dahi anayasa, demokratik seçimlerle hükümet etme yetkisini ele almış bir yönetimin, askeri darbe yapılarak antidemokratik bir biçimde devrilmesinden sonra ve askeri cuntanın gözetim ve denetiminde yapılmış olduğundan, kurucu iktidarın esas öznesinin halk veya halkın meşru temsilcilerinin olduğunu söyleyebilmek zor görünmektedir.

1961 ve 1982 Türkiye anayasalarına bakıldığında da benzer bir durumdan söz edilebilir. 1961 Anayasası’nın başlangıcında, meşruluğunu kaybetmiş iktidara karşı direnme hakkını kullandığı belirtilen “*Türk Milleti*”²⁸³ ifadesi, kurucuların iktidara

²⁸¹ Kaboğlu, **Genel Esaslar**, s. 22.

²⁸² 2014 Mısır Anayasası’nın başlangıcı, para., 2 ve 31. İngilizce metin için bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Egypt_2014?lang=en 3 Ocak 2015.

²⁸³ 1961 Anayasası Başlangıç kısmı, para., 2. Başlangıç metni için bkz., **Türk Anayasa Hukuku Mevzuatı**, s. 90.

gelme yöntemleri göz önünde bulundurulduğunda, doğru bir ifade olarak kabul edilemez. Zira, kurucu iktidarın öznesi, Türk Milletinin serbest iradesiyle seçtiği temsilciler değil, askeri müdahaleyi gerçekleştiren cuntanın, üyelerini atama yoluyla belirlediği bir meclistir. Dolayısıyla kurucu iktidarın öznesi, esasında, askeri cunta ve ona destek veren belirli toplumsal kesimlerden başkası değildir.²⁸⁴ 1961 Anayasası, Milli Birlik Komitesi olarak isimlendirilen askeri yönetim ve Temsilciler Meclisinden oluşan bir Kurucu Meclis²⁸⁵ tarafından hazırlanmış, böylece askerler, kuruculuk yetkisini kısmen de olsa seçimle oluşturulan “Temsilciler Meclisi” ile paylaşmıştır. Ayrıca anayasaya son biçimin verilmesinde, Temsilciler Meclisi daha aktif rol üstlenmiştir²⁸⁶. Ancak, oluşturulan Kurucu Meclisin askeri yönetimin gözetimi ve denetiminde oluşturulmasının yanı sıra, seçkin bir kompozisyona sahip oluşu, temsil kabiliyetinin sorgulanmasına sebep olmuştur. Bu nedenle, anayasanın sonradan halkoyuna sunulması kararlaştırılmıştır.²⁸⁷ 1982 Anayasası başlangıcının, 1995 yılında yapılan değişiklikten önceki ilk halinde, askeri müdahalenin meşruluğu ve gerekliliği vurgulanmıştır. Askeri müdahalenin baş aktörlerinden müteşekkil Milli Güvenlik Konseyi ve anayasayı hazırlamak üzere atadıkları üyelerden meydana gelen Danışma Meclisi, milletin meşru temsilcileri olarak belirtilmiş, devamında, anayasanın Türk Milleti tarafından kabul edilip, onaylandığı ve doğrudan doğruya millet eliyle yapıldığı, ifade edilmişti.²⁸⁸ Değişiklikten sonraki başlangıç metninin en son paragrafında yine anayasayı yapan iradede bahisle; “*Türk Milleti tarafından (...)*”²⁸⁹ ifadesi kullanılarak kurucu iktidarın öznesinin millet olduğu gösterilmeye çalışılmıştır. Ancak, 1982 Anayasası’nın ortaya çıkmasında milletin rolü, Teziç’in de belirttiği gibi, kurucu plebisit yoluyla katılmaktan öteye geçmeyen bir nitelik arz

²⁸⁴1961 Anayasası’nın ortaya çıkışı ve 27 Mayıs askeri darbesine destek veren toplumsal ve siyasi kesimler hakkında geniş bilgi için, bkz.Bülent Tanör, **İki Anayasa (1961-1982)**, 5. bs., İstanbul, XII Levha yay., 2013, s. 3-11.

²⁸⁵Mustafa Erdoğan, **Türkiye’de Anayasalar ve Siyaset**, 7. bs., Ankara, Liberte yay., 2011, s. 112.

²⁸⁶Tanör, **İki Anayasa**, s. 10.

²⁸⁷Teziç, **Anayasa Hukuku**, s. 187.

²⁸⁸1982 Anayasası başlangıç kısmının ilk ve son hali için, bkz. (Çevrimiçi) [http://www.adalet.gov.tr / duyurular/2011/eylul/anayasalar/1982ilkson.pdf](http://www.adalet.gov.tr/duyurular/2011/eylul/anayasalar/1982ilkson.pdf), 3 Ocak 2015. 1982 Anayasası’nın başlangıç metninde askeri darbenin meşruluğunu ihtiva eden kısım, 1995 yılında yapılan anayasa değişikliği ile metinden çıkarılmıştır. Bkz.Gören, **Anayasa Hukuku**, s. 106.

²⁸⁹1982 Anayasası’nın başlangıcı, para., 9. Başlangıç metni için, bkz. **Türk Anayasa Hukuku Mevzuatı**, s. 9.

etmekteydi.²⁹⁰ Dolayısıyla 1982 Anayasası'nı yapan asli kurucu iktidarın askeri darbeyi yapan cunta olduğu kolaylıkla ifade edilebilir.

Görüldüğü üzere, başlangıç metinlerinde kurucu iktidarın sahibi olarak, halkın/milletin temsilcileri belirtilebilmekte ve temsilcilerin kuruculuk yetkisini halk adına kullandıklarına ilişkin ifadeler başlangıç metinlerinde yer bulabilmektedir. Demokratik usullerle yapılan anayasalar için elbette ki temsilcilerin halk adına kuruculuk yetkisini kullanmaları temsili demokrasinin bir gereğidir. Fakat yukarıda da belirtildiği üzere, başlangıç metnlerinin bazılarında demokrasi ve hukuk ilkelerine aykırı biçimde iktidarı ele geçiren kişi veya grupların, halkın temsilcisi gibi gösterilmelerine rağmen, meşruluğu tartışmalı bir kuruculuk yetkisine sahip oldukları ifade edilebilir.

2. Monarşilerde Kurucu İktidar

Yürürlükteki yazılı anayasa başlangıçlarının neredeyse tamamına yakınında yukarıda belirtildiği üzere, kurucu iktidarın sahibinin halk/millet/vatandaş veya bunların temsilcilerinin olduğu belirtilmiş, yapılan anayasaların vücut bulmasında etkin unsurun, ülkede yaşayan insanların iradesinin olduğuna dikkat çekilmiştir. Bu durumun, devleti yönetimde etkin olan kişi ya da kurumların seçimle belirlenmesi yani, devlet biçimi olarak Cumhuriyet'i esas alan devlet sistemlerinin yaygınlaşmasının bir neticesi olarak ortaya çıktığı ifade edilebilir. Ancak, günümüzde iktidarın veraset sistemi yoluyla el değiştirdiği monarşi esasına dayalı bazı devletlerin anayasa başlangıçlarında, "Biz" zamirinde somutlaşan halk iradesi yerine, monarkın iradesine vurgu yapılan ifadelerle başlayabilmektedir. Bu ülkelerin geleneksel yapılarına göre monark kral, emir, prens, kraliçe gibi kavramlarla belirtilebilmektedir. Örneğin; 2002 Bahreyn Anayasası'nın başlangıcında yer verilen; *"Biz, Bahreyn Krallığı hakimi Halife Hamad bin İsa"*²⁹¹ ifadesiyle kurucu iradenin sahibi olarak kral, Hamad bin İsa gösterilmiştir. Benzer bir ifade, federal devlet esasına göre kurulmuş olan Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) Anayasası'nda görülmektedir. Ülkenin 1971 tarihli Anayasasının başlangıcında, kuruculardan

²⁹⁰Teziç, **Anayasa Hukuku**, s. 190.

²⁹¹2002 Bahreyn Anayasası'nın başlangıcı, para., 1. İngilizce metin için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Bahrain_2012?lang=en, 26 Temmuz 2015.

bahisle; “Biz; Abu Dabi, Dubai, Sarja, Ajman, Um el Kuvayn ve Fujarya hükümdarları”²⁹² ifadesine yer verilerek, federe emirliklerin monarkları (emirler), anayasayı yapan kurucu iradenin sahibi olarak belirtilmiştir. 1962 Kuveyt Anayasası’nın başlangıcında da “Biz Kuveyt Devleti Emiri Abdullah El Salem”²⁹³ ifadesi kullanılarak anayasayı yapan kurucu iktidarın sahibinden bahisle, Kuveyt emirine gönderme yapılmıştır. 1921 Lihtenştayn Anayasası’nın başlangıcında da yukarıdaki örneklere benzer bir durum söz konusudur. Başlangıç metni bir paragraftan oluşan Lihtenştayn örneğinde, anayasayı yapan irade olarak Prens, Dük ve Kont gösterilmiş, onay makamının da yasama organı olduğu belirtilmiştir:

*“Biz II. John Lihtenştayn’ın tahttaki Prensi, Troppau Dükü, Rietberg Kontu vb.; tarafımızca değiştirilip Meclisimiz tarafından kabul edilen aşağıdaki 26 Eylül 1862 Anayasasını ilan ediyoruz.”*²⁹⁴

Görüldüğü üzere, veraset sistemiyle iktidara gelen monarkın yönetimine dayalı ülkelerin anayasa başlangıçlarında, yönetim yetkisinin halkın seçtiği kurum veya kişiler vasıtasıyla kullanıldığı cumhuriyetle yönetilen ülkelerin aksine, tek bir kişi, yani monark, anayasayı yapan kurucu iradenin sahibi olarak belirtilmektedir²⁹⁵. Ancak bu durum, monarşiyi esas alan bütün devletler için geçerli değildir. Zira, monarşiyi benimseyen bazı ülkelerin başlangıçları “biz (...) halkı” ifadesiyle başlamakta, böylece halk, anayasayı kuran irade olarak ifade edilmektedir. Örneğin; 2008 Butan Anayasası’nın başlangıcı; “Biz Butan halkı”²⁹⁶ ifadesiyle başlatılmış, devamında; “(...) liderlerimizin bilgeliği (...) ve Majestelerinin (...) rehberliğinde;”²⁹⁷ denilmiş ve başlangıcın son paragrafında yer verilen; “İşbu Anayasayı Butan Krallığı Anayasası olarak (...) ilan ediyoruz”²⁹⁸ biçimindeki ifadeyle sonlandırılmıştır. Görüldüğü gibi, Butan örneğinde kral, ülkenin diğer

²⁹²1971 BAE Anayasası’nın başlangıcı, para., 1. İngilizce metin için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/United_Arab_Emirates_2009?lang=en

²⁹³1962 Kuveyt Anayasası’nın başlangıcı, para., 2. İngilizce metin için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Kuwait_1992?lang=en, 26 Temmuz 2015.

²⁹⁴1921 Lihtenştayn Anayasası’nın başlangıcının İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Liechtenstein_2003?lang=en, 26 Temmuz 2015.

²⁹⁵ Monarşi ve Cumhuriyet kavramlarının hukuki açıdan değerlendirilmesi hakkında bkz. Kemal Gözler, “Hukuk Açısından Monarşi ve Cumhuriyet Kavramlarının Tanımı Sorunu”, *AÜSBFD*, C.54, S.1, 1999, s. 52-57.

²⁹⁶2008 Butan Anayasası’nın başlangıcı, para., 1. İngilizce metin için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Bhutan_2008?lang=en, 26 Temmuz 2015.

²⁹⁷ 2008 Butan Anayasası’nın başlangıcı, para., 2. İngilizce metin için bkz., **a.y.**

²⁹⁸ 2008 Butan Anayasası’nın başlangıcı, para., 4. İngilizce metin için bkz., **a.y.**

liderleriyle birlikte, halka rehberlik eden manevi bir değer olarak belirtilmiş fakat, kurucu iktidar olarak halk gösterilmiştir. 2005 Svaziland örneğinde anayasanın başlangıcı; “*Biz Svaziland Krallığı halkı için (...)*”²⁹⁹ biçimindeki ifadeyle başlamaktadır. Başlangıcın son paragrafında yer verilen ifadelerde ise anayasayı yapan kurucu iktidar olarak kralın temsilcilerinin bulunduğu Kral Konseyi ve halk temsilcilerinden oluşan Ulusal Konsey gösterilmiştir:

*“Biz, Kral Konseyi, Svazi Ulusal Konseyi olarak (...) toplanılan Svazi Ulusu toplantısında onaylanması uygun bulunan (...) aşağıdaki Anayasayı (...) kabul ederiz.”*³⁰⁰

2005 Svaziland Anayasası’nın başlangıç metninin alıntılanan bölümleri ve yukarıdaki örneklerden de anlaşılacağı üzere, monarşiye dayalı devletlerde, monark, kurucu iktidar yetkisine ya tek başına sahip olmakta veya halkın seçtiği meclislerle paylaşmaktadır.

D. ANAYASANIN YAPIM AMACININ AÇIKLANMASI

Bir devletin hukuki statüsünü belirleyen anayasaların temel amacı, devlet iktidarını sınırlayarak, bireylerin özgürlüklerini garanti altına almak, böylece, insanlardan müteşekkil bir topluluğun üyesi olan bireyi, özerklik alanına yapılacak müdahalelere karşı korumaktır³⁰¹. Anayasacılığın temeli olarak görülen bu görüş, kurucular tarafından başlangıç kısımlarına da yansıtılabilmektedir. Nitekim incelenen başlangıç metnlerinin çoğu “özgürlük, adalet ve refahın temini”, “insan haklarının korunması”, “demokrasinin yerleştirilmesi ve geliştirilmesi” gibi ifadelerle anayasanın amacını belirtebilmektedir. Dolayısıyla, başlangıç kısımlarının Anayasa metnlerine konulmasının nedenlerinden birisi de, yapılan anayasanın ne tür bir devlet sistemini, hükümet rejimini ve toplumsal yapıyı kurmayı amaçladığını, yani anayasanın yapılmasına dayanak olan temel sebepleri³⁰² belirtmek olarak ifade

²⁹⁹2005 Svaziland Anayasası’nın başlangıcı, para., 1. İngilizce metin için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Swaziland_2005?lang=en, 26 Temmuz 2015

³⁰⁰ 2005 Svaziland Anayasası’nın başlangıcı, para., 10. İngilizce metin için, bkz., a.y.

³⁰¹Turhan, **Anayasal Devlet**, s. 67-70.

³⁰²Özbudun, **Türk Anayasa Hukuku**, s.75.

edilebilir. Nitekim, ilk Anayasa başlangıcı olan 1787 tarihli ABD Anayasası'nın başlangıcından başlayarak, çoğu başlangıç kısmında yer alan ifadelerde, anayasanın yapılış amacının açıkça ortaya konulduğu görülmektedir. Amerikan Anayasasının başlangıcına bakıldığında bu husus belirgin bir biçimde göze çarpmaktadır:

“Biz Birleşik Devletler halkı, daha mükemmel bir Birlik oluşturmak, adaleti tesis etmek, iç huzuru güvenceye almak, ortak savunmayı sağlamak, genel refahı arttırmak ve kendimiz ve gelecek neslimiz için özgürlüğün nimetlerini korumak amacıyla işbu Amerika Birleşik Devletleri Anayasasını takdir ve tesis ediyoruz”³⁰³.

Görüldüğü gibi, ABD Anayasası'nı yapan kurucular, başlangıç metninin tamamını anayasanın hangi amaçla yapıldığı sorusunun cevabı olarak ifade etmişlerdir. Başka bir örnek olarak 1987 tarihli Filipinler anayasasının başlangıç metnini ele alabiliriz. İlgili başlangıç metninde anayasanın amacına ilişkin şu ifadeler yer almaktadır:

“Biz egemen Filipin halkı, Yüce Allah'ın yardımını dileyerek, adil ve insancıl bir toplumu inşa etmek ve ideallerimizi ve özlemlerimizi somutlaştıran, ortak iyiyi destekleyen, atalarımızdan kalan mirası koruyup geliştiren ve bizi ve neslimizi dürüstlük, adalet, özgürlük, sevgi, eşitlik ve barış rejimi ve hukukun egemenliği altında demokrasi ve bağımsızlığın kazanımlarıyla güvenceye alan bir yönetim kurmak için bu anayasayı yasalaştırıyor ve yayımlıyoruz”³⁰⁴.

Dikkat edileceği üzere, Filipinler Anayasası'nın başlangıcı da, ABD örneğindeki gibi benzer şekilde yazılarak, temel alınan değer ve ilkeler sıralanmış ve yapılan anayasanın asıl amacının ne olduğuna belirgin bir biçimde vurgu yapılmıştır. 1978 tarihli Solomon Adaları Anayasası'nın başlangıç metninde, yapılan anayasa ile kurulacak devlet sistemine ilişkin temel ilke ve amaçlar sayıldıktan sonra; “ve bu amaçlara yönelik olarak işbu anayasayı kendimiz için düzenliyoruz”³⁰⁵ ifadesiyle; 1995 tarihli Gürcistan Anayasası'nın başlangıcında da benzer şekilde, yapılan Anayasa ile kurulmak istenen yeni düzenin kodları, başlangıç kısmına konulmuş ve

³⁰³ 1787 ABD Anayasası'nın başlangıcının Türkçe çevirisi için bkz. Gürbüz, **Anayasalar**, s. 23; 1853 Arjantin Anayasası'nın başlangıcı da ABD örneğine başlangıcına benzer ifadelerle oluşturulmuş ve anayasanın amacı, başlangıcın tümüne yansıtılmıştır. 1853 Arjantin Anayasası'nın başlangıcının İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Argentina_1994?lang=en, 2 Ocak 2015.

³⁰⁴ 1987 Filipinler Anayasası'nın başlangıcının İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Philippines_1987?lang=en 31 Aralık 2014.

³⁰⁵ 1978 Solomon Adaları Anayasası'nın başlangıcının İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Solomon_Islands_2009?lang=en, 31 Aralık 2014.

anayasanın, bu yeni düzeni kurmak amacıyla yapıldığı açıkça belirtilerek, metnin sonu “(...) amacıyla (...) bu anayasayı dünyaya ilan eder”³⁰⁶ ifadesiyle sonlandırılmıştır. Aynı biçimde başka bir örnek olarak 2010 tarihli Gine Anayasası’nın başlangıcı gösterilebilir. Gine örneğinde de ilke ve kavramlar sıralandıktan sonra son cümlede “Kendi kurumlarını belirlemek için özgürce bu anayasayı onaylar”³⁰⁷ biçimindeki amaç belirten ifadeyle metin sonlandırılmıştır.

1991 tarihli Makedonya Anayasası’nın 7 paragraftan oluşan başlangıcında da diğer başlangıçlarda olduğu gibi Anayasada yer alacak temel ilkeler sıralanmış ve kurulan yeni sistemin özellikleri açıklanmış, metnin 2. paragrafından itibaren, yapılan anayasanın amaç ve hedefleri sıralanmıştır:

*“(...) toplumsal ve bireysel yaşamda zenginlik ve ekonomik refahın, sosyal adaletin sağlanması kararıyla,
Makedonya Cumhuriyeti Meclisi, Makedonya Cumhuriyeti Anayasasını onaylar”.*³⁰⁸

Bu örneklerden de anlaşılacağı üzere, temel organları oluşturulan ve bir hukuksal düzende örgütlenmesi öngörülen devletin, hangi ilkesel hedeflere yöneldiği ve yapılan anayasanın esas amacının ne olduğuna ilişkin hususlar, anayasaların başlangıçlarında belirginleştirilmekte, dolayısıyla başlangıçlar, anayasa belgesinde düzenlenen kuralların amacını, dayandıkları temel ilkeleri açıklayan metinler olmaktadır.

E. BELİRLİ BİR İDEOLOJİNİN BENİMSETİLMESİ

Bir toplum kendisini belirli bir şekilde tasavvur ettiği ve bu süreçte kendisine bir değer biçtiği zaman var olabilir. Bu tasavvura da genellikle ideoloji denilmektedir. İdeolojiler, insanların ya kabul ya da reddetmesi gereken değerleri; insanların sosyal, siyasi ve ekonomik hayata ilişkin ihtiyaçlarını karşılayacak ve menfaatlerine cevap verecek, gerçeğe uygun düzenlemeleri gösteren kavram, değer

³⁰⁶ 1995 Gürcistan Anayasası’nın başlangıcının Türkçe metni için bkz. Tunç, **Komşu Devletlerin Anayasaları**, s. 37.

³⁰⁷ 2010 Gine Anayasası’nın başlangıcının İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Guinea_2010?lang=en, 28 Aralık 2014.

³⁰⁸ 1991 Makedonya Anayasası’nın başlangıcı, para., 6 ve 7. İngilizce metin için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Macedonia_2011?lang=en, 28 Aralık 2014.

ve semboller dizisi olarak ifade edilebilir. İdeolojilerden hem belli faaliyetleri ya da düzenlemeleri meşrulaştırması hem de bireylerin belirli amaçlar etrafında toplanmasını sağlayarak onları birleştirmesi beklenir³⁰⁹. Klasik ideolojiler, belirli bir toplumsal durumu, içinde bulunulan şartlar çerçevesi olarak belirleyip, bu şartları gelecek öngörüsüne dayanan bir düşünce veya ideale yönelik olarak değiştirme işlevi üstlenirler. Gelecek öngörüsü ise, “Marksizm” gibi, bilimsel olarak temellendirilmiş ve açıklanmış bir özgürlük ve eşitlik etiği biçiminde ifade edilebilir veya “Turancılık” ya da “Nasyonal Sosyalist ırkçılık” gibi, mükemmel bir dünya veya belirli bir “ideal insan” örneğine yönelen ve duygusal olarak güdülenen bir hayalden ibaret de olabilir.³¹⁰

Anayasa başlangıçlarının, ülkelerin anayasacılık geleneğinin özelliklerine ve anayasanın yapıldığı sosyo-politik ortamın niteliğine bağlı olarak, anayasa yapıcılarının, bazı siyasi ilke ve değerleri vurgulama ve benimsetme ihtiyacı hissetmelerinin veya bir ideolojik tercihi anayasaya yansıtmak istemelerinin sonucunda ortaya çıkan metinler olduğu söylenebilir.³¹¹ Bu nedenle anayasa başlangıçları, anayasanın geçerliliğini pekiştirmeyi sağlamak amacıyla ideolojik gerçekler ihtiva edebilmektedir³¹². Dolayısıyla, başlangıç kısımlarının anayasa metinlerine konulma nedenlerinden birisi de, topluma belirli bir ideolojiyi veya siyasi bir değerler sistemini kabullendirmek, dahası, bu ideolojinin/siyasi değerler sisteminin gelecek nesillere aktarılmasını sağlama amacını taşıdığı söylenebilir. Ancak daha önceki bölümlerde de belirtildiği üzere, başlangıç metinlerinde belirli bir ideolojinin benimsetilme gayretinin, anayasaların toplumsal sözleşme niteliğiyle çelişen bir uygulama olduğu ifade edilebilir.

Devletlerin kuruluş temelinde mutlak surette bir ideolojik arka planın bulunduğu, kanaatimizce isabetsiz bir iddia olmaz. Dolayısıyla, toplumları yöneten en büyük siyasi güç³¹³ olan devletlerin ana kuruluş belgesi hükmündeki anayasalar, devleti kuran iradenin benimsediği ideolojiyi de yansıtabilmektedir. Hukuk

³⁰⁹ Andrew Vincent, **Modern Politik İdeolojiler**, Çev. Arzu Tüfekçi, İstanbul, Paradigma yay., 2006, s. 24.

³¹⁰ Cristian Rumpf, **Türk Anayasa Hukukuna Giriş**, Çev. Burak Oder, Ankara, yy., 1995, s. 45.

³¹¹ Erdoğan, **Anayasa Hukuku**, s. 95.

³¹² Vitzthum, “Anayasanın Şekli, Dili ve Üslubu”, s. 391.

³¹³ Eroğul, **Anatüze Giriş**, s. 6.

doktrinde anayasaların bu ideolojik dayanağına “*anayasanın ruhu/özü*”³¹⁴ denilmektedir. Kubalı’ya göre anayasanın ruhu, anayasalarda mündemiç olan objektif bir hukuk fikrinin ve bu fikrin dayandığı dünya görüşünün sembolüdür. Dolayısıyla her anayasanın gayesi, bu fikri ve dünya görüşünü devletin siyasi ve hukuki statüsünün temeli yapmaktır. Özellikle İkinci Dünya Savaşından sonra oluşturulan anayasalarda, belirli bir ideolojinin ifadesi ve kalkanı olmak gibi bir durum söz konusudur. Anayasanın ruhu ile anlatılmak istenen de anayasanın özünü teşkil eden bu hâkim ideolojidir.³¹⁵

Anayasalara hâkim olan ideolojik görüşe ilişkin kavram ve ilkelerin belirgin biçimde bulunduğu bölümler ise, başlangıç metinleridir. Toplumlari belirli bir amaç etrafında bir araya getirerek harekete geçiren, toplumsal mücadelelerinin tetikleyicisi olan bir siyasi ideal ve felsefe, başlangıç kısmındaki mevcudiyetiyle devletin temel ideolojisi ve yönetim anlayışının fikri alt yapısı durumuna gelebilmektedir. Kurucuların, başlangıç kısımlarında belirli bir ideolojiyi vurgulamalarının amacı da, esasen, ideolojilerin bu niteliklerinden kaynaklanmaktadır denilebilir. Zira, kurucu iktidarın temel aldığı ideoloji doğrultusunda ortaya koyduğu değerler ve eylemler, zaman içinde toplumsal bir taban kazanabilmektedir.

Otoriter/totaliter sistemlerin egemen olduğu ülkelerde, toplumun ekserisi tarafından benimsenen ideolojik değerlerle, demokratik sistemlerin egemen olduğu ülkelerde benimsenen ideolojik değerler arasındaki farkın oluşmasında etkili olan önemli bir unsur, esasen, kurucu iktidarın temel aldığı ideolojik değerler bütünüünün ve yönetim anlayışının farklılığıdır.³¹⁶ Bu farklılık anayasa başlangıçlarında sarıh bir biçimde görülebilmekte ve Liberalizm, Sosyalizm, Muhafazakârlık, Milliyetçilik gibi, klasik ideolojilerin yanı sıra, Ekolojizm ve Feminizm gibi yakın dönemlerin ideolojileri de başlangıç metinlerine yansıyan ideolojiler olarak karşımıza çıkabilmektedir.

³¹⁴ Kemal Gözler, **Anayasa Normlarının Geçerliliği Sorunu**, Bursa, Ekin, 1999, s. 46-62. (Bundan sonra bu eser, “Anayasa Normları” olarak belirtilecektir)

³¹⁵ Kubalı, **Anayasa Hukuku Dersleri**, s. 102.

³¹⁶ Atilla Yayla, **Siyaset Teorisine Giriş**, 5. bs., İstanbul, Kesit yay., 2012, s. 232.

1. Liberalizm

Anayasacılığın temeli olarak kabul edilen liberalizmin, devletin mutlakiyetini ve merkeziyetçiliğini birey lehine daraltan, bireysel hak ve özgürlükleri tanımlayıp savunan ve bunları gerçekleştirmek için, bireyler arasında hukuksal sınırlar oluşturmayı öngören fikirsel temelinin³¹⁷, modern dönemde yapılan anayasa başlangıçlarının büyük bir çoğunluğuna sirayet etmiş olduğu ifade edilebilir. Liberalizm, “özgürlük”, “bireycilik”, “ilerleme” ve “hoşgörü” kavramları üzerine temellenen bir ideoloji olarak³¹⁸, başta 1787 tarihli ABD ve 1958 tarihli Fransız anayasaları olmak üzere, günümüz yazılı anayasalarının başlangıç kısımlarının çoğunda yer almaktadır. Bireyin özgürlüğü ile toplumun özgürlüğü arasındaki denge üzerine kurulu olan liberal anlayış, günümüzün en geçerli özgürlük anlayışı olarak kabul edilmektedir.³¹⁹

Devlet iktidarının birey lehine sınırlandırılması çabası olarak, modern dönemde anayasacılık hareketleri, “*sınırlı devlet*”i (limited state) gerçekleştirecek bir kurumsal düzenlemeyi amaçlayan liberal siyasi düşünceyle birlikte ortaya çıkmıştır.³²⁰ Günümüzde liberalizm denilince; yukarıda sıralanan ilke ve değerlerin yanı sıra, “hukuk devleti”, “hukukun üstünlüğü”, “insan hakları” kavramları da akla gelmektedir.³²¹ Günümüz anayasalarının çoğunluğunun başlangıç kısımlarında da bu kavramlar temel ilkeler olarak zikredilmekte ve anayasal teminat altına alınmaktadır.

Modern yazılı anayasalara model teşkil eden 1787 tarihli ABD Anayasasının başlangıç kısmında liberal anlayışın benimsendiği, metinde yapılan adalet ve özgürlük vurgularından anlaşılmaktadır:

³¹⁷ Fatmagül Berktaş, “Liberalizm”, **19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler** (Bundan sonra bu eser, “Modern Siyasal İdeolojiler” olarak anılacaktır) içinde, ed. H.Birsen Örs, İstanbul, Bilgi Üniversitesi yay., 2014, s. 50-52; Benzer görüş için bkz.Yayla, **Siyaset Teorisine Giriş**, s. 36.

³¹⁸ Vincent, **a.g.e.**, s. 34.

³¹⁹ Abdurrahman Eren, **Özgürlüklerin Sınırlandırılmasında Demokratik Toplum Düzeninin Gereklileri** (Bundan sonra bu eser, “Demokratik Toplum Düzeninin Gereklileri” olarak anılacaktır), İstanbul, Beta yay., 2004, s. 9.

³²⁰ Mustafa Erdoğan, **Anayasal Demokrasi**, 8. bs., Ankara, Siyasal yay., 2010, s. 10.

³²¹ Yayla, **Siyaset Teorisine Giriş**, s. 35-44.

Biz Birleşik Devletler halkı (...), adaleti tesis etmek, (...) özgürlüğün nimetlerini korumak amacıyla, işbu Amerika Birleşik Devletleri Anayasasını takdir ve tesis ediyoruz”³²².

1958 tarihli Fransa Anayasası’nın başlangıç kısmında yer verilen; *“Cumhuriyet, (...) özgürlük, eşitlik ve kardeşlik ortak idealine dayanan (...) yeni kurumlar sunar”³²³.* ifadeleriyle, özgürlük ve eşitlik gibi, liberalizmin temel ilkelerinin yanı sıra, ülke içinde birlik, barış ve dayanışmayı sağlama amacına ve soydaşlık veya dindaşlık gibi, vatandaşları bir arada tutan değerlere gönderme yapan kardeşlik kavramına vurgu yapılmıştır.

1926 Lübnan Anayasası’na 1990 yılında konulan başlangıç kısmında ise, anayasada öngörülen ekonomik sistemin serbest girişime dayalı olduğu ve özel mülkiyetin benimsendiği açıkça belirtilerek liberalizmin temel dayanaklarından bireysellik, özel mülkiyet ve serbest girişim vurgulanmıştır:

“(...) Ekonomik sistem bireysel girişimin ve özel mülkiyetin güvence altına alındığı ve serbest olduğu bir sistemdir.”³²⁴

Benzer şekilde, 1995 tarihli Bosna Hersek Anayasasının başlangıç kısmında da insan onuru, özgürlük, eşitlik, pazar ekonomisinin teşvik edilmesi ve özel mülkiyetin korunması hususlarına yer verilerek, liberalizm ideolojisinin temel değerleri vurgulanmıştır:

“(...) İnsan onuruna saygıya, özgürlük ve eşitliğe, barışa, adalete, hoşgörüye ve uzlaşmaya dayanan, demokratik devlet kurumlarına ve çoğulcu bir toplum içinde en iyi barışçıl ilişki yöntemine hakkaniyetli usullere inanmış, pazar ekonomisinin teşviki ve özel mülkiyetin korunması vasıtasıyla ekonomik büyüme ve genel refahın ilerletilmesini arzulayan (...)”³²⁵

1996 tarihli Ukrayna Anayasası’nın başlangıç kısmında yer verilen aşağıdaki ifadelerinden, anayasada liberal anlayışın benimsendiği anlaşılabilmektedir:

³²²1787 ABD Anayasası’nın başlangıcının İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/United_States_of_America_1992?lang=en, 6 Nisan 2015.

³²³1958 Fransa Anayasası’nın başlangıcı, para., 2. Türkçe metin için, bkz. (Çevrimiçi) <http://yenianayasa.tbmm.gov.tr/docs/Fransa-TR%284.10.1958%29.pdf>, 9 Nisan 2015.

³²⁴1926 Lübnan Anayasası’nın başlangıcı, para. F. İngilizce metin için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Lebanon_2004?lang=en, 10 Ocak 2015.

³²⁵1995 Bosna Hersek Anayasasının başlangıcı, para., 1, 2, 3 ve 4. İngilizce metin için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Bosnia_Herzegovina_2009?lang=en, 23 Ocak 2015.

“(...) İnsan hak ve özgürlüklerinin ve onurlu yaşam şartlarının sağlanması; (...) Demokratik, sosyal, hukuk devletini geliştirmeye gayret göstererek (...)”³²⁶.

Görüldüğü üzere, eşitlik, adalet, hukukun üstünlüğü, insan hak ve özgürlükleri gibi liberalizm ilkelerine, günümüz anayasalarının başlangıç metinlerinde belirgin bir biçimde yer verilmekte, böylelikle, anayasaların dayandığı temel ideolojik anlayış olarak liberalizm ön plana çıkmaktadır.

2. Sosyalizm

Liberalizm gibi, sosyalizm de bir ideoloji olarak Fransız Devrimi’nin sonrasında ortaya çıkmıştır.³²⁷ Devrimci Sosyalizm de denilen Marksizm ideolojisi, üretim ilişkilerini, yasal ve siyasi üstyapıların temeli olarak kabul eder. Buna göre, üretim ilişkileri ya da insanların içinde bulundukları maddi şartlar değiştiğinde sınıf ilişkileri ve siyasi ilişkiler de değişir.³²⁸ Sanayileşmenin neticesinde ortaya çıkan işçi sınıfının ideolojisi olan sosyalizm, 20. yüzyıldaki gücünü, liberal kapitalist anlayışın adaletsizliklerine son verme iddiasını arkasına alarak kazanmıştır. Sosyalizm, liberalizmin aksine, ekonomik düzende birey yerine toplumu, özel yerine ise kamuyu önceleyen, üretim araçlarını toplumun mülkiyetine geçirmeyi amaçlayan bir düşünce sistemidir.³²⁹

Sosyalist anayasacılıkta, bireyin devlete karşı korunması, temel bir mesele değildir. Bu anlayışa göre, toplumun yapısı değiştirilerek birey yeniden tasarlanmakta ve özgür kılınmaktadır. Marksist rejimlerin anayasaları, anayasanın üstünlüğü ilkesini yerleştirmeyi değil, toplumun ulaştığı seviyeyi tespit etmeyi amaçlamaktadır.³³⁰ Dünya üzerinde kendisini sosyalist olarak tanımlayan ülkelerin anayasa başlangıçlarında sosyalizm vurgusuna rastlanmaktadır. Örneğin 1976 tarihli Küba Anayasası’nın başlangıç kısmında sosyalizm ve komünizm ideolojisi vurgulanmıştır:

³²⁶ 1996 Ukrayna Anayasası’nın başlangıcı, para., 4 ve 6. Türkçe metin için bkz., Eren; Aleskerli, **Yeni Anayasalar**, s. 544.

³²⁷ Vincent, **Modern Politik İdeolojiler**, s. 133.

³²⁸ Vincent, **a.g.e.**, s. 144 ve 163.

³²⁹ Tunaya, **Siyasal Kurumlar ve Anayasa Hukuku**, s. 814-816.

³³⁰ Teziç, **Anayasa Hukuku**, s. 166.

*“(...) insan ancak sosyalizm ve komünizm yönetiminde olduğu zaman; sömürünün, köleliğin, esaretin ve kapitalizmin bütün biçimlerinden kurtulmuş olduğu zaman tam bir insan onuruna ulaşabileceğinin (...)”*³³¹

Yine, 1982 tarihli Çin Anayasası’nın başlangıç kısmında da sosyalizm ideolojisine güçlü bir biçimde vurgu yapılmıştır:

*“(...) Üretim araçlarının özel mülkiyetinin sosyalist dönüşümü tamamlandı, bir insanın başka bir insan tarafından sömürülmesi sistemi ortadan kaldırıldı ve sosyalist sistem tesis edildi. Demokratik halk diktatörlüğü işçi sınıfı öncülüğünde ve işçi ve köylülerin ittifakı üzerine kuruldu (...)”*³³²

1991 tarihli Laos Anayasasının başlangıç kısmında da sosyalist ideoloji vurgusuna yer verildiği görülmektedir:

*“(...)Ülkenin özgür olmasından beri geçen yıllar süresince halkımız, ülkenin inşası ve savunulması gibi iki stratejik görevi birlikte yürütüyorken, (...) özellikle de sosyalizme doğru ilerlemek için gerekli şartları oluşturma (...)”*³³³

Yukarıdaki alıntılardan da anlaşılacağı üzere, sosyalist sistemi benimsemiş olan ülkelerin başlangıç kısımları, sosyalist devlet yapısının dayandığı temel siyasi, sosyolojik ve ekonomik ilkeleri ihtiva edebilmekte, dolayısıyla, anayasanın ve devletin sosyalist düşünce sistemini benimsediğine ilişkin açık bilgiler sunmaktadır.

3. Muhafazakârlık

Anayasaların başlangıç kısımlarında vurgu yapılan ideolojilerden bir diğeri de muhafazakârlık³³⁴ olarak karşımıza çıkmaktadır. Vincent, muhafazakârlığı beşli bir ayrıma tabi tutarak “gelenekçi”, “romantik”, “ataerkil (paternalist, pederşahi)”, “liberal” ve “yeni sağ” muhafazakârlığı biçiminde sınıflandırmıştır. Yazara göre, en fazla vurguyu örf, adet ve gelenek kavramlarına yapan *gelenekçi* muhafazakârlık, en

³³¹1976 Küba Anayasası’nın başlangıcı, para., 16. İngilizce metin için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Cuba_2002?lang=en, 3 Mayıs 2015..

³³²1982 Çin Anayasası’nın başlangıcı, para., 4. İngilizce metin için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/China_2004?lang=en, 29 Nisan 2015.

³³³1991 Laos Anayasası’nın başlangıcının İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Laos_2003?lang=en, 29 Nisan 2015.

³³⁴Edmund Burke tarafından teorize edilen ve “bir şeyi muhafaza etme, bozulmadan koruma” düşüncesine dayanan muhafazakârlık, 14. yüzyıl’dan kalma bir fikirdir. Muhafazakârlık kavramının açık siyasi bir kavram olarak kullanımı ise, Liberalizm gibi, Fransız Devrimi’nden sonra başlamıştır. Bkz. Vincent, **Modern Politik İdeolojiler**, s. 85-90.

yaygın muhafazakârlık biçimidir.³³⁵ Yazar daha sade, dini ve toplumcu duygularla dolu bir hayat tarzını benimseyen *romantik* muhafazakârlık anlayışının ise, liberal politik ekonominin, insan doğasına aykırı olduğu fikrine dayandığını ifade eder³³⁶.

Romantik ve gelenekçi muhafazakârlıkta örtülü bir biçimde var olan *ataerkil* muhafazakârlık biçiminin belirgin özelliği, yönetimi, kuşatıcı bir devlet faaliyeti olarak kabul etmesi ve hedefleri belirleyen, adaleti ve fırsat eşitliğini sağlayan âlicenap bir ataerkil form olarak tasavvur etmesidir.³³⁷ Ekonomiyi önceleyen, “bireycilik, negatif özgürlük³³⁸, bireysel haklar ve minimal hukuk devleti yönetimi” gibi klasik liberalizmin biçimsel ilkelerini benimseyen *liberal* muhafazakârlık da devlet müdahalesinin kaldırılmasını ve özelleştirmeyi temel alır.³³⁹ En problemli muhafazakârlık biçiminin, yeni sağ muhafazakârlığı olduğunu ileri süren Vincent, bu kategorideki muhafazakârlığın siyasi hedefinin, bireyi devlet düzenlemesinden kurtarmak, devlet servetini azaltmak, bütçe açıklarını ve pazar arzlarını denetlemek ve devlet tekellerini özelleştirmek olduğunu ifade eder. Bu anlayışın Liberal muhafazakârlıktan farkı, piyasa koşullarını daha fazla dikkate almasıdır.³⁴⁰

Anayasa başlangıçları incelendiğinde, genel olarak muhafazakârlığın gelenekçi modelinin benimsendiğine ilişkin kavramlara yer veren örneklerin bulunduğu görülmektedir. Dünyanın değişik coğrafyalarında yer alan ülke anayasalarının başlangıç metinlerinde geleneklere duyulan saygıyı ve onların korunma arzusunu ihtiva eden vurgulara yer verilebilmektedir. Örneğin; 1948 tarihli Güney Kore Anayasası’nın başlangıç kısmında muhafazakâr vurgu; “*Biz Kore halkı,*

³³⁵Vincent, **a.g.e.**, s. 98.

³³⁶Vincent, **a.e.**, s. 99;

³³⁷ **A.e.**, s. 99-100; 1948 Güney Kore, 1962 Samoa, 1975 Papua Yeni Gine, 1978 Solomon Adaları, 1978 İspanya, 1979 Kiribati, 1980 Vanuatu, 1981 Palau, 1985 Guatemala, 1986 Tuvalu, 1987 Haiti, 1991 Burkina Faso, 1991 Ekvator Ginesi, 1992 Litvanya, 1992 Moğolistan, 1992 Fiji, 1993 Çek Cumhuriyeti, 1997 Eritre, 1997 Gabon, 2011 Macaristan, ve 2013 Zimbabve anayasalarının başlangıç kısımlarında, muhafazakarlık ideolojisinin belirtilen biçimlerinden, geleneksel, romantik ve ataerkil anlayışın temel aldığı değerlerin korunması, geliştirilmesi ve hayata geçirilmesi hususlarına vurgu yapıldığı görülmektedir. Bkz. (Çevrimiçi) <https://www.constituteproject.org/search?lang=en>, 23 Ocak 2015..

³³⁸ Negatif özgürlük kavramına göre birey, faaliyetlerinde herhangi bir kişi veya kurumun engelleyici, keyfi müdahalesiyle karşılaşmadığı nispette özgürdür. Bu açıdan bakıldığında, siyasal özgürlük, insanların başkaları tarafından herhangi bir engellenmeye maruz kalmadan faaliyette bulunabilmesidir. Bkz.İsaiah, Berlin, “İki Özgürlük Kavramı”, Çev. Mustafa Erdoğan, **Liberal Düşünce**, Yıl 12, Sayı 45 - 46, Kış -Bahar, 2007, s. 72.

³³⁹ Vincent, **a.g.e.**, s. 102-103.

³⁴⁰ **A.e.**, 103-104.

*muhteşem bir tarih ve kadim geçmişten gelen geleneklerin gururuyla (...)*³⁴¹ biçiminde yer almış, 1978 tarihli İspanya Anayasası'nın başlangıç kısmında; (...) *İspanyolların ve İspanya halkının insan haklarını kullanımı, kendi kültürlerini, geleneklerini, dillerini ve kurumlarını koruma (...)*³⁴² ifadesiyle belirtilmiştir. Gelenek ve göreneklere belirgin vurguların yapıldığı, 1979 tarihli Kiribati Anayasası'nın başlangıcında da; “(...) Kiribati'nin gelenek ve göreneklerini aziz bilmeye ve onları yüksekte tutmaya devam edeceğimizi ilan ediyoruz (...)³⁴³ ifadesine yer verilerek muhafazakâr bir anlayışın benimsendiği ortaya konulmuştur. 1992 tarihli Litvanya Anayasasının başlangıç kısmında da; “(...) Maneviyatını, yerli dilini, yazılı eserlerini ve geleneklerini korumuş olan(...)”³⁴⁴ cümlesiyle muhafazakar anlayışı ihtiva eden bir ifade kullanılmıştır. Muhafazakâr anlayışı benimseyen bir diğer örnek de 2011 Macaristan Anayasası'nın başlangıcıdır. Genel itibarıyla değerlendirildiğinde Macaristan örneğinde, ulusal ve kültürel değerlerle birlikte, ülkenin geçmişten beri sürdürülegelen geleneklerinin korunacağına yönelik vurgulara rastlanmaktadır:

*“Mirasımızı, eşsiz dilimizi, Macar kültürünü, Macaristan'da yaşayan ulusların kültürleri ve dilleriyle birlikte Karpat Havzasının doğal veya insan eseri olan bütün varlıklarını muhafaza etmeyi ve onlara katkıda bulunmayı taahhüt ediyoruz ”.*³⁴⁵

Görüldüğü üzere, başlangıç metinlerinde, muhafazakâr anlayışın benimsendiğine yönelik emareler ihtiva eden ve ülkelerin geleneksel değerlerine verdikleri önemi vurgulayan ifadeler yer verilebilmektedir. Anayasa başlangıçlarında yapılan bu vurgularla ülkelerin, öz kültürlerinden kopmadan evrensel ilke ve değerleri hayata geçirme amacı güttükleri anlaşılmaktadır. Ayrıca, bu gibi vurgulamalarla toplumların ulusal kimliklerinin temel unsurları olan, dil, kültür ve gelenek gibi, önceki nesillerden devraldıkları mirası koruyarak gelecek

³⁴¹1948 Güney Kore Anayasası'nın başlangıç metni için bkz. https://www.constituteproject.org/constitution/Republic_of_Korea_1987?lang=en, 29 Nisan 2015.

³⁴²1978 İspanya Anayasası'nın başlangıcı, para., 4. İngilizce metin için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Spain_2011?lang=en, 30 Nisan 2015.

³⁴³1979 Kiribati Anayasası'nın başlangıcı, para., 4. İngilizce metin için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Kiribati_1995?lang=en, 1 Mayıs 2015.

³⁴⁴1992 Litvanya Anayasası'nın başlangıcı, para., 5. İngilizce metin için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Lithuania_2006?lang=en, 1 Mayıs 2015.

³⁴⁵2011 Macaristan Anayasası'nın başlangıcı, para., 8. İngilizce metin için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Hungary_2013?lang=en, 1 Mayıs 2015.

nesillere aktarmak suretiyle ulusal kimliği ve ulusal bilinci güncel tutmayı, ulusal kültür ve geleneklerini yaşatmayı hedefledikleri ifade edilebilir.

4. Milliyetçilik

Anayasa başlangıçlarında dikkat çeken ideolojilerden bir diğeri de milliyetçiliktir. Milliyetçilik ideolojisinin, insanları bir arada tutan, onların bir millet olarak anılmasını sağlayan ve belirli amaçlar etrafında bir araya getiren bazı ortak maddi-manevi değerleri yüceltme esasına dayanan bir fikri alt yapıya sahip olduğu söylenebilir. Nitekim millet kavramı da, genel olarak, belirli insanlar arasında bağlılığa ve sevgiye vesile olan ortak bir ırka, tarihe, kültüre ve dile sahip olmayı ifade eder³⁴⁶. Egemenlik gücünü kullanan bir unsur olarak millet fikri, İngiltere’de ortaya çıkmış olmakla birlikte, siyasi bir hareket olarak milliyetçiliğin kökenlerinin, Fransız Devrimi’ne dayandığı söylenebilir.³⁴⁷

Anayasa başlangıç kısımlarının hatırı sayılır bir bölümünde, millet kavramında mündemiç olan ortak dil, kültür, ve kimlik vurgusunun yapıldığı görülmektedir. Milliyetçilik anlayışının, ulusal kültür, dil ve kimlik üzerinden vurgulandığı başlangıç metinlerine bir örnek olarak yukarıda muhafazakârlık bahsinde değinilen 1978 İspanya Anayasası’nın başlangıcı gösterilebilir. İspanya örneğinde yer verilen; *İspanyolların ve İspanya halkının (...) kendi kültürlerini, geleneklerini, dillerini ve kurumlarını koruma (...)*³⁴⁸ ifadesiyle, ulusal değerlerin önemine dikkat çekilmiş ve bu değerlerin korunacağına ilişkin taahhütte bulunulmuştur. Görüldüğü üzere, İspanya örneğinde vurgulanan hususlar

³⁴⁶ Vincent, **Modern Politik İdeolojiler**, s. 381; Vincent’in açıkladığı anlamıyla millet kavramı, genel bir tanımlama çabasının ürünü olarak belirlemektedir. Zira millet kavramı literatürde, “objektif millet anlayışı” ve “subjektif millet anlayışı” olmak üzere iki biçimde tasnif edilmektedir. Buna göre, ırk, din, dil gibi unsurlardan kaynaklanan bağlılıkla bir araya gelen insan topluluğundan oluşan millet olgusu, objektif millet anlayışını ifade ederken; Ernest Renan’ın savunduğu ve milleti oluşturan unsurların, ortak tarih, hatıra, amaç, ideal, istikbal, mücadele ve ülkü birliği gibi manevi bağların olduğu fikrine dayanan anlayış ise subjektif millet anlayışını ifade etmektedir. Bkz.Gözler, **Anayasa Hukukunun Genel Esasları**, s. 157-158; Fransız Milliyetçiliğinin simge isimlerinden olan Ernest Renan’ın “Millet Nedir?” başlıklı konferans metninin Türkçe çevirisi için bkz., İnci Özkan Kerestecioğlu, “Milliyetçilik”, **Modern Politik İdeolojiler** içinde, s. 320-321

³⁴⁷ Kerestecioğlu, **a.g.e.**, s. 329-330.

³⁴⁸ 1978 İspanya Anayasası’nın başlangıcı, para., 4. İngilizce metin için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Spain_2011?lang=en, 27 Temmuz 2015.

muhafazakar bir anlayışa da işaret etmekte ve milliyetçi-muhafazakar bir temele dayandığı görülmektedir. Yine muhafazakârlık bahsinde ele alınan 1992 Litvanya Anayasası'nın başlangıcında yer verilen; “*Maneviyatını, yerli dilini, yazılı eserlerini ve geleneklerini korumuş olan;*”³⁴⁹ ifadesiyle ulusal dil ve geleneklere vurgu yapılarak İspanya örneğine benzer şekilde milliyetçi-muhafazakâr bir anlayışın benimsendiği ortaya konulmuştur.

Bazı anayasa başlangıçlarında milliyetçilik ideolojisi ismen de belirtilmiştir. Örneğin, 1972 tarihli Bangladeş Anayasası'nın başlangıç kısmında; “*(...)milliyetçilik, (...) yüce ideallerinin teminat altına alınması, anayasanın temel ilkeleri olacaktır*”³⁵⁰ biçiminde milliyetçilik de devletin temel ilkelerinden birisi olarak vurgulanmıştır. Bazı anayasaların başlangıç metinlerinde milliyetçilik, ülkede baskın olan ırka özgü bir ideoloji olarak belirtilmiştir. Bu tip başlangıçların bulunduğu anayasalar, genellikle Arap ülkelerinin anayasaları olarak öne çıkmaktadır. Nitekim, 1962 tarihli Kuveyt Anayasası'nın başlangıç kısmında yer verilen; “*(...)Bu ulusun Arap milliyetçiliğini takip ederek dünyaya medeniyeti ve barışı sunmakta rol oynayabileceğine inançla (...)*”³⁵¹ ifadesyle Arap milliyetçiliği vurgusu yapılmıştır. Aynı biçimde, 2012 tarihli Suriye Anayasası'nın başlangıç kısmında da Arap milliyetçiliği; “*(...) Suriye, Arap milliyetçiliğinin çarpan bir kalbi olarak önemli bir siyasi konum işgal etmiştir(...)*”³⁵² ifadesiyle vurgulanmıştır.

Cumhuriyet döneminde yapılan 1961 ve 1982 Türkiye anayasalarının başlangıçlarında da milliyetçiliğin ideolojik olarak benimsendiği ve Arap ülkelerinin ırk temelli anlayışına benzer şekilde metinde vurgulandığı görülmektedir. 1961 Anayasası'nın başlangıç kısmında milliyetçilik ideolojisi, muhtevasına da değinilerek, belirgin bir biçimde ifade edilmiştir:

“Bütün fertlerini, kaderde, kıvançta ve tasada ortak, bölünmez bir bütün halinde, millî şuur ve ülküler etrafında toplayan ve milletimizi, dünya milletleri ailesinin eşit

³⁴⁹1992 Litvanya anayasası'nın başlangıcı, para., 5. İngilizce metin için, bkz., (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Lithuania_2006?lang=en, 27 Temmuz 2015.

³⁵⁰1972 Bangladeş Anayasası'nın başlangıcının İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Bangladesh_2014?lang=en, 3 Mayıs 2015.

³⁵¹1962 Kuveyt Anayasası'nın başlangıcının İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Kuwait_1992?lang=en, 5 Mayıs 2015..

³⁵²2012 Suriye Anayasası'nın başlangıcının İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) <https://www.constituteproject.org/search?lang=en>, 6 Mayıs 2015..

*haklara sahip şerefli bir üyesi olarak millî birlik ruhu içinde daima yüceltmeyi amaç bilen Türk Milliyetçiliğinden hız ve ilham alarak (...)*³⁵³

Başlangıç metninin yukarıda alıntılanan bölümünden anlaşılacağı üzere, 1961 Anayasası'nda ortak manevi değerlere, ortak ilke ve ideallere vurgu yapılarak tanımı yapılan ve “Türk Milliyetçiliği” biçiminde belirtilen bu anlayış, 1982 Anayasası'nın başlangıcında dönüşüme uğrayarak “Atatürk Milliyetçiliği” haline gelmiştir:

*“Atatürk'ün belirlediği milliyetçilik anlayışı (...) doğrultusunda;”*³⁵⁴

*“Hiçbir faaliyetin Türk millî menfaatlerinin, Türk varlığının, (...) Türklüğün tarihi ve manevî değerlerinin, Atatürk milliyetçiliği, (...) karşısında korunma göremeyeceği (...)”*³⁵⁵

Görüldüğü üzere, 1982 Anayasası'nın başlangıç metninin 1. ve 5. paragraflarında belirgin bir biçimde Atatürk milliyetçiliği ve Türklük vurgusu yapılmak suretiyle anayasanın temel ideolojisi ortaya konulmuştur. Metnin 7. paragrafında ise anayasanın esas aldığı milliyetçiliğin mahiyetini açıklayan ifadeler yer verilmiştir:

*“Topluca Türk vatandaşlarının millî gurur ve iftiharlarda, millî sevinç ve kederlerde, millî varlığa karşı hak ve ödevlerde, nimet ve külfetlerde ve millet hayatının her türlü tecellisinde ortak olduğu, birbirinin hak ve hürriyetlerine kesin saygı, karşılıklı içten sevgi ve kardeşlik duygularıyla ve “Yurtta sulh, cihanda sulh” arzu ve inancı içinde, huzurlu bir hayat talebine hakları bulunduğ;”*³⁵⁶

Görüldüğü gibi, 1982 örneğinde Türklüğün manevi değerleri ve Atatürk milliyetçiliği başlangıç metninin dayandığı temel ilke ve değerler olarak belirtilmiştir. Çalışmanın üçüncü bölümünde bu konu ayrıntılı bir biçimde ele alınacaktır.

Netice olarak yukarıdaki örneklerden anlaşılacağı gibi, milliyetçilik ideolojisinin, başlangıç metinlerinde yer bulan temel ideolojilerden biri olduğu ifade edilebilir. Her toplumun kendi kimliklerine özgü ulusal değerlerini yüceltmesi kabul edilebilir bir durumdur. Fakat yukarıda örnekleri verilen Arap ülkeleri ve Türkiye

³⁵³ 1961 Türkiye Anayasası'nın başlangıcı para., 3. Başlangıç metni için bkz., **Türk Anayasa Hukuku Mevzuatı**, s. 90.

³⁵⁴ 1982 Türkiye Anayasası'nın başlangıcı, para., 1. Başlangıç metni için bkz., **Türk Anayasa Hukuku Mevzuatı**, s. 9.

³⁵⁵ 1982 Türkiye Anayasası'nın başlangıcı, para., 5. Başlangıç metni için, bkz. **a.g.e.**, s. 9.

³⁵⁶ 1982 Türkiye Anayasası'nın başlangıcı, para., 7. Bkz., **a.e.**

örneği bağlamında değerlendirildiğinde, belirli bir ırka dayalı milliyetçilik anlayışının, anayasa gibi, dili, üslubu ve muhtevasıyla toplumun her kesimini kuşatması gereken temel belgede vurgulanması, belirtilen ırka mensup olmayan vatandaşların anayasayı ve vatandaşı oldukları devleti benimsememelerine yol açabilecek, toplumun bir kesiminde dışlanmışlık düşüncesinin oluşmasına sebebiyet verebilecektir. Ayrıca eşitlik ilkesine aykırı bir biçimde belli bir ırkın yüceltilip diğerlerinin yok sayılması riskini taşıyan böyle bir uygulama, vatandaşlar arasında toplumsal barışın tesis edilmesi noktasında olumsuz sonuçlar doğurabilecektir. Bu nedenle, başlangıç metinlerinde milliyetçilik gibi belli bir toplumsal kesime hitap eden ideolojilere yönelik katı vurgulamaların toplumsal sözleşme niteliği olan anayasaların başlangıç metinlerinde yapılmasından kaçınılmasının daha isabetli bir yöntem olacağı ifade edilebilir.

5. Feminizm

Kadın haklarının savunulmasını ve kadınlara yönelik ayrımcılığın ortadan kaldırılmasını temel alan feminizm ideolojisine ait kavramlara da anayasaların başlangıç kısımlarında yer verilebilmektedir. Kadınların maruz kaldığı baskının mahiyetinin incelenmesine ve kadınların her alanda desteklenmesine işaret eden³⁵⁷ feminizm ideolojisi açısından, eşitlik kavramının, kadın-erkek tüm bireyleri kapsayan evrensel bir ilke olarak kabul edilmesi oldukça önemli bir husustur³⁵⁸. Kadın haklarının tanınması ve korunmasına yönelik küresel düzeyde yaşanan olumlu gelişmeler anayasalara, dolayısıyla, başlangıç metinlerine de yansımıştır. Nitekim özellikle gelişmekte olan ülkelerin anayasa başlangıçlarında, kadın ve erkeklerin hak ve özgürlüklerden eşit bir biçimde istifade etmelerinin sağlanmasına ve kadınlara yönelik ayrımcılığın ortadan kaldırılmasına yönelik ifadelerin vurgulandığı görülmektedir.

2005 tarihli Demokratik Kongo Anayasasının başlangıç kısmı, kadın haklarıyla ilgili düzenlemeleri 1979 tarihli Uluslararası Kadın Hakları Sözleşmesi ve

³⁵⁷ Vincent, **Modern Politik İdeolojiler**, s. 271.

³⁵⁸ Serpil Çakır, "Feminizm", **Modern Siyasal İdeolojiler** içinde, s. 417.

1989 tarihli Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne vurgu yapan birkaç anayasa başlangıcından birisidir³⁵⁹ Kongo Anayasası'nda bu vurgu; (...) *Birleşmiş Milletler'in Çocuk Hakları ve özellikle kadın ve erkeklerin ülkede ve kurumlarda eşit temsilini amaçlayan sözleşmelerine (...)*³⁶⁰ biçiminde yer almıştır. Bazı ülkelerin anayasa başlangıçlarında erkeklerle birlikte kadınlar da anılarak kadın-erkek eşitliği zımnen vurgulanmıştır. Örneğin; 2008 tarihli Ekvator Anayasasının başlangıç kısmı; *"Biz Ekvator'un egemen halkı, kadın ve erkekleri"*³⁶¹ ifadesiyle başlatılarak devletin kurucu unsurlarının erkek ve kadınlar olduğu belirtilmek suretiyle kadın ve erkek eşitliği üstü örtülü bir biçimde belirtilmiştir. 1997 tarihli Eritre Anayasası'nın başlangıç kısmında yer verilen; *"(...) kadınların ve erkeklerin karşılıklı (...) saygı, dayanışma ve eşitlik esasına dayalı bir toplum meydana getirme(...)"*³⁶² ifadesiyle de kadın ve erkeklerin eşitliğine vurgu yapılmıştır. 1987 tarihli Haiti Anayasası'nın başlangıç kısmında da kadınların erkeklerle eşit haklara sahip olduğu ve kadınların temsil edilmesine yönelik tedbirlerin alınması; *"Cins eşitliği ve cinsler arası eşitliğe uygun, olması gereken şekilde kadınların (...) temsilinin güvenceye alınması (...)"*³⁶³ ifadesiyle vurgulanmıştır. 1992 tarihli Mali Anayasası'nın başlangıç kısmında da kadın ve çocukların haklarının güvenceye alınacağı *"(...)Kadınların ve çocukların haklarının yanı sıra ulusal toplumun kültürel ve dilsel çeşitliliğini savunma kararını ilan ederek(...)"*³⁶⁴ cümlesiyle belirtilmiştir.

Örneklerden de anlaşılacağı üzere, hem demokratikleşme ve hukuk alanında hem de ekonomik refah düzeyi alanında gelişmekte olan ülkelerin anayasa başlangıçlarında, kadın haklarının korunması, her alanda kadın-erkek eşitliğinin devlet güvencesine alınması ve birer vatandaş olarak kadınların, tıpkı erkekler gibi

³⁵⁹ Frosini, *Constitutional Preambles*, s. 30.

³⁶⁰ 2005 tarihli Demokratik Kongo Anayasası'nın başlangıcı, para., 6. İngilizce metin için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Democratic_Republic_of_the_Congo_2011?lang=en, 6 Mayıs 2015..

³⁶¹ 2008 Ekvator Anayasası'nın başlangıcı, para., 1. İngilizce metin için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Ecuador_2011?lang=en, 7 Haziran 2015.

³⁶² 1997 Eritre Anayasası'nın başlangıcı, para., 7. İngilizce metin için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Eritrea_1997?lang=en, 7 Mayıs 2015..

³⁶³ 1987 Haiti Anayasası'nın başlangıcı, para., 8. İngilizce metin için bkz. https://www.constituteproject.org/constitution/Haiti_2012?lang=en, 7 Mayıs 2015..

³⁶⁴ 1992 Mali Anayasası'nın başlangıcı, para., 4. İngilizce metin için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Mali_1992?lang=en, 7 Mayıs 2015..

ülke yönetimine katılımının sağlanmasına yönelik vurgulamalar yapılmıştır. Bu ülkelerin geleneklerinde kadınlara yönelik kısıtlamalar ve sömürge dönemlerinde kadınlara yönelik meydana gelen hak ihlalleri, kanaatimizce kadınlara yönelik güvencelerin anayasa metinlerine ve başlangıç kısımlarına özellikle konulmasında etkili olmuştur. Bu yöntemle, ulaşılmaya çalışılan başka bir amaç, anayasaların sadece erkeklerin değil, aynı zamanda kadınların da anayasası olduğunun ve toplumun her kesiminin hak ve özgürlüklerinin güvenceye alındığına yönelik resmi taahhüdün ilan edilmesi olarak belirtilebilir.

6. Ekolojizm

Çevrenin ve “yeşil”in korunması esasına dayanan ekolojizm, kamusal alanda 1970’lerden beri gelişen ve tarihsel olarak yirminci yüzyılın son dönemlerine özgü bir akımdır³⁶⁵. Dolayısıyla, son dönemde yapılan anayasaların başlangıç kısımları başta olmak üzere, bazı başlangıç kısımlarında çevrensel değerleri koruma hususunda yapılan vurgular dikkati çekmektedir. Çevrensel değerlerin korunmasına yönelik güvencenin verilmesi ve gelecek nesillere sağlıklı bir çevrensel mirasın bırakılması için gerekli tedbirlerin alınması ile ilgili ifadelerle, modern anayasaların çoğunda, maddelerde yer verilmesinin yanı sıra, bazı anayasaların başlangıç kısımlarında da bu ifadelerin mevcut olduğu görülmektedir.

Bu anayasalardan örneğin; 1958 tarihli Fransa Anayasası’nın başlangıç kısmında; “(...) 2004 Çevre Sözleşmesinde tanımlanan biçimiyle, hak ve ödevlere bağlılığını resmen ilan eder(...)”³⁶⁶ denilmek suretiyle, 2004 tarihli Çevre Sözleşmesi’nde belirtilen hak ve ödevlerin onaylandığı ilan edilmiştir. 1991 tarihli Burkina Faso Anayasası’nın başlangıç kısmında ise; “(...) Çevrenin korunmasının mutlak gereklilik olduğu bilinciyle (...)”³⁶⁷, 2013 tarihli Fiji Anayasasının

³⁶⁵ Vincent, **a.g.e.**, s. 330.

³⁶⁶ 1958 Fransa Anayasası’nın başlangıcı, para., 2. Türkçe metni için, bkz. (Çevrimiçi) <http://yenianayasa.tbmm.gov.tr/docs/Fransa-TR%284.10.1958%29.pdf>, 8 Mayıs 2015..

³⁶⁷ 1991 Burkina Faso Anayasasının başlangıcı, para., 13. İngilizce metin için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Burkina_Faso_2012?lang=en, 08.*5.2015.

başlangıcında; “(...) çevremizi muhafaza etme taahhüdümüzü ilan eder (...)”³⁶⁸; 1992 tarihli Mali Anayasası’nın başlangıcında da “(...) çevreyi korumayı güvence altına almayı üstlenerek (...)”³⁶⁹ ifadeleriyle çevrenin korunacağı taahhüt edilmiştir. 1993 tarihli Seyşeller Anayasası’nın başlangıcında “(...) Kendimiz ve gelecek neslimiz için güvenli, sağlıklı ve işlevsel bir çevrenin korunmasına destek olmak için (...)”³⁷⁰ ifadesiyle şimdiki ve gelecek kuşaklar için sağlıklı ve yaşanabilir bir çevrenin sağlanması; 2010 tarihli Kenya Anayasasının başlangıcında da “(...) Bize miras kalan çevreye ve gelecek kuşakların faydalanması için onu ayakta tutma kararlılığımıza saygıyla (...)”³⁷¹ denilerek, geçmişten miras olarak alınan çevrenin korunması ve gelecek kuşaklara korunmuş bir biçimde bırakılmasının amaçlandığı belirtilmiştir.³⁷²

Görüldüğü üzere, insan yaşamı için vazgeçilmez önemde olan çevrenin korunmasına ve gelecek nesillere temiz ve yaşanabilir yaşam alanlarının miras bırakılmasına ilişkin ifadeler, anayasa metinlerinde birer kural olarak düzenlenebileceği gibi, anayasaların dayandığı temel felsefe ve ideolojileri, ilke ve değerleri ortaya koyan bildirge niteliğindeki başlangıç metinlerinde de ilan edilebilmektedir. Böylelikle yapılan anayasaların insanların bireysel, siyasi, ekonomik ve sosyal hak ve özgürlüklerini güvence altına aldığı gibi, sağlıklı bir çevrede yaşama hak ve özgürlüklerini de güvenceye alan, insan yaşamı için hayati öneme sahip çevrensel değerlerin korunmasını da amaçlayan belgeler olduğu ortaya konulmuş olmaktadır.

³⁶⁸ 2013 Fiji Anayasası’nın başlangıcı, para., 9. İngilizce metin için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Fiji_2013?lang=en, 8 Mayıs 2015..

³⁶⁹ 1992 Mali Anayasası’nın başlangıcı, para., 6. İngilizce metin için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Mali_1992?lang=en, 8 Mayıs 2015..

³⁷⁰ 1993 Seyşeller Anayasası’nın başlangıcı, para., 20. İngilizce metin için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Seychelles_2011?lang=en, 8 Mayıs 2015..

³⁷¹ 2010 Kenya Anayasası’nın başlangıcı, para., 8. İngilizce metin için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Kenya_2010?lang=en, 8 Mayıs 2015..

³⁷² Ayrıca, 2007 Karadağ Anayasası’nın başlangıcında sağlıklı çevrenin sağlanması ve doğanın korunması, 2010 Dominik Cumhuriyeti Anayasası’nın başlangıcında çevrensel dengenin yönetimi, 2014 Tunus Anayasası’nın başlangıcında gelecek nesiller için güvenli bir yaşam bırakmanın ve doğal kaynakların sürdürülebilirliğini güvenceye alan sağlıklı bir çevrenin korunmasına katkı sunmanın gerekliliği belirtilmiş; 1999 Venezuela Anayasası’nın başlangıcında ise, ekolojik dengenin korunmasına vurgu yapılarak, anayasaların ekolojik dengenin korunmasına önem verdiği belirtilmiş ve halkın da bu bilince sahip olmasının sağlanması amaçlanmıştır. İlgili anayasaların başlangıç kısımlarının İngilizce metinleri için, bkz. (Çevrimiçi) <https://www.constituteproject.org/search?lang=en>, 20 Ocak 2015.

İKİNCİ BÖLÜM

BAŞLANGIÇLARIN SEMBOLİK VE HUKUKİ DEĞERİ- KARŞILAŞTIRMALI HUKUKTA BAŞLANGIÇLAR

III. BAŞLANGIÇLARIN HUKUKİ DEĞERİ

Yukarıda da değinildiği üzere, anayasalardan farklı olarak başlangıç metinleri genellikle kısa ve anlaşılabilir bir dille yazılmalarının yanı sıra, anayasanın neden yapıldığını, var olma nedenini ve idealini açıklayıcı bir özelliğe sahiptir. Ayrıca, başlangıç kısmının, ulusal bir kimliğin pekiştirilmesi ve ulusal bir kartvizit görevi yapması dolayısıyla, siyasi bir kaynak oluşturan biçimsel bir işlevi de mevcuttur.³⁷³ Başlangıç kısımlarının bu işlevlere sahip olması hukuki statülerini belirlemeye yetmemektedir. Zira, daha önce de vurgulandığı üzere, genel olarak başlangıç metinleri, edebi ve felsefi niteliği ağır basan ve bildirge biçiminde yazılan metinlerdir.

Başlangıç kısımlarının hukuki değeri, kısaca, başlangıcın da diğer hukuki normlar gibi değerlendirilerek, yasama, yürütme ve yargı erklerinden meydana gelen devlet organlarının fiil ve işlemlerinde, normatif bir düzenleme gibi dikkate alınması olarak ifade edilebilir. Devlet organları uygulamalarında, diğer hukuki normlar gibi, başlangıç kısımlarında yazılı bulunan ifadelerden de açıkça sorumlu tutulmuş ise, doğal olarak, başlangıç hukuki olarak bağlayıcı bir niteliktedir denilebilir. Yürürlükte bulunan yazılı dünya anayasalarının bazılarında veya başlangıç metinlerinde, başlangıcın nasıl bir hukuki statüye sahip olduğunu belirginleştiren hükümler veya ifadeler mevcut ise de, anayasaların ve başlangıçların büyük çoğunluğunda, başlangıç metninin hukuki değerine ilişkin açık bir ifadeye yer verilmediği görülmektedir. Yürürlükteki yazılı anayasaların başlangıç kısımları ve ülkelerin hukuk uygulamaları incelendiğinde görülmektedir ki, bazı anayasaların başlangıç kısımları anayasalarda yer alma biçimleri, muhtevaları ve hukuk sistemindeki etkileri itibarıyla sembolik bir mana ifade ederken, bazıları ise uyulması zorunlu ve devlet

³⁷³ Orgad, “The Preamble in Constitutional Interpretation”, s. 722.

organlarını bağlayıcı niteliği olan, hukuki değere sahip bir ölçü norm olabilmektedirler.³⁷⁴

A. ANAYASA BAŞLANGIÇLARININ SEMBOLİK DEĞERİ

Anayasa başlangıçlarının muhtevasında yer verilen ifadeler ve yazım üslubu metnin sembolik bir metin olup olmadığı hakkında somut bilgiler verebilmektedir. Genel olarak edebi bir dille yazılan, felsefi kavram ve ifadelere yer veren, ulusal ve evrensel bir takım değerleri ihtiva eden metinler sembolik yönü ağır basan metinlerdir. Dolayısıyla, tarihsel bağımsızlık mücadeleleri, ataların saygıyla anılması ve geleneksel değerlerin vurgulanması gibi toplumsal değerler ve ilkelere ilişkin ifadelerin yer verildiği başlangıç kısımlarının bir çoğunun, anayasa metnlerinin girişinde yer verilen birer sembolik ifadeler bütünü olmaktan öteye geçmedikleri ve hukuki bir etki doğurmadıkları söylenebilir.

Başlangıç kısımlarının sembolik niteliğini detaylı olarak ilk inceleyen Platon'dur. Platon'a göre, iyi bir başlangıç, insanları yaptırımlar sebebiyle değil, iyi ve erdemli olduğu için kanunlara itaat edilmesi yönünde ikna edici olmalıdır. Platon, başlangıç metnlerini, soyut ve edebi ifadeler içeren, herhangi bir hak yaratmayan ve pozitif hukukun ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilmeyen, yasayı meşrulaştıran³⁷⁵ metinler olarak nitelemektedir. Roach'un "Platonik Başlangıçlar" olarak nitelediği bu tip başlangıçlar, insanları kanunlara itaat etme hususunda ikna edici işleve sahip olmalarının yanı sıra, şiirsel, sembolik ve duygusal bir anlatıma sahip olduklarından, akla hitap ettiği kadar, kalbe de hitap eden bir muhtevaları bulunmaktadır".³⁷⁶

³⁷⁴ Mustafa Koçak, "Cumhuriyetin Temel Niteliklerinin Belirlenmesinde Anayasanın Başlangıcında Yer Alan İlkelerin Hukuksal Değeri" (Bundan sonra bu yayın; "Cumhuriyetin Temel Nitelikleri" olarak anılacaktır), **Askeri Yüksek İdare Mahkemesi 25. Yıl Armağanı**, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1998, s. 191.

³⁷⁵ Orgad, "The Preamble in Constitutional Interpretation", s. 722.

³⁷⁶ Kent Roach, "The Uses and Audiences of Preambles in Legislation" (Bundan sonra bu yayın; "The Uses and Audiences" olarak anılacaktır), **Mcgill Law Journal**, Vol. 47, 2001, s. 138-140; Orgad, "The Preamble in Constitutional Interpretation", s. 722.

Sembolik başlangıçlar, ulusa veya devlete ilişkin temenniler ihtiva eden, coşkulu ifadelerden müteşekkil metinlerdir. Bu tip başlangıç kısımlarına, siyasi rejimlerine bakılmaksızın, dünyadan çeşitli örnekler gösterilebilir. Dünyadaki ilk başlangıç örneği olan 1787 tarihli ABD Anayasası'nın başlangıcı, Platon'un tespiti bağlamında değerlendirildiğinde sembolik tipe uygun düşmektedir.³⁷⁷ Zira, ilgili başlangıç metni, anayasanın amaçlarını ortaya koyarken; *“mükemmel bir birliği, adaleti, huzuru, dışarıya karşı ortak savunmayı gerçekleştirmek, refahı yükseltmek ve kendimiz ve gelecek kuşaklar için özgürlüğün nimetlerini korumak”* gibi coşkulu idealleri ve karşı çıkılamaz dayanakları ihtiva etmesi dolayısıyla, anayasanın meşruluğunun ve ona itaat edilmesinin sağlanması noktasında ikna edici, sembolik ve hukuki etkisi olmayan bir anlatıma sahip olduğu söylenebilir. 1949 tarihli Kostarika Anayasası'nın başlangıç kısmı da yine sembolik tip başlangıçlara örnek gösterilebilir:

*“Biz; serbestçe seçilen Ulusal Kurucu Meclisi milletvekilleri, Kosta Rika Halkının Temsilcileri, Tanrı'nın adını anarak ve demokrasiye olan inancımızı tekrarlayarak, aşağıdaki gibi karar alıyor ve onaylıyoruz”*³⁷⁸

Görüldüğü gibi, tek bir cümle olarak yazılmış olan Kostarika Anayasası'nın başlangıç metni, Allah'ın adını anarak ve demokrasiye olan inanca vurgu yaparak, halkın egemenlik yetkisini kullanan temsilcileri aracılığıyla onayladığı anayasanın ilanına ilişkin bir ifadeyle sınırlandırılmıştır. 1952 tarihli Ürdün Anayasası'nın başlangıç kısmı da yine benzer şekilde kısa bir metin olarak yazılmıştır:

*“Biz Ürdün Haşimi Krallığı; öncelikle anayasanın 25. maddesi uyarınca ve Senato ile Temsilciler Meclisinin kararı doğrultusunda, aşağıda tashih edilmiş olan işbu anayasayı onaylıyor ve yayımlanmasına karar veriyoruz”*³⁷⁹

Görüldüğü üzere, normatif herhangi bir niteliği haiz olmak bir yana, ilgili başlangıç kısmı sadece yapılan anayasanın onaylanması ve yayımlanmasına ilişkin bir ifadeden ibarettir. 1975 tarihli Yunanistan Anayasası'nın başlangıç kısmı ise, sembolik nitelikteki başlangıç kısımlarına en bariz örneklerden biri olarak; *“Kutsal,*

³⁷⁷ Orgad, a.g.e., s. 722.

³⁷⁸ 1949 Kosta Rika Anayasası'nın başlangıcının İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Costa_Rica_2011?lang=en, 22 Şubat 2015.

³⁷⁹ 1952 Ürdün Anayasası'nın başlangıç metni için, bkz. (Çevrimiçi) http://www.kinghussein.gov.jo/constitution_jo.html, 22 Şubat 2015.

özdeş ve bölünmez üçlü adına”³⁸⁰ biçiminde tek bir cümle ile ifade edilmiştir. Yunanistan Anayasası’nın bu bir cümlelik ifadesi, halkın kutsal duygularına hitap eden ve anayasanın meşruiyetini sağlama noktasında, dini değerlere gönderme yapan bir anlatımla, toplumun, yapılan anayasayı kabullenip, ona itaat etmesini sağlama çabasını tek cümlede belirten temel sembolik örneklerden birisi olarak değerlendirilebilir. 1921 tarihli Lihtenştayn Anayasası’nın başlangıç kısmı da yine sembolik olarak anayasaya konulmuş ve tek cümlede, *“Biz II. John Lihtenştayn’ın tahttaki Prensi, Troppau Dükü, Rietberg Kontu vs., vs., vs.; tarafımızca değiştirilip Meclisimiz tarafından kabul edilen aşağıdaki 26 Eylül 1862 Anayasasını ilan ediyoruz*”³⁸¹ denilerek, yenilenen eski anayasanın yürürlüğe konulup ilan edildiği vurgulanmıştır. 1993 tarihli Peru Anayasası’nın başlangıç kısmı da sembolik nitelikli başlangıçlara örnek teşkil eden metinlerden biri olarak gösterilebilir. İlgili metin şu ifadelerden meydana gelmektedir:

“Demokratik Kurucu Kongre, Ulu Tanrı’yı anarak, Peru halkının buyruğuna uyarak ve ülkemizin bütün önceki nesillerinin fedakârlığını hatırlayarak, aşağıdaki anayasayı yasalaştırmaya karar verdi”³⁸².

Peru Anayasası’nın başlangıcının da, toplumun emrinde olduğuna, ataların fedakârlığına vurgu yaparak anayasa metnini toplum nezdinde kabul ve itaat edilebilir kılma çabasını ortaya koyan sembolik bir başlangıç metni olduğu ifade edilebilir. 1937 tarihli İrlanda Anayasası’nın başlangıç kısmı da yine sembolik ifadelerin belirgin biçimde yer aldığı başlangıçlardandır:

*“(….)En kutsal Üçlünün adıyla; (...) Alçakgönüllülükle atalarımızı sıkıntılı yüzyıllar boyunca ayakta tutan kutsal efendimiz İsa Mesih’e minnet borcumuzu bildirerek; Ulusumuzun hakiki bağımsızlığını geri kazanmak için onların vermiş oldukları kahramanca ve aralıksız mücadeleye olan minnetle hatırlayarak; (...)”*³⁸³

³⁸⁰1975 Yunanistan Anayasası’nın başlangıç metni için, bkz. (Çevrimiçi) <http://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/f3c70a23-7696-49db-9148-f24dce6a27c8/001-156%20aggliko.pdf>, 22 Şubat 2015.

³⁸¹1921 Lihtenştayn Anayasası’nın başlangıç metni için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Liechtenstein_2003?lang=en, 23 Şubat 2015.

³⁸²1993 Peru Anayasası’nın başlangıç metni için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Peru_2009?lang=en, 23 Şubat 2015.

³⁸³1937 İrlanda Anayasası’nın başlangıcının İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Ireland_2012?lang=en, 26 Mart 2015.

Alıntılanan bölümden anlaşılacağı üzere, anayasanın toplumsal karşılık bulmasını sağlama hedefi, sembolik bir dil kullanılmak suretiyle ve kutsal değerlere ve tarihsel mücadelelere vurgu yapılarak başlangıç metninde belirginleştirilmiştir. Dolayısıyla, başlangıç metinleri, ülkelerin geçmişte verdikleri bağımsızlık mücadelelerini, sahip oldukları manevi ve kültürel değerleri, ulusal kimliklerine ilişkin kavram ve ifadeleri vurgulayarak, yapılan anayasanın ülkedeki toplumun ulusal belgesi olduğunu; egemenlik, bağımsızlık ve kendi kaderini tayin etme gibi, bir devletin siyasi ve hukuki statüsünü vurgulayarak da kurulan devletin dünyanın egemen ve bağımsız devletlerinden birisi olduğunu ilan etmek suretiyle sembolik bir değeri haiz olmaktadır.

Görüldüğü gibi, sembolik başlangıçlar, normatif bir üslupla yazılmayan, hukuk sisteminde herhangi bir etki doğurmayan ve toplumun yapılan anayasaya itaat etmesini, inanmasını ve onu benimsemesini amaçlayan metinlerdir. Başlangıç metinlerinin sembolik karakterini pekiştiren bir başka özellik ise, yukarıda değinildiği üzere, bu metinlerde devletin egemenliğini ve bağımsızlığını ilan eden coşkulu ifadelerle yer verilmiş olmasıdır. Bu tip başlangıçlar, anayasanın felsefi ve fikri arka planını açıklayan cümlelerden ibaret metinler olarak anayasalara konulmaktadır.

B. ANAYASA BAŞLANGIÇLARININ HUKUKİ DEĞERİ

Hukukilik, toplumsal ve siyasal olan bir olgunun hukuk sisteminde düzenlenmesi demektir.³⁸⁴ Aynı zamanda hukukilik, yaptırım altında bulunan ve kamu güçleri tarafından güvenceye alınmış olan anayasal düzene saygıyı sağlamayı amaçlayan zorlayıcı etkiyi ifade eder.³⁸⁵ Din, ahlak, görgü ve pozitif hukuk kuralları toplumdaki düzeni sağlayan kurallardır. Esasen kural kavramı kendi içinde bir zorlama anlamı içermekle birlikte, bir zorlamanın kural niteliğini kazanabilmesi için, genel ve sürekli nitelikte bir buyruk içermesi ve bir yaptırıma dayanması gerekir. Toplumu düzenleyen kuralların en önemli ve en etkili olanı pozitif hukuk

³⁸⁴ Nalbant, **Anayasa Başlangıçlarının Hukuki Değeri**, s. 10.

³⁸⁵ Ender Ethem Atay, “Hukukta Meşruiyet Kavramı”, **GÜHFD**, C. 1, s.2, Aralık 1997 s. 123-124.

kurallarıdır. Zira pozitif hukuk kuralları, toplumu düzenleyen diğer kurallardan farklı olarak, uyulması kamu gücü ile sağlanan kurallardır.³⁸⁶ Pozitif hukuk kurallarının kamu gücü ile desteklenmesi, esasen, hukuk sisteminde netice doğurmasını yani, hukuki etkide bulunmasını sağlayan önemli bir unsurdur.

Michel Troper ve Hans Kelsen'in görüşlerini temel alarak, bir kuralın hukuki değer kazanabilmesi için gerekli olan kriterleri sıralayan Gözler, özellikle iki kriteri önemli görmektedir. Bu kriterlerden birincisine göre, bir kuralın hukuki değer ifade edebilmesi için bir "yaptırımla donatılması" gerekmektedir. Dolayısıyla, kuralın ihlal edilmesi durumunda devlet tarafından uygulanacak olan zorlamanın da normatif olarak düzenlenmiş olması gerekmektedir. Gözler devamında, bir hukuk kuralının hukuki değer kazanmasını sağlayan diğer bir kriter olarak, kuralın "belirli bir hukuk düzenine ait olması" gerektiği üzerinde durmaktadır; Netice olarak pozitif bir kural, insan davranışlarını düzenleyen ve cebir (zorlama) gücüne sahip olan normatif bir hukuk düzeninin parçası ise hukuki değere sahip bir kuraldır. Böylece, örneğin; anayasa maddesi olan bir kural, anayasada yer almakla hukuk düzenine ait olmaktadır. Kuralın parçası olduğu hukuk düzeni ise bir cebir düzenidir ve üyelerine cebir uygulayan diğer düzenlerden daha etkilidir.³⁸⁷

Yukarıda bir pozitif hukuk kuralının hangi şartlarda hukuki değer kazanabileceği konusu üzerinde duruldu. Anayasa başlangıç kısımlarının da bu kriterler doğrultusunda bir değerlendirmeye tabi tutularak hukuki bir değere sahip olup olmadıkları belirlenebilir. Dünyada yürürlükte olan yazılı anayasalar ve bunların başlangıç kısımları incelendiğinde, başlangıç metnlerinin hukuki değer kazanmasını sağlayan bazı uygulamaların olduğu görülebilmektedir. Bazı anayasal sistemlerde, anayasaların veya başlangıç metnlerinin muhtevasında başlangıç kısmının hukuki değerini açıkça ortaya koyabilecek herhangi bir kurala veya ifadeye yer verilmezken, bazı sistemlerde ise, normatif bir düzenlemeden farksız bir biçimde, başlangıcın kendi muhtevasında veya anayasada ihdas edilen bir hüküm vasıtasıyla başlangıç metni, anayasanın ayrılmaz bir parçası olarak

³⁸⁶ A.Şeref Gözübüyük, **Hukuka Giriş ve Hukukun Temel Kavramları**, 14. bs., Ankara, Turhan, 2000, s. 1-2; Kemal Gözler, **Hukukun Temel Kavramları** (İngilizce Karşılıklarıyla), 12. bs., Bursa, Ekin yay., 2014, s. 17-18.

³⁸⁷ Kemal Gözler, **Anayasa Normlarının Geçerliliği Sorunu**, s. 46-62.

düzenlenebilmektedir. Böylelikle iki tür pozitifleştirme eylemi gerçekleştirilmiş olmaktadır. Birinci olarak anayasalarda yer alan bir madde ile başlangıç, anayasada mündemiç olan herhangi bir kurala eşdeğer normatif etkiye sahip kılınırken, ikinci yöntemle de bizzat başlangıçtaki bir ifadeyle başlangıç metni anayasal bir hükümle eşit etkiye kavuşturularak yine, herhangi bir anayasa maddesi gibi pozitif hukuk normu haline getirilebilmektedir.³⁸⁸

Birinci gruptaki devletlerde yapılan doktrinsel tartışmalarda öne çıkan husus; başlangıç kısmının anayasanın bir parçası olup olmadığı ve bağlayıcılığının bulunup bulunmadığıdır. Bazı yazarlara göre muhtevasında normatif ifadeler yerine, siyasi ve propagandist ifadeler bulunduğu için başlangıç kısımlarının bağlayıcılığı olmadığı, ancak yorum aracı olarak kullanılabileceği belirtilmektedir. Bazı yazarlara göre ise, anayasal düzenlemeyle belirtilmesine gerek olmaksızın, başlangıç kısımları anayasanın bir parçası olarak kabul edilmelidir.³⁸⁹ Frosini'nin Latin Amerikalı bilim insanları; Javier Tajadura Tejada ve Antonio Torres del Moral'ın görüşlerinden hareketle yaptığı tespite göre, başlangıçların anayasanın parçası olduğu hususunda iki dayanak noktası bulunmaktadır. İlk olarak, başlangıçlar da tıpkı anayasanın diğer maddeleri gibi teklif, değişiklik ve kabul safhalarından geçmektedir. İkincisi ise, başlangıç kısmının, anayasa maddelerinden önce gelmesiyle birlikte, bu yasalılaştırmaya ilişkin sıralama kuralından kaynaklanmaktadır. Buna göre başlangıç, asıl maddelerden önce yazılmaktadır.³⁹⁰

Yukarıdaki farklı görüşler değerlendirildiğinde, başlangıçların hukuki değeri konusunda tartışmalı bir durum olduğu ortadadır. Ancak, başlangıç kısımlarının anayasaların tefsirinde ve yorumlanmasında kullanılabilmesi konusunda genel bir uzlaşma olduğu görülmektedir. Netice itibarıyla, başlangıçların bir yorum aracı olarak kullanılması, dolaylıda olsa, bir hukuki değere sahip olduklarını göstermektedir.³⁹¹

³⁸⁸ Aynı ve benzer yönde görüşler için bkz.; Aldıkaçtı, **Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi**, s. 172; Yüzbaşıoğlu, **Türk Anayasa Yargısında Anayasallık Bloku**, s. 116; Kubalı, **Anayasa Hukuku Dersleri**, s. 123.

³⁸⁹ Ryszard Piotrowski, "The Importance of Preamble in Constitutional Court Jurisprudence" **Acta Juridica Hungarica**, Vol. 52, No. 1, 2011, s. 30.

³⁹⁰ Frosini, "The Role of Preambles" s. 3-4.

³⁹¹ Frosini, **a.g.e.**, s. 4.

Doktrinimizde de yukarıdaki tartışmaya benzer tartışmalar yapılmış ve iki farklı görüş öne sürülmüştür. Bu görüşlerden birine göre, bir anayasal düzenleme ile dahi olsa, başlangıç kısmının anayasa metnine dâhil edilmesi, ona normatif bir nitelik kazandırmamakta dolayısıyla, anayasaya uygunluk denetiminde ölçü norm olarak kullanılmasına olanak sağlamamaktadır. Böyle bir düzenleme yapılarak başlangıç metinlerine, devlet organlarının uygulamalarında sadece yol gösterici, ışık tutucu bir işlev yüklenmiş olmaktadır.³⁹² Ancak, karşı görüşe göre ise, başlangıç metninin anayasal bir hüküm vasıtasıyla veya muhtevasında yer verilen normatif bir ifadeyle anayasaya dâhil edilmesi, anayasal denetim yapan yargı organları açısından destek ölçü norm olarak kullanılmasına olanak sağlamaktadır.³⁹³ İkinci görüşün daha isabetli olduğu ifade edilebilir. Zira başlangıç metninin anayasaya dâhil olduğunun bir anayasa kuralı veya başlangıçtaki bir ifadeyle belirtilmesi, metnin hukuki etki doğurmasının önünü açmaktadır. Dolayısıyla, bu yöntemle başlangıç metni hem anayasayı uygulayan devlet organları hem de anayasal denetim yapan yargı organları açısından bağlayıcı bir kural haline gelmiş olmaktadır.

Başlangıç kısımlarının hukuki değerini tespit edebilmek için anayasal denetim yapan yargı organlarının uygulamaları da belirleyici olmaktadır. Zira, başlangıç metninin hukuki konumu ile ilgili herhangi bir anayasal hüküm ihdas edilmemiş olsa dahi, bu metinler, anayasal denetim yapan yargı organlarının kararlarında, ya yorum aracı olarak ya da anayasallık blokuna dâhil edilmek suretiyle, ölçü norm olarak kullanılabilmektedir.

Yukarıda belirtildiği üzere, anayasada düzenlenen bir hüküm veya başlangıcın muhtevasında belirtilen normatif bir ifade vasıtasıyla anayasa metnine dâhil edilen başlangıç metni, hukuk değer kazanabilmektedir. Ayrıca, anayasaya uygunluk denetimi yapan mahkemelerin içtihatları vasıtasıyla da başlangıç metninin hukuki değeri haiz olup olmadığı belirlenebilmektedir. Çalışmamızın bu bölümünde ilk olarak, zikredilen uygulamalar karşılaştırmalı hukuk bağlamında ele alınmaya çalışılacaktır. Daha sonra ise, yine karşılaştırmalı hukuk temelinde Liberal, Sosyalist

³⁹² Arsel, **Türk Anayasa Hukukunun Umumi Esasları**, s. 145; Erdoğan, **Anayasal Demokrasi**, s. 68-69;

³⁹³ Özbudun, **Türk Anayasa Hukuku**, s. 75-76.

ve İslami anayasal sistemlerden örneklerle başlangıç metninin hukuki değeri konusu incelenecektir. Son olarak ise, başlangıç metni ihtiva eden uluslararası sözleşmelerden örnekler verilecektir.

C. BAŞLANGIÇLARIN HUKUKİ DEĞER KAZANMASINA İLİŞKİN UYGULAMALAR

1. Başlangıcın Anayasa Hükmü İle Hukuki Değer Kazanması

Günümüz dünya anayasalarından bazıları, muhtevalarında düzenlenen hükümler vasıtasıyla başlangıç kısmının anayasadan sayıldığını, anayasanın ayrılmaz bir parçası olduğunu ya da anayasaya dâhil olduğunu belirtilebilmektedir. Bu tür hükümlerin anayasalarda düzenlenmesi, başlangıç kısımlarını diğer anayasa maddeleri gibi hukuki olarak bağlayıcı bir niteliğe sahip kılabilmekte ve yargı organlarının kararlarında ölçü norm olarak kullanılmasının önünü açabilmektedir. Dolayısıyla başlangıç kısmı, sembolik ifadeye sahip edebi bir metin olmanın ötesine geçerek hukuki değer kazanmakta ve hukuk sistemine etki eden normatif bir düzenleme hüviyetini haiz olmaktadır.

Başlangıç kısmının muhtevası itibariyle bağlayıcı bir bildirge haline getirildiği ve anayasanın ayrılmaz bir parçası olduğunu hüküm altına alan anayasalara çeşitli örnekler verilerek bu konu daha da anlaşılabilir hale getirilebilir. Örneğin, 173 maddeden oluşan 1986 tarihli Tuvalu Anayasası'nın başlangıç kısmı, edebi ve felsefi dilinin yanı sıra, bir anayasa metni gibi kodifiye edilmiş ve Tuvalu Anayasası'nın birçok maddesinde başlangıç kısmına gönderme yapılmıştır.³⁹⁴ Anayasanın “Devlet ve Anayasa” başlıklı 1. bölümünde yer alan “devlet” başlıklı alt bölümünün 1. maddesinde; “*Tuvalu, bu anayasaya ve özellikle de başlangıçta belirtilen ilkelere göre yönetilen egemen, demokratik bir devlettir*”³⁹⁵ ifadesine yer

³⁹⁴1986 Tuvalu Anayasası ve başlangıcının İngilizce metni için bkz, https://www.constituteproject.org/constitution/Tuvalu_1986?lang=en, 7 Mart 2015.

³⁹⁵ 1986 Tuvalu Anayasası, m. 1.

verilerek, devletin anayasa ve özellikle de başlangıçta düzenlenen ilkelere göre yönetileceği belirtilmiştir.

Aynı bölümün “Anayasa” başlıklı alt bölümünün, “Anayasanın Yorumlanması” başlıklı 4. maddesinin 2. fıkrasında da anayasanın uygulanmasında ve yorumlanmasında başlangıç kısmındaki ilkelerin esas alınacağı; *“Bu Anayasa her hal ve şartta, Başlangıçta düzenlenen ilkelere uygun olarak yorumlanacak ve uygulanacaktır”*³⁹⁶ cümlesiyle ifade edilmiştir.

Anayasanın “İnsan Hakları” başlıklı ikinci bölümünde düzenlenen “İnsan Hakları İlkeleri” başlıklı ikinci alt bölümündeki “Kanun Kapsamında Özgürlük” başlıklı 10. maddesinin, 1. fıkrasında ise, anayasada belirtilen özgürlük anlayışının, anayasaya ve hususen de başlangıçtaki ilkelere uygun olarak hukuka dayandığı hüküm altına alınmıştır:

*“Tolumsal refah, Tuvalu ve Tuvalu toplumunun gelişmesi ve korunması ile uyumlu bireysel faaliyetlere yönelik sınırlamanın en az düzeyde olduğu özgürlük, anayasa ve özellikle de başlangıçtaki ilkelere uygun olarak hukuka dayalıdır”*³⁹⁷.

Aynı bölümdeki “Başlangıç İlkeleri” başlıklı 13. madde hükmüne göre ise, insan hak ve özgürlüklerini ihtiva eden ve temellendiren başlangıcın, anayasanın bir parçası olarak düzenlendiği; *“(…) Başlangıçta düzenlenen ilkeler Tuvalu Anayasasının parçası olarak kabul edilmiştir”*³⁹⁸ denilerek açık bir biçimde ortaya konulmuştur.

Anayasanın “Özel İstisnalar” başlıklı alt bölümünde düzenlenen “Tuvalu Değerlerinin korunması” başlıklı 29. maddesinin 1. fıkrasında ise bu defa, Tuvalu’nun dayandığı ilke ve değerlerin başlangıç kısmında kabul edildiği; Anayasanın “İzlenceler” başlıklı kısmın “Anayasanın Yorumlanmasında Uyulacak Kurallar” başlıklı 4. alt bölümündeki “Anayasanın Biçimi” alt başlığı altında düzenlenen 3. maddenin 1. fıkrasında da yine, başlangıç anayasanın temel dayanağı olarak gösterilmiştir:

³⁹⁶ 1986 Tuvalu Anayasası, m. 4/2.

³⁹⁷ 1986 Tuvalu Anayasası, m. 10/1.

³⁹⁸ 1986 Tuvalu Anayasası, m. 13.

“Başlangıç, Tuvalu’nun Hristiyan ilkelere, Hukuk Devleti ilkesine, Tuvalu değerlerine, kültürüne ve geleneğine ve insan onuruna saygıya dayalı Bağımsız bir Devlet olduğunu ilan eder”³⁹⁹.

“Başlangıç, anayasanın parçasını oluşturur ve Tuvalu’nun kamusal meselelerinin yönetiminde temel olan bu anayasanın üzerine kurulduğu ilkeleri tesis eder”⁴⁰⁰.

Tuvalu örneğinden de anlaşılacağı üzere, başlangıç kısmında, anayasaya dayanak teşkil eden hususları ihtiva eden, anayasanın yorumlanmasında ve devlet organlarının uygulamalarında yol gösteren ilkeler tek tek açıklanarak anayasanın hangi ilke ve değerler üzerine kurulduğu açıkça belirtilmektedir. Dikkat edileceği üzere, Tuvalu Anayasasının merkezinde başlangıçtaki ilkelerin olduğu, birçok maddede defalarca vurgulanarak ortaya konulmuştur. Dolayısıyla, başlangıçtaki düzenlemelerle Anayasada yer verilen hükümler arasında hukuki değer bakımından herhangi bir fark gözetilmemiştir. 1986 Tuvalu Anayasası’nın başlangıcının anayasanın diğer bölümlerinden farkı, ilke ve değerler içeren bir bildirge gibi yazılmış olması bir tarafa, sadece başlığının başlangıç olmasıdır denilebilir.

1972 tarihli Kamerun Anayasası’nda da, başlangıç kısmı diğerlerine benzer şekilde tarihsel mücadele, eşitlik, özgürlük, barış, kardeşlik, ırk ve cinsiyet ayrımcılığının yasaklanması ve refahın sağlanması gibi ifadelerden sonra, maddeler halinde insan hakları ilkeleri sıralanmış ve en son cümlede, başlangıçta sıralanan ilkelerin devlet garantisinde olacağı vurgulanmıştır. Anayasanın “Özel Düzenlemeler” başlıklı, 12. bölümünde bulunan 65. maddesinde ise; *“Başlangıç, bu anayasanın ayrılmaz parçası olacaktır”⁴⁰¹* hükmü ihdas edilmek suretiyle, başlangıç kısmı anayasaya dâhil edilerek hukuki değeri haiz hale getirilmiştir.

Benzer bir uygulama 2012 tarihli Suriye ve 2014 tarihli Mısır anayasaları için de söz konusudur. Suriye Anayasası’nın 150. maddesinde, *“Bu anayasanın başlangıcı, anayasanın ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilmiştir”⁴⁰²* hükmü konularak, başlangıç kısmı, anayasa hükümleriyle eşit düzeyde hukuki değere sahip

³⁹⁹ 1986 Tuvalu Anayasası (m. 29/1).

⁴⁰⁰ 1986 Tuvalu Anayasası, İzleneler (m.3/1).

⁴⁰¹ 1972 Kamerun Anayasası’nın ilgili maddesi ve başlangıcın İngilizce metni için, bkz.(Çevrimiçi)https://www.constituteproject.org/constitution/Cameroon_2008?lang=en, 24.02.2015.

⁴⁰² 2012 Suriye Anayasası’nın ilgili maddesi ve başlangıcın İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Syria_2012?lang=en, 2 Mart 2015.

kılınmıştır. 2014 tarihli Mısır Anayasası'nın 227. maddesinde ise benzer şekilde şöyle bir hüküm düzenlenmiştir:

*“Anayasa metni ile başlangıç metni, ayrılmaz bir biçimde birbirlerine bağlıdır. Her ikisinde yer alan hükümler, birbiriyle uyum içinde tek bir bütündür”*⁴⁰³.

Görüldüğü üzere, Mısır örneğinde de anayasa ile başlangıç kısmının ayrılmaz bir bütün olduğu belirtilmiş ve böylece, başlangıç kısmı anayasanın diğer hükümleri gibi, hukuki değere sahip bir pozitif hukuk kuralı haline getirilmiştir. Benzer şekilde, 1945 tarihli Endonezya Anayasasının “Anayasal Değişiklikler” (4. değişiklik) başlıklı 16. bölümünde yer alan, “Ek Hükümler” alt başlıklı alt bölümün 2. maddesinde, “(...) 1945 Endonezya Cumhuriyeti Devleti Anayasası, Başlangıç ve maddelerden meydana gelecektir”⁴⁰⁴ hükmü konularak, başlangıç kısmı anayasa metnine dâhil edilmiştir. 1983 tarihli KKTC Anayasası'nın “Başlangıç Kısmı” başlıklı 163. maddesinde de “*Toplumsal mücadele ve bu anayasanın dayandığı temel görüş ve ilkeleri belirten Başlangıç Kısmı, bu anayasanın metninden sayılır*”⁴⁰⁵ denilmek suretiyle başlangıç kısmına hukuki değer kazandırılmıştır.

Yukarıda değinilen örneklerde de görüldüğü gibi, anayasa maddesinde anayasanın ayrılmaz bir parçası olduğu veya anayasadan sayılacağı belirtilerek başlangıç kısmı, anayasada düzenlenen herhangi bir norm gibi hukuki değere sahip kılınabilmektedir. 2006 tarihli Sırbistan Anayasası örneğinde olduğu gibi, bazı anayasalarda ise, anayasa maddesinde direkt olarak başlangıç kısmının anayasadan sayılacağı belirtilmese de, anayasal değişikliklerin yapılma usulünün başlangıç için de geçerli kılınması suretiyle başlangıç kısmı hukuki değere sahip hale getirilebilmektedir. Sırbistan Anayasası'nın “Anayasa Değişikliği” başlıklı 9. bölümünde yer alan, “Anayasa Değişikliği Önergesi ve Anayasa Değişikliğinin Kabul Edilmesi” alt başlıklı 203. Maddesinde düzenlenen ilgili hüküm şöyledir:

“Ulusal Meclis, Anayasa değişikliği tasarısının Anayasa başlangıcı, Anayasa ilkeleri, insan ve azınlık hak ve özgürlükleri, yetki sistemi, savaş ve olağanüstü

⁴⁰³2014 Mısır Anayasası'nın ilgili maddesi ve başlangıcın İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Egypt_2014?lang=en, 2 Mart 2015.

⁴⁰⁴1945 Endonezya Anayasası'nın ilgili maddesi ve başlangıcın İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Indonesia_2002?lang=en, 2 Mart 2015.

⁴⁰⁵1983 KKTC Anayasası'nın ilgili maddesi ve başlangıç metni için, bkz. (Çevrimiçi) <http://www.cm.gov.nc.tr/bilgi/anayasa.pdf>, 3 Mart 2015.

durum ilanı, Anayasa değişikliği süreçlerinde ya da savaş veya olağanüstü hallerde insan ve azınlık haklarının istisnası ile ilgili olduğu durumda, uygun bulunması amacıyla cumhuriyet referandumuna sunmakla yükümlüdür”⁴⁰⁶

İlgili anayasa hükmünden anlaşılacağı üzere, Sırbistan Anayasası’nda yapılacak bazı konularla ilgili değişikliklerde olduğu gibi, başlangıç kısmının değiştirilmesine yönelik değişiklik tasarılarının da halkoyuna sunulması zorunlu kılınmıştır. Bu uygulama ile başlangıç kısmının, zımnen anayasanın parçası olarak kabul edildiği ve diğer anayasal hükümlerle eşit düzeyde bir hukuki değeri haiz hale getirilmiş olduğu ifade edilebilir.

1997 tarihli Gabon Cumhuriyeti Anayasası’nda izlenen başka bir yöntemle ise anayasaya, başlangıç kısmındaki ilkelere ilişkin bir yasa değişikliğinin hükümet veya Ulusal Meclis’in salt çoğunluğunun önerisi üzerine ya da Cumhurbaşkanının re’sen halkoyuna sunulabileceğine ilişkin bir hüküm konulmuştur. İlgili anayasanın 18. maddesine göre;

“Cumhurbaşkanı yasama dönemi boyunca, re’sen ya da Hükümetin veya Ulusal Meclisin salt çoğunluğunun önerisi üzerine, anayasanın I. başlığında veya başlangıçta yer alan ilkelerin uygulanmasına ve doğrudan ya da dolaylı olarak kurumların çalışmalarına etki eden herhangi bir kanun teklifini referanduma sunabilir(...)”⁴⁰⁷

Bu maddeyle yapılan düzenlemede, anayasanın, birinci başlığı olan “Cumhuriyet ve Egemenlik” altında yer alan 2., (...) ve 7. maddelerini ve kurumların çalışmalarını ilgilendiren kanun tekliflerinin yanı sıra, “başlangıçtaki ilkelerin uygulanmasına etki eden bir kanun teklifi” için de aynı usulün uygulanabilir olması,

⁴⁰⁶2006 Sırbistan Anayasası’nın ilgili maddesinin İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Serbia_2006?lang=en, 3 Mart 2015.

⁴⁰⁷1997 Gabon Cumhuriyeti Anayasası ve başlangıç metni için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Gabon_1997, 9 Ekim 2014. Benzer bir durum, 2011’de revize edilen, 1991 Makedonya Anayasasında da bulunmaktadır. İlgili anayasanın 18. değişikliğindeki hükme göre, anayasanın kimi maddelerinde yapılacak bir değişiklik için aranan üçte ikilik meclis çoğunluğu oranı, başlangıç metninde yapılacak değişiklik için de öngörülmüş, böylece, anayasanın diğer maddeleri ile başlangıç metni aynı hukuki değerde görülmüştür. Bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Macedonia_2011, 13 Ekim 2014; 2006 tarihli Nepal Anayasasında Makedonya örneğine benzer biçimde, anayasanın 70 ve 141. maddelerinde başlangıcın hukuki statüsüne ilişkin hükümler düzenlenmiştir. Buna göre, başlangıcın değiştirilebilmesi nitelikli (üçte-iki) çoğunluk oyu zorunlu kılınmış (m. 70/2) ve Hiçbir siyasi partinin anayasa başlangıcın özüne ve ruhuna aykırı amaçlarla hareket edemeyeceği (m. 141/3) hüküm altına alınmıştır. 2006 Nepal Anayasası ve başlangıç kısmının İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Nepal_2012?lang=en, 13 Ekim 2014.

Sırbistan örneğinde olduğu gibi, başlangıç kısmını zımni olarak anayasaya dâhil edildiğini göstermektedir.

1972 tarihli Bangladeş Anayasası'nın birinci bölümünde düzenlenen “Anayasanın Değiştirilemez Temel Hükümleri” başlıklı 7B maddesinde ise, anayasanın bazı maddeleri gibi, başlangıç kısmının da ekleme, tashih, ikame ve ilga veya başka bir yolla değiştirilemeyeceği hüküm altına alınmıştır.⁴⁰⁸ 1975 tarihli Papua Yeni Gine Anayasası'nda da başlangıç kısmına özel önem atfedilerek, anayasanın 5. maddesinde sayılan değiştirilemez hükümlerden biri olarak kabul edilmiştir⁴⁰⁹. Dolayısıyla bu madde hükümlerinden yola çıkılarak, başlangıç kısmı ve belirtilen anayasa maddelerinin eşit hukuki değer taşıdığı ifade edilebilir.

1968 tarihli Nauru Anayasası'nda ise, yukarıdaki örneklere tezat teşkil edecek bir uygulamaya gidilmiş ve anayasanın “Genel” başlıklı 10. bölümünde düzenlenen 82. maddesinde; “*Başlangıç ve Anayasadaki kenar notları bu anayasanın bir parçası değildir*”⁴¹⁰ denilerek, başlangıç kısmının hukuki bir değere sahip olmadığı anayasal bir hüküm ile belirtilmiştir. Kanaatimizce, Nauru örneğinde başlangıç kısmının anayasanın bir parçası olmadığına, anayasal bir hükümle özellikle vurgulanması suretiyle, devlet organlarının anayasal görevlerini ifa ederken sadece anayasanın maddelerine bağlı olmakla yükümlü kılınması amaçlanmış ve karşılaşılabilecek belirsizliklerin önüne geçilmek istenmiştir. Ayrıca, başlangıcın anayasaya dâhil olmadığını özellikle belirten bu hükümle, başlangıç kısmının sembolik bir metin olduğu resmi olarak tescillenmiştir.

Yukarıdaki örneklerden de anlaşılacağı üzere, anayasa başlangıçlarının hukuki değer kazanmalarını sağlayan unsurlardan biri, anayasalarda yer verilen bir hüküm olabilmektedir. Anayasa metninin başlangıçla birlikte bir bütün ifade ettiği ve başlangıçta vurgulanan ilkelerin birer anayasa hükmü olarak devlet organlarını

⁴⁰⁸1972 Bangladeş Anayasası'nın ilgili maddesinin ve başlangıç kısmının İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Bangladesh_2014?lang=en, 6 Mart 2015.

⁴⁰⁹1975 Papua Yeni Gine Anayasası'nın ilgili hükmünün İngilizce metni için bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Papua_New_Guinea_2014?lang=en, 27 Mart 2015.

⁴¹⁰1968 Nauru Anayasası'nın İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Nauru_1968?lang=en, 2 Mart 2015.

bağlayıcı özelliğe sahip kılındığı bu örneklerden sarıh bir biçimde ortaya çıkmaktadır.

2. Başlangıcın Muhtevasındaki İfadeyle Hukuki Değer Kazanması

Bazı anayasalarda, bizzat başlangıç kısmındaki ifade vasıtasıyla başlangıç metnine hukuki değer kazandırılabilir. Bu yöntemin uygulandığı anayasaların başlangıç metinlerinde, başlangıç kısmının, anayasanın ayrılmaz bir parçası olduğu son bir cümle olarak özellikle belirtilerek başlangıcın hukuki değeri açıkça ortaya konulabilmektedir.

Bu tip başlangıç metinlerine yine, 1986 tarihli Tuvalu Anayasası'nın başlangıcı örnek verilebilir. Anayasa ilkelerinin⁴¹¹ tek tek sayıldığı başlangıç metninde, en son paragraf şu ifadede oluşmaktadır:

⁴¹¹ 1986 Tuvalu Anayasası'nın Başlangıç kısmında belirtilen Anayasa İlkeleri aşağıdaki biçimde düzenlenmiştir:

“Anayasa İlkeleri:

1. *Başlangıçta düzenlenen ilkeler, Bağımsız bir Anayasa için tekrar teyit edildi ve onaylandı.*
2. *Tuvalu halkının hem bu gün hem de gelecekteki hakkı eksiksiz, özgür ve mutlu bir yaşam ve ahlaki, manevi, kişisel ve maddi refah için Allah tarafından kendilerine verilen tek lütuf olarak kabul edildi.*
3. *Tuvalu halkı, Tuvalu'nun, barış ve genel refahını amaçlayan uluslar toplumu arasında haklı yerini alması gerektiğine inanırken, bununla birlikte bu topluluklar arasında ve içinde birlik ve kendi kendine yetme, işbirliği yaklaşımları ve ada toplumlarının kimlik algısı ve yaşama gücünü kapsayan Tuvalu değerleri, kültürü ve geleneğinin sürdürülmesine büyük bağlılığını, hem bu günkü hem de gelecekteki Tuvalu halkının mutluluğunu ve refahını ve Tuvalu toplumunun istikrarını, Allah'a minnettarlıkla, tanır ve teyit eder.*
4. *Toplulukların geleneksel biçimlerini, aile ve aile disiplininin güçlendirilmesini ve desteklenmesini korumaya çalışmak Tuvalu halkının değerleri arasındadır.*
5. *Yönetimde ve genel toplumsal meselelerde, Tuvalu'nun rehber ilkeleri;*
 - *ayrılık yaratan ve çatışmaya yol açan yabancı ideallerden ziyade, Tuvalu teamüllerine uygun olarak mutabakat, nezaket ve fikir birliği,*
 - *merkezi hükümet, geleneksel otoriteler, yerel yönetim ve otoriteler ile bölgesel otoriteleri de kapsayan ilgili farklı otorite türleri arasında ihtiyaç duyulan; işbirliği ve karşılıklı saygıdır.*
6. *Tuvalu kanunları ve yaşamı, böylece, insan onuru ve Tuvalu değerlerine saygı ve kültürünün kabul edilmesi ve öz saygıya dayalı olmalıdır.*
7. *Bununla birlikte Tuvalu halkı değişen bir dünyada ve değişen ihtiyaçlarla bu ilke ve değerlerin ve ifade tarz ve biçimleri (özellikle yasal ve idari konularda) zamanla değişecek ve bu Anayasa Tuvalu'nun yaşamı için sadece bu ilke ve değerlerin temel önemini tanımamalı, aynı zamanda, onların ifadelerini ve gelişimlerini de gereksiz yere engellememelidir”.* İngilizce metin için, bkz. (Çevrimiçi)

*“Bu ilkeler Tanrı’nın rehberliği altında, bu anayasanın temeli olarak ve yönetim ve kurulu yaşamın her düzeyindeki uygulamada ve anayasanın yorumlanmasında uyulmuş olan rehber ilkeler olarak resmen onaylandı ve teyit edildi”.*⁴¹²

Yukarıda anayasa maddelerinde başlangıç kısmı ile ilgili hükümleri ele alınan 1986 tarihli Tuvalu Anayasası başlangıç metninin bu son cümlesinden de anlaşılacağı gibi, başlangıçta düzenlenen ilkeler, açık bir biçimde Tuvalu Anayasası’nın temel dayanakları ve yorum ilkeleri olarak belirtilmiş olmaktadır. Dolayısıyla, başlangıç kısmının hukuki değer taşıdığı, hem başlangıç metninin hem de anayasa maddelerinin muhtevasında yer verilen düzenlemelerle belirgin bir biçimde vurgulanmıştır.

1991 tarihli Burkina Faso Anayasası’nın başlangıcının son cümlesinde; *“Onaylanan ve kabul edilen bu anayasanın işbu başlangıcı, anayasanın ayrılmaz bir parçası kılınmıştır”*⁴¹³ denilmek suretiyle başlangıç kısmı, anayasadan ayrılmaz normatif bir düzenleme olarak belirtilmiştir. Böylece, başlangıç kısmının, anayasa metni gibi bağlayıcı olduğu ve hukuki değer taşıdığı kendi muhtevasında belirtilmiştir. Benzer bir örnek olarak 1996 tarihli Çad Anayasası’nın başlangıcı gösterilebilir. Çad devletinin kuruluş tarihinin özet anlatımıyla başlayan ve evrensel insan hakları beyannamelerine bağlılık, baskıya, diktatörlüğe, ayrımcılığa, yolsuzluğa karşı olma ve ülkesel ve bölgesel barış ve bütünlük gibi, Tuvalu örneğine benzer ilkelerle devam eden Çad Anayasası’nın başlangıç kısmının son cümlesinde de; *“İşbu başlangıç, anayasanın ayrılmaz bir parçası kılınmıştır”*⁴¹⁴ hüküm cümlesine yer verilerek, tıpkı Burkina Faso Anayasası’nın başlangıcı gibi, hukuki değeri haiz hale getirilmiştir. 2001 tarihli Komoro Adaları, Anayasası’nın başlangıcında da son cümlede; *“İşbu başlangıç anayasanın ayrılmaz bir parçası sayılacaktır”*⁴¹⁵ ifadesine yer verilerek başlangıç kısmına hukuki nitelik kazandırılmıştır. Başlangıç metninin kendi muhtevasındaki ifadeyle hukuki niteliğe

http://www.tuvaluislands.com/const_tuvalu.htm, 27.03.2015;
https://www.constituteproject.org/constitution/Tuvalu_1986?lang=en, 27 Mart 2015.

⁴¹²1986 Tuvalu Anayasası’nın başlangıcı için bkz. (Çevrimiçi)
https://www.constituteproject.org/constitution/Tuvalu_1986?lang=en, 27 Mart 2015.

⁴¹³1991 Burkina Faso Anayasası’nın başlangıcının İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi)
https://www.constituteproject.org/constitution/Burkina_Faso_2012?lang=en, 5 Mart 2015.

⁴¹⁴1996 Çad Anayasası’nın başlangıcının İngilizce metni için bkz.; (Çevrimiçi)
https://www.constituteproject.org/constitution/Chad_2005.pdf, 5 Mart 2015.

⁴¹⁵2001 Komoro Adaları Anayasası’nın başlangıcının İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi)
https://www.constituteproject.org/constitution/Comoros_2009?lang=en, 5 Mart 2015.

sahip olduğunu vurgulayan anayasa başlangıçlarından bir diğeri de, 2010 tarihli Nijer Anayasası'nın başlangıcıdır. Başlangıcın son cümlesinde şöyle bir ifadeye yer verilmiştir:

*“Saygı, bağlılık ve sadakat yeminimizle, işbu başlangıcın ayrılmaz bir parçası olduğu bu anayasayı, devletin en üstün kanunu olarak resmen kabul ediyoruz”*⁴¹⁶

Aynı şekilde, 2009 Senegal Anayasası'nın başlangıç metninin son cümlesinde yine; *“İşbu başlangıcın ayrılmaz bir parçası olduğu bu anayasayı kabul eder ve onaylarız”*⁴¹⁷ ifadesiyle başlangıç kısmı anayasa metnine dâhil edilerek hukuki değere sahip kılınmıştır. 2011 tarihli Fas Anayasası'nın başlangıç kısmında da, başlangıcın hukuki değeri haiz olduğu, *“İşbu başlangıç, bu anayasanın ayrılmaz bir parçası kılınmıştır”* ifadesinden anlaşılmaktadır. Ayrıca, Fas Anayasasının 71. maddesinde; *“anayasanın diğer maddeleri ile açıkça kanunun düzenleme alanına bırakılanlar dışında, aşağıdaki konular da kanunun düzenleme alanındadır”* denilmiş ve maddenin ikinci fıkrasında; *“(…)başlangıçta ve anayasanın diğer maddelerinde öngörülen temel hak ve özgürlükler (...)”* ibaresiyle başlangıç kısmı da kanunla genişletilebilecek bir anayasa hükmü gibi kabul edilmiştir. Böylece 2011 tarihli Fas Anayasası, hem başlangıç metnindeki ifadeyle hem de anayasadaki anılan madde hükmüyle başlangıca hukuki değer kazandırmıştır.⁴¹⁸

Görüldüğü gibi, gerek anayasa maddelerinde gerekse de başlangıç metninde düzenlenen; “başlangıç anayasanın ayrılmaz bir parçasıdır” gibi bir ifadeyle başlangıç, emredici bir kural olarak ve anayasanın üstünlüğü ilkesinin gereği, anayasanın muhatabı olan her kişi ve kurumu bağlayıcı bir niteliğe sahip kılınabilmektedir. Bu düzenlemelerin dolaylı bir neticesi de başlangıç metninin bağlayıcılığı ve hukuki değeri noktasında, anayasayı uygulayan devlet organları açısından belirliliğin sağlanmış olmasıdır.

⁴¹⁶2010 Nijer Anayasası'nın başlangıcının İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Niger_2010?lang=en, 6 Mart 2015.

⁴¹⁷2009 Senegal Anayasası'nın başlangıcının İngilizce metni için bkz.: (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Senegal_2009?lang=en, 6 Mart 2015.

⁴¹⁸2011 Fas Anayasası ve başlangıç metni için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Morocco_2011.pdf?lang=en, 6 Mart 2015.

3. Başlangıcın İctihatlar Vasıtasıyla Hukuki Değer Kazanması

Yukarıda belirtildiği üzere, bazı anayasa metinlerinde veya başlangıçların kendi muhtevalarında başlangıç metnlerinin anayasaya dâhil olduğu belirtilerek başlangıç metnine hukuki değer kazandırılabilir. Ancak yürürlükte bulunan yazılı dünya anayasa metnlerinin ve başlangıç kısımlarının çoğunda, başlangıç kısmının anayasa metnine dâhil olup olmadığına dair bir ifade bulunmamaktadır.⁴¹⁹ Dolayısıyla, bu gibi ülkelerde başlangıç kısımlarının hukuki değere sahip olup olmadığı konusu belirsiz kalabilmektedir. Bu belirsizlik; “bir anayasanın başlangıç metninde ya da başlangıcın ait olduğu anayasanın muhtevasında başlangıcın hukuki niteliğine ilişkin bir ifade mevcut değilse başlangıç metni hukuki değerden yoksun mu olacaktır?” sorusunu akıllara getirmektedir.

Genel olarak, bir kuralın hukuki değerini ortaya koyması bakımından, kuralın yetkili organ tarafından düzenlenerek yürürlüğe konulması yeterli olmakla birlikte, başlangıç metinleri gibi düzenlemelerin hukuki değerinin tespit edilmesi noktasında, bu metinlerin yargı organları tarafından uygulanma kapasitesinin göz ardı edilmemesi, kanımızca gerekli bir husustur. Kelsen’in belirttiği gibi, normlar

⁴¹⁹ Başlangıç kısmının anayasaya dâhil olup olmadığına dair bir ifadeyi başlangıcın kendisinde ve herhangi bir Anayasa hükmünde düzenlenmeyen Anayasalara örnek olarak; 1787 ABD, 1853 Arjantin, 1867 Kanada, 1921 Lihtenştayn, 1922 Letonya, 1926 Lübnan, 1937 İrlanda, 1946 Japonya, 1948 Güney Kore, 1949 Almanya, 1949 Hindistan, 1949 Kosta Rika, 1952 Ürdün, 1958 Fransa, 1959 Brunei Sultanlığı, 1962 Kuveyt, 1966 Barbados, 1972 Kuzey Kore, 1973 Bahamalar, 1973 Granada, 1975 Yunanistan, 1976 Küba, 1978 Dominik, 1979 İran, 1979 Kiribati, 1979 Marşal Adaları, 1980 Guyana, 1980 Yeşil burun Adaları, 1981 Antigua ve Barbuda, 1981 Belize, 1981 Mikronezya, 1982 Çin, 1982 Honduras, 1984 Gine Bissau, 1985 Guatemala, 1986 Liberya, 1987 Haiti, 1988 Brezilya, 1989 Cezayir, 1990 Benin, 1991 Bulgaristan, 1991 Ekvator Ginesi, 1991 Hırvatistan, 1991 Kolombiya, 1991 Laos, 1991 Moritanya, 1992 Cibuti, 1992 Estonya, 1992 Gana, 1992 Litvanya, 1992 Mali, 1992 Moğolistan, 1993 Çek Cumhuriyeti, 1993 Andora, 1993 Kamboçya, 1994 Belarus, 1994 Etiyopya, 1994 Malavi, 1994 Moldova, 1995 Azerbaycan, 1995 Bosna Hersek, 1995 Ermenistan, 1995 Kazakistan, 1996 Gambiya, 1997 Eritre, 1998 Arnavutluk, 2000 Fildişi Kıyısı, 2001 Kongo, 2002 Bahreyn, 2004 Afganistan, 2004 Mozambik, 2005 Irak, 2005 Demokratik Kongo Cumhuriyeti, 2005 Burundi, 2007 Karadağ, 2008 Butan Krallığı, 2008 Ekvator, 2008 Kosova, 2008 Myanmar, 2009 Bolivya, 2010 Angola, 2010 Dominik Cumhuriyeti, 2010 Gine, 2010 Kenya, 2010 Kırgızistan, 2011 Libya, 2010 Madagaskar, 2011 Macaristan, 2013 Fiji, 2013 Orta Afrika Cumhuriyeti, anayasaları gösterilebilir. İlgili anayasaların İngilizce metinleri için bkz. (Çevrimiçi) <https://www.constituteproject.org/search?lang=en>, 30 Mart 2015.

hıyerarşisine⁴²⁰ göre, yasama organının dñzenlendiđi bir kuralın, anayasal denetim yapan mahkeme tarafından, ilk başta anayasaya uygunluk denetiminden geçirilmesi gerekmektedir. Nitekim, anayasal denetimin amacı, normlar arasındaki hıyerarşik yapıyı esas alarak hukuki işlemleri daha űst hukuk kurallarına uyumlu hale getirmektir.⁴²¹ Bir űlkede anayasa yargısının műmkűn olabilmesi için ise, anayasanın yazılı olması bir zorunluluk olup⁴²², anayasa yargısının varlığı, hukuk devleti ilkesinin de bir gereğidir.⁴²³

Anayasaların girişinde bulunan başlangıç kısımları da netice itibarıyla, yazılı olarak dñzenlenmekte ve anayasa metni ile birlikte resmıyet kazanmaktadır. Dahası, başlangıcın anayasaya dâhil olduğu belirtilerek hukuki değer kazandığı ve anayasal denetim yapan yargı organlarının uygulamalarında űlű norm olarak kullanılabilmesine imkân tanınmış olmaktadır. Ancak, anayasa metninden sayılıp sayılamayacağı belirginleştirilmemiş başlangıç metnlerinin anayasa yargısı denetiminde bir işleve sahip olup olmadığı, zımnen de olsa, anayasal denetimi yapan yargı organının takdirine bırakılmış olmaktadır denilebilir.

a. Bađımsız űlű Norm Olarak Bařlangıçlar

Yukarıda da deđinildiđi űzere, bařlangıç metnleri anayasada dñzenlenen bir hűkűm vasıtasıyla, bařlangıç metninin muhtevasında yer verilen normatif ifadeyle veya mahkeme içtihatlarıyla bir anayasa hűkmű gibi űlű norm niteliđini haiz hukuki bir kural haline getirilebilmektedir. Bűylece, bazı anayasa bařlangıçları sembolik bir metin olmaktan ziyade, yasa koyucularının, uygulayıcılarının ve denetleyicilerinin yani, devletin temel organları dediđimiz yasama, yűrűtme ve yargı gűlerinin dikkate almaları gereken bađlayıcı, normatif birer metin olabilmektedir.

⁴²⁰ Hans Kelsen, hukuki normların hıyerarřik bir yapıda olduđunu ve en űstte anayasa, sonrasında ise, yasalar, tűzűkler, yűnetmelikler ve içtihatların bulunduđu bir piramit oluřturduđunu belirtmektedir. Buna gűre űst norm alttaki normun geçerlilik nedenidir. Aktaran, Adnan Gűriz, **Hukuk Felsefesi**, Ankara, AűHF yay., 1985, s. 239-241; Niyazi űktem, “Hukuk Felsefesi ve Anayasa Yargısı”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, C. 8, Ankara, Anayasa Mahkemesi yay., 1991, s. 267-268.

⁴²¹ Tunç, **Karşılaştırmalı Anayasa Yargısı**, s. 33.

⁴²² Selahattin Keyman, **Hukuka Giriş ve Metodoloji**, Ankara, Doruk yay., 1981, s. 43-44.

⁴²³ Bakır ađlar, “Anayasa hukuku ve anayasanın Yargıcı, Yenilenen Anayasa Kavramı űzerine Dűřűnceler”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, C.8, Ankara, Anayasa Mahkemesi yay., 1991, s.18.

Anayasaya uygunluk denetiminde ölçü norm, esasen, anayasanın kendisidir. Yani bir normun anayasaya uygunluğunun denetlenmesi sürecinde mahkemelerin temel alacağı asıl kural anayasadır. Ancak bazı ülkelerde anayasalar kendileri dışında bir takım ölçü normlar belirleyebilmektedir. Macaristan, Çek Cumhuriyeti ve Bulgaristan gibi bazı ülkelerde, anayasayla eşit bir statü tanınan uluslararası hukuk kuralları, ölçü norm olarak kullanılabileceği gibi, Fransa ve Türkiye gibi ülkelerde, anayasa başlangıçları da ölçü norm olarak kullanılabilmektedir.⁴²⁴

Anayasa başlangıçlarının hukuki değer kazanmasına yönelik yukarıda belirtilen uygulamalar, özellikle de yargı organları tarafından anayasaya uygunluk denetimi yapılırken başlangıçların, anayasaya dâhil edilmesi, bu metinlerin bağımsız veya destek ölçü norm olarak kullanılabilirliğini de ortaya koymaktadır. Anayasal denetim yapan yargı organları, başlangıç metinlerini anayasanın bir parçası gibi kabul ederek verdikleri kararın temel gerekçesini başlangıcın ihtiva ettiği ilkelere dayandırabilmektedir. Böylelikle, başlangıç metinleri anayasa metnine dâhil olmakla birlikte, metnin maddelerinde düzenlenen kurallardan bağımsız bir ölçü norm hükmüne geçmiş olmaktadır. Bu uygulamaların bariz örnekleri, yukarıda değinildiği gibi, Fransa ve Türkiye’de görülmektedir. 1958 Fransa Anayasası’nın başlangıcı ve gönderme yaptığı 1789 Haklar Bildirgesi ile 1946 Fransa Anayasası’nın başlangıcı, Fransız Anayasa Konseyi’nin kararlarında bağımsız birer ölçü norm olarak kullanılabilmektedir. Benzer durum Türkiye için de geçerlidir. Özellikle 1982 Anayasası’nın yürürlüğe girmesiyle birlikte, Türkiye Anayasa Mahkemesi birçok kararında başlangıçta belirtilen ilkeleri, anayasal denetimde bağımsız ölçü norm olarak kullanmış ve temel gerekçelerini bu ilkelere dayandırmıştır.⁴²⁵ Fransa ve Türkiye örneklerinde uygulanan yöntemin Kolombiya’da da benimsenmiş olduğu görülmektedir. 1991 Kolombiya Anayasası’nın başlangıcı Fransa örneğinde olduğu gibi anayasallık blokuna⁴²⁶ dâhil edilerek hem anayasanın diğer maddeleriyle birlikte

⁴²⁴ Özbudun, **Türk Anayasa Hukuku**, s. 411; Gözler, **Anayasa Hukukunun Genel Esasları**, s. 470.

⁴²⁵ Benzer yönde bkz., İbrahim Ö. Kaboğlu, **Anayasa Yargısı**, 2. bs., Ankara, İmge Kitabevi, 1997, s.96.

⁴²⁶ Doktrinde, anayasaya uygunluk denetimi söz konusu olduğu zaman, denetlenen pozitif normun kendilerine uygunluğunun sorgulandığı, anayasal değerdeki normlar olarak belirtilen “anayasallık bloku” kavramı ilk olarak Fransa’da, Louis Favoreu tarafından, Fransız idare hukuku alanında kullanılan *yasallık bloku* (*bloc de légalité*) kavramı model alınarak ortaya atılmıştır. Bundan hareketle, Fransa’da anayasallık bloku, yasama organının uymak zorunda olduğu anayasal değerle

destek ölçü norm hem de tek başına bağımsız ölçü norm olarak kullanılmaktadır. Kolombiya Anayasa Mahkemesi'nin uygulamalarına bakıldığında, Fransız Anayasa Hukuku doktrininden ve anayasa yargısından belirgin bir biçimde etkilenmiş olduğu ve başlangıç kısmını, anayasa ile eşit hukuki değerde kabul etmek suretiyle, bağımsız ölçü norm olarak kullandığı görülmektedir.⁴²⁷

Başlangıcın, anayasanın ayrılmaz parçası kabul edilen yukarıdaki örnek ülkeler bağlamında değerlendirildiğinde, zikredilen ülkelerde uygulanan bu yöntemle yargı organlarının yapacağı anayasal denetimlerde başlangıç metninin bağımsız bir ölçü norm olarak kullanılmasına imkân tanınmış olduğu kolaylıkla ifade edilebilir. Zira, başlangıç metni ilkeler bildirgesi gibi düzenlenen ve hem başlangıç metninde hem de anayasada düzenlenen bir hükümle anayasa metniyle eşit kabul edilen yukarıdaki örneklerden, 1986 Tuvalu ve başlangıç metninin anayasanın ayrılmaz bir parçası olarak kabul edildiği, anayasadaki veya başlangıç kısmındaki bir hükümle belirtilen 1991 Burkina Faso, 1996 Çad, 2009 Senegal, 2010 Nijer, 2011 Fas, 2014 Mısır ve 1982 Türkiye anayasalarının başlangıçlarına bağımsız ölçü norm niteliğinin tanınmış olduğu ifade dileyebilir. Dolayısıyla, zikredilen örnekler ve benzeri ülkelerde anayasal denetim yapan yargı organları, başlangıç metnindeki bu tür normatif bir ifadeye veya anayasada yer alan hükme dayanarak, başlangıç metnini bağımsız bir ölçü norm olarak kullanabileceklerdir. Nitekim Türkiye Anayasa Mahkemesi, başlangıç metnini bağımsız ölçü norm olarak kullanmasına ilişkin olarak, genellikle, 1982 Türkiye Anayasası'nın 176. madde hükmüne dayanmaktadır.⁴²⁸ Bu maddede, zikredilen örnek ülke anayasalarına benzer şekilde, başlangıcın anayasa metnine dâhil olduğu, net bir biçimde belirtilmiştir.

kurallar ve ilkelerin bütünü olarak tanımlanmaktadır. Bkz. Kemal Gözler, "Türk Anayasa Yargısında Anayasallık Bloğu Kavramına İhtiyaç Var mıdır?", **AÜSBFD**, C.55, S.3, 2000, s. 82-85; Özbudun, bu tür norm veya ilkeler için, anayasallık bloku kavramı yerine, *ölçü normlar* kavramını kullanmaktadır. Bkz. Özbudun, **Türk Anayasa Hukuku**, s. 411-412.

⁴²⁷ Frosini, "The Role of Preambles in Establishing New Trends", s. 15-16.

⁴²⁸ Örnek kararlar için bkz., AYM, E. 1984/14, K. 1985/7, K.t. 13.6.1985, R.G., T. 24.8.1985, S.18852; AYM, E. 1986/18, K. 1986/24, K.t. 09.10.1986, R.G., T. 31.01. 1987, S.19358; AYM (Siyasi Parti Kapatma), E. 1992/1, K. 1993/1, K.t. 14.07.1993, R.G., T. 18.08. 1993, S. 21672.

b. Destek Ölçü Norm ve Yorum Aracı Olarak Başlangıçlar

Anayasal denetim yapan yargı organları, anayasaya yön veren, doğrudan uygulanabilen, yasaüstü değerde metinler olmaları dolayısıyla İnsan Hakları Evrensel bildirgesi, AİHS gibi uluslararası sözleşmeleri ve AİHM kararları gibi içtihatları destek ölçü norm olarak kullanabilmektedir⁴²⁹. İhtiva ettikleri ilke ve kavramlar dolayısıyla anayasa başlangıçları da, zikredilen uluslararası belgeler gibi, anayasal denetim yapan yargı organlarının kararlarında, kararın asıl gerekçesini güçlendirmek amacıyla destek ölçü norm veya anayasa maddelerinin yorumlanmasında bir yorum aracı olarak kullanılabilir.

Başlangıç metnlerinin anayasaya dâhil olduğuna ilişkin belirgin ifadelere yer verilen anayasalarda başlangıç metninin destek ölçü norm olarak kullanılmasının önünde herhangi bir hukuki engel bulunmamaktadır. Ancak anayasalarda başlangıçların anayasa metnine dahil edildiğine dair bir ifade bulunmasa da çalışmamızın birinci bölümünde ele alındığı üzere, başlangıçların muhtevalarında evrensel hukuk ilkelerinin yanı sıra, devletlerin dayandığı temel ilkeler belirtilerek bunlara bağlı kalınacağına ilişkin taahhüt ihtiva eden ifadeler yer verilebilmektedir. Dolayısıyla, anayasalarda aksi hüküm olmadığı müddetçe yargı organları, başlangıç metnlerinde yer verilen ilkeleri anayasanın yorumlanmasında destek ölçü norm olarak kullanabilecektir. Örneğin; 1998 tarihli Arnavutluk Anayasası’nın başlangıç kısmında yer alan; “(...) *temel insan hak ve özgürlüklerini güvence altına almak için kararlılıkla (...)*” ifadesinde topluma temel hak ve özgürlüklerin teminat altına alınacağına dair bir taahhüt verilmiştir. Bu taahhüde tezat teşkil edecek bir yasal düzenlemenin, anayasaya aykırılığını tespit etme hususunda, Arnavutluk Anayasası’nın 15. maddesi açıkça bir güvence sağlamış olsa da, kanaatimizce Arnavutluk Anayasa Mahkemesi, ilgili madde hükmüyle birlikte başlangıç kısmındaki taahhüde de atıf yaparak karar verebilecektir.⁴³⁰

⁴²⁹ Hasan Tahsin Fendoğlu, “Uluslararası İnsan Hakları Belgelerinin Uygulanmasında Bağımsız Ölçü Norm veya Destek Ölçü Norm Sorunu (Bundan sonra bu yayın; “Bağımsız Ölçü Norm veya Destek Ölçü Norm Sorunu” olarak anılacaktır)”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, C.19, 2002, s. 384.

⁴³⁰ 1998 Arnavutluk Anayasası’nın başlangıcı ve Anayasanın; “hak ve özgürlüklerin bütün hukuksal düzenin temelini temeli” olduğunu belirten 15/1. maddesi ile “Arnavutluk Anayasa

Başlangıç kısmında taahhüt ihtiva eden diğer bir örnek olarak, 1991 tarihli Kolombiya Anayasası gösterilebilir. Bu anayasada da; “(...) *adil bir siyasi, ekonomik ve sosyal düzeni garanti edebilen (...)*” ifadesiyle egemenliği kullanan siyasi iktidar topluma karşı bir taahhüde girmektedir. Dolayısıyla, yapılacak bir yasal düzenlemenin, anayasada ve başlangıçta güvence altına alınan bu taahhüde aykırılığı iddiasıyla açılan bir dava söz konusu olduğunda yüksek mahkeme yine, anayasa hükümlerinin yanı sıra, başlangıçtaki ifadeleri de değerlendirerek kararlarında yorum aracı olarak kullanabilecektir.⁴³¹ Nitekim yukarıda 1991 Kolombiya Anayasa Mahkemesinin başlangıç metnini sadece destek ölçü norm olarak kullanmadığı, aynı zamanda tek başına bağımsız ölçü norm olarak kullandığı belirtilmiştir. 1991 tarihli Bulgaristan Anayasası’nın başlangıç kısmında; “(...) *Kişisel güvenliğin, onurun ve hakların en yüksek ilkeler olduğu fikrine dayanarak (...)*” ifadesine yer verilmiş, anayasanın 4. maddesinde de bireysel haklar, özel yaşam ve insan onuru güvence altına alınmıştır. Dolayısıyla hem başlangıçta sıralanan ilkeler hem de ilgili madde hükmü, Bulgaristan Anayasa Mahkemesinin yargısal işlemleri açısından yorumlama aracı olarak kullanılabilir.⁴³² Nitekim, Bulgaristan Anayasa Mahkemesi hâkimlerinden Stoichev, özünde normatif bir düzenleme olmamasına rağmen, başlangıcın, anayasaya ilham veren demokratik ve insani ilkeleri düzenlediği için, yasal düzenlemelerin yorumlanmasında Anayasa Mahkemesi tarafından dikkate alındığını belirtmiştir.⁴³³

Bu nedenle, Anayasa mahkemeleri yürüttükleri davalarda, kimi zaman, başlangıç kısımlarına atıf yapma gereği görebilmektedir. Dünyadaki uygulamalara bakıldığında bazı ülkelerin yüksek mahkeme kararlarında Anayasa başlangıç

Mahkemesi”nin görevlerinin düzenlendiği 124. maddesinin İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Albania_2008?lang=en, 22 Mart 2015.

⁴³¹ 1991 Kolombiya Anayasası’nın 11-41. maddeleri, temel hak ve özgürlüklere, sosyal ve ekonomik hak ve özgürlüklere ilişkin anayasal garantiler düzenlenmiştir. Bu maddelerin çoğunda başlangıçta yer verilen taahhüdü genişleten ve detaylandıran hükümler bulunmaktadır. Kolombiya Anayasa Mahkemesine ilişkin hükümler ise, anayasanın 116. maddesinde düzenlenmiştir. 1991 Kolombiya Anayasası’nın başlangıcı ve Anayasa maddeleri için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Colombia_2013?lang=en, 22 Mart 2015.

⁴³² Bulgaristan Anayasa Mahkemesinin yapısı, oluşumu ve işleyişi, 1991 Bulgaristan Anayasası’nın 147. maddesinde düzenlenmiştir. İlgili madde ve 4. madde ile başlangıcın İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Bulgaria_2007?lang=en, 23 Mart 2015.

⁴³³ Habil Krassen Stoichev, “Constitutional Justice in Bulgaria: Rules and Tendencies”, (Çevrimiçi) http://www.venice.coe.int/WCCJ/Papers/BUL_Stoichev_E.pdf, 23 Mart 2015.

kısımlarının, anayasa kurallarının yorumlanmasında bir yorum aracı veya ölçü norm olarak kullanıldığı görülebilmektedir. Örneğin; 1853 Arjantin Anayasası'nın başlangıcının anayasanın bir parçası olup olmadığına ve hukuki değere sahip olup olmadığına ilişkin doktrinde farklı görüşler mevcuttur. Bu görüşlerden birincisine göre başlangıç anayasanın bir parçası kabul edilmezken, ikinci görüş ise başlangıcın anayasa metnine dâhil olduğu yönündedir. Başlangıcın anayasaya dâhil olup olmadığı yönündeki farklı tartışmalara rağmen, Arjantin hukuk doktrininde genel kabul gören görüşe göre, başlangıç, anayasanın yorumlanmasında bir yorum aracı olarak kullanılabilir. Nitekim Arjantin Yüksek Mahkemesi'nin verdiği bazı kararlarda başlangıç, anayasanın diğer maddeleriyle birlikte destek ölçü norm ve anayasanın yorumlanmasında bir araç olarak kullanılmaktadır.⁴³⁴ Yüksek mahkemeler Arjantin örneğindeki gibi bazen başlangıçları anayasanın ayrılmaz parçası kabul etmek suretiyle anayasa maddelerinin yorumlanmasında bir yorum aracı veya destek ölçü norm olarak kullanabilmektedir. Bazı uygulamalarda da anayasal denetim yapan mahkemeler, başlangıcın anayasaya dâhil olup-olmadığına karar verebilmektedir. Örneğin; Hindistan Anayasa Mahkemesi, 1960 yılında karara bağladığı "Beru-Baru Davası" olarak bilinen davayla ilgili kararında, başlangıç kısmının anayasanın bir parçası olmadığına hükmederken, 1973 yılında karar verdiği, "Kesavananda Bharati v. State of Kerala" ve "Randhir Singh v. Union of India" davalarında ise, başlangıcın anayasanın bir parçası olduğu hükmüne varmıştır.⁴³⁵ Böylece Mahkeme, içtihadını değiştirerek, başlangıç metnini anayasaya uygunluk denetiminde anayasa maddelerinin yanı sıra, başlangıç metnini de bir ölçü norm olarak kullanmış ve metne hukuki değer kazandırmıştır.

Görüldüğü üzere, anayasaya uygunluk denetimi yapan yargı organları, anayasayı yorumlarken başlangıç kısmını bir yorum aracı olarak veya denetime esas olan kuralların anayasaya uygunluğunun denetiminde, anayasanın diğer maddelerine dayanarak verdikleri kararların gerekçelerini güçlendirmek amacıyla destek ölçü

⁴³⁴ Benzer şekilde, Kosta Rika Anayasa Yargısında, bazı mahkeme kararlarında 1949 Anayasası'nın başlangıcı, diğer anayasa maddeleriyle birlikte destek ölçü norm olarak kullanılmıştır. El Salvador örneğinde ise, 1983 Anayasası'nın başlangıç metni hem yorum aracı hem de kural boşluğunun mevcut olması durumunda yargıçlar tarafından boşluk doldurmada yararlanılan bir kaynak olarak kullanılmaktadır. Bkz. Frosini, "The Role of Preambles in Establishing New Trends", s. 18-19.

⁴³⁵ Abhinav Gaur, "Is Preamble a Part of the Constitution of India", (Çevrimiçi) <http://ssrn.com/abstract=2043496>; <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2043496>, 3 Nisan 2015.

norm olarak kullanabilmektedir. Mahkemelerin bu uygulamaları vasıtasıyla başlangıç metinleri, normatif kurallar gibi hukuki değeri haiz hale gelebilmekte ve anayasaya uygunluk denetiminde referans alınan ölçü normlar arasına dâhil edilebilmektedir.

IV. KARŞILAŞTIRMALI HUKUKTA ANAYASA BAŞLANGIÇLARININ HUKUKİ DEĞERİ

A. LİBERAL SİSTEMLERDE ANAYASA BAŞLANGIÇLARININ HUKUKİ DEĞERİ

Monarşi esasına dayalı mutlakıyetçiliğe karşı siyasi özgürlüğü gerçekleştirmek amacıyla ortaya çıkan⁴³⁶ yazılı anayasa geleneğinin ve hukuk devleti, bireysel özgürlükler ve insan hakları gibi ilkelerin modern anlamda ilk temsilcileri⁴³⁷ olan liberal anayasalar, kendilerinden sonra yapılan birçok yazılı anayasaya ilham kaynağı olmuştur. Dünyadaki yazılı anayasacılık hareketlerinin prototipi olan bu anayasaların başlangıç kısımları da, kendilerinden esinlenen yazılı anayasalar için birer örnek teşkil etmiştir. Çalışmamızın bu kısmında, 1787 tarihli ABD, 1958 tarihli Fransa ve 1949 tarihli Federal Almanya anayasalarının başlangıç kısımları çerçevesinde, Liberal Anayasa başlangıçların hukuki değeri konusu incelenmeye gayret edilecektir.

1. 1787 Tarihli ABD Anayasası'nın Başlangıcı

a. ABD'nin Yazılı Anayasa Tarihi

1492 yılında Kristof Kolomb'un Amerika Kıtası'nı keşfetmesinin ardından başta İngiltere olmak üzere, Fransa, İspanya, Hollanda ve Portekiz'den gelen göçmenler tarafından bu kıtada koloniler oluşturulmuştur. Kıtadaki ilk kolonyal

⁴³⁶ Carl J. Friedrich, **Sınırlı Devlet**, Çev. Mehmet Turhan, Ankara, Gündoğan yay., 1999, s. 17.

⁴³⁷ Benzer yönde bkz. Kaboğlu, **Genel Esaslar**, s. 3.

yerleşim, İngilizler tarafından 1607 yılında, kıtanın kuzey kısmında bulunan Virjinya (Virginia) bölgesinde kurulmuş, 1620 yılında da kolonileşme süreci tamamlanmıştır. Birleşik Krallığın siyasi ve askeri denetiminde olan bu kolonilere İngiliz hükümetinin 1773 yılında uyguladığı vergi politikası, kolonilerin bağımsızlık mücadelesini doğuran başlıca sebep olmuştur. Bu yılda konulan vergileri protesto etmek için Boston Limanında bekleyen İngiliz gemilerindeki yüklü miktarda çayın denize atılması ve kolonilerin Birleşik Krallık parlamentosunda temsil edilmediklerinden dolayı Krallığa vergi ödemeyi kabul etmemelerine, İngilizler 1774 yılında Boston Limanı'nı kapatarak cevap vermiştir. İngilizlerin bu eylemi, 13 Amerikan kolonisinin Birleşik Krallığa savaşı açmasına ve 1775 ile 1783 yılları arasında geçen süreçte gerçekleşen Amerikan Devrimi'ne yol açmıştır. Bağımsızlık mücadelesi devam ederken, 13 Amerikan Kolonisi, 4 Temmuz 1776 tarihinde Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi'ni ilan ederek İngiltere'den ayrılmıştır. 1777 yılında ise, Amerikan Kongresi tarafından kabul edilen konfederasyon maddelerinin, tüm kolonyal devletler tarafından 1781 yılında onaylanmasından sonra, Birleşik Devletler Konfederasyonu olarak kurulan bağımsız bu yeni devlet, 3 Eylül 1783 yılında imzalanan Paris Antlaşması ile İngiltere tarafından da tanınmış, böylece, bağımsızlık savaşı son bulmuştur.⁴³⁸

1787 ABD Anayasası, İngiltere'den bağımsızlığını kazanan 13 koloninin temsilcilerinden oluşan ve Fildelfiya (Philadelphia) Konvansiyonu olarak adlandırılan kurucu meclis tarafından, Federal ABD'nin kurulmasını da sağlayan kurucu bir belge olarak, hazırlanmıştır.⁴³⁹ Dünyanın bu ilk yazılı modern anayasası, bir başlangıç metnine yer veren ilk anayasa olması⁴⁴⁰ dolayısıyla, anayasacılık hareketleri açısından ilk kez hayata geçen bir uygulamanın da öncülüğünü yapmıştır. 1787 ABD Anayasası aynı zamanda, anayasacılık düşüncesinin kurumsallaşmasını sağlamış ve anayasacılığın temeli olan; devlet iktidarının sınırlanması ve siyasal

⁴³⁸ Robbers, **Encyclopedia of World Constitutions**, s. 980-981; Ayrıca bkz., Jacqueline R. Kanowitz, **Constitutional Law**, 12th ed., Andersson Publishing, New Jersey, 2010, s. 3-5; Muvaffak Akbay, "Amerika Birleşik Devletleri'nin Anayasa Tarihi", **AÜHFD**, C. 7, S.1, 1950, s. 18-39.

⁴³⁹ Kaboğlu, **Genel Esaslar**, s. 3.

⁴⁴⁰ Breslin, **Exploring Constitutional Fucntionality**, s. 49.

alandaki keyfiliğin ortadan kaldırılarak siyasi özgürlüğün güvenceye alınmasına yönelik teknik düzenlemeler 1787 ABD Anayasası ile mümkün hale gelmiştir.⁴⁴¹

b. Başlangıcın Sembolik Değeri

ABD Anayasası'nın başlangıcı, yazılı anayasacılık tarihindeki ilk başlangıç örneği olması dolayısıyla sadece ABD açısından değil, aynı zamanda dünya anayasacılık tarihi bakımından da sembolik bir değer taşımaktadır. Zira, 1787 ABD Anayasası'nın başlangıcı, hem modern anayasacılık hareketleri için sahip olduğu paradigmatic değeri ve Amerikan modelinin diğer hukuk sistemleri arasındaki önemi bağlamında hem de kurucular tarafından başlangıca konulan kapsamlı dili, sosyal, politik ve hukuki çıkarımlara ilişkin ifadeleri, öğretici üslubu ve bunlardan çıkarılan sonuçları dolayısıyla bir prototip olarak kabul edilir.⁴⁴² 1787 ABD Anayasasının başlangıç kısmı aşağıdaki biçimde kabul ve ilan edilmiştir:

*“Biz Birleşik Devletler halkı, daha mükemmel bir birlik oluşturmak, adaleti tesis etmek, iç huzuru güvenceye almak, ortak savunmayı sağlamak, genel refahı arttırmak ve kendimiz ve gelecek kuşaklarımız için özgürlüğün nimetlerini korumak amacıyla işbu Amerika Birleşik Devletleri Anayasasını tayin ve tesis ediyoruz”*⁴⁴³

Görüldüğü üzere, ABD Anayasasının başlangıç kısmı “Biz, Birleşik Devletler halkı”⁴⁴⁴ diye başlamakta ve devamında, genel refahın, huzurun ve adaletin temini ve mükemmel bir birlik biçiminin oluşumu ve özgürlüğün nimetlerinin korunması için gayret etme sözü verilmektedir.⁴⁴⁵ ABD Anayasası'nın başlangıcı, kendinden sonraki diğer anayasa başlangıçlarının da buna benzer ifadelerle başlaması

⁴⁴¹ Mustafa Erdoğan, **Anayasacılık, Parlamentarizm, Silahlı Kuvvetler**, Ankara, Siyasal Kitabevi, 1993, s. 2-3; Erdoğan, **Anayasa Demokrasi**, 10-11; Eroğul, **Anatüze Giriş**, s. 54.

⁴⁴² Frosini, **Constitutional Preambles**, s. 20.

⁴⁴³ 1787 ABD Anayasası'nın başlangıcının İngilizce orijinal metni aşağıdaki gibidir; *“We the People of the United States, in Order to form a more perfect Union, establish Justice, ensure domestic Tranquility, provide for the common defence, promote the general Welfare, and secure the Blessings of Liberty to ourselves and our Posterity, do ordain and establish this Constitution for the United States of America”*, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/United_States_of_America_1992?lang=en, 6 Nisan 2015.

⁴⁴⁴ 1787 ABD Anayasası'nın başlangıcının giriş ifadesi olan; “We, the people of United States”, birçok modern yazılı Anayasa başlangıcının da aynı biçimde başlamasına öncülük etmiştir. Yukarıdaki bölümlerde “Biz (...) halkı/ulusu/vatandaşları” biçiminde başlayan Anayasa başlangıçlarına örnekler verilmiştir.

⁴⁴⁵ Breslin, “Exploring Constitutional Fucntionality”, s. 50.

noktasında, model teşkil etmektedir.⁴⁴⁶ ABD Anayasası'nın başlangıcı, Birleşik Devletler'in kuruluş kodlarını, federal devletin temel dayanaklarını, amaçlarını ortaya koyan ve ABD halkının birliğinin, bütünlüğünün sembolü olan bir metin olarak da değerlendirilebilir. Özellikle “mükemmel bir birlik” ve “ortak savunma” vurgularının birlik ve bütünlüğünü muhafaza eden bir ABD'nin tesis edilmesi amacından kaynaklandığı ifade edilebilir. Başlangıçta yer verilen dalet, huzur, özgürlük ve refah vurguları da liberal anayasacılık anlayışının temel kavramları olarak, kurulan devletin esas aldığı ideolojik bakış açısını ortaya koymaktadır. Netice olarak, muhtevastaki ilke ve değerler itibarıyla 1787 ABD Anayasası'nın başlangıcının, ABD halkı açısından devletin kuruluşunun, birliğin ve bütünlüğün sembolü olmasının yanı sıra, günümüz dünyasında yaygın hale gelmiş olan, modern liberal anayasacılığın temellerini oluşturan ilke ve değerlerin sembolleştiği evrensel bir metin olduğu belirtilebilir.

c. Başlangıcın Hukuki Değeri

ABD'li anayasa hukukçularının büyük bir kısmı, yürürlükte bulunan yazılı dünya anayasalarına öncülük eden ABD Anayasası'nın başlangıç kısmının hukuki değerden yoksun olduğu ve ABD Yüksek Mahkemesi (Supreme Court of USA) kararlarında nadiren ve fazla ayrıntıya girmeden başlangıca atıf yapıldığını belirtmektedirler.⁴⁴⁷ Ayrıca, ABD Anayasası'nın başlangıcının yanı sıra, bazı istisna başlangıçlar dışında, anayasa başlangıçlarının büyük bölümünün bağlayıcı hukuki gücünün bulunmadığı görüşünde birleşmektedirler.⁴⁴⁸ 1789 yılında kurulan ABD Yüksek Mahkemesi⁴⁴⁹ Anayasal denetimin başladığı 1803⁴⁵⁰ yılından 1990 yılına

⁴⁴⁶ 1787 ABD Anayasası'nın başlangıç kısmına benzer başlangıca sahip olan anayasalara en tipik örnek, 1853 tarihli Arjantin Anayasası'dır. Anılan anayasanın başlangıç kısmı, “Biz Arjantin ulusunun temsilcileri” biçiminde başlamakta ve ABD Anayasası'nın başlangıcında belirtilen, “özgürlük, refah, iç huzur, gelecek kuşaklar” gibi ifadelerin bütününe ihtiva etmektedir. Bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Argentina_1994?lang=en, 9 Nisan 2015.

⁴⁴⁷ Frosini, “The Role of Preambles”, s. 4.

⁴⁴⁸ Tom Ginsburg; Nick Foti; Daniel Rockmore, “We The Peoples. The Global Origins of Constitutional Preambles”, **George Washington International Law Review**, Vol. 46, Issue, 2, 2014, s. 308-309

⁴⁴⁹ Murat Sevinç, “Amerikan Yüce Mahkemesi”, **AÜSBFD**, C. 51 s. 1, 1996, 393.

kadar Eyalet kanunları hakkında 1073 adet, Federal kanunlar hakkında 138 adet aykırılık kararı vermiştir.⁴⁵¹ ABD Yüksek Mahkemesi, tarih boyunca, anayasa başlangıcına herhangi bir güç tanıma konusunda isteksiz davranmış⁴⁵² ve 1825'e gelinceye kadar verilen kararlarda başlangıç kısmına herhangi bir göndermede bulunmamıştır. 1825 ila 1990 yılları arasında ise, başlangıç kısmının adalet, genel refah ve özgürlükle ilgili ifadelerine, Yüksek Mahkeme yargıçları tarafından toplamda 24 defa ve çoğunlukla da karşı oy yazılarında gönderme yapılmıştır.⁴⁵³ Levinson, Yüksek Mahkemenin başlangıç kısmına gönderme yaptığı ilk davanın, bir eyaletle Federal Hükümet arasındaki ihtilaftan kaynaklanan, 1793 yılındaki *Chisholm v. Georgia* davası olduğunu belirtmektedir.⁴⁵⁴ Bu davada hem baş yargıç Jay hem de yargıç Wilson, başlangıçta yer alan; "özgürlüğün kazanımlarını koruma" sözüne vurgu yapmak suretiyle başlangıcı, anayasanın yorumu için kullanmıştır. Wilson daha çok eyalet ve Federal Hükümet arasındaki ilişkiyi açıklama amaçlı görüşünde başlangıca göndermede bulunurken şu ifadeleri kullanmıştır:

*"(...) Böylece, mükemmel bir birlik kurmak, adaleti tesis etmek, iç huzuru sağlamak, ortak savunmayı gerçekleştirmek ve özgürlüğün nimetlerini korumak için, bütün Georgia halkının da aralarında bulunduğu o insanlar, yürürlükteki anayasayı yaptı (...)"*⁴⁵⁵

Baş yargıç ise, eyaletin görevini analiz etme hususundaki görüşünde, başlangıçta yer alan amaçlara gönderme yapmıştır:⁴⁵⁶

⁴⁵⁰ Kaboğlu, **Anayasa Yargısı**, s. 14; Yazılı anayasacılık ve "başlangıç" uygulamasında olduğu gibi, anayasa yargısının da anavatanı ABD'dir. Yasaların anayasa'ya uygunluğunun yargısal denetimini (Judicial Review) ilk kez gerçekleştiren kişi ise, 1803'teki *Marbury v. Madison* davasının yargıcı olan "John Marshall"dır. Bkz. O. Korkut Kanadoğlu, "Yeni Anayasa Arayışları ve Karşılaştırmalı Hukuk Bağlamında Anayasa Mahkemesi", **Anayasa Yargısı Dergisi**, C.25, 2008, s. 61; Sevinç, "Amerikan Yüce Mahkemesi", s. 394.

⁴⁵¹ Hasan Tunç, **Karşılaştırmalı Anayasa Yargısı (Denetimi Kapsamı ve Organları)**, Ankara, Yetkin yay., 1997, s. 98.

⁴⁵² Milton Handler; Brian Leiter & Carole E. Handler, "A Reconsideration of the Relevance and Materiality of the Preamble in Constitutional Interpretation"(Bundan sonra bu yayın; "Preamble in Constitutional Interpretation" olarak anılacaktır), **Cardozo Law Review**, Vol. 12, 1990, p. 119.

⁴⁵³ Frosini, "The Role of Preambles", s. 6; Handler; Leiter & Handler, "Preamble in Constitutional Interpretation", s. 120-121, Dipnot 14.

⁴⁵⁴ Aktaran; Sanford Levinson, "Do Constitutions Have a Point? Reflections on "Parchament Barriers" and Preambles", **Social Philosophy and Policy's Jurnal**, Vol., 28, Issue 1, January 2011, p. 157. 150-178.

⁴⁵⁵ **ABD Yüksek Mahkemesi, Chisholm v. Georgia**, 419 US, (1793), (Çevrimiçi) <http://caselaw.ls.findlaw.com /scripts/getcase.pl?court=US&vol=2&invol=419>, 3 Nisan 2015.

⁴⁵⁶ Frosini, "The Role of Preambles", s. 4.

*“(...) Şimdi anayasaya dönelim. Halk orada, kendi kuruluş tasarısını kapsayan altı amacı ilan ediyor; 1. Daha mükemmel bir birlik kurmak. 2. Adaleti tesis etmek. 3. İç huzuru sağlamak. 4. Ortak savunmayı gerçekleştirmek. 5. Genel refahı geliştirmek. 6. Kendimiz ve gelecek kuşaklarımız için özgürlüğün nimetlerini korumak(...)”*⁴⁵⁷

Yüksek Mahkemenin bu kararı incelendiğinde, başlangıcın anayasayı yorumlamada bir araç olarak kullanıldığı görülmekle birlikte, doğrudan başlangıç ifadesi kullanılmadan, atıf yoluyla başlangıçta düzenlenen ilkelerin, “halkın anayasada ilan ettiği amaçlar” biçiminde belirtilmesi suretiyle, başlangıç kısmını, ABD Anayasasının bir parçası olarak kabul ettiği ifade edilebilir.

Yüksek Mahkemenin başlangıç kısmına gönderme yaptığı diğer bir dava da 1840 yılında karara bağladığı, *Holmes v. Jennison* davası olarak belirtilebilir. Bu davada Yargıç Tanney’in anayasa belgesinde yazılı bulunan bütün metnin gerekliliğine ilişkin ifadesi şöyledir:

*“(...)Birleşik Devletler Anayasasının yorumlanmasında kullanılan her ifade anayasanın gücüne ve anlamına uygun olmalıdır; anayasanın bütününden açıkça anlaşılacağı üzere, hiçbir kelime gereksiz kullanılmamış ve lüzumsuz yere anayasaya eklenmemiştir (...)”*⁴⁵⁸

Yargıç Tanney’in kullandığı ifadelerden anayasanın, başlangıç kısmını da içeren bir bütün teşkil ettiğini ve başlangıç kısmının, anayasanın yorumlanmasında kullanılabilecek bir metin olduğu neticesi ortaya çıkmaktadır. . Yüksek Mahkemenin 1946 yılındaki *Richfield v. State Board*⁴⁵⁹ kararında da benzer şekilde, Anayasadaki her kelimenin üzerinde iyice düşünülmüş olduğuna, anayasanın gücüne tam olarak sahip olduğuna ve her bir kelimenin gerekli ve anlamlı olduğuna vurgu yapmıştır.⁴⁶⁰ Yüksek Mahkemenin *Chisholm v. Georgia* kararında olduğu gibi bu kararlarından da, başlangıç kısmının, bağımsız hukuki bir değere sahip olmasa da anayasa belgesinde yer alan diğer düzenlenmeler gibi, anayasanın bir parçası olarak görüldüğü neticesine ulaşılabilir.

⁴⁵⁷ ABD Yüksek Mahkemesi, *Chisholm v. Georgia*

⁴⁵⁸ ABD Yüksek Mahkemesi, *Holmes v. Jennison* 39, US, (1840) kararı için, bkz. (Çevrimiçi) <http://caselaw.ls.findlaw.com/scripts/getcase.pl?court=US&vol=39&invol=540>, 5 Nisan 2015.

⁴⁵⁹ ABD Yüksek Mahkemesi, *Richfield v. State Board*, 69, US, (1946) kararı için, bkz. (Çevrimiçi) <https://www.law.cornell.edu/supremecourt/text/329/69>, 6 Nisan 2015..

⁴⁶⁰ Frosini, “The Role of Preambles”, s. 4-5; *Holmes v. Jennison* 39, US, (1840) kararı için, bkz. (Çevrimiçi) <http://caselaw.ls.findlaw.com/scripts/getcase.pl?court=US&vol=39&invol=540>, 5 Nisan 2015.

ABD Yüksek Mahkemesi gerçekten de başlangıca anlam yükleme konusunda çok cimri davranmış ve yargısal denetimde ölçü norm olarak kesinlikle başlangıç kısmını işletmemiştir. Örneğin, egemenliğin halka ait olduğunu belirtmek için sık sık “Biz Birleşik Devletler halkı” ifadesini referans almakta, fakat bu ifadeyi, anlatıma zenginlik katan bir retorik olarak kullanmaktan öteye geçmemektedir.⁴⁶¹ Nitekim 1898 yılındaki *U.S. v. Boyer* davasında Yüksek Mahkeme, başlangıç kısmının, Federal Hükümet’e anayasal hükümlerce açık bir biçimde tanınan yetkileri genişletemeyeceğini belirterek normatif bir etkisinin olmadığını vurgulamıştır⁴⁶².

Yüksek Mahkeme, 1905 yılında, anayasanın başlangıcına dayanılarak açılan kişisel bir hak talebiyle ilgili, *Jacobson v. Massachusetts* davasında bu defa daha vurgulu biçimde, başlangıç kısmının bağlayıcı bir hukuki niteliği olmadığına hükmetmiştir⁴⁶³:

*“Birleşik Devletler Anayasasının başlangıcı tarafından korunan hakların ihlal edilmesine ilişkin, Massachusett yasasının özel bölümü olan öneriyi uzunca tartışmaya girmeden geçiyoruz. Halkın, Anayasada düzenlenen genel amaçlarını belirtmesine rağmen başlangıç, kesinlikle Birleşik Devletler hükümetini veya hükümet organlarından herhangi birini bağlayıcı bir güç kaynağı olarak kabul edilemez. Bu tür güç kaynakları sadece, anayasanın bütününde açıkça belirtilenler ve onların benzer şekilde işaret ettikleri olabilir. Dolayısıyla, anayasanın hedeflerinden biri olarak ilan edilen, “özgürlüğün nimetlerini korumak”, tamamıyla Birleşik Devletler otoritesi ve bağımsız yargının yetkisinde olmasına rağmen (...) başlangıç göz ardı edilmezse, bir kısım yetkinin devrinin ifadesi olarak görülebilir veya bir kısım yetki düzenli biçimde ondan çıkarılabilir”*⁴⁶⁴.

Bu davada zorunlu çiçek aşısı olmayı reddettiğinden dolayı tutuklu bulunan davalı, Massachusetts Eyaleti yasama meclisi tarafından kabul edilen zorunlu çiçek aşısı ile ilgili kanunun anayasanın başlangıç kısmında belirtilen, “özgürlüğün nimetleri (*blessings of liberty*)” ifadesiyle korunan kişisel haklarla çeliştiğini iddia etmiştir.⁴⁶⁵ Bu iddiayı uygun bulmayan Yüksek Mahkeme yargıcı Harlan, yukarıda da görüldüğü üzere, anayasada tesis edilen ve buyrulan genel amaçları belirtiyor olsa

⁴⁶¹ Handler; Leiter & Handler, “Preamble in Constitutional Interpretation”, s. 119-120

⁴⁶² Frosini, **Constitutional Preambles**, s. 55; “The Role of Preambles”, s. 6.

⁴⁶³ Frosini, **a.g.e.**, s. 5.

⁴⁶⁴ Amerikan Yüksek Mahkemesi, **Jacobson v. Massachusetts**, 197 US, (1905), kararı için, bkz. (Çevrimiçi) <http://caselaw.ls.findlaw.com/scripts/getcase.pl?court=US&vol=197&invol=11>, 3 Nisan 2015.

⁴⁶⁵ Craig R. Ducat, **Constitutional Interpretation**, 9th ed.F, Wadsworth Cengage Learning, Boston, 2009, s. 363.

da, başlangıç kısmının bağlayıcı bir kaynak olarak telakki edilemeyeceğini vurgulamıştır. Yargıç Harlan verdiği kararlar, başlangıç kısmının asli güç kaynağı (ölçü norm) niteliğinde normatif bir değeri olmadığını, dolayısıyla anayasaya uygunluk denetiminde kullanılamayacağını açık bir biçimde ortaya koymuştur. Yüksek Mahkeme kararlarında yer alan birçok karşı oy görüşünde başlangıç kısmına gönderme yapıldığı görülmektedir. Yargıç Stevens'in karşı oy görüşünün yer aldığı 1995 tarihli *U.S. Terms Limits, Inc. v. Thomson* kararı, bu tip kararların en bilinen örneği olarak göze çarpmaktadır. Bu karara, Arkansas Eyaletinden seçilen Senatörlerin görevini iki yıl olarak sınırlandıran 1874 Arkansas Anayasası'nın 73. değişikliği⁴⁶⁶ konu edilmiştir. Yargıç Stevens, uzun görüşünü aşağıdaki ifadelerle sonlandırmıştır:

*“Uygun biçimde onaylanmayan bir Anayasa değişikliğinde, izinli özel Eyaletler Kongreye yönelik kendi sınırlamaları vasıtasıyla, Kurucular tarafından planlanmış olan yapıyı, dolayısıyla, Anayasamızın başlangıcında yer alan ifadede tasarlanmış olan “daha mükemmel bir birlik” oluşturma yapısını aşındıracaktır”*⁴⁶⁷.

Kararlardan da anlaşılacağı gibi, ABD Yüksek Mahkemesi, başlangıç kısmını bir yorum aracı olarak kullanmakta ve anayasaya uygunluk denetiminde başlangıca bağlayıcı hukuki bir değer atfetmemektedir. Karşı oy görüşünde başlangıç kısmına bağlayıcı bir hukuki statü kazandırılmak istenmiş olsa da, Yüksek Mahkemenin kararlarında bu yönde bir eğilim görülmemektedir. Anayasa hukukçusu Daniel Himmerfarb'a göre, başlangıca gönderme yapılan kararlarda ortaya çıkan genel kanı, Yüksek Mahkemenin bu tür davalarda ilk olarak karar verdiği, sonra da kendi kararına uygun bir başlangıç hedefi seçtiği yönündedir. Himmerfarb, karar ne olursa olsun Yüksek Mahkeme'nin uygulamasının genel olarak bu tarzda olmasını, başlangıçta belirtilen hedeflerin muğlâk ve tutarsız oluşuna bağlamaktadır.⁴⁶⁸ Max Handler'in de aralarında olduğu bazı yazarlara göre ise, Yüksek Mahkeme, kuralların yorumlanmasında başlangıç kısmını bir araç olarak sınırlı bir biçimde kullanmaktadır. Yine zikredilen yazarlar, anayasa başlangıcının bağımsız bir güç

⁴⁶⁶ 1874 Arkansas Anayasası'nın ilgili maddesinin İngilizce menü için bkz. (Çevrimiçi) <http://www.arkleg.state.ar.us/assembly/Summary/ArkansasConstitution1874.pdf>, 8 Nisan 2015.

⁴⁶⁷ ABD Yüksek Mahkemesi, *U.S. Terms Limits, Inc. v. Thomson*, 514 US, 779 (1995), (Çevrimiçi) <https://www.law.cornell.edu/supct/html/93-1456.ZO.html>, 8 Nisan 2015.

⁴⁶⁸ Aktaran; Frosini, “The Roles of Preambles”, s. 6.

kaynağı olarak kabul edilmediği, anayasanın yorumlanmasında başlangıca olan güvenin neredeyse bitirildiği görüşündedirler.⁴⁶⁹

Bazı yazarlar ise, başlangıç kısmına daha önemli bir rol verilmesi gerektiği görüşündedirler. Örneğin Raymond Marcin, anayasaya aykırı kürtaç yasalarını hükümsüz kılmak için başlangıçta yer verilen; “kendimiz ve geleceğimiz için özgürlüğün nimetlerini korumak” ifadesinin dikkate alınması gerektiğini ileri sürmektedir. Gilbert Carrasco ve Kongre üyesi Peter Rodino da başlangıcın anayasal güçte olmamasının, anayasanın yorumlanmasında göz ardı edileceği anlamına gelmeyeceğini, bilakis, anayasal yorumlamada merkez konumda olması gerektiği görüşündedirler.⁴⁷⁰ Roach da başlangıç kısmının kanunların veya anayasanın yorumlanmasında bir araç olarak kullanılabileceğini belirtmektedir.⁴⁷¹

ABD Yüksek Mahkemesinin başlangıç kısmına göndermede bulunduğu kararlar dikkate alındığında, yasaları yorumlarken uyguladığı metoda ilişkin verilere de ulaşmak mümkün görünmektedir. Yorumlama metodu, teleolojik (amaçsal) yorum ahlâkına dayalı olan ABD Yüksek Mahkemesi⁴⁷², bu doktrin gereğince ve başlangıçtaki ifadelerin soyut ve muğlâk oluşundan hareketle, yasa koyucunun takdir yetkisine müdahale etmekten kaçındığı ve başlangıç kısmını bu doğrultuda değerlendirdiği ifade edilebilir

2. 1958 Tarihli Fransa Anayasası’nın Başlangıcı

a. Fransa’nın Yazılı Anayasa Tarihi

1787 ABD Anayasası, uygulamaya geçen ilk yazılı anayasa olarak, Amerika Kıtası’nda liberal anayasacılık hareketlerine öncülük ederken, Avrupa Kıtasında ise bu rolü, 1791 tarihli Fransa Anayasası üstlenmiştir. 1787 ABD Anayasası’nın

⁴⁶⁹ Aktaran; Frosini, **Constitutional Preambles**, s. 53.

⁴⁷⁰ Frosini, **a.g.e.**, s. 53-54.

⁴⁷¹ Aktaran; Roach, “The Uses and Audiences”, s. 154.

⁴⁷² Bakır Çağlar, “Anayasa Yargısında Yorum Problemi ve Karşılaştırmalı Analizin Katkıları”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, C.2, 1985, s. 169, 190-192; Teleolojik yorum metoduna göre; Kanunları benimsemek, onlardaki sözcükleri benimsemek değil, anlam ve amaçlarını benimsemektir. Patrick Melin, *Gesetzesauslegung in den USA und in Deutschland*, Studien zum ausländischen und internationalen Privatrecht 137, Max-Planck-Institut für ausländisches und internationales Privatrecht (Hrsg.), Mor Siebeck, 2005, Tübingen’den aktaran; Bertil Emrah Oder, **Anayasa Yargısında Yorum Yöntemleri**, İstanbul, Beta yay., 2010, s. 102-103.

oluşum sürecinde yaşanan tecrübelerin 3 Eylül 1791 tarihli ilk Fransız Anayasası'nı, ABD Eyaletlerinin anayasalarında düzenlenen bazı hükümlerin de 1789 tarihli Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'ni (1789 Haklar Bildirgesi) büyük ölçüde etkilediği genel kabul gören bir görüştür. Ancak, ABD Anayasası kuvvetler ayrılığını katı bir biçimde düzenlerken, Fransa'daki ilk uygulamada yasama organı, yürütme ve yargı organlarından daha üstün tutulmuş ve ABD'deki federal devlet sistemi yerine, üniter bir sistem benimsenmiştir.⁴⁷³ Fransa'da yasamanın üstünlüğünü esas alma düşüncesi esasen, kuvvetler ayrılığını tesis etme ve iktidarın monark aleyhine sınırlanmasını sağlama amacından kaynaklanmaktadır. Zira, 1789 Haklar Bildirgesi'nin 16. maddesinde bu amaçtan bahisle; *“insan haklarının sağlanmadığı ve kuvvetler ayrılığının belirlenmediği toplumlar asla, anayasaya sahip değildirler”*⁴⁷⁴ denmektedir. Fransız Anayasalarının temeli olan bu ilke, iktidarın tek elde toplanmasına dayalı mutlak monarşi sistemine karşı çıkışın somut bir ifadesi olup, hükümdarın yetkilerinin bölünerek sınırlandırılmasını hedeflemiştir.⁴⁷⁵

1791 tarihli Fransa Anayasası, iki yıl gibi kısa bir süre yürürlükte kalmıştır. 1875'te Üçüncü Fransız Cumhuriyeti kurulana kadar geçen süre içerisinde ise, en az on beş rejim değişikliği ve on üç yazılı anayasanın yapıldığı Fransa'da, hızlı ve katı bir değişim/dönüşüm süreci yaşanmıştır.⁴⁷⁶ Bu tarihsel süreç boyunca Fransa'da dört devrim gerçekleşmiş, iki defa askeri darbe ve üç defa da dış müdahale meydana gelmiştir⁴⁷⁷. Yaşanan bu siyasi ve toplumsal dönüşümler, 1789 devriminden beri Fransa'nın sancılı bir Anayasa tarihi olduğunu göstermektedir.

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Fransa'da Dördüncü Cumhuriyet kurulmuş ve 1946 Anayasası yapılmıştır. Fransız sömürgesi olan Cezayir'de yaşanan gelişmeler sonrasında ortaya çıkan siyasi ve askeri kriz, Fransız sömürgeciliğinin ve Dördüncü Fransız Cumhuriyeti'nin sonunu getirmiştir. 1958 yılında Fransa'da,

⁴⁷³ Flanz, **XIX. Asır Avrupasında Anayasa Hareketleri**, s. 31.

⁴⁷⁴ Turhan, “Anayasa ve Anayasacılık”, s. 6.

⁴⁷⁵ Kaboğlu, **Genel Esaslar**, s. 4

⁴⁷⁶ Cem Eroğlu, **Çağdaş Devlet Düzenleri-İngiltere, Amerika, Fransa, Almanya** (Bundan sonra bu eser, “Çağdaş Devlet Düzenleri” olarak anılacaktır), Ankara, Kırılmaç Yay., 2006, s. 143.

⁴⁷⁷ Maurice Duverger, **Les Constitutions de la France**, Paris, PUF, 1964, s. 39'dan aktaran; Ertuğrul Cenk Gürcan, “1791 ve 1793 Fransız anayasaları'na İlişkin Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme”, **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C.13, S. 3, 2011, s. 185.

Beşinci Fransız Cumhuriyeti kurulmuş, bu yeni yönetimin kurucu belgesi olarak da 1958 tarihli Fransa Anayasası yapılmıştır.⁴⁷⁸

b. Başlangıcın Sembolik Değeri

1958 Fransa Anayasası, yirmi dört defa değişikliğe uğramış olmakla birlikte, 1875 tarihli Üçüncü Cumhuriyet Anayasası'ndan sonraki en uzun süreli anayasa olarak, 5. Fransız Cumhuriyeti'nin temel kanunlarını düzenlemiştir. Fransa anayasalarının çoğunluğuna başlangıç metni konulmuştur. 1814, 1815 veya 1852 Fransız anayasalarının başlangıçları, ilan edilen anayasanın hangi saiklerle hazırlandığına dair bir açıklama içerirken; 1791, 1793, 1795, 1848, ve 1946 gibi anayasaların büyük çoğunluğunun başlangıçları ise, 1789 Haklar Bildirgesi'ni ihtiva etmekteydi. Fransa Anayasalarından sadece, 1875 tarihli III. Cumhuriyet Anayasası'nda başlangıç metnine yer verilmemiştir.⁴⁷⁹

Fransız Anayasacılığında, 1789 Haklar Bildirgesi'nin anayasa başlangıcına yerleştirilmesi bir gelenektir. Haklar Bildirgesi'nin tamamıyla sembolik bir değerde görülmesine ve hiçbir davada önem atfedilecek bir belge olmamasına sebep olan bu durum, anayasada, anayasal bir denetim sisteminin düzenlenmemiş olmasından ve dahası böyle bir denetim sisteminin temenni olarak kalmış olmasından kaynaklanmıştır⁴⁸⁰. Nitekim, 1958 Anayasası'nın yürürlük dönemine gelinceye kadar Fransa'da yasaların anayasaya uygunluğunun denetimi yapılmamıştır.⁴⁸¹

1958 Fransa Anayasası'nın başlangıç kısmı, çok uzun bir metin olmasa da gönderme yaptığı anayasal metinlerin muhtevaları dolayısıyla çok geniş bir kapsama sahiptir. Bu geniş kapsamı dolayısıyla, 1958 Fransa Anayasası başlangıcı, doktrinde “matruşka bebeği”ne benzetilmektedir.⁴⁸² Zira, aşağıda da görüleceği üzere, anılan başlangıç kısmı, 1789 Hakları Bildirgesi'nin yanı sıra, 4. Cumhuriyet'i kuran 1946

⁴⁷⁸ Robbers, **Encyclopedia of The World Constitutions**, s. 317.

⁴⁷⁹ Marie Pierre Granger, “The Preamble(s) of the French Constitution: Content, Status, Uses and Amendment” (Bundan sonra bu yayın; “The Preamble(s) of the French Constitution” olarak anılacaktır), **Acta Juridica Hungarica**, 52, No 1, 2011, s. 3.

⁴⁸⁰ Granger, **a.g.e.**, s. 3.

⁴⁸¹ Kaboğlu, **Genel Esaslar**, s. 5.

⁴⁸² Frosini, **Constitutional Preambles**, s. 64.

tarıhli Fransa Anayasası'nın başlangıcına ve 2004 Çevre Sözleşmesi'ne gönderme yapmaktadır. 5. Cumhuriyet Anayasası'nın hazırlık aşamalarında anayasayı hazırlayan Danışma Komitesi, yasa koyucu için bir sınırlama oluşturabileceği ve acil olarak çıkarılması gereken birçok yasanın çıkmasını zorlaştıracak kaygısıyla başlangıç metnine hukuki değeri tanınmaması düşüncesindeydi. Bu nedenle de anayasanın 34. maddesine eklenmek istenen; “Başlangıçta belirlenen bireysel ilkelere ve genel ilkelere saygı” ifadesiyle yasama organını sınırlandırmaya yol açacak öneri reddedilmişti. Bu önerinin reddedilmesinin diğeri bir önemli nedeni de, 1789 Haklar Bildirgesi ve 1946 4. Cumhuriyet Anayasası'nın başlangıcının anayasallık blokuna dâhil edilmek suretiyle, anayasa yargısında ölçü norm olarak kabul edilmesinin, “yargıçlar yönetimi”ne yol açabileceği hususunda duyulan kaygıydı.⁴⁸³ Kurucular arasındaki bu tartışmaların ardından aşağıdaki metin, 1958 Fransa 5. Cumhuriyeti Anayasası'nın başlangıcı olarak düzenlenmiştir:

*“Fransız halkı, 1789 Bildirgesi'nde tanımlanan, 1946 Anayasasının başlangıç kısmında teyit edilip tamamlanan insan haklarına ve milli egemenlik ilkelerine, aynı şekilde 2004 Çevre Şartında belirtilen hak ve ödevlere bağlılığını resmen ilân eder. Bu ilkeler ve halkların kendi kaderlerini serbestçe belirlemeleri esası gereğince, Cumhuriyet, kendisine katılma iradesini beyan eden deniz aşırı ülkelere özgürlük, eşitlik ve kardeşlik ortak idealine dayanan ve bu ülkelerin demokratik gelişmelerini sağlayacak yeni kurumlar sunar”*⁴⁸⁴

Görüldüğü üzere, 1958 Fransa Anayasası'nın başlangıç kısmı iki paragraftan oluşan edebi bir üslupla yazılan sembolik bir metin izlenimini vermektedir. Başlangıcın ikinci paragrafında belirtilen özgürlük, eşitlik ve kardeşlik gibi ortak idealler ve değerler, metnin sembolik niteliği ortaya koyan ifadelerdir. Ancak başlangıcın ilk paragrafında 1789 Haklar Bildirgesi, 1946 Fransa Anayasası'nın başlangıç metnine ve 2004 Çevre Sözleşmesine bağlılığa yapılan gönderme, başlangıç metninin aynı zamanda, hukuki bağlayıcılığına da işaret etmektedir.⁴⁸⁵

⁴⁸³François Luchaire; Jerard Conac, “La Constitution de la République Française” **Economica**, 2e., Ed., Paris, 1987'den aktaran; Nalbant, “Anayasa Başlangıçlarının Hukuki Değeri”, s. 148.

⁴⁸⁴1958 Fransa Anayasası ve başlangıç kısmının Türkçe metni için, bkz. (Çevrimiçi) <http://yenianayasa.tbmm.gov.tr/docs/Fransa-TR%284.10.1958%29.pdf>, 9 Nisan 2015.

⁴⁸⁵2004 Çevre sözleşmesine yapılan atıf, 2005 yılında Anayasada yapılan revizyon sonrasında eklenmiştir. Bkz. : Granger, “The Preamble(s) of the French Constitution”, s. 3, dipnot 9.

1958 Anayasası'nın başlangıcında gönderme yapılan 1946 Fransa Anayasası'nın başlangıç metni⁴⁸⁶, esasında, 1789 Haklar Bildirgesin güncellenmiş bir biçimidir. Muhtevasına bakıldığında, uzun bir sosyal ve ekonomik haklar listesi ihtiva ettiği aşikâr olan bu başlangıç kısmı, anayasanın hedefini, sosyalist ve bireysel devrimi tesis etme biçiminde belirtmiştir. Netice olarak, 1946 Fransa Anayasası'nın başlangıcının, "Sovyetler Birliği sosyal düzlemi" ile Anglo-Amerikan hukuk

⁴⁸⁶ Oldukça uzun ve detaylı bir muhtevaya sahip olan 1946 Fransa Anayasası'nın başlangıcı şöyledir:
"Özgür ulusların insan kişiliğini kendilerine köle etmeye ve saygınlığını düşürmeye kalkışmış olan rejimlere karşı kazandıkları zafer ertesinde Fransız Uluğu her insanın İrk, din ve inanç farkı gözetilmeksizin devronulamaz ve kutsal haklara sahip olduğunu yeniden ilân eder. 1789 tarihli haklar bildirgesinde yazılı, insan ve vatandaş hak ve özgürlükleri ile Cumhuriyet kanunlarınınca tanınmış bulunan ana prensipleri resmen teyit eder.
Bundan başka, aşağıdaki siyasal ve ekonomik ve sosyal prensiplerin devrimiz için bilhassa lüzumlu olduklarını da ilân eder.
Kanun, teknil sahalarda, kadına erkeğinkilere eşit haklar sağlar.
Hürriyet lehinde hareketinden ötürü zor gören herkes Cumhuriyet arazisi üzerinde sığınma hakkına sahiptir.
Herkes çalışmak ödevinde olup bir işe yerleştirilmek hakkına sahiptir. Hiç kimse, menşei, fikirleri veya inanışları yüzünden çalışmasında veya işinde zararandırılmaz.
Her kişi, haklarını ve menfaatlerini sendika faaliyetile savunabilir ve dilediği sendikaya katılabilir.
Grev hakkı, onu düzenleyen kanunlar çerçevesi içinde kullanılır. H«t işçi temsilcileri marifetile iş şartlarının toplulukla tesbitine ve teşebbüslerin yönetimine iştirak eder.
İşletilmesi bir milli kamu hizmeti veya bir fiili tekel vasıflarına sahip olan veya bu vasıfları kazanan her mülk, her teşebbüs topluluğun mülkiyetine girmek' lâzımdır.
Millet ferde ve aileye Millet ferde ve aileye gelişmek için lüzumlu şartları temin eder. Herkese, ve bilhassa çocuğa, anaya ve yaşlı işçilere sağlık korumayı maddi güvenliği, dinlenme ve eğlenceleri temin eder. Yaşı, beden veya abl hali, ekonomik durumu sebebiyle çalışamayacak halde bulunan her insan, topluluktan münasip yaşama imkânları elde etmek hakkına sahiptir.
Millet, milli musubetlerden husule gelen külfetler karşısında teknil Fransızların dayanışmasını ve eşitliğini ilân eder.
Millet, öğrenimden, mesleki yetişmeden ve Eğitimden çocuğun ve bü yükün eşit olarak faydalanmalarını temin eder. Kamu öğretiminin her derecede bedava ve lâyük olarak teşkilâtlandırılması bir Devlet ödevidir.
Geleneklerine sadık olan Fransız Cumhuriyeti, Devletler arası Hukuk kaidelerine uyar. Fetih maksadile hiçbir harbe girişmeyecek ve kuvvetlerini hiçbir zaman her hangi bir milletin hürriyetine karşı kullanmayacaktır.
Karşılıklılık şartı ile Fransa barışın kurulması ve korunması için gerekli egemenlik tahditlerine razıdır.
Deniz aşırı Milletlerle birlikte Fransa ırk ve din farkı gözetilmeksizin hakların ve ödevlerin eşitliği üzerine kurulmuş bir birlik meydana getirir.
Fransız birliği, medeniyetlerini geliştirmek, refahlarını artırmak ve güvenliklerini sağlamak maksadile kaynaklarını ve gayretlerini birleştiren veya ahenkeştiren Milletlerden ve haklardan mürekkeptir.
Taamüü vazifesine sadık olarak Fransa, yetiştirmek görevini üzerine aldığı kitleleri kendi kendilerini idare etmek ve kendi işlerini demokrasiye uygun bir tarzda yürütmek, Hürriyetlerine ulaştırmak kararındadır; keyfiliğe dayanan her türlü sömürgecilik sistemini bertaraf ederek kamu ödevlerine eşit surette girmegi ve yukarıda ilân veya tasvip olunan hakların ve hürriyetlerin tek başlı veya toplulukla kullanılmasını herkese sağlar". Bkz. Bülent Nuri Esen, "Fransa Cumhuriyeti Anayasası (1946)", s. 1-2; Lütfi Duran, "Fransa Cumhuriyeti Anayasası", İÜHFİM, C.16, s.1-2, 1950, s. 533-534.

sistemlerine özgü, “bireysel hak ve özgürlüklere saygı” arasında bir sentez olarak düşünülmüş olduğu ifade edilebilir.⁴⁸⁷

c. Başlangıcın Hukuki Değeri

1958 Fransa Anayasası’nın başlangıcının hukuki değeri, gerek doktrinde gerekse de anayasa yargısında tartışılan bir konu olmuştur. Fransız doktrininde, başlangıçların ve 1789 Haklar Bildirgesi’nin hukuki değeri ile ilgili çeşitli görüşler öne sürülmüştür. Frosini’nin aktardığına göre örneğin; tanınmış Fransız hukukçulardan Carrê de Malberg ve Esmein, 1789 Haklar Bildirgesi’nin bir anayasaya benzemediğini ve felsefi mahiyette, ideolojik ve kültürel bir manifesto olduğu için, bağımsız bir hukuki değere sahip olmadığı görüşündedirler. 1958 Fransa Anayasası’nın başlangıç kısmının hukuki değeriyle ilgili olarak da iki görüş öne çıkmaktadır. Bunlardan birincisi, 1958 Anayasasının başlangıç kısmının, anayasanın esas yapısını ihtiva etmediği ve Fransız halkının halkoylamasında başlangıcı, anayasanın bir parçası olarak oylamadığı tezine dayanmaktadır. İkinci görüş ise, 1789 Haklar Bildirgesi’ne yönelik eleştiriye benzer şekilde; 1958 Anayasasının başlangıcının hukuk kurallarından ziyade, felsefi ilkeler ihtiva ettiği ve muğlâk bir muhtevaya sahip olduğu, dolayısıyla, hukuki bir değere sahip olmadığı yönündedir.⁴⁸⁸

Fransız Anayasa Hukukçusu Dominique Rousseau, öne sürdüğü iki argümanla yukarıdaki görüşleri eleştirmektedir. Rousseau’nun birinci argümanına göre; hem Anayasa hem de başlangıç birlikte referanduma sunulduğu için, hukuki olarak ikisi de eşit konumdadır. İkinci olarak da, anayasal denetim yetkisine sahip olan Anayasa Konseyi, sınırlandırma yapmaksızın başlangıç kısımlarında belirtilen bu tür harici ilkeleri, Anayasayla bir bütün olarak kabul etme hususunda, açık kapı bırakmıştır. Ayrıca, anayasanın yürürlükteki hükümlerinden çok az bir kısmı, hak ve özgürlüklere hasredilmiştir. İlk argüman dikkate alındığında, başlangıç kısmının Anayasal denetimde kullanılmasının engellenmesi durumunda, hak ve özgürlüklere

⁴⁸⁷ Frosini, “The Role of Preambles”, s. 7.

⁴⁸⁸ Frosini, **a.g.e.**, s. 7-8.

ayakırı hiçbir kanunun iptalinin asla mümkün olmayacağı sonucu ortaya çıkmaktadır.⁴⁸⁹ İkinci argüman ise, bu çalışmada yapılacak bilimsel ve hukuki tartışmadan sonra belirginleşecektir.

1958'den 1970'li yıllara gelinceye kadar yürürlükteki Fransa Anayasası, "Haklar ve Özgürlükler Sözleşmesi" biçiminde bir anayasa değil, bir "Güçler Ayrılığı Anayasası"dır. Dean Maurice Hauriou tarafından geliştirilen tipolojiyi kullanmak gerekirse, Fransa Anayasası -başlangıçta yer alan narin bir cenin⁴⁹⁰ hariç tutulursa- toplumsal görünümlü olmayan, siyasi bir anayasadır.⁴⁹¹

1970'li yıllar, Fransa'da anayasa hukuku açısından oldukça önemli dönemlerdir. Zira, 1971 yılında Fransa'da hakların korunması noktasında bir devrim gerçekleşmiş⁴⁹² yasaların anayasaya uygunluğunun gerçek manada denetimi, ilk defa yapılmaya ve anayasa başlangıcı, anayasal denetimde referans norm olarak kullanılmaya başlanmıştır.⁴⁹³ Böylelikle, "yasamanın üstünlüğü" ilkesine dayanan Fransız Cumhuriyet geleneğinden "anayasanın üstünlüğü"ne doğru bir dönüşüm yaşanmış ve hak ve özgürlükler, yasalar karşısında ilk defa korumaya alınmıştır.⁴⁹⁴ Nitekim 1958 Anayasası'yla, parlamentonun, içinde bulunduğu sınırlı çerçeveyi aşarak, geleneksel cumhuriyet düzenine dönmemesinin yolunu kapatmak için kurulmuş olan Fransız Anayasa Konseyi⁴⁹⁵, 1971'den itibaren zamanla bir Anayasa

⁴⁸⁹ Aktaran; Frosini, **a.g.e.**, s. 8.

⁴⁹⁰ Granger, 1958 Fransa Anayasası'nın başlangıcının gönderme yaptığı, 1789 Haklar Bildirgesi'nde ve 1946 Fransa Anayasası'nın başlangıcında belirtilen ilkeleri, anne rahminde gelişmesini sürdüren narin bir embriyoya (*a frail embryo in the 1958 Constitution Preamble*) benzetmiştir. Bkz. Granger, "The Preamble(s) of the French Constitution" s. 3-4.

⁴⁹¹ Granger, **a.g.e.**, s. 3-4.

⁴⁹² Granger, **a.y.**, s. 4.

⁴⁹³ Otto Pfersmann, "Concrete Review as Indirect Constitutional Complaint in French Constitutional Law: A Comparative Perspective (Bundan sonra bu yayın; "French Constitutional Law" olarak anılacaktır)", **European Constitutional Law Review**, Vol.6, Issue 02, June 2010, p 224.

⁴⁹⁴ Nalbant, "Anayasa Başlangıçlarının Hukuki Değeri", s. 134.

⁴⁹⁵ Fransa Anayasa Konseyinin örgütlenmesi, oluşumu, işleyişi, görev ve yetkileri 1958 Fransa Anayasası'nın 56-63. maddeleri ile 7 Kasım 1958 tarih, 58-1967 sayılı Organik Yasa (Yasama Meclislerinin, Anayasa Konseyinin oluşumu gibi, Anayasal kuralları ve kurumları belirlemek, genişletmek ve geliştirmek amacıyla çıkarılan nispeten daha önemli yasalar, organik yasa olarak belirtilmektedir.) hükümlerine göre düzenlenmiştir. Buna göre Konsey, a priori denetim yapan yüksek bir mahkeme ve danışma organıdır. Daha geniş bilgi için bkz. Muammer Oytan, "Fransa'da Anayasa Konseyinin Kuruluşu Görevleri ve İşleyişi Konusunda Bir İnceleme", **Amme İdaresi Dergisi**, s.13/3, Eylül 1980, s. 25-37; Musa Sağlam, "Anayasa Mahkemesinin "Anayasal Konumu" Üzerine Bir Değerlendirme", **Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, C.1, S.2, Aralık 2008, s. 73-77; 2008 yılında gerçekleştirilen Anayasa değişikliğiyle yapılan düzenlemeye göre; görülmekte olan bir dava esnasında yürürlüğe girmiş olan bir kanunun,

Mahkemesi gibi işlemeye başlamıştır⁴⁹⁶. Anayasal denetimde başlangıç kısımlarını referans alma hususunda da ilklerin yaşandığı bu dönemde, Anayasa Konseyi, göz ardı edilmiş bir konumda bulunan 1958 ve 1946 anayasalarının başlangıçlarını, aşağıda da görüleceği üzere, anayasallık blokuna dâhil etmeye başlamış, dahası, sınırsız ve açıklayıcı anayasal kaynaklara dönüştürmüştür.⁴⁹⁷

Fransız Anayasa Konseyi, anayasa başlangıcına ilk defa, 19 Haziran 1970 tarihli, uluslararası bir sözleşmenin anayasal geçerliliğine ilişkin kararında (DC 70-39) değinmiştir. Konsey yargısal denetimine; “*Anayasa, özellikle de başlangıç, 53, 54 ve 62. maddeler dikkate alındığında (...)*”⁴⁹⁸ biçiminde başlamış ve imzalanan sözleşmenin anayasaya aykırı olmadığına karar vermiştir. Konsey, daha sonraki bir dizi kararında da, yargısal denetimde başlangıcın tam olarak bağlayıcı bir hukuki değere sahip olduğunu açık bir biçimde belirtmiştir⁴⁹⁹. Anayasa Konseyi’nin özellikle, 16 Temmuz 1971 tarihli kararı, başlangıcın hukuki değerini tescillenmesi bakımından önemlidir. Konseyin, dernek kurma özgürlüğüne müdahale eden bir yasal düzenlemeye ilişkin bu kararında (DC 71-44)⁵⁰⁰ da “*Anayasa ve özellikle başlangıcı göz önünde bulundurulduğunda*” denilerek, başlangıç kısmının anayasaya dâhil olduğu, yine açık bir biçimde belirtilmiş, dolayısıyla, başlangıçta belirtilen veya referans alınan bütün normlar ve ilkeler anayasal açıdan zorunluluk ifade etmeye başlamıştır.⁵⁰¹

Anayasa’nın garanti altına aldığı hak ve özgürlüklerden birini ihlal ettiği iddiası söz konusu olduğunda, ilgili kanunun Anayasa Konseyine götürülebilmesine imkân tanımıştır. Dolayısıyla Fransız Anayasa Konseyine, klasik ön denetim yetkisinin yanı sıra, somut norm (a posteriori) denetimi yetkisi de tanınmış ve yürürlükteki bir kanun hükmünün iptal edilebilmesinin yolu açılmıştır. Bkz. Fatih Çelebi, “Fransa Millet Meclisi Üzerine”, **Yasama Dergisi**, S. 21, 2012, s. 55.

⁴⁹⁶ Eroğul, **Çağdaş Devlet Düzenleri**, s. 160.

⁴⁹⁷ Jacques Ziller, “National Constitutional Concepts in the New Constitution for Europe”, **European Constitutional Law Review**, Vol.1, Issue 02, June 2005, s. 266-267; Granger, “The Preamble(s) of the French Constitution”, p. 4; Benzer yönde bkz. Fendoğlu, “Bağımsız Ölçü Norm veya Destek Ölçü Norm Sorunu”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, C.19, 2002, s. 364-365.

⁴⁹⁸ Kararın orijinal metni için, bkz. (Çevrimiçi) <http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-con.-dc/decision-n-70-39-dc-du-19-juin-1970.7185.html>, 16 Nisan 2015.

⁴⁹⁹ Frosini, “The Role of Preambles”, s. 9.

⁵⁰⁰ Kararın orijinal metni için, bkz. (Çevrimiçi) <http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/francais/les-decisions/acces-par-date/decisions-depuis-1959/1971/71-44-dc/decision-n-71-44-dc-du-16-juillet-1971.7217.html>, 16 Nisan 2015.

⁵⁰¹ Otto Pfersmann, “French Constitutional Law”, s. 225- 226, dipnot, 5; Frosini, “The Role of Preambles”, s. 9

Karara konu olan olay, daha önce kurulup feshedilmiş bir derneğin, tekrar kurulmasına ilişkin bildirimin 9 Haziran 1970 tarihinde Paris Emniyet Müdürlüğü tarafından reddedilmesiyle başlamıştır. Emniyet Müdürlüğünün verdiği red kararını, Paris İdare Mahkemesi iptal etmiş, Fransa İçişleri Bakanlığı da bu gelişmeler üzerine 1901 tarihli Dernekler Kanununda değişiklik yapılması için girişimde bulunmuş ve neticede, anılan yasada değişiklik yapılmasına ilişkin yasa tasarısı hazırlanmıştır. 1901 tarihli kanunun ilk haline göre, Emniyet Müdürlüğü, kurulan derneğin yasaya aykırı olduğu kanaatine varırsa kapatılması için mahkemeye başvuruyordu. Mahkeme derneğin ulusal birliğe ve ulusal kurumlara karşı bir kuruluş olup olmadığını inceliyor ve yasaya aykırı bir tespit yaptığı zaman derneği kapatıyordu. Ancak Mahkemenin bu kararı, kurucuların kararıyla tüzel kişilik kazanmış olan derneğin tüzel kişiliğini ortadan kaldırmıyordu. Yapılmak istenen değişiklikle ise, daha önce feshedilen bir dernek yeniden kuruluyorsa veya ilk defa kurulan bir derneğin yasaya aykırı amaçlarla kurulduğuna ilişkin bir kanaat oluşmuşsa, Cumhuriyet Başsavcısı mahkemeye başvurarak, derneğin kuruluş bildiriminin kabulünün, yapılacak soruşturma neticeleninceye kadar ertelenmesini talep edebilecekti. Yapılacak soruşturma neticeleninceye kadar da tüzel kişilikten kaynaklanan hakları kullanamayacak, dolayısıyla, kamu otoritesi tarafından dernek kurma özgürlüğüne ağır bir müdahale söz konusu olacaktı.⁵⁰²

İlgili yasa tasarısı, Senato Başkanı tarafından anayasaya aykırı görülerek Anayasa Konseyi'ne taşınmış ve Konsey, “Anayasa ve özellikle başlangıcı göz önünde bulundurulduğunda” diyerek başladığı kararında, ilgili tasarının yukarıda değinilen değişik hükmünün anayasaya aykırı olduğu neticesine varmıştır.⁵⁰³ Ayrıca kararda aşağıdaki ifadeler kullanılmıştır:

*“(...) Cumhuriyet yasalarınca tanınan ve Anayasa başlangıcında doğrulanan temel ilkeler arasında dernekleşme özgürlüğünün varlığı da saptanmıştır; ki söz konusu ilke dernekleşme özgürlüğüne ilişkin, 1 Temmuz 1901 tarihli yasanın genel düzenlemesinin temelidir; ki bu ilke gereğince dernekler önceden bildirme yükümlülüğü dışında bir koşula bağlı olmaksızın özgürce kurulabilirler (...)”*⁵⁰⁴

⁵⁰² Aktaran; Nalbant, “Anayasa Başlangıçlarının Hukuki Değeri”, s. 134-135;

⁵⁰³ Frosini, “The Role of Preambles”, s. 9-10; Orgad, “The Preamble in Constitutional Interpretation”, s. 727; Granger, “The Preamble(s) of the French Constitution”, s. 4-5.

⁵⁰⁴ Nalbant, **a.g.e.**, s. 135

Böylece, 1958 Anayasası'nın başlangıcının hukuki değere sahip olduğu ve anayasanın ayrılmaz bir parçası olarak kabul edildiği bir kez daha, altı çizilerek teyit edilmiştir⁵⁰⁵. Konseyin bu kararının, Fransa Anayasa yargısındaki en önemli kararlardan birisi olduğu düşünülmekte, hatta bazı yazarlar tarafından Fransa'nın *Marbury v. Madison*"u olarak nitelenmektedir.⁵⁰⁶ Gerçekten bu önemli kararlar birlikte, Anayasa Konseyi, yürütme organına yönelik olarak, hakiki manada usulüne uygun bir denge ve kontrolün işlemesi bakımından, diğer devlet organlarına yardımcı bir kurum olmaya başlamıştır.

Anlaşılaacağı üzere, 1970'li yıllardan itibaren 1958 Anayasası'nın başlangıç kısmı, Fransız Anayasal denetimde etkin bir nosyon yüklenmiştir. Marta Savona tarafından yapılan ve Anayasal Araştırmalar ve Demokratik Kalkınma Merkezi tarafından yayımlanan bir araştırmada, 1975 ile 1991 yılları arasında Fransız Anayasa Konseyinin verdiği kararların yüzde 12'sinde 1789 Haklar Bildirgesi'ni, yüzde 7'sinde Cumhuriyet kanunlarında belirtilen temel ilkeleri ve yüze 1'inde ise 1946 Anayasasının başlangıcını referans olarak aldığı görülmektedir.⁵⁰⁷ Netice olarak, Fransız Anayasa Konseyi'nin 1971'den sonraki işleyişi dikkate alındığında 1787 ABD Anayasasının başlangıcından farklı olarak, 1958 tarihli Fransa

⁵⁰⁵ Orgad; Granger ve Nalbant, Fransız Anayasa Konseyinin bu kararını, Anayasa başlangıcına hukuki değer atfeden ve Fransa'da başlangıcın hukuki değeri hususunda yapılan tartışmaları sonlandıran ilk karar olarak nitelemiştir. Bkz.Orgad, "The Preamble in Constitutional Interpretation", s. 727; Granger, "The Preamble(s) of the French Constitution", s. 4-5; Nalbant, "Anayasa Başlangıçlarının Hukuki Değeri", s. 135; Bu kararın, başlangıcın hukuki değeri ile ilgili tartışmaları sonlandıran çok önemli bir karar olduğu kabul edilebilirse de, Frosini'nin de belirttiği ve yukarıda da değinildiği üzere, Konseyin 1958 Anayasası'nın başlangıcına hukuki değer tanıdığı ilk kararının, 19 Haziran 1970 tarihli kararı olduğu ifade edilebilir.

⁵⁰⁶ Orgad, "The Preamble in Constitutional Interpretation", s. 727.

⁵⁰⁷ Frosini, "The Role of Preambles", s. 9-10; Konsey'in yakın tarihte aldığı kararlarda da 1946 Anayasası'nın başlangıcını referans aldığı görülmektedir. Örneğin; Konsey göç, entegrasyon, yerleşme ve iltica ile ilgili yasal düzenlemelerle ilgili 1993 ve 2007 tarihli kararlarında, 1946 Anayasası'nın başlangıç kısmını referans almıştır. Kararların orijinal metinleri için, bkz. (Çevrimiçi) <http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/root/bank/download/93325DCa93325dC.pdf>; <http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/root/bank/download/2007557DCa2007557dC.pdf>, 17 Nisan 2015; Konseyin, Yerel Yönetimlerin Özel Öğretim Kurumlarının Yatırımlarına Yardım Koşulları Hakkında Kanun ile ilgili 1994 tarihli bir kararında da, 1946 Anayasası'nın başlangıcındaki laiklik ve eşitlik ilkelerini referans alınmıştır. Bkz. Kemal Gözler, "Fransız Anayasa Konseyi Kararları Kroniği", *AÜHFİD*, C. 44, s.1-4, 1995, s. 812-813.

Anayasası'nın başlangıç kısmının, bağlayıcı bir niteliğe sahip ölçü norm olduğu açıktır.⁵⁰⁸

Görüldüğü üzere, Anayasa Konseyi'nin kararlarından yola çıkılarak, 1789 Haklar Bildirgesi ve 1946 Fransız Anayasası, 1958 Anayasası'nın başlangıç kısmında yapılan gönderme vasıtasıyla bağlayıcı birer hukuk normu niteliğini kazanmış olduğu kolaylıkla ifade edilebilir. Böylelikle, Fransa uygulamasında, sadece yürürlükte bulunan 1958 Anayasasının başlangıcı değil, aynı zamanda, anılan bildirge ve başlangıç kısmı anayasallık blokuna dâhil edilerek denetim süreçlerinde ölçü alınan ilke ve değerler bütünü olarak kabul edilmiştir denilebilir.

3. 1949 Tarihli Federal Almanya Anayasası'nın Başlangıcı

a. Almanya'nın Yazılı Anayasa Tarihi

Modern dönem Alman yazılı anayasacılık tarihinde, yürürlüğe girmeyen 1849 tarihli Frankfurt⁵⁰⁹ Anayasası'nın yanı sıra, 1871 tarihli Bismark dönemi Almanya Anayasası önemli bir yer işgal etmektedirler.⁵¹⁰ Mutlak monarşiye dayalı yönetim sisteminin egemen olduğu dönemlerde yapılan ve otoriter-merkeziyetçi bir yapı öngören bu anayasaların kurduğu hukuk sistemi ve yönetim anlayışı, Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik çıkan Alman İmparatorluğu'nun yıkılması ile son bulmuş ve Almanya'da devletin biçimsel yapısı, Cumhuriyet olma yoluna girmiştir.⁵¹¹

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra yapılan 1919 tarihli Weimar Cumhuriyet Anayasası, Almanya'daki ilk demokratik cumhuriyet anayasası olarak, temel hak ve özgürlüklerin tanınması ve korunması noktasında, demokratik ve liberal düzenlemeler içermektedir.⁵¹² Ancak, Alman anayasa geleneğinde asıl dönüm noktasının, İkinci Dünya Savaşı sırasında yaşanan gelişmeler olduğu söylenebilir. Zira, İkinci Dünya Savaşı sırasında, "Nasyonal Sosyalistler" in, milyonlarca insanın

⁵⁰⁸Orgad, "The Preamble in Constitutional Interpretation", s. 727.

⁵⁰⁹Rudolf Mellinghof, "Federal Almanya Cumhuriyeti'nde Anayasa Şikayeti", **Anayasa Yargısı Dergisi**, C.26, 2009, s. 31.

⁵¹⁰Metin Kıratlı, **Alman Federal Anayasa Mahkemesi**, Ankara, AÜSBF yay., 1963, s. 10-15.

⁵¹¹Orhan Kürkçüer, "Federal Almanya Cumhuriyeti Anayasası ve Bu anayasayı Meydana Getiren Âmilleri", **İÜHF**, C.22, S.1-4, 1957, s. 92.

⁵¹²Yavuz Sabuncu, "Federal Almanya'da Anayasa Şikayeti", **AÜSBFD**, C.37, S.3, 1982, s. 140.

ölümüne sebebiyet veren politikaları, aşırı tepki uyandırmış ve 23 Mayıs 1949 tarihinde, savaş sırasında meydana gelen yıkıcı olaylardan derinden etkilenen kurucular tarafından, günümüzde yürürlükte olan 1949 tarihli Federal Almanya Anayasası yapılmıştır. Halk egemenliği, hukuk devleti ve insan hakları gibi, Alman anayasacılık geleneğinde mevcut bulunan ilkeleri devam ettiren bu anayasada, savaşın tahrip ettiği, insan onuru ve hukuk devletinin gereklerinin yanı sıra, federalizm ilkelerine aykırı anayasal değişikliklerin yapılamayacağı hususları, güvence altına alınmıştır.⁵¹³

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yapılan anayasalarla birlikte, özellikle sosyal ve ekonomik hak ve özgürlükler anayasal düzeyde tanınmaya ve korunmaya başlamıştır. Genel amacı, toplumdaki tüm kesimlerin hak ve özgürlüklerini güvence altına alma ve bu kesimleri siyasal iktidara ortak etme olan bu anayasalar, oluşturdukları kurumsallaşmış siyasi ve hukuki düzen vasıtasıyla, toplumdaki farklı kesimleri barıştıran belgeler olarak, birer toplumsal sözleşme niteliği ve işlevini kazanmışlardır⁵¹⁴. Yürürlükte olan 1949 tarihli Federal Almanya Anayasası da yukarıda değinildiği gibi, İkinci Dünya Savaşı sonrasında yapılan anayasaların genel özelliklerini taşıyan, liberal-demokratik anayasalardandır.

b. Başlangıcın Sembolik Değeri

Alman anayasaları içinde açık bir biçimde başlangıç (präambel) sözcüğünü kullanarak, ayrı bir başlangıç kısmına ilk defa yer veren Federal Anayasa, 11 Ağustos 1919 tarihli Weimar Anayasası'dır. Çalışmamıza konu olan yürürlükteki 1949 tarihli Federal Almanya Anayasası'nın başlangıcı ise, Federal Almanya Cumhuriyeti ile Demokratik Almanya Cumhuriyeti arasında, Almanya'nın birliğini sağlamak amacıyla 31 Ağustos 1990 tarihinde imzalanan Birlik Sözleşmesi'yle değişikliğe uğramış ve aşağıdaki halini almıştır:⁵¹⁵

“Tanrı ve insanlar karşısındaki sorumluluğunun bilincinde olan, birleşmiş bir Avrupa'nın eşit haklara sahip bir üyesi olarak, dünya barışına hizmet etme

⁵¹³ Robbers, *Encyclopedia of World Constitutions*, s. 338.

⁵¹⁴ Necmi Yüzbaşıoğlu, “Anayasa ve Ekonomi”, *GSÜHFD*, S.1, 2009, s. 4

⁵¹⁵ Hekimoğlu, “Federal Almanya Anayasası'nın Başlangıç Kısmı”, s. 122.

kararından ilham alarak özgür iradesiyle hareket eden Alman halkı, kendi kurucu yetkisini kullanarak, işbu anayasayı kabul etmiştir.

Kendi kaderini tayin haklarını serbestçe kullanan, Baden-Württemberg, Bavyera, Berlin, Brandenburg, Bremen, Hamburg, Hessen, Mecklenburg-Vorpommern, Alt Saksonya, Kuzey Ren Vestfalya, Ren-Palatina, Saarland, Saksonya, Saksonya-Anhalt, Schleswig-Holstein ve Thüringen eyaletlerindeki Almanlar, Almanya'nın birliğini ve özgürlüğünü tamamlamışlardır. Böylece bu Anayasa bütün Alman milleti için geçerlidir.”⁵¹⁶

Görüldüğü üzere, edebi bir dille yazılan Federal Almanya Anayasası'nın başlangıç kısmında dünya barışına hizmet etme vurgusu ön plandadır. Kurucular, başlangıç kısmında yaptıkları bu vurgu ile bir manada, Nasyonal Sosyalistler'in iktidarda olduğu Almanya'nın İkinci Dünya Savaşında işlemiş olduğu büyük savaş suçlarının sorumluluğunu kabul etmiş ve gelecekte barış için çabalayacakları sözünü vermişlerdir.⁵¹⁷

Başlangıcın muhtevası itibarıyla barışa yapılan vurgu ve anayasanın, bütün Alman eyaletlerinin özgür iradesiyle kabul ettiği bir sözleşme olarak tasvir edilmesi, başlangıcın ve anayasa metninin Alman birliğini de sembolize eden bir metin olduğu izlenimi vermektedir. Ayrıca, başlangıcın birinci paragrafında “birleşmiş bir Avrupa” vurgusunun yapılması Almanya'nın, AB'nin sürekli bir ortaklık ve birlik olarak muhafaza edilmesindeki arzusuna bir gönderme olarak görülmektedir.

c. Başlangıcın Hukuki Değeri

Muhtevasını, 1949 Federal Almanya Anayasası'nın ortaya çıkışı ve 1990 yılında Alman birliğinin yeniden sağlanmasının belirlediği başlangıç metni, edebi diline rağmen anayasanın bir parçası olması itibarıyla, anayasanın geçerlilik gücüne dâhil bulunduğundan, sadece siyasi veya sembolik önemi olan bir metin değil, aynı zamanda, hukuksal muhtevaya da sahip olan bir düzenlemedir. Başlangıcın bu

⁵¹⁶1949 Federal Almanya Anayasası'nın başlangıcının İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/German_Federal_Republic_2012?lang=en, s. 13., 22 Nisan 2015.

⁵¹⁷Robbers, *Encyclopedia of World Constitutions*, s. 338.

konumu, başlangıçta yer verilen bütün unsurlar için ayırım yapılmaksızın geçerlidir.⁵¹⁸

Başlangıcın hukuki değerine ilişkin olarak Federal Alman Anayasa Mahkemesi de yukarıdaki görüş doğrultusunda hareket etmiştir. Dahası, Mahkeme, başlangıç metninin muhtevasının hukuksal niteliğini tespitle yetinmeyerek, çok daha ileri bir boyuta geçmiş ve başlangıç kısmından hukuksal bağlayıcılık çıkarma yoluna gitmiştir. Nitekim Federal Mahkeme, Alman Komünist Partisi'nin kapatılması isteminin anayasaya uygunluğuna ilişkin 17 Ağustos 1956 tarihli kararında (1 BvB 2, 51) Federal Anayasa'nın Başlangıç Kısmı'nın her şeyden önce siyasi olmakla birlikte, hukuki olarak da önemli bir metin olduğu sonucuna varmıştır⁵¹⁹. Bu nedenle, Federal Alman Anayasası'nın başlangıç kısmının sadece siyasi bakımdan iktidara yol gösteren ve hiçbir şekilde hukuksal bağlayıcılığı olmayan program hüküm karakterinde olmadığı, anayasanın yorumlanmasında hukuki bir bağlayıcılık özelliği taşımaktadır. Ancak, bireyler bakımından subjektif hakların, anayasanın başlangıç kısmından türetilmesinin mümkün olmadığı kabul edilmektedir⁵²⁰.

Federal Mahkemenin, vatandaşlığın kazanılmasına ilişkin 19 Haziran 1973 (BVerfGE 36, 1)521 ve 21 Ekim 1987 tarihli (BVerfGE 77, 137)⁵²² kararlarında başlangıç kısmının salt bir retorik olarak anayasa metnine konulmadığını, anayasanın temel ilkelerini ve devletin amaçlarını kanunlaştırdığı ölçüde Anayasa Hukuku açısından bağlayıcı olduğunu açıkça belirtmiştir.⁵²³

Mahkeme, (2 BvE 2, 08)524, Lizbon Antlaşması'nın Alman Anayasası'na uygunluğuna ilişkin 30 Haziran 2009 tarihli kararında da başlangıç kısmının anayasanın yorumlanması noktasındaki

⁵¹⁸ Peter Schwacke; Guido Schmidt, **Staatsrecht Band 9/Schriftenreihe Verwaltung in Praxis und Wissenschaft**, 5. Auflage, W. Kohlhammer Verlag, 2007, s. 81'den aktaran; Hekimoğlu, "Federal Almanya Anayasası'nın Başlangıç Kısmı", s. 124.

⁵¹⁹ Hekimoğlu, **a.g.e.**, s. 124; İlgili kararın orijinal metni için, bkz. (Çevrimiçi) <http://opiniojuris.de/entscheidung/847>, 23 Nisan 2015.

⁵²⁰ Hekimoğlu, **a.g.e.**, s. 125.

⁵²¹ Vitztum, "Anayasanın Şekli, Dili ve Üslubu", s. 391.

⁵²² Kararın orijinal metni için, bkz. (Çevrimiçi) <http://www.servat.unibe.ch/dfr/bv077137.html>, 23 Nisan 2015.

⁵²³ Orgad, "The Preamble in Constitutional Interpretation", s. 726; Zikredilen kararın orijinal metni için, bkz. (Çevrimiçi) <http://www.servat.unibe.ch/dfr/bv036001.html#Rn118>, 23 Nisan 2015.

⁵²⁴ Kararın orijinal metni için, bkz. (Çevrimiçi) http://www.bverfg.de/entscheidungen/es20090630_2bve000208en.html, 23 Nisan 2015.

e girmesi durumunda, AB'nin feder

ini kaybedeceği iddiaları karşısında Mahkeme, Anayasa'nın 23/1 maddesi ve başlangıç kısmında yer alan; "Alman halkının birleşik bir Avrupa'nın eşit bir parçası olarak dünya barışına hizmet etme" niyetine dikkat çekmek suretiyle AB'nin bir parçası olmanın Alman halkının iradesini yansıttığı sonucuna varmıştır.⁵²⁵

Netice olarak Mahkeme, AB'nin yapısının, egemen yetkilerin devredilmesinin sınırları ve tabiatı bakımından demokratik ilkelerle uyumlu olması gerektiğini, dolayısıyla, birliğin federal bir devlete dönüşmeyeceği, ulus devletlerin egemenliklerinin mahfuz olduğu bir yapı olacağı değerlendirmesinde bulunmuş ve Antlaşmanın Federal Alman Devleti'nin egemenliğini ihlal etmediğine karar vermiştir.⁵²⁶

Görüldüğü üzere, Federal Almanya Anayasa Mahkemesi, Anayasa başlangıcını Anayasal denetim yaparken anayasanın diğer maddeleriyle birlikte destek ölçü norm ve bir yorum aracı olarak kullanmak suretiyle hukuki değere haiz hukuki bir metin olarak telakki etmektedir. Mahkeme, anayasal denetim esnasında başlangıç kısmının göz ardı edilmemesi gerektiğini vurgulayan bu gibi içtihatlarıyla, 1787 ABD Anayasası'nın başlangıcına bağımsız bir ölçü norm değeri tanımaksızın, sadece göndermelerde bulunan Amerikan Yüksek Mahkemesi ile 1958 Fransa Anayasası'nın başlangıcı ve onun atıf yaptığı 1789 Haklar Bildirgesi'nin yanı sıra, 1946 Anayasası'nın başlangıcını, bağımsız birer ölçü norm olarak anayasallık blokuna dâhil eden Fransız Anayasa Konseyi arasında konumlandığı ifade edilebilir.

⁵²⁵ Juliane Kokott, "The Basic Law at 60 – From 1949 to 2009: The Basic Law and Supranational Integration", **German Law Journal**, Vol.11, No.1, 2010, p. 100-101; Ayrıca bkz. Jan-Herman Reestman, "The Franco-German Constitutional Divide", **European Constitutional Law Review**, Vol. 5, Issue 03, October 2009, p. 381-38.

⁵²⁶ Orgad, "The Preamble in Constitutional Interpretation", s. 725; Ayrıca bkz. Can Mindek, "Federal Almanya Anayasa Mahkemesi'nin Lizbon Anlaşması Kararı, İktisadi Kalkınma Vakfı Değerlendirme Notu", (Çevrimiçi) http://oldweb.ikv.org.tr/images/upload/data/files/1-federal_almanya_anayasa_mahkemesi-can_mindek-temmuz_09.pdf, 23 Nisan 2015

B. SOSYALİST SİSTEMLERDE ANAYASA BAŞLANGIÇLARININ HUKUKİ DEĞERİ

Sosyalist öğretiyi esas alma iddiasıyla yapılan anayasalar, liberal gelenekten farklı bir anlayış ve düzenleme biçimini yansıtmaktadırlar. Liberal düşüncenin antitezi olarak ortaya çıkan ve “Bilimsel Sosyalizm” olarak nitelenen Marksizm ideolojisine göre insan, içinde yaşadığı toplumun durumuna göre belirlenen ve tanımlanan bir varlık olarak, doğuştan özgür değildir. Dolayısıyla insan, hak ve özgürlükleri, sadece toplumun kendisine tanıdığı sınırlar çerçevesinde kullanabilmektedir. Sosyalist anayasalarda devlet, otoriter ve merkezi bir biçimde örgütlenmekte, güçler birliği anlayışına göre idare edilmektedir.⁵²⁷ Temel hak ve özgürlüklerin bireylere değil, kolektif bir vücut olarak devlete ait olduğu kabul edilmekte, bireysel hak ve özgürlükler, sadece verilen görevleri yerine getirmeleri karşılığında devlet tarafından vatandaşlara bağışlanan bir lütuf olarak telakki edilmektedir.⁵²⁸ Ayrıca bu sistemlerde birey, liberal anlayışın aksine, devlet iktidarı karşısında korumaya alınmamakta, devletin gücü artırılarak bireyin özgürleştirilmesi amaçlanmaktadır.⁵²⁹ Keza Marksist/Sosyalist Anayasalar, toplumdaki farklı sınıfları barıştırmak değil; işçi sınıfının önderliğinde burjuva sınıfını tasfiye ederek, üretim araçlarını kolektifleştirmek suretiyle, sosyalizme ve nihayetinde sınıfsız bir topluma taşımak gibi bir işleve sahiptirler.⁵³⁰ Netice olarak sosyalist anlayışta anayasalar, liberal anlayışta olduğu gibi, devlet organlarını birey lehine sınırlamak, onları denetlemek, yönetmek veya işletmek gibi amaçlarla yapılmamaktadır.⁵³¹

Çalışmamızın bu kısmında, Sosyalist sistemi günümüzde uygulamaya devam eden devletlerin Anayasa başlangıçları bağlamında; 1982 tarihli Çin, 1976 tarihli Küba ve 1992 tarihli Vietnam anayasalarının başlangıç kısımları ele alınmaya ve başlangıç kısımlarının hukuki değeri konusu incelenmeye gayret edilecektir.

⁵²⁷ Kaboğlu, **Genel Esaslar**, s. 6.

⁵²⁸ Mustafa Koçak, “Medeniyetler Buluşması Bağlamında Anayasaların Ortak Dili Sorunu (Bundan sonra bu yayın; “Anayasaların Ortak Dili Sorunu” olarak anılacaktır)”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, S. 24, 2007, s. 493.

⁵²⁹ Teziç, **Anayasa Hukuku**, s. 166.

⁵³⁰ Yüzbaşıoğlu, “Anayasa ve Ekonomi”, s. 4.

⁵³¹ Paul Q. Hirst, **Law, Socialism, and Democracy**, London, Allen & Unwin Press, 1986, s. 36.

1. 1982 Tarihli Çin Anayasası'nın Başlangıcı

a. Çin'nin Yazılı Anayasa Tarihi

Kadim bir tarihe sahip olan Çin'de, modern dönemlere gelinceye kadar, özgürlük, demokrasi ve anayasacılık gibi fikirlerin gelişmediği görülmektedir. Modern dönemde yapılan anayasalar ise, ülkeyi dış istilacılardan korumak için bir silah ve diktatör yöneticiler için demokratik bir maske işlevi görmüş; devlet iktidarının keyfilığının önlenmesini veya insan haklarının koruma altına alınmasını sağlayan bir vasıta olarak görülmemiştir.⁵³²

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Çin'de, uygulanmakta olan politikaların başarısız olduğu ve siyasi, idari ve toplumsal yozlaşmaların arttığı iddiasıyla 1949 yılında yapılan devrim neticesinde, Nasyonalist Parti'nin iktidardan uzaklaştırılmasıyla birlikte, Mao Zedong önderliğindeki Komünist Parti iktidara gelmiş ve “Nasyonalist Parti'nin⁵³³ hukuk sistemi olan “Kuomintang'ın Altı Kanun Kitabı⁵³⁴ ve “Kurtarılmış Bölgeler Hukuki İlkeleri”ni ilga eden bir talimatname yayınlanmıştır. Yayınlanan talimatnamede, öncelikle Kuomintang'ın Altı Kanun Kitabı'nın, işçi ve köylülerin ittifakı üzerine kurulu proleterya liderliğinde ve halkın demokratik diktatörlüğünün yönetiminde lağvedileceği; halkın yargısal işlemlerinin, yeni halk kanunları üzerine temellendirileceği ve bu işlemlerin kesinlikle Kuomintang kanunlarına göre yapılmayacağı ilan edilmiştir.⁵³⁵

Komünist lider Mao Zedong'un 1949 yılında iktidara gelmesinin ardından Çin Halk Cumhuriyeti kurulmuş ve 1936 tarihli Sovyet Rusya Anayasası model alınarak, 1954 tarihli ilk Çin Halk Cumhuriyeti Anayasası hazırlanmıştır. Bu anayasaya göre, Çin'in egemenliğini Halk Kongresi ve Kongre içinden belirlenen üyelerin oluşturduğu Daimi Komisyon temsil etmekteydi. 1954 Çin Anayasası, Komünist Parti'nin halk için emperyalizme, feodalizme ve kapitalizme karşı verdiği

⁵³² Robbers, **Encyclopedia of World Constitutions**, 194

⁵³³ F. Fraser Mendel, “Judicial Power and Illusion: The Republic of China's Council of Grand Justices and Constitutional Interpretation”, **Pacific Rim Law & Policy Journal**, Winter 1993, p. 159.

⁵³⁴ Bahsi geçen altı kanun; Mahkemelerin Kuruluş Kanunları, Ticaret Kanunları, Medeni Kanun, Ceza Kanunu, Medeni Usul Kanunu ve Ceza Usul Kanunu'dur. Bkz.Zou Keyuan, **China's Legal Reform: Towards the Rule of Law**, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden, 2006, p. 27, footnote, 7.

⁵³⁵ Keyuan, **a.g.e.**, s. 27-28.

mücadele sonunda kazandığı zaferi öven, oldukça uzun bir başlangıç kısmına sahipti.⁵³⁶

Çin’de 1954 Anayasası yürürlükteyken, 1966 yılında Mao taraftarlarının öncülüğünde, yeni bir toplumsal ve siyasi düzen kurma amacıyla başlayan Kültürel Devrim⁵³⁷, 1976 yılında Mao Zedong’un ölümüyle gücünü kaybederek son bulmuştur.⁵³⁸ 1975 Çin Anayasası bu devrimin sonucu olarak ortaya çıkmış, Mao Zedong’un 1976 yılında ölümünün ve *Gang of Four*’un dağılmasının ardından, 1978 yılında, yine proletarya diktatörlüğünü esas alan ve *Hua Guofeng Anayasası* adıyla anılan yeni bir anayasa daha yapılmıştır. Fakat, halkın değişen ihtiyaçlarına cevap veremediği için bu anayasa da yerini, 1982 Anayasası’na bırakmıştır.⁵³⁹

Gang of Four grubunu tasfiye ederek 1978 yılında Komünist Parti’nin başına geçen reformist⁵⁴⁰ lider Deng Xiaoping’in iktidarda olduğu, 1982 tarihinde kabul edilen yürürlükteki Çin Halk Cumhuriyeti Anayasası ise, 1954 Anayasası’nda somutlaşan temel ilkeleri ve 1949 ortak programını miras almış ve geliştirmiştir.⁵⁴¹ Deng Xiaoping’in, “açık kapı” politikasını uygulayarak Çin Halk Cumhuriyeti’ni dış dünyaya açmaya başlamasından itibaren, çeşitli defalar önemli değişikliklere⁵⁴² uğrayan 1982 Anayasası’nda, uluslararası arenada kaydedilen ekonomik gelişmelerin

⁵³⁶ Robbers, a.g.e., 194; Keyuan, **China’s Legal Reform: Towards the Rule of Law**, s. 28.

⁵³⁷ Çin’de Mao Zedong’un iktidara gelmesinin ardından, Komünist Partinin Ortodoks-Marksist dört yetkilisi/dörtlü çete, *Gang of Four* (Mao’nun eşi *Jiangqing*, siyasi gazete yazarı *Zhang Chungqiao*, fabrika işçisi *Wang Hungwen* ve hiciv yazarı *Yao Wenyuan*)’un liderliğinde ve Savunma Bakanı *Lin Biao* ve Gizli Servis Başkanı *Kang Sheng*,’in desteğiyle, 1966 yılında başlayan *Kültürel Devrim*, eylemci kanat *Kızıl Tugaylar*’ın tapınakları, heykelleri ve müzeleri yakıp-yıkmasıyla başlamıştır. Kültürel Devrim’in ana gayesi, devlet ve Komünist Parti’nin üst yönetimindeki, *Mao Zedong* karşıtı yöneticileri uzaklaştırmak suretiyle, Çin’in tarihi mirasını, geleneklerini ve kültürel kimliğini oluşturan varlıkları ortadan kaldırmak ve Marksist-Leninist ideolojinin hâkim olduğu yeni bir siyasi ve toplumsal sistem kurmaktır. Bkz. Alfred K. Ho, **China Reforms and Reformers**, Praeger Publishing, London, 2004, s. 61-63; Ayrıca bkz. Baogang He, **The Democratization of China**, Routledge, London, 1996, s. 18-21.

⁵³⁸ Stéphanie Balme & Michael W. Dowdle, **Building Constitutionalism in China**, Palgrave Macmillan, New York, 2009, s. 205.

⁵³⁹ Keyuan, a.g.e., s. 29-30.

⁵⁴⁰ 1960’lı yıllarda Çin Komünist Partisi içinde “Ortodoks Marksistler” ve “Reformistler” olmak üzere iki hizip oluşmuştu. Ortodoks Marksistlere, *Gang of Four* grubundan, *Jiangqing*’in yanı sıra, grubun destekçilerinden; Gizli Servis Başkanı *Kang Sheng* ve Savunma Bakanı *Lin Biao* liderlik yaparken; Reformistlerin başında ise, *Liu Shaoqi* ve *Deng Xiaoping* bulunmaktaydı. Bkz. K. Ho, **China Reforms and Reformers**, s. 62.

⁵⁴¹ Keyuan, a.g.e., s. 30

⁵⁴² 1982 Çin Anayasasında; 1988, 1993, 1999 ve 2004 yıllarında olmak üzere, toplamda dört defa değişiklik yapılmıştır. İngilizce belge için, bkz.http://www.npc.gov.cn/englishnpc/Law/2007-12/05/content_1381903.htm, 1 Mayıs 2015.

bir sonucu olarak, insan hakları alanında önemli değişiklikler yapılmıştır. 1999 yılında yapılan anayasa değişikliğiyle anayasanın 5. maddesine; “Çin Halk Cumhuriyeti, devlet yönetiminde ve sosyalist ülkenin inşasında hukukun üstünlüğünü esas alır”⁵⁴³ ifadesi eklenmiştir.⁵⁴⁴ 2004 yılında yapılan Anayasal değişikliklerle de sosyalist hukuk çerçevesinde, medeni haklar ve özel mülkiyet hakkı, sosyalist sistemin öngördüğü çerçevede, resmi olarak koruma altına alınmıştır.⁵⁴⁵

Çin hukuk düzeninde, en üstün norm olarak düzenlenen 1982 Çin Anayasası’na aykırı her düzenleme, hükümsüz ve yok hükmünde kabul edilmiştir. Ekonomik alandaki gelişmelerle birlikte, değişikliğe uğrayan iktidardaki Çin Komünist Partisi’nin politikaları, anayasaya da yansımış ve zaten iktidar partisinin iradesinin cisimleşmiş hali olan anayasa, zaman içinde değişmiştir. 1982 Çin Anayasası’nın en temel özelliklerinden birisi de, uluslararası hukuk ve uluslararası antlaşmalara herhangi bir özel statü tanımamasıdır.⁵⁴⁶

b. Başlangıcın Sembolik Değeri

1982 Çin Anayasası’nın başlangıcının, sembolik niteliği siyasi niteliğiyle iç içe geçmiştir denilebilir. Zira, başlangıcın geneline bakıldığında sosyalist ideolojiye yapılan belirgin vurgular dikkat çekmekte, anayasanın sosyalist karakteri başlangıç kısmında çok açık bir biçimde görülebilmektedir.

Liberal anayasaların başlangıç metinleriyle karşılaştırıldığında, sosyalist anayasaların başlangıçları, nispeten daha uzun bir muhtevaya sahiptir⁵⁴⁷. Nitekim, oldukça uzun bir muhtevaya sahip olan 1982 Çin Anayasasının başlangıç kısmına,

⁵⁴³1982 Çin Anayasası’nın 5. maddesi için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/China_2004?lang=en, 11 Temmuz 2015..

⁵⁴⁴ Keyuan, **China’s Legal Reform: Towards the Rule of Law**, s. 26.

⁵⁴⁵ Robbers, **Encyclopedia of World Constitutions**., 195.

⁵⁴⁶ Robbers, **a.g.e.**, 195

⁵⁴⁷ Kendilerini, anayasalarında, açık bir biçimde “Sosyalist” olarak tanımlayan günümüzdeki devletlerden Çin, Küba, Vietnam, Laos ve Kuzey Kore anayasalarının başlangıç kısımlarında ortalama 724 kelime kullanılmıştır. Bkz., Zhang Qianfan; Yanhuang Chunqiu, “The Controversy on the Preamble to the Constitution and Its Effects”, (Çevrimiçi) <https://chinacopyrightandmedia.wordpress.com/2013/06/10/the-controversy-on-the-preamble-to-the-constitution-and-its-effects/>, 26 Nisan 2015.

1999 yılında yapılan değişiklikle⁵⁴⁸, Marksizm, Leninizm ve Maoizme ek olarak, Deng Xiaoping'in teorisi de eklenmiştir.⁵⁴⁹

1982 Çin Anayasası'nın başlangıç kısmı, Çin'in siyasi tarihinin uzun bir açıklaması biçiminde yazılmıştır. Sembolik başlangıçlara özgü bu anlatı tarzındaki yazılışında dahi metinde ideoloji vurgusu yapılmaktan kaçınılmamış, "Marksizm-Leninizm" ve "Maoizm" ideolojileri, başlangıç metninde belirgin bir biçimde referans alınmıştır. Anlatı tarzında, uzun bir metne sahip olduğundan, çalışmamızda, 1982 tarihli Çin Anayasası'nın başlangıç metninin bütününe yer vermeyi gerekli görmemekle birlikte, Çin'in tarihsel öneme sahip siyasi ve toplumsal kırılma dönemlerini, anayasanın temel karakteristiğini, devletin şeklini ve başlangıcın sembolik ve hukuki değeriyle ilgili tartışmalarda dikkat çekilen ifadeleri ihtiva eden kısımların belirtilmesini uygun görmekteyiz.

Çin Halk Cumhuriyeti Ulusal Halk Kongresi'nin resmi internet sayfasında yayımlanan İngilizce metni göz önünde bulundurulduğunda 1982 Çin Anayasasının başlangıç kısmının, 13 paragraftan oluştuğu görülen başlangıç metni, şu ifadelerle başlamaktadır:⁵⁵⁰

*"Çin dünyanın oldukça uzun bir geçmişe sahip ülkelerinden biridir. Çin'de yaşayan bütün milletlerden halklar, birlikte muhteşem bir kültür oluşturdu ve muhteşem bir devrim geleneğine sahip oldu"*⁵⁵¹

Görüldüğü gibi, başlangıcın giriş paragrafı, Çin'in kadim geçmişine vurgu ile başlamış ve Çin'in toplumsal yapısını oluşturan bütün milletleri kapsayan bir dil kullanılarak toplumun devrimci karakteri yüceltilmiştir. Sonraki paragrafta, Çin'in ulusal bağımsızlık, demokrasi ve özgürlük için feodal sisteme karşı verdiği mücadele anlatılmış, ardından gelen ve bir cümleden ibaret olan 3. paragrafta ise, 20. yüzyıldaki gelişmelerden bahisle; *"20. yüzyılda Çin'de büyük ve olağanüstü tarihsel değişiklikler meydana geldi"* ifadesi kullanılmıştır. Daha sonraki paragrafta ise, emperyalizme ve feodalizme karşı mücadeleye vurgu yapılmış, Komünist Parti ve

⁵⁴⁸ 1982 Çin Anayasasında, 1999 yılında yapılan Anayasa değişiklikleri için, bkz. (Çevrimiçi) http://www.npc.gov.cn/englishnpc/Law/2007-12/05/content_1381953.htm, 1 Mayıs 2015.

⁵⁴⁹ Keyuan, **China's Legal Reform: Towards the Rule of Law**, s. 25.

⁵⁵⁰ 1982 Çin Anayasası başlangıç metninin tamamının İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/China_2004?lang=en, 29 Nisan 2015.

⁵⁵¹ 1982 Çin Anayasası'nın başlangıcı, para., 1.

devrimin lideri Mao Zedong'un öncülüğünde gerçekleşen Komünist Devrim'in karakteri 5. paragrafta ifade edilmiştir:

*“Zorlu savaşın, uzun ve zorlu silahlı mücadelelerin ardından Çin halkını oluşturan bütün uluslar Mao Zedong'un başkanı ve nihayetinde lideri olduğu Çin Komünist Partisi'nin öncülüğünde, 1949 yılında emperyalizmin hâkimiyetini, feodalizmi ve bürokratik kapitalizmi ortadan kaldırdı, yeni demokratik devrim büyük bir zafer kazandı ve Çin Halk Cumhuriyeti kuruldu. Bunun neticesi olarak, Çin halkı, devlet gücünü kendi eline aldı ve ülkenin efendisi oldu”*⁵⁵²

Bu paragraftaki ifadelerden anlaşılacağı üzere, Komünist Devrim'in, Mao Zedong'un şahsında, Çin Komünist Partisi'nin öncülüğüyle ve Çin'deki bütün etnik unsurların desteğiyle gerçekleştiği vurgulanmış ve devrim neticesinde, yeni Çin devletinin, monarşinin karşıtı olarak Cumhuriyet biçiminde kurulduğu belirtilmiştir. 6. paragrafta geçen şu cümle ile de sosyalist sisteme geçiş aşamalarına, sömürünün son bulduğuna ve kurulan yeni sistemin, işçi sınıfının liderliği altında demokratik bir halk diktatörlüğü olduğuna dikkat çekilmiştir:

*“(…) Üretim araçlarının özel mülkiyetinin sosyalist dönüşümü tamamlandı, bir insanın başka bir insan tarafından sömürülmesi sistemi ortadan kaldırıldı ve sosyalist sistem kuruldu. Demokratik halk diktatörlüğü işçi sınıfı öncülüğünde ve işçi ve köylülerin ittifakı üzerine kuruldu (...)”*⁵⁵³

Sosyalist ekonomik sistemin uygulanmasında, eğitimde ve kültürel alanda sağlanan başarılar, 6. paragrafta vurgulanan diğer önemli hususlar olarak göze çarpmaktadır. 1993, 1999 ve 2004 yıllarında yapılan anayasal değişikliklerle defalarca değiştirilen ve diğer paragraflara nispeten uzun bir metinden oluşan 7. paragrafta ise, Marksist-Leninist ideolojinin ve Mao Zedong Düşüncesi'nin devrimi başarıya ulaştırdığı belirtilmiştir:

*“Çin Komünist Partisi'nin liderliği ve Marksizm-Leninizm ve Mao Zedong Düşüncesi'nin liderliği altındaki Çin halkını oluşturan bütün uluslar, doğruluğun tarafında yer alarak, yanlışları düzelterek ve sayısız zorlukları ve sıkıntıları aşarak Çin'in yeni demokratik devriminin zaferinin ve sosyalist davanın başarılarının her ikisine de erişti”*⁵⁵⁴

⁵⁵² 1982 Çin Anayasası'nın başlangıcı, para., 5.

⁵⁵³ 1982 Çin Anayasası'nın başlangıcı, para., 6.

⁵⁵⁴ 1982 Çin Anayasası'nın başlangıcı, para., 7.

Başlangıcın 7. paragrafında 1999 yılında yapılan değişiklikle, Marksist-Leninist ideoloji ile Mao Zedong Düşüncesi'ne, Deng Xiaoping'in Teorisi de eklenmiş ve sosyalist sisteme olan bağlılığa dikkat çekilmiştir. 2000 yılında ise, Çin'in o tarihteki devlet başkanı Jiang Zemin tarafından formüle edilen ve Çin Komünist Partisi'nin 2002 yılında yapılan 16. Kongresinde kabul edilen, "Üç Temsil Teorisi"⁵⁵⁵ de başlangıç metnine konulmuştur. Ayrıca 7. paragrafta 1993 yılında yapılan değişiklikten sonraki hali, "*Çin sosyalist sistemin temel aşamasındadır*"⁵⁵⁶ olan ifade, 2004 yılında yapılan yeni bir değişiklikle, "*Çin uzun bir süre için sosyalist sistemin temel aşamasında kalacaktır*"⁵⁵⁷ biçiminde düzenlenmiştir. 7. paragrafın yukarıda alıntılanan kısımları dışında kalan ve halk diktatörlüğünü temel alan sosyalist sistemin demokrasi, hukuk, ekonomi ve refah anlayışını tüm yönleriyle ortaya koyan bölümü en son haliyle şöyledir:

*"Çin Komünist Partisinin liderliği altında ve Marksizm-Leninizm, Mao Zedong Düşüncesi ve Deng Xiaoping Teorisi ve "Üç Temsil Teorisi"nin rehberliğinde Çin halkı, bütün uluslarıyla demokratik halk diktatörlüğüne bağlı kalmaya, sosyalist yolu takip etmeye, reforma ve açıklığa, sosyalist kurumları sürekli bir biçimde kalkındırmaya, sosyalist bir piyasa ekonomisini geliştirmeye, sosyalist demokrasiyi ilerletmeye, sosyalist hukuk sistemini geliştirmeye ve sanayi, tarım, ulusal savunma ve bilim ve teknolojiyi, çok çalışarak ve kendine güvenerek modernleştirmeye, Çin'in yüksek bir demokrasi ve kültür düzeyine sahip, güçlü ve müreffeh bir sosyalist ülke olması için koordineli maddi, manevi ve siyasi anlamda medenileşmeye yönelik gelişmeyi adım adım desteklemeye devam edecektir"*⁵⁵⁸

Görüldüğü üzere, başlangıcın 7. paragrafındaki ifadelerden Çin devlet sisteminin, Marksist-Leninist ideolojiyi temel alan ve Mao Zedong, Deng Xiaoping ve Jiang Zemin'in yorumlarıyla Çin'in sahip olduğu toplumsal ve kültürel özelliklere göre formüle edilen sosyalist anlayışın öncülüğünde siyasi, hukuki, ekonomik ve

⁵⁵⁵ Üç Temsil Teorisi'nin dayandığı temel fikre göre, Çin Komünist Partisi her zaman için; "Çin'in ilerlemiş üretici güçlerinin gelişim eğilimlerini", "Çin'in gelişmiş kültür uyumunu" ve "Çin halkının büyük ekseriyetinin temel çıkarlarını" temsil etmelidir. Zemin'e göre, bu gereklilikler, sosyalizmin korunması ve geliştirilmesi için vazgeçilmez olmasının yanı sıra, Komünist Parti'nin araştırmalarının ve çetin tecrübelerinin mantıklı sonucudur. Üç Temsil Teorisi hakkında ayrıntılı bilgi için, bkz., Larry Catá Backer, "The Rule of Law, the Chinese Communist Party, and Ideological Campaigns: Sange Daibiao (the 'Three Represents'), Socialist Rule of Law, and Modern Chinese Constitutionalism", **Journal of Transnational Law and Contemporary Problems**, Vol. 16, No. 1, 2006, s. 133-152.

⁵⁵⁶ Çin Anayasasında, 1993 yılında yapılan değişikliklerin İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) http://www.npc.gov.cn/englishnpc/Law/2007-12/05/content_1381974.htm, 1 Mayıs 2015.

⁵⁵⁷ Bkz. (Çevrimiçi) http://www.npc.gov.cn/englishnpc/Law/2007-12/05/content_1381906.htm, 1 Mayıs 2015.

⁵⁵⁸ 1982 Çin Anayasası'nın başlangıcı, para., 7.

toplumsal kurumların biçimlendirildiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla, sosyalist bakış açısı, anayasanın ruhu/özü olarak kabul edilirse, bu paragrafının da başlangıcın özünü oluşturduğu ifade edilebilir.

Başlangıcın 8. paragrafında, sömürücülüğün son bulduğu, ancak sınıf mücadelelerinin uzun bir süre daha devam edeceği belirtilmiş, sosyalist sisteme düşmanlık yapan dâhili ve harici unsurlarla mücadele edilmesi gerektiği üzerinde durulmuştur. 9. paragrafta Tayvan'ın Çin toprağı olduğu belirtilmiş ve anavatanla birliğin sağlanması hususunda Tayvan'da yaşayan halkın da görevli olduğuna vurgu yapılmıştır.

1982 Çin Anayasası'nın 10. paragrafı, 2004⁵⁵⁹ yılında eklenen ve sosyalizmin kuruluş aşamalarında işçi, köylü ve entelektüel halk kesimleri arasında birlik olması gerektiğini belirten ifadelerle başlamış, devamında, anavatanın birliğine ve bütünlüğüne vurgu yapılmıştır:

*“(...) Uzun süren devrim ve kuruluş yıllarında Çin Komünist Parti liderliğinde demokratik partilerden ve halk organizasyonlarından oluşan ve bütün sosyalist işçi halkını, sosyalizmin bütün kurucularını, sosyalizmi destekleyen bütün vatanseverleri ve anavatanın tekrar birleşmesi için ayaklanan bütün vatandaşları kapsayan geniş bir birlik oluşturuldu. (...)”*⁵⁶⁰

Başlangıcın 11. paragrafında, Çin'in idari yapılanma açısından üniter bir devlet olduğu belirtilmiş, şoven bir milliyetçilik anlayışına ve han şovenizminden bahisle; hanedancılık ve feodalizmi savunan fikirlerle mücadeleye dikkat çekilmiştir:

“Çin Halk Cumhuriyeti bütün uluslarının oluşturduğu halkın birlikte kurduğu çok uluslu üniter bir devlettir. (...) Ulusların birliğinin korunması mücadelesinde büyük ulus şovenizmine, özellikle de Han şovenizmine karşı, ayrıca, yerel düzeydeki ulusal şovenizme karşı da mücadele elzemdir. Devlet ülkedeki bütün ulusların ortak refahını arttırmak için elinden gelen çabayı gösterir”.⁵⁶¹

Başlangıcın 12. paragrafında, dünya ülkeleriyle karşılıklı haklara saygı çerçevesinde barışçıl ve dostane ilişkiler kurulmasının amaçlandığı belirtilmiş ve Marksist-Leninist ideolojinin temel ilkeleri olan emperyalist, baskıcı ve sömürgeci

⁵⁵⁹ 1982 Çin Anayasasında, 2004 yılında yapılan değişikliklerin İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) http://www.npc.gov.cn/englishnpc/Law/2007-12/05/content_1381906.htm, 1 Mayıs 2015.

⁵⁶⁰ 1982 Çin Anayasası'nın başlangıcı, para., 10.

⁵⁶¹ 1982 Çin Anayasası'nın başlangıcı, para., 11.

hareketlere karşı olmaya ilişkin vurgular yapılmış ve baskı altındaki ulusların mücadelelerine destek verileceği belirtilmiştir:

“(…) Çin’in geleceği bütün dünya ile yakından ilişkilidir. Çin bağımsız bir dış politikayla birlikte, diğer ülkelerle egemenliğe ve toprak bütünlüğüne karşılıklı saygı, karşılıklı saldırmazlık, diğer devletlerin içişlerine karışmama, eşitlik ve karşılıklı menfaat ve gelişen diplomatik ilişkiler ve ekonomik ve kültürel alış-veriş içinde barışçıl birlikte yaşama ilkelerine bağlıdır. Çin istikrarlı bir biçimde emperyalizme, hegemonyacılığa ve sömürgeciliğe karşı olup, diğer ülke halklarıyla güçlendirilmiş dayanışma için çabalamakta, baskı altındaki ulusların ve gelişmekte olan ülkelerin ulusal bağımsızlıklarını kazanma ve koruma; ulusal ekonomilerini geliştirme ve dünya barışını koruma çabalarına ve insani gelişme hedeflerine destek vermektedir”⁵⁶².

Başlangıç metninin 13. ve son paragrafında ise, anayasanın hukuki niteliği ortaya konularak, devleti kuran en temel ve en yüksek hukuki niteliğe sahip kanun olduğu vurgulanmış, ülkedeki -gerçek ve tüzel- bütün kişilerin anayasaya uymalarının ve uygulanmasını gözetmelerinin bir görev olduğu vurgulanmıştır:

“Bu anayasa bütün uluslarıyla Çin halkının mücadelelerinin kazanımlarını onaylar ve hukuki biçimde devletin temel görevlerini ve temel sistemini tanımlar; Bu (Anayasa) devletin temel kanunu olup, en yüksek hukuki otoriteye sahiptir. Ülkedeki bütün uluslardan müteşkil halk, bütün devlet organları, silahlı kuvvetler, bütün siyasi partiler ve kamu kurumları ve bütün işletmeler ve girişimci kuruluşlar, anayasayı temel yönetim normu olarak görmeli ve anayasanın itibarını yükseltmeyi ve onun uygulanmasını sağlamayı görev bilmelidir”⁵⁶³.

Görüldüğü üzere, 1982 Çin Anayasası’nın başlangıç kısmı, Çin Halk Cumhuriyeti’nin yakın siyasi tarihini özetleyen, yapılan devrime ve devrimin esas dinamiklerine vurgu yapan, önderlerini ve onların ideolojilerini yücelten bir anlatıma sahiptir. Başlangıcın Çin’in tarihsel geçmişini anlatan uzun muhtevasıyla sembolik nitelikteki başlangıçları çağrıştırdığı ifade edilebilir. Başlangıcın oldukça belirgin bir biçimde yaptığı sosyalizm vurgusu dikkate alındığında, ideolojik açıdan sosyalist bir kimliği haiz olduğu ve siyasi mahiyeti ağır basan bir metin olduğu açıktır. İşçi sınıfının demokratik diktatörlüğüne ve Çin Komünist Partisi’nin tek parti iktidarına dayanan siyasi sisteme vurgu yapılarak, anayasanın kurduğu devletin siyasi yapısı; cumhuriyetin kuruluşu ve üniter yapıya dikkat çekilerek de hukuki ve idari devlet yapısı başlangıç kısmında ortaya konulmuştur. Dolayısıyla, genel olarak 1982 Çin

⁵⁶² 1982 Çin Anayasası’nın başlangıcı, para., 12.

⁵⁶³ 1982 Çin Anayasası’nın başlangıcı, para., 13.

Anayasası'nın başlangıç metninin, Marksizm-Leninizm ideoloji çerçevesinde, Çin Komünist Partisi'ne ve Çin Halk Cumhuriyeti Devleti'ne liderlik yapan şahsiyetlerin sosyalist ideolojiye getirdiği yorumları merkeze alan siyasi bir metin olmasının yanı sıra, Çin'in geçmişten beri yaşadığı siyasi ve toplumsal mücadeleleri, toplumun, geleneksel ve kültürel dönüşümünü anlatan sembolik bir metin olarak yazılmış olduğu ifade edilebilir.

c. Başlangıcın Hukuki Değeri

1982 Çin Anayasası başlangıç kısmının hukuki değerinin mevcut olup olmadığı hususu, tartışmalı bir konudur.⁵⁶⁴ Çin'deki tartışmalar, başlangıcın lâfzen hukuk normu niteliğinde olup olmadığı hususu etrafında yoğunlaşmaktadır. Qianfan ve Chunqiu tarafından aktarılan bilgilere göre, Çinli hukukçu Pu Zengyuan başlangıç kısmının hukuki değere sahip olup olmadığı hususunda iki görüşün mevcut olduğunu belirtmektedir. Birinci görüşe göre, başlangıcın, anayasayı açıklayıcı, izah edici ve yorumlayıcı işlevleri olup, hukuki açıdan bağlayıcı bir niteliği bulunmamaktadır. Diğer görüşe göre ise, başlangıç, anayasada düzenlenen diğer maddelerle eşit bir biçimde hukuki değere sahiptir. Zengyuan, 1982 Çin Anayasası'nın başlangıç kısmının hukuki değeri hususundaki kendi görüşünü şöyle ifade etmektedir:

*“En nihayetinde başlangıç kısmı, anayasanın diğer maddeleriyle eşit değildir. Özellikle ülkemizdeki realiteyi göz önünde bulundurduğumuzda, başlangıcın içeriği ile madde metinlerinin muhtevası belli bir kapsamda belirlenmiştir. Genel olarak inanıyorum ki, başlangıç kısmı, anayasanın tamamına etki eden bir niteliğe sahip olup, önemli bir manaya sahiptir ve hukuki etkisi açıkça ortadadır”.*⁵⁶⁵

Görüldüğü gibi Zengyuan, başlangıcın hukuki etkisinin tartışılmayacak derecede açık olduğunu belirtmekte ve başlangıcın, önemli bir anlam ihtiva ettiğini ifade etmektedir. 1982 Anayasası Tadilat Komitesi Sekreter Yardımcısı Zhang Youyu da, 1982 Anayasası'nın birinci yıl dönümü nedeniyle, 14 Aralık 1983 yılında

⁵⁶⁴ Jianfu Chen, **Chinese Law: Context and Transformation**, Leiden, Martinus Nijhoff Publishers 2008, s. 137, dipnot 360.

⁵⁶⁵ Aktaran; Zhang Qianfan; Yanhuang Chunqiu, “The Controversy on the Preamble to the Constitution and Its Effects”, (Çevrimiçi) <https://chinacopyrightandmedia.wordpress.com>, 26 Nisan 2015.

düzenlenen bir konferanstaki konuşmasında Zengyuan’a benzer şekilde bir görüş ileri sürmüştür:

*“Anayasa başlangıcının muhtevası, genel olarak tanımlayıcı, izah edici ve program niteliğindedir. Başlangıç, temelde, anayasanın tarihsel sürecini anlatan, anayasanın yapılma amacını, temel ilkelerini, zorunlu gördüğü hususları, uyum aşamalarını, ilkelerini ve politikalarını ilan eden bir metindir. Dolayısıyla, hem bütün olarak başlangıç metni hem de Anayasa maddeleri hukuki normatifliğe ve buyurucu bir mahiyete sahiptir ki, bu “birlikte” bir hukuki etkidir”.*⁵⁶⁶

Görüldüğü üzere, Youyu da anayasa başlangıcının hukuki etkisinin tartışılmaz derecede açık olduğunu ifade etmekte ve anayasa maddeleriyle başlangıç kısmının birlikte/ortak hukuki etkiye sahip olduğunu belirtmektedir. Öte yandan, 1982 Çin Anayasası’nın başlangıç kısmının, Youyu’nun belirttiği gibi, Anayasayla birlikte bir hukuki etkiye sahip olduğuna katılmayan Zengyuan, başlangıç kısmında anayasadan bahisle yer alan aşağıdaki ifadelere dikkat çekmiştir:

*“(…)bu (Anayasa), ülkenin temel kanunudur ve en üstün hukuki etkiye sahiptir. Ülkenin tamamındaki bütün etnik halklar, bütün devlet organları ve silahlı kuvvetler, bütün partiler ve toplumsal örgütler, bütün işletmeler ve yüklenici firmalar, anayasayı temel hayat kuralı olarak kabul etmeli ve anayasanın itibarını yükseltme sorumluluğunu taşımali ve anayasanın uygulanmasını garanti etmek zoundadır”.*⁵⁶⁷

Yazara göre, bu paragrafta “zorunlu” kelimesi kullanılmış, fakat somut hükümler konmamış ve ayrıca cezai hükümler de düzenlenmemiştir. Bu görüşünü de anayasanın “Genel İlkeler” başlıklı birinci bölümünde düzenlenen 5. maddesiyle başlangıç kısmını karşılaştırarak açıklamıştır.⁵⁶⁸ Anayasanın 5. madde metni şöyledir:

*“Çin Halk Cumhuriyeti yürütme yetkisini hukuka uygun olarak kullanır ve hukukun üstünlüğüne dayalı sosyalist bir ülke inşa eder.
Devlet, sosyalist hukuk sisteminin itibarını ve istikrarını muhafaza eder.
Hiçbir hukuki ya da idari veya yerel düzeydeki kural ya da düzenleme anayasaya aykırı olamaz*

Bütün devlet organları, silahlı kuvvetler, siyasi partiler, kamu kurumları, bütün işletmeler ve yüklenici firmalar anayasaya ve hukuka riayet etmelidir. Anayasaya ve

⁵⁶⁶ Aktaran; Qianfan; Chunqiu, “The Controversy on the Preamble to the Constitution and Its Effects” [https:// chinacopyrightandmedia.wordpress.com](https://chinacopyrightandmedia.wordpress.com), 26 Nisan 2015.

⁵⁶⁷ 1982 Çin Anayasası’nın başlangıç kısmı, para., 13.

⁵⁶⁸ Aktaran; Qianfan; Chunqiu, “The Controversy on the Preamble to the Constitution and Its Effects”, (Çevrimiçi) [https:// chinacopyrightandmedia.wordpress.com](https://chinacopyrightandmedia.wordpress.com), 26 Nisan 2015.

*hukuka aykırı bütün yasalar denetlenmelidir. Hiçbir kurum ya da kişi, Anayasa ve hukukun üstünde bir ayrıcalığa sahip olamaz”.*⁵⁶⁹

Buna göre, esas norm olan anayasanın 5. madde hükümleri, anayasaya riayet etme ve anayasaya aykırı konular ile ilgili olup, hukuki etkiye sahiptir. Başlangıç ise, esas bir norm değildir, dolayısıyla bu konular, başlangıçtaki düzenlemeler olmadan da ele alınabilir. Bu nedenle, başlangıç kısmının anayasayla birlikte bir hukuki etkiye sahip olmadığı ifade edilebilir.⁵⁷⁰

Youyu ise, birlikte hukukiyi kabul etmekle birlikte, başlangıç ile anayasa hükümlerinin hukuki etki açısından eşit düzeyde kabul edilemeyeceğini ileri sürmektedir. Bu görüşüne dayanak olarak da 1975 ve 1978 Çin anayasalarında, anayasa maddelerinde düzenlenen ifadelerin 1982 Anayasası’nda başlangıç kısmına konulmasını göstermektedir. Buna göre, Komünist Parti’nin liderliği ve Marksizm-Leninizm ile Mao Zedong düşüncesinin rehberliği, 1975 ve 1978 anayasalarının Genel İlkeler başlıklı bölümünün 2. maddesinde yazılmışken, 1982 Çin Anayasasında ise bu ilkeler, yukarıda da belirtildiği üzere, başlangıç kısmında ve anlatı tarzında yazılmıştır. Dolayısıyla, düzenlemenin bu biçimde yapılması, anayasa maddeleri ile başlangıç kısmının hukuki etkisinin eşit düzeyde olmadığını ortaya koymaktadır.⁵⁷¹

Yukarıdaki görüşlerden de anlaşılacağı üzere, 1982 Çin Anayasası’nın başlangıcının hukuki değerine ilişkin tartışmalarda ortaya çıkan genel eğilim; başlangıç metninin anayasa ile bir bütün olduğu ve hukuki etkiye dolayısıyla da hukuki değere sahip olduğu yönündedir. Çin doktrininde esas ayrılık noktası, başlangıç ile anayasa maddelerinin eşit hukuki değerde olup olmadığı konusu olarak ifade edilebilir. Zira, yukarıda görüşlerine yer verilen yazarların ve hukukçuların görüşleri temelinde değerlendirildiğinde; 1982 Çin Anayasasının başlangıcının hukuki etkisinden ziyade anayasa maddeleri ile müşterek etkisinin olup olmadığı veya eşit bir hukuki etkiye sahip olup olmadığı tartışılmaktadır. Bu görüşler

⁵⁶⁹ 1982 Çin Anayasası’nın “Genel İlkeler” başlıklı birinci bölümünde düzenlenen 5. maddesinin İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) http://www.npc.gov.cn/englishnpc/Constitution/2007-11/15/content_1372963.htm, 26 Nisan 2015.

⁵⁷⁰ Aktaran; Qianfan; Chunqiu, “The Controversy on the Preamble to the Constitution and Its Effects”, (Çevrimiçi) [https:// chinacopyrightandmedia.wordpress.com](https://chinacopyrightandmedia.wordpress.com), 26 Nisan 2015.

⁵⁷¹ Aktaran; Qianfan; Chunqiu, “The Controversy on the Preamble to the Constitution and Its Effects”, (Çevrimiçi) <https:// chinacopyrightandmedia.wordpress.com>, 26 Nisan 2015.

değerlendirildiğinde, başlangıç kısmının anlatı tarzındaki ifadelerinden ziyade, normatif ifadelerinin hukuki etki doğurduğu görüşünün isabetli olduğu ifade edilebilir. Ayrıca, başlangıcın son paragrafında belirtilen ifadeler, anayasanın 5. maddesinde benzer şekilde hüküm altına alındığı için, Zengyuan'ın da belirttiği üzere, başlangıçtan ziyade, esas metin olan anayasa hükümlerinin daha üst bir hukuki etkiye sahip olduğu ifade edilebilir. Öte yandan, yukarıda değinildiği üzere, başlangıç kısmında yapılan değişikliklerin, anayasada yapılan değişiklikler kapsamında yer alması ve bu değişikliklerin, anayasal değişiklikler olarak resmiyet kazanması da başlangıç ile anayasanın bir bütün olduğunu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla başlangıç ve özellikle normatif ifadeler ihtiva eden son paragraf hukuki açıdan bağlayıcı bir nitelik arz etmektedir.

1982 Çin Anayasası'nın 58. maddesi uyarınca, yasama yetkisi Ulusal Halk Kongresi (UHK) onun Daimi Komitesi tarafından kullanılmaktadır. UHK aynı zamanda, anayasanın uygulanmasını gözetme ve yasaların anayasaya uygunluğunu denetleme yetkisine sahip en üst devlet organıdır (m. 62). Anayasanın 67. maddesine göre de anayasayı yorumlayan, kanunların ve idari düzenlemelerin anayasaya uygunluğunu denetleyen, anayasaya aykırı gördüğü düzenlemeleri feshetme yetkisine sahip olan organ, Ulusal Halk Kongresi Daimi Komitesi'dir⁵⁷². Keza, Çin Mahkemeleri de anayasaya ve diğer kanunlara aykırı gördükleri idari veya yerel yönetmelikleri uygulamama yetkisini haiz olup, anayasaya aykırılık tespit ettikleri durumlarda, anayasal incelemenin yapılması için Yüksek Halk Mahkemesi (Supreme People's Court)'ne öneri sunabilmektedirler. Yüksek Halk Mahkemesi de bu rapor doğrultusunda UHK'ya aykırılığın incelenmesi talebiyle başvuru yapabilmektedir.⁵⁷³ Görüldüğü gibi, Çin anayasal denetim sisteminde Daimi Komite etkili bir konumda olup, mahkemelerin anayasal denetim yetkisi daha çok ikincil bir nitelik arz etmektedir. Dolayısıyla, yasal düzenlemelerin anayasaya uygunluk denetimi, ilk aşamada Daimi Komite tarafından yapılmakta olduğundan, devletin resmi ideolojisinin somutlaştığı ve anayasanın temel ilkelerinin belirtildiği başlangıç metninin, yasama yetkisini de kullanan Daimi Komite tarafından ve meclis yorumu

⁵⁷²1982 Çin Anayasası'nın 67. maddesinin İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/China_2004?lang=en, 1 Mayıs 2015.

⁵⁷³ Su Zelin, "Anayasa'nın Işığı İnsanları Isıtır", *Anayasa Yargısı Dergisi*, C. 24, 2007, s. 80.

niteliğinde bir anayasaya uygunluk denetiminde yorum aracı olarak kullanılabileceği ifade edilebilir.

2. 1976 Tarihli Küba Anayasası'nın Başlangıcı

a. Küba'nın Yazılı Anayasa Tarihi

Kristof Kolomb'un keşfiyle birlikte İspanya'nın sömürgesi olan Küba, 1898 yılına kadar sömürge olarak kalmış, 1898'de İspanya'ya karşı başlattığı bağımsızlık savaşında -ABD'nin de Küba halkı lehine müdahil olmasının etkisiyle- İspanya'ya galip gelmesi neticesinde bağımsızlığını kazanmıştır.⁵⁷⁴ Küba, savaş sonrasında İspanyol sömürgesi olmaktan kurtulmuş olmakla birlikte, ABD'nin askeri denetimine girmiş, dolayısıyla, tam bağımsız bir devlet olamamıştır. Küba'daki ABD denetimi yaklaşık olarak dört yıl sürmüş, 1902 yılında son bulmuştur.⁵⁷⁵ Savaşın ardından ilk Küba Anayasası, 1902 yılında yapılmış ancak, ABD'nin tahakkümüyle anayasaya, bazı değişiklikler (Platt Amendments)⁵⁷⁶ yapılarak, Küba'nın egemenliği sınırlanmış ve ABD'ye, gerekli gördüğü durumlarda, Küba'nın içişlerine müdahale etme ve Küba topraklarında askeri üs edinme yetkisi tanınmıştır. Bu durum, anılan değişikliklerin 1934 yılında yürürlükten kaldırılmasına kadar devam etmiştir.⁵⁷⁷

1940 yılında, Küba'da ikinci bir anayasa yapılmış ve bu yeni anayasada mülkiyet hakkı⁵⁷⁸ ve kadın hakları da dâhil olmak üzere, birçok temel hak ve

⁵⁷⁴ Jonathan Wachs, "Reviving the 1940 Cuban Constitution: Arguments for Social and Economic Rights in a Post-Castro Government", *American University International Law Review*, Vol. 10, No: 1, 1996, s. 537.

⁵⁷⁵ Antony Kapcia, *Cuba In Revolution; A History since the Fifties*, Cornwall, Britain, Reaktion Books Ltd., 2008, s. 8, 14; Robbers, *Encyclopedia of The World Constitutions*, s. 235.

⁵⁷⁶ Büyük bir kısmı, ABD Savaş Bakanı Elihu Root tarafından hazırlanan ve Connecticut Senatörü Orville Platt tarafından Senatoya sunulduğu için, onun adıyla anılan *Platt Amendments* hakkında ayrıntılı bilgi için, bkz. (Çevrimiçi) <https://history.state.gov/milestones/1899-1913/platt>, 3 Mayıs 2015..

⁵⁷⁷ Damián J. Fernández, *Cuba And The Politics Of Passion*, Texas, University of Texas Press, 2000, s. 46.

⁵⁷⁸ Küba anayasalarında mülkiyet hakkı, 1901'den 1959 Komünist Devrim'e gelinceye kadar korunan temel haklardandır. Bkz. Jon Mills; Daniel Ryan Koslosky "Whither Communism: A Comparative Perspective on Constitutionalism in a Postsocialist Cuba (Bundan sonra bu yayın; "Whither Communism" olarak anılacaktır)", *George Washington International Law Review*, Vol. 40, No: 4, 2009, s. 1223-1224.

özgürlük tanınmıştır. Ancak bu temel hak ve özgürlüklerin gerçek manada uygulanması mümkün olmamıştır.⁵⁷⁹

Küba’da 1952 Mart ayında, Fulgencio Batista’nın liderliğini yaptığı askeri grup tarafından yapılan darbenin ardından, cunta yönetimi, 1940 Küba Anayasası’nın tanıdığı bütün anayasal güvenceleri ve grev hakkını durdurmuştur. 1952 Nisan ayında da ifade özgürlüğü, basın özgürlüğü ve toplanma özgürlüğünün kırk beş gün boyunca uygulanmayacağı yeni bir anayasa yürürlüğe konulmuş, basın sansürlenmiş, muhalifler sürgüne gönderilmiş ya da tutuklanmıştır.⁵⁸⁰

1 Ocak 1959 tarihinde Fidel Castro’nun öncülüğünde Küba’da gerçekleşen Komünist Devrim neticesinde, Batista dönemi sona ermiş ve onun döneminde yapılan anayasa feshedilerek, 1940 tarihli Küba Anayasası tekrar yürürlüğe konulmuştur. Şubat 1959’da ise, “Cumhuriyetin Temel Kanunu” adı altında yeni bir anayasa ilan edilerek, 1940 Anayasası yürürlükten kaldırılmıştır.⁵⁸¹ 1959 Temel Kanunu, siyasi ve ekonomik sistemi komünist bir temelde kurmuş, özel mülkiyetin yapısını ve kapsamını düzenleyerek, yönetilebilir bir makroekonomi usulü belirlemiştir. Buna göre, geniş arazilere sahip olmanın önü kapatılmış ve bütün gayrimenkuller, hükümetin belirlediği ölçülerde sınırlamalara tabi tutulmuştur.⁵⁸²

1976 yılında yapılan yürürlükteki Küba Anayasası ise, halkoyuna sunularak onaylanmış ve Küba’yı sosyalist bir devlet olarak tanımlamıştır. Küba’daki Sovyetler Birliği etkisinin en fazla olduğu dönemde ve Küba Komünist Partisi’nin ilk kongresinden çok kısa bir süre sonra, Şubat 1976’da kabul edilen bu anayasa metninin bütününde, Marksist-Leninist ideoloji ve Sovyet siyasi kurumlarının yapısal özellikleri model alınmıştır.⁵⁸³ 1976 Anayasası’nda düzenlenen hükümlere (m. 1 ve 9)⁵⁸⁴ bakıldığında, 1982 Çin Anayasası’na benzer şekilde, devletin işçi sınıfının

⁵⁷⁹ Clifford L. Staten, **The History of Cuba**, New York, Plgrave Macmillan, 2003, s. 65; Robbers, **Encyclopedia of The World Constitutions**, s. 235.

⁵⁸⁰ Staten, **The History of Cuba**, s. 72.

⁵⁸¹ Robbers, **Encyclopedia of The World Constitutions**, s. 235.

⁵⁸² Mills; Koslosky, “Whither Communism”, s. 1226.

⁵⁸³ Joseph M. Kolomer, “After Fidel, What?: Forecasting Institutional Changes in Cuba”, in; **Cuban Communism 1959-2003**, (Editit by Irving Louis Horowitz; Jamie Suchlicki), 11. edition., Transaction Publishers, New Jersey, 2003, s. 529.

⁵⁸⁴ 1976 Küba Anayasası’nın İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Cuba_2002?lang=en, 3 Mayıs 2015..

iradesini yansıtan sosyalist meşruiyete bağlı olduğu, sosyalist mülkiyet anlayışının benimsendiği ve ekonomi yönetiminde devletçiliğin esas alındığı görülmektedir.⁵⁸⁵

1992 yılında Küba Anayasası'nda, özellikle belediyelerle ilgili konularda bazı değişiklikler yapılmış ve belediyeler, yerel düzeyde daha etkin hizmetler yürütebilecek yetkilerle donatılmıştır. Ayrıca, yerel halk konseyleri kurulmuş ve bu konseylere yerel düzeydeki ekonomik ve eğitsel faaliyetlerde önemli yetkiler tanınmıştır⁵⁸⁶. En son 2002 yılında değişiklik yapılan 1976 Anayasası'nda, sosyalist sistemin daimi ve değiştirilemez bir anayasal ilke olduğu güvenceye alınmıştır (m. 3).⁵⁸⁷

b. Başlangıcın Sembolik Değeri

1976 tarihli Küba Anayasası'nın başlangıcının sembolik nitelikli anayasa başlangıçlarının ortak özelliklerini taşıyan bir metin olduğu ifade edilebilir.⁵⁸⁸ Zira başlangıç metni, emperyalizme ve sömürüye karşı yürütülen tarihi mücadeleye, devrim için verilen kayıplara yönelik vurgunun belirgin bir biçimde yapıldığı; fedakârlık ve kahramanlık gibi hamasi ifadelerin kullanıldığı, uzun sayılabilecek anlatı tarzında bir muhtevaya sahiptir. Başlangıcın ilk paragrafı, geçmişten devralınan mirasa övgü ile başlamaktadır:

*“Biz Küba vatandaşları, atalarımız tarafından ortaya konulan fedakârlık, kahramanlık, sağlamlık ve savaş geleneklerinin ve yaratıcı çalışmanın mirasçıları ve emanetçileri;”*⁵⁸⁹

Bu paragrafın devamındaki paragraflarda da özet olarak; ölümü göze alan yerliler (para. 2) özgürlük için mücadele eden köleler (para. 3), bağımsız ve özgür

⁵⁸⁵ Mills; Koslosky, “Whither Communism”, s. 1227.

⁵⁸⁶ Robbers, *Encyclopedia of The World Constitutions*, s. 235

⁵⁸⁷ Julio César Guanche; Julio Antonio Fernández Estrada, “Rights and Guarantees in Cuba: Background and a Proposal (Bundan sonra bu yayın; “Rights and Guarantees in Cuba” olarak anılacaktır)”, 2013 SELA Conference, Havana University, bkz. (Çevrimiçi) http://www.law.yale.edu/documents/pdf/sela/SELA13_GuancheFernandez_CV_Eng_20130501.pdf, s. 7, 3 Mayıs 2015, dipnot 12.

⁵⁸⁸ 1976 Küba Anayasası'nın başlangıcının İngilizce metni için bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Cuba_2002?lang=en, 3 Mayıs 2015.

⁵⁸⁹ 1976 Küba Anayasası'nın başlangıcı, para., 1.

bir Küba'yı arzulayanlar ve İspanyol sömürsünden ve Amerikan emperyalizminden kurtuluş için direniş gösteren Kübalılar (para. 4 ve 5), emperyalist hegemonyaya ve kapitalizme karşı mücadele eden işçiler, köylüler, öğrenciler ve entelektüeller (para. 6) gibi ifadeler kullanılarak, tarihsel özgürlük ve bağımsızlık mücadelesinde fedakârlık gösteren toplum kesimlerine vurgu yapılmıştır. Daha sonraki paragraflarda ise, Marksist-Leninist ideolojiyi ilk kuranlar ve ilk destek verenlerle Küba'nın tarihsel mücadelesinde sembol olan José Marti ve devrim uğruna ölenler anılmıştır:

*“(...) İşçi ve köylülerin ilk örgütlenişine destek veren, katılan ve örgütlenmeyi geliştiren, sosyalist idealleri yayan ve Marksist ve Marksist-Leninist hareketi ilk kuranlarla”;*⁵⁹⁰

*Devrimci halkı Ocak zaferine sürükleyen öğretileriyle dolu olan Marti'nin yüzüncü doğum yıl dönümü kuşağının öncü üyeleriyle;*⁵⁹¹

*Hayatları pahasına devrimi savunan ve böylece onun devamlılığını sağlayanlarla;*⁵⁹²

Başlangıç metninin devamında, José Marti ideolojisi ile Marks ve Engels'in fikirlerinin yol göstericiliğine vurgu yapılmış ve uluslararası ilişkilerde, başta komşular olmak üzere, bütün ülkelerle dostane ilişkiler kurulacağı belirtilmiştir:

*“(...) Jose Marti'nin ideolojisi ve Marx, Engels ve Lenin'in sosyopolitik fikirlerinin rehberliğinde;*⁵⁹³

*İşçi enternasyonalistliğinin, kardeşçe dostluğun, başta Latin Amerika ve Karayipler olmak üzere dünya halklarının dayanışması, işbirliği ve yardımıyla”;*⁵⁹⁴

Bir sonraki paragrafta, metinde verilen tarihi şahsiyetlere Fidel Castro da eklenmiş ve Komünist bir toplumun oluşumunda, Castro'nun liderliğinin rolü öne çıkarılmıştır:

“Tüm devrim kuvvetlerinin ve tam milli bağımsızlığı kazanan insanların yakın birliği tarafından devam ettirilen, devrim gücünü kuran, demokratik değişiklikleri yürüten, sosyalizmin inşasını başlatan ve bu inşayı, Komünist Parti'nin yönetimi altında, komünist bir toplum kurmak için devam ettiren Fidel Castro'nun

⁵⁹⁰ 1976 Küba Anayasası'nın başlangıcı, para., 7.

⁵⁹¹ 1976 Küba Anayasası'nın başlangıcı, para., 8 .

⁵⁹² 1976 Küba Anayasası'nın başlangıcı, para., 9.

⁵⁹³ 1976 Küba Anayasası'nın başlangıcı, para., 10 .

⁵⁹⁴ 1976 Küba Anayasası'nın başlangıcı, para., 11.

*önderliğinde Moncada'nın, Granma'nın, Sierra'nın ve Giron'un muhteşem zaferini ileri götürmeye kararlı;*⁵⁹⁵

Geçmişinde köleliğin derin acılarını taşıyan bir millet olması dolayısıyla, bir sonraki paragrafta, insanın insanı sömürdüğü, aşağıladığı sistemlerin ve köleliğin yanı sıra, kapitalist sistemlerin de insan onuruna olumsuz etkilerinin olduğu vurgulanmış ve devrimin, Küba'nın ve Küba halkının onurunu yüceltici bir eylem olduğu belirtilmiştir:

*“İnsanı aşağılayan, istismar eden ve sömüren, insanı küçük düşüren bütün rejimlerin; İnsan ancak sosyalizm ve komünizm yönetiminde olduğu zaman sömürünün, köleliğin, esaretin ve kapitalizmin bütün biçimlerinden kurtulmuş olduğu zaman tam bir insan onuruna ulaşabileceğinin; devrimimizin Kübalıların ve ülkemizin onurunu yücelttiğinin farkında”;*⁵⁹⁶

Başlangıcın son paragrafında yine José Martí'nin liderliğine ve ülküsüne dikkat çekilmiş, onaylanan anayasanın, Martí'nin veciz sözünde olduğu gibi, Kübalıların onurunu yüceltilmesini amaçladığı ima edilmiştir:

*“En sonunda ulaşılan, Jose Martinin; “Cumhuriyetimizin temel yasasının, Kübalılar için tam bir insan onuru övücü olmasını istiyorum” güçlü özlemini takip etmenin rehberliğiyle Cumhuriyet kanunlarının hukuku olan irademizi ilan eder; ve serbest oy ve referandumla aşağıdaki anayasayı kabul ederiz”.*⁵⁹⁷

Görüldüğü üzere, 1976 Küba Anayasası'nın başlangıcının, Küba'nın siyasi ve toplumsal geçmişine dikkati çekmek amacıyla anayasaya konulan, sembolik nitelikte bir metin olduğu görülmektedir. Ayrıca başlangıcın muhtevası ve üslubu değerlendirildiğinde, Küba'yı yurt edinmiş insanların, tarih içinde yaşadığı zorluklar ve özgürlük için verdikleri mücadelelerin yanı sıra, komünist devrim sonrası kurulan sosyalist devlet sistemini, yürürlükte kaldığı müddetçe, anayasanın kurduğu hukuk düzenine tabi olan şimdiki ve gelecek kuşaklara ve dış dünyaya ilan eden bir bildirge biçiminde yazılmış olduğu ifade edilebilir.

⁵⁹⁵ 1976 Küba Anayasası'nın başlangıcı, para., 12.

⁵⁹⁶ 1976 Küba Anayasası'nın başlangıcı, para., 13.

⁵⁹⁷ 1976 Küba Anayasası'nın başlangıcı, para., 14 ve 15.

c. Başlangıcın Hukuki değeri

Hukuki değer bağlamında değerlendirildiğinde, başlangıcın normatif bir dili olmadığı ve geçmişten beri siyasi ve toplumsal mücadeleye öncülük eden; Marti ve Castro gibi şahsiyetlerin yanı sıra, Marksist-Leninist ideolojiyi ve destekçilerini yücelten, sembolik ve destansı bir anlatıma sahip olduğu açıktır. Dolayısıyla, 1982 tarihli Çin Anayasası'nın başlangıç kısmının hukuki değerine ilişkin tartışmaların Küba Anayasası'nın başlangıcı için yapılabileceğini ifade edebilmek çok da mümkün görünmemektedir.

Anayasal denetim sistemine bakıldığında, 1976 Küba Anayasasına göre (md 75/c) kanunların, kanun hükmünde kararnamelerin ve diğer genel düzenlemelerin anayasaya uygunluğunu denetlemekle yetkili organın, aynı zamanda yasama organı olan, “Halk İktidarı Ulusal Meclisi” olduğu görülmektedir.⁵⁹⁸ Halk İktidarı Ulusal Meclisi'nin yaptığı denetim, bir tür iç denetim olup, “uygunluk kontrolü” olarak adlandırılmaktadır.⁵⁹⁹ Dolayısıyla Küba hukuk sisteminde Batı hukuk sistemlerindeki benzer bir anayasal denetim organı veya yüksek mahkeme kurulmamış ve diğer yargı organlarına da anayasal denetim yapma yetkisi tanınmamıştır. Çin örneğindeki gibi anayasal denetim yapabilen Yüksek Halk Mahkemeleri de ihdas edilmemiş, anayasal denetim yetkisi, bağımsız bir yargı organına değil, yasayı yapan Meclis'e tanınmıştır.

Netice olarak Küba örneğinde, yasaların anayasaya uygunluk denetiminin, yasama organı tarafından icra edilen “meclis yorumu” biçiminde yapıldığı ifade edilebilir. Dolayısıyla, başlangıç kısmının hukuki değerini ortaya koyan en önemli unsurlardan birisi olan; “yasaların anayasaya uygunluğunun yargısal denetimi” mevcut bulunmadığı için, Küba Anayasası'nın başlangıç kısmının, anayasallık denetimindeki etkisinden de bahsedilemeyeceği açıktır. Ancak, başlangıç metninin yasa yapım aşamalarında yasama organına yol gösterici bir araç olarak kullanılabileceği ifade edilebilir.

⁵⁹⁸ Küba Halk İktidarı Ulusal Meclisi'nin Anayasal statüsü ve yetkileri için, bkz. (Çevrimiçi) http://mipais.cuba.cu/cat_en.php?idcat=164&idpadre=75&nivel=3, 4 Mayıs 2015.

⁵⁹⁹ Guanche; Estrada, “Rights and Guarantees in Cuba”, s. 32.

3. 1992 Tarihli Vietnam Anayasasının Başlangıcı

a. Vietnam'ın Yazılı Anayasa Tarihi

10. yüzyılda bağımsız bir devlet olarak kurulan Vietnam, tarih boyunca Çin ve Moğol imparatorluklarının egemenliğinde kalmış, 19. yüzyılın ortalarında ise, Fransız hâkimiyetine girmiştir. Vietnam, Fransız yönetimi altındayken merkezi bir devlet haline gelmiş, 1930'da kurulan Komünist Parti'nin öncülük ettiği, Ağustos Devrimi adı verilen 16 Ağustos 1945 tarihli özgürlük hareketiyle de bağımsızlığını kazanmıştır.⁶⁰⁰ Devrimin hemen ardından, Komünistlerin yönettiği, “Vietnam Bağımsızlık Birliği” iktidarı ele geçirmiş ve liderleri Ho Chi Minh⁶⁰¹ tarafından, bağımsız Vietnam Demokratik Cumhuriyeti'nin kurulduğu ilan edilmiştir.⁶⁰² Ağustos Devrimi, aynı zamanda, Vietnam'da feodal sistemi ortadan kaldırmış ve devrim hükümetini kuranlar kendilerini, “halkın hizmetkârları” olarak ilan etmiştir.⁶⁰³

1946 yılında Vietnam tarihinde ilk defa yapılan genel seçimlere cinsiyetine, etnik kökenine, dinine, mal varlığına ve siyasi düşüncesine bakılmaksızın on sekiz yaş ve üzeri bütün vatandaşlar katılmış, seçimlerin ardından oluşan parlamento tarafından Ho Chi Minh devlet başkanı olarak seçilmiş ve 9 Kasım 1946'da ilk Vietnam Anayasası kabul edilmiştir. Vietnam Demokratik Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra, kontrolü tekrar ele geçirmek isteyen Fransa'nın başlattığı savaş, 1954 yılında Vietnam güçlerinin zaferiyle sonuçlanmış, ancak Vietnam'ın birliği ve bütünlüğü darbe almıştır. Zira, savaş sonunda imzalanan 1954 tarihli Cenevre Antlaşması gereğince Vietnam, 17. paralel boyunca, geçici olarak, işgalci güçlerden taraf olan Güney Vietnam ve Ho Chi Minh'in devlet başkanı olduğu

⁶⁰⁰ Robbers, *Encyclopedia of World Constitutions*, s. 1020-1021.

⁶⁰¹ Vietnam Komünist Devriminin önderi Ho Chi Minh, Çin Halk Cumhuriyeti'nde Sun Yant Sen'in başını çektiği, Nasyonalist-Komünist akımın Vietnam'daki temsilcisidir. Bkz. Graham Hassall; Cheryl Saunders, *Asia-Pacific Constitutional Systems*, New York, Cambridge University Press, 2002, s. 5.

⁶⁰² Christoph Giebel, “Museum-Shrine: Revolution and Its Tutelary Spirit in the Village of My Hoa Hung”, in; *The Country of Memory: Remaking The Past In Late Socialist Vietnam*, ed., Hue-Tam Ho Tai, California, University of California Press, 2001, s. 81.

⁶⁰³ Nguyen Hung Quang; Kerstin Steiner, “Ideology and Professionalism: The Resurgence of The Vietnamese Bar”, in; *Asian Socialism and Legal Change: The Dynamics of Vietnamese and Chinese Reform*, ed., John Gillespie and Pip Nicholson, Canberra, Australia, The Australian National University Press, 2005, s. 197-198.

Kuzey Vietnam olmak üzere, iki ayrı devlet haline gelmiştir. 1956 genel seçimlerinin ardından Vietnam’da tekrar birlik sağlansa da, daha önce Fransız yanlısı olan Güney, bu defa, Amerikan yanlısı olmaya başlamıştır.⁶⁰⁴

Vietnam’daki bu siyasi durum, ülkedeki ulusal birlik hareketini tekrar canlandırmış ve Kuzey’de sosyalist rejimi uygulamaya, Güney’de ise, Amerikan güçlerine karşı yapılacak savaş için sağlam bir dayanak oluşturmaya destek olması için, 1959’da yeni bir Anayasa yapılmıştır. 1965 yılında ABD’nin Vietnam’a askeri müdahalesi burada anti-emperyalist bir mücadele başlatmış,⁶⁰⁵ 1973 yılında ABD askeri güçlerinin Vietnam’dan çekilmesinin ardından da 1975’te Vietnam’da bütünlük tekrar sağlanmış ve 2 Temmuz 1976’da ülkenin ismi Vietnam Sosyalist Cumhuriyeti olarak değiştirilmiştir. Birleşik hale gelen Vietnam’ın yeni ekonomik ve siyasi sitemini kuran ve 1946 ile 1959 anayasalarının halk egemenliği, insan hakları ve güçler birliğini esas alan geleneklerini takip eden yeni anayasası, 1980 yılında kabul edilmiştir. Bu anayasada göze çarpan yenilik ise, Sovyet sisteminin model alınarak sosyalizme geçişin hedeflenmiş olmasıdır.⁶⁰⁶ Çin Halk Cumhuriyeti örneğinde olduğu gibi; Komünist Parti’nin tek başına hakim olduğu siyasi bir sistem, Devlet Konseyi, planlı-merkezi ekonomik yapı, Ulusal Meclis ve onun Daimi Komitesi, Devlet Başkanlığı gibi Sovyet modelinin uygulamaları örnek alınmıştır.⁶⁰⁷ Vietnam Komünist Partisi’nin Haziran 1991’deki 7. kongresinde, 1986 yılında başlatılan yenileşme sürecinin devam ettirileceği ve Vietnam’ın uluslararası toplum üyesi bütün ülkelerle barış, bağımsızlık ve kalkınma için dostça ilişkiler içinde olacağı ilan edilmiştir.

Bu politikaları kurumsallaştırmak amacıyla yapılan 1992 tarihli Vietnam Anayasası, 148 maddelik 1980 Anayasası’nın, 138 maddelik büyük bir bölümünün revize edilmiş halidir. Bu anayasayla Parlamento Daimi Komitesinin yürüttüğü Devlet Konseyi görevi yerine, Başbakanın başkanı olduğu Kabine ve Konsey’in

⁶⁰⁴ Robbers, **Encyclopedia of World Constitutions**, s. 1021; Alec Gordon, “Kuzey Vietnam Tarımı Üzerine Tartışma”, Çev. Gülseli Berik, **Birikim Dergisi**, S. 6, Ağustos 1975, s. 20.

⁶⁰⁵ Feryat Bulut, “68 Kuşağı Gençlik Olaylarının Uluslararası Boyutu Ve Türkiye’de 68 Kuşağına Göre Atatürk Ve Atatürkçülük Anlayışı” **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C. XI, s.29, 2011/Güz, s. 132.

⁶⁰⁶ Robbers, **a.g.e.**, s. 1021.

⁶⁰⁷ Hassall; Saunders, **Asia-Pacific Constitutional Systems**, s. 36.

başkanı tarafından icra edilen sembolik Devlet Başkanlığı yerine ise, Başkanlık ihdas edilerek yürütme yetkisi Kabine ve Başkana verilmiştir. Buna göre, Başkan parlamento tarafından seçilecek, Başbakan mutlaka parlamento üyesi olacak, bakanlar ise, parlamento üyesi olmayan kişiler arasından da atanabilecektir. Yeni anayasaya göre, toprak mülkiyeti devlete ait olacak⁶⁰⁸, devlet politikası Komünist Partinin yönetiminde olmakla birlikte Parti, hükümetin günlük politikalarına müdahale etmeyecektir.⁶⁰⁹ 1992 tarihli Vietnam Anayasası, Çin ve Küba örneklerine benzer şekilde, işçi sınıfının öncülüğünde Komünist Parti yönetimini ve Marksist-Leninist ideolojiyle birlikte, Ho Chi Minh düşüncesini anayasanın temel siyasi dayanakları olarak belirtmiştir.

b. Başlangıcın Sembolik Değeri

1992 tarihli Vietnam Anayasasında 2001, 2004, 2005 ve 2013 yıllarında çeşitli değişiklikler yapılmıştır.⁶¹⁰ En son 2013 yılında yapılan değişiklikle oldukça uzun olan başlangıç kısmı yerine, daha kısa ve öz bir başlangıç metni yazılmıştır. Dolayısıyla 1992 Vietnam Anayasası, ideolojik olarak, benzer şekilde yazılan Çin ve Küba örneklerine nazaran daha kısa bir başlangıç metnine sahiptir.⁶¹¹ Toplam üç paragraftan oluşan yeni başlangıcın ilk paragrafı, sembolik nitelikli başlangıç örneklerinde olduğu gibi, Vietnam'ın tarihine vurgu yaparak başlamakta, halkın anavatanını yenileme, inşa etme ve savunma gibi esas amacını ortaya koymaktadır. 1992 Anayasasının başlangıcı 1959 ve 1980 anayasalarının başlangıçlarına nazaran siyasi anlamda daha esnek ifadeler içermektedir.⁶¹²

⁶⁰⁸ 1992 Vietnam Anayasası'nın 53. maddesinde toprak mülkiyetinin devlet yönetiminde olduğu belirtilmiştir. İngilizce anayasa metni için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Socialist_Republic_of_Vietnam_2013?lang=en, 12 Mayıs 2015.

⁶⁰⁹ Hassall; Saunders, **a.g.e.**, s. 155-156.

⁶¹⁰ 1992 Vietnam Anayasasında yapılan değişiklikler için bkz. Stephanie Balme; Mark Sidel, **Vietnam's New Order, International Perspectives on the State and Reform in Vietnam**, New York, Pallgrave Macmillan, 2007, s. 179, 245-247 vd.; Ayrıca bkz. (Çevrimiçi) <http://www.constitutionnet.org/country/constitutional-history-vietnam>, 12 Mayıs 2015.

⁶¹¹ 1992 Vietnam Anayasası'nın başlangıcının İngilizce metninin tamamı için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Socialist_Republic_of_Vietnam_2013?lang=en, 12 Mayıs 2015.

⁶¹² Mark Sidel, **The Constitution of Vietnam: A Contextual Analysis**, Portland, Hart Publishing, 2009, s. 85.

*“Vietnam halkı, bin yıllık tarihi boyunca ülkelerini inşa etmek ve savunmak için sabır ve sebatla, yaratıcı bir biçimde çalışarak ve cesaretle mücadele ederek ulusları için bir vatandaşlık, dayanışma, insanlık, adalet, direnme ve yılmama geleneği ile Vietnam medeniyetini ve kültürünü oluşturdu”.*⁶¹³

Görüldüğü gibi, başlangıcın ilk paragrafı, tarihsel mücadele vurgusu yaparak başlama noktasında, sembolik başlangıç metinlerinin tipik özelliğini haizdir. Dolayısıyla, Vietnam Anayasasının başlangıcı da Çin ve Küba örneklerinde olduğu gibi, tarihsel mücadelenin önemine vurgu yapmakta ve bu mücadeleyi yürütenlere şimdiki kuşakların vefa borcunun bir ifadesi gibi başlamaktadır.

Başlangıcın ikinci paragrafında, yine sosyalist sistemin temsilcileri olan, Çin ve Küba örneklerine benzer şekilde, lider ve ideoloji vurgusu yapılarak, Ho Chi Minh’in lideri olduğu Komünist Parti öncülüğünde gerçekleşen devrimi, bağımsızlığı ve bunları başarıya ulaştıran ana unsurlar belirtilmekte ve sosyalizmi gerçekleştirme amacına yönelik olarak kazanılan zaferlerin önemi ortaya konulmaktadır:

*“1930’dan beri halkımız, Başkan Ho Chi Minh tarafından kurulan ve yönetilen Vietnam Komünist Partisi’nin liderliği altında ulusal bağımsızlığı, özgürlüğü ve mutluluğu için oldukça çetin ve fedakârlık gerektiren uzun süreli bir mücadele vermiştir. Ağustos Devrimi’nin muhteşem zaferinin ardından, 2 Eylül 1945 tarihinde, Başkan Ho Chi Minh, hâlihazırda Vietnam Sosyalist Cumhuriyeti olan, Vietnam Demokratik Cumhuriyeti’nin doğuşunu ilan ederek, Bağımsızlık Bildirgesini okudu. Bütün ulusun gücü ve iradesiyle ve dünyadaki dostların yardımıyla halkımız, ulusun özgürlüğü, ülkenin birliği, vatan savunması ve uluslararası ödevlerin yerine getirilmesi mücadelesinde büyük zafer kazandı ve sosyalizm yolunda ülkeyi inşa etme ve yenileme davasında tarihi önemi yankılanan başarılar kaydetti”.*⁶¹⁴

Başlangıcın üçüncü paragrafında ise, sosyalist sisteme geçiş sürecini devam ettirme bağlamında, 1992 Anayasası’nın esas amacının, eski Vietnam anayasalarının ilkesel olarak sürdürülmesi ve daha demokratik ve zengin bir Vietnam’ın oluşturulması olarak belirtilmiştir:

⁶¹³ 1992 Vietnam Anayasası’nın başlangıç kısmı, para., 1.

⁶¹⁴ 1992 Vietnam Anayasası’nın başlangıcı, para., 2; 1992 Vietnam Anayasası’nın başlangıcının 2013’ten önceki ilk halinin son paragrafında, Ho Chi Minh düşüncesinin yanı sıra, Marksist-Leninist ideoloji vurgusu hem başlangıçta (son paragraf) hem de Anayasada (m. 4) yapılmıştı. 1992 Vietnam Anayasası ve başlangıç kısmının, 2013 değişikliklerinden önceki ilk halinin İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Socialist_Republic_of_Vietnam_2001.pdf, 14 Mayıs 2015; ancak başlangıcın en son halinde bu vurguya ilişkin ifadeler çıkarılmış, anayasanın 4. maddesinde ise devam ettirilmiştir. bkz. (Çevrimiçi) <http://vietnamnews.vn/politics-laws/250222/the-constitution-of-the-socialist-republic-of-viet-nam.html> 14 Mayıs 2015.

*“Vietnam Halkı, Sosyalizme Geçiş Dönemi esnasında, Ulusal Kuruluş Platformunun kurumsallaştırılmasında ve 1946, 1959, 1980 ve 1992 anayasalarının devam ettirilmesi, müreffeh bir toplum ve güçlü, demokratik, eşit ve medeni bir ülke hedefine erişilmesi için bu anayasayı oluşturur, uygular ve muhafaza eder”.*⁶¹⁵

Anlaşılabacağı üzere, 1992 tarihli Vietnam Anayasası’nın başlangıç kısmı, tipik bir sembolik başlangıç örneğidir. Başlangıcın bütününe bakıldığında, anlatı tarzında ifade edildiği ve geçmişten bu güne Vietnam’ın siyasi ve toplumsal mücadelelerini ve öne çıkan lider ve ideolojiyi vurgulayan, ideolojik ve simgesel kavramlara yer veren bir muhtevaya sahip olduğu açıktır.

c. Başlangıcın Hukuki Değeri

Hukuki değer bağlamında değerlendirildiğinde, 1976 Küba Anayasası’nın başlangıç kısmı ile ilgili değerlendirmelerin 1992 Vietnam Anayasası’nın başlangıç kısmı için de geçerli olduğu ifade edilebilir. Zira, Vietnam Anayasası’nın başlangıç kısmı da Küba örneğinde olduğu gibi, normatif herhangi bir ibare ihtiva etmeyen; ulusal bilinci diri tutmayı amaçlayan, tarihsel mücadelenin önemine dikkat çeken ve Vietnam devletini kuran lideri ve ideolojiyi yücelten edebi bir metin biçiminde yazılmıştır.

1992 Vietnam Anayasası’na göre (m. 74) anayasayı, yasaları ve kararnameleri yorumlama yetki ve görevi, Ulusal Meclis Daimi Komitesi’ne aittir. Vietnam hukuk sisteminde anayasaya uygunluk denetimi yapan bir anayasa mahkemesi de bulunmamaktadır. Yüksek Halk Mahkemesi (Supreme People’s Court) adı altında kurulan (m. 104) en yüksek mahkemenin de Ulusal Meclisin çıkardığı herhangi bir düzenlemeyi iptal etme yetkisi mevcut olmayıp, görevlerini icra ederken ve yetkilerini kullanırken Ulusal Meclis’e ve devlete karşı sorumludur (m. 105).⁶¹⁶

Netice olarak denilebilir ki, anayasal denetim işlevini yerine getiren herhangi bir yargısal organ ihdas edilmemiş olması dolayısıyla, 1992 Vietnam Anayasası’nın kurmuş olduğu hukuki sistemle, 1976 Küba Anayasası’nın kurduğu sistem birbirine benzer bir nitelik arz etmektedir. Yasaların anayasallık denetimi, yargısal yetkileri

⁶¹⁵ 1992 Vietnam Anayasası’nın başlangıcıpara., 3.

⁶¹⁶ Hassall; Saunders, **a.g.e.**, s. 80, 186; Robbers, **Encyclopedia of World Constitutions**, s. 1021

bulunmayan Ulusal Meclis Daimi Komitesi tarafından, yasama süreci içinde ve yorumlama biçiminde yapılmaktadır. Dolayısıyla, sembolik bir niteliğe sahip olması ve Vietnam anayasal sisteminde anayasaya uygunluk denetimi yapan herhangi bir organın mevcut olmaması nedeniyle, 1992 tarihli Vietnam Anayasası'nın başlangıç kısmı, Küba örneğinde olduğu gibi, sadece yasa yapıcılara yol gösterici, sembolik bir metin olarak değerlendirilebilir.

C. İSLAMİ SİSTEMLERDE ANAYASA BAŞLANGIÇLARININ HUKUKİ DEĞERİ

Anayasacılık hareketleri, gelişim dönemini Batı medeniyet bölgesinde tamamlamış ve yayılmasına oradan başlamıştır. Nitekim, anayasa kavramının da Batı medeniyetinin bir ürünü olduğu, genel kabul görmüş bir olgudur.⁶¹⁷ Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında, sadece ABD ve Batı Avrupa coğrafyasında değil, dünyanın diğer bölgelerinde yapılan anayasalar açısından da “liberal anayasacılığının” yönlendirici etkisi görülmeye başlamıştır. Bu etkiyi “yayılmacılık (diffusionism)” veya “dalga teorisi (wave theory)” ile açıklamak gerekirse, merkez ABD ve Batı Avrupa olmak üzere, dünyanın diğer bölgelerinde ve farklı medeniyet dünyalarında da anayasacılık hareketlerinin yayıldığı ifade edilebilir.⁶¹⁸

Modern anayasacılık hareketleri, kısa sürede İslam-Osmanlı coğrafyasına da yayılmış, 1839 tarihli Tanzimat Fermanı, 1856 tarihli Islâhât Fermanı ve 1876 tarihli Kanun-i Esasi gibi önemli hukuki ve anayasal nitelikteki metinler, bu çerçevede ilan edilmiştir.⁶¹⁹ Bu bağlamda, İslami anayasacılık açısından sorulması gereken; “Şeriat ile anayasacılık arasındaki ilişkinin ne şekilde olacağı”⁶²⁰ sorusunun cevabı, Padişahın mutlak iktidarına karşı geliştirilen ve sınırlı bir iktidar öngören meşrûti ya da mukayyed yönetim anlayışı, benimsenerek verilmiştir. Buna göre meşruti

⁶¹⁷Koçak, “Anayasaların Ortak Dili Sorunu”, s. 492.

⁶¹⁸Koçak, **a.g.e.**, s. 491-492.

⁶¹⁹Ayhan Ceylan, “Osmanlı Coğrafyasında İktidarın Sınırlandırılması (Anayasacılık): Tunus Tecrübesi” (bundan sona; “Tunus Tecrübesi”) , **Dîvân Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi**, C.13, s. 24, 2008/1, s. 130.

⁶²⁰Nadirsyah Hosen, “In Search of Islamic Constitutionalism”, (Çevrimiçi) http://i-epistemology.net/v1/attachments/744_Ajiss21-2%20-%20Hosen%20-%20In%20Search%20of%20Islamic%20Constitutionalism.pdf, 16 Mayıs 2015.

yönetim, iktidarı kurallarla ve kurumlarla sınırlamayı esas alan, hukukun üstünlüğüne dayanan ve bireysel hakların korunmasını amaçlayan, klasik anayasacılık⁶²¹ anlayışıyla özdeş bir yapı arz eden bir form veya anayasacılığın bir aracı olarak ortaya çıkmıştır.⁶²²

İslam medeniyet tarihinde, Hz. Muhammed döneminde yapılan ve “Medine Anayasası” olarak kabul edilen ilk yazılı anayasa örneğinden sonra, modern anlamda ilk yazılı anayasanın, 1861 yılında Tunus’ta, Tunus Eyalet Beyi tarafından ferman biçiminde ilan edilen ve *Kânûnu’d-Devle* (Devlet Kanunu) adı verilen anayasa olduğu ifade edilebilir. Bu anayasa, iktidarın oluşumu, işleyişi, yetkileri ve kişilerin hak ve özgürlüklerini belirleyen, genel ve soyut hukuki terminolojiyle ve bir anayasaya özgü bölümlendirmelere ve maddelere sahipti. Aynı zamanda bu anayasal metin, bölgede egemen olan Osmanlı Devleti’nin, İstanbul’da ilan ettiği Kanun-i Esasi’den on beş yıl önce düzenlenmiş olması dolayısıyla, İslam-Osmanlı coğrafyasındaki ilk modern anayasa olarak da kabul edilebilir.⁶²³

Kanunu’d Devle, her ne kadar Fransız ve İngiliz yönetimlerinin baskı ve etkisiyle hazırlanmış olsa da⁶²⁴ entelektüel arka planında İslami yönetim sisteminin de esası olan; keyfi bir iktidar yerine, adalet ve istişareyi temel alan, hukuka bağlı ve sınırlı bir iktidar düşüncesi gibi, temel anayasa ilkeleri yatmaktaydı. Bu anayasa İslami esaslar ile ilgili açık hükümler bulundurmamakla birlikte, Allah ve Şeriat’a

⁶²¹ Khaled Abou El Fadl, “Constitutionalism and The Islamic Sunni Legacy”, **UCLA Journal of Islamic and Near Eastern Law**, Vol. 67, Fall, 2001 / Winter, 2002, s. 68.

⁶²² Anayasacılık hareketleri Osmanlı İmparatorluğu’nda yönetim şeklinin meşruti veya mukayyed olarak ifade edilmesinde de etkisini göstermiştir. Osmanlı’da sınırlı iktidarı ifade etmek için kullanılan “meşruti” kavramının, Arap dünyasındaki karşılığı olarak “mukayyed” kavramı kullanılmıştır. Esasen meşrutiyet, iktidarın bazı şartlara bağlı olarak sınırlandırıldığını, mukayyed ise, iktidarın kayıt altına alınarak sınırlandırıldığını belirtmek amacıyla kullanılan, benzer kavramlardır. Bkz.Ceylan, **a.g.e.**, s. 131-132.

⁶²³ Dawood I. Ahmed; Moamen Gouda, “Measuring Constitutional Islamization: The Islamic Constitutions Index” (Bundan sonra bu yayın; “Measuring Constitutional Islamization” olarak anılacaktır), **Hastings International and Comparative Law Review**, Vol. 38, Issue 1, 2015, p. 17; 1861 tarihli Kanunu’d Devle’ye göre Tunus bir Osmanlı eyaleti değil, bir “ülke/memleket”, Tunus’u yöneten Bey ise “Melik” olarak tanımlanmıştı. Esasında tanımlamaların bu biçimde yapılması bir manada bağımsızlık ilanı olsa da, idari olarak Osmanlı İmparatorluğu’na bağlılık devam etmiş ve uygulamada Bey ve Eyalet kavramları kullanılmıştır. Bkz.Ceylan, **a.g.e.**, s. 144-148.

⁶²⁴ Ahmed; Gouda, “Measuring Constitutional Islamization s. 19.

atıfla başlamaktaydı.⁶²⁵ Ayrıca, bir şura meclisi olarak öngörülen “el Meclis’ül Ekber”in çıkardığı ve yargı organlarının uyguladığı kanunlar dikkate alındığında, Kanunu’ d Devle’nin düzenlediği hukuk sisteminde, şeri ve örfi hukuk ayrımı yapıldığı görülmektedir⁶²⁶. Bu nedenle, 1861 tarihli Tunus Anayasası’nda, İslami esaslarla modern anayasacılığın temel ilkelerinin sentezlenerek, “İslami anayasacılık” düşüncesinin temellerinin atılmış olduğu ifade edilebilir.⁶²⁷

1839 tarihli Tanzimat ve 1856 tarihli Islahat Fermanları ile 1876 tarihli Kanun-i Esâsi gibi, İmparatorluk tarafından düzenlenmiş veya ilan edilmiş olmasa da 1861 tarihli Tunus Anayasası’nın, esasen, İslami anayasacılığın kodlarını ilk defa ortaya koyan bir model anayasa olduğu ifade edilebilir. Zira, başta Osmanlı İmparatorluğu’nun ilan veya kabul ettiği anayasal metinlerin yanı sıra, Müslüman nüfusun yoğun olduğu ve anayasasında resmi din olarak İslamiyet’i kabul eden günümüz modern devletlerinin anayasaları, ilkesel olarak İslam’ın devlet yönetimi ve hak ve özgürlüklerle ilgili hükümleriyle modern anayasacılığın sentezlendiği bir anayasacılık anlayışını benimsemiştir. Bu dönemde, 1882 yılında yapılan Mısır ve 1906 yılında yapılan İran anayasalarının da Tunus ve Osmanlı örneklerine benzer şekilde düzenlenmiş olduğu görülmektedir.⁶²⁸

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonraki dönem, soğuk savaşın yaşandığı ilk ve orta dönem ve günümüzdeki ekonomik rasyonalizm dönemi, bütün dünyada anayasacılık hareketleri bakımından oldukça zengin örneklerin görüldüğü ve İslami Anayasacılık açısından da önemli gelişmelerin kaydedildiği zaman dilimidir. Bu önemli gelişmelerden biri, 1947’de Pakistan devletinin kurulmasıdır. Pakistan’ın kurulması ile birlikte, İslam dünyasında anayasal niteliği “İslam Devleti” olarak tanımlabilen modern bir devlet, ilk defa ortaya çıkmıştır.⁶²⁹ Dolayısıyla İslami anayasacılık anlayışı açısından yeni bir dönem başlamıştır denilebilir. 1970’li yıllar Müslümanların yoğun olarak yaşadığı ülkelerde İslam Hukuku’nun uygulanmasına

⁶²⁵ Ceylan, “Tunus Tecrübesi”, s. 134-135 ve 144-148; Ahmed; Gouda, “Measuring Constitutional Islamization”, p. 18.

⁶²⁶ Ceylan, **a.g.e.**, s. 140, 148.

⁶²⁷ Ahmed; Gouda, **a.g.e.**, s. 14.

⁶²⁸ Ahmed; Gouda, **a.y.**, s. 22-23.

⁶²⁹ Ahmet Davutoğlu, “İslam Dünyasının Siyasi Dönüşümü: Dönemlendirme ve Projeksiyon”, **Dîvân Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi**, s.12, 2002/1, s. 23.

yönelik taleplerin yoğunlaştığı yıllardır. Bu dönemde Suudi Arabistan, Kuveyt, Bahreyn, Yemen ve Birleşik Arap Emirlikleri gibi devletler, yaptıkları anayasalarında, İslam'ı ya da İslam Hukuku'nu anayasanın ve kanunların esas kaynağı kılmışlardır. 1971 tarihinde kabul edilen Mısır Anayasası da bu manada, Arap dünyası ve İslami anayasacılık açısından önemli bir örnek teşkil etmektedir.

Diğer önemli bir gelişme ise, 1979'da yaşanan İran İslam Devrimi'dir. Şii Müslüman nüfusun yoğun olduğu İran'da meydana gelen bu önemli hadiseyle birlikte, yeni bir devlet biçimi, dolayısıyla, yeni bir anayasal düzen ortaya çıkmıştır. Öte yandan, Afganistan'ın 2004 yılında kabul etmiş olduğu anayasa da modern dönem İslami Anayasacılık açısından önemli sayılabilecek gelişmelerden biri olarak belirtilebilir.

İslami anayasalarda yer verilen başlangıç kısımlarının hukuki değerini incelemeyi amaçladığımız bu bölümde; anayasalarında, devleti “İslam Cumhuriyeti”⁶³⁰ olarak tanımlayan ve başlangıç kısımlarında, İslami ilkelere gönderme yapan günümüz anayasalarından, 1973 tarihli Pakistan, 1979 tarihli İran ve 2004 tarihli Afganistan anayasalarının başlangıçları ele alınmaya gayret edilecektir.

1. 1973 Tarihli Pakistan Anayasası'nın Başlangıcı

a. Pakistan'ın Yazılı Anayasa Tarihi

İngiliz sömürgesi olan Hindistan bölgesi içinde yer alan ve yoğun bir Müslüman nüfus barındıran Pakistan, Muhammed Ali Cinnah'ın liderlik ettiği, bağımsızlık hareketinin sonucu olarak ve İslam'ın ideolojik şemsiyesi altında 14 Ağustos 1947 tarihinde “Hindistan Bağımsızlık Yasası”na istinaden kurulmuştur. Pakistan'ın kuruluşunda sosyal, ekonomik, siyasi ve kültürel birçok etken bulunmakla birlikte, en etkili unsurun, din olduğu görülmektedir. Kuruluş anayasası, temel anayasacılık ilkeleri ile İslam'ın harmanlanması suretiyle hazırlanırken, bu

⁶³⁰ Yürürlükteki anayasalarında, devlet şeklini “İslam Cumhuriyeti” olarak belirten ülkeler; İran, Pakistan, Afganistan ve Moritanya olarak ifade edilebilir. 1973 tarihli Pakistan, 1979 tarihli İran, 1991 tarihli Moritanya ve 2004 tarihli Afganistan anayasalarının 1. maddesinde devletin İslam Cumhuriyeti olduğu hüküm altına alınmıştır. İlgili ülkelerin yürürlükteki anayasalarının İngilizce metinlei için, bkz. (Çevrimiçi) <https://www.constituteproject.org/search?lang=en>, 16 Mayıs 2015.

süreçte en şiddetli tartışmalar, anayasal devletin kuruluşunda İslam'ın nasıl konumlandırılacağı konusunda vuku bulmuştur.⁶³¹ Nitekim Allah'ın ve halkın egemenliğine dayanan “İslami hükümet”, “İslami anayasa” ve “İslami devlet”, Pakistan'ın bağımsız bir devlet olarak kurulmasına zemin hazırlayan bu mücadelenin ve sonrasında Pakistan'ın bağımsız bir devlet olarak kuruluş sürecinin öne çıkan kavramları olmuştur.⁶³²

1947 yılında kabul edilen geçici anayasa Doğu Bengal, Batı Pencap, Sind, Kuzey-Batı Sınır Eyaleti ve Belucistan eyaletlerinden oluşan Pakistan Federasyonu'nu kurmuş, Karaçi Federasyon'un başkenti olmuştur. Pakistan'ın kuruluşunun ardından ülke topraklarının sınırı, nüfus dağılımı ve ulusal dil ile ilgili tartışmalar nedeniyle Pakistan Kurucu Meclisi, kalıcı anayasanın yapılması için oldukça uzun bir mesai harcamış ve kalıcı anayasanın hazırlanması uzun bir zaman gerektirmiştir. Tartışmaların yoğunlaştığı bu gibi sorunların çözülmesinin ardından “Urduca” ve “Bengalce” devletin resmi dili olarak kabul edilmiştir. Anayasa taslağına göre yasama meclisi, nüfus yoğunluğuna göre teşekkül eden birinci ve her eyaletin eşit temsilciyle temsil edildiği ikinci meclis olmak üzere, çift meclisli olarak düzenlenmiş; savunma, dış politika, haberleşme ve para birimi ile ilgili yetki ve görevler federasyona tahsis edilmiş, geri kalan yetkiler ise, eyaletlere bırakılmıştır. Bu konulara ilişkin düzenlemeler ve anayasanın yapılması Kurucu Meclis tarafından Ekim 1954'te sonuçlandırılmıştır.⁶³³

1956 yılında Pakistan'da, İkinci Kurucu Meclis tarafından ilk Pakistan Anayasası yapılmıştır. 1958'de General Eyüp Khan tarafından yapılan askeri darbenin ardından, başkanlık görevini Khan üstlenmiş ve 1962'de kendi kontrolünde yapılan bu anayasa ile merkeziyetçi bir devlet yapısı ve güçlü bir başkanlık sistemi ihdas edilmiştir. Ülkede artan iç karışıklıklar sonucu Eyüp Khan'ın 1969'da istifa

⁶³¹ Ahmed; Gouda, “Measuring Constitutional Islamization”, s. 25; Tasadduq Hussain Jullani, “The Challenge of Judicial Independence and the Experience of Pakistan”, **The Culture of Judicial Independence: Conceptual Foundations and Particular Challenges**, ed. Shimon Shetreet and Christopher Forsyth, Leiden, Martinus Nijhoff Publishers, 2012, s. 425.

⁶³² Fakhr-ul-Islam; Muhammad Iqbal, “Islamizing the Constitution of Pakistan: The Role of Maulana Maudoodi”, **Biannual Research Journal Al-Idah**, Vol. 27, DeC., 2013, s. 58; Rainer Grote; Tilmann J. Röder, **Constitutionalism in Islamic Countries. Between Upheaval and Continuity**, New York, Oxford University Press, 2012, s. 8.

⁶³³ Robbers, **Encyclopedia of World Constitutions**, s. 690.

etmesinin ardından, Silahlı Kuvvetler Komutanı General Yahya Khan tarafından sıkıyönetim ilan edilmiş ve anayasa yürürlükten kaldırılmıştır. Aralık 1970’te yapılan genel seçimlerin sonuçları da ülkedeki karışıklıkları sonlandıramamış ve çıkan siyasi ayaklanmalar, Mart 1971’de askeri müdahalelerle bastırılmıştır. Hindistan askeri güçleri tarafından Doğu Pakistan’daki isyancılara destek verilmiş ve neticede Pakistan’ın doğu bölgesi, federasyondan ayrılarak Bangladeş adı altında bağımsız bir devlet haline gelmiştir.⁶³⁴

1973 yılında Pakistan Ulusal Meclisi, Kurucu Meclis olarak yürürlükteki Pakistan Anayasası’nı yapmış ve bu anayasa, 14 Ağustos 1973 tarihinde yürürlüğe girmiştir⁶³⁵. 1973 Anayasası, İslami nitelikli birçok düzenleme ihtiva etmektedir. Özellikle anayasanın 1 ve 2. maddeleri, Pakistan devletinin siyasi ve hukuki temellerini düzenleyen maddelerdir. Bu maddelerde devletin federal bir cumhuriyet ve resmi adının da “Pakistan İslam Cumhuriyeti” olduğu belirtilmiştir. Devletin resmi dininin İslam olduğu anayasal hüküm altına alınmış ve bütün kâinatta egemenliğin yalnızca Allah’a ait olduğu, yönetim yetkisinin de Allah’ın belirlediği sınırlar çerçevesinde Pakistan halkı tarafından kullanılacağı belirtilmiştir. Ayrıca anayasanın 9. bölümünde yer verilen “İslami Düzenlemeler” (m. 227-231) başlıklı maddelerde de bütün kanunların İslami hükümlere uygun biçimde yapılacağı ve hiçbir kanunun bu hükümlere aykırı olamayacağı hüküm altına alınmıştır.⁶³⁶

b. Başlangıcın Sembolik Değeri

1973 tarihli Pakistan Anayasası’nın başlangıç kısmı 424 kelime ve 19 paragraftan oluşan uzun sayılabilecek bir metne sahiptir.⁶³⁷ Başlangıç metni

⁶³⁴Lawrence Ziring, **Pakistan: At The Crosscurrent of History**, Oxford, Oneworld Publication, 2003, s. 114; Robbers, **Encyclopedia of World Constitutions**, s. 690.

⁶³⁵Robbers, **a.g.e.**, s. 690.

⁶³⁶Naseem Razi, “Interpretive Policy of the Supreme Court of Pakistan: A Critical Analysis from the Perspective of Islamic Interpretive System” (Bundan sonra bu yayın; “Interpretive Policy of the Supreme Court of Pakistan” olarak anılacaktır), **Journal of Asian Development Studies**, Vol. 2, Issue 4, December 2013, s. 108.

⁶³⁷1973 Pakistan Anayasası’nın başlangıcının İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Pakistan_2015?lang=en, 18 Mayıs 2015; 1973 Pakistan Anayasası’nın başlangıcı, 2002’de yenilenmiş ve günümüzde yürürlükte olan halini almıştır. Bkz. (Çevrimiçi) <http://pakistanconstitutionlaw.com/preamble/>, 19 Mayıs 2015..

sembolik nitelikli örneklerde olduğu gibi bazı paragraflarda edebi ifadelere yer vermekte fakat, genel itibarıyla başlangıcın normatif bir dili olduğu görülmektedir. Başlangıcın ilk paragrafında, bütün evrende egemenliğin yalnızca Allah'a ait olduğu belirtilmiş ve yönetim yetkisi, O'nun çizdiği sınırlar içinde Pakistan halkının icra edeceği kutsal bir emanet olarak nitelenmiştir:

*“Tüm Kâinat üzerinde egemenlik, yalnız Yüce Allah'a ait olup, hüküm, O'nun tarafından belirlenen sınırlar içinde Pakistan halkı tarafından icra edilecek kutsal bir emanet olduğundan;”*⁶³⁸

Görüldüğü üzere, başlangıcın ilk paragrafında egemenlik kavramı, Allah'ın her şeyi yaratan ve her şey üzerinde takdir gücüne sahip olan, tek otorite olarak kabul edildiği vurgulanarak halkın kullandığı yönetim yetkisi, Allah tarafından bahsedilen kutsal bir görev olarak belirtilmiştir. Bazı İslam ülkelerinin anayasa başlangıçlarında dini kimliklerine gönderme yapıldığı⁶³⁹ gibi, 1973 Pakistan Anayasası'nın başlangıcında da İslami akidenin temel düsturlarından biri olan; Allah'ın bütün yaratılmışlar üzerinde mutlak güç sahibi (Kadir-i Mutlak) oluşuna yapılan bu vurgu ile esasen, anayasanın devlet yapılanmasında dinsel temelleri öncelediği ve toplumdaki yaygın inancın anayasaya yansıtıldığı izlenimini vermektedir.

Başlangıcın bir cümleden oluşan 2. paragrafında anayasanın kurduğu düzenin halk iradesine dayandığı⁶⁴⁰, 3. paragrafında ise, devletin yetki ve görevini seçilmiş temsilciler aracılığıyla kullanacağı belirtilmiştir.⁶⁴¹ 4. paragraf, İslami Anayasacılığın temellerine ilişkin ifadelerin bulunduğu paragraf olarak ifade edilebilir. Zira bu paragrafta, hukuk ilkelerine uyulacağından bahisle, “İslam'ın ifade ettiği üzere” ibaresi kullanılarak, hukukun ve demokrasinin temel ilkelerinin İslami yorumunun benimsendiği belirtilmiştir:

*“İslam'ın ifade ettiği üzere, demokrasi, özgürlük, eşitlik, hoşgörü ve sosyal adalet ilkelerine, tam olarak uyulacaktır”*⁶⁴².

⁶³⁸ 1973 Pakistan Anayasası'nın başlangıcı, para., 1.

⁶³⁹ Ahmed; Gouda, “Measuring Constitutional Islamization”, s. 15.

⁶⁴⁰ 1973 Pakistan Anayasası'nın başlangıcı, para., 2.

⁶⁴¹ 1973 Pakistan Anayasası'nın başlangıcı, para., 3.

⁶⁴² 1973 Pakistan Anayasası'nın başlangıcı, para., 4.

5. paragrafta, İslam’a yapılan vurguya devam edilmiş ve Müslümanların özel hayatlarında da Kur’an-ı Kerim ve Sünnet’te belirtilen biçimde İslam dinine uygun bir yaşam tarzı benimseyeceği belirtilmiştir:

*“Müslümanlar, kendi bireysel ve kolektif yaşam alanlarında Kur’an-ı Kerim ve Sünnet’te belirtilen İslam’ın öğretileri ve gerekliliklerine uygun bir düzene imkân sağlayacaklardır”*⁶⁴³

Bu paragrafta Kur’an ve Sünnet temelinde biçimlenen İslami ilkelerin vurgulanarak yüceltilmesi, sadece 1973 Anayasası’nın başlangıcına özgü bir uygulama olmayıp, 1956 ve 1962 tarihli Pakistan anayasalarının başlangıç kısımlarında da İslami ilkeler benzer şekilde yüceltilmiştir.⁶⁴⁴

Başlangıcın 6. paragrafında azınlıkların dini ve kültürel haklarına ilişkin yeterli düzenlemelerin yapılacağı belirtilmiş ve bu kesimlerin haklarına vurgu yapılmıştır.⁶⁴⁵ 7. paragrafta Pakistan sınırları içinde olan veya birleşme yoluyla Pakistan’a katılan veya katılacak olan bölgelerin Federasyonun belirlediği sınırlamalar çerçevesinde özerkliğe ve bazı yetkilere sahip olacağı belirtilmiştir.⁶⁴⁶

8. paragrafta, modern anayasacılığın temel hak ve özgürlüklere ilişkin bazı ilkeleri vurgulanarak siyasi, sosyal ve ekonomik temel hak ve özgürlüklerin güvence altına alınacağı belirtilmiştir:

“Hukuka ve genel ahlaka uygun olarak statü eşitliği, fırsat eşitliği ve kanun önünde eşitlik, sosyal, ekonomik ve siyasi adalet ve düşünce, ifade, inanç, fikir, ibadet ve dernek kurma özgürlüğünü kapsayan temel haklar güvenceye alınacaktır”.⁶⁴⁷

9. paragrafta azınlıklar, engelliler ve muhtaç durumda bulunan vatandaşların çıkarlarının korunması için yeterli düzenlemelerin yapılacağı⁶⁴⁸; 10. paragrafta yargının bağımsız olacağı ve tam olarak güvence altına alınacağı⁶⁴⁹; 11. paragrafta

⁶⁴³ 1973 Pakistan Anayasası’nın başlangıcı, para., 5.

⁶⁴⁴ Tahir Wasti, **The Application of Islamic Criminal Law in Pakistan: Sharia in Practise**, Leiden, Brill Publishing, 2009, s. 7.

⁶⁴⁵ 1973 Pakistan Anayasası’nın başlangıcı, para., 6.

⁶⁴⁶ 1973 Pakistan Anayasası’nın başlangıcı, para., 7.

⁶⁴⁷ 1973 Pakistan Anayasası’nın başlangıcı, para., 8.

⁶⁴⁸ 1973 Pakistan Anayasası’nın başlangıcı, para., 9.

⁶⁴⁹ 1973 Pakistan Anayasası’nın başlangıcı, para., 10.

ise, Federasyonun toprak bütünlüğü, bağımsızlığı ve kara, hava ve deniz egemenlik haklarının muhafaza edileceği belirtilmiştir.⁶⁵⁰

Başlangıcın 12. paragrafında Pakistan'ın uluslararası alanda onurlu ve saygın bir yer edinmesinin yanı sıra, dünya barışına katkı sağlamasının amaçlandığı⁶⁵¹ belirtilmiş, sonraki paragraflarda da Allah ve insanlar önündeki sorumluluğunun bilinciyle Pakistan halkının yaptığı fedakârlıklar anılmıştır.⁶⁵²

Başlangıcın 16. paragrafında, sosyalist anayasaların başlangıç kısımlarında yapılan lider ve ideoloji vurgusuna benzer şekilde Pakistan'ın kurucu lideri Muhammed Ali Cinnah'ın düşüncesine vurgu yapılmıştır:

“Pakistan'ın kurucusu Kadı-ı Azam⁶⁵³ Muhammed Ali Cinnah'ın, Pakistan'ın İslam'ın sosyal adalet ilkelerine dayanan demokratik bir devlet olacağına dair ilanına tam bağlılıkla;”⁶⁵⁴

Sonraki paragraflarda halkın kendisini, tiranlığa ve baskıcı düzene karşı verdiği amansız mücadele neticesinde eriştiği demokrasiyi korumaya adanmış olduğu belirtilmiş⁶⁵⁵; kurulan eşitlikçi düzen vasıtasıyla ulaşılan siyasi birlik, bütünlük ve dayanışmayı koruma kararlığından alınan ilhamla⁶⁵⁶, Ulusal Meclis'te bulunan temsilcilerce anayasanın kabul edildiği ve Pakistan halkına hediye edildiği⁶⁵⁷ ilan edilmiştir.

Görüldüğü üzere, 1973 tarihli Pakistan Anayasasının başlangıç kısmının muhtevası itibarıyla, kabul edilen anayasanın dayandığı temel ilkeleri vurgulayan bir niteliğe sahip olduğu ifade edilebilir. Başlangıç, anayasanın ilkelerini belirterek Pakistan Anayasası'nın esasen, İslami Anayasacılığın tipik bir örneği olduğunu da ortaya koyan ifadeleri ihtiva etmekte, günümüzde evrensel kabul gören hukuk ve demokrasi ilkeleri ile Müslüman toplumların siyasi ve toplumsal hayatlarında önemli

⁶⁵⁰ 1973 Pakistan Anayasası'nın başlangıcı, para., 11.

⁶⁵¹ 1973 Pakistan Anayasası'nın başlangıcı, para., 12.

⁶⁵² 1973 Pakistan Anayasası'nın başlangıcı, para., 13, 14 ve 15.

⁶⁵³ Pakistan devletinin kuruluş hareketine liderlik yapan, Muhammed Ali Cinnah, Pakistanlılar tarafından büyük bir saygı duyularak Kadı-ı Azam (Büyük Lider, Ulusun Babası) olarak isimlendirilmiştir. Bkz.Ziring, **Pakistan: At The Crosscurrent of History**, s. 1 ve 21.

⁶⁵⁴ 1973 Pakistan Anayasası'nın başlangıcı, para., 16.

⁶⁵⁵ 1973 Pakistan Anayasası'nın başlangıcı, para., 17.

⁶⁵⁶ 1973 Pakistan Anayasası'nın başlangıcı, para., 18.

⁶⁵⁷ 1973 Pakistan Anayasası'nın başlangıcı, para., 19.

etkisi bulunan İslami ilkelerin sentezlendiği başlangıcın lafzından çıkarılabilmektedir. Zira başlangıç kısmında vurgulanan, eşitlik, özgürlük, sosyal adalet, azınlık ve toplumun yardıma muhtaç kesimlerine ilişkin haklar, İslam hukukunda ve liberal anayasacılıkta esas alınan ilkelere aittir.

Öte yandan, sosyalist anayasa başlangıçlarındaki, sosyalist ideoloji vurgusunun, Pakistan örneğinde İslami ilkeler vurgusuna dönüştüğü ifade edilebilir. Dolayısıyla başlangıç metni İslami ilkeleri anayasanın ideolojisi ve devletin temel felsefesi olarak belirtmek suretiyle, anayasanın siyasi kimliği haline getirmektedir. Böylece, sosyalist anayasa başlangıçlarında iç içe geçmiş olan sembolik nitelik ve siyasi nitelik özelliği, Pakistan örneğinde İslami ilkeler ve sembolik niteliğin iç içe geçmesi biçiminde ortaya çıkmakta ve ilk örneklerde halkın bağımsızlık mücadelesinde tetikleyici ideolojisi sosyalizm iken, Pakistan örneğinde İslami ilkeler olarak belirtmektedir. Başlangıcın 17. ve 18. Paragrafları, alan anlatı tarzındaki ifade biçimi ve edebi üslubu dolayısıyla, diğer paragraflardan ayrılan ve metnin sembolik niteliğini belirgin olarak ortaya koyan bölümlerdir.

c. Başlangıcın Hukuki değeri

Hukuki değer açısından incelendiğinde, 1973 tarihli Pakistan Anayasası'nın başlangıç kısmının, birçok anayasaların maddelerinde düzenlenen genel ilkeleri, ihtiva eden bir metin olduğu ortadadır. Başlangıç metninde demokrasi, bireysel hak ve özgürlükler, kanun önünde eşitlik, statü ve fırsat eşitliği, dernek kurma gibi hak ve özgürlüklerin anayasada güvence altına alınacağına ilişkin vurgular, günümüz anayasalarının madde hükümlerinde düzenlenen hususlardır. Bu nedenle, yukarıda değinilen 17. ve 18. paragrafları ayrı tutulursa, genel olarak başlangıç kısmının, tarihsel mücadelelere ve ülkelerin tarihsel gelişimlerine yer veren, aşırı bir lider yüceltmesi ve ideoloji vurgusu yapan, anlatı tarzındaki sembolik başlangıçlardan farklı bir dili olduğu ifade edilebilir. Özellikle 4. ve 5. paragraflarda Kur'an ve Sünnet'in demokrasi ve hukukun şekillenmesinde ve toplumsal yapının oluşumunda belirleyici bir etkiye sahip olduğunun vurgulanması ve 8. paragrafta, temel hak ve

özgürlüklerin anayasal teminat altına alınacağı hususuna yer verilmesi, başlangıç metnini sembolik olmaktan çıkartan bir ifade olarak değerlendirilebilir.

10. paragrafta yer verilen; “*Yargı bağımsızlığı tam olarak güvence altına alınacaktır*”⁶⁵⁸ ifadesiyle modern anayasacılık ilkelerinden birisi olan, yargı bağımsızlığının güvenceye alınacağına ilişkin normatif ifade de kanaatimizce, 1973 Pakistan Anayasası’nın başlangıç kısmını sembolik bir metin olmanın ötesine taşımıştır.

Belirtildiği üzere, bu paragraflardaki ifadeler birer temenniden ziyade, anayasanın madde metinlerinde olduğu gibi, buyurucu bir üsluba sahiptir. Nitekim 1973 tarihli Pakistan Anayasası’na göre (m. 227), bütün kanunların, Kur’an- Kerim ve Sünnet’te belirtilen İslam hükümlerine uygun olarak düzenleneceği ve İslami hükümlere aykırı herhangi bir kanunun yürürlüğe girmeyeceği hüküm altına alınmıştır.⁶⁵⁹ Başlangıç kısmında güvence altına alınacağı ifade edilen temel hak ve özgürlükler ise, anayasanın, “Temel Hak ve Özgürlükler ve Uygulama İlkeleri” başlıklı II. Bölümünde güvence altına alınmıştır.⁶⁶⁰ Yargı bağımsızlığı ilkesine de Şura Meclisi üyelerinin üyeliklerini düşüren hususların düzenlendiği madde fıkraları (m. 63/g) arasında yer verilerek, bu ilkeyi ihlal etmeye yönelik eylem veya ideolojiler Meclis üyeliğini düşürücü bir eylem olarak belirtilmiştir.

Netice olarak, anayasada bu düzenlemelerin yapılması suretiyle, başlangıç kısmında genel olarak yazılan ilkeler detaylandırılarak kodifiye edilmiştir. Dolayısıyla, başlangıçta belirtilen ilkelerin anayasa metninde düzenlenmiş olması, esasen, hukuki bağlayıcılık bakımından başlangıcı ikincil bir konuma taşımaktadır. Nitekim anayasal denetim yapan yargı organları açısından açık ve net biçimde madde hükümlerinde yapılan düzenlemelerin hukuki bağlayıcılığının esas olduğu kabul edilmelidir. Fakat, başlangıcın muhtevası ve üslubu göz önünde bulundurulduğunda, bu organların yapacağı denetimlerde, 1973 Pakistan Anayasasının başlangıç

⁶⁵⁸1973 Pakistan Anayasası’nın başlangıcı, para., 10.

⁶⁵⁹Wasti, **The Application of Islamic Criminal Law in Pakistan: Sharia in Practise**, s. 7; İlgili Anayasa maddesinin İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Pakistan_2015?lang=en, 19 Mayıs 2015..

⁶⁶⁰1973 Pakistan Anayasası’nın Temel Hak ve Özgürlükler ve Uygulama İlkeleri başlıklı II. Bölümünün İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Pakistan_2015?lang=en, 29 Mayıs 2015.

kısımının, esas bağlayıcı kaynak olmasa da, anayasanın diğer maddeleriyle birlikte referans alınabilecek bir destek ölçü norm veya anayasa maddelerinin yorumlanmasında bir yorum aracı olarak kullanılabileceği ifade edilebilir.

1973 tarihli Pakistan Anayasasına göre (m. 185/2-f) anayasanın yorumlanmasında başlıca yetkili organ Pakistan Yüksek Mahkemesi (Supreme Court of Pakistan)'dir.⁶⁶¹ Esas görevi, Federal Yönetim ve Eyalet yönetimleri arasındaki uyuşmazlıkları çözmek olan Yüksek Mahkeme'nin, anayasanın yorumlanmasına ilişkin görevi, temyize ilişkin yargısal görevleri arasında sayılmıştır.⁶⁶² Yüksek Mahkeme ve temyiz mahkemeleri, federal veya eyaletler düzeyinde yapılan herhangi bir kanunun anayasada düzenlenen temel haklara veya anayasanın diğer hükümlerine aykırılığını ilan etme yetkisine sahiptir.⁶⁶³ Pakistan Yüksek Mahkemesi, anayasayı yorumlarken, birincil kaynak olarak İslami hukuk sisteminin özü olan; Allah'ın birliği kavramını ve Kur'an ve Sünnetin düsturlarını esas almaktadır. Bu düsturların 1973 Anayasası'na hüküm altına alınmasıyla Pakistan Yüksek Mahkemesi, İslami hukuk alanında içtihat makamı olarak görevlendirmiş olmakta ve Kur'an ve Sünnet'i temel alan İslami hükümler de pozitif hukuk hükümleri niteliğini haiz olmaktadır.⁶⁶⁴ Yüksek Mahkemenin ikincil yorumlama kaynakları ise, örnek kararlar, hukukçu görüşleri ve Batılı yazarların eserlerini de kapsayan hukuk alanındaki yazılı eserlerdir. Dolayısıyla, Yüce Mahkemenin yorumlama yöntemi, İslami ve Batılı muhtevası olan, karma bir model olarak dikkat çekmektedir.⁶⁶⁵

Pakistan Yüksek Mahkemesi'nin anayasaya uygunluk denetiminde anayasanın ilgili maddeleri ölçü norm olarak kullanılmakta, Mahkemenin kararlarında başlangıç kısmına değinilmemektedir. Mahkemenin sadece bir kararında, karara katılan hâkimin farklı gerekçesinde başlangıç kısmı referans alınmıştır. Mahkemenin, Başbakan Syed Yousaf Raza Gillani'yi anayasayı ihlal etme ve mahkeme kararlarını hiçe sayma suçlarından dolayı görevden aldığı, 26 Nisan

⁶⁶¹ Robbers, **Encyclopedia of World Constitutions**, s. 692.

⁶⁶² Pakistan Yüksek Mahkemesi, 1973 Pakistan Anayasası'nın 176-191. maddelerinde düzenlenmiştir. Bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Pakistan_2015?lang=en, 19 Mayıs 2015..

⁶⁶³ Robbers, **a.g.e.**, s. 692.

⁶⁶⁴ Razi, "Interpretive Policy of the Supreme Court of Pakistan", s. 109-111.

⁶⁶⁵ Razi, **a.g.e.**, s. 115.

2012 tarihli kararında, üye hâkimlerden Asif Saeed Khan Khosa, mahkemenin kararına katıldığı farklı gerekçesinde, başlangıç kısmını referans almıştır. Hâkim farklı gerekçesinde, başlangıç kısmında yer alan; “*Biz Pakistan halkı*⁶⁶⁶ (...) *Ulusal Meclisimizde bulunan temsilcilerimiz vasıtasıyla, bu anayasayı onaylar, yürürlüğe koyar ve kendimize hediye ederiz*”⁶⁶⁷ ifadesine gönderme yaparak, anayasayı yapan iradenin halk olduğunu, dolayısıyla halk adına devlet yetkilerinden birisi olan yargılama yetkisini kullanan bir mahkemenin kararını tanımamanın, esasen, halkın iradesini tanımamak anlamına geldiğini belirtmiştir. Özetle, mahkeme hâkimi, halkın yaptığı anayasada öngörülen yargı yetkisini, dolayısıyla, halkın egemenlik yetkisini kullanan mahkemelerin kararlarını tanımamanın, anayasayı ihlal suçu oluşturduğunu ifade ederek, Yüksek Mahkeme’nin Başbakan hakkında verdiği mahkûmiyet kararını desteklemiştir⁶⁶⁸.

Bu görüşünden de anlaşılacağı üzere, Hâkim Khosa başlangıç kısmını, hukuki bağlayıcılığı bulunan bir hukuk normu gibi kullanmaktan ziyade, görüşünü destekleyici ve ifadelerini zenginleştirici bir referans olarak kullanmıştır. Hâkimin bu görüşü, yöntem olarak, ABD Yüksek Mahkemesi kararlarında, 1787 ABD Anayasası’nın başlangıcına yapılan göndermelere benzemektedir.⁶⁶⁹ Netice olarak, muhtevası, yazılma üslubu ve yukarıda değinilen Yüksek Mahkeme hâkiminin görüşü temelinde değerlendirildiğinde, 1973 tarihli Pakistan Anayasası’nın başlangıç metninin, anayasaya uygunluk denetimi yapan yargı organları tarafından destek ölçü norm veya bir yorum aracı olarak kullanılabileceği ifade edilebilir.

2. 1979 Tarihli İran Anayasası’nın Başlangıcı

a. İran’ın Yazılı Anayasa Tarihi

Oldukça eski bir medeniyet tarihine sahip olan İran’ın, 16. yüzyıldan itibaren yönetim yapısı, Şii mezhebine mensup ve 12 İmam soyundan gelen Safevi krallarının hakimiyetinde, mutlak monarşi biçimindeydi. İran’da ilk yazılı Anayasa 1906

⁶⁶⁶ 1973 Pakistan Anayasası’nın başlangıcı, para., 1

⁶⁶⁷ 1973 Pakistan Anayasası’nın başlangıcı, para., 19.

⁶⁶⁸ Pakistan Yüksek Mahkemesinin ilgili kararının İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) http://www.supremecourt.gov.pk/web/user_files/file/crl.o.s.6of2012.pdf, s. 75, 19 Mayıs 2015.

⁶⁶⁹ Bkz. s. 51, (U.s. Terms Limits, Inc. v. Thomson, 514 US, 779 (1995) kararı vd.)

yılında; 1861 Tunus, 1876 Osmanlı İmparatorluğu ve 1882 Mısır anayasalarından sonraki ikinci dalga anayasacılık döneminde kabul edilmiştir.⁶⁷⁰ 1906 Anayasası ile birlikte İran’da, Şah’ın saltanatına dayalı anayasal monarşi dönemi başlamıştır.⁶⁷¹

İran, Kacar Şah’ın yönetimi altındayken 1918 yılında fiili olarak İngiltere hakimiyetine girmiştir. İngiliz varlığına karşı zaman içinde yükselen muhalefet, milliyetçi hareketleri de arttırmış ve Kacar Şah karşıtı Pehlevi hanedanına mensup Rıza Han’ın liderlik ettiği askeri güçler, ülke içindeki çatışmalarda kabileleri ve azınlıkları yenerek birlik sağlamış ve Kacar hanedanının etkisini kırmıştır. Bu mücadele neticesinde, 1925’te yeni İran şahı Rıza Han olmuş, 1941’de de yerine oğlu Rıza Pehlevi geçmiştir.⁶⁷²

1951 yılında yapılan seçimleri kazanarak Başbakan olan, Milliyetçi Cephe Partisi’nin başkanı Muhammed Musaddık’ın petrol endüstrisini millileştirmeye yönelik politikaları, ülkede önemli yatırımları bulunan İngiliz ve Amerikan yönetimlerinin tepkisini çekmiştir. Şah Rıza Pehlevi, mezkûr devletlerin de etkisi ve desteğiyle 1953 yılında darbe yaparak parlamentoyu feshetmiş ve başbakanı görevden uzaklaştırmıştır. 1960 başlarında Batı yanlısı Şah rejimine karşı, İslam’ın tehlikede olduğunu ve Batı’nın İslami değerleri yozlaştırdığını ileri süren, Ayetullah Humeyni’nin liderliğinde, toplumun her kesiminin desteklediği protesto ve direniş hareketleri başlamış, ancak, 1964’te Humeyni Şah tarafından sürgün edilmiştir. Şahlık rejimi 1953 yılından 1979’daki İslam Devrimi’ne kadar olan dönemde antidemokratik ve baskıcı bir politika izlemiştir.⁶⁷³

1970’lerde Müslümanlar tarafından güçlü bir destek bulan İslamcılık ideolojisi ve İslami hareketlerde meydana gelen canlanma, İran’ı da etkilemiş ve

⁶⁷⁰Said Amir Arjomand, “Islam and Constitutionalism Since the Nineteenth Century: The Significance and Peculiarities of Iran” in: **Constitutional Politics in the Middle East**, ed. Said Amir Arjomand, Portland, Hart Publishing, 2008, s. 33-35; Robbers, **Encyclopedia of World Constitutions**, p. 415.

⁶⁷¹Rainer Grote; Tilmann J. Röder, “Introduction” in: **Constitutionalism in Islamic Countries. Between Upheaval and Continuity**, ed. Rainer Grote; Tilman J. Röder, New York, Oxford University Press, 2012, p. 5-6.

⁶⁷²Waqar Hasib, “The Iranian Constitution: An Exercise in Contradictions” (Bundan sonra bu yayın; “The Iranian Constitution” olarak anılacaktır), **Al Nakkah, The Fletcher School-Tufts University Online Journal for issues related to Southwest Asia and Islamic Civilization**, Spring 2004, p. 1-2.

⁶⁷³Hasib, **a.g.e.**, s. 2-3.

monarşiye dayalı Şahlık rejimine son veren, Şubat 1979'daki İslam Devrimi, bu hareketlerin bir neticesi olarak ortaya çıkmıştır.⁶⁷⁴ Devrimin kimliği esasen İslami olsa da yukarıda belirtildiği üzere, antidemokratik ve baskıcı niteliği nedeniyle Şahlık rejiminin son bulması için, modern-geleneksel her sınıftan ve liberal, demokrat, Marksist-Leninist her ideolojiden toplum kesimleri devrime destek vermiştir.⁶⁷⁵

İran'da gerçekleşen devrimin hemen ardından, 1 Nisan 1979'da yapılan halkoylaması neticesinde, halkın yüzde 98'inin oyuyla, İslami esaslara dayanan yeni bir devlet kurulmuş, yeni devletin Anayasası ise, Aralık 1979'da Uzmanlar Meclisi adı verilen bir meclis tarafından hazırlanmış ve halkoyuyla onaylanarak yürürlüğe girmiştir. 1989 yılında Humeyni'nin ölümünden bir ay sonra da, Tadilat Meclisi tarafından, yürürlükteki 1979 İran Anayasası'nda bazı değişiklikler yapılarak, Temmuz 1989'da halkoyuna sunulmuş ve anayasa günümüzdeki halini almıştır.⁶⁷⁶

İdeolojik olarak toplumun farklı kesimlerinden destek alsa da, 1979 İran Devrimi'nin nihai amacı, İslami temellere dayanan bir anayasa yapmaktır. Dolayısıyla, devrimin etkisiyle yapılan 1979 tarihli İran Anayasası, Şii mezhebinin öğretilerini esas alan İslami ideallerin biçimlendirdiği, ideolojik bir anayasa olarak dikkat çekmektedir.⁶⁷⁷ 20. yüzyıl boyunca, İran'ın anayasal düzeninin ve hukuk sisteminin oluşmasında önemli bir rol oynayan Şii din âlimlerinin⁶⁷⁸ önde gelen şahsiyetlerinden olan, Ayetullah Humeyni tarafından başlatılan İslami anayasacılığın bu yeni biçimi, Şii itikadını esas almak suretiyle, Sünni İslam Hukuku'na dayanan alışılmış İslami devlet modellerinden farklı bir biçimde tasarlamıştır.⁶⁷⁹

1979 tarihli İran Anayasası'nda; İran'ın İslami bir cumhuriyet olduğu (m. 1), İslami Cumhuriyetin ise, Allah'tan başka ilah olmadığı ve O'nun üstün

⁶⁷⁴ Ann Elizabeth Mayer, "Islam And The State", 12 **Cardozo Law Review**, 1990-1991, p. 1029.

⁶⁷⁵ Homa Katouizan; Hossein Shahidi, **Iran in the 21st Century: Politics, Economics and Conflict**, New York, Routledge, 2008, p. 3.

⁶⁷⁶ Robbers, **Encyclopedia of World Constitutions**, s. 415.

⁶⁷⁷ Ali Gheissari, **Contemporary Iran: Economy, Society, Politics**, New York, Oxford University Press, 2009, s. 248.

⁶⁷⁸ Said Amir Arjomand, "The Kingdom of Jurists. Constitutionalism and Legal Order in Iran", **Constitutionalism in Islamic Countries. Between Upheaval and Continuity**, ed. Rainer Grote; Tilman J. Röder, New York, Oxford University Press, 2012, s. 147.

⁶⁷⁹ Upendra Baxi, "Constitutionalism as a Site of State Formative Practices", **Cardozo Law Review**, Vol. 21, February 2000, s. 1190.

egemenliğine, dosdoğru kanununa ve O'nun emirlerine uymanın zorunlu olduğu (m. 2/1); İlahi vahyin, hukukun temel kaynağı olarak kabul edildiği (m. 2/2); İmamet, rehberlik ve İslam Devrimi'nin devamlılığının sağlanmasında, imametın asli rolüne olan inanç (m. 2/5) esaslarına dayandığı, hüküm altına alınmıştır. Anayasanın 4. maddesinde ise hukuki, cezai, mali, ekonomik, idari, kültürel, askeri, siyasi ve diğer bütün alanlardaki kanun ve yönetmeliklerin İslami ölçütlere uygun olması gerektiği belirtilmiş ve anayasanın bu maddesinin, hem anayasanın hem de bütün düzenlemelerin üstünde olduğu hüküm altına alınmıştır. Ayrıca İran'da resmi dinin İslam ve temel mezhebin On iki İmam itikadına dayanan Caferi Mezhebi olduğu ve bunun değiştirilemeyeceği de anayasada hüküm altına alınmıştır (m. 12). Aynı maddenin devamında, Hanefi, Şafi, Hanbeli, Maliki ve Zeydi mezheplerine mensup vatandaşların da hukuk çerçevesinde olmak kaydıyla serbest biçimde dini ritüellerini icra edebilecekleri belirtilmiştir⁶⁸⁰. Görüldüğü üzere İran Anayasası'nda, siyasi ve hukuki olarak İran'ın devlet sisteminin tamamıyla İslami ilkelere ve Şii mezhebi öğretilerine dayandığı ilan edilmiştir.

b. Başlangıcın Sembolik Değeri

1979 tarihli İran Anayasası'nın başlangıcı, İslam Devriminin kökenlerini ve bütün hedeflerini açıklayan ve üç binden fazla kelimedenden oluşan, anlatı biçimindeki sembolik nitelikli başlangıç metninin emarelerini ihtiva eden oldukça uzun bir metin olarak yazılmıştır.⁶⁸¹ Başlangıç kısmının tamamı; “Başlangıç”, “Devrimin Doğuşu”, “İslami Yönetim”, “Halkın Gazabı”, “Milletin Ödediği Bedel”, “İslam'da Yönetim Biçimi”, “Adil Fakih'in Velayeti”, “İktisat Amaç Değil Araçtır”, “Anayasada Kadın”, “İslami İlkelere Adanmış Bir Ordu”, “Anayasada Yargı”, “Yürütme Gücü”, “Kitle İletişim Araçları” ve “Temsilciler” başlıklı 14 bölümden oluşmaktadır.⁶⁸²

⁶⁸⁰ 1979 İran Anayasası'nın ilgili maddelerinin İngilizce metni için bkz. Çevimiçi, https://www.constituteproject.org/constitution/Iran_1989?lang=en, 22 Mayıs 2015.

⁶⁸¹ Frosini, Constitutional Preambles, s. 29; Hasib, “The Iranian Constitution”, s. 5.

⁶⁸² 1979 İran Anayasası'nın başlangıcının Türkçe çevirisi için bkz. Tunç, **Komşu Devletlerin Anayasaları**, s. 73-79; İngilizce metin için, bkz. (Çevrimiçi)

Başlangıç metni, İslam'ın kutsal kitabı Kur'an-ı Kerim'de ayetlerin giriş cümlesi olan, “*Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla*” ifadesiyle yani, besmele ile başlamakta, yine, Kur'an-ı Kerim'den bir ayetle devam etmektedir:

“*Andolsun biz peygamberlerimizi apaçık belgelerle gönderdik ve insanlar adaleti ayakta tutsunlar diye, onlarla birlikte kitap ve mizanı indirdik*”⁶⁸³.

Görüldüğü üzere, henüz anayasanın açılış ifadesinde ve başlangıç metni başlamadan önce, toplumu kuran temel belge, besmele ve ayete yer verilerek, anayasanın İslami karakterde olduğu açıkça ortaya konulmakta, böylece, başlangıç metni ve anayasanın temelinde yatan esas felsefe ve ideolojinin niteliği hakkında belirgin işaretler verilmektedir.

Başlangıç metninin, *Başlangıç* başlıklı ilk bölümünde, İran Anayasası'nın İslami kimliğine vurgu yapılmış ve iktisadi, siyasi, kültürel ve ekonomik yapının temelini İslami ilkeler olduğu belirtilmiştir. İslam Devrimi'nin dinamiklerine dikkat çekilerek, verilen mücadele ve petrolün millileştirilmesine yönelik devlet politikası, din âlimlerinin devrimdeki rolünün önemi ve Ayetullah Humeyni'nin liderliği bu bölümde vurgulanan diğer hususlardır:

“*İran İslam Cumhuriyeti Anayasası, toplumun İslami ilke ve kurallarda temelini bulan kültürel, toplumsal, siyasi ve iktisadi dayanaklarının belirticisi olup, İslam Ümmetinin içten dileğini yansıtır*”⁶⁸⁴.

“(…) bu devrimin temel özelliği, belirli bir öğretiyeye bağlı ve İslami oluşudur. Müslüman İran milleti istibdada karşı olan meşrutiyet ile emperyalizme karşı olan petrolün millileştirilmesi (...)”⁶⁸⁵

(...) yüce taklit makamı Hz. Ayetullah'il-Uzma İmam Humeyni'nin önderliğinde (...)halk hareketlerinin her zaman ön saflarında yer almış olan Ülkenin din âlimleri, görev bilincine sahip yazar ve aydınları, onun önderliğinde yeni bir atılım kazandı”⁶⁸⁶.

<http://en.parliran.ir/index.aspx?siteid=84&pageid=320#preamble>, 22 Mayıs 2015; Çalışmamızın bu bölümünde, 1979 İran Anayasası'nın başlangıç metninin bölümlendirmesine ilişkin alıntılar için, İran Parlamentosunun işbu dipnotta belirtilen resmi internet sitesinde mevcut bulunan İngilizce metin; başlangıç metninin muhtevasına ilişkin alıntılar için de, resmi internet sitesinin yanı sıra, Tunç'un anılan eserinde yer alan çeviriden istifade edilmiştir.

⁶⁸³ Hadid Suresi 25. Ayet. Bkz. Ali Bulaç, **Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meali**, İstanbul, Girişim yay., 1990, s. 541.

⁶⁸⁴ 1979 İran Anayasası'nın başlangıcı, *Başlangıç*, para., 1.

⁶⁸⁵ 1979 İran Anayasası'nın başlangıcı, *Başlangıç*, para., 2.

⁶⁸⁶ 1979 İran Anayasası'nın başlangıcı, *Başlangıç*, para., 5.

Yukarıdaki alıntılardan da anlaşılacağı üzere, *Başlangıç* başlıklı bölümde, anayasanın özünde yatan temel felsefe ve ideolojinin İslami ilkeler olduğu açıkça belirtilmekte, İslam Devrimi'nin dinamikleri, din âlimlerinin devrimdeki rolü ve Humeyni'nin liderliği vurgulanmaktadır. Dikkat çeken bir ayrıntı da İran'ın temel enerji kaynaklarından biri olan petrolün başlangıç kısmında vurgulanmasıdır. Yukarıda da kısaca değinildiği üzere, Pehlevi döneminde petrolün millileştirilmesine yönelik hükümet politikaları, dış güçlerin de etkisiyle, İran'da baskıcı ve totaliter bir yönetiminin hâkim olmasına sebep olmuştur. Dolayısıyla, petrol gibi önemli bir enerji kaynağı başlangıç metninde özellikle vurgulanarak Şah döneminde uygulanan ekonomi politikalarının petrol özelinde reddedilmiş olduğu ve bu önemli kaynağın İran devletine ve halkına ait olduğunun ilan edildiği ifade edilebilir.

Başlangıç kısmının, iki paragraftan oluşan *Devrimin Doğuşu* başlıklı ikinci bölümünde, başlıktan da anlaşılacağı gibi, sembolik başlangıçların tipik bir özelliği olarak devrimi hazırlayan toplumsal hareketlerin ilk ortaya çıkışı, Amerikan emperyalizmine ve despotik Şah yönetimine karşı, Humeyni'nin yanı sıra, diğer âlimlerin ve aydınların bu hareketlerdeki rollerinin önemi vurgulanmış, Amerika'nın İran üzerindeki tahakkümüne karşı verilen mücadeleye dikkat çekilmiştir:

*“(...) Ak Devrim olarak bilinen Amerikan komplosu (...) İmam Humeyni'nin mevcut istibdat ve zulüm düzenine müthiş karşı çıkışı ile karşılaştı ve o, milletin tek vücut halinde hareket etmesini sağladı (...) Müslüman millet ve özellikle de mücadelecî din âlimleri sürgün, zindan, işkence ve idamlara rağmen yollarına devam ettiler (...)”*⁶⁸⁷

2. paragrafta baskıcı yönetimin eğitim kurumlarına yönelik saldırıları anlatılmış, yapılan işkencelere, ölümlere ve idamlara dikkat çekilerek, İslam Devrimi'nin devamlılığını, bu uğurda ölenlerin kanının sağladığı belirtilmiştir. Ayrıca Humeyni'nin üniversite ve medreselere gönderdiği bildirilerin, dünyadaki Müslümanların devrimi anlamasına yönelik katkısından bahsedilmiştir:

“(...) Feyziyye Medresesi ve Tahran Üniversitesi ve bütün faal devrim merkezlerine canice saldıranların başlattığı istibdat düzeni (...) Seher zamanları infaz meydanlarında Allah-u Ekber nidalarıyla baş veren (...) düşman kurşunlarına hedef olan yüzlerce genç kadın ve erkeğin kanı, İran İslam Devriminin devam ettirilmesini

⁶⁸⁷ 1979 İran Anayasası'nın başlangıcı, *Devrimin Doğuşu*, para., 1.

*sağladı (...) İmam'ın çeşitli üniversite ve medreselere gönderdiği mesajlar ve deklarasyonlar İslam Ümmetinin anlayış ve kavrayışına derinlik verdi”.*⁶⁸⁸

1979 İran Anayasası'nın *İslami Yönetim* başlıklı üçüncü bölümünde ise, İran devletin dayandığı Velayet-i Fakih ilkesine ve Humeyni'nin başlattığı dini mücadeleye dikkat çekilmiştir:

*“İstibdat yönetiminin yükselen baskı ve zulmünün doruğunda, İmam Humeyni tarafından açıklanan “Velayet-i Fakih” ilkesine dayalı İslami hükümet düşüncesi (...)”⁶⁸⁹; “(...) İmam'ın kararlı ve emin liderliğinde (...) ayaklanmalar tek vücut halinde başlatıldı”.*⁶⁹⁰

Görüldüğü üzere, Şii itikadındaki İmamet inancının temeli olan *velayet-i fakih* düşüncesine⁶⁹¹, 1979 İran Anayasası'nın başlangıcında da yer verilmiştir. Bu düşünceye göre imamet ve velayet yetkisine sahip fakihler, Peygamberden sonraki dönemlerde İslam Ümmeti üzerinde, peygamberlik hariç olmak üzere, peygamberin yaptığı bütün işlemleri yapma yetkisine sahip önderler olarak kabul edilmektedir. Önceki dönemlerde teorik olarak ele alınmış olan *velayet-i fakih* düşüncesi, tarihte ilk olarak Ayetullah Humeyni tarafından siyasi bir zeminde yorumlanmış ve İran İslam Devrimi'nden sonra, İran devlet düzeninin temelini teşkil etmiştir. Humeyni'nin *velayet-i fakih* yorumuna göre, İslami bir hükümet, yüksek din bilgisine sahip olan adil fakihlerin yönetiminde ya da gözetimi ve denetimi altında olmalıdır⁶⁹².

Başlangıcın bir paragraftan oluşan, *Halkın Gazabı* başlıklı 4. bölümünde, devrimin lideri Humeyni'nin itibarına hakaret içeren bir yazının Şah rejimi tarafından yayınlattılması ve neticesinde, İslami düşünceye sahip halk kesimlerinde

⁶⁸⁸ 1979 İran Anayasası'nın başlangıcı, *Devrimin Doğuşu*, para., 2.

⁶⁸⁹ 1979 İran Anayasası'nın başlangıcı, *İslami Yönetim*, para., 1.

⁶⁹⁰ 1979 İran Anayasası'nın başlangıcı, *İslami Yönetim*, para., 2.

⁶⁹¹ *Velayet-i Fakih* anlayışına göre, ümmet üzerinde velayet yetkisine, Peygamber soyundan gelen masum imamlar sahiptir. Fakat bu imamların sonuncusu olan 12. İmam'ın ortadan kaybolmasıyla Gaybet dönemi başlamıştır. Bu durum karşısında Şia için hayati bir soru olan masum İmam'ın olmadığı bu dönemde ümmetin imamet ve velâyeti kimde olacak sorusu ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda bu süreç, Şiiler için İmamın yetkisine sahip olan İslami hükümet ve yasamanın, imam Veli-i Asr (Zamanın İmamı) gelene kadar ortadan kalkması anlamına geliyordu. Fakat nikâh, boşanma, yargı gibi, diğer şer'î işlerin yürütülmesi fakihlere (fıkıh alimleri) düşüyordu. Böylece, süreç içerisinde *velâyet-i fakih* kavramı, Şii fakihler tarafından kullanılmaya başlanmıştır. Miladi 11. yüzyılda, teorik çerçevede oluşmaya başlayan bu kavram, 19. yüzyılda *velâyet-i fakih* adıyla siyasi bir teoriye dönüşmüştü. Bkz. M. Serkan Taflıoğlu, “İran İslam Cumhuriyeti'nde Egemenlik Ve Meşruiyet Kaynağı “Velâyet-İ Fakih””, *AÜSBF Dergisi*, C. 68, S. 3, s. 96-97.

⁶⁹² Taflıoğlu, *a.g.e.*, s. 96-99.

rejime karşı oluşan öfkeden ve bu öfkenin geniş halk kitlelerini harekete geçirmesinden, kadınların devrimdeki mücadelesinden bahsedilmektedir:

*“(...) İmam Humeyni’nin saygıdeğer makamına dil uzatan bir makale 7 Ocak 1978’de hakim rejim tarafından yayınlatıldı ve bu, hareketi hızlandırdı (...) ülkenin bütününde bir hareket (...) ve tek vücut halinde bir coşku oluşturdu (...) Dini ve siyasi, bütün halk tabakalarından kadın ve erkeklerin yaygın ve kapsamlı dayanışmaları (...) özellikle kadınlar belirgin bir biçimde bu büyük cihadın her aşamasına faal ve sayıca çok fazla olarak katıldılar (...)”.*⁶⁹³

Görüldüğü üzere, *Halkın Gazabı* başlıklı bu bölümde, önceki bölümlerde olduğu gibi, devrimin lideri Humeyni ve görüşleri ön plana çıkarılmıştır. Bu defa, liderin makamının halk nazarındaki yüceliği ve kadın ve erkeklerden oluşan geniş halk kitlelerinin devrimdeki belirleyici rolü öne çıkarılmış ve devrimin halka özgü kökenleri vurgulanmıştır.⁶⁹⁴

Milletin Ödediği Bedel başlıklı, başlangıcın 5. bölümünün ana teması, İslam Devrimi uğruna canlarını feda eden insanların ve yaşanan maddi-manevi kayıpların vurgulanması ve toplumun büyük bir kesiminin İslam Cumhuriyeti’ni kurma iradesini göstermesidir. Ayrıca, bu ağır kayıplara rağmen; bağımsızlığa, özgürlüğe ve İslami yönetime erişmeyle sonuçlanan zaferin, emperyalist güçlerin hesaplarını bozduğu ve bu devrimin dünya devrimler tarihinde yeni bir dönemi başlatan önemli bir yere sahip olduğu belirtilmiştir. Yapılan anayasanın İslami temelleri esas alarak, önceki rejimden farklı bir sistem kurması gerektiği de bu bölümde vurgulanan hususlardandır:

*“Devrim (...) altmış binden fazla şehidin kanının bereketi sayesinde, yüz bin yaralı ve malul ile milyarları bulan büyük zarara rağmen, “bağımsızlık!, hürriyet!, İslami yönetim!” nidaları arasında meyve verdi (...) bütün emperyalist hesapları, ilişkileri ve temelleri ezip geçmeyi başardı (...) bu büyük devrim (...) halk devrimleri arasında yeni bir dönemin başlangıcı oldu.”*⁶⁹⁵

*“12-13 Şubat 1979 tarihinde, yerli zorbalığa ve yabancı tahakkümüne dayalı monarşik yönetimin paramparça edilişine ve çöküşüne tanıklık edildi (...)”*⁶⁹⁶

⁶⁹³ 1979 İran Anayasası’nın başlangıcı, *Halkın Gazabı*, para., 1.

⁶⁹⁴ Hasib, “The Iranian Constitution”, s. 6.

⁶⁹⁵ 1979 İran Anayasası’nın başlangıcı, *Milletin Ödediği Bedel*, para., 1

⁶⁹⁶ 1979 İran Anayasası’nın başlangıcı, *Milletin Ödediği Bedel*, para., 2.

(...) İran halkı (...) yüzde 98 gibi bir çoğunlukla İslam Cumhuriyeti nizamına oy verdi (...) İran Cumhuriyetinin Anayasası toplumun siyasi, toplumsal, kültürel, iktisadi konum ve ilişkilerinin açıklayıcısı sıfatıyla, (...) önceki tağuti rejimin viranelerinde devlet nizamının yeni tasarısının önünü açmalıdır”⁶⁹⁷

Yukarıda alıntılanan ifadelerden de anlaşılacağı üzere, 1979 İran Anayasası’nın başlangıcının *Milletin Ödediği Bedel* başlıklı bu bölümünde, İslam Cumhuriyeti’ni kurma ve emperyalist güçlerin tahakkümünde hareket eden işbirlikçi ve baskıcı monarşi rejiminden kurtulma yolunda büyük bedeller ödeyen İran halkının, devletin yeni siyasi yapılanmasına yönelik nihai ve kesin kararının, İslam Cumhuriyetini gerçekleştirmek olduğu belirtilmiştir.⁶⁹⁸

Başlangıcın, *İslam’da Yönetim Biçimi* başlığını taşıyan ve yedi paragraftan oluşan 6. bölümü, başlangıç metninin en uzun bölümü olarak dikkat çekmektedir. Bu bölümde İslami devlet yapısı, devletin siyasi ideolojisi ve İslam Devrimi’in mahiyetine ilişkin ayrıntılar, Kur’an-ı Kerim’den ayetlerle ve Hz Muhammed’in bir hadisiyle temellendirilmiştir. Dahası, sadece İran’daki Müslümanlar için değil, dünyadaki bütün Müslümanlar, gadre uğrayanlar ve diğer insanlar için devrim, yine ayetlerle temellendirilmek suretiyle, Allah’a yönelerek kurtuluşun ve mazlumların iktidarının somut bir örneği olarak tasvir edilmiştir:

“İslami bakış açısına göre devlet, toplumun içinde sınıflaşmadan veya bir ferdin ya da zümrenin sultanından dolayı oluşan bir şey değil, aksine, inanç ve düşünce birliğine sahip bir milletin siyasi ülküsünün somutlaşmasıdır (...) Milletimiz şimdi kendi örnek İslami toplumunu kurmakta karar kılmıştır”⁶⁹⁹

“(…) bütün mustazafların müstekbirlere karşı zaferini hedefleyen bir hareket olan İslam Devrimi (...) “Gerçek şu ki, sizin bu ümmetiniz tek bir ümmettir. Ben de sizin rabbinizim, öyleyse bana itaat edin”⁷⁰⁰ (Ayetine uygun olarak) bu devrimin ülke içinde ve dışında sürdürülmesi ortamını sağlar (...)”⁷⁰¹

“(…) Anayasa -“O (Peygamber) onların ağır yüklerini, üzerlerindeki zincirleri indiriyor”⁷⁰² (Ayetine uygun olarak)- her türlü fikri, toplumsal istibdat ve iktisadi

⁶⁹⁷ 1979 İran Anayasası’nın başlangıcı, *Milletin Ödediği Bedel*, para., 3.

⁶⁹⁸ Hasib, **a.g.e.**, s. 7.

⁶⁹⁹ 1979 İran Anayasası’nın başlangıcı, *İslam’da Yönetim Biçimi*, para., 1

⁷⁰⁰ Enbiya Suresi, 92. Ayet. Bkz., Bulaç, **Kur’an-ı Kerim ve Türkçe Meali**, s. 330.

⁷⁰¹ 1979 İran Anayasası’nın başlangıcı, *İslam’da Yönetim Biçimi*, para., 2.

⁷⁰² Araf Suresi, 157. Ayet. Bkz., Bulaç, **a.g.e.**, s. 170.

tekelciliği ortadan kaldırmayı üstlenir (...) karar verme yetkisini halka verme doğrultusunda çaba harcar”⁷⁰³

“(...) öğretiye bağlı görüş gereğince, -“Hiç şüphesiz Arz’a Salih kullarım mirasçı olacak”⁷⁰⁴ (Ayeti doğrultusunda)- salihler hükümet ve ülke idaresini üstlenirler”⁷⁰⁵

“(...) toplum yönetiminin ilkelerini açıklayacak olan yasama, Kur’an ve Sünnet yörüngesinde döner (...) dolayısıyla adil, dürüst ve sorumluluk bilincine sahip fakihler tarafından gözetim vazgeçilmez ve zorunlu bir husustur”⁷⁰⁶

(...) siyasi örgütlenmenin amacı, -“Allah’ın ahlâkı ile ahlâklanınız” (Hadis-i Şerifine uygun olarak)- insanın kabiliyetlerinin, ilahi ölçülere uygun olarak belireceği ve gelişeceği bir ortamın sağlanması için insana, -“Varış Allah’adır”⁷⁰⁷ (Ayeti gereğince)- ilahi nizama doğru hareket olgunluğunun sağlanmasıdır”⁷⁰⁸.

“(...)Bu da esasen, -Biz ise, yeryüzünde güçten düşürülenlere lütufta bulunmak, onları önderler yapmak ve mirasçılar kılmak istiyoruz”.⁷⁰⁹ (Ayeti gereğince)- yeryüzünde mustazafların siyasi iktidarının gerçekleşmesi demek olacaktır”.⁷¹⁰

Anlaşılabacağı üzere, *İslam’da Yönetim Biçimi* başlıklı bölüm, ayrıntılı bir biçimde Kur’an ve Sünnet’in, İran İslam Cumhuriyeti’nin devlet yapılanması, kanunlarının kaynağı, yönetim politikası ve yöneticilerinin liyakati noktasında esas alınan temel değerler olduğunu ortaya koyarak, devletin kimliğinin ve yönetim biçiminin İslamiliği pekiştirilmiştir. Ayrıca, devrimin İslami değerlere dayandığının güçlü vurgularla belirtilerek yüceltilmesi ve devrimle ümmetin kurtuluşu arasında bağlantı kuran ifadelerle yer verilmesi, devrimin, İslami olmayan sistemlere göre yönetilen Müslüman toplumların kurtuluş mücadelelerine öncülük etmek gibi bir iddiaya sahip olduğu izlenimi uyandırmaktadır.

Başlangıç metninin 7. bölümü, *“Adil Fakih’in Velayeti”* başlığını taşımaktadır. Bir paragraftan oluşan bu bölümde, Şii itikadının velayet-i fakih düşüncesine uygun olarak, İslami ilimler açısından yetkin ve halk tarafından itibar gösterilen bir âlimin rehberliğinin devlet yönetimi için elzem olduğu, yine Hz. Muhammed’in bir hadisiyle temellendirilerek vurgulanmıştır:

⁷⁰³ 1979 İran Anayasası’nın başlangıcı, *İslam’da Yönetim Biçimi*, para., 3.

⁷⁰⁴ Enbiya suresi, 105. Ayet. Bkz., Bulaç, **a.g.e.**, s. 331.

⁷⁰⁵ 1979 İran Anayasası’nın başlangıcı, *İslam’da Yönetim Biçimi*, para., 4.

⁷⁰⁶ 1979 İran Anayasası’nın başlangıcı, *İslam’da Yönetim Biçimi*, para., 5.

⁷⁰⁷ Âl-i İmran suresi, 28. Ayet. Bkz., Bulaç, **a.g.e.**, s. 53.

⁷⁰⁸ 1979 İran Anayasası’nın başlangıcı, *İslam’da Yönetim Biçimi*, para., 6.

⁷⁰⁹ Kasas Suresi, 5. Ayet. Bkz., Bulaç, **a.g.e.**, s. 385.

⁷¹⁰ 1979 İran Anayasası’nın başlangıcı, *İslam’da Yönetim Biçimi*, para., 7.

“(...) Anayasa, gerekli şartları haiz olup, halk tarafından önder olarak tanınan bir fakihin rehberliğinin gerçekleşmesi için uygun ortamı hazırlar ki”⁷¹¹- “İşlerin yürütülmesi, Allah için âlim olan ve O’nun helal ve haram saydığını bilmede güvenilir kişilerin elindedir (Hadis-i Şerifi uyarınca)”- çeşitli kuruluşların aslı İslami ödevlerinden sapmamalarını güvence altına alabilsin”

Başlangıcın iki paragraftan oluşan, “İktisat Amaç Değil, Araçtır” başlıklı 8. bölümünde, İran İslam Cumhuriyeti’nin iktisadi bakış açısının, kapitalist felsefeye tezat bir biçimde, sermaye birikimini ve kazanma hırsını değil, bireyin iktisadi ihtiyaçlarının yaşamı boyunca, sürekli ve yeterli bir biçimde karşılanmasını esas aldığı belirtilmektedir:

“(...) aslolan insanın gelişme süreci boyunca ihtiyaçlarının giderilmesidir (...) servetin çoğalması ve kazanç hırsı değildir (...)”⁷¹²

“(...) İslam’da iktisat amaç değil, araçtır (...) bu sebeple, eşit ve orantılı imkânların sağlanması, herkese işbulunması ve tekâmül hareketinin sürdürülebilmesi için zorunlu ihtiyaçların giderilmesi İslam devletinin yükümlülüğündedir”⁷¹³

1979 İran Anayasası’nın başlangıcının en dikkat çekici bölümlerinden birisinin, *Anayasada Kadın* başlığını taşıyan 9. bölümü olduğu söylenebilir. Zira, üç paragraftan oluşan bu bölümde, yürürlükteki çoğu yazılı anayasanın başlangıç kısmında pek fazla değinilmeyen kadın ve ailenin toplum açısından önemi vurgulanarak, İslami devletin, kazandırdığı kimlik vasıtasıyla kadını modern toplumlardaki gibi bir nesne olmaktan çıkardığı ve toplumsal yaşamda erkekle eşit bir statüye sahip kıldığı belirtilmiştir:

“(...) İslami toplumsal ilkelerin belirlenmesi sırasında (...) şimdiye kadar tağuti nizamda çok fazla zulüm görmüş kadınların daha geniş oranda haklarına kavuşacakları doğaldır (...)”⁷¹⁴

“(...) Aile toplumun temel birimi ve insanın olgunlaşması ve yücelmesinin aslı ocağıdır (...)”⁷¹⁵

“(...) ailenin biriminin bu şekilde ele alınmasıyla kadın, tüketim ve sömürü aracı olmaktan çıkıp, İslami öğretiyeye bağlı insanlar yetiştirmek için yüce analık görevini

⁷¹¹ 1979 İran Anayasası’nın başlangıcı, *Adil Fakih’in Velayeti*, para., 1.

⁷¹² 1979 İran Anayasası’nın başlangıcı, *İktisat Amaç Değil, Araçtır*, para., 1

⁷¹³ 1979 İran Anayasası’nın başlangıcı, *İktisat Amaç Değil, Araçtır*, para., 2.

⁷¹⁴ 1979 İran Anayasası’nın başlangıcı, *Anayasada Kadın*, para., 1.

⁷¹⁵ 1979 İran Anayasası’nın başlangıcı, *Anayasada Kadın*, para., 2.

üstlenerek, yaşamın her alanında öncü ve erkeklerle mücadele arkadaşı olur (...).⁷¹⁶

Görüldüğü üzere, İran Anayasası'nın başlangıcında İslami devlet düzeninin, toplumsal hayatta, kadınlara da -en az erkeklere olduğu kadar- önemli bir rol yüklediği hususu ve en küçük toplumsal birim olan ailenin, bireylerin gelişimindeki etkisi vurgulanmıştır. Böylece, anayasanın devlete yüklediği ödevler arasına, kadın haklarının tanınması ve korunmasının yanı sıra, aileyi güçlendirmek de eklenmiş olmaktadır.

İslami İlkelere Adanmış Bir Ordu başlıklı, tek paragraftan oluşan 10. bölümde, iman ve İslami öğreti esas alınarak kurulan ordunun devrimi koruma görevinden ve İslami ilkelere bağlı olmak suretiyle, sadece ülke güvenliğini değil, aynı zamanda, Allah yolunda cihad etmek ve İslami ilkelerin dünyanın her yerinde hâkim olmasını sağlamak da ordunun görevleri olarak belirtilmiş, yine Kur'an-ı Kerim'den ayet alıntılanarak bu görüş desteklenmiştir:

"(...) Ülkenin savunma güçlerinin kurulması ve donatılmasında, iman ve öğretinin ilke ve kural olmasına dikkat edilir (...) İslam Cumhuriyeti Ordusu ve Devrim Muhafızları, - "Onlara karşı gücünüzün yettiği kadar kuvvet ve besili atlar hazırlayın. Bununla Allah'ın düşmanı ve sizin düşmanınızı ve bunların dışında sizin bilmeyip Allah'ın bildiği diğer (düşmanları) korkutup caydırınız"⁷¹⁷ (Ayeti gereğince)"- yalnız sınırların korunması görevi değil (...) Allah yolunda cihad ve Allah'ın kanununun yeryüzünde egemenliğinin yayılması uğrunda savaşmayı da üstlenirler".⁷¹⁸

Yukarıdaki alıntılardan da anlaşılacağı üzere, 1979 tarihli İran Anayasası'nın başlangıç kısmının bu bölümünde, İran ordusu, sadece İran için değil, İslami ilkelerin bütün dünyada hâkim olması uğruna bütün ümmet için savaşması gereken, mücahitler topluluğu olarak belirtilmiştir.

Başlangıç kısmının bir paragraftan oluşan 11. bölümüne, *Anayasada Yargı* başlığı konulmuştur. Muhtevasında, yargı erkinin esas amacının, insan haklarının korunması ve Müslümanlar arasında görülebilecek sapmaların önlenmesi olarak belirtilen bu bölümde, yargısal faaliyetlerin temelinde İslami ilkelerin olacağı ifade edilmiş ve yargı alanına ilişkin yine Kur'an'dan bir ayete yer verilmiştir:

⁷¹⁶ 1979 İran Anayasası'nın başlangıcı, *Anayasada Kadın*, para., 3.

⁷¹⁷ Enfâl Suresi 60. Ayet, Bulaç, **Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meali**, s. 184.

⁷¹⁸ 1979 İran Anayasası'nın başlangıcı, *İslami İlkelere Adanmış Bir Ordu*.

“(…) İnsanların haklarını korumakla ilişkili olan ve İslam Ümmeti içinde (...) sapmaların önlenmesi amacını güden yargı sorunu hayati bir iştir (...) İslami adalete dayanan ve adil, dinin inceliklerini bilen hâkimlerden oluşan bir yargı düzeninin kurulması öngörülmüştür. Bu düzenin (...) -“İnsanlar arasında hükmettiğinizde adaletle hükmedin”⁷¹⁹ (Ayeti gereğince) - her türlü sağlıklı bağlantı ve kişilerden uzak olması gerekir”⁷²⁰.

Yürütme başlığını taşıyan ve yine bir paragraftan oluşan 12. bölüm, yürütme erkinin İslami niteliğe sahip olduğunu ortaya koyarak, tağuti⁷²¹ yönetimlerin bürokrasi esaslı idari düzenin yerine, daha verimli ve etkin bir idari düzen kurulacağını ifade etmiştir:

“(…) Yürütme (...) İslami hüküm ve kararların yerine getirilmesine yönelik olması dolayısıyla (...) İslam toplumunun kurulmasının önünü açmalıdır. (...) tağuti egemenliklerin ürünü olan bürokrasi nizamı, şiddetle reddedilecektir ki, idari görevlerin yerine getirilmesinde, daha üstün verim ve elverişlilik ve daha süratli bir yürütme düzeni oluşabilsin”⁷²².

1979 İran Anayasası’nın başlangıcının iki paragraftan oluşan 13. bölümünde, haberleşme ve basın yayın organlarına da yer verilmiş ve bu bölümün başlığı, *Kitle İletişim Araçları* biçiminde yazılmıştır. Kitle iletişim araçlarının asıl görevinin İslami kültürü yaymak olduğu ve İslam’ın sakıncalı gördüğü alışkanlıkların yayılmasından sakınma sorumluluğu bulunduğu belirtilmiş ve İslam toplumunun oluşumunda medyanın rolünün önemine yapılan vurgu, yine, bir ayetle desteklenmiştir:

“(…)Kitle iletişim araçları, radyo ve televizyon (...) İslami kültürü yayma hizmetini yerine getirmelidir. Ayrıca bu alanda farklı düşüncelerin sağlıklı bir biçimde karşı karşıya gelmesinden istifade etmeye çalışmalı, yıkıcı ve İslam’a aykırı alışkanlıkların yayılması ve propagandasının yapılmasından titizlikle kaçınmalıdır (...)”⁷²³

“(…) İslam Ümmetinin ehil ve sadık memurları -“Böylece biz sizi, insanlığa şahid (ve örnek) olmanız için vasat bir ümmet kıldık”⁷²⁴ (Ayetine uygun olarak)- örnek

⁷¹⁹ Nisa Suresi 58. Ayet. Bkz.Bulaç, **a.g.e.**, s. 87.

⁷²⁰ 1979 İran Anayasası’nın başlangıcı, *Anayasada Yargı*.

⁷²¹ Aşırı derecede azgın ve mütecaviz anlamlarına gelen “tağut” sözcüğü, Allah’tan başka tapınılan ve hak yoldan saptıran, insan (Firavun v.b.), put, şeytan, kâhin, sihirbaz gibi, her varlığı anlatmak için kullanılmaktadır. Bkz., (Çevrimiçi) <http://www.diyantislamansiklopedisi.com/tagut/>, 30 Temmuz 2015.

⁷²² 1979 İran Anayasası’nın başlangıcı, *Yürütme*.

⁷²³ 1979 İran Anayasası’nın başlangıcı, *Kitle İletişim Araçları*, para., 1.

⁷²⁴ Bakara suresi, 143. Ayet, bkz., Bulaç, **Kur’an-ı Kerim ve Türkçe Meali**, s. 22; Bulaç’ın yorumuna göre vasat ümmet; inanç ilkeleri, dünya görüşü ve bunların pratik tezahürlerinde orta yolu izleyen; mesajı, amaçları ve tavırları bakımından meydanda olan, mücadelesi açıkça gözlenen adil ve seçkin ümmettir. Bkz.Bulaç, **a.g.e.**, s. 22, dipnot 11.

*İslam toplumunu kurarak bütün insanlığa örnek ve tanık olmayı başaracaklarını umarlar”.*⁷²⁵

1979 tarihli İran Anayasası’nın başlangıç kısmının *Temsilciler* başlıklı, 14. ve son bölümü de bir paragraf olarak yazılmıştır. Bu bölümde, İran Anayasası’nın hazırlanması ve onaylanması aşamalarında Uzmanlar Meclisinde bulunan temsilcilerin oluşumu ve yaptıkları çalışmalar ile ilgili ifadeler yer verilmiştir:

*“Uzmanlar Meclisi, halkın temsilcilerinden oluşarak, devlet tarafından hazırlanan ön tasarı ve çeşitli halk kesimlerinden gelen bütün teklifleri incelemek suretiyle (...) İslam’ın kurtarıcı ekolünün kurucusu, Resul-i Ekrem’in hicretinin 15. yüzyılına başlangıcında, bu çağın, mustazafların bir dünya egemenliği kurmasının ve müstebirlerin yenilgisinin çağı olması ümidiyle, anayasanın, yukarıda açıklanan hedef ve amaçlarla yapılması işini tamamladı”.*⁷²⁶

Görüldüğü üzere, oldukça uzun ve ayrıntılı bir muhtevaya sahip olan 1979 İran Anayasası’nın başlangıcı, İran toplumunun güçlü ve kararlı iradesiyle gerçekleştirdiği İslam Devrimi vasıtasıyla, Şah’ın monarşi esaslı yönetimini ortadan kaldırarak kurduğu yeni İslami devlet yapılanmasının, neredeyse her alanına ilişkin ilke ve gereklilikleri ihtiva edecek biçimde yazılmıştır. İran İslam Cumhuriyeti’nin, özelde Şii itikadının, genelde ise İslam’ın yirminci yüzyıldaki siyasi yorumunun somutlaşmış biçimi olarak kurulduğu, Batılı devlet ve toplum modellerini dışlayan ve Şii mezhebinin öğretilerini esas alan İslami ilkelerin hukuki, siyasi, iktisadi ve sosyal alanlarda belirleyici temel unsurlar olarak kabul edildiği, başlangıcın bütününden anlaşılmaktadır.

Devrimin lideri Ayetullah Humeyni’nin mutlak otoritesi, liderliği, fikirleri ve ortaya koyduğu yeni İslami devlet modelin aşırı bir biçimde yüceltilmesi, başlangıcın, lider vurgusu yapan sosyalist başlangıçlarla ortak özelliği olarak göze çarpmaktadır.⁷²⁷ Ayrıca, İran halkının devrim öncesi ve sırasındaki mücadelesinin yanı sıra, devrimin evrensel⁷²⁸ iddiaya sahip ideallerinin destansı bir biçimde

⁷²⁵ 1979 İran Anayasası’nın başlangıcı, *Kitle İletişim Araçları*, para., 2.

⁷²⁶ 1979 İran Anayasası’nın başlangıcı, *Temsilciler*.

⁷²⁷ İran İslam Devrimi’nin lideri Ayetullah Humeyni, başlangıç kısmında beş defa, anayasanın 1. ve 107. maddelerinde de birer defa ismen zikredilmiştir. İngilizce metin için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Iran_1989?lang=en, 25 Mayıs 2015.

⁷²⁸ Nitekim, başlangıç kısmında olduğu gibi, 1979 İran Anayasası’nın 107. maddesinde de İslam Devrimi’nin evrensel olduğu belirtilmiştir. İngilizce metin için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Iran_1989?lang=en, 25 Mayıs 2015.

anlatılması da yine, İran Anayasası'nın başlangıcını, ideolojik yönü ağır basan sosyalist anayasaların başlangıç kısımlarına benzeyen, bir ölçüde de aşan bir kimliğe sahip kılarak, başlangıcın sembolik yönünü ortaya koymaktadır.

c. Başlangıcın Hukuki Değeri

Yukarıda ayrıntılı bir biçimde ele alınmaya gayret edilen 1979 tarihli İran Anayasası'nın başlangıç kısmının hukuki değer açısından değerlendirmesinin yapılması, kanaatimizce kolay olduğu kadar zor bir husus olarak ifade edilebilir. Zira muhtevası incelendiğinde, genel olarak başlangıç kısımlarının ortak özelliği biçiminde beliren; devleti kuran anayasanın dayandığı ilkelerin başlangıç metninde belirtilmesi biçiminde yazıldığı ortadadır. Devletin dayandığı temel ilkelerin Kur'an-ı Kerim ve Peygamberin sözleriyle de desteklenmesi, başlangıcı sembolik bir metin olmanın ötesine taşıdığı, dolayısıyla, ayet ve hadislerle ilişkilendirilen bölümlerinin hukuki olarak bağlayıcı olduğu ifade edilebilir.

1979 tarihli İran Anayasası'na (m. 72) göre, İran Parlamentosu anayasaya ve ülkenin resmi dininin kurallarına ve öğretilerine aykırı kanun düzenleyemez. Anayasanın 91. maddesine göre ise, yasama organının yaptığı kanunların İslami kurallara ve anayasaya uygunluğunu denetlemek üzere, “Anayasayı Koruma Konseyi” (Denetim Şurası) kurulmuştur.⁷²⁹ Fransız Anayasa Konseyi'nden ilham alınarak düzenlenen Koruma Konseyi, toplam 12 üyeden oluşmakta, bu üyelerin altısı İslami ilimlerde yetkin, adil âlimler (fakih) arasından Dini Lider (Rehber) tarafından seçilmekte, diğer altı üye ise, Yargı Erki Başkanı tarafından aday gösterilen, farklı hukuk dallarında uzman hukukçular arasından, Parlamento tarafından seçilmektedir.⁷³⁰ Anayasaya (m. 94) göre, Parlamentonun kabul ettiği bütün kanunlar ve kararlar, Koruma Konseyi'ne gönderilmektedir. Konsey, gönderilen kanunların İslami ölçülere ve anayasaya uygun olup olmadığına ilişkin kararını on gün içinde açıklamakta, aykırılık tespit ettiği kanun veya kararları

⁷²⁹ İran Anayasası'nın 91. maddesinin İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Iran_1989?lang=en, 25 Mayıs 2015.

⁷³⁰ Robbers, *Encyclopedia of World Constitutions*, s. 418.

Parlamentoya iade etmekte, uygun gördüğünde ise, yasalaşmış/geçerli saymaktadır.⁷³¹

Anlaşılabacağı üzere İran İslam Cumhuriyeti'nde yasaların anayasaya uygunluğunun denetimi hukuki değil, siyasi bir denetimdir.⁷³² Dolayısıyla, yargı organları tarafından anayasaya uygunluk denetimi yapılmadığından başlangıç kısmının hukuki değerinin mahkeme içtihatlarına bakılarak tespit edilmesi imkân dâhilinde bulunmamaktadır.

3. 2004 Tarihli Afganistan Anayasası'nın Başlangıcı

a. Afganistan'ın Yazılı Anayasa Tarihi

Geçmişte birçok medeniyete ev sahipliği yapmış olan ve 20. yüzyıla kadar yazılı bir Anayasası bulunmayan Afganistan, tarih boyunca çeşitli imparatorluklara bağlı bir eyalet biçiminde ya da Afgan kralları veya yerel kabile liderlerinin yönettiği bağımsız bir ülke olarak mevcut bulunmuştur. Ülkede yüzyıllarca İslam Hukuku'nun çeşitli biçimleri ve gelenek hukuku uygulanmıştır.⁷³³

Afganistan'da ilk anayasacılık hareketleri, 20. yüzyılın başlarında, mutlak monarşiye dayanan Emirlik yönetimi devam ederken başlamıştır. Küçük bir aydınlar grubu tarafından 1905 Rusya, 1906 İran ve 1908 Osmanlı İmparatorluğu anayasacılık hareketlerinden etkilenererek başlatılan bu hareketler, 1909 yılında Afgan Emirliği tarafından, anılan grubun liderlerinin idam edilmesi ve 35 üyesinin tutuklanması

⁷³¹ 1979 İran Anayasasına göre, kanunların İslami ölçülere uygun olup olmadığına, 6 fakih üyenin salt çoğunluğu ile; anayasaya uygun olup olmadığına ise, 12 üyenin salt çoğunluğu ile karar verilmektedir (m. 96). İlgili Anayasa maddelerinin İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Iran_1989?lang=en, 25.05.2015; Koruma Konseyi'nin İslami ölçülere aykırı olduğu yönünde karar verip, parlamentoya geri gönderdiği bir kanun, parlamento üyeleri tarafından tekrar kabul edilir ve Koruma Konseyi kanun teklifini ikinci defa reddederse, anayasanın 112'nci maddesine göre, konu Maslahat Meclisine taşınır. Maslahat Meclisinden çıkan kararlar da tekrar onaylanmak üzere Rehber sunulur. Koruma Konseyi, Meclisin kararı üzerindeki görüşünü on gün içinde açıklamak zorundadır, aksi takdirde karar kabul edilmiş sayılır. Bkz. Ahmet Kılınç, "İran Anayasa Hukukunun Genel Esasları", **GÜHFD**, C. XII, s.1-2, 2008, s. 935.

⁷³² Aynı yönde bkz. Kılınç, **a.g.e.**, s. 934.

⁷³³ Hannibal Travis, "Freedom or Theocracy?: Constitutionalism in Afghanistan and Iraq" (Bundan sonra bu yayın; "Constitutionalism in Afghanistan and Iraq" olarak anılacaktır) **Northwestern University Journal of International Human Rights**, Vol. 3, Spring 2005, s. 3.

neticesinde akim kalmıştır.⁷³⁴ Ancak, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Jön Türkler'in takipçisi olan ve o dönem tahtta bulunan Afgan Emirinin oğlu, Amanullah Han'ın da içinde bulunduğu, "Jön Afganlar" diye bilinen bu aydınların anayasacılık çalışmaları, baskılara rağmen devam etmiştir. Kendisini, "devrimci kral" ve "İslam'ın koruyucusu"⁷³⁵ olarak lanse eden Amanullah Han, tahta çıktıktan sonra, anayasacılık hareketlerine öncülük eden aydınları hükümet kadrolarına atamış ve 1923 yılında İslam dinini kutsal ve resmi din olarak kabul eden ilk Afganistan Anayasası'nı ilan etmiştir⁷³⁶. 1923 Afganistan Anayasası köleliği kaldırmış, işkenceyi yasaklamış, ilköğretimi zorunlu ve ücretsiz hale getirmiş ve vatandaşlara devlet hukuku ve İslam Hukuku önünde eşitlik hakkı sağlamıştır.⁷³⁷ Böylece, Afganistan'da mutlak monarşi dönemi sona ermiş ve anayasal monarşi dönemi başlamıştır.

Afganistan'da, 1923 ile 2004 yılları arasında yedi anayasa yapılmıştır. Bu anayasaların Afgan siyasi hayatında gerçek anlamda parlamenter anayasal yönetimlerin uygulanması noktasındaki olumlu etkisi, 1947-1953 dönemi ve 1964-1973 dönemi olmak üzere, iki dönemle sınırlı kalmıştır. Ancak bu anayasalar, değişken Afgan anayasacılık biçimleri açısından önemli köşe taşları olup, çeşitli anayasal organizasyon modelleri ihtiva etmektedirler.⁷³⁸

Afgan Kralı Zahir Şah tarafından ilan edilen 1964 tarihli Afganistan Anayasası, kendisinden önceki anayasalarda yer alan; devletin İslam Hukuku esaslarına göre yönetildiği ilkeleri yumuşatarak, daha liberal bir sistem ortaya koymuştur.⁷³⁹ Bu anayasada, üyelerinin üçte biri kral, üçte biri halk tarafından geri kalan kısmı ise eyaletler tarafından dolaylı olarak seçilen, çift meclisli bir yasama organı öngörülmüştür. Kralın bu dönemdeki reform hareketleri, kalıcı birkaç olumlu netice verse de, aşırı sağ ve sol partilerin gelişmesine uygun ortam hazırlamıştır. Parlamenter demokrasiyi ortadan kaldırmayı amaçlayan bu partilerin içinde, Sovyetler Birliği ile çok yakın ideolojik bağları bulunan, Afganistan Demokratik

⁷³⁴ Said Amir Arjomand, "Constitutional Developments in Afghanistan: A Comparative and Historical Perspective" (Bundan sonra bu yayın; "Constitutional Developments in Afghanistan" olarak anılacaktır), **53 Drake Law Review**, 2004-2005 s. 945.

⁷³⁵ Travis, "Constitutionalism in Afghanistan and Iraq", s. 4.

⁷³⁶ Travis, **a.g.e.**, s. 3.

⁷³⁷ Arjomand, "Constitutional Developments in Afghanistan", s. 945-946.

⁷³⁸ Arjomand, **a.g.e.**, 943-944.

⁷³⁹ Travis, "Constitutionalism in Afghanistan and Iraq", s. 5.

Halk Partisi (ADHP) gibi komünist partilerin yanı sıra, bazı radikal İslamcı partiler de bulunmaktaydı.⁷⁴⁰

1973 yılında, eski başbakan ve aynı zamanda, Zahir Şah'ın kuzeni olan Muhammed Davud Han'ın öncülük ettiği darbe sonrasında, 1964 Anayasası yürürlükten kaldırılmıştır. Yeni Afgan Anayasası'nı 1977 yılında ilan eden Davud Han, sosyal ve ekonomik alanlarda bazı reformları devam ettirmiş fakat, 27 Nisan 1978'de çıkan iç savaşta, ADHP tarafından başlatılan kanlı darbe girişimi, Davud Han'ın devrilmesi ve öldürülmesiyle sonuçlanmıştır.⁷⁴¹

1979 yılında Afganistan, Sovyetler Birliği işgaline maruz kalmış, sonrasında, ADHP başkanı Babruk Karmal, Sovyet yönetimi tarafından Afganistan Cumhurbaşkanı olarak atanmıştır. 1980 yılında ise, Karmal tarafından ilan edilen Anayasa ile İslam dininin ilkeleri, devlet yönetiminin meşruiyet kaynağı olmaktan çıkarılmıştır⁷⁴². Sovyet işgalinden sonra Gulbeddin Hikmetyar'ın öncülük ettiği Afgan Mücahitler, on yıl süren zorlu bir direniş başlatmış, bu süreç boyunca da ABD, Pakistan ve Suudi Arabistan'dan oluşan anti-komünist blok tarafından sürekli lojistik destek görmüşlerdir. 1987 yılında Sovyetler Birliği Afgansitan'dan çekilerek ülkenin yönetimini Sovyet yanlısı Necibullah'a bırakmış, bu yıl içinde, Gorbaçov rejiminden ilham alınarak bir anayasa yapılmış, ancak bu anayasada İslam tekrar Afganistan'ın resmi dini olarak kabul edilmiştir.⁷⁴³

1989 yılında Sovyet askeri güçleri tamamen Afganistan'dan çekilmesine rağmen, 1992 yılına kadar Necibullah ülkeyi yönetmeye devam etmiştir. 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından, Afgan Komünist cephesinin komutanı General Raşid Dostum, mücahidlerin tarafına geçmiş ve Nisan 1992'de Necibullah yönetiminin devrilmesiyle Afganistan'da İslami bir devrim gerçekleşmiştir⁷⁴⁴. Bu gelişmelerin ardından 1993'te Afgan Mücahitleri yönetimi tarafından İslami anlayışı esas alan yeni bir anayasa ilan edilmiş ve Afganistan'ın devlet düzeni Kur'an-ı Kerim'de belirtilen; "Allah'tan başka hüküm koyucu

⁷⁴⁰ Robbers, *Encyclopedia of World Constitutions*, s. 2; Arjomand, "Constitutional Developments in Afghanistan", p. 953.

⁷⁴¹ Robbers, *a.g.e.*, s. 2.

⁷⁴² Travis, "Constitutionalism in Afghanistan and Iraq", p. 9.

⁷⁴³ Travis, *a.g.e.*, s. 10.

⁷⁴⁴ Robbers, *Encyclopedia of World Constitutions*, s. 2

yoktur”⁷⁴⁵ ayetine dayandırılmış ve İslam Hukuku, yasamanın yegâne kaynağı olarak belirtilmiştir.

1996’da Afganistan’da hâkim güç haline gelen Taliban’ın ülkede kontrolü ele geçirmesinden sonra, 11 Eylül 2001 olaylarının da etkisiyle, ABD tarafından düzenlenen askeri harekât neticesinde Taliban rejimi son bulmuştur. 5 Aralık 2001’de Birleşmiş Milletler Örgütü’nün de desteğiyle, Afganistan’daki Taliban karşıtı kesimler ile ABD ve müttefikleri arasında, Afganistan’ın yeniden kurulmasını amaçlayan Bonn Antlaşması imzalanmıştır. Bu Antlaşmaya göre, Afganistan’daki bütün askeri güçler, Taliban karşıtı Peştun lider, Hamid Karzai’nin yönetimine girmiş ve monarşi ile ilgili düzenlemeleri hariç olmak üzere, geçici bir süre için 1964 Afganistan Anayasası tekrar yürürlüğe konulmuştur.⁷⁴⁶

Haziran 2002’de acil olarak toplanan *Loya Jirga* (Büyük Konsey)⁷⁴⁷ Afganistan İslami Geçiş Yönetimini onaylamış ve Hamid Karzai geçiş döneminin Cumhurbaşkanlığına seçilmiştir. Kasım 2003’te anayasayı yapmak üzere toplanan Loya Jirga’da onaylanan Anayasa, Ocak 2004’te ilan edilmiş ve bu anayasada devlet yönetiminde merkeziyetçi bir yönetim yapısı ile birlikte, Başkanlık sistemi esas alınmıştır. 9 Ekim 2004 tarihinde de Karzai, yeni Afganistan devletinin başkanı olarak seçilmiştir.⁷⁴⁸

2004 tarihli Afganistan Anayasası’na göre devletin şekli İslami Cumhuriyet (m. 1) ve resmi dini İslam olarak hüküm altına alınmakta, diğer inançlara da hukuk sınırları içinde özgürlük tanınmaktadır (m. 2).⁷⁴⁹ Yasama organı olan Milli Meclis, “halk meclisi” ve “kıdemliler meclisi” olmak üzere, çift meclisli olarak düzenlenmekte (m. 82); halk meclisi, her eyaletten -en az ikisi kadın olmak kaydıyla-

⁷⁴⁵ En’am Suresi, 57. Ayet; Yusuf Suresi, 40. Ayet. Bkz. Bulaç, **Kur’an-ı Kerim ve Türkçe Meali**, s. 134 ve 240.

⁷⁴⁶ Arjomand, “Constitutional Developments in Afghanistan”, s. 955; Travis, “Constitutionalism in Afghanistan and Iraq”, s. 14.

⁷⁴⁷ Peştu dilinde “Büyük Konsey/Büyük Meclis” anlamına gelen Loya Jirga, Afganistan tarihinde önemli bir yeri olan karar organıdır. Tarih boyunca Loya Jirga, Afgan kabilelerinin önde gelenleri ve milli liderlerince, tarihi öneme sahip konuların görüşüldüğü ve karara bağlandığı kurum olarak görev yapmıştır. Bkz.Travis, **a.g.e.**, s. 31, dipnot 13.

⁷⁴⁸ Robbers, **Encyclopedia of World Constitutions**, s. 3.

⁷⁴⁹ Devletin şeklini İslam Cumhuriyeti ve resmi dinini İslam olarak düzenleyen 1. ve 2. maddelerin değiştirilemez olduğu, anayasanın “Değişiklikler” başlıklı, 10. Bölümünde düzenlenen, 149. maddesi ile hüküm altına alınmıştır. ilgili maddelerin İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Afghanistan_2004?lang=en.pdf, 28 Mayıs 2015.

seçilmiş temsilcilerden (m. 83), kıdemliler meclisi ise; üçte biri Başkan tarafından eşit sayıda atanan kadın ve erkek temsilcilerden, diğer üçte ikisi de halk tarafından dolaylı olarak seçilen temsilcilerden oluşmaktadır (m. 84).

Afgan halkının iradesinin en yüce tezahürü olarak anayasada tekrar düzenlenen *Loya Jirga*, Mili Meclis üyeleri, eyalet başkanları ve bölge meclislerinden oluşmakta, Bakanlar, Yüce Mahkeme (Supreme Court) üyeleri ve Başsavcı ise, oy hakkı olmaksızın toplantılara katılabilmektedir (m. 110). *Loya Jirga*'da devletin bağımsızlığı, milli egemenlik, toprak bütünlüğü gibi yüksek milli çıkarlarla ilgili konuların yanı sıra, Anayasa değişiklikleri ve Devlet Başkanı'nın 69. madde hükümlerine göre suçlandığı durumlarla ilgili konular görüşülüp karara bağlanmaktadır (m. 111).

2004 Anayasası'nda, önceki dönemlere nazaran kadınlara yönelik bazı haklar tanınarak, kadın ve erkek bütün Afgan vatandaşlarının kanun önünde eşit olacağı hüküm altına alınmış (m. 22) ve ülkedeki cehaleti ortadan kaldırmak üzere, kadınların ve göçebelerin eğitim alması için devletin etkili uygulamalar yapması zorunlu kılınmıştır (m. 44). Ayrıca, anayasada etnik ve dini gruplara yönelik düzenlemeler de yapılarak, on dört etnik grup tanınmış (m. 14); Farsça ve Peştuca resmi dil olarak kabul edilmiştir (m. 16).⁷⁵⁰

b. Başlangıcın Sembolik Değeri

2004 tarihli Afganistan Anayasası'nın başlangıç kısmı, 1979 tarihli İran ve 1972 tarihli Pakistan anayasalarının başlangıç kısımlarına nazaran daha kısa ve öz bir biçimde yazılmıştır. İran örneğinde olduğu gibi, 2004 Afganistan Anayasası'nın başlangıç kısmı da besmele ile başlamakta ve Allah'a hamd, Hz. Muhammed'e selam ve İslam dinine bağlılık ifadesiyle devam etmektedir.⁷⁵¹

“Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla;

⁷⁵⁰ Arjomand, “Constitutional Developments in Afghanistan”, s. 957.

⁷⁵¹ 2004 Afganistan Anayasası'nın başlangıcının İngilizce tam metni için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Afghanistan_2004?lang=en, 28 Mayıs 2015.

Hamd Âlemlerin Rabbi olan Allah'a; selat ve selam O'nun son peygamberi Muhammed'e, ashabına ve takipçilerine olsun".⁷⁵²

Görüldüğü gibi, Afganistan Anayasası'nın başlangıç kısmı, İran Anayasası'nın başlangıcına benzer şekilde, henüz açılışında yer alan, Yaratıcı'ya şükür, O'nun ilahi mesajını getiren peygambere, peygamberin arkadaşlarına ve öğretilerine uyanlara selam ve dua ihtiva eden ifadeleriyle İslami bir anayasanın işaretlerini vermektedir.

Başlangıcın ikinci paragrafı, genel olarak sembolik anayasa başlangıçlarının çoğunda olduğu gibi, anayasayı yapan iradede bahisle, halkı vurgulayarak başlamakta ve halkın Allah'a ve İslam'a bağlılığı ifade edilmektedir.⁷⁵³

"Biz Afgan Halkı;

Yüce Allah'ın ilahi iradesine güvenerek ve kutsal İslam dinine bağlı kalarak, O'na iman ediyoruz".⁷⁵⁴

Başlangıcın ikinci paragrafında yapılan bu dini vurgulardan, devlet sisteminin İslami esaslara dayandırıldığı, yapılan anayasanın, İslami Anayasacılığın bir örneği olduğu anlaşılabilmektedir. Devlet sisteminin oluşturulmasında İslam dininin esas alındığı ve ona bağlı kalınacağı, anayasanın yukarıda yer verilen 1. ve 2. maddelerinden de anlaşılmaktadır. Nitekim Anayasanın 3. maddesinde de Afganistan'da İslam'ın hüküm ve öğretilerine aykırı hiçbir kanunun yapılamayacağı ve 35. maddesinde, hiçbir siyasi parti tüzük ve programının İslam'a aykırı olamayacağı da hüküm altına alınmıştır. Keza, eğitim faaliyetlerinin İslami esaslara ve milli kültüre göre yapılacağı, okullarda, Afganistan'da mevcut bulunan İslami mezheplerin temel ilkelerinin öğretilceği de anayasada düzenlenmiştir (m. 45). Ayrıca, mahkemelerin baktığı davalarla ilgili anayasada veya kanunlarda herhangi bir düzenleme bulunmadığı durumlarda anayasanın çizdiği sınırlar içinde kalmak şartıyla Hanefi mezhebi fıkına göre karar verecekleri; Şii mezhebine mensup vatandaşların ise, kişisel durumlarıyla ilgili davalarında, kanundaki düzenlemelere uygun olarak Şii fıkının uygulanacağı, anayasada ve kanunlarda herhangi bir

⁷⁵² 2004 Afganistan Anayasası'nın başlangıcı, para., 1.

⁷⁵³ Frosini, **Constitutional Preambles**, s. 43.

⁷⁵⁴ 2004 Afganistan Anayasası'nın başlangıcı, para., 2.

düzenlemenin mevcut olmadığı diğer durumlarda da, Şii fikhının uygulanacağı hüküm altına alınmıştır (m. 130-131)⁷⁵⁵.

Metnin 3. paragrafında başlangıç metnlerinde klasik hale gelen, tarihsel mücadele ve ülkenin geçmişinde yaşanan acı olaylar, felaketler ve haksızlıklardan bahsedilmekte⁷⁵⁶, 4. paragrafta bu mücadelede fedakârlık gösteren ve hayatını yitiren şehitler saygı ve minnetle anılmaktadır.⁷⁵⁷ 5. paragrafta ise, Afganistan'ın bir ve bütün olarak yerel halklara ve kabilelere ait olduğu vurgulanmaktadır.⁷⁵⁸

Başlangıç metninin 6. paragrafında, BM Şartı ve İHEB'nin resmen tanındığı ve bu belgelerdeki ilkelere uyulacağı vurgulanmıştır:

*“Birleşmiş Milletler Temel Şartı'nın yanı sıra, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'ne riayet ediyoruz”.*⁷⁵⁹

Başlangıç kısmında BM Sözleşmesi'ne ve İHEB'ne uyulacağı belirtilmek suretiyle, yeni kurulan Afganistan devletinin, İran ve Pakistan örneklerinden farklı olarak iki önemli taahhütte bulunduğu ifade edilebilir. Birincisi, yeni devletin dünya barışına katkı sunma ve uluslararası barış ilkelerine uyacağının yanı sıra, evrensel insan hak ve özgürlükleri noktasında, dünyada genel kabul görmüş ilkeleri koruma altına alacağı;⁷⁶⁰ ikincisi ise, Afganistan siyasi tarihinde sıklıkla yaşanan insan hakları ihlallerine, yapılan anayasa ile birlikte son verileceği ve ülkede toplumsal barışın sağlanacağı taahhüdü olarak belirtilebilir. Nitekim başlangıçta yer verilen bu taahhütler, 2004 tarihli Afganistan Anayasası'nın “Devlet” başlıklı Birinci Bölümünde düzenlenen 7. maddesinde, BM Şartı'na ve İHEB'ne uyulacağı belirtilerek ve “Temel Haklar ve Vatandaşların Ödevleri” başlıklı, ikinci bölümünde

⁷⁵⁵İlgili maddenin İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Afghanistan_2004?lang=en, 28 Mayıs 2015.

⁷⁵⁶ 2004 Afganistan Anayasası'nın başlangıcı, para., 3.

⁷⁵⁷ 2004 Afganistan Anayasası'nın başlangıcı, para., 4.

⁷⁵⁸ 2004 Afganistan Anayasası'nın başlangıcı, para., 5.

⁷⁵⁹ 2004 Afganistan Anayasası'nın başlangıcı, para., 6.

⁷⁶⁰ Aynı yönde bkz. Said Mahmoudi, “The Sharī'a in the New Afghan Constitution: Contradiction or Compliment?”, **Heidelberg Journal of International Law**, Vol. 64, 2004, s. 874.

düzenlenen 22-59. maddelerinde de temel hak ve özgürlükler anayasal koruma altına alınarak somutlaştırılmıştır.⁷⁶¹

Başlangıcın 7. paragrafı ve sonrasındaki paragraflarında, anayasanın hangi saiklerle yapıldığını, anayasanın temel hedeflerinin neler olduğunu ihtiva eden ifadelerle yer verilmiştir:

*“Ulusal birliği güçlendirmek, ülkenin bağımsızlığını, ulusal egemenliğini ve toprak bütünlüğünü korumak;
Halk iradesine ve demokrasiye dayanan bir düzen kurmak;
Baskının, zulmün, ayrımcılığın olmadığı gibi, şiddetin de olmadığı; hukuk devletinin, sosyal adaletin, bütünlüğün ve insan haklarının korunduğu ve temel insan hak ve özgürlüklerinin elde edildiği sivil bir toplum biçimi için;
Siyasi, toplumsal, ekonomik kurumların yanı sıra, savunma kurumlarını güçlendirmek;
Bu topraklarda yaşayan herkes için müreffeh bir yaşam ve sağlıklı yaşama alanına kavuşmak;
Ve nihayet Afganistan’a, uluslararası toplumlar arasında hak ettiği yeri kazandırmak için;
Loya Jirga’da bulunan seçilmiş temsilcilerimiz aracılığıyla, (...) bu anayasayı onaylıyoruz”.*⁷⁶²

Dikkat edileceği üzere, Afganistan Anayasası’nın başlangıç kısmının bu paragraflarındaki ifadelerde, yeni Afganistan İslam Cumhuriyeti’nin bağımsız, egemen ve bütünlüklü yapısının teminatı olarak sunulan anayasanın, devletin temel yapısına halk iradesini, demokrasiyi, hukuk devleti ilkesini yerleştirmeyi ve vatandaşları için temel insan hak ve özgürlüklerini güvenceye almayı amaçladığı anlaşılmaktadır. Ayrıca bu ifadelerde anayasa, yeni kurulan devleti siyasi, ekonomik, askeri ve toplumsal alanlarda olduğu kadar, uluslararası alanda da güçlü bir konuma yükseltmenin aracı olarak belirtilmektedir.

2004 tarihli Afganistan Anayasasının başlangıç kısmının muhtevası göz önünde bulundurulduğunda, tipik olarak sembolik bir yapıda olduğu ifade edilebilir. Zira, dikkat edileceği üzere, 2004 Afganistan Anayasası’nın başlangıç metni, üslup olarak, anayasanın temel felsefesini ifade eden, tarihsel mücadelelere dikkat çeken ve anayasanın hangi amaçları gerçekleştirmek için yapıldığını açıklayan edebi tarzda

⁷⁶¹ 2004 Afganistan Anayasası’nın “Temel Haklar ve Vatandaşların Ödevleri” başlıklı, İkinci Bölümünde yer alan düzenlemelerin İngilizce tam metni için, bkz. (Çevrimiçi) https://www.constituteproject.org/constitution/Afghanistan_2004?lang=en, 28 Mayıs 2015.

⁷⁶² 2004 Afganistan Anayasası’nın başlangıcı, para., 7-14.

yazılmış bir metindir. Belirtilen ilkeler ve amaçlanan hedefler ifade edilirken Pakistan örneğinde olduğu gibi normatif bir dil kullanılmamış, BM Sözleşmesi ve İHEB gibi uluslararası sözleşmelere riayet edileceği hususları da zaten anayasanın yukarıda belirtilen maddelerinde somut hale getirilmiştir.

c. Başlangıcın Hukuki Değeri

2004 Afganistan Anayasası'na göre kanunların, Meclis kararlarının, uluslararası antlaşma ve sözleşmelerin anayasaya uygunluğunu denetleme yetkisi Afganistan Yüksek Mahkemesi'ne aittir (m. 121). Yüksek Mahkeme üyelerinin nitelikleri arasında; hukuki çalışmalarda veya İslam Hukuku alanında yüksek eğitim düzeyine sahip olma şartı da aranmaktadır (m. 118). Sembolik bir karaktere sahip oluşu ve ihtiva ettiği ilkelerin anayasa maddelerinde ayrıntılı olarak düzenlenmiş olması dikkate alındığında, 2004 Afganistan Anayasasının başlangıç kısmının, Yüce Mahkeme kararlarında ölçü norm veya bir yorum aracı olarak kullanılma ihtimalinin oldukça düşük olduğu ifade edilebilir. Bununla birlikte, Pakistan örneğinde olduğu gibi, başlangıcın, anayasaya uygunluk denetimi yapan Yüksek Mahkeme kararlarında yer verilen ifadeleri zenginleştirmek amacıyla veya anayasanın yorumlanmasında bir yorum aracı olarak kullanılabileceği görüşü ileri sürülebilir.

D. ULUSLARARASI BELGELERDE BAŞLANGIÇLAR

Çalışmamızın birinci bölümünde kısaca değinildiği üzere, anayasaların dayandıkları temel ilke ve değerleri, felsefi arka planı ortaya koyan ve anayasanın amacını açıklayan başlangıç metinleri, uluslararası belgelere de konulmaktadır. Karşılaştırmalı hukuktan örneklerin verildiği bu bölümde, uluslararası belgelerin ihtiva ettikleri başlangıçlara genel özellikleri itibarıyla de olsa değinmeyi isabetli görmekteyiz.

Günümüzde uluslararası hukuk açısından önemli etkileri bulunan, BM Şartı, İHEB, AIHS, Avrupa Anayasa Taslağı, İslam Konferansı Örgütü Şartı, Amerikan

Devletleri Örgütü Şartı⁷⁶³, Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı⁷⁶⁴ ve Güneydoğu Asya Uluslar Topluluğu’nu kuran Bangkok Deklarasyonu⁷⁶⁵ gibi, insan haklarının korunması ve geliştirilmesi, ülkeler arasında siyasi, ekonomik, bilimsel ve kültürel alanlarda ortak çalışma ve dayanışmanın sağlanması için, uluslararası alanda işbirliğini amaçlayan ve üye ülkelere ödev ve sorumluluklar yükleyen belgelerde başlangıç metinlerine yer verilmiştir. Çalışmamızın bu bölümünde, zikredilen uluslararası belgelerden; dünyanın genelinde kabul gören ve tanınan İHEB ve Türkiye’nin taraf olduğu; “BM Şartı”, “AIHS” ve “İslam Konferansı Örgütü Şartı”nın yanı sıra, yine ülkemizi yakından ilgilendiren “AB Anayasa Taslağı” ve “Lizbon Antlaşması”nın başlangıç metinleri genel olarak incelenmeye gayret edilecektir.

⁷⁶³ Amerikan Devletleri Örgütü, 30 Nisan 1948 tarihinde 21 Amerikan devleti tarafından kurulmuştur, Örgütün Şartı, 13 Aralık 1951 tarihinde Kolombiya’nın 14. Devlet olarak Şartı onaylamasıyla yürürlüğe girmiştir. Örgüt, Amerikan devletleri arasında barış, güvenlik ve yakın bir dayanışma sağlamak amacıyla kurulmuştur. Bkz., Abdurrahman Eren, **Türkiye’de İnsan Haklarının Korunması; Uluslararası Koruma Mekanizmaları ve Ulusal İnsan Hakları Kurumlarının Rolü** (Bundan sonra bu eser, “Türkiye’de İnsan Haklarının Korunması” olarak anılacaktır), Ankara, Turhan yay., 2007, s. 743; 2015 yılı itibarıyla, 35 üyesi bulunan Örgütün Şartı’nın başlangıcı, 8 paragraftan, ana metni ise 22 bölümden oluşmaktadır. Şart’ın ve dayandığı temel ilke ve değerleri ihtiva eden başlangıcının İngilizce metni için bkz. (Çevrimiçi) http://www.oas.org/dil/treaties_A-41_Charter_of_the_Organization_of_American_States.htm, 2 Ağustos 2015.

⁷⁶⁴ 25 Mayıs 1963 tarihinde 32, Afrika devleti tarafından kurulan Afrika Birliği Örgütü’nün insan haklarının korunması bakımından en önemli belgesi olan “Afrika İnsan ve Halkları Hakları Şartı” Birliğe üye ülkeler tarafından, 27 Haziran 1981 yılında kabul edilmiştir. Şart, insan haklarının yanı sıra, “halkların hakları” kavramıyla halkların kolektif haklarına açıkça yer vermesi açısından, insan hakları alanında özgün belgelerden birisidir. Şartın başlangıcı, 11 paragraftan, ana metni ise 68 maddeden oluşmaktadır. Şartın başlangıcında; “İlham kaynağını ve tanımını insan ve halkların hakları kavramı üzerinde yansıtan” bir belge olduğu belirgin biçimde ifade edilmiştir. Başlangıç metninde ayrıca, “halkların hakları gerçeğinin” varlığına işaret edilmektedir. Bkz. Eren, **a.g.e.**, s. 752-755; 2015 yılı itibarıyla 54 üyesi bulunan Afrika Birliği’nin 53 üyesi tarafından onaylanan Afrika İnsan ve Halkları Hakları Şartı ve başlangıcının İngilizce metni için bkz. (Çevrimiçi) http://www.au.int/en/sites/default/files/banjul_charter.pdf, 2 Ağustos 2015.

⁷⁶⁵ Güneydoğu Asya Uluslar Topluluğu, 18 Ağustos 1967 tarihinde, üye devletler arasında barış ve güvenliği sağlamak üzere, Tayland’ın başkenti Bangkok’ta ilan edilen “Bangkok Deklarasyonu” ile kurulmuştur. Bkz., Eren, **a.g.e.**, s. 765; 5 Bangkok Deklarasyonu 6 paragraftan oluşan ve Deklarasyonun dayandığı temel ilke ve değerleri ihtiva eden bir başlangıç ve 5 maddeden oluşan ana metinden meydana gelmektedir. Deklarasyon ve başlangıcının İngilizce metni için bkz. (Çevrimiçi) <http://www.asean.org/news/item/the-asean-declaration-bangkok-declaration>, 2 Ağustos 2015.

1. BM Şartı'nın Başlangıcı

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, 24 Ekim 1945 tarihinde ABD'nin San Francisco şehrinde toplanan BM Uluslararası Örgütlenme Konferansı (San Francisco Konferansı) sonrasında aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 51 devlet tarafından imzalanan BM Şartı, BM'nin kurucu belgesidir⁷⁶⁶. BM Şartı, çok taraflı uluslararası bir antlaşma olduğundan, taraf ülkeler açısından bağlayıcı bir niteliğe sahiptir. BM Şartı'nda insan hakları, gerçekleştirilmesi gerekli amaçlar arasında sayılmakta, BM'nin ana organlarına ve üye devletlere bu konuda işbirliği sorumluluğu getirmektedir. Bu nedenle BM Şartı, insan hakları koruma sisteminin de temel belgesi konumundadır.⁷⁶⁷

BM Şartı bir başlangıç, 19 bölüm ve 111 maddeden oluşmaktadır. BM Şartı'nın 9 paragraftan oluşan ve Şart'ın amacını ve dayandığı temel ilke ve değerleri açıklayan başlangıcı, anayasa başlangıçlarına benzer şekilde başlamaktadır:⁷⁶⁸

“Biz Birleşmiş Milletler halkları:”⁷⁶⁹

Bir insan yaşamı içinde iki kez insanlığa tarif olunmaz acılar getiren savaş felaketinden gelecek kuşakları korumaya”⁷⁷⁰

Dikkat edileceği üzere, BM Şartı'nın takdim cümlesi, anayasalara benzer şekilde, “halk” vurgusu yaparak başlamış, devamında savaşın ağır sonuçlarından gelecek nesilleri koruma amacı ortaya konulmuştur. Kanaatimizce takdim ifadesindeki halk göndermesi, bilinçli bir biçimde yapılarak, BM Şartı'nın, devletlerin siyasi ve hukuki taleplerinden ziyade, savaşlardan maddi-manevi en büyük zararı gören halkların, insan hak ve özgürlüklerinin evrensel düzeyde korunması, uluslararası barışın sağlanması ve gelecek nesillere daha yaşanabilir bir dünya bırakılması yönündeki iradesinin tecellisi olduğunun vurgulanması amaçlanmıştır.

⁷⁶⁶ Eren, **a.g.e.**, s. 209.

⁷⁶⁷ Eren, **a.e.**

⁷⁶⁸ BM Şartı'nın başlangıcı ve maddelerinin İngilizce orijinal metni için bkz., (Çevrimiçi) <http://www.un.org/en/documents/charter/preamble.shtml>; Başlangıcın Türkçe metni için bkz. (Çevrimiçi) <http://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/35501-Birlesmis-Milletler-Antlasmasi.pdf>, 1 Ağustos 2015.

⁷⁶⁹ BM Şartı'nın başlangıcı, para. 1.

⁷⁷⁰ BM Şartı'nın başlangıcı, para. 2.

Başlangıcın 2. paragrafında, temel insan hakları, insan onuru ve kişiliğinin yüceliği vurgulanmış, erkeklerle kadınların ve güçlü devletlerle nispeten güçsüz devletlerin eşit haklara sahip oldukları ilan edilmiştir:

*“Temel insan haklarına, insan kişiliğinin onur ve değerine, erkeklerle kadınların ve büyük uluslarla küçük ulusların hak eşitliğine olan inancımızı yeniden ilan etmeye;”*⁷⁷¹

Görüldüğü üzere, savaşta en çok ihlal edilen insan onuru ve kişiliği gibi insan varlığının sahip olduğu en yüksek değerlerin yanı sıra, kadın hakları ve güçlünün güçsüz olana yaşam hakkı tanımaması gibi hususlar bu paragrafta vurgulanarak insan onurunun değerine ve eşitlik ilkesine olan inanç ortaya konulmuştur.

Başlangıcın sonraki paragraflarında BM Şartı’nın amaçları; adaletin korunması ve antlaşmadan doğan yükümlülöklere saygı gösterilmesi için gerekli şartların oluşturulması, özgürlüğün sınırlarının, daha iyi yaşam koşulları sağlanacak biçimde genişletilmesi (para. 4); toplumsal ilerlemenin önündeki engellerin ortadan kaldırılması (para. 5) olarak belirtilmiştir.

Yukarıda belirtilen amaçları gerçekleştirmek amacıyla uluslararası barış ve hoşgöröye dayanan bir anlayışın benimsenmesi, uluslararası barış ve güvenliğin sağlanması için güçlerin birleştirilmesi (para. 6); silahlı kuvvetlerin ortak yarar dışında kullanılmamasını sağlayacak ilkelerin belirlenmesi ve bu yönde yöntemlerin kabul edilmesi (para. 7) ve tüm halkların ekonomik ve sosyal açıdan ilerlemesine yönelik imkânların sağlanması için (para. 8) denildikten sonra, son paragrafta uluslararası kurumlar vasıtasıyla bu amaçların gerçekleştirilmesi için gayret gösterileceğini, bu amaçla da BM’nin kurulduğunu ilan eden kapanış cümlesine yer verilmiştir:

*“Uluslararası kurumlardan yararlanmaya, istekli olarak, bu amaçları gerçekleştirmek için çaba harcamaya karar verdik. Buna uygun olarak hükümetlerimiz, San Francisco kentinde toplanan ve yetki belgeleri usulüne uygun görölen temsilcileri aracılığıyla, işbu Birleşmiş Milletler Antlaşmasını kabul etmişler ve Birleşmiş Milletler adıyla anılacak bir uluslararası örgüt kurmuşlardır”.*⁷⁷²

⁷⁷¹ BM Şartı’nın başlangıcı, para. 3.

⁷⁷² BM Şartı’nın başlangıcı, para. 9.

Görüldüğü üzere, başlangıç metni, BM Şartı'nın hangi evrensel ilke ve değerlere dayandığını, BM'nin hangi amaçları gerçekleştirmek için kurulduğunu edebi ifadelerle açıklayan sembolik, açıklayıcı bir metindir. BM Şartı'nın uluslararası bir anayasa gibi, insan hak ve özgürlüklerinin korunması noktasında üye devletlere yükümlülükler getiren hukuki bir belge hükmünde olduğu başlangıcın genelinden anlaşılmaktadır.

2. İHEB'nin Başlangıcı

İHEB, 10 Aralık 1948 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda yapılan oylama sonucunda kabul edilmiştir. Aralarında Türkiye'nin de olduğu oylamaya katılan BM üyesi 48 devletin temsilcileri İHEB için olumlu yönde oy kullanmıştır. İHEB, BM üyesi ülkelerin onayladığı BM Şartı gibi uluslararası bir sözleşme olmayıp, BM Genel Kurulu tarafından alınan karar niteliğinde bir belge olduğu için teknik hukuk anlamında “tavsiye” kararıdır. Dolayısıyla “bağlayıcı” bir etkisi bulunmamakla birlikte, insan haklarının tanınması ve korunması açısından çok önemli bir model belge olduğu ifade edilebilir. Niekim, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi gibi, uluslararası hukuk metinlerinin “başlangıç” bölümleri ile çalışmamızın birinci bölümünde belirtildiği üzere, bazı anayasaların başlangıçları ve maddelerinde Bildirge'ye göndermeler yapılması, Bildirge'nin, uluslararası düzeyde dikkate değer bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir.⁷⁷³

Türkiye'nin de olumlu oy verdiği İHEB'in tam metnini ihtiva eden ve yayınlandıktan sonra ülke genelindeki okullarda ve eğitim veren diğer kuruluşlarda öğretilmesine ve basın yayın organlarında yayınlanmasına yönelik Bakanlar Kurulu Kararı, 27 Mayıs 1949 tarih ve 7217 Sayılı Resmi Gazete'de yayınlanmıştır.⁷⁷⁴ Böylece İHEB, Türkiye Cumhuriyeti hükümetinin resmi kararıyla tanınmıştır.

⁷⁷³ Rona Aybay, **Açıklamalı İnsan Hakları Evrensel Bildirisi**, Ankara, Türkiye Barolar Birliği yay., 2006, s. 5-7.

⁷⁷⁴ Bkz., **R.G. T. 27.05.1949, S. 7217.**

İHEB, başlangıç ve 30 maddeden oluşmaktadır. İHEB'nin “başlangıç” başlığını taşıyan ve 8 paragraf halinde yazılmış olan başlangıç metni, aşağıdaki paragrafla başlamaktadır:⁷⁷⁵

*“İnsanlık ailesinin bütün üyelerinde bulunan onurun ve onların eşit ve vazgeçilmez haklarının tanınmasının dünyada özgürlük, adalet ve barışın temeli olmasına;”*⁷⁷⁶

Görüldüğü gibi, başlangıcın ilk paragrafında, insan onurunun ve insan haklarının bütün dünyada özgürlük, adalet ve barışın temeli olduğunu vurgulanmıştır. İlk paragraftan sonra, insan haklarının tanınmaması ve aşağılanması barbarca eylemlere sebep olduğu belirtilerek, insanlar arasında korkunun ve yoksulluğun giderilmesinin ifade ve inanç özgürlüğünü sağladığına, dolayısıyla özgür bir dünyanın kurulmasının en büyük amaç olduğu ilan edilmiştir (para. 2).

Başlangıcın 3. paragrafında baskı ve zulmü ortadan kaldırmak için insanların son çare olarak ayaklanmaya mecbur kalmalarını önlemek amacıyla, “(...) *insan haklarının bir hukuk düzeni ile korunmasının temel bir gereklilik olduğu* (...)”⁷⁷⁷ belirtilerek, insan haklarının korunması bakımından ulusal düzeyde etkin hukuksal düzenlemelerin yapılmasının önemine dikkat çekilmiştir.

Metnin devamında dünya ulusları arasında dostane ilişkilerin geliştirilmesinin özendirilmesinin gerekliliği (para. 4), BM Şartı'na taraf olan devletlerin insan kişiliği ve onuru ile kadın-erkek eşitliğine inandıklarını belirttiklerine ve toplumsal gelişmeyi destekleme, daha iyi yaşama koşullarını sağlayarak geniş bir özgürlük alanı oluşturma kararlarında olduklarına (para. 5) değinilmiş; BM'nin kurulmasıyla üye devletlerin işbirliği içinde temel insan hak ve özgürlüklerine bütün dünyada saygı gösterilmesini sağlamayı taahhüt ettikleri (para. 6) vurgulanmıştır. Ayrıca, belirtilen hak ve özgürlükler konusunda dünya çapında ortak bir görüş oluşturmanın, devletlerin yükümlülüğünü yerine getirmesinde son derece önemli olduğu (para. 7) vurgulanmıştır.

⁷⁷⁵İHEB'in başlangıcının İngilizce orijinal metni için bkz. (Çevrimiçi), <http://www.un.org/en/documents/udhr/index.shtml#ap>, 1 Ağustos 2015. Türkçe metin bkz., Aybay, **a.g.e.**, s. 11-12; (Çevrimiçi) <https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/203-208.pdf>, 1 Ağustos 2015.

⁷⁷⁶ İHEB'nin başlangıcı, para., 1.

⁷⁷⁷ İHEB'nin başlangıcı, para., 3.

Başlangıcın son paragrafında İHEB'nin ilan edilmesindeki amaç ortaya konulmuştur:

“Genel Kurul

*İnsanlık topluluğunun bütün bireyleriyle kuruluşlarının bu Bildirgeyi her zaman göz önünde tutarak eğitim ve öğretim yoluyla bu hak ve özgürlüklere saygıyı geliştirmeye, giderek artan ulusal ve uluslararası önlemlerle gerek üye devletlerin halkları ve gerekse bu devletlerin yönetimi altındaki ülkeler halkları arasında bu hakların dünyaca etkin olarak tanınmasını ve uygulanmasını sağlamaya çaba göstermeleri amacıyla tüm halklar ve uluslar için ortak ideal ölçüleri belirleyen bu İnsan Hakları Evrensel Bildirgesini ilan eder”.*⁷⁷⁸

Son paragraftan da anlaşılacağı üzere, İHEB'nin bütün bireyler ve kurumlar tarafından dikkate alınması ve ilan ettiği ilke ve değerlerin eğitim-öğretim faaliyetleriyle tanıtılması için çaba gösterilmesi tavsiye edilmiştir. İHEB'nin amacı da, tüm dünya halkları için insan hak ve özgürlüklerinin etkin bir biçimde tanınması ve korunması noktasında ortak ideal ölçütler oluşturmak biçiminde belirtilmiştir.

Görüldüğü üzere, başlangıç metni, İHEB'nin amaç ve ideallerini ortaya koyan ve “insan haklarının korunması”, “insan onurunun yüceltilmesi”, “eşitlik”, “dünya barışı”, “toplumsal ve ekonomik gelişme”, “yoksulluğun önlenmesinin insan hak ve özgürlükleri açısından taşıdığı önem” gibi dayandığı temel ilkeleri belirten açıklayıcı, sembolik bir başlangıç örneğidir. Başlangıç metninin, BM üyesi ülkeler ve bunların vesayeti altında bulunan bütün ülkelerdeki halklar için insan haklarının tanınması ve korunmasına yönelik ortak ilkeler oluşturulması çabasına yaptığı vurgunun, metnin ana fikri olduğu ifade edilebilir. İHEB'nin tavsiye niteliğinde bir belge olmasına rağmen başlangıç metninde belirtildiği üzere, eğitim öğretim faaliyetleriyle bütün kişi ve kuruluşların insan haklarını tanıma ve koruma konusunda bilinçlendirilmesine yönelik öngörü, yukarıda belirtildiği gibi, Türkiye tarafından dikkate alınmış, Resmi Gazete’de yayımlanan Bakanlar Kurulu kararıyla İHEB'nin eğitim kurumlarında öğretilmesi ve basın yayın organlarında yayınlanarak tanıtılması öngörülmüştür.

⁷⁷⁸ İHEB'nin başlangıcı, para., 8.

3. AİHS'nin Başlangıcı

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra insan hakları ihlallerinin önlenmesine yönelik çabalar dünya genelinde yaygınlaşmaya başlamıştır. Yukarıda değinildiği gibi BM'nin kurulması ve İHEB'nin ilan edilmesinin etkisiyle bu çabalar bölgesel düzeyde de gösterilmeye başlamıştır. Nitekim bu çabalar çerçevesinde, 1949 yılında kurulan Avrupa Konseyi, bölgesel düzeyde insan hakları koruma mekanizmalarından birisidir. Avrupa Konseyi günümüzde bölgesel düzeyde insan haklarının korunması hususunda en etkin kuruluş olarak kabul edilmektedir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla bağımsızlığını kazanan Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin üye olmalarıyla birlikte Konsey'in insan haklarının korunmasında ve geliştirilmesindeki önemi ve etkisi daha da artmıştır.⁷⁷⁹ İşte, resmi adı "Avrupa İnsan Hakları ve Temel Özgürlükleri Koruma Sözleşmesi" olan AİHS, Avrupa Konseyi'nce, insan hakları ihlallerinin önlenmesini sağlamak amacıyla ilan edilmiş olup, günümüzde insan hakları alanındaki en önemli belgelerdendir.⁷⁸⁰ AİHS, 4 Kasım 1950 tarihinde Avrupa Konseyi'ne üye ülkelerin onayına sunulmuş, 3 Eylül 1953 tarihinde yeterli üye onayının sağlanmasıyla da yürürlüğe konulmuştur. Avrupa Konseyi'ne üye⁷⁸¹ bütün devletlerin taraf olduğu AİHS, onaya açıldığı 4 Kasım 1950'de Türkiye tarafından da imzalamış, TBMM'ce kabul edilen 10 Mart 1953 tarih ve 6366 sayılı kanunla onaylamıştır. Türkiye'nin onay belgesini Avrupa Konseyi'ne tebliğ ettiği 18 Mayıs 1954 tarihinde AİHS, Türkiye'de yürürlüğe girmiştir.⁷⁸²

AİHS, bir "başlangıç" ve üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde hak ve özgürlükler, ikinci bölümde Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin (AİHM) oluşumu ve çalışma esasları, üçüncü bölümde ise, çeşitli hükümler düzenlenmiştir.⁷⁸³

⁷⁷⁹ Avrupa Konseyi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., Eren, **Türkiye'de İnsan Haklarının Korunması**, s. 525-544.

⁷⁸⁰ Erol Karaaslan, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Yapısı ve Yargılama Yöntemi", **Ankara Barosu Dergisi**, 2004/3, s. 107-108.

⁷⁸¹ Avrupa Konseyi'ne üye 47 ülke bulunmaktadır. 6 ülke de Konsey'de gözlemci konumundadır. Konsey'e üye ve gözlemci ülkeler için bkz. (Çevrimiçi) <http://www.coe.int/en/web/about-us/our-member-states>, 1 Ağustos 2015.

⁷⁸² Eren, **a.g.e.**, s. 545-546.

⁷⁸³ AİHS'nin 1950 yılında onaya sunulmasının ardından ve sonraki dönemlerde çeşitli hak ve özgürlüklere ilişkin olarak bir takım ek protokoller düzenlenmiş ve bu düzenlemeler sözleşme metnine eklenmiştir. Sırasıyla, onaylandığı yıllara göre ek protokoller; 1952 (ek protokol), 1963 (4 No'lu Protokol), 1983 (6 No'lu Protokol), 1984 (7 No'lu Protokol), 2000 (12 No'lu Protokol) ve

AIHS'nin 6 paragraftan oluşan başlangıcının takdim ifadesi, Avrupa Konseyi'ne üye ülkelere atıfla başlamakta ve devamında İHEB'nin belirttiği haklara vurgu yapılmaktadır:

“Aşağıda imzası bulunan Avrupa Konseyi üyesi hükümetler;”⁷⁸⁴

“Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 10 Aralık 1948'de ilan edilen İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'ni;”⁷⁸⁵

“Bu bildirinin, açıkladığı hakların evrensel ve etkin olarak tanınmalarını ve uygulanmalarını sağlamayı hedef aldığını;”⁷⁸⁶

Görüldüğü üzere, AIHS başlangıcının henüz girişinde İHEB'ne gönderme yapılarak, Bildirge'de belirtilen hakların evrensel düzeyde ve etkin olarak tanınmalarını ve uygulanmalarını sağlama hedefi ortaya konulmuştur. Bu ifadelerden, Konsey üyesi ülkelerin İHEB'de açıklanan insan haklarını iç hukuklarında yapacakları düzenlemelerle etkin bir biçimde hayata geçirmeye ve ulusal düzeyde koruma mekanizmaları oluşturmaya yönelik amaçlara sahip olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca, AIHS'de, İHEB'ne yapılan bu gönderme, tavsiye niteliğinde bir belge olmasına rağmen İHEB'nin uluslararası insan hakları koruma mekanizmalarındaki etkisini de ortaya koymaktadır.

Başlangıcın 4. paragrafında, Avrupa Konseyi'nin amacı, insan hak ve özgürlüklerinin korunması ve geliştirilmesinin üye ülkeler arasında oluşturulacak yakın işbirliğinin araçlarından birisi olduğu ifade edilmiştir:

“Avrupa Konseyi'nin amacının, üyeleri arasında daha sıkı bir birlik oluşturmak (...) ve insan hakları ile temel özgürlüklerin korunması ve geliştirilmesinin bu amaca ulaşma yollarından biri olduğu (...)”⁷⁸⁷

Başlangıcın bu paragrafındaki ifadelerden; Avrupa Konseyi'ne üye ülkelerin siyasi, ekonomik ve toplumsal alanlar gibi, ülkeleri ilgilendiren her alanda işbirliği yapabilmelerinin şartlarından birisinin, üye ülkeler tarafından insan haklarının tanınması, korunması ve geliştirilmesi olduğu anlaşılmaktadır. Uluslararası alanda

2002 (13 No'lu Protokol) biçimindedir. AIHS ve ek protokollerin Türkçe metni için bkz. (Çevrimiçi) http://www.anayasa.gov.tr/files/bireysel_basvuru/AIHS_tr.pdf; Düzenlemelerin İngilizce metni için bkz. (Çevrimiçi) http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf, 1 Ağustos 2015.

⁷⁸⁴ AIHS'nin başlangıcı, para., 1.

⁷⁸⁵ AIHS'nin başlangıcı, para., 2.

⁷⁸⁶ AIHS'nin başlangıcı, para., 3.

⁷⁸⁷ AIHS'nin başlangıcı, para., 4.

karşılıklı çıkar temelli ilişkilerin esas olduğu düşünülürse, evrensel insan hak ve özgürlüklerinin korunmasının uluslararası işbirliği yapılabilmesine ön koşul olarak gösterilmesinin, insan haklarının tanınması ve korunması konusunda yüksek standartlara giden yolu aralayan önemli bir adım olduğu ifade edilebilir. Nitekim AB'nin üyelik kriterlerinde de bu gibi koşulların bulunması, uluslararası alanda ekonomik ve siyasi işbirliği yapmak isteyen ülkelerin hukuk düzenlerinde de insan hak ve özgürlüklerine yönelik iyileşmelerin gerçekleşmesini sağlayabilmektedir. Metnin devam eden paragrafında, insan haklarının dünyada barış ve adaletin temeli olduğu vurgulanmış ve hakların korunabilmesi için nasıl bir siyasi rejimin ve anlayışın olması gerektiği belirtilerek haklara olan bağlılık tekrar ilan edilmiştir:

“Dünyada barış ve adaletin asıl temelini oluşturan ve korunması öncelikle, bir yandan gerçekten demokratik bir siyasal rejime, diğer yandan da insan hakları konusunda ortak bir anlayış ve ortaklaşa saygı esasına bağlı olan bu temel özgürlüklere derin bağlılıklarını bir kez daha tekrarlayarak;”⁷⁸⁸

Dikkat edileceği üzere bu paragrafta, isabetli bir biçimde, insan hakları, bütün dünyada barış ve adaletin hâkim olabilmesi için sağlanması gereken en temel unsur olarak belirtilmiştir. Gerçekten de barışın ve adaletin sağlanabilmesi, insanların huzur içinde yaşayabilmeleri için devletlerin temel insan hak ve özgürlüklerine saygı göstermesi, anayasalar gibi en üstün hukuksal belgelerinde tanıyıp korumaları ve oluşturacakları kurumlar vasıtasıyla bu hakları geliştirmeleri önemli bir gerekliliktir. Paragrafta yine haklı biçimde demokrasiyi gerçek manada siyasi ve hukuki kurumlarında içselleştirmiş sistemlerin varlığı da insan haklarının korunabilmesini sağlayan bir husus olarak gösterilmiş ve hakların korunması noktasında ortak ve karşılıklı saygı temelinde hareket etmenin önemine vurgu yapılmıştır.

Başlangıcın son paragrafında, Avrupa devletlerinin paylaştıkları ortak mirasa dikkat çekilmiş ve İHEB'nde belirtilen haklardan bazılarına ortak güvence tanınmasını sağlama yolunda ilk adım olarak, AİHS'nin onaylandığı belirtilmiştir:

“Aynı inancı taşıyan ve siyasal gelenekler, idealler, özgürlüklere saygı ve hukukun üstünlüğü konularında ortak bir mirası paylaşan Avrupa devletlerinin hükümetleri sıfatıyla, Evrensel Bildiri'de yer alan bazı hakların ortak güvenceye bağlanmasını

⁷⁸⁸ AİHS'nin başlangıcı, para., 5.

*sağlama yolunda ilk adımları atmaya kararlı olarak, aşağıdaki konularda anlaşmışlardır:*⁷⁸⁹

Görüldüğü üzere, son paragrafta Avrupa ülkelerinin paylaştığı ortak miras unsurları olarak, “inanç”, “siyasi gelenekler”, “idealler”, “özgürlüklere saygı” ve “hukukun üstünlüğü” gösterilerek ülkeler arasında ayrışmayı önleme ve birliği sağlama gayreti ortaya konulmuştur. Ayrıca AİHS’de, İHEB’nde belirtilen haklardan bazılarının ortak güvenceye alınmasına karar verildiği belirtilmiştir. Nitekim AİHS’nin ilk onaylanan ana metninde bulunmayan bazı hak ve özgürlükler daha sonra yapılan ek protokollerle düzenlenmiştir.⁷⁹⁰

AİHS’nin başlangıç metninin geneline bakıldığında, BM Şartı ve İHEB’nin başlangıçlarına benzer şekilde bir anayasa başlangıcı gibi yazıldığı görülmektedir. İnsan haklarının korunmasının öneminin vurgulanması ve taraf ülkelerin bu yönde ortak iradelerine dayanan işbirliğinin sağlanmasının amaçlanması, başlangıcın temel amacı olarak görülmektedir. Hukukun üstünlüğüne, demokrasinin gerçek manasıyla uygulandığı siyasi rejime dikkat çekilmesi demokratik hukuk devleti anlayışının benimsenmesinin teşvik edilmesine yönelik başlangıçta belirtilen temel hedeflerdendir. Ayrıca Avrupa ülkelerinin ortak gelenekleri, kültürü ve aynı inancı paylaşma hususlarından yola çıkılarak ortak mirasa vurgu yapılması Avrupa ülkelerinin birlik ve bütünlüğünü sağlamaya yönelik bir mesaj olarak göze çarpmaktadır. Netice itibarıyla AİHS’nin başlangıcının, Sözleşme’nin dayandığı ilke ve değerleri vurgulayan, amacını açıklayan, Avrupa ortak mirasına edebi ifadelerle dikkat çeken sembolik bir metin olduğu ifade edilebilir.

4. AB Anayasa Taslağı’nın Başlangıcı

Avrupa’nın bütünlüğünün sağlanmasına yönelik 2000 yılında yapılan Nice Antlaşması’yla hazırlanmasına yönelik çalışmaların başlatılması kararlaştırılan, AB Anayasası⁷⁹¹, Avrupa Birliği Konseyi devlet ve hükümet başkanlarının katılımıyla

⁷⁸⁹ AİHS’nin başlangıcı, para., 6.

⁷⁹⁰ AİHS’nin ilk metninde olmayıp ek protokollerle sonradan eklenen haklar için bkz. (Çevrimiçi) <https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/203-208.pdf>, 1 Ağustos 2015.

⁷⁹¹ Hasan Mor, “Avrupa (Birliği) Bütünleşme Süreci Ve Sorunları”, **GÜHFD**, C.14, S.1, 2010, s. 525.

14-15 Aralık 2001 tarihinde gerçekleştirilen Laeken Zirvesi'nin, "Avrupa'nın Geleceğine İlişkin Laeken Bildirisi"⁷⁹² başlıklı sonuç bildirisinde belirtilen hedeflerden birisi olarak belirlenmişti.⁷⁹³

Yürütülen çalışmalar neticesinde hazırlığı tamamlanan ve resmi adı "Avrupa için Anayasa Oluşturan Antlaşma (Treaty Establishing a Constitution For Europe)" olan AB Anayasa Taslağı, 24 Ekim 2004 yılında kabul edilmiş fakat Taslağa, yürürlüğe girebilmesi için AB üyesi bütün ülkelerin tamamı tarafından onaylanması ve 29 Ekim 2006 tarihinde de AB Parlamentosunda kabul edilmesi şartı konulmuştu. Onaylanma şekli ülkeden ülkeye farklı yöntemlerle yapılan AB Anayasa Taslağı, bazı ülkelerde hükümet kararları, bazılarında parlamento oylaması bazılarında ise halkoylaması ile kabul edilmiştir. Taslağın halkoylaması yöntemiyle oylandığı Fransa ve Hollanda'da 2005 yılında yapılan halkoylamalarında ülkelerin içinde bulunduğu olumsuz ekonomik durumun toplumsal etkisiyle red oyu verildiğinden AB Anayasası yürürlüğe girmemiştir.⁷⁹⁴

AB Anayasası'nı oluşturan antlaşma, yürürlüğe girmeyerek taslak bir metin olarak kalmış olsa da Avrupa'nın bütünlüğünü sağlamaya yönelik önemli bir girişim olarak görülmektedir. Ulusal anayasalara benzer bir yapısı olan Taslağın bir özelliği de başlangıç metni ihtiva etmesidir. AB Anayasa Taslağı'nın başlangıcı, 26⁷⁹⁵ üye ülkenin resmi isimleri ile yetkili devlet makamlarının belirtildiği paragraflar hariç tutulursa, dayandığı temel ilke ve hedefleri belirten 6 paragraftan oluşmaktadır.⁷⁹⁶ Başlangıcın ilke ve değerleri ihtiva eden ilk paragrafında evrensel ilkelere ve Avrupa ortak mirasına vurgu yapılmıştır:

⁷⁹² 15 Aralık 2001 tarihli Laeken Bildirisi'nin İngilizce metni için bkz. (Çevrimiçi) <http://www.cvce.eu/en>, 1 ağustos 2015.

⁷⁹³ Erman Akıllı, "Laeken Zirvesinden Lizbon Antlaşması'na: Anayasalaşamayan Anayasallaşma Süreci" (Bundan sonra bu yayın; "Laeken Zirvesi'nden Lizbon Antlaşması'na" olarak anılacaktır), **Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi**, C.6, S.24, 2010, s. 39.

⁷⁹⁴ Akıllı, **a.g.e.**, s. 47.

⁷⁹⁵ AB Anayasa Taslağı'nın yayınlandığı; 13.01.2005 tarihi itibarıyla AB'nin üye ülke sayısı olup, cari üye ülke sayısı 28'dir. Bkz. (Çevrimiçi) http://europa.eu/about-eu/countries/index_en.htm, 1 Ağustos 2015.

⁷⁹⁶ 2004 Avrupa Anayasası'nın başlangıcının İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) <http://europa.eu>, 29 Haziran 2015.

*“Devredilmez ve vazgeçilmez haklar olan, insan kişiliği, özgürlük, demokrasi, eşitlik ve hukukun üstünlüğü gibi evrensel değerleri geliştiren Avrupa’nın kültürel, dini ve insancıl mirasından ilham alarak;”*⁷⁹⁷

Görüldüğü gibi, bu gün dünya genelinde evrensel olarak kabul edilen “kişilik”, “özgürlük”, “demokrasi”, “eşitlik” ve “hukukun üstünlüğü” gibi ilke ve değerlerin kaynağı olarak Avrupa’nın ortak mirası gösterilmiş ve anayasanın bu ilke ve değerlerden ilham aldığı, dolayısıyla bu değerler üzerine kurulduğu belirtilmiştir.

Başlangıç metninin devamında, Avrupa’da yaşayan en güçsüz ve yoksun kesimler dahil olmak üzere Avrupa’da yaşayan herkesin iyiliğinin gözetileceği bir medeniyet olma, kamusal yaşamda şeffaflığı ve demokratik anlayışı pekiştirme ve dünyada barış, adalet ve dayanışmanın sağlanması için çabalayan bir Avrupa oluşturma inancı vurgulanmıştır (para., 2)

Metnin 3. paragrafında geçmişteki ayrılıkları aşma ve daha iyi bir birlik ve ortak kader oluşturma vurgusu yapılmıştır:

*“Ulusal kimlikleri ve tarihlerinin kıvancı baki kalmakla birlikte, Avrupa halkları, geçmişteki ayrılıkları aşmak ve birleşik ve her zamankinden daha yakın, ortak bir kaderi şekillendirme karalılığına inanmış;”*⁷⁹⁸

Dikkat edileceği üzere, başlangıcın bu paragrafındaki ifadelerde ülkelerin ulusal kimlikleri ve tarihlerinden kaynaklanan milli övüncün her zaman kalıcı olduğu vurgulanmış, ulusal kültür ve mirasa duyulan saygı belirtilmiştir. Fakat metinde, yapılan anayasanın amacının, ulusal kimliklerin geçmişte olduğu gibi, ayrıştırıcı bir unsur olmaktan çıkarak, bütünleşen, yeni bir ulus haline gelen ve yeni ortak bir gelecek inşa eden bir Avrupa Devleti’ni kurmak olduğu ifade edilebilir. Nitekim devam eden paragrafta; *“Böylece, çeşitlilik içinde birlik (...)”*⁷⁹⁹ ifadesi kullanılarak Avrupa’nın çeşitli uluslardan oluşan birleşik ve bütün bir yapıda olmasının amaçlandığı belirtilmiş ancak, *“(...) Avrupa’yı özel bir insanlık umudu alanı olarak kurma gibi büyük bir riske (...)”*⁸⁰⁰ denilerek, insanların arzuladığı böyle bir Avrupa’nın oluşturulması girişiminin zorluğuna vurgu yapılmıştır.

⁷⁹⁷ AB Anayasa Taslağı’nın başlangıcı, para., 1.

⁷⁹⁸ AB Anayasa Taslağı’nın başlangıcı, para., 3.

⁷⁹⁹ AB Anayasa Taslağı’nın başlangıcı, para., 4.

⁸⁰⁰ AB Anayasa Taslağı’nın başlangıcı, para., 4.

Başlangıcın 5. paragrafında, Topluluk müktesebatının sürekliliğini sağlayarak Avrupa Toplulukları ve Avrupa Birliği'ni kuran antlaşmalar çerçevesinde erişilmiş olan başarıyı sürdürme kararına vurgu yapılmış (para., 5); son paragrafta da Avrupa devletleri ve vatandaşları adına, anayasa taslağını hazırlayan Avrupa Sözleşmesi taraflarına duyulan minnet ifade edilmiştir (para., 6).

Görüldüğü gibi, başlangıç metninin muhtevasında AB Anayasa Taslağı'nın, Avrupa'nın bütünlüğünü sağlayarak ve çeşitli halklardan oluşan bir Avrupa ulusu oluşturarak, bir manada, Avrupa Birleşik Devletleri'ni kurmayı amaçlayan kurucu belge olduğuna ilişkin emareler görülmektedir. Bu amacın gerçekleştirilmesi için, başlangıç metninde, ortak değerler ve ortak mirasın önemine dikkat çekilmiş, ulusal kimliklerin değerine saygı belirtilmiş fakat, birliğin ve bütünlüğün tesis edilmesi için, çeşitli ulusal kimlikleri bir potada eriten birleşik Avrupa'nın ulusal kimliğini kurma ve geçmişte yaşanan tüm ayrılıkları ortadan kaldırma yönünde çabalamanın gerekli olduğu belirgin biçimde vurgulanmıştır. Yukarıdaki değerlendirmeler dikkate alındığında, AB Anayasa Taslağı'nın başlangıcının ortak miras, yeni ortak bir kader inşa etme, çeşitlilik içinde birlik gibi ifadelerle, her anlamda birleşik ve bütün bir Avrupa'nın kurulması gerektiğine işaret eden, siyasi ve sembolik bir metin olduğu ifade edilebilir.

5. Lizbon Antlaşması'nın Başlangıcı

AB Anayasası'nın yürürlüğe girmemesinin ardından iki yıl boyunca devam eden belirsizlik 13 Aralık 2007 tarihinde AB Zirvesi'nde, AB üyesi ülkelerin liderleri tarafından Lizbon'da imzalanan antlaşma ile son bulmuştur. Lizbon Antlaşması, AB Anayasa Taslağı'nda, dolayısıyla, AB'nin kurumsal yapısında bazı değişiklikler öngören ve üzerinde üye ülkelerce siyasi mutabakat sağlanan bir "reform antlaşması" niteliğindedir⁸⁰¹. Antlaşma, AB'nin bütünleşmesi ve Avrupa Anayasasının hayata geçirilmesi yönündeki çalışmaları yeniden başlatan önemli bir belgedir. Bazı otoritelerce AB Anayasası'nın alternatifi olarak görülse de bir başlangıç, 4 bölüm ve

⁸⁰¹2007 Lizbon Antlaşması hakkında bkz. (Çevrimiçi) <http://www.mfa.gov.tr/lizbon-antlasmasi.tr.mfa>, 28 Haziran 2015.

448 maddeden oluşan AB Anayasa Taslağı'nın aksine Lizbon Antlaşması, başlangıç metni ve 7 maddeden oluşmaktadır.⁸⁰²

2007 Lizbon Antlaşması'nın sembolik nitelikteki başlangıç metninin, imzacı üye ülkelerin resmi isimleri ve yetkili organlarının belirtildiği metinler dışında kalan ve iki paragraftan oluşan bölümünde; AB'nin, Amsterdam ve Nice antlaşmalarında başlatılan demokratik ve etkin meşruiyetini geliştirme ve Birliğin faaliyetlerinde uyumu yükseltme amacını tamamlama arzusu (para., 1) ile AB Antlaşması, Avrupa Topluluğu Kurucu Antlaşması ve Avrupa Atom Enerjisi Kurucu Antlaşması için bazı değişiklikler yapılmasına karar verildiği (para., 2) belirtilmiştir.⁸⁰³

Görüldüğü üzere, Avrupa'nın bütünleşmesine yönelik çabaların önemli bir adımı olan Lizbon Antlaşması'nda da AB Anayasa Taslağı'nda olduğu gibi, yapılan antlaşmanın amacını ve hedeflerini ortaya koyan bir başlangıç metni bulunmaktadır. Ancak AB'nin kurumsal belgeleri açısından bu yeni bir uygulama olmayıp AB'ni kuran ilk belgelerin de başlangıç metinleri bulunmaktadır. Nitekim Lizbon Antlaşması'nda, AB'nin kurucu belgeleri olan AB Antlaşması ile Avrupa Topluluğu Kurucu Antlaşması'nın başlangıçları için de değişiklik yapılması öngörülmüş ve başlangıçlara eklenen yeni paragrafta, Antlaşmaların; “insan hakları, özgürlük, demokrasi, eşitlik ve hukuk devleti gibi devredilmez ve dokunulmaz evrensel değerleri geliştiren Avrupa'nın, kültürel bölgesel ve insani mirasından ilham alınarak imzalandığı”⁸⁰⁴ belirtilmiştir. Dikkat edileceği üzere, her iki antlaşmanın da başlangıcına, 2005 tarihli AB Anayasa Taslağı'nda yer verilen ifadeler eklenmek suretiyle insan hakları, demokrasi, hukuk devleti, eşitlik gibi değerler, Avrupa'nın geliştirdiği ortak değerler olarak belirtilmiştir. Böylelikle, uslular-üstü bir organizasyon olan AB'nin, ekonomik bir birlik olmasının ötesinde, kültürel temelde de ortak değerlerde bir araya gelen farklı ülkelerin oluşturduğu; evrensel değerleri Avrupa Kıtası'nda bulunan toplumların ortak mirası olarak kabul eden bir

⁸⁰² Akıllı, “Laeken Zirvesinden Lizbon Antlaşması'na”, s. 49.

⁸⁰³ 2007 Lizbon Antlaşması'nın başlangıcının İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:C.2007:306:FULL&from=EN>, s. 3, 28 Haziran 2015.

⁸⁰⁴ 2007 Lizbon Antlaşması'nın AB Antlaşması ve Avrupa Topluluğu Kurucu Antlaşması'nın başlangıçları için öngördüğü değişikliklerin İngilizce metni için bk. (Çevrimiçi) <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:C.2007:306:FULL&from=EN>, s. 10, 29 Haziran 2015.

organizasyon, tüm Avrupa'nın da tek bir ülke gibi betimlendiği ifade edilebilir. Bu vurgularla gerçekleştirilmek istenen diğer bir amaç, birleşik bir Avrupa'nın oluşturulmasına yönelik bütün Avrupa halklarının ortak bir geçmişe, kültüre ve geleneğe dayandığı mesajını bütün üye ülke halklarına vermek suretiyle Avrupa'nın birliği ve bütünlüğünü sadece devletler arasında, siyasi ve ekonomik boyutta değil, aynı zamanda halklar arasında, toplumsal ve kültürel boyutta da sağlamak olarak gösterilebilir. Netice olarak denilebilir ki; AB'nin kurumsal belgelerinin başlangıç metinlerine, ulusal anayasa başlangıçlarına benzer bir işlev yüklenmiş ve Avrupa'nın her anlamda birliği ve bütünlüğünün sağlanması amacını gerçekleştirmeye yönelik siyasi ve sembolik bir araç gibi düşünülmüştür.

6. İslam Konferansı Örgütü Şartı'nın Başlangıcı

İslam Konferansı Örgütü (İKÖ), “Tanrının Kilisesi” (Church of God) isimli tarikat üyesi, Avustralyalı bir Protestan tarafından 21 Ağustos 1969 tarihinde gerçekleştirilen Mescid-i Aksa'yı kundaklama girişiminin ardından İslam ülkeleri yöneticilerince 25 Eylül 1969 tarihinde kurulmuştur.⁸⁰⁵ Türkiye'nin 1969 yılından beri üye olduğu Örgütün, 2015 yılı itibarıyla 57 üyesi bulunmaktadır.⁸⁰⁶

İKÖ Şartı, 1972 yılı Şubat ayında başlayan Konferansın, Dışişleri Bakanları toplantısında kabul edilmiştir. Örgütün kurucu belgesi sayılan Şart'ın Birinci Bölümü'nün “Amaç ve İlkeler” başlıklı 1. maddesinde Örgüt'ün amaçları; üye devletler arasında kardeşlik ve dayanışma bağlarını güçlendirmek, siyasi, ekonomik, sosyal, kültürel ve bilimsel konularda dayanışmayı sağlamak; ırk farklılığı ve ayrımcılığını azaltmaya çalışmak ve her türlü sömürgecilikle mücadele etmek; uluslararası barış ve güvenliği sağlamak için gereken önlemleri almak, BM Şartı ve uluslararası hukukta belirtildiği şekilde halkların haklarına desteğini teyit etmek; Filistin'in bağımsızlığını, Kudüs'ün başkent olduğu bağımsız ve egemen Filistin devletini desteklemek; Müslüman halkların haklarını, bağımsızlıklarını, kimliklerini

⁸⁰⁵ Eren, *Türkiye’de İnsan Haklarının Korunması*, s. 763.

⁸⁰⁶ İslam Konferansı Örgütü'ne üye ülkeler için bkz. (Çevrimiçi) <http://www.oic-oci.org/oicv2/states/>, 2 Ağustos 2015.

korumaları için dayanışma içinde olmak; gerçek İslam'ı muhafaza etmek ve İslam'ın karalanmasına karşı mücadele etmek, medeniyetler arası diyalogu teşvik etmek; Kadın, çocuk, yaşlı ve özel ihtiyaçları olan insanların haklarını ve ayrıca İslami aile değerlerini korumak dâhil insan haklarını ve temel özgürlükleri geliştirmek ve muhafaza etmek; Her şekli ve tezahürüyle terörizm, örgütlü suçlar, yasadışı uyuşturucu kaçakçılığı, yolsuzluk, kara para aklama ve insan ticaretiyle mücadelede işbirliği yapmak biçiminde belirtilmiştir. İKÖ Şartı, 18 Haziran 2008 yılında, çekinceli olarak Türkiye tarafından da imzalanmış⁸⁰⁷ ve 23 Şubat 2012 tarih ve 6280 sayılı kanunla TBMM tarafından onaylanması uygun bulunmuştur.⁸⁰⁸

Ana metni 18 bölüm ve 39 madde halinde düzenlenen İKÖ Şartı'nın, 24 paragraftan oluşan ve besmeleyle başlayan oldukça uzun bir başlangıç metni bulunmaktadır. Başlangıç metninin muhtevasında belirtilen temel ilke ve değerler Şart'ın yukarıda belirtilen amaç ve ilkelerinden ibarettir. *“Esirgeyen ve Bağışlayan Allah'ın Adıyla”*⁸⁰⁹ biçiminde, besmeleyle başlayan başlangıç metninin, takdim cümlesinde, üye ülkelerden bahisle; *“Biz, İslam Konferansı Örgütü Üye Ülkeleri”*⁸¹⁰ ifadesi kullanımıştır.

İslami değerlerin birlik ve kardeşliğe yönelik rehberliğine vurgu yapılan başlangıç metninde üye devletler arasındaki birlik ve dayanışmanın önemine dikkat çekilmiştir:

*“Birlik ve kardeşliğe ilişkin asil İslami değerleri rehber alarak (...) Üye Devletler arasındaki birlik ve dayanışmanın geliştirilmesi ve güçlendirilmesi zaruretiyle teyit ederek;”*⁸¹¹

Görüldüğü gibi, İslami değerler, İKÖ Şartı'nın temel değerleri olarak belirtilerek, üye devletlerin bu değerler ekseninde, birlik ve din kardeşliği

⁸⁰⁷ Türkiye çekincesinde; Şart'ın 37. maddesinin 2. fıkrası çerçevesinde, Şart'ı kendi anayasası, kanunları ve uluslararası antlaşmalardan doğan yükümlülüklerine uygun olarak yorumlayacağını ve uygulayacağını belirtmiştir. İKÖ Şartı'nı imzalayan ülkelerin listesi, Türkiye'nin çekincesi ve Şart'ın İngilizce metni için bkz. (Çevrimiçi) <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/06/20120615M1-2-1.pdf>, 2 Ağustos 2015. Şart'ın Türkçe Metni için bkz. 14.05.2012 tarih ve 2012/3234 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı, yayımlandığı R.G., T.15.06.2012, S.28324 (Mükerrer).

⁸⁰⁸ 6280 sayılı, İslam Konferansı Örgütü Şartı'nın Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun için bkz., R.G., T. 29.02.2012, S. 28219.

⁸⁰⁹ İKÖ Şartı'nın başlangıcı, para., 1.

⁸¹⁰ İKÖ Şartı'nın başlangıcı, para., 2.

⁸¹¹ İKÖ Şartı'nın başlangıcı, para., 4.

kavramından hareket etmesi, böylece devletler arasındaki siyasi, ekonomik, kültürel, bilimsel ilişkilerin geliştirilmesi amaçlanmıştır. Başlangıç metninde uluslararası bir sözleşme olmasından dolayı Şart'ın uluslararası hukuk ilkelerine bağlılıkla oluşturulduğu; *“Birleşmiş Milletler Şartı'nın, işbu Şart'ın ve Uluslararası Hukukun ilkelerine bağlı kalmaya”*⁸¹² ifadesine yer verilerek belirtilmiştir.

Evrensel ilkeler olarak kabul edilen ve yukarıda incelendiği üzere, Avrupa Anayasa Taslağı'nın başlangıcında Avrupa'nın ortak mirası olarak belirtilen değerlerden barış, eşitlik, adalet, insan onuru gibi değerler İKÖ Şartı'nda; *“İslam'ın yüce gördüğü değerler olan barış, merhamet, hoşgörü, eşitlik, adalet ve insanlık onurunu korumaya ve teşvik etmeye;”*⁸¹³ biçiminde İslam'ın yücelttiği değerler olarak ifade edilmiştir. Görüldüğü gibi, bu evrensel ilke ve değerler, İKÖ Şartı'nda İslam dini açısından da yüce değerler biçiminde ifade edilerek esasen, Avrupa kurucu belgelerinde “Avrupa ortak mirası” ifadesi ile gönderme yapılan Hristiyanlık dininin ve Avrupa kültürünün tekeline gibi gösterilen değerler, İslam dininin benimsediği temel değerler olarak belirtmiştir. Dahası, bu değerlere “hoşgörü” ve “merhamet” kavramı da eklenerek Avrupa kültürünü de aşan bir anlayış ortaya konulmuştur. Avrupa anlayışının temel aldığı değerlerden “hukukun üstünlüğü”, “demokrasi” ve “insan hakları” vurguları da başlangıç metninde belirgin biçimde yapılmıştır:

*“Üye Devletlerde, anayasal ve hukuki sistemlerine uygun olarak, insan haklarını ve temel özgürlükleri, iyi yönetişimi, hukukun üstünlüğünü, demokrasiyi ve hesap verebilirliği teşvik etmeye;”*⁸¹⁴

Dikkat edileceği üzere, insan hakları ve temel özgürlükler, iyi yönetim, hukukun üstünlüğü, demokrasi ve hesap verilebilirlik gibi hukuk devletinin gerekleri vurgulanarak bunların teşvik edileceğinin belirtilmesi İKÖ'nün, üye ülkelerin siyasi ve hukuki sistemlerini bu ilke çerçevesinde düzenlemelerini teşvik etmeye yönelik bir görev üstlendiğini de ortaya koymaktadır.

İslam'ın öncü rolünü canlandırma, ülkelerin bağımsızlık, egemenlik ve kendi kaderini tayin hakkına, toprak bütünlüğüne saygı (para.,7, 8 ve 9); medeniyetler ve

⁸¹² İKÖ Şartı'nın başlangıcı, para., 5.

⁸¹³ İKÖ Şartı'nın başlangıcı, para., 6.

⁸¹⁴ İKÖ Şartı'nın başlangıcı, para., 11.

kültürler arası diyalog (para., 10); ülkeler arasında dostane ilişkiler, farklılıklara saygı (para., 12); İslami değerleri, sembolleri ve İslam ortak mirasının, İslam'ın evrenselliğinin korunması (para., 13 ve 14); sosyo-ekonomik gelişme, kalkınma, refahı geliştirme (para., 15); şimdiki ve gelecek nesiller için çevrenin korunması (para., 16); Filistin mücadelesini destekleme ve Kudüs'ün başkent olduğu bağımsız Filistin devletinin kurulmasına destek verme (para., 18); kadın haklarını koruma (para., 19); İslami değerlerin çocuklara ve gençlere öğretilmesini sağlama (para., 20); üye devletler dışında yaşanan Müslüman azınlıkların haklarının korunması (para. 21); uluslararası hukuk ilkelerine bağlılık, devletlerin iç yargı düzenlerine müdahale etmeme (para., 22 ve 23); gibi hususlar, başlangıcın muhtevasında belirtilen belli başlı diğer amaç ve ilkelerdir.

Görüldüğü gibi, İKÖ Şartı'nın başlangıcı bir haklar bildirgesi gibi yazılmış ve başlangıçta belirtilen hak ve özgürlüklerin korunması, hemen her alanda işbirliği ve dayanışmanın sağlanması hususunda üye devletlerin taahhütte bulunduğu ilan edilmiştir. Avrupa Anayasa Talsığı'nda Avrupa mirasına yapılan vurguya karşılık, İKÖ Şartı'nın başlangıcında İslam ortak mirasına yapılmıştır. Dolayısıyla her iki belgenin başlangıcında, ülkeler ve halklar arasında işbirliği, karşılıklı saygı, güven ve dayanışmanın, ortak tarihi ve kültürel değerler üzerinden sağlanmaya çalışıldığı ifade edilebilir. Filistin'in işgal altında bulunduğu ve başkenti Kudüs olan bağımsız ve egemen bir Filistin devletinin desteklenmesi, Filistin'in Müslümanlar için kutsal sembolleri barındıran bir coğrafya olarak belirtilmesi, başlangıcın siyasi mesajı olarak algılanabilir.

Netice olarak, İKÖ Şartı'nın başlangıcının Şart'ın amaç, ilke ve hedeflerini belirten bildirge niteliğinde sembolik bir başlangıç örneği olduğu söylenebilir. Nitekim başlangıçta belirtilen bu hususların, yukarıda da değinildiği üzere, Şart'ın amaç ve ilkeler başlıklı bölümünde maddeler halinde düzenlenmiş olması, başlangıcın sembolik bir bildirge metni olduğunu tescillemiştir.

İKÖ Şartı ve yukarıda incelenmeye gayret edilen diğer uluslararası belgelerin başlangıçlarının ortak özellikleri olarak, belli başlı ilkeleri temel almaları, gerçekleştirilmek istenen hedefleri ilan emeleri ve taraf ülkelerin bu amaçlar için işbirliği yapacaklarına dair taahhütlerini ilan etmeleri belirtilebilir. AB Anayasa

Taslağı ve İKÖ Şartı'nın başlangıçları karşılaştırılırken değinildiği üzere, dayandıkları ilke ve değerlerin kaynağı ve tarihsel miras noktasındaki farklılık da bu belge başlangıçlarının farklı özellikleri olarak ifade edilebilir. “Avrupa ortak mirası” ve “İslam ortak mirası” gibi farklı dinsel ve kültürel kaynaktan yola çıkan bu iki uluslararası belge esasen, iki ayrı felsefeden beslenerek; “insan hakları”, “barış”, “hoş görü”, “adalet”, “eşitlik”, “özgürlük”, “hukukun üstünlüğü”, “demokrasi” gibi değerlerde buluşabilmiştir. Dolayısıyla bu ilke ve kavramlar iki ayrı medeniyeti temsil eden bu belgelerde benimsenmiş ve insanlığın ortak değerleri olarak başlangıç metinlerinde ilan edilmiş olmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

OSMANLI - TÜRK ANAYASALARINDA BAŞLANGIÇLAR

IV. BAŞLANGIÇ AÇISINDAN 1961 ÖNCESİ DÖNEM

A. OSMANLI DÖNEMİ ANAYASAL BELGELERİNDE BAŞLANGIÇLAR

1. 1808 Sened-i İttifak'ın Başlangıcı

Osmanlı Devletinin zayıflayan merkezi otoritesini güçlendirmek amacıyla Padişah II. Mahmud ile Anadolu ve Rumeli'deki Ayanlar⁸¹⁵ arasında 1808 yılında yapılan Senedi-i İttifak, Osmanlı/Türk Anayasacılığının başlangıcı olarak kabul edilmektedir⁸¹⁶. Hukuki niteliği açısından bir anayasa olarak kabul edilmese de Padişah ile taşrada hâkim olan Ayanlar arasında, sözleşme (misak) biçiminde imzalanan ve doktrinde *Magna Karta*⁸¹⁷ya benzetilen Sened-i İttifak ile Osmanlı tarihinde ilk defa Padişahın yetkileri sınırlandırılmıştır.⁸¹⁸ Bu niteliği sebebiyle Sened-i İttifak, Anayasal bir belge olarak kabul edilmektedir.⁸¹⁹

Sened-i İttifak başlangıç kısmı, yedi şart ve bir ekten meydana gelmekteydi.⁸²⁰ Sened-i İttifak'ta dikkat çeken hususlar, Padişahın merkezi otoritesini herkes kabul edeceği (şart 1), devlet işlerine resmi görevlilerden başka kimsenin karışmayacağı, devlet iktidarının kullanılmasında Sadrazamın da yer alacağı ve hukuki sorumluluğunun olacağı (şart 4) gibi, devlet iktidarıyla ilgili maddeler konulmuştur. Bu sözleşmeye göre, Ayanların toprağa bağlı imtiyazları

⁸¹⁵ Osmanlı'da Ayanlar, valiler, zengin tüccarlar, sarraflar ve toprak sahipleri gibi, farklı kökenlerden gelen ve yerel düzeyde belirli bir nüfuza sahip olan kişiler ve çoğu zaman da ailelerden oluşmaktaydı. Bkz. Erdoğan, *Türkiye'de Anayasalar ve Siyaset*, s. 24.

⁸¹⁶ Rumpf, *Türk Anayasa Hukukuna Giriş*, s. 8.

⁸¹⁷ Rumpf, *a.g.e.*, s. 8; Aldıkaçtı, *Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi*, s. 36.

⁸¹⁸ Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, s. 54-55; Gözler, *Türk Anayasa Hukuku*, s. 11; Eroğul, *Anatüze Giriş*, s. 207.

⁸¹⁹ Gözler, *Türk Anayasa Hukuku*, s. 11; Zühtü Arslan, *Anayasa Teorisi*, Ankara, Seçkin yay., 2008, s. 120.

⁸²⁰ Selçuk Özçelik, "Sened-i İttifak", *İÜHFİM*, C. 24, s.1-4, 1959, s. 6.

korunmuş, herhangi bir Ayanın devlete karşı ayaklanması durumunda ise, ayaklanmanın bastırılması için Ayanlar devlete yardım etme sözü (şart 1) vermişlerdir⁸²¹. Sened-i İttifak'ın halkı ilgilendiren kısımları ise, fukara ve reayanın vergilendirilmesinde ölçülü davranılması (şart 7) ve zulüm edilmemesine (şart 5 ve 7) ilişkin düzenlemelerin olduğu şartlardır⁸²².

Uygulanmamış, hatta Padişah tarafından imzalanmamış olsa da⁸²³, Sened-i İttifak'ın çalışmamız açısından önemli görülen tarafı, anayasacılık tarihimizde, bir başlangıç kısmına yer vermiş olan ilk anayasal belge olması dolayısıyladır. Sened-i İttifak'ın başlangıç kısmında aşağıdaki ifadeler yer verilmiştir:

“Osmanlı Devleti saltanatının zuhurunun başlangıcından itibaren mazhar olduğu fetihler, galibiyetler, şan ve şevket ve birliğin bir zamandan beri zail olarak bu nizamın bozulduğu; devlet erkânı, taşra ve memalik hânedanları arasında ayrılık ve nefsanîyet hallerinin meydana geldiği, bu yüzden saltanat-ı seniyyenin kuvvetinin za'la duçar olduğu; nüfuzunun dâhilde ve hariçte sarsıldığı; bunun zengin, fakir, yüksek, alçak, herkes için zararlı ve endişeyi mucip bir hal aldığı; saltanatın temellerinin yıkılmak tehlikesine mâruz bulunduğu büyük ve küçük kimseler tarafından itiraf edile geldiği; (Fa'tebirü yâ ül-il eb-sâr“: “Artık ey basiret sahipleri ibret alın”)⁸²⁴ nass-ı celil-i şânı gereğince geçmişten ibret ve din ve devlet nizamının devamını temin ve ikame ve ihyâ'i kelimetullah hayırlı niyetiyle Devlet-i Aliyyenin kuvvetlenmesi sebeb ve çarelerini aramak ve buna tevessül etmek gerektiği, bu senedi imza edenlerin cümlesi tarafından anlaşılmağa muhtelif meclislerin akdolunduğu ve bunun neticesinde işbu ittifak şartlarının bervech-i âti senede rabt ve tevsik edildiği (...)”⁸²⁵

Görüldüğü üzere, Sened-i İttifak'ın başlangıcının muhtevasında, özet olarak, Osmanlı devlet düzeninin bozulduğu, devletin merkezi otoritesinin sarsıldığı ve bu durumun taraflarca da gözlemlendiği, dolayısıyla, devletin gücünü tekrar kazanmasını sağlamak amacıyla Senedi-i İttifak'ın yapıldığı belirtilmektedir⁸²⁶. Ayrıca meydana gelen bütün bu olumsuzluklardan ders ve ibret alınması gerektiğine ilişkin ifadenin de Kur'an-ı Kerim'den bir ayetle desteklenmiş olduğu dikkat çekicidir. Bu ifadede ayete yer verilmesindeki amacın; devletin sarsılan otoritesini yeniden güçlendirmek için, merkezle çevrenin birliğini ve bütünlüğünü sağlamaya

⁸²¹ Özbudun, **Türk Anayasa Hukuku**, s. 25; Özçelik, “Sened-i İttifak”, s. 7-11.

⁸²² Gözler, **Türk Anayasa Hukuku**, s. 10.

⁸²³ Erdoğan, **Anayasa Hukuku**, s. 142.

⁸²⁴ Kur'an-ı Kerim, **Haşr Suresi 2. Ayet**, bkz.Bulaç, **Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meali**, s. 545.

⁸²⁵ Özçelik, “Sened-i İttifak”, s. 6-7.

⁸²⁶ Aldıkaçtı, **Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi**, s. 37; Hekimoğlu, “Federal Almanya Anayasası'nın Başlangıç Kısmı”, s. 123.

yönelik olarak yapılan sözleşmeyi dini değerlere gönderme yaparak bağlayıcı kılmak olduğu söylenebilir. Netice olarak, başlangıç kısmının, devletin içinde bulunduğu durumu ve merkezi otorite yani, Padişah ile ayanlar arasında yapılan ittifakın hangi ihtiyaçlardan kaynaklandığını ve ittifakın ne amaçla yapıldığını açıklayan bir metin olduğu ifade edilebilir. Bu yönüyle Sened-i İttifak, Türk Anayasal gelişiminde ilk anayasal belge olmasının yanı sıra, muhtevasında başlangıç kısmına da ilk defa yer veren bir belge hükmündedir. Modern anayasacılık ilkeleri bakımından değerlendirildiğinde Sened-i İttifak'ın hukuki olarak bir etkisi bulunmamaktadır.⁸²⁷ Nitekim Sened-i İttifak hükümlerinin ne şekilde uygulanacağını gösteren bir mekanizma ihdas edilmemiş ve Padişah, merkezi otoritesini güçlendirince de bu sözleşmeyi görmezden gelmiştir.⁸²⁸ Dolayısıyla Sened-i İttifak ve başlangıcının herhangi bir hukuki değeri bulunmamakla birlikte, ilk defa Padişahın yetkilerinin sınırlandırılabilirliği düşüncesine öncülük etmesi ve Osmanlı siyasi tarihinde kamuoyundaki eğilim ve taleplerin ilk defa dikkate alınması⁸²⁹ noktasında, Osmanlı-Türk Anayasacılığı açısından sembolik bir değeri olduğu ifade edilebilir.

⁸²⁷ Berkes'e göre, Sened-i İttifak, İslam Hukuku esaslarına göre düzenlenmiş bir "şeriat belgesi", bir fetva ya da "hüccet-i şer'i" değildir. Örfi hukuk esaslı bir kanun, kanunname veya adalet fermarı olarak da nitelenemez. Dolayısıyla, geleneksel Osmanlı hukuk belgelerine benzemeyen, Anayasal belgelerdeki hukuji belirlilik ve objektiflikten de yoksun, basit bir Anayasa taslağı hükmündedir. Bkz.Niyazi Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, Ankara, Bilgi yay., 1973, s. 121-122; Tanör'e göre ise, Sened-i İttifak ağırlıklı olarak merkezi devlet tarafından düzenlenen bir belge oluşu ve imzalayan taşra taraflarının azlığı ve isteksizliği, Padişahın sonradan sürece dahil oluşu gibi unsurlar dolayısıyla Magna Karta'dan farklı bir sözleşmedir. Zira, Magna Karta'nın oluşumunda ve imzalanışında taşra dayatması ve iki taraflılık belirgindir. Keza Tanör'e göre Sened-i İttifak, merkez ile taşranın hakim güçleri arasında geçici mutabakat sağlayan bir konsensüs belgesi hükmündedir. Bkz.Tanör, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, s. 55.

⁸²⁸ Özbudun, **Türk Anayasa Hukuku**, s. 25-26; 7 Ekim 1808'de imzalanan Sened-i İttifak'ın arkasındaki esas irade olan, Sadrazam Alemdar Mustafa Paşa'nın 15 Kasım 1808'de ayaklanan yenicherilerin başlattığı olaylar neticesinde ölmesi sonucunda, Senedi-i İttifak etkisini büyük ölçüde kaybetmiş ve uygulanmamıştır. Zira Sened-i İttifak'ta, her yeni gelen sadrazamın İttifak'ta bulunan yemine bağlı olduğu ve İttifakı imzalaması gerektiği (şart 4) hükmüne yeni gelen hiçbir sadrazam uymamıştır. Bkz. Gözler, **Türk Anayasa Hukuku**, s. 11; Tanör, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, s. 49.

⁸²⁹ Ali Fuad Başgil, **Türkiye Siyasi Rejimi ve Anayasa Prensipleri**, C.. 1, Fasikül: I, İstanbul 1957, s. 75.

2. Sened-i İttifak'tan Sonraki Dönem

Osmanlı Anayasal gelişiminin ikinci aşaması, 1839 tarihli Tanzimat Fermanı (Gülhane Hatt-ı Humayunu)'dır.⁸³⁰ Tanzimat Fermanı'yla birlikte ilk defa Osmanlı anayasal sisteminin reform dönemi başlamış ve Fransız Devrimi'nin fikri etkisi ilk defa bir Türk anayasal belgesinde ortaya konulmuştur⁸³¹. Doktrinde Tanzimat Fermanı'nın hukuki niteliğine ilişkin farklı görüşler bulunmakla birlikte, Tanzimat Fermanı'nın, ferman anayasa niteliğinde bir belge olduğu yönünde genel kanaat olduğu ifade edilebilir.⁸³² Tanzimat Fermanı'nda, Sened-i İttifak'ın girişinde olduğu gibi bir başlangıç kısmına yer verilmemiştir. 1856 yılında ilan edilen ve Tanzimat Fermanı'nın bazı eklemelerle tekrarı niteliğinde olan Islahat Fermanı'⁸³³nda da başlangıç kısmına yer verilmemiştir.

Osmanlı anayasal gelişmeleri açısından en önemli dönüm noktalarından birisi de -seçimle oluşan bir yasama meclisi ihdas etmeyen 1861 tarihli Tunus Anayasası bir tarafa bırakılırsa- İslam dünyasındaki ilk anayasa⁸³⁴ olan, 1876 Kanun-i Esasi'nin kabulüdür. Osmanlı anayasacılık tarihinde ilk defa anayasal monarşi dönemini başlatan bu anayasa, Padişahın yetki alanını sınırlandırmak amacıyla "Heyet-i Ayan" ve "Heyet-i Mebusan" olmak üzere çift meclisli bir yasama organı öngörmekteydi. Heyet-i Ayan'ın üyeleri Padişah tarafından atanmakta, Heyet-i Mebusan üyeleri ise vatandaşlar tarafından seçilmekteydi. Ancak Padişah istediği zaman Heyet-i Mebusan'ı feshetme yetkisine sahipti. İktidarın sınırlandırılması bağlamında, modern bir anayasa niteliğini tam olarak haiz olmayan 1876 tarihli Kanun-i Esasi'de başlangıç kısmı bulunmamaktaydı. 1909 yılında 1876 Kanun-i Esasi'de önemli değişiklikler yapılarak, anayasanın bir maddesi değiştirilmiş, bir maddesi yürürlükten

⁸³⁰ Özbudun, **Türk Anayasa Hukuku**, s. 26.

⁸³¹ Rumpf, **Türk Anayasa Hukukuna Giriş**, s. 9.

⁸³² Abadan'a göre, tebaa-devlet ilişkileri ile kamu otoritesinin kullanılmasını kurallara bağlayan, kamu gücünü sınırlayan bağlayıcı bir belge olması dolayısıyla anayasal nitelikte bir belgedir. Karal'a göre ise, 1789 Fransız Bildirgesi'yle büyük benzerlikler taşıyan Tanzimat Fermanı bir tür Anayasa niteliğindedir. Kubalı'ya göre Tanzimat Fermanı, yeni hukuk düzeninin temelleneceği temel ilkeleri açıklayan bir beyanname ya da bir tür İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi hükmündedir. Aktaran Tanör, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, s. 92-93.

⁸³³ Erdoğan, **Türkiye'de Anayasalar ve Siyaset**, s. 31.

⁸³⁴ Ergun Özbudun and Ömer Faruk Gençkaya, **Democratization and the Politics of Constitution-Making in Turkey**, Budapest, Central European University Press, 2009, s. 4

kaldırılmış ve anayasaya üç yeni madde eklenmiştir.⁸³⁵ Fakat yapılan bu değişikliklerle de anayasaya başlangıç kısmı konulmamıştır.

B. CUMHURİYET DÖNEMİ ANAYASALARINDA BAŞLANGIÇLAR

Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünün ardından Ankara'da toplanan Büyük Millet Meclisi (BMM)'nin 20 Ocak 1921 tarihinde kabul ettiği 24 maddelik Teşkilat-ı Esasiye Kanunu (1921 Anayasası), yeni kurulan BMM hükümetinin dayandığı temel ilkeleri düzenleyen bir metindir. Milli Mücadele Döneminin kendine has şartları dolayısıyla 1921 Anayasası, yasama-yürütme yetkilerini Meclis'te toplamış ve hükümet biçimi olarak Meclis Hükümeti sistemini öngörmüştür. Türk Anayasacılığı açısından 1921 Anayasası'nın getirdiği en önemli yenilik, egemenliğin halka dayandığını kabul ederek monarşi esasına dayanan eski sistemi ortadan kaldırmış olmasıdır.⁸³⁶ 1921 Anayasası, temel kanunun amaçlarını, ilkelerini ve felsefesini açıklayan bir başlangıç kısmına yer verilmemiştir.

1921 Anayasası, olağanüstü Milli Mücadele Dönemi koşulların ürünü olan ve maddi özellikleri itibarıyla birçok eksiği bulunan bir belgeydi. Örneğin, vatandaşların haklarına ilişkin herhangi bir düzenleme ihtiva etmemekteydi. Kurtuluş Savaşı'nın başarıyla neticelenmesinin ardından, devletin temel kuruluşunu, toplumun ve bireylerin konumunu ve haklarını belirleyecek yeni bir düzenlemeye ihtiyaç duyulmaktaydı. Ayrıca, 1921 Anayasası yürürlükte bulunduğu sürede 1876 tarihli Kanun-i Esasi'nin 1921 Anayasası'na aykırı olmayan hükümleri de yürürlükte olduğu için, Türkiye'de, iki anayasanın birden yürürlükte bulunduğu çatışık bir durum söz konusuydu.⁸³⁷

Neticede, 1875 Fransız ve 1921 Polonya anayasalarından da istifade edilerek 20 Nisan 1924 tarihinde ikinci Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM)'nde Teşkilat-ı Esasiye Kanunu (1924 Anayasası) kabul edilmiş, 23 Nisan 1924'te de yayımlanarak

⁸³⁵ Erdoğan, *Türkiye'de Anayasalar ve Siyaset*, s. 47.

⁸³⁶ Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, s. 27-29; Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, s. 288-289; Erdoğan, *a.g.e.*, s. 66-67.

⁸³⁷ Ergun Özbudun, *1924 Anayasası*, İstanbul, İstanbul bilgi Üniversitesi yay., 2012, s. 1.

yürürlüğe girmiştir.⁸³⁸ 1924 Anayasası'nda anayasanın ilkelerini, değerlerini, ideolojisini, amaçlarını veya felsefesini vurgulayan bir başlangıç kısmına yer verilmemiştir. 1928, 1931, 1934 ve 1937 (iki defa) yıllarında olmak üzere, beş defa değişiklik yapılmış olan 1924 Anayasası'nda, 1945 yılında da muhtevası ile ilgili olmayıp, dili ile ilgili değişiklik yapılarak Anayasa Türkçeleştirilmiş ancak, 1952 yılında yapılan değişiklikle orijinal hali tekrar yürürlüğe konulmuştur.⁸³⁹ 1924 Anayasasında yapılan bu değişikliklerin hiç birisinde anayasaya bir başlangıç kısmı konulmamıştır.

II. 1961 ANAYASASI'NIN BAŞLANGICI

A. 1961 ANAYASASI'NIN OLUŞUMU

1950'li yılların sonlarına doğru, iktidarda olan Demokrat Parti ve başbakan Adnan Menderes aleyhine gelişen muhalefet yükselmiş ve Türkiye'de, başta öğrenci eylemleri olmak üzere, hükümet karşıtı eylemler artmaya başlamıştı. Hükümetin sıkıyönetim ilan etmesi de eylemleri önleyememiş ve hükümet karşıtı bu hareketler, 1960 yılının Mayıs ayında had safhaya ulaşmıştı.⁸⁴⁰ Netice olarak, 27 Mayıs 1960 tarihinde çoğu genç subaylardan oluşan askeri bir cunta hükümet darbesi yaparak yönetime el koydu.⁸⁴¹ Yapılan bu askeri darbe sonrasında askerler tarafından oluşturulan Milli Birlik Komitesi (MBK), geçici bir anayasa düzeni ihdas ederek ve 1924 Anayasası'nın birçok hükümlerini değiştirerek, TBMM'nin yetkilerini kendi uhdesine aldı.⁸⁴² Darbenin amacı, darbecilerin iddia ettikleri ve daha sonra İstanbul Üniversitesi Rektörü, Sıddık Sami Onar başkanlığındaki anayasa hazırlama komisyonunu oluşturan akademisyenlerin formüle ettikleri üzere, demokratik

⁸³⁸ Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, s. 290-294; Özbudun, *1924 Anayasası*, s. 3; Erdoğan, *Türkiye'de Anayasalar ve Siyaset*, s. 73.

⁸³⁹ Özbudun, *1924 Anayasası*, s. 5.

⁸⁴⁰ Feroz Ahmad, *The Making of Modern Turkey*, New York, Routledge Publishing, 2002, s. 114; Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, s. 365-366.

⁸⁴¹ Erdoğan, *Türkiye'de Anayasalar ve Siyaset*, s. 104.

⁸⁴² Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, s. 35.

devletin yenilenmesi ve gerçek bir hukuk devletinin tesis edilmesi olarak ilan edilmişti.⁸⁴³

27 Mayıs Darbesi'nin ilk ve esas gündem maddesi, çok partili ve dengeli bir demokratik yapının işleyebilmesi noktasında yetersiz kalan 1924 Anayasasının yerine, demokrasinin kurumsal hale gelmesini sağlayacak yeni bir anayasanın hazırlanmasıydı. Bu amaca yönelik olarak, darbeci subayların oluşturduğu MBK ile seçilmiş ve atanmış üyeleri bulunan Temsilciler Meclisinden müteşekkil bir *Kurucu Meclis* oluşturuldu.⁸⁴⁴ Böylece, Türk Anayasacılık tarihinde ilk defa anayasayı yapma amaçlı bir Kurucu Meclis ihdas edildi.⁸⁴⁵

Yeni anayasanın oluşmasında İstanbul Üniversitesi ile Ankara Üniversitesi'nden akademisyenlerin oluşturduğu komisyonlarca hazırlanan iki ayrı tasarı esas alındı. İstanbul komisyonunun hazırladığı tasarı bir “başlangıç” kısmı, 191 madde ve 9 geçici maddeden oluşan ayrıntılı metin olmasına karşın, Ankara komisyonunun hazırladığı tasarı 109 maddeden oluşan ve başlangıç metni bulunmayan daha öz bir muhtevaya sahipti. İstanbul tasarısı “hukukçu” bir yaklaşımla, Ankara tasarısı ise daha çok “siyasal bilimci” bir yaklaşımla hazırlanmıştı.⁸⁴⁶ Netice olarak Temsilciler Meclisi kendi içinden yirmi kişilik bir Anayasa komisyonu oluşturarak, İstanbul tasarısını *etüd metni*, Ankara tasarısını da *yardımcı metin* olarak kullandı. Ayrıca Anayasa hazırlık çalışmalarında yürürlükteki Fransız, Alman ve İtalyan anayasalarının yanı sıra, 1789 Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi, 1948 İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ve 1950 Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nden de istifade edildi. Komisyonun yaptığı çalışmalar sonucunda ortaya çıkan taslak, Ankara komisyonunun hazırladığı metne daha yakın bir nitelikteydi.⁸⁴⁷ Hazırlanan Anayasa tasarısı, Temsilciler Meclisi genel kuruluna

⁸⁴³ Rumpf, **Türk Anayasa Hukukuna Giriş**, s. 28.

⁸⁴⁴ Temsilciler Meclisinin üyelerinin bir bölümü iki aşamalı olarak illerden seçilen temsilcilerden, bir bölümü Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ve Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) temsilcilerinden, geri kalan bölümü ise, Devlet Başkanı ve MBK tarafından atanan üyelerden oluşmaktaydı. Ağırlıklı olarak aydınlardan meydana gelen Kurucu Meclis'te Demokrat Parti (DP) çizgisinden hiç kimse temsil edilmemiştir. Dolayısıyla Kurucu Meclis, demokrasi teorisi ve demokrasi anlayışı noktasında özürü bir meclisti. Bkz. Erdoğan, **Türkiye'de Anayasalar Ve Siyaset**, s. 112; Tanör, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, s. 373.

⁸⁴⁵ Tanör, **a.g.e.** s. 373.

⁸⁴⁶ Tanör, **a.e.**, s. 371-372.

⁸⁴⁷ **A.e.**, s. 373-374.

sunularak tartışmaya açıldı. En hararetli tartışmalar, toprak reformu, kamulaştırma ve devletleştirme gibi konularda meydana geldi. Bu tartışmalar, esasen, o yıllardaki sağ-sol, reformcu-muhafazakâr ayrışmasının da ilk işaretlerini vermekteydi.⁸⁴⁸

Tasarı MBK’de de görüşülüp tartışıldıktan sonra, başlangıç kısmı ile 17 madde üzerinde Temsilciler Meclisi ve MBK farklı neticeye vardı. Oluşturulan karma kurul tarafından hazırlanan yeni metinlerin Kurucu Meclis birleşik toplantısında oylanarak kabul edilmesiyle de farklılıklar çözüme kavuşturuldu.⁸⁴⁹ Netice olarak, Kurucu Meclis tarafından hazırlanan yeni Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 9 Temmuz 1961’de sunulduğu halkoylamasında, yüzde 61,7 oy oranıyla kabul edildi.⁸⁵⁰

1961 Anayasası, başlangıç kısmı, 157 madde ve 22 geçici maddeden oluşan, o zamana kadarki en uzun Osmanlı-Türk anayasasıydı. Anlaşılacağı üzere, anayasacılık tarihimizde başlangıç kısmı ve kenar başlıklara ilk defa 1961 Anayasası’nda yer verilmiş, başlangıçtan sonraki esas metin ise, “Genel Esaslar”, “Temel Hak ve Ödevler”, “Cumhuriyetin Temel Kuruluşu (Yasama, Yürütme ve Yargı)”, “Çeşitli Hükümler”, “Geçici Hükümler” ve “Son Hükümler” olmak üzere altı bölüm biçiminde düzenlenmiştir.⁸⁵¹

1961 Anayasası, Türkiye Cumhuriyeti’ni insan haklarına, başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, laik ve sosyal bir hukuk devleti olarak tanımlamış md. 2) ve anayasanın üstünlüğü ilkesini esas alarak (m. 8), kanunların anayasaya uygunluğunu denetlemek üzere, ilk defa bir Anayasa Mahkemesi⁸⁵² ihdas etmiştir. Anayasaya göre, idarenin bütün eylem ve işlemleri yargı denetimine tabi tutulmuş (m. 114), yasama organı çift meclisli olarak düzenlenmiş ve yargı bağımsızlığı ve

⁸⁴⁸ Mümtaz Soysal, **Anayasaya Giriş**, 2. bs., Ankara, AÜSBF ay., 1969, s. 196.

⁸⁴⁹ Tanör, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, s. 375.

⁸⁵⁰ Erdoğan, **a.g.e.**, s. 115.

⁸⁵¹ Necmi Yüzbaşıoğlu, **Türk Anayasa Yargısında Anayasallık Bloku**, İstanbul, İ.Ü. Basımevi, 1993, s. 116; Tanör, **a.g.e.**, s. 377-378.

⁸⁵² Osman Can’a göre, 1961 Anayasasıyla Anayasa Mahkemesi ve çift meclisli yapının kurulmasının esas nedeni, 27 Mayıs darbesinin temel amaçlarından birisi olan, sivil iradenin temsil edildiği parlamentoyu hukuki araçlarla kontrol altında tutmaktır. Can, bu amacın, hem anayasanın başlangıç kısmında hem de muhtevastındaki maddelerinde belirgin olduğunu da ifade etmektedir. Bkz. Osman Can, **Yol Ayrımında: Statükodan Önce Son Çıkış**, İstanbul, Timaş yay., 2012, s. 106 ve 108-109.

hâkimlik teminatını sağlamak üzere, Yüksek Hâkimler Kurulu kurulmuştur (m. 136).⁸⁵³

1961 Anayasası, Osmanlı-Türk Anayasacılık tarihinde hem biçimsel açıdan hem de muhteva açısından birçok düzenlemeyi ilk defa gerçekleştirmiştir. Bu yeniliklerden birisi de değinildiği üzere, anayasaya konulan başlangıç kısmıdır. Çalışmamızın önceki alt bölümlerinde de kısaca belirtildiği gibi, Osmanlı-Türk Anayasacılık tarihi incelendiğinde, anayasal niteliği oldukça tartışmalı olan Sened-i İttifak dışında, Osmanlı ve Cumhuriyet döneminde yapılan anayasaların hiç birisinde anayasanın temel ilkelerini, ideolojisini, felsefesini veya amacını açıklayan bir başlangıç kısmına yer verilmediği görülmektedir.

B. BAŞLANGICIN SEMBOLİK DEĞERİ

Anayasaya başlangıç konulması usulü, Türkiye’de ilk defa 1961 Anayasası ile başlamıştır. Bu usul, 1980 askeri müdahalesi sonrası yapılan ve halen yürürlükte bulunan 1982 Anayasası’nda devam ettirilmiş ve bu anayasada da başlangıç kısmına yer verilmiştir.⁸⁵⁴ Yukarıda da değinildiği gibi, 1961 Anayasasının hazırlanması aşamasında, Temsilciler Meclisi Anayasa Komisyonu’nun Anayasa tasarısında bir başlangıç bulunmamaktaydı. Ancak, İstanbul Üniversitesinden akademisyenlerin hazırladığı taslak metinde, 27 Mayıs 1960 darbesinin anlamını güçlü bir şekilde ortaya koyan⁸⁵⁵ bir başlangıç metni düzenlenmişti. Temsilciler Meclisi’ndeki görüşmelerde de, askeri müdahalenin manası ve ruhu⁸⁵⁶ ortaya konmak isteniyor, esasen de Atatürk ilke ve inkılâplarının, etkili bir güvenceye kavuşturulması amaçlanıyordu.⁸⁵⁷ Temsilciler Meclisi’nde bu eksikliğin görülmesi üzerine, 1961

⁸⁵³ Yavuz Atar, **Türk Anayasa Hukuku**, Konya, Mimoza yay., 2012, s. 27-28.

⁸⁵⁴ 1982 Anayasası başlangıç metni için bkz. **Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ve Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü** (Bundan sonra bu eser, “T.C. Anayasası ve TBMM İçtüzüğü” olarak anılacaktır), Ankara, TBMM Basımevi, 2012, s. 17-18.

⁸⁵⁵ Orhan Aldıkaçtı 27 Mayıs darbesini “devrim” olarak nitelemektedir. Bkz. Aldıkaçtı, **Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası**, s. 172.

⁸⁵⁶ Kazım Öztürk, “Türkiye Cumhuriyeti Anayasası”, **Temsilciler Meclisi Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Tasarısı ve Anayasa Komisyonu Raporu**, C. I-II, Ankara 1966, s. 196.

⁸⁵⁷ Nalbant, **Anayasa Başlangıçlarının Hukuki Değeri**, s. 4.

Anayasasına, iki heyetin ortak hassasiyetlerinin yansıdığı bir başlangıç metni konulmuştur⁸⁵⁸.

1961 Anayasasının başlangıç kısmı, 6 paragraf ve 157 kelimeden oluşan, liberal anayasaların birçoğunun başlangıçlarına nazaran uzun, sosyalist ve İslami anayasaların genelinin başlangıçlarına nazaran ise, kısa sayılabilecek bir muhtevaya sahiptir. 1961 Anayasasının başlangıç kısmının ilk paragrafı, milletin tarihsel mücadelelerine atıfla başlamakta, 2. paragrafında, iktidarın meşruluğunu kaybetmiş olduğu ve 27 Mayıs askeri darbesinin bir devrim olduğu belirtilmektedir:

*“Tarihi boyunca bağımsız yaşamış, hak ve hürriyetleri için savaşmış olan;”⁸⁵⁹
“Anayasa ve hukuk dışı tutum ve davranışlarıyla meşruluğunu kaybetmiş bir iktidara karşı direnme hakkını kullanarak 27 Mayıs 1960 Devrimini yapan Türk Milleti;”⁸⁶⁰*

Görüldüğü üzere, 1961 Anayasasının başlangıç kısmında, sembolik nitelikteki başlangıçlara benzer şekilde, edebi bir dille Türk Milleti’nin tarihsel mücadele geleneğine vurgu yapılmış ve anayasayı yapan kurucu iktidar olarak Türk Milleti gösterilmiştir. Ayrıca, hukuku ihlal etmesi dolayısıyla, meşruluğu ortadan kalktığı belirtilen siyasi iktidara karşı, direnme hakkını kullanarak 27 Mayıs askeri darbesini (devrimini) yapan iradenin de yine milletin kendisi olduğu belirtilmiştir. Oysa yukarıda da belirtildiği üzere, 1961 Anayasasının hazırlık ve onay aşamaları değerlendirilecek olursa, anayasayı yapmak üzere oluşturulan Kurucu Meclis’in çoğulcu temsil noktasındaki meşruiyeti tartışmalıdır. Zira, DP çizgisinden hiçbir temsilci bu meclise katılmamış dolayısıyla, halkın önemli bir kesimi bu mecliste temsil edilmemiştir. Genel katılım oranının yüzde 80 olduğu halkoylamasında da anayasaya verilen evet oyları yüze 61,7’de kalmıştır.⁸⁶¹ Bu nedenle, 1961 Anayasası’nı yapan kurucu iktidarın Türk Milleti’nin tamamını temsil etmediği rahatlıkla ifade edilebilir.

Başlangıcın 3. paragrafında, yine edebi bir dil kullanılmış ve milleti bir arada tutan ortak değerler ifade edilerek, Türk milliyetçiliğinin hangi temellere dayandığı

⁸⁵⁸ Aldıkaçtı, **a.g.e.**, s. 172.

⁸⁵⁹ 1961 Anayasası’nın başlangıcı, para., 1.

⁸⁶⁰ 1961 Anayasası’nın başlangıcı, para., 2.

⁸⁶¹ Erdoğan, **Türkiye’de Anayasalar ve Siyaset**, s. 113.

belirtilmiş, 4. paragrafta da Kemalizm ideolojisinin temel aldığı barış anlayışı ve Atatürk İnkılaplarına olan bağlılık vurgulanmıştır:

*“Bütün fertlerini, kaderde, kıvançta ve tasada ortak, bölünmez bir bütün halinde, millî şuur ve ülküler etrafında toplayan ve milletimizi, dünya milletleri ailesinin eşit haklara sahip şerefli bir üyesi olarak millî birlik ruhu içinde daima yüceltmeyi amaç bilen Türk Milliyetçiliğinden hız ve ilham alarak ve;”*⁸⁶²

*“Yurtta Sulh, Cihanda Sulh ilkesinin, Millî Mücadele ruhunun, millet egemenliğinin, Atatürk Devrimlerine bağlılığın tam şuuruna sahip olarak;”*⁸⁶³

3. paragrafta milleti bir arada tutan değerler olarak belirtilen, “(ortak) kader”, “(ortak) kıvanç” ve “(ortak) tasa” kavramları, anayasanın temel aldığı millet anlayışının, *subjektif millet* anlayışı olduğunu ortaya koymaktadır.⁸⁶⁴ 4. paragraftaki, “Atatürk devrimlerine bağlılığın tam şuuruna bağlı olmak” ifadesiyle de Kemalist ideoloji, anayasanın temel dayanakları arasında sayılmıştır. Nitekim bu bağlılığın doğal bir neticesi olarak, 1961 Anayasası’nda (m. 153) İnkılâp Kanunları’na⁸⁶⁵ normal kanunlardan farklı olarak, anayasa ile eşit hukuki statü kazandırılmıştır. Ayrıca, bu paragrafta kullanılan; “millî mücadele ruhu” gibi Kurtuluş Savaşı’nın sembolü olan bir ifadenin “Atatürk devrimlerine bağlılık şuuru” ifadesiyle birlikte kullanılmasından, anayasayı kuran iradenin Kurtuluş Savaşı’nda dış düşmanlara karşı verilen bağımsızlık mücadelesini bu defa, ideolojik olarak DP çizgisinde olan toplum kesimlerine veya 27 Mayıs darbesine karşı olan kesimlere karşı verildiği anlaşılmaktadır. Bu manadan hareket edilirse, askeri cuntanın yaptığı darbenin meşruiyetini sağlama konusunda zorlama bir ifade kullanmış olduğu ifade edilebilir. Zira 1961 Anayasası, bağımsızlığın kazanıldığı bir savaş sonrasında değil, iktidardaki meşru hükümete karşı yapılan bir askeri müdahale sonrasında yapılmıştır.⁸⁶⁶

⁸⁶² 1961 Anayasası’nın başlangıcı, para., 3.

⁸⁶³ 1961 Anayasası’nın başlangıcı, para., 4.

⁸⁶⁴ Subjektif millet anlayışı hakkında bkz. “Milliyetçilik” bahsi, s.79, dipnot 343.

⁸⁶⁵ 1961 Anayasası’nın, “Devrim Kanunlarının Korunması” başlıklı, 153. maddesindeki hüküm şöyledir; “Bu anayasanın hiçbir hükmü Türk toplumunun çağdaş uygarlık seviyesine erişmesi ve Türkiye Cumhuriyetinin lâiklik niteliğini koruma amacını güden aşağıda gösterilen Devrim Kanunlarının, bu anayasanın halkoyu ile kabul edildiği tarihte yürürlükte bulunan hükümlerinin anayasaya aykırı olduğu şeklinde anlaşılamaz ve yorumlanamaz.” Bkz. **Türk Anayasa Hukuku Mevzuatı**, 138.

⁸⁶⁶ Erdoğan, **Türkiye’de Anayasalar ve Siyaset**, s. 119.

1961 Anayasası'nın başlangıcının 5. paragrafında, ileri demokrasilerin sahip olduğu değerler sıralanarak anayasanın hangi amaçla yapıldığı ifade edilmiştir:

*“İnsan hak ve hürriyetlerini, millî dayanışmayı, sosyal adâleti, ferdin ve toplumun huzur ve refahını gerçekleştirmeyi ve teminat altına almayı mümkün kılacak demokratik hukuk devletini bütün hukukî ve sosyal temelleriyle kurmak için;”*⁸⁶⁷

Görüldüğü gibi başlangıç kısmında, yapılan anayasanın esas amacı, demokratik hukuk devletini bütün gerekleriyle oluşturmak olarak belirtilmiştir. Anayasayı kuran iradenin hukuk dışı ve antidemokratik yöntemlerle iktidarı ele geçirmiş olmasına rağmen, anayasanın demokratik hukuk devletini tesis etme gayesiyle yapıldığının başlangıç kısmında ifade edilmesi, askeri darbeyi meşrulaştırmaya yönelik bir politika olarak da değerlendirilebilir.

Başlangıcın son paragrafı, metnin geneline hâkim olan edebi dili ile anayasanın kabul ve ilan edildiğini belirterek son bulmaktadır:

*“Türkiye Cumhuriyeti Kurucu Meclisi tarafından hazırlanan bu anayasayı kabul ve ilan ve onu, asıl teminatın vatandaşların gönüllerinde ve iradelerinde yer aldığı inancı ile, hürriyete, adâlete ve fazilete âşık evlatlarının uyanık bekçiliğine emanet eder”.*⁸⁶⁸

Genel olarak değerlendirmek gerekirse, 1961 Anayasası'nın başlangıcının muhtevasının, sembolik bir metin olduğu ifade edilebilir. Ayrıca başlangıcın 27 Mayıs 1960 askeri darbesini meşrulaştırarak, darbeyi devrime dönüştüren, Kemalist ideolojiyi anayasanın temel dayanağı haline getiren siyasi bir niteliğe sahip olduğu da açıktır. 1961 Anayasası'nın başlangıç metni siyasi-ideolojik anlayışın belirgin olarak vurgulanması noktasında, çalışmamızda ele aldığımız; 1976 Küba, 1982 Çin, 1992 Vietnam, 1979 İran ve 1972 Pakistan örneklerine benzemektedir. Zira başlangıç metninde Atatürk ilke ve inkılâpları ve Türk milliyetçiliği devletin/anayasanın resmi ideolojisi olarak belirtilmiştir.

C. BAŞLANGICIN HUKUKİ DEĞERİ

⁸⁶⁷ 1961 Anayasası'nın başlangıcı, para., 5.

⁸⁶⁸ 1961 Anayasası'nın başlangıcı, para., 6.

Başlangıcın bu sembolik ve siyasi niteliğinin yanı sıra, hukuki olarak da bağlayıcı olduğunda şüphe bulunmamaktadır. Nitekim 1961 Anayasasının 156. maddesinde düzenlenen; “*Bu anayasanın dayandığı temel görüş ve ilkeleri belirten Başlangıç Kısmı, Anayasa metnine dâhildir*”⁸⁶⁹ hükmüyle başlangıç kısmı, anayasanın diğer hükümleri gibi hukuki niteliğe sahip kılınmıştır. Ayrıca, anayasanın 2. maddesinde yer alan; “*Türkiye Cumhuriyeti, insan haklarına ve başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, millî demokratik, lâik ve sosyal bir hukuk Devletidir*”⁸⁷⁰ hükmüyle de başlangıçta belirtilen; “Meşruluğunu kaybetmiş olan iktidarlara karşı direnme hakkının kabulü” (para. 2), “Türk milliyetçiliği” (para. 3), “yurtta sulh, cihanda sulh” ilkesiyle, “milli mücadele ruhu”na, “milli egemenliğe ve Atatürk inkılaplarına bağlılık” (para. 4); “insan hak ve hürriyetleri, milli dayanışma, sosyal adalet, bireyin ve toplumun huzur ve refahı ve demokratik hukuk devleti” (para. 5) ilkeleri devletin dayandığı temel ilkeler arasında gösterilmiştir.⁸⁷¹

Doktrinde, 1961 Anayasası’nın başlangıcının hukuki değerine ilişkin değişik görüşler mevcuttur. Kubalı’ya göre, bir anayasa maddesiyle (m. 156) anayasa metnine dâhil edilmesi, başlangıç kısmının anayasanın yorumlanmasında bağlayıcı bir mana ifade ettiğini ve hukuki değeri haiz olduğunu tartışmaya gerek bırakmayacak derecede açık hale getirmektedir.⁸⁷² Aldıkaçtı da, Kubalı’ya benzer şekilde bir görüş ileri sürerek, anayasanın 156. maddesi vasıtasıyla başlangıç kısmının, sembolik bir metin olmaktan çıktığını ve Anayasa Mahkemesinin, diğer anayasa maddeleri gibi, başlangıç kısmını da bağımsız ölçü norm olarak kullanabileceğini belirtmektedir.⁸⁷³ Özbudun ise, Anayasa Mahkemesinin başlangıç kısmını bağımsız ölçü norm olarak kullanmasının yerindelik denetimine yol açabileceği görüşündedir. Yazara göre, mahkeme, başlangıçta belirtilen ilkelerden aydınlatıcı nitelikte destek ölçü norm olarak istifade etmeli, bağımsız ölçü norm olarak ise, anayasa maddelerinde somutlaştırılan başlangıç ilkelerini kullanmalıdır.⁸⁷⁴ Arsel, yukarıdaki görüşlere katılmamakta ve anayasanın 156. maddesindeki açık

⁸⁶⁹ 1961 Anayasası (m. 156) için bkz. **Türk Anayasa Hukuku Mevzuatı**, s. 143.

⁸⁷⁰ 1961 Anayasası (m. 2) için bkz. **a.g.e.**, s. 90.

⁸⁷¹ Hekimoğlu, “Federal Almanya Anayasası’nın Başlangıç Kısmı”, s. 124.

⁸⁷² Kubalı, **Anayasa Hukuku Dersleri**, s. 123.

⁸⁷³ Aldıkaçtı, **Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi**, s. 172.

⁸⁷⁴ Özbudun, **Türk Anayasa Hukuku**, s. 75-76.

hükümüne rağmen, başlangıcın ancak sembolik, manevi bir değere sahip olabileceğini, başlangıca hukuki bir bağlayıcılık atfedilemeyeceğini ileri sürmektedir. Dolayısıyla Arsel'e göre, başlangıç kısmı Anayasa Mahkemesi tarafından ölçü norm olarak kullanılmamalıdır.⁸⁷⁵

Özbudun'un da belirttiği gibi, 1961 Anayasasıyla Türk hukuk sistemine kazandırılan Anayasa Mahkemesi de, bazı kararlarında destek ölçü norm olarak kullanmak suretiyle⁸⁷⁶, başlangıç kısmına hukuki değer atfetmiş ve başlangıçtaki ilkeleri, Cumhuriyetin nitelikleri arasında değerlendirmiştir.⁸⁷⁷ Örneğin, Türkiye İşçi Partisi'nin açmış olduğu bir iptal davasına ilişkin kararında Mahkeme, dayanak olarak diğer anayasa maddeleriyle birlikte başlangıç kısmını da göstermiştir:

"(...) Bu durumda Anayasa Mahkemesinin, 147. madde ile kendisine verilen görev ve yetkileri kullanarak. Anayasa'yı çoğunluğun egemenliğine karşı koruyabilmesi, Anayasa'nın özellikle başlangıç kısmı, 2.,4. ve 8. maddeleri hükümlerine uygundur. Şu duruma göre Anayasa değişikliklerinin esas yönünden Anayasa Mahkemesinin uygunluk denetimine tabi olmayacağı yolundaki görüşün anayasal dayanaktan yoksun olduğu sonucuna varılmıştır".⁸⁷⁸

İtiraz yoluna başvuran bir mahkemenin açtığı davada ise Mahkeme, başlangıç kısmını yine destek ölçü norm olarak kullanmış ve başlangıçta belirtilen ilkeler, Cumhuriyetin temel ilkeleri olarak vurgulamıştır:

"(...) O halde birinci fıkranın 20/9/1971 günlü, 1488 sayılı Yasa ile değişik metninin, Anayasa'nın 9. maddesi yoluyla 2. maddesinde ve başlangıç hükümlerinde açıklanan Cumhuriyet ilkelerine özellikle demokratik hukuk devleti kavramına aykırı bir yönü bulunmamaktadır".⁸⁷⁹

Bir diğer kararında mahkeme, 1961 Anayasası'nın değiştirilemez olarak hüküm altına aldığı ve devletin şeklinin Cumhuriyet olduğuna ilişkin Anayasa maddesiyle birlikte, başlangıç kısmındaki ilkelerin de değiştirilemeyeceğini belirtmiştir:

⁸⁷⁵ Arsel, **Türk Anayasa Hukukunun Umumi Esasları**, s. 145.

⁸⁷⁶ Özbudun, **a.g.e.**, s. 76.

⁸⁷⁷ Yüzbaşıoğlu, **Türk Anayasa Yargısında Anayasallık Bloku**, s. 113.

⁸⁷⁸ **Anayasa Mahkemesi (AYM), E. 1970/41, K. 1971/37, K.t. 13.04.1971**, bkz. (Çevrimiçi) <http://www.kararlaryeni.anayasa.gov.tr>, 3Haziran 2015.

⁸⁷⁹ **AYM, E. 1976/26, K. 1976/47, K.t.12.10.1976**, için, bkz. (Çevrimiçi) <http://www.kararlaryeni.anayasa.gov.tr>, 3Haziran 2015.

(...) Çünkü 9. maddedeki değişmezlik ilkesinin asıl amacı, Anayasa'nın 1. maddesiyle 2. ve 2. maddenin gönderme yaptığı Başlangıç bölümünde yer alan temel ilke ve kurallarla niteliği belirtilerek "Cumhuriyet" sözcüğüyle adlandırılan Devlet sistemidir. Başka bir deyimle, burada değişmezlik ilkesine bağlanmak yoluyla güvence altına alınan "Cumhuriyet" sözcüğü değil, yukarıda gösterilen 2. madde ile Başlangıç bölümünde nitelikleri belirtilmiş olan Cumhuriyet rejimidir".⁸⁸⁰

"(...) Anayasa'nın 9. maddesi ile değiştirilmesi yasaklanan Türkiye Cumhuriyeti'nin temel nitelikleri, Anayasa'nın 2. maddesinde ve bu maddenin gönderme yaptığı Başlangıç kısmında açık biçimde belirtilmiştir. Bu bakımdan 9. maddedeki yasak, yalnız "Cumhuriyet" sözcüğünün değiştirilmesini değil 2. madde ve bu maddenin gönderme yaptığı Başlangıç kısmında belirtilen nitelikleri de kapsar".⁸⁸¹

Görüldüğü üzere, 1961 Anayasası'nın yürürlük döneminde Anayasa Mahkemesi, başlangıçtaki ilkeleri, Cumhuriyetin temel nitelikleri kabul ederek anayasaya uygunluk denetiminde referans almıştır. Mahkeme, kararlarında başlangıç kısmını bağımsız bir ölçü norm olarak kullanmamış olsa dahi, anayasanın diğer maddeleriyle birlikte başlangıç kısmından, hukuki değere sahip bir norm gibi, destek ölçü norm olarak istifade etmiştir. Ayrıca Mahkemenin yukarıda alıntılanan kararlarından anlaşılacağı gibi, başlangıç anayasanın 2. maddesinde yapılan göndermeden dolayı değiştirilemez maddelerinden biri olarak kabul edilmiştir.

III. 1982 ANAYASASI'NIN BAŞLANGICI

A. 1982 ANAYASASI'NIN OLUŞUMU

1975 yılından itibaren Türkiye'de tırmanışa geçen siyasi şiddet olayları ve terör eylemleri engellenememiş, hükümetler karar alamaz ve yasama organı kanun çıkartamaz hale gelmiş, 1980 yılında altı ay boyunca Cumhurbaşkanı seçilememiştir.⁸⁸² Bu anarşi, terör, bölücülük faaliyetlerinin önlenmesi, siyasi tıkanıklığın aşılması noktasında ve ekonomik bakımdan ülkenin kötüye gidişi karşısında siyasi iktidarın başarısız kaldığı gerekçeleriyle Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) 12 Eylül 1980 tarihinde yönetimi ele alarak sıkıyönetim ilan etti. Ancak bu

⁸⁸⁰AYM, E. 1973/19, K. 1975/87, K.t.15.04.1975, için, bkz. (Çevrimiçi) <http://www.kararlaryeni.anayasa.gov.tr/>, 4 Haziran 2015.

⁸⁸¹AYM, E. 1976/43, K. 1977/4, K.t. 27.01.1977, için, bkz. (Çevrimiçi) <http://www.kararlaryeni.anayasa.gov.tr/>, 3 Haziran 2015.

⁸⁸² Gözler, **Türk Anayasa Hukuku Dersleri**, s. 42.

askeri darbe, 1960 darbesinde olduğu gibi, orta rütbeli genç subaylar tarafından değil, TSK'nın emir ve komuta zinciri içinde ve emirle gerçekleştirildi. Darbeyi yapan generaller de kendilerini Milli Güvenlik Konseyi (MGK) olarak adlandırdı.⁸⁸³ Darbe neticesinde, parlamento feshedilerek, siyasi partilerin faaliyetleri de dâhil olmak üzere, bütün siyasi faaliyetler yasaklandı. MGK'nın 12 Eylül 1980 tarihinde yayınladığı 1 No'lu bildiriye göre, yasama ve yürütme görevini kendileri üstlendiler. Ayrıca siyasi parti liderleri tutuklanarak, belediye başkanları ve belediye meclis üyelerinin görevlerine de son verildi.⁸⁸⁴

Silahlı Kuvvetler'in yaptığı askeri harekâtın gerekçeleri, MGK adına Genel Kurmay Başkanı ve 14 Eylül 1980'den itibaren de MGK tarafından devlet başkanı ilan edilen Kenan Evren tarafından, 1961 Anayasası'nda öngörülen, kuvvetler ayrılığının kuvvetler çatışmasına dönüştüğünü ve tam bir otorite boşluğu oluştuğu,⁸⁸⁵ bazı kamu kurumlarının sahip oldukları özerk yetkilerini kötüye kullandığı biçiminde açıklanmıştı. Keza darbecilere göre, siyasi partiler sorumsuzca davranmış ve yıkıcı-bölücü faaliyetleri teşvik etmiş, devlet yönetiminde partizanlık yapılmıştı. TBMM tıkanmış, ekonomik sorunlar çözümsüz bırakılmış ve dış etkenler de bu olumsuzluklara katkıda bulunmuştu. Ayrıca, 1961 Anayasası ile öngörülen hükümet mekanizmasının işlemez hale gelmiş ve bu nedenle siyasi kararlar alma ve yeni politikalar üretebilme yeteneği zayıflayarak rejim bunalımını pekiştirmişti. En ilgi çekici gerekçe ise, 1961 Anayasası ile getirilen hak ve özgürlüklerin çok fazla olduğunun ileri sürülmesiydi⁸⁸⁶. Nitekim darbenin lideri Kenan Evren, Anayasanın Türk halkına bol geldiğini ve hukuk devleti ilkesinin sadece bireyi koruyucu bir işlev gördüğünü devleti ve milleti korumadığını açıklamıştı.⁸⁸⁷

Generaller tarafından TSK'nın askeri müdahalesinin amacı; ülkenin ve milletin bütünlüğü, milletin hak, hukuk ve hürriyetini korumak, can ve mal güvenliğini sağlayarak huzur, refah ve mutluluğunu sağlamak, kanun ve nizam

⁸⁸³ Özbudun, **Türk Anayasa Hukuku**, s. 51; Atar, **Türk Anayasa Hukuku**, s. 33; Erdoğan, **Türkiye'de Anayasalar ve Siyaset**, s. 149; Gözler, **Türk Anayasa Hukuku Dersleri**, s. 42.

⁸⁸⁴ Erdoğan, **Türkiye'de Anayasalar ve Siyaset**, s. 149; Erdoğan, **Anayasa Hukuku**, s. 172; Şule Özsoy, **1982 Anayasası'nın Yapım Süreci**, İstanbul, XII Levha yay., 2010, s. 35.

⁸⁸⁵ Tanör, **İki Anayasa 1961-1982**, s. 87-88

⁸⁸⁶ Atar, **Türk Anayasa Hukuku**, s. 33; Gözler, **Türk Anayasa Hukuku Dersleri**, s. 42.

⁸⁸⁷ Tanör; Yüzbaşıoğlu, **1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku**, s. 10.

hâkimiyetini, diğer bir deyişle devlet otoritesini yeniden tarafsız olarak tesis etmek olarak açıklanmıştı.⁸⁸⁸ MGK, bu amaçlar doğrultusunda yeni bir anayasa hazırlığına başlayarak, MGK ve Danışma Meclisinden oluşan bir Kurucu Meclis kurulması için 29 Haziran 1981 tarihinde, Kurucu Meclis Hakkında Kanun'u ilan etti. Anılan kanuna göre, Danışma Meclisinin doğrudan MGK tarafından atanan 40 ve Valiliklerin önerisi üzerine atanan 120 üye olmak üzere toplam 160 üyesi olacaktı. Danışma Meclisine üye olabilmek için 11 Eylül 1980 tarihi itibarıyla herhangi bir partiye üye olmama şartı aranmıştı.⁸⁸⁹

Kurucu Meclis, askeri darbenin ürünü olduğunu açıkça ortaya koyan bir yapıya sahipti. Zira, Kurucu Meclis'te MGK ile Danışma Meclisi arasında ast-üst ilişkisi olup kuruculuk ve yasa yapma yetkisini kullanma hususunda kesin söz hakkı MGK'daydı.⁸⁹⁰ Danışma Meclisi içinden belirlenen ve başkanlığını Orhan Aldıkaçtı'nın üstlendiği 15 üye tarafından oluşturulan Anayasa Komisyonu, 23 Kasım 1981 tarihinde başladığı çalışmalarını, 30 Temmuz 1982'de tamamladı. Oluşturulan tasarı, Danışma Meclisi genel kurulunda gerçek manada bir tartışma ortamı olmadan görüşülmeye başlandı. Danışma Meclisi, anayasa tasarısını 23 Eylül 1982'de kabul etti. MGK tarafından 18 Ekim 1982 günü kabul edilen anayasa tasarısı iki gün sonra Resmi Gazete'de yayınlandı. Anayasayı tanıtmaya görevini üstlenen MGK başkanı Kenan Evren'in bu yönde yapacağı konuşmaların eleştirilmesi de kesinlikle yasaktı.⁸⁹¹ 7 Kasım 1982'de katılımı zorunlu olan halkoylamasına seçmenlerin yüzde 91,27'si katıldı. Halkoylamasının sonuçlarına göre, geçerli oyların yüzde 91,37'si evet, yüzde 8,63'ü ise hayır yönündeydi.⁸⁹² Neticede, yeni Türkiye Cumhuriyeti Anayasası kabul edilmiş ve Kenan Evren Cumhurbaşkanı sıfatını kazanmış oldu.⁸⁹³

⁸⁸⁸ Erdoğan, **Anayasa Hukuku**, s. 171; Özbudun, **Türk Anayasa Hukuku**, 51-52.

⁸⁸⁹ Özbudun, **a.g.e.**, s. 52-53; Gözler, **Türk Anayasa Hukuku Dersleri**, s. 43.

⁸⁹⁰ Tanör; Yüzbaşıoğlu, **1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku**, s. 13; Erdoğan, **Anayasa Hukuku**, s. 172-173;

⁸⁹¹ MGK tarafından çıkarılan, "Anayasanın Halkoylamasına Sunulması Hakkında Kanun"a göre, anayasa tasarısının açıklanması ve tanıtılması serbest bırakılmış, eleştirilmesi ise yasaklanmıştı (m. 5). Ayrıca, halkoylamasına katılmayanların da beş yıl süreyle seçme ve seçilme hakkından mahrum bırakılacağı hüküm altına alınmıştı (m. 12). Bkz. R.G., T. 21.10.1982, S. 17845.

⁸⁹² Eroğul, **Anatüze Giriş**, 310-311; Gözler, **Türk Anayasa Hukuku Dersleri**, s. 43; Özbudun, **Türk Anayasa Hukuku**, s. 57.

⁸⁹³ 1982 Anayasası, Geçici Madde 1, bkz. R.G., T. 9.11.1982, S. 17863 (Mükerrer).

B. BAŞLANGICIN SEMBOLİK DEĞERİ

1982 Anayasası 177 madde, 16 geçici madde ve başlangıç metninden oluşan, kazüistik ve uzun bir metne sahiptir. 1961 Anayasası'nının başlangıç kısmını Anayasa Komisyonu ve Temsilciler Meclisinden oluşan sivil kurullar yazmıştı. Ancak 1982 Anayasası'nın başlangıç kısmı, askerlerden oluşan MGK tarafından yazılmıştır.⁸⁹⁴ Başlangıç kısmı ilk halinde, 10 paragraf ve 352 kelime olarak yazılmış, 1995 yılında yapılan değişiklik sonrasında paragraf sayısı 9'a kelime sayısı da 296'ya düşürülmüştür.⁸⁹⁵ 1982 Anayasası'nın başlangıç kısmının, muhteva noktasında, kendisinden önceki 1961 Anayasası'nın başlangıç kısmını da aşarak, ideolojik anayasa başlangıçlarına benzer bir muhteva uzunluğuna sahip olduğu ifade edilebilir. Nitekim 1982 Anayasası'nın başlangıç metninin 1. paragrafından itibaren, coşkulu ve edebi ifadelerle ideolojik vurgu yaptığı görülmektedir:

*“Türk Vatanı ve Milletinin ebedî varlığını ve Yüce Türk Devletinin bölünmez bütünlüğünü belirleyen bu Anayasa, Türkiye Cumhuriyetinin kurucusu, ölümsüz önder ve eşsiz kahraman Atatürk'ün belirlediği milliyetçilik anlayışı ve O'nun inkılâp ve ilkeleri doğrultusunda;”*⁸⁹⁶

Görüldüğü üzere, başlangıcın ilk paragrafında, anayasa, “ebedî” sıfatı kullanılarak vatan ve milletin varlığını, “yüce” sıfatı kullanılarak da yüceltilen devletin bütünlüğünü tespit ve ilan eden bir belge olarak tasvir edilmiş, kurucu önderin kahramanlığı, “ölümsüz” ve “eşsiz” sıfatları kullanılarak edebi bir üslupla vurgulanmış ve anayasanın, önderin formüle ettiği milliyetçilik ideolojisi ile ilke ve inkılâplarını temel aldığı belirtilmiştir. Daha ilk paragrafta başlayan bu vurgulamalar, başlangıcın ilk paragrafının sosyalist anayasaların başlangıçları gibi ideolojik bir metin olduğunu ortaya koymakta, ulusal ilke ve değerlere yer veren coşkulu bir üslupla yazılması dolayısıyla da sembolik bir metin olduğu izlenimini vermektedir.

⁸⁹⁴ Tanör; Yüzbaşıoğlu, **1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku**, s. 70.

⁸⁹⁵ 4121 sayı, 23.7.1995 tarihli “7.11.1982 Tarihli ve 2709 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın Başlangıç Metni ve Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine Dair Kanun”, bkz. R.G., T. 26.7.1995, S. 22355.

⁸⁹⁶ 1982 Anayasası'nın başlangıcı, para., 1.

Başlangıç metninin 2. paragrafında, Türkiye Cumhuriyeti'nin uluslararası alanda diğer devletlerle birlikte sahip olduğu eşit konumu edebi ifadelerle vurgulanmış ve devletin çağdaş medeniyet seviyesine erişme gayreti içinde olduğu belirtilmiştir:

*“Dünya milletleri ailesinin eşit haklara sahip şerefli bir üyesi olarak, Türkiye Cumhuriyetinin ebedî varlığı, refahı, maddî ve manevî mutluluğu ile çağdaş medeniyet düzeyine ulaşma azmi yönünde;”*⁸⁹⁷

Metnin 3. paragrafı, millet egemenliğini vurgulayan ve yapılan anayasada, milletin egemenlik yetkisini kullanan devlet organlarının, anayasada belirtilen özgürlükçü demokrasi anlayışına dayanan hukuk düzeni ile sınırlandırılmış yetkilerle hareket edebileceği belirtilmiştir:

*“Millet iradesinin mutlak üstünlüğü, egemenliğin kayıtsız şartsız Türk Milletine ait olduğu ve bunu millet adına kullanmaya yetkili kılınan hiçbir kişi ve kuruluşun, bu Anayasada gösterilen hürriyetçi demokrasi ve bunun icaplarıyla belirlenmiş hukuk düzeni dışına çıkamayacağı;”*⁸⁹⁸

Görüldüğü üzere, milli egemenlik ilkesine yapılan kesin ve katı vurgularda kullanılan dil ve üslup dikkate alındığında, 1982 Anayasası'nın 3. paragrafının ilk iki paragraftan farklı olarak, normatif bir üsluba sahip olduğu ifade edilebilir. Ayrıca bu paragrafta, “anayasada gösterilen hürriyetçi demokrasi” ifadesinden, anayasanın özgürlükçü bir demokrasi anlayışını benimsediği anlaşılmakta, fakat demokrasinin anayasada tanımlandığı biçimiyle sınırlı olduğu, dolayısıyla, günümüzde evrensel bir ilke olan demokrasinin evrensel kabul görmüş biçiminin değil, daha sınırlı yerel yorumunun esas alındığı gibi bir mana çıkmaktadır.

Başlangıcın 3. paragrafında başlayan buyurgan üslup, 4. paragrafta da devam etmiş ve devlet organları arasında iş bölümü ve işbirliği olarak belirtilen kuvvetler ayrımının tanımı yapılırken de aynı dil kullanılmıştır:

*“Kuvvetler ayrımının, Devlet organları arasında üstünlük sıralaması anlamına gelmeyip, belli Devlet yetki ve görevlerinin kullanılmasından ibaret ve bununla sınırlı medenî bir işbölümü ve işbirliği olduğu ve üstünlüğün ancak Anayasa ve kanunlarda bulunduğu;”*⁸⁹⁹

⁸⁹⁷ 1982 Anayasası'nın başlangıcı, para., 2.

⁸⁹⁸ 1982 Anayasası'nın başlangıcı, para., 3.

⁸⁹⁹ 1982 Anayasası'nın başlangıcı, para., 4

Başlangıcın 5. paragrafında yukarıda belirtilen katı ve buyurgan üslup daha da keskinleştirilmiş ve siyasi, ekonomik, sosyal veya hukuki her eylem, milli ve manevi menfaatler, bölünmez bütünlük ilkesi, Atatürk milliyetçiliği, Atatürk ilke ve inkılapları ve medeniyetçiliği gibi ilke ve değerlerle sınırlandırılmıştır:

“Hiçbir faaliyetin Türk millî menfaatlerinin, Türk varlığının, Devleti ve ülkesiyle bölünmezliği esasının, Türklüğün tarihî ve manevî değerlerinin, Atatürk milliyetçiliği, ilke ve inkılâpları ve medeniyetçiliğinin karşısında korunma göremeyeceği ve lâiklik ilkesinin gereği olarak kutsal din duygularının, Devlet işlerine ve politikaya kesinlikle karıştırılmayacağı.”⁹⁰⁰

Bu paragrafta geçen ve 1995 yılında yapılan değişiklikten önce “hiçbir düşünce ve mülahazanın” biçiminde olan ifade, yapılan değişiklikle “hiçbir faaliyetin” haline getirilerek güya daha demokratik ve özgürlükçü bir yol izlenmiştir. Ancak kabul edileceği üzere, düşünce ve ifade özgürlüğüne aykırı bir ifade değiştirilerek hak ve özgürlükler doğrultusunda olumlu bir adım atılmış olsa da, bireysel ve toplumsal eylemlerin milliyetçilik ideolojisini temel alan bir anlayışla ve belirsiz ilke, kavram ve değerlerle sınırlandırılması, kanımızca insan hak ve özgürlükleri açısından yine tartışmalı ve anayasanın toplumsal sözleşme olma niteliğiyle çelişen bir durum oluşturmuştur.

Başlangıcın 6. paragrafında tüm vatandaşların anayasada belirtilen hak ve özgürlükleri kullanmada sosyal adalet ve eşitlik ilkeleri gereğince yararlanacağı ve onurlu bir yaşam sürdürme hakkına doğuştan sahip olduğu belirtilmiştir:

“Her Türk vatandaşının bu Anayasadaki temel hak ve hürriyetlerden eşitlik ve sosyal adalet gereklerince yararlanarak millî kültür, medeniyet ve hukuk düzeni içinde onurlu bir hayat sürdürme ve maddî ve manevî varlığını bu yönde geliştirme hak ve yetkisine doğuştan sahip olduğu.”⁹⁰¹

Görüldüğü üzere, 5. paragrafta bazı ulusal ve ideolojik ilke ve değerlerle sınırlandırılan özgürlükler hususunda, 6. paragrafta daha kabul edilebilir bir dil kullanılarak, tüm vatandaşların temel hak ve özgürlüklerden eşitlik ve sosyal adalet ilkeleri temelinde yararlanacağına vurgu yapılmış fakat, temel hak ve özgürlükler bu defa, anayasada belirtilenlerle sınırlandırılmış, evrensel özgürlük ilkeleri göz ardı edilmiştir.

⁹⁰⁰ 1982 Anayasası’nın başlangıcı, para., 5.

⁹⁰¹ 1982 Anayasası’nın başlangıcı, para., 6.

Metnin 7. paragrafı, edebi ve hamasi üslubun belirgin bir biçimde tezahür ettiği başlangıç bölümlerindendir. Zira bu paragrafta ulusal birliği ve bütünlüğü vurgulayan, ortak değerlere dikkat çeken ve ulusal ve uluslararası alanda benimsenen barış anlayışı Atatürk'ün vecizesiyle ortaya konulmuştur:

*“Topluca Türk vatandaşlarının millî gurur ve iftiharlarda, millî sevinç ve kederlerde, millî varlığa karşı hak ve ödevlerde, nimet ve külfetlerde ve millet hayatının her türlü tecellisinde ortak olduğu, birbirinin hak ve hürriyetlerine kesin saygı, karşılıklı içten sevgi ve kardeşlik duygularıyla ve “Yurtta sulh, cihanda sulh” arzu ve inancı içinde, huzurlu bir hayat talebine hakları bulunduğu;”*⁹⁰²

Görüldüğü gibi, başlangıcın 7. paragrafı, ulusal duygu ve düşünceleri dile getiren, toplumsal ve evrensel barışı vurgulayan coşkulu, edebi ve felsefi ifadeler ihtiva etmektedir. Dolayısıyla başlangıcın bu paragrafında, kurucular tarafından sembolik başlangıçlara benzer şekilde coşkulu ve hamasi bir dil benimsenerek birlik, bütünlük, hak ve özgürlüklere karşılıklı saygı, kardeşlik bilinci ve Atatürk'ün vazettiği barış anlayışının güncel ve etkin tutulmasının amaçlandığı ifade edilebilir.

Başlangıç metninin 8. ve 9. paragrafları, kendilerinden önceki paragrafları tamamlayan ifadelerle başlamakta ve önceki paragraflarda belirtilen ilke ve değerlere bağlılık düşüncesine ve kararlılığına vurgu yapılarak, anayasanın, sözüne ve ruhuna bağlılıkla uygulanması ve yorumlanması kaydıyla Türk Milleti tarafından onaylandığı belirtilmiştir:

*“FİKİR, İNANÇ VE KARARIYLA anlaşılacak, sözüne ve ruhuna bu yönde saygı ve mutlak sadakatle yorumlanıp uygulanmak üzere;”*⁹⁰³

*“TÜRK MİLLETİ TARAFINDAN, demokrasiye âşık Türk evlatlarının vatan ve millet sevgisine emanet ve tevdi olunur.”*⁹⁰⁴

Dikkat edileceği üzere, başlangıcın 8. paragrafında, “anayasanın sözüne ve ruhuna bu yönde saygı ve mutlak sadakatle yorumlanıp uygulanmak üzere” ifadesiyle uygulayıcı ve yorumlayıcılar da dâhil olmak üzere, anayasanın muhatabı olan herkese, bir yandan anayasanın vazettiği kuralları benimseme ve bu kurallara bağlı kalma öğüdü verilirken, diğer yandan da felsefi bir alt yapıya, ideolojik bir bakış açısına sahip olduğu belirtilmiş olmakta, dolayısıyla, anayasayı uygulayacak

⁹⁰² 1982 Anayasası'nın başlangıcı, para., 7.

⁹⁰³ 1982 Anayasası'nın başlangıcı, para., 8.

⁹⁰⁴ 1982 Anayasası'nın başlangıcı, para., 9.

olan devlet organlarının anayasa hükümlerini bu felsefe ve ideolojiyi temel alarak uygulaması ve yorumlaması gerektiği belirtilmiş olmaktadır. Son paragrafta yine edebi üslup kullanılmış ve anayasanın Türk Milleti tarafından yapıldığı vurgulanarak gelecek nesillere emanet edildiği, miras bırakıldığı belirtilmiştir.

1982 Anayasa başlangıcını genel olarak değerlendirmek gerekirse, metnin neredeyse bütününe yayılan Atatürk ilke ve inkılâpları ve Atatürk milliyetçiliği gibi, Kemalizm'in esas aldığı ideolojik unsurlar dolayısıyla, siyasi ve ideolojik yönü ağır basan bir metin olduğu kolaylıkla ifade edilebilir. Türklüğün ve ulusal ve manevi değerlerin edebi, coşkulu bir üslupla vurgulanarak anayasayı Türk Milletinin yaptığı ulusal bir belge olarak sunma gayretine yönelik ifadeler de metnin sembolik yönünü ortaya koymaktadır.

C. BAŞLANGIÇTAKİ İLKELERİN HUKUKİ DEĞERİ

Yukarıda sembolik niteliği incelenen 1982 Anayasası'nın başlangıcının hukuki değeri konusu, başlangıç kısmında vurgulanan ilke ve değerler üzerinden ele alınacaktır. Bir önceki bölümde görüldüğü gibi, paragraflar halinde yazılan 1982 Anayasası'nın başlangıç metninin neredeyse her paragrafı belirli ilke ve değerleri ihtiva etmektedir. Bu ilke ve değerler 1982 Anayasası'nda düzenlenen; *“Anayasanın dayandığı temel görüş ve ilkeleri belirten başlangıç kısmı, Anayasa metnine dâhildir”*⁹⁰⁵ hükmüyle, tıpkı 1961 Anayasası'nın başlangıcı gibi, anayasaya dâhil edilerek hukuki değer kazandırılmıştır. Yine 1961 örneğinde olduğu gibi, 1982 Anayasası'nın 2. maddesiyle; *“Türkiye Cumhuriyeti, (...) başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, demokratik, lâik ve sosyal bir hukuk Devletidir”*⁹⁰⁶ denilmek suretiyle başlangıç ilkeleri, Cumhuriyetin dayandığı temel ilkeler arasında sayılmış ve anayasanın diğer maddeleri gibi, hukuki değere sahip kılınmıştır. Ayrıca, Siyasi Partiler Kanunu'nun 78. maddesi uyarınca; *“Siyasi partiler; Türkiye Devletinin (...) anayasanın başlangıç kısmında (...) belirtilen esaslarını değiştirmek (...) amacını güdemezler veya bu amaca yönelik faaliyette bulunamazlar, başkalarını bu yolda*

⁹⁰⁵ 1982 Anayasası, m. 176, bkz. T.C. Anayasası ve TBMM İçtüzüğü, s. 135.

⁹⁰⁶ 1982 Anayasası, m. 2, bkz.a.g.e., s. 19.

*tahrik ve teşvik edemezler*⁹⁰⁷ denilerek, siyasi partilerin tüzük ve programlarının başlangıç kısmında belirtilen ilkelere aykırı olamayacağı hüküm altına alınmıştır.

Doktrinde ve Anayasa Mahkemesi kararlarında başlangıçtaki ilkelerin hangileri olduğu hususunda tam bir uzlaşma bulunmamakla birlikte, Özbudun'un ayrıntılı biçimde yaptığı analize göre, 1982 Anayasası'nın başlangıç kısmında belirtilen ilkeler; "12 Eylül 1980 harekâtının meşruluğu (para 1-2)";⁹⁰⁸ "Laiklik başta olmak üzere, Atatürk İlke ve İnkılaplarına bağlılık (para. 1, 5)"; "Atatürk Milliyetçiliği (para. 1, 2, 5, 7)"; "Atatürk medeniyetçiliği (para. 5)"; "Çağdaş medeniyet düzenine ulaşma azmi (para. 2)"; "Milli egemenlik (para. 3); Anayasanın ve hukukun üstünlüğü (para. 3 ve 4)"; "Hürriyetçi demokrasi (para. 3)"; "Kuvvetler ayrılığı (para. 4)"; "Türk varlığının devleti ve ülkesiyle bölünmezliği (para. 5)" ve "Başlangıç kısmının 6. paragrafındaki ilkeler (Her Türk vatandaşının bu Anayasadaki temel hak ve hürriyetlerden eşitlik ve sosyal adalet gereklerince yararlanarak millî kültür, medeniyet ve hukuk düzeni içinde onurlu bir hayat sürdürme ve maddî ve manevî varlığını bu yönde geliştirme hak ve yetkisine doğuştan sahip olduğu)" biçiminde sıralanabilir.⁹⁰⁹

Bu ilkeler soyut ve geniş mana ifade etmelerine rağmen, anayasanın 156. maddesiyle anayasaya dâhil edilmiştir. Dolayısıyla, anayasanın 11. maddesi uyarınca, başlangıçtaki ilkeler de diğer Anayasa maddeleri gibi, bütün devlet

⁹⁰⁷ 22.04.1983 tarih, 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu için bkz., R.G., T. 24.04.1983, S. 18027.

⁹⁰⁸ Bu ilkenin bulunduğu 1 ve 2. paragraflar, 1995 yılında yapılan Anayasa değişikliğiyle kaldırılmıştır.. Bkz. Dipnot 602.

⁹⁰⁹ Özbudun, "Laiklik ile Atatürk ilke ve inkılaplarına bağlılık" hususunu iki ayrı ilke olarak belirtmiştir. Bkz.Özbudun, **Türk Anayasa Hukuku**, s. 75; Mümtaz Soysal'ın tespitine göre ise Başlangıç ilkeleri; "Atatürk'e bağlılık; Ulusal varlığın korunması ve yüceltilmesi; Doğal haklar; Ulus iradesinin üstünlüğü; Gerçek anlamına uygun bir kuvvetler ayrılığı; Laiklik; Anayasaya bağlılık ve bekçilik"ten oluşmaktadır. Bkz. Soysal, **100 Soruda Anayasanın Anlamı**, s. 171-173; Anayasa Mahkemesinin siyasi parti kapatmaya ilişkin bir kararında (**AYM, E. 1992/1, K. 1993/1, K.t.14.7.1993**) da başlangıç ilkeleri şöyle sıralanmıştır: "(1) Atatürkçü milliyetçilik anlayışı ve onun ilke ve inkılapları (2) Türkiye Cumhuriyetinin dünya milletler ailesinin eşit haklara sahip şerefli bir üyesi olduğu, (3) Egemenliğin kayıtsız ve şartsız Türk milletine ait bulunduğu, (4) Hiç bir düşüncenin Türk milli menfaatlerinin, Türk varlığının, devleti ve ülkesiyle bölünmezliği esasının, Türklüğün tarihi ve manevi değerlerinin, Atatürk milliyetçiliği, ilke ve inkılapları ve medeniyetçiliğinin karşısında koruma göremeyeceği, (5) Din duygularının devlet işlerine ve politikaya kanıştınlamayacağı, (6) Türk vatandaşlarının milli gurur ve iftiharlarda, milli sevinç ve kederlerde, milli varlığa karşı hak ve ödevlerde, nimet ve külfetlerde ve millet hayatının her türlü tecellisinde ortak olduğu". İlgili karar metni için, bkz. (Çevrimiçi) <http://www.kararlaryeni.anayasa.gov.tr>, 6 Haziran 2015; Başlangıç kısmındaki ilkelerin benzer tasnifi için ayrıca bkz. Erdoğan, **Anayasa Hukuku**, s. 196-197.

organlarını, bütün idari kurumları ve bütün vatandaşları bağlayan ve toplumsal yaşamda bireyler arası ilişkilerde riayet edilmesi gereken genel hukuk ilkeleri haline getirilmiştir.⁹¹⁰

1. 12 Eylül 1980 Harekâtının Meşruluğu

1961 Anayasasının başlangıç kısmında 27 Mayıs askeri darbesinin meşruluğu, meşruluğunu kaybetmiş siyasi iktidara karşı milletin direnme hakkından gelmekteydi. 1982 Anayasası'nın başlangıç kısmının 11 paragraftan oluşan ilk halinde yer alan ifadelerde askeri darbenin meşruluğu daha farklı biçimde ifade edilmiş ve anayasanın yapılış biçimine ilişkin açıklama yapılmıştır:

“Ebedî Türk vatan ve milletin bütünlüğüne ve kutsal Türk Devletinin varlığına karşı, Cumhuriyet devrinde benzeri görülmemiş bölücü ve yıkıcı kanlı bir iç savaşın gerçekleşme noktasına yaklaştığı sırada;”⁹¹¹

“Türk Milletinin ayrılmaz parçası olan Türk Silahlı Kuvvetlerinin, milletin çağrısıyla gerçekleştirdiği 12 Eylül 1980 harekâtı sonucunda Türk Milletinin meşru temsilcileri olan Danışma Meclisince hazırlanıp, Millî Güvenlik Konseyince son şekli verilerek Türk Milleti tarafından kabul ve tasvip ve doğrudan doğruya O'nun eliyle vazolunan bu Anayasa;”⁹¹²

Görüldüğü üzere, vatanın ve milletin bütünlüğüne, devletin varlığına karşı bölücü ve yıkıcı bir kanlı iç savaşın gerçekleşmesinin önüne geçilmesi için, ordunun, Türk Milleti'nin çağrısıyla askeri harekâtı gerçekleştirdiği belirtilerek yapılan askeri darbe meşrulaştırılmıştır. Danışma Meclisi de milletin meşru temsilcisi olarak belirtilmiştir. Oysa, Danışma Meclisi üyeleri halk tarafından seçilmediğinden milletin meşru temsilcisi sıfatını haiz olamazlardı. Zira, Danışma Meclisi üyeleri hiçbir siyasi partiyle ilişkisi bulunmayan kişiler arasından MGK tarafından atananların oluşturduğu güdümlü bir meclisti.⁹¹³ Muhtevası itibarıyla bu iki paragrafın, anayasanın diğer ilke ve kurallarının yorumlanmasında bir etkisi olmayacağı gibi, doğrudan uygulanabilirliği de mümkün değildir.⁹¹⁴ Nitekim

⁹¹⁰ Gören, **Anayasa Hukuku**, s. 108.

⁹¹¹ 1982 Anayasası'nın başlangıcı(1995 öncesi), para., 1.

⁹¹² 1982 Anayasası'nın başlangıcı(1995 öncesi), para., 2.

⁹¹³ Özsoy, **1982 Anayasası'nın Yapım Süreci**, s.75.

⁹¹⁴ Yüzbaşıoğlu, **Türk Anayasa Yargısında Anayasallık Bloku**, s. 119.

başlangıç kısmının bu ilk iki paragrafı, 1995 yılında yapılan anayasa değişikliğiyle yürürlükten kaldırılmış ve demokratik anayasacılıkta yeri olmayan, “kutsal devlet”, atamayla gelen Danışma Meclisinin “milletin meşru temsilcisi sayılması”, darbecilerin yaptığı anayasanın “milletin eliyle vazolunduğu” biçimindeki zorlama ve saptırmalara da son verilmiş oldu.⁹¹⁵

Başlangıç kısmının 1995 değişikliği sonrası birinci paragrafı; “*Türk Vatanı ve Milletinin ebedî varlığını ve Yüce Türk Devletinin bölünmez bütünlüğünü belirleyen bu Anayasa;*”⁹¹⁶ biçiminde, askeri darbeyi meşrulaştıran herhangi bir ifadeye yer vermeyen daha sade ve öz bir metin haline getirilmiştir. Ancak görüldüğü gibi, bu ifade de devleti yücelten coşkulu ve edebi bir dille yazılmıştır. Dolayısıyla, 12 Eylül darbesinin esas gayelerinden birisi olan; devletin güçlendirilerek otoritesinin sağlamlaştırılmasına yönelik çabaların etkisi bu paragraftaki ifadede de anlaşılabilmektedir.

2. Laiklik ve Atatürk İlke ve İnkılâplarına Bağlılık

1982 Anayasası’nın başlangıç kısmının vurguladığı ilkelerden birisi Atatürk İlke ve inkılâplarına bağlı kalınacağı hususu ve özellikle de Laiklik ilkesidir. Başlangıcın birinci paragrafında; “*(...) bu Anayasa; Türkiye Cumhuriyetinin kurucusu, ölümsüz önder ve eşsiz kahraman Atatürk’ün (...) inkılâp ve ilkeleri doğrultusunda;*” biçiminde yer alan Atatürk ilke ve inkılapları, anayasanın temel dayanaklarından birisi olarak belirtilmiş ve yapılan anayasanın bu ilkeler çerçevesinde tesis edildiği vurgulanmıştır. Atatürk ilkeleri olarak bilinen, “halkçılık, devletçilik, laiklik, cumhuriyetçilik, milliyetçilik ve inkılapçılık” ve anayasanın 174. maddesiyle koruma altına alınan İnkılaplar⁹¹⁷, geniş kapsamlı ve belirsiz

⁹¹⁵ Tanör; Yüzbaşıoğlu, **1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku**, s. 42.

⁹¹⁶ 1982 Anayasası’nın başlangıcı(1995 değişikliği sonrası), para., 1.

⁹¹⁷ 1982 Anayasası’nın 174. maddesine göre, Anayasal korumaya alınan İnkılâp Kanunları şunlardır:
1. 3 Mart 1340 tarihli ve 430 sayılı *Tevhidi Tedrisat Kanunu*;
2. 25 Teşrinisâni 1341 tarihli ve 671 sayılı *Şapka İktisâsı Hakkında Kanun*;
3. 30 Teşrinisâni 1341 tarihli ve 677 sayılı *Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlıklar ile Bir Takım Unvanların Men ve İlgasına Dair Kanun*;

kavramlardır. Dolayısıyla Anayasa Mahkemesi'nin yasaların anayasaya uygunluğunu denetlerken bu ilkelere dayanması durumunda yapacağı denetim hukuki bir denetim olmaktan çıkarak, yerindelik denetimine dönüşebilecektir.⁹¹⁸ Keza, Atatürk ilke ve inkılapları'nın geniş anlamıyla anayasaya uygunluk denetiminde ölçü norm olarak kullanılması, geçmişte oluşan bazı politikaların günümüzün değişen şartlarında bağlayıcı kabul edilmesi gibi, sakıncalı bir durum ortaya çıkarabilecektir. Örneğin, “devletçilik” ilkesi 1961 ve 1982 anayasalarında yer verilmeyen bir ilkedir. Zira bu ilke günümüzde geçerliliğini kaybetmiştir. Bu nedenle, Atatürk ilke ve inkılâplarının geniş yorumlanarak bağlayıcı kılınması, Türkiye Cumhuriyeti'nin liberal-demokratik niteliğiyle bağdaşmayacak bir resmi ideoloji tahakkümüne tabi tutulması manasına da gelmektedir.⁹¹⁹

Atatürk ilke ve inkılâplarına; Anayasanın, “Eğitim ve Öğrenim Hakkı ve Ödevi” başlıklı 42. maddesinde; “(...)Eğitim ve öğretim, Atatürk ilke, inkılâpları doğrultusunda, (...) yapılır”, “Gençliğin korunması” başlıklı 58. maddesinde; “Devlet, istiklal ve Cumhuriyetimizin emanet edildiği gençlerin müspet ilmin ışığında, Atatürk ilke ve inkılapları doğrultusunda (...) gelişmelerini sağlayıcı tedbirleri alır”, 81. maddesinde “TBMM üyelerinin”; 103. maddesinde ise, “Cumhurbaşkanının” yemin metninde “(...) Atatürk ilke ve inkılâplarına bağlı kalacağıma (...) namusum ve şerefim üzerine and içerim” ve “Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu” başlıklı 134. maddesinde “(...) Atatürk ilke ve inkılâplarını, (...) araştırmak, tanıtmak ve yaymak ve yayınlar yapmak amacıyla(...) “Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu” kurulur” biçiminde değinilmiştir. Anayasanın başlangıç kısmında ve 2. maddesinde Cumhuriyetin nitelikleri arasında sayılan, 6 ve 10. maddelerinde muhtevası belirginleştirilen laiklik ilkesi de Türkiye Cumhuriyeti'nin

4. 17 Şubat 1926 tarihli ve 743 sayılı Türk Kanunu Medenisiyle kabul edilen, evlenme akdinin evlendirme memuru önünde yapılacağına dair medenî nikâh esası ile aynı kanunun 110 uncu maddesi hükmü;

5. 20 Mayıs 1928 tarihli ve 1288 sayılı Beynelmilel Erkamın Kabulü Hakkında Kanun;

6. 1 Teşrinisâni 1928 tarihli ve 1353 sayılı Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun;

7. 26 Teşrinisâni 1934 tarihli ve 2590 sayılı Efendi, Bey, Paşa Gibi Lâkap ve Unvanların Kaldırıldığına Dair Kanun;

8. 3 Kânunuevvel 1934 tarihli ve 2596 sayılı Bazı Kisvelerin Giyilemeyeceğine Dair Kanun.Bkz.1982 Anayasası, m. 176, bkz.T.C. Anayasası ve TBMM İçtüzüğü, s. 120-121.

⁹¹⁸ Özbudun, **Türk Anayasa Hukuku**, s. 76.

⁹¹⁹ Özbudun, **a.g.e.**, s. 415.

temeli haline getirilmiş ve anayasanın 14, 24, 68 ve 69. maddeleriyle de laikliği koruyucu hükümler düzenlenmiştir.⁹²⁰

Atatürk ilke ve inkılâpları, başlangıcın 5. paragrafında; *“Hiçbir faaliyetin”*⁹²¹ (...) Atatürk (...) ilke ve inkılâpları (...) karşısında korunma göremeyeceği ve lâiklik ilkesinin gereği olarak kutsal din duygularının, Devlet işlerine ve politikaya kesinlikle karıştırılmayacağı”⁹²² biçiminde vurgulanmıştır. Böylece, Atatürk ilke ve inkılaplarına aykırı eylemlerin yasaklanmış olduğu açıklılıla belirtilerek, 1961 Anayasasının başlangıç kısmında değinilmemiş olan laiklik ilkesi de ayrıca vurgulanmış ve tanımlanmıştır.⁹²³

Anayasa Mahkemesinin, başlangıç kısmında belirtilen Atatürk ilke ve inkılâpları ile laiklik ilkesini temel alarak verdiği en bilinen kararı, 7 Mart 1989 tarihli ve kamuoyunda “türban” kararı olarak adlandırılan karardır. 3511 sayılı kanunun 2. maddesinde düzenlenen ek 16. madde⁹²⁴ ile 2547 sayılı kanunda yapılan değişikliğin iptal edildiği kararda Mahkeme, laikliği adeta mutlakçı bir ideoloji olarak hararetli bir biçimde tanımlamış⁹²⁵ ve incelenen kanunu başlangıç kısmında belirtilen ilkelere aykırı bulmuştur:

⁹²⁰ Yüzbaşıoğlu, **Türk Anayasa Yargısında Anayasallık Bloku**, s. 171.

⁹²¹ 1982 Anayasası’nın başlangıç kısmının 5. paragrafında 2001 yılında yapılan değişiklikten önce “hiçbir düşünce ve mülahazanın” biçiminde olan ifade, 3. 10. 2001 tarih, 4709 sayılı “Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun”un 1. maddesiyle, yapılan değişiklikle “hiçbir faaliyetin” olarak değiştirilmiştir. Bkz. R.G. T. 17.10.2001, S. 24556 (Mükerrer). Kemal Gözler’e göre, başlangıç kısımları anayasaların felsefesini açıklayan ve normatif değerden yoksun olan metinlerdir. Dolayısıyla başlangıç kısmında yapılan değişiklikler herhangi bir hukuki sonuç doğurmayacaktır. Yazar, “faaliyet” kelimesinin Arapça “fiil” kökünden türemiş bir isim olduğunu belirtmiştir. Ancak yazara göre, bir düşünce açıklaması tartışmaya konu olmayacak derecede açıktır ki fiildir. Dolayısıyla “düşünce” denilen şey, insanın zihninde kalmadıkça kaçınılmaz olarak bir “fiil”dir. Diğer bir ifadeyle, düşüncenin söz, yazı, resim vb. yollarla dış dünyaya yansıtılması bir “faaliyet” teşkil eder. Başlangıçta yapılan bu tür değişiklikler hukuki bir faaliyet değil, dilbilgisel bir faaliyettir. Bkz. Kemal Gözler, “3 Ekim 2001 tarihli Anayasa değişikliği: Bir Abesle İştigal Örneği”, **Anayasa Yargısı**, Anayasa Mahkemesi yay., C.19, 2002, s. 328-329; Ancak Mustafa Erdoğan başlangıç kısmında yapılan bu değişikliğin ifade özgürlüğünün alanını genişlettiğini belirtmekle birlikte, yeterli olmadığını ileri sürmektedir. Bkz. Mustafa Erdoğan, **Anayasa ve Özgürlük**, Ankara, Yetkin yay., 2002, s. 74.

⁹²² 1982 Anayasası’nın başlangıç kısmı, para., 5.

⁹²³ Nalbant, “Anayasa Başlangıçlarının Hukuki Değeri”, s. 40.

⁹²⁴ 10 Aralık 1988 tarih ve 3511 sayılı kanunun 2. maddesiyle düzenlenen ve 2547 sayılı Yüksek Öğretim Kanunu’nun 44. maddesinde değişiklik öngören Ek Madde 16 hükmü şöyledir; “Yükseköğretim kurumlarında, dersane, laboratuvar, klinik, poliklinik ve koridorlarında çağdaş kıyafet ve görünümde bulunmak zorunludur. Dinî inanç sebebiyle boyun ve saçların örtü veya türbanla kapatılması serbesttir”. Bkz. R.G. T. 27.12.1988, S. 20032.

⁹²⁵ Özbudun, **a.g.e.**, s. 85.

*“Lâiklik, ortaçağ dogmatizmini yıkarak aklın öncülüğü, bilimin aydınlığı ile gelişen özgürlük ve demokrasi anlayışını, uluslaşmanın, bağımsızlığın, ulusal egemenliğin ve insanlık idealinin temeli kıları bir uygar yaşam biçimidir (...) Lâikliğin, Türk Devrimi'nin, Cumhuriyetin özü ve ulusal yaşamın temeli olduğu bir gerçektir. "Dinsel inanç gereği" sözcükleri kullanılmasa da Cumhuriyetin niteliklerine yönelik, bu amaç ve anlamdaki dinsel kaynaklı düzenlemelerle girişimler Anayasa karşısında geçerli olamaz. Özgürlükler Anayasa ile sınırlıdır. Anayasa'daki lâiklik ilkesine ve lâik eğitim kuralına karşı eylemlerin demokratik bir hak olduğu savunulamaz. Anayasal ayrıcalığa sahip lâiklik ilkesi; demokrasiye aykırı olmadığı gibi tüm hak ve özgürlüklerin de bu ilke temel alınarak değerlendirilmesi zorunludur. Bu nedenlerle, incelenen Yasa kuralı, Anayasa'nın Başlangıç Bölümü'ne aykırıdır”.*⁹²⁶

Görüldüğü üzere Anayasa Mahkemesi bu kararında, laiklik ilkesini “Cumhuriyetin özü” ve “ulusal yaşamın temeli” olarak vurgulamak suretiyle, devletin ve toplumsal yaşamın en temel dayanağı olarak kabul etmiş, özgürlükleri anayasada sayılanlarla sınırlı tutmuş, laikliğin anayasa tarafından ayrıcalık tanınan bir ilke olduğunu vurgulamıştır. Mahkeme başlangıç kısmına dayanarak ilgili düzenlemeyi iptal etmek suretiyle, başlangıcı anayasanın diğer maddeleri gibi bağımsız ölçü norm olarak kullanmış, dolayısıyla, başlangıcın hukuki değeri haiz olduğunu açıkça ortaya koymuştur. Anayasa Mahkemesi'nin Huzur Partisi'nin kapatılmasına ilişkin 25 Ekim 1983 tarihli kararında da Atatürk ilke ve inkılâpları hususunda; *“Atatürk ilke ve inkılâpları (...) 1982 Anayasası'nın temel dayanağını oluşturmuştur”*⁹²⁷ denilmek suretiyle bu ilke ve inkılâplara Anayasadan üstün bir statü tanınmıştır. Fendoğlu, Atatürk ilke ve inkılâplarına tanınan bu hukuki konumu, “iç anayasaüstülük” olarak nitelemektedir.⁹²⁸

Mahkeme, 5 Haziran 2008 tarihli kararında anayasanın 10. ve 42. maddelerinde değişiklik yapan 5735⁹²⁹ sayılı kanunu iptal ederken, başlangıç kısmındaki Atatürk ilke ve inkılâplarına, özellikle de laiklik ilkesine dayanmıştır:

⁹²⁶ AYM, E. 1989/1, K. 1989/12, K.t.07.03.1989, ayrıca Refah Partisi'nin kapatılma kararının verildiği AYM (Siyasi Parti Kapatma), E. 1997/1, K. 1998/1, K.t.16.1.1998 için, bkz. (Çevrimiçi) <http://www.kararlaryeni.anayasa.gov.tr>, 6 Haziran 2015.

⁹²⁷ AYM, (Siyasi Parti Kapatma), E. 1983/2, K. 1983/2, K.t.25.10.1983.

⁹²⁸ Fendoğlu, “Bağımsız Ölçü Norm veya Destek Ölçü Norm Sorunu”, s. 368.

⁹²⁹ İptali istenen 09.02.2008 tarih ve 5735 sayılı kanunla öngörülen anayasa değişikliğine göre; Anayasanın 10. maddesinin dördüncü fıkrasına; *“bütün işlemlerinde”* ibaresinden sonra gelmek üzere *“ve her türlü kamu hizmetlerinden yararlanılmasında”* ibaresi eklenmiştir. Anayasanın 42. maddesinin 6. fıkrasından sonra gelmek üzere de *“Kanunda açıkça yazılı olmayan herhangi bir sebeple kimse yükseköğrenim hakkını kullanmaktan mahrum edilemez. Bu hakkın kullanımının sınırları kanunla belirlenir.”* fıkrası eklenmiştir. Bkz., R.G., T.23.02.2008, S. 26796.

(...) Anayasanın başlangıç kısmının 5. paragrafında “laiklik ilkesinin gereği olarak kutsal din duygularının Devlet işlerine ve politikaya kesinlikle karıştırılmayacağı”, 14. maddesinde “Anayasada yer alan hak ve hürriyetlerin hiç biri(nin)... laik cumhuriyeti ortadan kaldırmayı amaçlayan faaliyetler biçiminde” kullanılamayacağı, 42. maddesinde “Eğitim ve öğretim(in) Atatürk ilke ve inkılapları doğrultusunda, çağdaş bilim ve eğitim esaslarına göre Devletin gözetim ve denetimi altında” yapılacağı ve “eğitim ve öğretim hürriyeti(nin), anayasaya sadakat borcunu ortadan” kaldırmayacağı hükme bağlanmış, 174. maddesinde de Türkiye Cumhuriyeti'nin laik niteliğini koruma amacını güden inkılâp yasalarının iptal edilemeyeceği öngörülmüştür (..) Anayasa'nın 2. maddesinde belirtilen Cumhuriyetin temel niteliklerini dolaylı bir biçimde değiştiren ve işlevsizleştiren bu düzenleme Anayasa'nın 4. maddesinde ifade edilen değiştirme ve değişiklik teklif etme yasağına aykırı olduğundan, Anayasa'nın 148. maddesinin ikinci fıkrasında öngörülen teklif koşulunun yerine getirilmiş olduğu kabul edilemez”⁹³⁰.

Anayasa Mahkemesi bu kararında, dava konusu değişiklikleri iptal ederken anayasanın 4. maddesindeki değiştirilemez nitelikteki hükümleri arasında yer alan ve başlangıç kısmında vurgulanan laiklik ilkesine aykırı olduğu gerekçesine dayanmıştır. Böylece Anayasa Mahkemesi, Cumhuriyetin temel niteliklerine aykırılığın, değişmezlik kuralı nedeniyle aynı zamanda bir şekil sorunu olduğuna yönelik, 1961 Anayasası dönemindeki içtihadına geri dönmüş ve başlangıç ilkelerini değiştirilemez maddeler arasında kabul etmiştir.⁹³¹ Oysa 1961 Anayasası'nda şekil denetimin kapsamı net bir biçimde belirtilmemişken⁹³², 1982 Anayasası'nda şekil denetimi “teklif ve oylama çoğunluğuna ve ivedilikle görüşülemeyeceği şartına uyulup uyulmadığı”⁹³³ hususlarıyla sınırlı tutulmuştur. Bu açıdan değerlendirildiğinde Anayasa Mahkemesinin bu kararında, bir “yetki aşımı” veya yetki gasbı örneği olduğunda kuşku yoktur.⁹³⁴ Kanaatimizce Mahkeme, her ne kadar 2. maddeye dolayısıyla da başlangıç kısmına aykırılık görse de oldukça geniş bir yorum yaparak yetkisi olmadığı halde, Anayasa değişikliğini esastan denetlemiştir. Özbudun da Mahkemenin bu tip kararlarıyla şekil görüntüsü altında esas denetimi

⁹³⁰ AYM, E. 2008/16, K. 2008/116, K.t. 05.06.2008, R.G. T.22.10.2008, S.27032. İlgili karar metni için, bkz. (Çevrimiçi) <http://www.kararlaryeni.anayasa.gov.tr>, 5 Haziran 2015.

⁹³¹ Anayasa Mahkemesinin, 1961 Anayasası döneminde, değiştirilemez nitelikteki maddelerde yer alan ilkelere aykırılık gördüğü bazı iptal kararları şunlardır; AYM, E. 1976/38, K. 1976/46, K.t.12.10.1976; AYM, E.1976/43, K. 1977/4, K.t.27.1.1977; AYM, 1977/82, K. 1977/117, K.t.27.9.1977, bkz. (Çevrimiçi) <http://www.kararlaryeni.anayasa.gov.tr>, 5 Haziran 2015.

⁹³² 1961 Anayasası'nın 147. maddesine göre; “Anayasa Mahkemesi, kanunların ve Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüklerinin Anayasa, Anayasa değişikliklerinin de Anayasa'da gösterilen şekil şartlarına uygunluğunu denetler”. Bkz. **Türk Anayasa Hukuku Mevzuatı**, s. 135.

⁹³³ **1982 Anayasası**, (m. 148/2) için bkz. **Türk Anayasa Hukuku Mevzuatı**, s. 59.

⁹³⁴ Özbudun, **Türk Anayasa Hukuku**, s. 183.

yaptığı görüşündedir⁹³⁵. Nitekim anılan karara katılmayan mahkeme başkanı Haşım Kılıç'ın karşılığında da bu husus vurgulanmıştır:

“(...) Çoğunluk görüşündeki kurgudan hareket edilirse yapılabilecek her türlü Anayasa değişikliğinin belirtilen niteliklerle ilgisi nedeniyle onları başkalaştırdığı, içini boşalttığı, işlevsiz kıldığı gibi, hiçbir ölçüsü olmayan gerekçelerle Anayasa Mahkemesi'nin esas denetimine konu olacağı tartışmasız bir gerçektir. Bu sonuç, halka ait Kuruculuk yetkisinin üstlenilmesi, yine halka ait olan egemenlik yetkisinin göz ardı edilmesidir. (...) Çoğunluk görüşü (...) siyasal işleyişi yargı vesayetine bağlayarak ciddi bir sorun yaratmıştır”⁹³⁶.

3. Atatürk Milliyetçiliği

Atatürk milliyetçiliği ideolojik bir ilke olarak, 1982 Anayasası'nın başlangıç metninin neredeyse tamamına hâkim kılınmıştır. Sosyalist anayasalarda sosyalizm ideolojisi, başlangıç metninin tamamında yer verilen temel fikir olarak belirgin bir biçimde dikkat çektiği gibi, Atatürk milliyetçiliği de 1982 Anayasası'nın başlangıcının temel fikri ve ideolojisi olarak göze çarpmaktadır. Atatürk'ün milliyetçilik anlayışı, başlangıcın muhtelif bölümlerinde şu şekilde vurgulanmıştır:

*(...) Atatürk'ün belirlediği milliyetçilik anlayışı (...) doğrultusunda;”⁹³⁷
“Dünya milletleri ailesinin eşit haklara sahip şerefli bir üyesi olarak, Türkiye Cumhuriyetinin (...);”⁹³⁸
“Hiçbir faaliyetin Türk millî menfaatlerinin, (...) Türklüğün tarihî ve manevî değerlerinin, Atatürk milliyetçiliği (nin) (...) karşısında korunma göremeyeceği;”⁹³⁹
“(...) Topluca Türk vatandaşlarının millî gurur ve iftiharlarda, millî sevinç ve kederlerde, millî varlığa karşı hak ve ödevlerde, nimet ve külfetlerde ve millet hayatının her türlü tecellisinde ortak olduğu, birbirinin hak ve hürriyetlerine kesin saygı, karşılıklı içten sevgi ve kardeşlik duygularıyla ve “Yurtta sulh, cihanda sulh” arzu ve inancı içinde, huzurlu bir hayat talebine hakları bulunduğ;”⁹⁴⁰.*

Görüldüğü gibi, başlangıcın ana gövdesi, özü “Atatürk milliyetçiliği” üzerine bina edilmiştir. Bu özelliğiyle anayasanın resmi ideolojisi olarak ilan edilen ve 1961 Anayasasının başlangıcında “Türk milliyetçiliği” olarak belirtilen milliyetçilik

⁹³⁵ Özbudun, a.g.e., s. 179.

⁹³⁶ AYM, E. 2008/16, K. 2008/116, bkz. (Çevrimiçi) <http://www.kararlaryeni.anayasa.gov.tr>, 5 Haziran 2015.

⁹³⁷ 1982 Anayasası'nın başlangıç kısmı, para., 1.

⁹³⁸ 1982 Anayasası'nın başlangıç kısmı, para., 2.

⁹³⁹ 1982 Anayasası'nın başlangıç kısmı, para., 5.

⁹⁴⁰ 1982 Anayasası'nın başlangıç kısmı, para., 7.

ideolojisi, 1982 Anayasası'nın başlangıcında "Atatürk milliyetçiliği" biçiminde belirtilmiştir. Nitekim 1982 Anayasası'nın başlangıç kısmının 7. paragrafı da, Atatürk milliyetçiliğinin muhtevasını açıklayıcı nitelikte yazılmıştır.⁹⁴¹ 1961 örneğinde olduğu gibi, 1982 Anayasası'nın başlangıç kısmının özellikle 7. paragrafında milliyetçiliğin, subjektif milliyetçilik anlayışı temelinde benimsenmiş olduğu görülmektedir.⁹⁴²

Anayasa Mahkemesi de, 1961 Anayasasının yürürlükte olduğu dönemde verdiği, 11-14 ve 25 Şubat 1975 tarihli bir kararında Atatürk milliyetçiliğini tanımlayarak, başlangıç kısmında ve Anayasada belirtilen milliyetçilik anlayışının ırkçılık veya din birliğini esas alan anlayışlardan farklı olduğunu belirtmiştir:

"Milliyetçilik ise, anayasanın Başlangıç bölümünde özlü anlatımını bulan, "bütün fertlerini, kaderde, kıvançta ve tasada ortak bölünmez bir bütün halinde, millî şuur ve ülküler etrafında toplayan ve milletimizi, dünya milletleri ailesinin eşit haklara sahip şerefli bir üyesi olarak millî birlik ruhu içinde daima yüceltmeyi amaç bilen Türk Milliyetçiliği"nden başka bir anlam taşımamaktadır. Irkçılık, Turancılık veya bir din veya mezhep doğrultusunda bütünleşmeyi amaçlayan inanışlar gibi, kavramlar, "Türk Milliyetçiliği" anlamının dışındadır ve anayasanın Başlangıç bölümünde yer alan temel ilkelere, 2. maddesinde yazılı Cumhuriyet esaslarına tamamen aykırı, sosyal ve hukuksal yönden geçerli hiç bir değer kazanamamış kavramlardır".⁹⁴³

Mahkemenin 13 Haziran 1985 tarihinde, 21 Haziran 1984 tarih, 3029 sayılı kanunun, yabancılara mülk satışında mütekabiliyet şartının aranmasından Bakanlar Kurulu kararıyla vaz geçilebileceğine ilişkin hükümlerini iptal ettiği kararında başlangıç kısmının ikinci paragrafını dayanak göstermiştir:

"(...) bu yasanın her iki hükmü de mütekabiliyet esasını taşımamaktadır. Mütekabiliyet dünya milletler ailesinin eşit haklara sahip bir üyesi olmanın bir gereğidir. Mütekabiliyetin olmadığı yerde eşitlikten söz edilmesi olanaksızdır. Bu nedenle, mütekabiliyet. esasını taşımayan, mütekabiliyeti kaldıran yasanın bir ve ikinci maddeleri, Başlangıç bölümünün dünya milletler ailesinin eşit haklara sahip şerefli bir üyesi olduğumuzu saptayan ibaresine aykırı bulunmaktadır".⁹⁴⁴

⁹⁴¹ Yüzbaşıoğlu, **Türk Anayasa Yargısında Anayasallık Bloku**, s. 120.

⁹⁴² Özbudun, **Türk Anayasa Hukuku**, s. 78.

⁹⁴³ AYM, E. 1973/38, K. 1975/23, K.T., 11, 12, 13, 14 ve 25.02.1975, bkz. (Çevrimiçi) <http://www.kararlaryeni.anayasa.gov.tr>, 6 Haziran 2015.

⁹⁴⁴ AYM, E.1984/14, K. 1985/7, K.t. 13.6.1985, ayrıca; AYM, E. 1986/18, K. 1986/24, K.t .9.10.1986; AYM, E. 1984/9, K. 1985/4, K.t. 18.2.1985; AYM, E. 1985/2, K. 1985/16, K.t .27.9.1985 için bkz. (Çevrimiçi) <http://www.kararlaryeni.anayasa.gov.tr>, 6 Haziran 2015.

Özbudun, Anayasa Mahkemesinin bu kararıyla, başlangıç kısmının ikinci paragrafına hükmün amacını aşan bir mana atfettiğini belirtmektedir. Yazar, başlangıcın bu paragrafında, Türkiye Cumhuriyeti'nin dünya milletler ailesinin eşit haklara sahip şerefli bir üyesi olduğundan söz edilmesinin, mütekabiliyet ilkesine kayıtsız şartsız bağlılıktan ziyade, Atatürk milliyetçiliğinin şovenizmden uzak, insancıl ve barışçıl niteliğinin bir ifadesi olarak değerlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Yazara göre, kendi çıkarları doğrultusunda mütekabiliyet ilkesinden vazgeçmeleri, devletlerin egemen eşitliği kuralını ihlal etmeyecektir.⁹⁴⁵

Doktrinde, Mahkemenin bu tip kararlarına yönelik olarak, Özbudun'dan farklı görüş ileri sürenler de mevcuttur. Örneğin Çağlar, Özbudun'nun Atatürk milliyetçiliği kapsamında ele aldığı Anayasa Mahkemesinin bu kararını, Lozan Antlaşması'nda da yer alan mütekabiliyet ilkesini yorumlaması olarak değerlendirmiştir. Yazara göre Anayasa Mahkemesi, başlangıçta yer alan bir ilkeyi (dünya milletler ailesinin eşit haklara sahip şerefli bir üyesi olma) pozitif hukuk kuralları gibi değerlendirerek Anayasallık blokuna dâhil etmek suretiyle, başlangıç kısmından Anayasal değerde ilke çıkaran Türk Anayasa Mahkemesi, bu kararıyla, başlangıçtaki ilkeleri ölçü norm olarak kullanan Fransız Anayasa Konseyi gibi hareket etmiştir. Dolayısıyla, Fransa'da Anayasa Konseyi'nin kararlarıyla gündeme gelen, başlangıç kısmının hukuki değeri tartışmasını, Türkiye'de gündeme getirmiştir⁹⁴⁶. Yüzbaşıoğlu da aynı görüşü ileri sürerek Çağlar'a katılmaktadır.⁹⁴⁷

Anayasa Mahkemesi, yakın zamanda verdiği bir kararında ise, mütekabiliyet ilkesine yönelik takdir yetkisi hususunda Özbudun'un görüşüne benzer bir yorum yaparak, mütekabiliyet şartının yabancılarla ilgili yapılacak hukuki düzenlemelerde aranmayabileceğini ve uluslararası ilişkiler ve ülke menfaatlerinin gerektirdiği hallerin hangileri olduğunu belirlemeye Bakanlar Kurulunun yetkili olduğu belirtilmiştir:

⁹⁴⁵ Özbudun, **a.g.e.**, s. 76.

⁹⁴⁶ Bakır Çağlar, "Parlamentolar ve Anayasa Mahkemeleri, Teori ve Pratikte Anayasa Yargısının Sınırları Problemi; Sentetik Bir Deneme İçin Notlar", **Anayasa Yargısı Dergisi**, C.2, 1985, s. 178-179.

⁹⁴⁷ Yüzbaşıoğlu, **Türk Anayasa Yargısında Anayasallık Bloku**, s. 123.

*“(...)Anayasa'nın 176. maddesi uyarınca, Anayasa'nın dayandığı temel görüş ve ilkeleri belirten Başlangıç, Anayasa metnine dahildir. Ancak, başlangıçta ifadesini bulan görüş ve ilkelerin, soyut nitelikleri gereği bağımsız birer hüküm olarak uygulanmalarından ziyade, Anayasa'nın maddelerinde yer alan hükümlerin yorumlanmasında dikkate alınmaları gerektiği açıktır. Kaldı ki, "Dünya milletleri ailesinin eşit haklara sahip şerefli bir üyesi" ifadesi, Türkiye Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını vurgulamakta olup, bu ifadede devletın yabancılar hukukıyla ilgili yapacağı düzenlemelerde mutlaka karşılıklılık (mütekabiliyet) şartına yer verilmesi gerektiği sonucu çıkarılamaz” (...)Bakanlar Kurulu, değişen koşullara ve devletlerarası ilişkilerin dinamik niteliğine uygun olarak "uluslararası ikili ilişkiler" ve "ülke menfaatlerinin" gerektirdiği hâllerin neler olduğunu değerlendirecektir. Bu nedenlerle kural, Anayasa'nın Başlangıç'ı ile 2. ve 7. maddelerine aykırı değildir. İptal isteminin reddi gerekir”.*⁹⁴⁸

Görüldüğü üzere Mahkeme, bu kararıyla hem önceki içtihadını değiştirmiş hem de -anayasaya dahil edilmiş olsa bile- başlangıç kısmının ihtiva ettiği soyut ve belirsiz ifadelerden dolayı, bağımsız bir ölçü norm olarak değil, anayasanın yorumlanmasında kullanılması gereken bir yorum aracı olabileceğini belirtmiştir.

4. Atatürk Medeniyetçiliği

1982 Anayasası'nın başlangıç kısmında yer verilen ilkelerden birisi de Atatürk medeniyetçiliğidir. Atatürk ilke ve inkılaplarının temelinde yatan felsefe, toplumun çağdaş Batı toplumlarının ulaşmış olduğu seviyeye erişme yolunda aklın ve bilimin öncülüğünde ilerlemesi esasına dayanmaktadır. Buna göre, Türkiye Cumhuriyeti'nin geleneksel yapısından dine dayalı hukuk sisteminden kurtularak, aklın, bilimin, tekniğin ve fennin temel alındığı bir toplumsal sistem oluşturması temel hedeflerdendir. Medeniyetçilik esasen, Batılı hayat tarzının görsel temelde taklit edilmesine dayanan da bir anlayışı ihtiva etmektedir. Cumhuriyetin ilk yıllarında düzenlenen ve Anayasal koruma altına alınan inkılâp kanunlarından; 671 sayılı “Şapka İktisâsı Hakkında Kanun” ve 2596 sayılı “Bazı Kisvelerin Giyilemeyeceğine Dair Kanun”nun, bu anlayışın en çarpıcı örneği olduğu ifade edilebilir.⁹⁴⁹

⁹⁴⁸AYM, E. 2012/75, K. 2013/88, K.t.10.07.2013, bkz. (Çevrimiçi) <http://www.kararlaryeni.anayasa.gov.tr>, 6 Haziran 2015.

⁹⁴⁹Anılan kanunların gerekçelerinde şu ifadeler yer almıştır; “Medenî ve asrî milletlerin kâffesinin (bütününün) müşterek serpuşu (başlık) olan şapkanın ikamesi lüzumu taayyün (belirmek) etmiş ve muhterem milletimiz bu asrî ve medenî serpuşu iktiza (lazım, gerek) eylemek suretiyle cümleye

Başlangıç kısmının 5. paragrafında; “Hiçbir faaliyetin (...) Atatürk (...) medeniyetçiliğinin karşısında korunma göremeyeceği (...)” belirtilerek, diğer ilkelerle birlikte medeniyetçilik ilkesine karşı bir eylemin de yasaklanmış olduğu belirtilmektedir. Anayasa Mahkemesi tarafından diğer Atatürk ilke ve inkılâplarıyla birlikte Anayasallık blokuna dâhil edilen medeniyetçilik ilkesi, 2547 sayılı Yüksek Öğretim Kanunu’nda değişiklik öngören ve üniversitelerde eğitim-öğretim gören öğrenciler için kılık kıyafet serbestisi getiren düzenlemelerin iptal edildiği Anayasa Mahkemesi kararlarında kendisini göstermektedir.

Anayasa Mahkemesinin yukarıda, laiklik bahsinde değindiğimiz 7 Mart 1989 tarihli kararında medeniyetçilik ilkesine de değinilmiştir:

*“(...) yükseköğretim kurumlarında kılık ve kıyafetin Anayasa kurallarının dayandığı temel görüş ve esaslara uygun olması gerektiği, dini inanç sebebiyle boyun ve saçların örtü ve türbanla kapatılmasının bu temel görüş ve esaslara uygun bulunmadığı (...) Başlangıç Anayasa’nın dayandığı temel görüş ve ilkeleri içermekle Anayasa maddelerinin amacını ve yönünü belirleyen bir kaynaktır. Anayasa’nın Başlangıç’ında, (...) Türkiye Cumhuriyetinin çağdaş medeniyet düzeyine ulaşma azmi yönünde; hiçbir düşünce ve görüşün Atatürk (...) medeniyetçiliği karşısında korunma göremeyeceği (...) ni bildirmesi, bu niteliğinin kanıtıdır”.*⁹⁵⁰

Bu karardan da anlaşılacağı gibi, Atatürk ilke ve inkılâpları ve özellikle laiklik ilkesine ayrırkılık oluşturan dava konusu kuralın, Atatürk’ün “medeniyetçilik” ilkesine de aykırı olduğu ve çağdaş toplum yapısına uymadığı belirtilmiştir.

“Atatürk medeniyetçiliği” kavramının soyut, belirsiz ve edebi bir ifade olmasına rağmen, yukarıdaki kararda olduğu gibi, bir hukuk normu gibi değerlendirilerek anayasaya uygunluk denetiminde kullanılması, kanaatimizce, yasama organının takdir yetkisine müdahale edici durum oluşturmaktadır. Koçak’ın da belirttiği üzere, başlangıçta yer alan; “Türk milli menfaatleri”, “Türklüğün tarihi ve manevi değerleri”, “Atatürk milliyetçiliği”, “Atatürk medeniyetçiliği” gibi ifadeler,

numune-i imtisal (bir şeye benzeme konusunda örnek olma) teşkil eylemiş olduğundan(...) lâiklik esasını inkılâbın ve rejimin ana umdesi (ilke) tanımış olan Cumhuriyet hükümeti, bu yolda attığı adımların tabii bir netice ve icabı olarak ruhanilerin dinî kıyafetlerini ancak ayinler esnasında taşıyıp ayinler haricinde herhangi bir ferdin taşıyabileceği kıyafetlerde bulunması hususunu lüzumlu görmüş ve bu gayenin temini için bağlı (anılan) kanun lâyihasını (tasarı) Büyük Meclise sunmuştu.

Bkz.

(Çevrimiçi)

<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d18/c019/b038/tbmm180190380308.pdf>, 6 Haziran 2015.

⁹⁵⁰ AYM, E. 1989/1, K. 1989/12, K.t. 7.3.1989, ayrıca; AYM, E. 1990/36, K. 1991/8, K.t. 9.4.1991 için, bkz. (Çevrimiçi) <http://www.kararlaryeni.anayasa.gov.tr>, 6 Haziran 2015.

bir hukuk kuralı olarak düzenlenmeye ve tanımlanmaya uygun ve doğru düşecek konular değildir. Bu ifadeler, içerikleri itibariyle müphem, farklı biçimde yorumlanmaya ve anlaşılmaya müsaittir. Gücü elinde bulunduranlar için oldukça geniş bir takdir alanı yaratmaktadır. Anayasa Mahkemesine de seçilmiş siyasi kadroların takdirinde olan kamu yararı ve milli menfaatin ne olduğunun belirlenmesine ilişkin geniş yorum yetkisi vermesi açısından da demokratik siyasal sistemle bağdaştırılamaz.⁹⁵¹

5. Çağdaş Medeniyet Düzenine Ulaşma Azmi

1982 Anayasası'nın başlangıç kısmının ikinci paragrafında geçen “(...) *Türkiye Cumhuriyetinin (...) çağdaş medeniyet düzeyine ulaşma azmi yönünde*” ifadesiyle Batılı anlamda çağdaşlaşma devletin temel amaçlarından birisi haline getirilmiştir. Bu amaç, Atataürk'ün dile getirdiği muasır medeniyet seviyesinin üzerine çıkma hedefinden mülhem bir ilke olarak başlangıç kısmına konulmuş olduğu ifade edilebilir. Atatürk Medeniyetçiliği gibi, bu ilke de Atatürk ilke ve inkılâplarının temelinde yatan felsefi görüşlerden ve amaçlardan birisi olarak, başlangıç kısmının soyut ve edebi ifadelerindendir. Dolayısıyla, hukuki manada bir değer ifade etmemektedir. Anayasa Mahkemesinin bu ilkeyi yorumlamaya kalkışması hukukilik denetimini aşarak, yerindelik denetimine yol açacağından bu ilke ölçü norm olarak kullanılmaya uygun değildir.⁹⁵² Nitekim Anayasa Mahkemesi kararlarında da bu ilke ölçü norm veya yorum aracı olarak kullanılmamıştır.

6. Milli Egemenlik

Milli egemenlik ilkesi Türk anayasalarında ilk defa, 1921 tarihli Teşkilat-ı Esasiye kanunun birinci maddesinde yer alan; “*hâkimiyet bilakaydû şart milletindir*” hükmüyle kabul edilmiştir. 1924 Anayasası'nın 3. maddesinde de 1921 Anayasası'ndaki ifade aynı biçimde yer almış, 1961 Anayasası'nın 4. maddesinde

⁹⁵¹ Mustafa Koçak, “Normlar Dili Ve 1982 Anayasası”, *Anayasanın Dili Sempozyumu*, II. Oturum, 24 Nisan 2012, Ankara, s. 4.

⁹⁵² Yüzbaşıoğlu, *Türk Anayasa Yargısında Anayasallık Bloku*, s. 121.

ise, günümüz Türkçesiyle; “egemenlik kayıtsız şartsız milletindir” denilerek milli egemenlik ilkesi kabul edilmiştir.⁹⁵³

1982 Anayasası’nın başlangıç kısmının üçüncü paragrafında; “Millet iradesinin mutlak üstünlüğü, egemenliğin kayıtsız şartsız Türk Milletine ait olduğu (...)”⁹⁵⁴ belirtilerek milli egemenlik ilkesi vurgulanmıştır. Devletin şeklinin Cumhuriyet oluşunun doğal bir neticesi olan millet iradesinin üstünlüğü ve egemenliğin millete ait olduğu hususu, 1961 Anayasası’nda olduğu gibi, 1982 Anayasası’nın 6. maddesinde; “Egemenlik, kayıtsız şartsız Milletindir. Türk Milleti, egemenliğini, anayasanın koyduğu esaslara göre, yetkili organları eliyle kullanır”⁹⁵⁵ biçiminde somutlaştırılmış ve 7., 8., ve 9., maddelerinde de egemenlik yetkisini Türk Milleti adına kullanacak organlar belirtilmiştir. Yüzbaşıoğlu’nun da belirttiği üzere, başlangıç kısmında belirtilen milli egemenlik ilkesi, anayasada ayrıntılı olarak düzenlenmiş olduğundan, Anayasa Mahkemesi milli egemenlik ile ilgili kararlarında zikredilen anayasa maddelerini esas alarak denetim yapmalıdır.⁹⁵⁶ Nitekim Anayasa Mahkemesi kararlarına bakıldığında, milli egemenlik ilkesi değerlendirilirken, anayasanın ilgili maddelerinin ölçü norm olarak kullanıldığı görülmektedir:

“(...)Anayasa kendisi düzenlemedikçe, açıkça olur vermedikçe ya da bir yasa ile düzenlenebileceğini belirterek bu yolla kullanılacağını bildirmedikçe bir organ ya da kişi bir devlet yetkisini kullanamaz (...) Herhangi bir nedenle herhangi bir Anayasa maddesine aykırılık, her zaman Anayasa’nın 6. maddesine aykırılık oluşturmazsa da yetki kullanımına ilişkin bir aykırılık 6. maddeye de aykırı olur. Anayasa’ya göre, hâkim ve savcıların adlî ve idarî alan ayrımı gözetilmeksizin nakillerine olanak bulunmadığından, bunu gerçekleştirmeye yönelik yasa düzenlemesi ile Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu’na tanınan yetki Anayasa’nın öngörmediği bir yetki kullanımudur. Dava konusu madde, bu nedenle, dolaylı biçimde, Anayasa’nın 6. maddesine aykırı görülmüştür”.⁹⁵⁷

Görüldüğü üzere Anayasa Mahkemesi, anayasanın 6. maddesinde belirtildiği gibi, egemenliğin, anayasanın koyduğu esaslara göre yetkili organlar tarafından kullanılacağını öngören hükmü doğrultusunda yorum yaparak, anayasadan kaynaklanmayan bir devlet yetkisinin kullanılamayacağını belirtmiştir.

7. Anayasa’nın ve Hukukun Üstünlüğü

⁹⁵³ Gözler, **Türk Anayasa Hukuku Dersleri**, s. 91.

⁹⁵⁴ 1982 Anayasası’nın başlangıç kısmı, para., 3.

⁹⁵⁵ **T.C. Anayasası ve TBMM İçtüzüğü**, s. 20.

⁹⁵⁶ Yüzbaşıoğlu, **Türk Anayasa Yargısında Anayasallık Bloku**, s. 124.

⁹⁵⁷ AYM, E. 1988/32, K. 1989/10, K.t. 28.2.1989, ayrıca; AYM, E.1990/2, K. 1990/10, K.t. 30.5.1990; AYM, E. 1992/26, K. 1992/48, K.t. 17.9.1992; AYM, E. 1994/58, K. 1994/53, K.t. 8.7.1994, için, bkz. (Çevrimiçi) <http://www.kararlaryeni.anayasa.gov.tr/>, 7 Haziran 2015.

Anayasanın üstünlüğü ilkesi, devleti kuran en temel belge olan anayasanın normlar hiyerarşisinin en üst noktasında olduğu ve kanun, tüzük ve yönetmelik gibi düzenlemelerin anayasaya aykırı olamayacağı esasına dayanmaktadır.⁹⁵⁸ Hukukun üstünlüğü ise, devlet organlarının fiil ve işlemlerini icra ederken keyfi davranışlardan kaçınarak, yasama organı tarafından kabul edilen kanunlara ve hukukun genel ilkelerine riayet etmesi manasına gelen hukuk devleti ilkesinin özünü oluşturmaktadır.⁹⁵⁹

Hukuk devletinin gereklerinden biri olan anayasanın ve hukukun üstünlüğü ilkesi⁹⁶⁰, 1982 Anayasası'nın başlangıç kısmının üçüncü paragrafında, “(...) hiçbir kişi ve kuruluşun, (...) hukuk düzeni dışına çıkamayacağı”⁹⁶¹ biçiminde ve 4. paragrafında ise, “(...) üstünlüğün ancak Anayasa ve kanunlarda bulunduğu;”⁹⁶² ifadesiyle belirtilmiştir. Anayasanın 2. maddesinde de “Türkiye Cumhuriyeti (...) bir hukuk Devletidir” ve 5. maddesinde “Devletin temel amaç ve görevleri, (...) sosyal hukuk devleti (...) ilkeleriyle bağdaşmayacak surette sınırlayan (...) engelleri kaldırmaya (...)” hükümleri düzenlenerek, devlet yapılanmasında hukuk devleti ilkesinin esas alındığı belirtilmiş ve 11. maddesinde de; “Anayasa hükümleri, yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını ve diğer kuruluş ve kişileri bağlayan temel hukuk kurallarıdır. Kanunlar anayasaya aykırı olamaz”⁹⁶³ denilerek anayasanın üstünlüğü ve bağlayıcılığı, Anayasal hüküm altına alınmıştır. Anayasa Mahkemesi de birçok kararında da bu ilkelere dayanmıştır:

“(.) Anayasa'nın 2. maddesinde Türkiye Cumhuriyeti'nin sosyal bir hukuk devleti olduğu açıkça belirtilmiştir. Hukuk devleti olmak, yönetilenlere hukuk güvencesini sağlayan bir düzen kurmaktır. Böyle bir düzenin kurulması, yasama ve yargı

⁹⁵⁸ Gözler, **Türk Anayasa Hukuku Dersleri**, s. 103; Tanör;Yüzbaşıoğlu, **1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku**, s. 126; Erdoğan, **Anayasa Hukuku**, s. 177-178.

⁹⁵⁹ Zühtü Arslan, “Devletin Hukuku, Hukuk Devleti ve Özgürlük Sarkacı”, **Doğu-Batı Dergisi**, s.13, Kasım-Ocak 2000-2001, s. 77-78.

⁹⁶⁰ Adnan Küçük, “Hukuk Devleti Kavramı ve Anayasa Mahkemesi Kararlarında Hukuk Devleti”, **Hukuk Devleti: Hukuki Bir İlke Siyasi Bir İdeal** içinde, (edt., Ali Rıza Çoban, Bilal Canatan, Adnan Küçük), Ankara, Adres yay., 2008, s. 379-380.

⁹⁶¹ 1982 Anayasası'nın başlangıç kısmı, para., 3.

⁹⁶² 1982 Anayasası'nın başlangıç kısmı, para., 4.

⁹⁶³ 1982 Anayasası (m. 11) için bkz. **T.C. Anayasası ve TBMM İçtüzüğü**, s. 21.

*yetkileriyle yürütme alanına giren tüm işlemlerin hukuk kuralları içinde kalması ile gerçekleşebilir”.*⁹⁶⁴

*“(...)Anayasa'nın 2. ve 5. maddelerinde belirtilen "hukuk devleti" ilkesine göre işlem ve eylemlerin hukuka uygun olması, hukukun üstünlüğü ilkesinin içtenlikle benimsenmesi, yasakoyucunun çalışmalarında kendisini her zaman Anayasa ve hukukun üstün kurallarıyla bağlı tutması, insan haklarına saygı göstermesi ve bu hakları korumayı, âdil bir hukuk düzeni kurarak bunu geliştirmeyi zorunlu sayması gerekir”.*⁹⁶⁵

Görüldüğü üzere, başlangıç kısmında değinilen ve anayasanın muhtelif maddelerinde hüküm altına alınan “anayasanın ve hukukun üstünlüğü ve anayasanın bağlayıcılığı” ilkeleri, Anayasa Mahkemesi kararlarında da hukuk devleti kavramının gerekleri olarak belirtilmiş ve bu ilkelerin mündemiç olduğu anayasanın zikredilen somut maddeleri ölçü norm olarak kullanılmıştır.

8. Hürriyetçi Demokrasi

Demokrasi, bireyler ve toplum açısından özgürlüklerin temsil edildiği ve doğal hakların güvenceye alındığı rejimdir. Demokrasiyi en ileri siyasi rejim konumuna getiren olgu da, insan hak ve özgürlüklerini güvenceye alan niteliğidir. Günümüzde demokrasi iki biçimde uygulanmaktadır. Birincisi, Batı ülkelerinde uygulanan ve insan hak ve özgürlüklerinin güvenceye alındığı klasik veya liberal demokrasi; ikincisi ise sosyalist ülkelerde uygulanan ve özgürlükleri birer amaç olarak algılayan, gerçek demokrasiye ulaşmak için işçi sınıfının diktatörlüğünü öngören Marksist demokrasidir.⁹⁶⁶

1982 Anayasası, demokrasi anlayışını, liberal ülkelerdeki manasıyla benimsemiş ve başlangıç kısmına yansıtmıştır. 1982 Anayasası'nın başlangıç kısmının 3. paragrafında; “(...) hiçbir kişi ve kuruluşun, bu Anayasada gösterilen

⁹⁶⁴ AYM, E. 1992/46, K. 1992/52, K.t. 03.12.1992, ayrıca; AYM, E. 1998/10, K. 1998/18, K.t. 20.05.1998; AYM, E. 2013/160, K. 2014/117, K.t. 03.07.2014, için, bkz. (Çevrimiçi) <http://www.kararlaryeni.anayasa.gov.tr>, 7 Haziran 2015.

⁹⁶⁵ AYM, E. 1997/59, K. 1998/71, K.t. 18.11.1998, ayrıca; AYM, E. 1986/18, K. 1986/24, K.t. 09.10.1986; AYM, E. 1995/11, K. 1995/63, K.t. 13.12.1995; AYM, E. 2014/113, K. 2014/174, K.t. 13.11.2014, için, bkz. (Çevrimiçi) <http://www.kararlaryeni.anayasa.gov.tr>, 7 Haziran 2015.

⁹⁶⁶ Anıl Çeçen, “Demokrasi ve İnsan Hakları”, **İnsan Hakları Yıllığı**, TODAİE yay., s.5-6, 1984, s. 71-73.

*hürriyetçi demokrasi dışına çıkamayacağı;*⁹⁶⁷ ifadesiyle anayasanın öngördüğü özgürlükçü demokrasi anlayışına değinilmiştir. Bu ilke anayasanın 120. maddesinde “*Anayasa ile kurulan hür demokrasi düzeni (...)*”⁹⁶⁸ ve 122. maddesinde de “*anayasanın tanıdığı hür demokrasi düzeni (...)*”⁹⁶⁹ biçiminde belirtilmiştir. Ancak hem başlangıç kısmındaki ifadeden hem de anayasanın zikredilen maddelerinden, 1982 Anayasasına göre özgürlükçü demokrasinin çerçevesinin bu Anayasada gösterilenden ibaret olduğu gibi bir mana çıkmaktadır⁹⁷⁰. Böylelikle, demokrasi kavramı, evrensel boyutundan kopararak milli bir demokrasi anlayışı üretilmiş olmakla birlikte,⁹⁷¹ esasında Anayasada belirtilen “hürriyetçi demokrasi”den kasıt; “insan haklarına saygılı demokrasi”, “liberal demokrasi” veya “Batı demokrasisi” kavramıdır. Buna göre, hürriyetçi demokrasi anlayışı, siyasi sistemdeki temel siyasi karar organlarının genel oya dayanan serbest seçimlerle oluşması, siyasi partilerin serbestçe örgütlenmeleri ve siyasi iktidarı elde etme yarışına eşit şartlarda katılmaları ve vatandaşların temel hak ve özgürlüklerinin tanınmış ve hukuki güvenceye alınmış olması esaslarına dayanmaktadır.⁹⁷²

Nitekim Anayasa Mahkemesi kararlarında da hak ve özgürlükler demokrasinin ayrılmaz bir parçası olarak görülmüştür:⁹⁷³

*“Klasik demokrasiler temel hak ve özgürlüklerin en geniş ölçüde sağlanıp güvence altına alındığı rejimlerdir. Kişinin sahip olduğu dokunulmaz, vazgeçilmez, devredilmez, temel hak ve özgürlüklerin özüne dokunulup tümüyle kullanılamaz hale getiren kısıtlamalar, demokratik toplum düzeni gerekleriyle uyum içinde sayılamaz. Özgürlükçü olmak yanında, hukuk devleti olmak ve kişiyi ön planda tutmak da aynı rejimin öğelerindendir”.*⁹⁷⁴

Anayasa Mahkemesi, 22 Mayıs 1987 tarihli bir kararında, Siyasi Partiler Kanunu'nunda değişiklik yapan 10.6.1983 tarih ve 2839 sayılı “Milletvekili Seçimi Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi ve Bu Kanunlara Bazı Maddeler Eklenmesi Hakkında Kanun”un 8. maddesi ile ilgili iptal kararında, başlangıç

⁹⁶⁷ 1982 Anayasası'nın başlangıç kısmı, para., 3.

⁹⁶⁸ T.C. Anayasası ve TBMM İçtüzüğü, s. 83.

⁹⁶⁹ T.C. Anayasası ve TBMM İçtüzüğü, s. 84.

⁹⁷⁰ Yüzbaşıoğlu, *Türk Anayasa Yargısında Anayasallık Bloku*, s. 124.

⁹⁷¹ Bülent Tanör, *Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu*, İstanbul, Özal matbaası, 1990, s. 318.

⁹⁷² Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, s. 87-88; Gören, *Anayasa Hukuku*, s. 114-115.

⁹⁷³ Gören, *a.g.e.*, s. 115.

⁹⁷⁴ AYM, E. 1985/8, K. 1986/27, K.t. 26.11.1986, için, bkz. (Çevrimiçi) <http://www.kararlaryeni.anayasa.gov.tr/>, 7 Haziran 2015.

kısımında ve Anayasa belirtilen hürriyetçi demokrasi ilkesini ölçü norm olarak kullanmıştır;

*“Başlangıç'ta geçen (...) hürriyetçi demokrasi ve bunun icaplarıyla belirlenmiş hukuk düzeni(...) sözcükleri, özgürlükçü demokratik düzenin gerekleriyle buna uygun hukuk düzenini bir temel olarak vurgulamıştır. Anayasa'nın 176/1. maddesine göre Anayasa metni içinde sayılan Başlangıç'ın öngördüğü düzen, siyasi partilerin serbestçe oluşup demokratik yöntemler, uygun ölçüler ve sınırlamalarla seçimlere katılabilmelerine olanak veren, aşırı ve hukuka aykırı engellere geçerlik tanımayan bir yapıdır (...) Başlangıç'ın taşıdığı açıklık karşısında demokratik yaşamın vazgeçilmez ögesi olan siyasi partilere getirilen "olağandışı" engelleri özgürlükçü demokrasi gerekleriyle belirlenen hukuk düzenine uygun bulmak güçtür. Başlangıç kısmına aykırılık açıktır”.*⁹⁷⁵

Görüldüğü gibi Anayasa Mahkemesi, başlangıç kısmında ve Anayasada öngörülen demokrasi anlayışı gereğince, siyasi partilerin serbestçe kurulacağını ve siyasi partilerin demokratik toplum düzenine aykırı biçimde siyasi hayattan dışlanamayacağını belirtmiş ve başlangıç kısmının üçüncü paragrafında yer verilen hürriyetçi demokrasi ilkesini, bağımsız ölçü norm olarak kullanmak suretiyle dava konusu kuralı iptal etmiştir.

9. Kuvvetler Ayrılığı

Modern anayasalarda hukuk devletini tesis etme hususunda iki önemli ilke bulunmaktadır. Bu ilkelerden birisi, devletin bireysel özgürlük alanına müdahalesinin sınırlanması, diğeri ise, sınırlandırılmış bu devlet iktidarının, kendi içinde bölünmesi ve devlet yetkilerinin hukuk kurallarıyla önceden belirlenmiş organlar arasında paylaştırılmasıdır. 1789 Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'nin 16. maddesinde de “temel hakların ve kuvvetler ayrılığının tanınmadığı bir devletin anayasası yoktur” denilmek suretiyle anayasacılığın bu iki önemli ilkesi

⁹⁷⁵AYM, E. 1986/17 K. 1987/11 K.t. 22.5.1987, ayrıca Anayasa Mahkemesinin “hürriyetçi demokrasi” ilkesini ölçü norm olarak kullandığı bazı örnek kararlar; AYM, E. 1990/22, K. 1992/6, K.t. 05.02.1992; AYM, E. 1993/40, K. 1993/38, K.t. 06.10.1993; AYM, E. 1993/50, K. 1993/52, K.t. 25.11.1993; AYM, E. 1995/45, K. 1995/58, K.t. 13.11.1995 için, bkz. (Çevrimiçi) <http://www.kararlaryeni.anayasa.gov.tr/>, 7 Haziran 2015.

vurgulanmıştır.⁹⁷⁶ Kuvvetler ayrılığı ilkesi, 1982 Anayasası'nın başlangıcında şöyle tanımlanmıştır:

*“Kuvvetler ayrımının, Devlet organları arasında üstünlük sıralaması anlamına gelmeyip, belli Devlet yetki ve görevlerinin kullanılmasından ibaret ve bununla sınırlı medenî bir işbölümü ve işbirliği olduğu...”*⁹⁷⁷

Görüldüğü üzere, başlangıçtaki bu tanım, klasik parlamenter rejimlerin temelini teşkil eden yumuşak kuvvetler ayrılığının tanımıdır. 1982 Anayasası'nın muhtevasında da yasama, yürütme ve yargı organları ayrı ayrı düzenlenerek yetki ve görevleri belirlenmiştir⁹⁷⁸. 1982 Anayasası'nı yumuşak kuvvetler ayrılığını esas alan bir klasik parlamenter rejim kurduğu ifade edilebilir. Buna göre, başta Cumhurbaşkanı olmak üzere, anayasada yasama, yürütme ve yargı organlarının ve bunlar arasındaki yetki paylaşımının başlangıç kısmında yer aldığı biçimiyle yorumlanması gerektiği ifade edilebilir.⁹⁷⁹

Anayasa Mahkemesinin, başlangıç kısmında yer aldığı biçimiyle, kuvvetler ayrılığı ilkesini ölçü norm almak suretiyle verdiği kararlar da mevcuttur. Mahkeme bir kararında, bakanlar kuruluna Kanun Hükmünde Kararname (KHK) çıkarma yetkisi veren, 3479 sayılı Kanunun ilgili maddesini kuvvetler ayrılığı ilkesine dayanarak iptal etmiştir;

“Anayasa'nın Başlangıç bölümünde; kuvvetler ayrımının Devlet organları arasında üstünlük sıralaması anlamına gelmediği, belli Devlet yetkilerinin kullanılmasına dayanan medeni bir işbölümü ve işbirliği olduğu belirtilmiştir. Bu hüküm, üç kamu erki arasındaki dengeyi düzenlemektedir. KHK uygulamasının, ivedi ve zorunlu durumlar dışında ve uzun bir sürede yasama etkinliğinin yerini alacak biçimde kullanılması ve olağan bir yol haline getirilmesi üç kamu erki arasındaki dengeyi bozar, yürütmeye, yasama çarşısında üstünlük sağlanmasına neden olur. 3479 sayılı Yasanın bu hükmü, ivedi ve zorunlu bir durum yokken parlamentonun yasama yetkisine ve önceliğine el uzatılması sonucunu doğurur. Böylece, bu hüküm, parlamenter demokrasinin dayanağı olan kuvvetler ayrılığı ve Anayasa'nın 2. maddesindeki "demokratik hukuk devleti" ilkelerine ters düşmekte, bu nedenle

⁹⁷⁶ Carl Schmitt, “Liberal Hukuk Devletinin İlkeleri ve Hukuk Devletinde Kanun Kavramı” Çev., Bilal Canatan, **Hukuk Devleti: Hukuki Bir İlke Siyasi Bir İdeal** içinde, ed., Ali Rıza Çoban, Bilal Canatan, Adnan Küçük, Ankara, Adres yay., 2008, s. 121.

⁹⁷⁷ 1982 Anayasası'nın başlangıcı, para., 4.

⁹⁷⁸ 1982 Anayasası'nın 6. maddesinde, Egemenliğin yetkili organlar eliyle kullanılacağı belirtilmiş, 7. maddesinde Yasama yetkisi, 8. maddesinde Yürütme yetkisi ve görevi, 9. maddesinde ise, Yargı yetkisi ayrı ayrı düzenlenmiştir. Bkz. **T.C. Anayasası ve TBMM İçtüzüğü**, s. 20.

⁹⁷⁹ Yüzbaşıoğlu, **Türk Anayasallık Bloku**, s. 126-127; Tanör; Yüzbaşıoğlu, 85

*Anayasa'nın Başlangıç bölümüne ve 2. maddesine aykırı bulunmaktadır, iptali gerekir”.*⁹⁸⁰

Görüldüğü gibi Mahkeme bu kararında, KHK çıkarmaya ilişkin yetki kanununun süresinin uzun ve kapsamının geniş olmasının, yürütme organının yetkisini aşmasına neden olacağını ve yasama organının yetki alanına müdahale neticesi doğuracağını, dolayısıyla da kuvvetler arasındaki dengenin yasama aleyhine bozulacağını belirterek kanun maddesini iptal etmiştir. Böylelikle Mahkeme, başlangıç kısmında yer alan “kuvvetler ayrılığı” ilkesini bağımsız ölçü norm biçiminde kullanmak suretiyle, devlet organlarının uymak zorunda olduğu bir anayasa ilkesi olarak ortaya koymuştur.⁹⁸¹

10. Türk Varlığının, Devleti ve Ülkesiyle Bölünmezliği

1982 Anayasasının başlangıç kısmının, milli unsurlara yönelik vurguların fazlaca yapıldığı 5. paragrafında değinilen ikelerden birisi de Türk varlığı ve ülkenin bölünmezliğidir. Bu ilke başlangıç kısmında; “*Hiçbir faaliyetin (...) Türk varlığının, Devleti ve ülkesiyle bölünmezliği esasının (...) karşısında korunma göremeyeceği (...)*”⁹⁸² biçiminde ifade edilmiştir. Devletin ve ülkenin bölünmez bütünlüğü ilkesi, anayasanın değiştirilemez nitelikteki 3. maddesinde; “*Türkiye Devleti, ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütündür*”⁹⁸³ biçiminde ifade edilmiş, 14. maddesinde de “*Anayasada yer alan hak ve hürriyetlerden hiçbirisi, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmayı (...) amaçlayan faaliyetler biçiminde kullanılamaz*”⁹⁸⁴ denilerek, bölünmez bütünlük ilkesini ihlal edecek hak ve özgürlüklerin koruma görmeyeceği Anayasal hüküm altına alınmıştır.⁹⁸⁵

⁹⁸⁰ AYM, E. 1988/64, K. 1990/2, K.t. 01.02.1990, ayrıca, AYM, E. 1994/68, K. 1994/80, K.t. 29.11.1994 için, bkz. (Çevrimiçi) <http://www.kararlaryeni.anayasa.gov.tr/>, 7 Haziran 2015.

⁹⁸¹ Yüzbaşıoğlu, **Türk Anayasa Hukukunda Anayasalılık Bloku**, s. 127.

⁹⁸² 1982 Anayasası'nın başlangıç kısmı, para., 5.

⁹⁸³ **1982 Anayasası (m. 3)** için bkz. **T.C. Anayasası ve TBMM İçtüzüğü**, s. 19.

⁹⁸⁴ **T.C. Anayasası ve TBMM İçtüzüğü**, s. 22.

⁹⁸⁵ Ayrıca, 1982 Anayasası'nın “Düşünceyi açıklama ve yayma hürriyeti” başlıklı 26., “Basın hürriyeti” başlıklı 28., “Gençliğin Korunması” başlıklı 58., “Parti kurma, partilere girme ve partilerden ayrılma” başlıklı 68., “(Milletvekilleriyle ilgili) Andîçme” başlıklı 81., “(Cumhurbaşkanıyla ilgili) Andîçmesi” başlıklı 103., “Millî Güvenlik Kurulu” başlıklı 118., “Sıkıyönetim, seferberlik ve savaş hali” başlıklı 122. Ve “Yükseköğretim kurumları” başlıklı 130. maddelerinde de bölünmez bütünlük ilkesi vurgulanmıştır. Bkz. **T.C. Anayasası ve TBMM İçtüzüğü**, s. 29, 31, 46, 50-51, 58-59, 73, 82, 84-85 ve 90-91.

Başlangıç kısmında ve anayasanın ilgili maddelerinde belirtilen devletin ve ülkenin bölünmezliği ilkesi, üniter devlet yapısının temel ilkelerindendir. Bu ilkeye göre, ülke bölünüp parçalara ayrılamaz, ayrı bir devlet kurulamaz ve milleti oluşturan insanlar arasında ırk, din, dil gibi ayrımlar yapılamaz⁹⁸⁶. Dolayısıyla bu ilkeden, ülkenin ve ulusun bölünmesini amaçlayan ayrılıkçı hareketlerin kesinlikle yasaklanmış olduğu ve bu tür girişimlerde bulunanların cezai yaptırımlara tabi tutulacağı anlamı çıkmaktadır.⁹⁸⁷ Anayasa Mahkemesi milletin bütünlüğü ilkesini, kamusal yaşamda ulusun birliği olarak belirtmekte ve herkesin, özel yaşamında, ait olduğunu hissettiği kültürü yaşaması gerektiğini ifade etmektedir. Mahkeme “Devlet *“TEK”dir, ülke “TÜM”dür, ulus “BİR”dir*”⁹⁸⁸ demek suretiyle bölünmez bütünlük ilkesini egemenlik kavramıyla da ilişkilendirmiştir. Mahkemeye göre bu ilke tek egemenlikli tekil devlet ilkesini ifade eder ve kesinlikle federatif sisteme karşı bir mana taşır. Üniter devlet esası, özerklik veya otonomileri kabul etmez.⁹⁸⁹

Anayasa Mahkemesi, Demokrasi ve Değişim Partisi (DDP)’nin kapatılmasına ilişkin 19 Mart 1996 tarihli kararında, bu ilkenin ne mana ifade ettiği hususunu, şu ifadelerle ortaya koymuştur:

“(...) toplumun hukuksal bağlamda örgütlenmesi demek olan devletin ve dolayısıyla toplumun kendi varlığına yönelebilecek tehditlere karşı korunmasını sağlayan bölünmezlik ilkesi bir yönüyle ülkenin tümlüğünü, diğer yönüyle de ulusu meydana getiren öğelerin bütünlük oluşturmalarını ifade eder”.⁹⁹⁰

Bölünmez bütünlük ilkesi, Anayasa Mahkemesinin 16 Haziran 1994 tarihli, Demokrasi Partisi (DEP)’nin kapatılmasına ilişkin kararında ise, anayasanın ilgili diğer maddeleriyle birlikte destek ölçü norm olarak kullanılmıştır:

“Anayasanın Başlangıç’ında, (...) hiçbir düşünce ve mülâhazanın (...) Türk varlığının devleti ve ülkesiyle bölünmezliği esasının (...) karşısında koruma göremeyeceği” ifade edilmiş, Anayasa’nın 2. maddesinde ise, Cumhuriyetin nitelikleri sayılırken Başlangıç’a gönderme yapılmak suretiyle “bölünmezlik” ya da bütünlük ilkesinden dolayı olarak söz edilmiş, 3. maddesinin birinci fıkrasında ise, “Türkiye Devleti ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütündür. Dili Türkçe’dir.”

⁹⁸⁶ Gözler, **Anayasa Hukukunun Genel Esasları**, s. 185; Atar, **Türk Anayasa Hukuku**, s. 56-57;

⁹⁸⁷ Erdoğan, **Türkiye’de Anayasalar ve Siyaset**, s. 160-161.

⁹⁸⁸ AYM, E. 1993/2, K. 1993/3, K.t. 30.11.1993, bkz. (Çevrimiçi) <http://www.kararlaryeni.anayasa.gov.tr/>, 7 Haziran 2015.

⁹⁸⁹ Tanör; Yüzbaşıoğlu, **1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku**, s. 111-112.

⁹⁹⁰ AYM, K. 1995/1, K. 1996/1, K.t. 19.03.1996 için, bkz. (Çevrimiçi) <http://www.kararlaryeni.anayasa.gov.tr/>, 8 Haziran 2015.

*biçimindeki hükümle "bölünmezlik" ilkesi açık olarak konulmuş, 14. maddesinin birinci fıkrasında, Anayasadaki hak ve özgürlüklerin hiçbirinin devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmak (...). dil, ırk, din ve mezhep ayırımı yaratmak (...) amacıyla kullanılamayacağı kabul edilerek temel hak ve özgürlüklerin kötüye kullanılmasının önüne geçilmek istenmiştir.*⁹⁹¹

Görüldüğü gibi Mahkeme, hak ve özgürlüklerin devletin ve ülkenin bölünmez bütünlüğü ilkesine aykırı olarak kullanılamayacağını belirterek, anayasanın ilgili maddelerinin yanı sıra, başlangıç kısmında belirtilen, bu ilkeyi de ölçü norm olarak kullanmıştır. Anayasa Mahkemesi sadece bu davada değil, siyasi parti kapatma davalarının genelinde bu ilkeye dayanmış ve siyasi partilerin, “devletin ülkesiyle bölünmez bütünlüğü” ilkesine aykırı faaliyetler icra edemeyeceklerini ve tüzük ve programlarında bu ilkeyi ihlal edici düzenleme yapamayacakları belirtilmiştir.⁹⁹²

11. Başlangıcın 6. Paragrafında Yer alan İlkeler

1982 Anayasası’nın 6. paragrafında vatandaşların temel hak ve özgürlüklerden yararlanma, maddi ve manevi varlığını geliştirme hak ve yetkisine doğuştan sahip olduğu belirtilerek anayasanın temel hak ve özgürlüklere ilişkin anlayışı ortaya konulmuştur:

*“Her Türk vatandaşının bu Anayasadaki temel hak ve hürriyetlerden eşitlik ve sosyal adalet gereklerince yararlanarak millî kültür, medeniyet ve hukuk düzeni içinde onurlu bir hayat sürdürme ve maddî ve manevî varlığını bu yönde geliştirme hak ve yetkisine doğuştan sahip olduğu;”*⁹⁹³

Başlangıcın 6. paragrafında belirtilen bu ilkelerin dayandığı anlayış anayasanın 5. ve 12. maddelerinde ise, şöyle somutlaştırılmıştır:

*“Devletin temel amaç ve görevleri, (...) kişinin temel hak ve hürriyetlerini, sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak surette sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaya, insanın maddî ve manevî varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamaya çalışmaktır.”*⁹⁹⁴

⁹⁹¹ AYM, E. 1993/3, K. 1994/2, K.t. 16 Haziran 1994, için, bkz. (Çevrimiçi) <http://www.kararlaryeni.anayasa.gov.tr/>, 7 Haziran 2015.

⁹⁹² Anayasa Mahkemesinin “devletin ülkesiyle bölünmez bütünlüğü” ilkesine dayanarak verdiği Siyasi Parti kapatma kararlarından bazıları şunlardır; AYM, E. 1983/2, K. 1983/2, K.t. 25.10.1983; AYM, E. 1992/1, K. 1993/1, K.t. 14.07.1993; AYM, E. 1996/1, K. 1997/1, K.t. 14.02.1997; AYM, E. 2007/1, K. 2009/4, K.t. 11.12.2009, bkz. (Çevrimiçi) <http://www.kararlaryeni.anayasa.gov.tr/>, 8 Haziran 2015.

⁹⁹³ 1982 Anayasası’nın başlangıç kısmı, para., 6.

⁹⁹⁴ 1982 Anayasası (m. 5) için bkz. T.C. Anayasası ve TBMM İçtüzüğü, s. 20.

*“Herkes, kişiliğine bağlı, dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez temel hak ve hürriyetlere sahiptir. Temel hak ve hürriyetler, kişinin topluma, ailesine ve diğer kişilere karşı ödev ve sorumluluklarını da ihtiva eder.”*⁹⁹⁵

Yüzbaşıoğlu, başlangıcın bu paragrafında yer alan hükümlerin kendi içinde çeliştiği görüşünü ileri sürerek, hak ve özgürlüklerin 1982 Anayasası’nda düzenlenenlerden ibaret olduğu gibi bir izlenime sebebiyet verdiğini, dolayısıyla bu anlayışın, doğal hakların klasik ve felsefi manasından farklı ve doğasını zorlayan bir yaklaşım olduğunu belirtmektedir.⁹⁹⁶ Tanör de hürriyetçi demokrasi bahsindeki görüşünü, temel hak ve özgürlükler için de belirterek, başlangıcın bu paragrafıyla insan haklarının, evrensel boyutlarından koparıldığını ve milli bir anlayışla ele alındığını vurgulamaktadır.⁹⁹⁷ Esasen insan hakları kavramı, pozitif hukukun üstünde ve dışında ve pozitif hukukça bile tanınmamış olsa da var olan haklardır. Temel haklar deyimi ise, pozitif hukuk tarafından tanınan ve güvenceye alınan haklar anlamında kullanılmaktadır.⁹⁹⁸ Nitekim, anayasanın yukarıda alıntılanan 12. maddesindeki hükümden de anlaşılacağı üzere, herkesin kişiliğine bağlı, devredilemez ve dokunulmaz temel hak ve özgürlüklere sahip olduğu belirtilmek suretiyle, temel hak ve özgürlüklere ilişkin anayasadaki anlayış, uluslararası insan hakları teorisine benzer bir biçimde düzenlenmiştir. Ancak hak ve özgürlükler, başlangıç kısmında yer verilen; “bu anayasadaki (...)” ifadesiyle sınırlı bir alana hapsedilmiş, bu nedenle, hem başlangıçta yer alan; “dünya milletler arasının eşit haklara sahip şerefli bir üyesi olma”⁹⁹⁹ hem de anayasanın çeşitli maddelerinde yapılan atıflarla kabul edilen “uluslararası hukuka açıklık” ilkesiyle çelişmiştir.¹⁰⁰⁰

⁹⁹⁵ T.C. Anayasası ve TBMM İçtüzüğü, s. 22.

⁹⁹⁶ Yüzbaşıoğlu, *Türk Anayasa Hukukunda Anayasallık Bloku*, s. 124.

⁹⁹⁷ Tanör, *Türkiye’nin İnsan Hakları Sorunu*, s. 318.

⁹⁹⁸ Eren, *Demokratik Toplum Düzeninin Gerekleri*, s. 11.

⁹⁹⁹ 1982 Anayasası’nın başlangıcı, para., 2.

¹⁰⁰⁰ Yüzbaşıoğlu, 1982 Anayasası’nın “uluslararası hukuka açıklık” ilkesini benimsediği düzenlemeleri şu şekilde belirtmiştir; başlangıç kısmının “2. paragrafı” ile anayasanın 2. maddesinde yer alan, “insan haklarına saygılı” ve “hukuk devleti” olma; “yabancıların durumu” başlıklı 16.maddesi; “savaş ilanı ve silahlı kuvvetler kullanılmasına izin verme” başlıklı 92. maddesi; “Milletlerarası andlaşmaları uygun bulma başlıklı” 90. maddesi (Andlaşmaların anayasaya aykırılığı iddia edilerek Anayasa Mahkemesinde dava açılmaması); “mahkemelerin bağımsızlığı” başlıklı 138. maddesi (hâkimlerin “anayasaya, kanuna ve hukuka uygun karar verebiliyor” olmasından dolayı), ayrıca “Temel hak ve hürriyetlerin kullanılmasının durdurulması” başlıklı 15. maddesi (Savaş, seferberlik, sıkıyönetim veya olağanüstü hallerde yapılacak sınırlandırmalarda, “milletlerarası hukuktan doğan yükümlülükler ihlâl edilmemek kaydıyla” ibaresinden dolayı); “eğitim hakkı ve ödevi başlıklı” 42. maddesi (ilgili maddenin son fıkrasında eğitim dili konusunda; “milletlerarası andlaşma hükümleri saklıdır” kaydının düşülmesinden dolayı). Bkz.Yüzbaşıoğlu, *Türk Anayasa Yargısında Anayasallık Bloku*, s. 2-4. Bu düzenlemelere, 2004 yılında yapılan değişiklikle anayasanın 90. maddesine eklenen; “Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşmalarla kanunların

Dolayısıyla Özbudun, Tanör ve Yüzbaşıoğlu'nun da belirttiği gibi, genel olarak 1982 Anayasası'nın öngördüğü temel haklar ve özgürlükler anlayışı, uluslararası insan hakları hukukunun öngördüğü doğal hak rejimine göre daha sınırlı bir çerçeveye dayanmaktadır.¹⁰⁰¹

Anayasa Mahkemesi, 14 Eylül 1991 tarihli, Türk Ceza Kanunu'nun aynı suç için farklı cezalar öngören bazı maddelerinin iptal istemiyle açılan davada verdiği red kararında, anayasanın başlangıç kısmında ve 10. maddesindeki eşitlik anlayışının “İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi”nin 7. maddesiyle paralel olduğunu vurgulamıştır. Mahkeme bu vurgusuyla, en azından eşitlik ilkesi bağlamında, yukarıda zikredilen yazarların aksine bir görüş belirtmiştir. Mahkeme aynı davada, başlangıcın 6. paragrafında ve Anayasanın 10. madde hükümlerindeki temel hak ve özgürlük anlayışı temelinde eşitlik ilkesini yorumlayarak, ilgili kuralın anayasaya aykırı olmadığına karar vermiştir:

*“(...)Yasa önünde eşitlik herkesin her yönden aynı kurallara bağlı olacağı anlamına gelmez. Anayasa'nın (başlangıç kısmı para.6 ve md. 10) amaçladığı eylemli değil hukuksal eşitliktir. Eşitlik ilkesi, birbirinin aynı durumda olanlara ayrı kuralların uygulanmasını ve ayrıcalıklı kişi ve topluluklar yaratılmasını engeller. Aynı durumda olanlar için ayrı düzenleme Anayasa'ya aykırılık oluşturur. Ancak, durumlarındaki farklılık, değişik kuralları ve uygulamaları gerekli kılabilir. Bu durumda eşitlik ilkesi zedelenmez”.*¹⁰⁰²

Mahkemenin bu kararında belirlediği eşitlik ilkesinin kapsamı, 2004 yılında yapılan Anayasa değişikliğiyle kadınlar ve erkekler için de dengeli hale getirilmiş 2010 yılında yapılan değişikliklerle de bu dengenin korunmasına yönelik tedbirlerin eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamayacağı; çocuklar, yaşlılar, engelliler, şehitlerinin dul ve yetimleri ile malul ve gaziler gibi toplumun korumaya muhtaç kesimlerine yönelik tedbirlerin de eşitlik ilkesine aykırı sayılmayacağı belirtilerek genişletilmiştir.¹⁰⁰³

aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyumsuzluklarda milletlerarası andlaşma hükümleri esas alınır” ibaresini de ekleyebiliriz.

¹⁰⁰¹ Özbudun, **Türk Anayasa Hukuku**, s. 108; Tanör, **İki Anayasa (1961-1982)**, s. 121-124; Yüzbaşıoğlu, **Türk Anayasa Hukukunda Anayasallık Bloku**, s. 125.

¹⁰⁰² AYM, E. 1999/17, K.1999/35, K.t. 14.09.1999, için, bkz. (Çevrimiçi) <http://www.kararlaryeni.anayasa.gov.tr>, 8 Haziran 2015.

¹⁰⁰³ Anayasanın 10. maddesinde 2004 yılında, 07.05.2004 tarih, 5170 sayılı kanunla yapılan değişiklikle şu cümle eklenmiştir; “Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür. Bkz. R.G., T.22.05.2004, S.25469; 2010 yılında kabul edilen 07.05.2010 tarih, 5982 sayılı kanunla ise bu cümleye, “Bu maksatla alınacak tedbirler

Başlangıç kısmının 6. paragrafındaki “(...) onurlu bir hayat sürdürme ve maddî ve manevî varlığını bu yönde geliştirme (...)” ifadeleri hukuki değer bağlamında değerlendirilirse hukuki bakımdan bir etkisinin olamayacağı ifade edilebilir. Zira onurlu bir hayat sürdürme, maddi ve manevi varlığı geliştirme gibi ifade ve kavramlar, kapsamı belirsiz ve soyut kavramlardır. Dolayısıyla Anayasa Mahkemesinin bu ifadelere dayanarak bir kuralı iptal etmesi yasamanın takdir yetkisine müdahale etme riskini de beraberinde getirecektir.

D. ANAYASA MAHKEMESİNİN BAŞLANGIÇ KISMINA YÖNELİK GENEL EĞİLİMİ VE 10 TEMMUZ 2013 TARİHLİ KARARI

Anayasa Mahkemesinin başlangıç kısmında belirtilen ilkelere ilişkin eğilimi genel olarak değerlendirildiğinde, Mahkemenin, 1982 Anayasası döneminde, 1961 Anayasası dönemindekinden farklı olarak başlangıç kısmını doğrudan, bağımsız bir ölçü norm olarak kullandığı görülmektedir. 1961 Anayasası döneminde Mahkeme, özellikle Cumhuriyetin niteliklerini belirleme ve anayasanın diğer hükümlerini yorumlama aracı olarak başlangıç kısmındaki ilkeleri kullanmıştır.¹⁰⁰⁴

Anayasa Mahkemesi, 1982 Anayasası’nın yürürlüğünün ilk yıllarında sadece 13 Haziran 1985 tarihli bir kararında ve Başkan, Başkan Vekili ve bir üyenin ortak karşı oy yazılarındaki ifadelerinde başlangıç kısmındaki ilkelerin bağımsız ölçü norm olarak değil, anayasadaki madde hükümlerinin yorumlanmasında kullanılabileceği belirtilmiştir.¹⁰⁰⁵

“(...) anayasanın dayandığı temel görüş ve ilkeleri belirten Başlangıç kısmının, Anayasa metnine dâhil bulunduğunu kabul etmek gerekirse de, burada, amaçlanan sözü edilen görüş ve ilkelerin bağımsız birer hüküm gibi uygulanmaları değil,

eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamaz” ibaresi ve “Çocuklar, yaşlılar, özürlüler, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile malul ve gaziler için alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı sayılmaz” fıkrası eklenmiştir. eklenmiştir. Bkz. R.G. T. 13.05.2010, S. 27580.

¹⁰⁰⁴ Yüzbaşıoğlu, **Türk Anayasa Yargısında Anayasallık Bloku**, s. 129.

¹⁰⁰⁵ Yüzbaşıoğlu, **a.g.e.**, s. 129-130

Anayasa maddelerinde yer alan hükümlerin yorumlanmasında bu görüş ve ilkelerin gözönünde tutulmasıdır (...)”¹⁰⁰⁶

Yukarıda ayrıntılı bir biçimde ele alınmaya çalışıldığı üzere, Anayasa Mahkemesi diğer birçok kararında ise, başlangıç kısmındaki ilkeleri bağımsız birer ölçü norm olarak kullanmış veya bu kararlarında gerekçe olarak başlangıçtaki ilkelere dayanmış, ayrıca başlangıçtaki ilkeleri birer yorum aracı olarak da kullanmıştır¹⁰⁰⁷. Anayasa Mahkemesinin başlangıç kısmını bağımsız ölçü norm olarak kullanmasındaki dayanağı, Anayasanın 176. maddesindeki açık hükmün yanı sıra, Yüzbaşıoğlu’nun da belirttiği gibi, başlangıç kısmında bulunan; “(...) *bu Anayasa (...) sözüne ve ruhuna bu yönde saygı ve mutlak sadakatle yorumlanıp uygulanmak üzere (...)*”¹⁰⁰⁸ ifadesidir. Yüzbaşıoğlu’na göre anayasanın “sözü ve ruhu” ile kastedilen, esasen, “başlangıçtaki ilkeler”dir.¹⁰⁰⁹ Kubalı’nın da belirttiği gibi, anayasanın ruhundan anlaşılması gereken, anayasanın özünü teşkil eden hâkim ideolojidir.¹⁰¹⁰ Daha önce de ifade edildiği gibi, başlangıç metninde belirgin bir biçimde yer verilen Atatürk ilke ve inkılapları ile Atatürk milliyetçiliği vurgularından anlaşılacağı üzere, 1982 Anayasası’na hâkim olan ideolojinin “Kemalizm” olduğu açıktır. Nitekim Anayasa Mahkemesi’nin “türban” kararında, 1982 Anayasası’nın 176. maddesiyle başlangıç kısmının anayasa metnine dâhil edildiği belirtilmiş ve başlangıcın bütününde yer verilen ilkelerin anayasanın dayandığı temel görüş ve ilkeleri, dolayısıyla anayasanın benimsediği temel ideoloji olan Kemalizm’i ihtiva ettiği ve anayasa maddelerinin amacını ve yönünü de belirleyen bir kaynak olduğu ifade edilmiştir.¹⁰¹¹

“(...)Anayasa’nın 176. maddesine göre, Anayasa’nın dayandığı temel görüş ve ilkeleri belirten Başlangıç kısmı Anayasa metni kapsamındadır. Başlangıç Anayasa’nın dayandığı temel görüş ve ilkeleri içermekle Anayasa maddelerinin amacını ve yönünü belirleyen bir kaynaktır. Anayasa’nın başlangıcında, Atatürk’ün belirlediği milliyetçilik anlayışı ve O’nun inkılâp ve ilkeleri doğrultusunda; Türkiye Cumhuriyetinin çağdaş medeniyet düzeyine ulaşma azmi yönünde; hiçbir düşünce ve görüşün Atatürk milliyetçiliği, ilke ve inkılâplarıyla medeniyetçiliği karşısında

¹⁰⁰⁶ AYM, E. 1984/14, K. 1985/7, K.t. 13.06.1985, bkz. (Çevrimiçi) <http://www.kararlaryeni.anayasa.gov.tr>, 9 Haziran 2015.

¹⁰⁰⁷ Yüzbaşıoğlu, **a.g.e.**, s. 130.

¹⁰⁰⁸ 1982 Anayasası’nın başlangıç kısmı, para., 10.

¹⁰⁰⁹ Yüzbaşıoğlu, **a.e.**, s. 130.

¹⁰¹⁰ Kubalı, **Anayasa Hukuku Dersleri**, s. 102.

¹⁰¹¹ Yüzbaşıoğlu, **Türk Anayasa Yargısında Anayasallık Bloku**, s. 130

*korunma göremeyeceği ve lâiklik ilkesi gereği kutsal din duygularının Devlet işlerine ve politikaya kesinlikle karıştırılmayacağı; her Türk vatandaşının medeniyet ve hukuk düzeni içinde onurlu bir hayat sürdürme ve maddî ve manevî varlığını bu yönde geliştirmek hak ve yetkisine doğuştan sahip olduğu fikir, inanç ve kararıyla anlaşılması, sözüne ve ruhuna bu yönlerde de saygı gösterilmesi, mutlak bir sadakatle yorumlanıp uygulanması gerektiğini bildirmesi bu niteliğinin kanıtıdır”.*¹⁰¹²

Görüldüğü üzere Mahkeme, hem anayasanın 176. maddesinin başlangıcı anayasa metnine dahil ettiğine vurgu yaparak hem de başlangıçtaki ilkeleri anayasa maddelerinin uygulanmasında, yorumlanmasında kullanılan bir kaynak olarak belirterek anayasanın temel dayanağı kabul etmiştir. Böylece Mahkeme, anayasa maddeleri gibi, başlangıç kısmını anayasallık blokuna dâhil etmek suretiyle, anayasaya uygunluk denetiminde kullanılması gereken bağımsız ölçü norm olduğunu ilan etmiştir.

Ancak Anayasa Mahkemesi, 2644 Sayılı Tapu Kanununda değişiklik yapan 6302 sayılı Kanunun 1. maddesinin anayasaya aykırılığına ilişkin açılan iptal davasında verdiği, 10 Temmuz 2013 tarihli red kararı ile bu içtihadını değiştirerek, anayasanın başlangıç kısmındaki ilkelerin soyut ve belirsiz niteliklerinden dolayı, bağımsız birer ölçü norm olarak kullanılamayacağına hükmetmiştir. Mahkemeye göre başlangıç kısmı, anayasa maddelerinin yorumlanmasında bir yorum aracı olarak kullanılmalıdır:

*“(...) Anayasa'nın 176. maddesi uyarınca, Anayasa'nın dayandığı temel görüş ve ilkeleri belirten Başlangıç, Anayasa metnine dâhildir. Ancak, Başlangıçta ifadesini bulan görüş ve ilkelerin, soyut nitelikleri gereği bağımsız birer hüküm olarak uygulanmalarından ziyade, Anayasa'nın maddelerinde yer alan hükümlerin yorumlanmasında dikkate alınmaları gerektiği açıktır”.*¹⁰¹³

Görüldüğü üzere Mahkeme, bu kararıyla, 1982 Anayasası'nın yürürlüğe girdiği tarihten itibaren başlangıç kısmını bağımsız bir ölçü norm olarak kullanma eğiliminden vaz geçmiştir. Böylelikle Mahkeme, başlangıç kısmını dayanak yaparak geniş bir denetleme alanı oluşturma uygulamasına da bu kararıyla son vermiştir. Netice olarak, belirsiz, soyut ve kapsamı sınırsız ilkeleri anayasaya uygunluk denetiminde bağımsız ölçü norm olarak kullanma geleneğinden vaz geçilerek Mahkemenin, yasama organının takdir yetkisine müdahale ederek, yerindelik

¹⁰¹²AYM E. 1989/1, K. 1989/12, K.t. 07.03.1989, bkz. (Çevrimiçi) <http://www.kararlaryeni.anayasa.gov.tr>, 9 Haziran 2015.

¹⁰¹³AYM, 2012/75, K. 2013/88, K.t. 10.07.2013, bkz. (Çevrimiçi) <http://www.kararlaryeni.anayasa.gov.tr>, 9 Haziran 2015.

denetimi yapmasına neden olan önceki kararlarından farklı olarak daha sağlıklı ve olması gereken nitelikte bir denetim noktasına geldiği de ifade edilebilir. Ancak Mahkemenin kararından da anlaşılacağı üzere, başlangıç kısmı yorum aracı olma niteliğini hâlâ korumaktadır.

1982 Anayasası'ndaki 2. ve özellikle de 176. madde mevcudiyetini devam ettirdiği müddetçe, Anayasa Mahkemesinin eski içtihadına dönmeyeceği kesin olarak ifade edilemez. Mahkemenin kararı demokratik hukuk devleti anlayışına uygun bir karar olsa da, ideolojik bir metin olma niteliği dolayısıyla başlangıç metnini yorum aracı olarak da kullanılmaması gerektiği ifade edilebilir. Zira, zaman içinde anayasada demokrasi, hak ve özgürlükler ve hukukun üstünlüğünün sağlanmasına yönelik yapılan bir çok değişikliğe rağmen başlangıç metninin neredeyse tamamının ilk yazıldığı ideolojik biçimiyle muhafaza edilmesi, başlangıcı anayasanın gerisinde kalan anakronik ideolojik metin olduğu gerçeğini pekiştirmektedir. Toplumun geçirdiği değişim ve dönüşümlere, hak ve özgürlükler alanında yaşanan ilerlemelere cevap vermeyen başlangıç metninin bu niteliği de, anayasanın yorumunda bir yorum aracı veya destek ölçü norm olarak kullanılmamasına yönelik görüşümüzü destekleyecek geçerli bir gerekçe gibi görünmektedir. Dolayısıyla ya anayasanın 176. maddesi ve 2. maddede başlangıç kısmına yapılan atıf kaldırılmalı veya başlangıç metni bu ideolojik örüntüsünden arındırılmalıdır.

E. YENİ ANAYASA ÖNERİLERİNDE BAŞLANGIÇ

Modern dönem Türk anayasalarında 1961 Anayasası ile başlayıp, 1982 Anayasası ile devam eden başlangıç kısmının mevcudiyeti, gerek 1982 Anayasası'nın hazırlık sürecinde değişik kesimlerce sunulan önerilerde, gerekse de anayasanın yürürlüğe girdiği tarihten itibaren tartışılmıştır. 1982 Anayasası'nın hazırlık sürecinde Danışma Meclisinde görüşülmek üzere toplumun değişik kesimlerinden gelen önerilerden bazılarında, başlangıç kısmının olması gerektiği belirtilirken, bazılarında ise, başlangıç kısmının varlığına karşı çıkılmıştır. Örneğin, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi heyetinin hazırladığı anayasa taslağında,

başlangıcın toplumun değerlerini yansıtmayı gerektirdiği belirtilmiş, Atatürk ilkeleri, Atatürk milliyetçiliği ve yurttaki sulh cihanda sulh ilkesinin başlangıçta yer alması önerilmiştir. İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi de benzer şekilde, 1961 Anayasası'nın başlangıç kısmının, anayasanın yorumlanmasında ışık tutucu niteliğinden dolayı, 1982 Anayasası'nda da devletin temel ilkelerinin, Atatürk inkılâplarına bağlılık, bağımsızlık, milletlerarası topluluğun eşit üyesi olma, yurttaki sulh cihanda sulh ilkesi gibi ilkelerin, düzenlenecek başlangıç metninde yer almasını önermiş, nitekim her iki fakültenin önerileri dikkate alınmıştır.¹⁰¹⁴

Öte yandan, Ankara Üniversitesi Hukuk ve Siyasal Bilgiler fakültelerinin ortak anayasa taslağında ise, başlangıç kısmının kaldırılması önerilmiştir. Gerekçe olarak da 27 Mayıs darbesinin meşruluğunu belirtmek ve “milli devlet” kavramı dolayısıyla çıkan milliyetçilik tartışmasına, Atatürkçü bir açıklık getirmek gibi nedenlerle 1961 Anayasasına konulan başlangıç kısmının, aynı nedenlerle çeşitli tartışmalara yol açtığı, sorunları çözmek yerine çoğalttığı ve Anayasa Mahkemesinin eleştirilecek bazı kararları için kaypak bir zemin oluşturduğu belirtilmiştir. Dahası, başlangıç kısmının özellikle toplumun bir kesimini anayasayla dışlanmış bir duruma soktuğu ifade edilmiştir. Dolayısıyla, 1961 Anayasası'nın başlangıcında belirtilen direnme hakkının tekrar edilmesinin, aynı tartışmaları devam ettireceği ifade edilerek 1982 Anayasası'na başlangıç konulması sakıncalı görülmüştür.¹⁰¹⁵

Görüldüğü üzere, 1982 Anayasası'nın hazırlanmasına etkili olan iki öneriden İstanbul önerisi kabul görmüş ve 1982 Anayasası'na ideolojik yönü ağır basan, Anayasa Mahkemesinin yukarıda ele alınan kararlarında bağımsız ölçü norm olarak değerlendirilerek kendisine geniş bir denetim alanı oluşturmaya zemin hazırlayan bir başlangıç kısmı konulmuştur. 1982 Anayasası'nın başlangıç kısmı, bu niteliği dolayısıyla, Anayasa Mahkemesinin siyasi parti kapatma davalarının çoğunda, temel hak ve özgürlüklere ilişkin düzenlemelerle ilgili kimi davalarda ve yasama ve yürütmenin yetki alanına ilişkin davalarda tartışmalı kararlar vermesine neden olmuştur.

¹⁰¹⁴ Özsoy, 1982 Anayasası'nın Yapım Süreci, s. 128-131.

¹⁰¹⁵ Gerekçeli Anayasa Önerisi, AÜSBF, yay., 1982, s. 5

Antidemokratik askeri bir darbenin ürünü olması, ideolojik yanı ağır basan vesayetçi ve otoriter bir öze sahip olmasının yanısıra, değişen ihtiyaçlara cevap verememesi dolayısıyla, 1982 Anayasası, sürekli tartışılan ve değiştirilmesi gereken bir belge olarak görülmüştür. Bu nedenlerden dolayı da kabul edildiği tarihten beri Anayasada oldukça geniş kapsamlı değişiklikler yapılmıştır.

1982 Anayasası'nda, 1987 yılından 2011 yılına kadar geçen sürede, maddeler bağlamında 100'den fazla değişiklik yapılmış olup, bunlardan en kapsamlı değişiklikler 1995, 2001 ve 2010 yıllarında yapılanlardır¹⁰¹⁶. Anayasada 1995 ve 2001 yıllarında yapılan değişikliklerden başlangıç kısmı da etkilenmiştir. 1995 yılında yapılan değişiklikte başlangıç kısmından 12 Eylül darbesini meşrulaştıran ifadeler metinden çıkarılmıştır. 2001 yılında yapılan değişiklikte de ifade özgürlüğünü antidemokratik bir biçimde sınırlayan “*hiçbir düşünce ve mülahazanın*” olan ifade, “*hiçbir faaliyetin*” biçiminde yeniden düzenlenmiştir.¹⁰¹⁷

Anayasada 1995, 2001 ve 2004 yılında yapılan değişiklikler, temel hak ve özgürlükler alanında Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) kararları dikkate alınarak yapılan¹⁰¹⁸ büyük çoğunlukla demokratikleşme, liberalleşme ve sivilleşme yolunda atılan olumlu adımlardır. Ancak bu değişikliklere rağmen, 1982 Anayasası'nın otoriter ve vesayetçi ruhunun tamamen tasfiye edilmiş olduğu söylenemez. Anayasada böylesine kapsamlı değişiklikler yapılmış olmasına rağmen demokratik ve daha özgürlükçü yeni bir Anayasa yapılması yönünde siyasi partilerden ve sivil toplum kuruluşları tarafından birçok taslak hazırlanmış ve tartışmaya açılmıştır.¹⁰¹⁹

Esasen, anayasayı tümden değiştirme denemeleri 1993 yılında başlamış, fakat değişiklikler kısmi olarak yapılmış, 2000'li yıllardan sonra ise, özellikle Anayasa

¹⁰¹⁶1982 Anayasası'nda yapılan değişiklikler için bkz.Özbudun, **Türk Anayasa Hukuku**, s. 70; Tanör;Yüzbaşıoğlu, **1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku**, s. 41- 60; (Çevrimiçi) <http://www.anayasa.gen.tr/1982ay.htm>, 9 Haziran 2015.

¹⁰¹⁷Serap Yazıcı, **Yeni Bir Anayasa Hazırlığı ve Türkiye; Seçkincilikten Toplum Sözleşmesine** (Bundan sonra bu eser, “Yeni Bir Anayasa Hazırlığı” olarak anılacaktır), 2. bs., İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi yay., 2011, s. 70.

¹⁰¹⁸Abdurrahman Eren, “Yeni Anayasa Önerilerinde Genel Esaslar Ve Temel Hak Ve Özgürlükler”, **Anayasa Kurultayı; Prof. Dr. Yılmaz Aliefendioğlu'na Armağan** içinde, Ankara Barosu yay., 2010, s. 24-25.

¹⁰¹⁹Özbudun, **a.g.e.**, s. 70.

Mahkemesinin vermiş olduğu kararlar toplumun değişik kesimlerinden gelen yeni Anayasa taleplerinin tekrardan büyük artış göstermesine neden olmuştur.¹⁰²⁰

1. Sivil Toplum Kuruluşlarının Önerileri

1992’de Erdoğan Teziç başkanlığında, toplam 9 hukukçu tarafından Türkiye Sanayici ve İşadamları Derneği (TÜSİAD) için hazırlanan “Yeni Bir Anayasa İçin”¹⁰²¹ başlıklı çalışmada, başlangıç kısmının gerekliliğinin tartışılabilir olduğu ifade edilerek, hukuki bir kural olmaktan ziyade, ideolojik bir yapıya sahip olan başlangıç kısmının hem 1961 hem de 1982 Anayasası döneminde sorun çözmekten çok sorun ürettiği belirtilmiştir. Bu nedenle, başlangıç kısmına yer verilecekse, daha sade ve yalnızca; “kuvvetler ayrılığı, egemenliğin ulusa ait oluşu, laiklik, sosyal adalet ve barış” gibi temel hukuk ilkelerini ihtiva eden, insan hakları hususunda da uluslararası düzlemde ulaşılan aşamanın ulusal hukuk düzenimizin de bir parçası olduğunu vurgulayan biçimde yazılması önerilmiştir.¹⁰²²

1997 yılında Bülent Tanör tarafından TÜSİAD için hazırlanan “Türkiye’de Demokratikleşme Perspektifleri”¹⁰²³ ve 1999 yılında yine Tanör’ün TÜSİAD için hazırladığı, “Türkiye’de Demokratik Standartların Yükseltilmesi Tartışmaları ve Son Gelişmeler”¹⁰²⁴ başlıklı çalışmalarda 1982 Anayasası’nın başlangıç kısmının Atatürk ilke ve inkılaplarını ihtiva eden 5. paragrafının¹⁰²⁵ tamamen kaldırılması ve 3.

¹⁰²⁰ Eren, “Yeni Anayasa Önerilerinde Genel Esaslar Ve Temel Hak Ve Özgürlükler”, s. 25.

¹⁰²¹ Bu çalışma, Prof. Dr. Erdoğan Teziç, Prof. Dr. Sait Güran, Prof. Dr. Yıldızhan Yayla, Prof. Dr. Köksal Bayraktar, Prof. Dr. Devrim Ulucan, Prof. Dr. Bülent Tanör, Doç. Dr. Fazıl Sağlam, Doç. Dr. Süheyl Batum ve Doç. Dr. Necmi Yüzbaşıoğlu tarafından hazırlanmıştır (Akademisyenlerin 1992 yılındaki unvanları esas alınmıştır). Bkz. Yazıcı, **Yeni Bir Anayasa Hazırlığı**, s. 4, dipnot 2.

¹⁰²² Yazıcı, **a.g.e.**, s. 71.

¹⁰²³ Bu çalışma, bir Anayasa taslağı niteliğinde olmayıp, Türkiye’nin 12 Eylül askeri darbesini yapan yönetimden devraldığı hukuk düzeninin demokratikleştirilmesine yönelik öneriler ihtiva etmektedir. Bkz. Yazıcı, **a.e.**, s. 4, dipnot 3.

¹⁰²⁴ Çalışmada, Bülent Tanör tarafından, 1997 yılından sonra yapılan reformlar değerlendirilerek daha demokratik bir hukuk düzeninin oluşturulması için yapılması gerekenler vurgulanmıştır. Bkz. Yazıcı, **a.e.**, dipnot 4.

¹⁰²⁵ 1982 Anayasası’nın başlangıç kısmının 5. paragrafı şöyledir; “Hiçbir faaliyetin Türk millî menfaatlerinin, Türk varlığının, Devleti ve ülkesiyle bölünmezliği esasının, Türklüğün tarihi ve

paragrafta yer verilen “bu Anayasada gösterilen hürriyetçi demokrasi” ibaresinin metinden çıkarılması önerilmiştir.¹⁰²⁶

Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB)’nin talebi üzerine bir grup akademisyen tarafından 2000 yılında hazırlanan “Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Önerisi”¹⁰²⁷ başlıklı çalışmada ise, barış ilkesi Atatürk’ün “Yurtta sulh cihanda sulh” vecizesiyle özdeşleştirilmiştir. Çalışmada önerilen başlangıç metninde adalet, eşitlik, demokrasi, laiklik, insan haklarına bağlı ve saygılı yönetim, devletin halk ve insan için var olduğu, serbest piyasa koşullarına göre belirlenen rekabete dayalı ekonomik sistem, sosyal adalet, hukuk devleti ve laiklik gibi, demokratik anayasacılığın ifadesi olan kavramlar kullanılmıştır. 1982 Anayasası’nın başlangıcına nazaran daha kısa olan TOBB’un önerdiği başlangıç kısmı yalın bir metin olarak tanımlanabilir¹⁰²⁸. Eren, “evrensel, nesnel ve renksiz” bir muhtevaya yer verilmesinden dolayı, TOBB’un önerdiği başlangıç kısmında, “otoriter ve devletçi” felsefenin izlerini taşıyan 1982 Anayasası’nın başlangıç kısmındaki anlayışın bütünüyle terk edilmiş olduğunu belirtmiştir.¹⁰²⁹

2001 yılında Türkiye Barolar Birliği (TBB)’nin hazırladığı “Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Önerisi”¹⁰³⁰’ne ise, 6 paragraftan oluşan uzun bir başlangıç metni konulmuştur. Öneride yer alan ifadeye göre, başlangıç kısmı, Türkiye Cumhuriyeti’nin dayandığı temel değerler ve Cumhuriyetin ulaşmayı amaçladığı temel hedefler ekseninde yeniden yazılmıştır.¹⁰³¹ TBB’nin 2001 yılı başlangıç

manevî değerlerinin, Atatürk milliyetçiliği, ilke ve inkılâpları ve medeniyetçiliğinin karşısında korunma göremeyeceği ve lâiklik ilkesinin gereği olarak kutsal din duygularının, Devlet işlerine ve politikaya kesinlikle karıştırılamayacağı”. Bkz.T.C. Anayasası ve TBMM İçtüzüğü, s. 18.

¹⁰²⁶ Yazıcı, **Yeni bir Anayasa Hazırlığı**, s. 72.

¹⁰²⁷ **TOBB Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Önerisi: Anayasa 2000**, TOBB yay., Ankara 2000, s. 24.

¹⁰²⁸ Yazıcı, **a.g.e.**, s. 72.

¹⁰²⁹ Eren, “Yeni Anayasa Önerilerinde Genel Esaslar ve Temel Hak ve Özgürlükler”, s. 28; TOBB’un önerisinde başlangıç kısmının gerekçesinde, başlangıcın ilk paragrafının önceki anayasaların başlangıç kısımlarının yanı sıra, “Birleşmiş Milletler Şartı”ndan esinlenilerek yazıldığı belirtilmiştir. Dolayısıyla başlangıcın gerekçesi, başlangıç metni önerisinin evrensel muhtevasını doğrular niteliktedir. Bkz. **TOBB Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Önerisi: Anayasa 2000**, s. 24.

¹⁰³⁰ TBB’nin 2001 yılı Anayasa önerisi; Prof. Dr. Yılmaz Aliefendioğlu, Prof. Dr. Rona Aybay, Prof. Dr. Ülkü Azrak, Prof. Dr. İbrahim Kaboğlu, Prof. Dr. İl Han Özay, Prof. Dr. Yavuz Sabuncu, Prof. Dr. Fazıl Sağlam, Prof. Dr. Zafer Üskül, Prof. Dr. Necmi Yüzbaşıoğlu, Av. Yekta Güngör Özden (Anayasa Mahkemesinin eski başkanı) ve Av. Atilla Sav tarafından hazırlanmıştır. (Akademisyenlerin 2001 yılındaki akademik unvanları esas alınmıştır). Bkz. **TBB Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Önerisi**, TBB yay., Ankara, 2001, s. III.

¹⁰³¹ **TBB Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Önerisi**, s. 7.

önerisi; bağımsızlık, özgürlük, ulusal egemenlik ve çağdaşlığı amaçlayanların kurduğu Cumhuriyeti korumak, insan hakları ve demokrasiyi içtenlikle benimsemek, eşitlik, hukukun üstünlüğüyle ahlâkın erdemine dayanan, kendini yönetme ve denetleme olgusu, ayrımcılığın reddedilmesi, düşünce ve inanç özgürlüğü, uluslararası hukuk ilkeleri, başka devletlerin toprak bütünlüğüne saygı gibi liberal anayasacılığın da temeli olan ilkeleri benimseyen bir metin olarak yazılmıştır. Fakat, başlangıcın 3. paragrafında, Cumhuriyetin Atatürk ilkelerine dayandığının belirtilmesi, bu önerinin ideolojik bir metin olduğu izlenimini vermektedir¹⁰³². Ayrıca bu öneride, başlangıç kısmının anayasa metni bakımından yönlendirici bir nitelik taşıdığı belirtilmiştir.¹⁰³³

TBB'nin 2007 yılında hazırladığı “Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Önerisi Geliştirilmiş Gerekçeli Yeni Metin”¹⁰³⁴ (“TBB 2007 yılı Anayasa Önerisi”) de ise, Atatürk ilke ve inkılâplarına ve Atatürkçü düşünceye 2001 önerisinden daha güçlü bir biçimde vurgu yapılmıştır:

*“Atatürk ilkelerinin değerlerinin korunup güçlenmesi; uygulamaya ışık tutacak anlayış ve yorumlarla güncelleştirilmesi; bu ilkelerin doğal sonucu olan demokratik cumhuriyetin geliştirilmesi, tüm yurttaşların Anayasal görevidir. “Yurtta sulh cihanda sulh” anlayışı ile insan yaşamını yüce değer sayan Atatürk milliyetçiliği, üniter Türkiye Cumhuriyeti ile onun tartışılmaz hedefi çağdaş demokrasinin birincil koşulu laiklik ilkesi bu anayasanın vazgeçilmez kaynağı olmuştur”*¹⁰³⁵.

Görüldüğü üzere, TBB 2007 yılı Anayasa Önerisi'nde yer alan başlangıç kısmı ile yürürlükteki 1982 Anayasası'nın başlangıç kısmı karşılaştırıldığında, TBB'nin önerisinin daha baskın bir Kemalizm ideolojisi ihtiva etmekte olduğu söylenebilir. Esasen bu vurgunun o dönemde hazırlanan diğer Anayasa önerilerinde yer alan ideolojisiz (renksiz) başlangıç kısımlarına karşı oluşan bir tepkinin neticesi olduğu, TBB'nin 2007 önerisinin genel gerekçesinden de anlaşılmaktadır.¹⁰³⁶

¹⁰³² TBB Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Önerisi, s. 1.

¹⁰³³ TBB Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Önerisi, m. 186, s.108.

¹⁰³⁴ TBB 2007 yılı Önerisi, Prof. Dr. Rona Aybay, Prof. Dr. Fazıl Sağlam, Prof. Dr. Süheyl Batum, Prof. Dr. Oktay Uygun, Doç.Dr. Korkut Kanadoğlu, Yard. Doç.Dr. Ece Göztepe, Yard. Doç.Dr. Faruk Bilir ve Koordinatör üye Av. Teoman Ergül tarafından hazırlanmıştır (Akademiyeşenlerin 2007 yılındaki akademik unvanları esas alınmıştır). Bkz. Yazıcı, **Yeni Bir Anayasa Hazırlığı**, s. 5, dipnot 9.

¹⁰³⁵ Yazıcı, **a.g.e.**, s. 73.

¹⁰³⁶ TBB'nin 2007 önerisinin gerekçesinde; “Renksiz anayasa sözleri göstermelik bir açılımın tipik aracıdır ve bu açıdan bir aldatmacadan öteye geçemez. Her devletin Anayasası, yukarıda da tespit

TBB'nin 2007 önerisinde başlangıç kısmı anayasa metnine dâhil edilmiş ve başlangıçta belirtilen ilkeler Cumhuriyetin dayanakları arasında gösterilerek¹⁰³⁷ 1982 Anayasası'nın başlangıç kısmının izinden gidilmiştir.

2007 yılında yine TUSİAD'ın talebi üzerine Zafer Üskül tarafından hazırlanan, “Türk Demokrasisi’nde 130 Yıl (1876-2006) Prof. Dr. Bülent Tanör’ün Anısına “Türkiye’de Demokratikleşme Perspektifleri” 10. Yıl Güncellemesi (“Üskül Raporu 2007”)¹⁰³⁸ başlıklı raporda ise, Tanör’ün 1997 raporunda önerdiği hususlar tekrar edilerek, 1982 Anayasası’nın başlangıç kısmının 5. paragrafının kaldırılması ve 3. paragraftaki “bu anayasada gösterilen” ve 6. paragraftaki “bu anayasada” ifadelerinin metinden çıkarılması gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca Üskül, başlangıç kısmında 2001 yılında yapılan değişiklikte; “hiçbir düşünce ve mülahazanın” ifadesinin “hiçbir faaliyetin” biçiminde değiştirilmesinin yeterli olmadığı görüşündedir.¹⁰³⁹ Üskül Raporunda, 1982 Anayasası’nın başlangıç kısmının büyük oranda korunması önerilmiştir. Ayrıca, laiklik ilkesinin başlangıçta tanımlanması ve başlangıcın metne dâhil edilmesi, eğitim ve öğretim hakkının Atatürk ilke ve inkılâpları doğrultusunda düzenlenmesi gerektiği¹⁰⁴⁰ ifade edilerek, bir manada, anayasanın ideolojik özelliği devam ettirilmek istenmiştir.

2011 yılında Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği (MÜSİAD)’nin talebi üzerine Abdurrahman Eren tarafından hazırlanan “Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Önerisi”nde kısa, öz ve renksiz bir başlangıç kısmı önerilmiştir:

*“Biz Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları,
İrk, etnik köken, dil, din, mezhep, cinsiyet ve benzeri sebeplerle ayrım
gözetmeksizin, herkesin tek bir candan, eşit, özgür ve kardeş olduğuna
inanarak;
Her bireyin doğuştan, insan onurundan kaynaklanan hak ve özgürlüklere
sahip olduğu bilincinde olarak;*

ettiğimiz gibi, o devletin içinde olduğu tarihsel olayları, devletin ideolojik değerlerini ve hedeflerini yansıtan özellikler taşır” denilerek bu tepki açıkça ortaya konulmuştur. Bkz.Eren, “Yeni Anayasa Önerilerinde Genel Esaslar ve Temel Hak ve Özgürlükler”, s. 28

¹⁰³⁷ TBB Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Önerisi; Geliştirilmiş Gerekçeli Yeni Metin, 4. bs., Ankara TBB yay., Kasım 2007, m. 188 ve m. 2 için, bkz. s. 325 ve 33.

¹⁰³⁸ Rapor 2006 yılında hazırlanmış olmasına rağmen, 19 Ocak 2007’de kamuoyuna açıklanmıştır. Bkz. Yazıcı, a.g.e., s. 5, dipnot 7.

¹⁰³⁹ Türk Demokrasisi’nde 130 Yıl (1876-2006) Prof. Dr. Bülent Tanör’ün Anısına “Türkiye’de Demokratikleşme Perspektifleri” 10. Yıl Güncellemesi, TUSİAD yay., İstanbul, Aralık 2006, s. 130-131.

¹⁰⁴⁰ Eren, a.g.e., s. 29.

*Evrensel değerler, ortak miras ve idealler ışığında, insanı yücelten tam demokratik bir devleti gerçekleştirmeyi amaçlayarak;
Bu ülkeyi ve cumhuriyeti bize emanet eden eşsiz kahramanları, saygı ve şükranla anarak,
Bir toplum sözleşmesi olan bu anayasayı, özgür ve ortak irademizle, kabul ediyoruz”.*¹⁰⁴¹

Dikkat edileceği üzere, MÜSİAD’ın önerisinde, başlangıç kısmında ideolojik vurgulara yer verilmemiş, her türlü ayrımcılık dışlanarak, evrensel barış, kardeşlik ve insan hakları anlayışı benimsenerek, ortak değerler temelinde, demokratik bir devleti gerçekleştirme hedefi ortaya konulmuştur. Şahıs ismi zikredilmemiş, bu ülkeyi emanet eden eşsiz kahramanlar biçiminde, ülkenin kurtuluş savaşında mücadele eden herkese şükran ifade edilerek, anayasanın bir toplum sözleşmesi olduğu vurgulanmıştır. Muhteva itibarıyla MÜSİAD önerisinin, edebi ve felsefi bir dille yazılmış sembolik bir başlangıç olduğu ifade edilebilir.

MÜSİAD önerisinin genel gerekçesinde, Atatürk adının anılmamasının, Atatürk’üm miras bıraktığı Cumhuriyet ya da değerlerin dışlandığı anlamına gelmediği ifade edilmiştir. Ayrıca demokratik ülke anayasalarında kişi adına yer verilmediğinin altı çizilerek, Atatürk isminin, Atatürk ilkelerini geçmişten beri kendisine göre yorumlayan kesimlerin, ürettikleri ideolojinin demokratik işleyişe keyfi müdahaleler yapılmasına zemin hazırladığı, dolayısıyla, bu keyfiliğin ortadan kaldırılması amacıyla öneride Atatürk ismine yer verilmediği belirtilmiştir.¹⁰⁴²

Görüldüğü üzere, sivil toplum kuruluşlarının önerilerinde, yapılacak yeni anayasada başlangıç kısmının olması gerektiği hususunda bir uzlaşma mevcut iken, muhtevası noktasında farklılıklar bulunmaktadır. TÜSİAD ve TBB’nin önerilerinde, resmi ideolojinin başlangıç kısmında ve anayasada varlığını devam ettirmesi yönünde bir çaba görülürken, MÜSİAD’ın önerisinde başlangıç ideolojisiz, kısa ve öz bir metin olarak tasarlanmıştır. Kanaatimizce de MÜSİAD’ın önerisi başlangıç kısmının bir ideolojik manifesto gibi, toplumun bir kesimini memnun ederken, büyük bir kesimini dışlayarak toplumsal barışın sağlanmasının önünde büyük bir engel olmasını sonlandırmaya yönelik uzlaşmacı bir çabadır. Ayrıca bu çalışmalarda,

¹⁰⁴¹ MÜSİAD Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Önerisi, İstanbul, MÜSİAD yay., 2011, s. 59.

¹⁰⁴² MÜSİAD Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Önerisi, s. 21.

başlangıç kısmının bir hukuk normu gibi hukuk siteminde etki oluşturarak, Anayasa Mahkemesinin birçok kararıyla yaptığı gibi, yerindelik denetimi yapmasının önüne geçilmesine yönelik de hukuka uygun ve demokrat bir yöntem izlendiği ifade edilebilir. Keza bu önerilerin, anayasanın bir toplumsal sözleşme olma niteliğine daha uygun, toplumun her kesimine hitap eden ve onlara ortak bir uzlaşma zemini oluşturan metinler olduğu belirtilebilir.

2. Siyasi Partilerin Önerileri

1993 yılından 2011 yılına kadar geçen sürede, Türk siyasi hayatına etki eden bazı siyasi partiler tarafından hazırlanan yeni anayasa taslakları veya anayasa değişiklik taleplerinde, başlangıç hususunda da çeşitli öneriler sunulmuştur. Örneğin, 1993 yılındaki önerilerden, Sosyal Demokrat Halkçı Parti'nin (SHP) hazırladığı taslakta başlangıç kısmının kaldırılması ve anayasada yapılacak demokratik değişikliklerden sonra, yeni ve oluşacak demokrat ruha uygun bir başlangıç konulabileceği belirtilmiştir¹⁰⁴³. Refah Partisi (RP)'nin anayasa önerisinde ise, başlangıç kısmına yer verilmemiştir¹⁰⁴⁴. Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)'nin sunmuş olduğu öneride de başlangıç kısmının, askerî darbeyi meşrulaştırdığı gibi, yeni darbeleri de özendirecek nitelikte olduğu, dolayısıyla, bu anlayış ve düşüncelerin demokratik bir anayasada yer alamayacağı belirtilerek başlangıç kısmının tamamen kaldırılması önerilmiştir.¹⁰⁴⁵

Milliyetçi Hareket Partisi (MHP)'nin 1993 yılındaki önerisinde ise, başlangıç kısmının mevcudiyetini koruması gerektiği belirtilmiş fakat, 2. paragrafın tamamen kaldırılarak 1. paragraftan sonra “Bu Anayasa (...)” diye devam edilmesi gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca 3. paragrafın, “Türkiye Cumhuriyetinin kurucusu ölümsüz önder ve eşsiz kahraman Atatürk'ün ilke ve inkılâpları ile Türk Milliyetçiliği anlayışı doğrultusunda” şeklinde değişmesi, 4. paragraftan itibaren de başlangıcın aynı

¹⁰⁴³SHP'nin anayasa önerisi için, bkz. (Çevrimiçi) https://yenianayasa.tbmm.gov.tr/docs/k02_SHP.pdf, 13 Haziran 2015.

¹⁰⁴⁴RP'nin anayasa önerisi için, bkz. (Çevrimiçi) https://yenianayasa.tbmm.gov.tr/docs/k02_RP.pdf, 13 Haziran 2015.

¹⁰⁴⁵CHP'nin anayasa önerisi için, bkz. (Çevrimiçi) https://yenianayasa.tbmm.gov.tr/docs/k02_CHP.pdf, 13 Haziran 2015.

biçimde devam etmesi önerilmiştir¹⁰⁴⁶. Doğru Yol Partisi (DYP)'nin 1993 yılındaki sunduğu öneride de başlangıç kısmının 1 ve 2. paragraflarının başlangıç metninden çıkarılması gerektiği belirtilmiştir.¹⁰⁴⁷ Nitekim başlangıcın 1. ve 2. paragrafları 1995 yılında metinden çıkarılmıştır.

1999 yılında Fazilet Partisi'nin hazırladığı taslakta, mevcut başlangıç kısmının bir hukuk kuralından ziyade ideolojik bir metin olduğu, bu nedenle, sorun ürettiği belirtilmiş, devleti kutsayan bir anlayışın, özgürlükçü ve çoğulcu bir demokratik düzenle bağdaşmayacağı ifade edilmiştir. Netice olarak, Fazilet Partisi önerisinde başlangıç kısmının dünyadaki ve ülkemizdeki gelişmeler ve Avrupa Birliği adaylığı göz önünde bulundurularak yeniden yazılması önerilmiştir.¹⁰⁴⁸

2007 yılında Adalet ve Kalkınma Partisi (AK PARTİ)'nin talebi üzerine Ergun Özbudun başkanlığında, Anayasa Hukuku ve Kamu Hukuku alanında çalışmaları bulunan bir grup akademisyen tarafından hazırlanan “Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Önerisi (2007 T.C. Anayasa Önerisi)’nde¹⁰⁴⁹ yer verilen başlangıç kısmı, kısa öz ve ideolojisiz/renksiz bir muhtevaya sahiptir:

“Herkesin insan haysiyetinden kaynaklanan evrensel hak ve hürriyetlere sahip olduğu inancıyla hareket eden, her türlü ayrımcılığı reddeden, farklılıklarımızı kültürel zenginliğimizin kaynağı olarak gören bir eşitlik anlayışına sahip biz Türk Milleti; insan haklarına ve hukukun üstünlüğüne dayanan demokratik ve lâik Cumhuriyetin kurum ve kurallarını düzenleyen bu anayasayı, egemen irademizin ve Cumhuriyetimizin kurucusu Mustafa Kemâl Atatürk'ün çağdaş uygarlık hedefi ile ebedî barış idealine olan bağlılığımızın ifadesi olarak kabul ve teyid ederiz”¹⁰⁵⁰.

Görüldüğü üzere, toplumsal barışı hedefleyen, her türlü ayrımcılığı reddeden insan hakları ve hukukun üstünlüğüne dayanan, demokrasi ve laikliği cumhuriyetin temel niteliği olarak ifade eden ve nihayet Mustafa Kemal Atatürk'ün çağdaş

¹⁰⁴⁶MHP'nin anayasa önerisi için, bkz. (Çevrimiçi) https://yenianayasa.tbmm.gov.tr/docs/k02_MHP.pdf, 13 Haziran 2015.

¹⁰⁴⁷DYP'nin anayasa önerisi için, bkz. (Çevrimiçi) https://yenianayasa.tbmm.gov.tr/docs/k02_DYP.pdf, 13 Haziran 2015.

¹⁰⁴⁸Fazilet Partisi'nin Anayasa Değişikliğine Dair Uzlaşma Metni Taslağı, (Çevrimiçi) <https://anayasa.tbmm.gov.tr/docs%5Cfazilet.pdf>, 13 Haziran 2015.

¹⁰⁴⁹2007 T.C. Anayasa Önerisi, Prof. Dr. Ergun Özbudun, Prof. Dr. Levent Köker, Prof. Dr. Yavuz Atar, Prof. Dr. Fazıl Hüsni Erdem, Prof. Dr. Zühtü Arslan ve Doç. Dr. Serap Yazıcı'dan oluşan bir komisyon tarafından hazırlanmıştır (Akademisyenlerin 2007 yılındaki akademik unvanları esas alınmıştır.). Bkz. Yazıcı, **Yeni Bir Anayasa Hazırlığı**, s. 5, dipnot 8.

¹⁰⁵⁰AkParti'nin 2007 yılı anayasa önerisi için, bkz. (Çevrimiçi) http://www.siviltoplumakademisi.org.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=387:ergun-ozbudun&catid=52:anayasa-taslaklari&Itemid=130, 13 Haziran 2015.

uygarlık ideali ve ebedi barış idealini de vurgulayan bir metin olarak, 2007 T.C. Anayasa Önerisi'nin başlangıç kısmının, 1982 Anayasası'nın başlangıcına göre oldukça liberal, demokratik ve renksiz bir metin olduğu ifade edilebilir. Dahası, bu önerinin 136. maddesinde başlangıç ve kenar başlıkların anayasa metnine dâhil olmadığı¹⁰⁵¹ belirtilerek, başlangıç kısmının hukuki bir değer taşımadığı tescillenmekte ve anayasal denetim yapan yargı organı açısından da belirlilik sağlanarak, yasama organının yetkisine müdahale manası taşıyan, yerindelik denetimi yapılmasının önüne geçilmektedir. Böylece, anayasa yargısı demokratik ülkelerdeki gibi sadece hukuka uygunluk denetimi ile sınırlı olarak icra edilebilecek dolayısıyla, Anayasa Mahkemesinin vesayetçi tutumunu ortadan kaldırarak özgürlükçü bir tutuma yönelmesi teşvik edilecektir.¹⁰⁵² Ancak bu öneride de Mustafa Kemal'in şahıs olarak zikredilmesi dolayısıyla tam olarak tarafsızlığın sağlanabildiği söylenemez. Zira toplumun bazı kesimleri, Mustafa Kemal'in dünya görüşünü benimsememekte ve onun fikir ve görüşlerinin aşırı yüceltilmesini dogmatik bir eylem olarak görmektedir. Bu nedenle, anayasanın toplumsal sözleşme niteliğine uygunluk ve tarafsızlık açısından şahıs isminin zikredilmediği renksiz, her kesimi kucaklayıcı bir metnin yazılması daha uygun bir yöntem olarak görülmektedir.

3. TBMM Anayasa Uzlaşma Komisyonu'na Sunulan Öneriler

2011 yılında yeni bir anayasa hazırlamak üzere, TBMM Başkanının riyasetinde, TBMM'de grubu bulunan bütün partilerin eşit oranda temsil edildiği "Anayasa Uzlaşma Komisyonu" kurularak çalışmalarına başladı. Çalışmaları akim kalmış olsa da Komisyonda, başlangıç kısmı ile ilgili öneri ve tartışmaların hangi noktalarda yoğunlaştığı hususu kanaatimizce önem arz etmektedir. Komisyon çalışmalarını Üniversiteler, Sivil Toplum Kuruluşları ve TBMM'de temsil edilmeyen

¹⁰⁵¹ Eren, "Yeni Anayasa Önerilerinde Genel Esaslar ve Temel Hak ve Özgürlükler", s. 29.

¹⁰⁵² Önerinin genel gerekçesinde başlangıç kısmına ilişkin olarak şöyle denilmiştir; "*Demokratik anayasacılık geleneğinde, anayasanın yapılış sebepleri ile dayandıkları temel felsefeyi açıklayan başlangıç bölümleri, anayasanın diğer hükümleri gibi uygulanabilir hukuk normları içermezler. Bu nedenle başlangıç bölümü, bir kısmı zaten anayasanın diğer maddelerinde somutlaşan, bir kısmı da hukuken tanımlanması mümkün olmayan ifadelerden arındırılarak; kısa, öz ve demokratik değerler üzerindeki vurgusu çok daha güçlü bir biçimde yeniden yazılmıştır*". Bkz. Yazıcı, **a.g.e.**, s. 73; Önceki bölümlerde de değinildiği üzere, yürürlükteki dünya anayasaları içinde, sadece 1968 Nauru Anayasasında, başlangıç kısmının ve kenar başlıklarının anayasaya dâhil olmadığı, Anayasadaki bir hükümle belirtilmiştir. Bkz.s. 132-133.

Siyasi Partilerden gelen görüş ve önerileri değerlendiren Alt Komisyonlar vasıtasıyla yürütmüştür.¹⁰⁵³

a. Siyasi Partiler ve Üniversitelerin Önerileri

Alt Komisyonların tutanakları incelendiğinde, yeni anayasa önerisi sunan Siyasi Partilerden sadece “Emek Partisi” (EMEP) ve “Sosyalist Demokrasi Partisi” (SDP)’nin başlangıç kısmına ilişkin görüşlerinin bulunduğu görülmektedir. EMEP önerisine göre, anayasada başlangıç kısmı bulunmamalıdır. Öneride, tekçi bir düşünce ve milliyetçi ideoloji ihtiva eden 1982 Anayasası’nın başlangıç kısmının demokratik ve özgürlükçü olmadığı ifade edilerek; eğer yeni anayasada başlangıç kısmı olacaksa, evrensel ilkeleri ihtiva etmesi ve bütün dünyadaki demokrasi mücadelesini vurgulaması gerektiği belirtilmiştir.¹⁰⁵⁴ SDP önerisine göre de yeni anayasa, hiçbir düşünciyi yasaklamamalı ve Atatürk ilkeleri, Atatürk milliyetçiliği ve benzeri herhangi bir ideolojik dayatma olmamalıdır.¹⁰⁵⁵

Üniversitelerin önerilerine bakıldığında; “Turgut Özal Üniversitesi”nin TBMM Anayasa Uzlaşma Komisyonu için sunduğu başlangıç önerisinde, hukukun üstünlüğü ve TBMM’nin kurucu iktidar yetkisi vurgulanmış, “yaratılanı Yaratandan ötürü sevmek ve saymak” gibi manevi hassasiyetler başlangıç metnine yansıtılmıştır. Ayrıca insan hakları, refah ve devletin insana hizmetkâr olduğu, barış, adalet ve huzuru içte ve dışta tesis eden bir devlet oluşturmak için gayret edileceği, önerilen başlangıç metninde belirtilmiştir.¹⁰⁵⁶ “Karatay Üniversitesi”nin önerisinde, yeni anayasada veciz ifadelerle yazılmış bir başlangıç kısmının olması gerektiği

¹⁰⁵³ TBMM Anayasa Uzlaşma Komisyonu 3 adet Alt Komisyonla çalışmalarına başlamıştır. 1 Nolu Alt Komisyon “Siyasi Partiler ve Üniversiteler” gibi kuruluşlardan; 2 ve 3 Nolu Komisyonlar da “Sivil Toplum Kuruluşları ve Meslek Kuruluşlarından” gelen önerileri kabul etmiştir. 1 Nolu Alt Komisyon, yeni anayasaya ilişkin önerileri dinlemeye yönelik ilk toplantısını, 5 Aralık 2011 tarihinde, son toplantısını ise, 30 Nisan 2012 tarihinde; 2 Nolu Alt Komisyon ilk toplantısını 30 Kasım 2011 tarihinde, son toplantısını, 25 Nisan 2012 tarihinde; 3 Nolu Alt Komisyon ise ilk ve son toplantısını, 1 Nolu Alt Komisyonla aynı tarihler de yani 5 Aralık 2011 ve 30 Nisan 2012 tarihinde yapmıştır. Anayasa Uzlaşma Komisyonu’nda TBMM’de grubu bulunan Ak Parti, CHP, MHP ve Barış ve Demokrasi Partisi (BDP)’nden üçer milletvekili olmak üzere toplamda 12 milletvekili yer almıştır. Komisyon tutanakları için, bkz. (Çevrimiçi) <https://yenianayasa.tbmm.gov.tr/tutanak.aspx>, 13 Haziran 2015.

¹⁰⁵⁴ “TBMM Anayasa Uzlaşma Komisyonu, Alt Komisyon Tutanakları”, 1 Nolu Alt Komisyon Tutanakları, s. 79 için, bkz. (Çevrimiçi) <https://yenianayasa.tbmm.gov.tr/tutanak.aspx>, 13 Haziran 2015. (Bundan sonra bu kaynak; “1, 2 veya 3 Nolu Alt Komisyon Tutanakları” olarak anılacaktır),

¹⁰⁵⁵ “1 Nolu Alt Komisyon Tutanakları”, s. 87.

¹⁰⁵⁶ “1 Nolu Alt Komisyon Tutanakları”, s. 21.

belirtilmiştir¹⁰⁵⁷. “Gediz Üniversitesi” heyetinin önerisi de başlangıç kısmının bulunmasından yanadır. Fakat öneriye göre, başlangıç kısmı ideolojik yapıda olmamalı, toplumun bütün kesimlerini kucaklayıcı kısa ve öz bir biçimde yazılmalıdır¹⁰⁵⁸. “Adnan Menderes Üniversitesi”nin önerisinde, 1982 Anayasası’nın başlangıç kısmının çok fazla hamasi olduğu, başlangıcın şu anki haliyle olmamasının daha iyi olacağı belirtilmiştir.¹⁰⁵⁹

“Toros”, “Erzincan” ve “Şehir” Üniversitelerinin komisyona sunduğu önerilere göre de başlangıç şimdiki haliyle ideolojik, dışlayıcı ve Türkiye’nin çoğulcu yapısına aykırı bir biçimde güçlü bir etnik vurgu yapan bir metindir. Önerilerde herhangi bir kuruma ya da kişiye kutsallık atfetmeyen, toplumun bazı kesimlerini dışlamayan nötr (renksiz) bir başlangıç yazılması gerektiği belirtilmiştir. Toros Üniversitesi heyeti tarafından alt komisyona, evrensel ilkeleri benimseyen kısa, öz ve sembolik bir başlangıç metni de sunulmuştur. “Okan Üniversitesi”, “Osman Gazi Üniversitesi” ve “Anadolu Üniversitesi” de benzer yönde; başlangıç kısmının kısa ve öz, normatif olmayan edebi bir dille ve evrensel ilkeleri ihtiva edecek biçimde yazılmasını önermiştir. Şehir Üniversitesi’nin önerisine göre, Anayasa Mahkemesi kararlarına olumsuz etkisi dolayısıyla başlangıç kısmı anayasa metnine dâhil edilmemelidir. “Ondokuz Mayıs” ve “Kırıkkale” Üniversiteleri de başlangıç kısmının varlığının zorunlu olmadığını, ancak, anayasaya bir başlangıç konulacaksa, evrensel ilkelerin dışında ideolojik ifadelere yer verilmemesi ve anayasaya dâhil edilmemesi gerektiğini belirtmiştir.¹⁰⁶⁰

“Çağ Üniversitesi” heyeti ise, “anayasaların ideolojisi, rengi olmaz” görüşüne katılmamış, öneride, anayasaların bir ülkenin yol haritası olduğu ifade edilerek, Türkiye Anayasası’nın da güçlü bir ideolojisi ve felsefesi olması gerektiği ileri sürülmüştür. Dolayısıyla, başlangıç kısmının devletin kuruluş felsefesini, temel değerlerini belirten aynı zamanda evrensel insan haklarına vurgu yapan bir metin olarak yeniden yazılması yönünde öneride bulunulmuştur.¹⁰⁶¹ İstanbul Bilgi Üniversitesi önerisine göre de bu günkü başlangıç metni, özellikle haklar açısından

¹⁰⁵⁷ “1 Nolu Alt Komisyon Tutanakları”, s. 117.

¹⁰⁵⁸ “1 Nolu Alt Komisyon Tutanakları”, s. 136.

¹⁰⁵⁹ “1 Nolu Alt Komisyon Tutanakları”, s. 169.

¹⁰⁶⁰ “1 Nolu Alt Komisyon Tutanakları”, s. 176-177, 224, 245, 264-265, 273, 306 ve 340.

¹⁰⁶¹ “1 Nolu Alt Komisyon Tutanakları”, s. 193.

“feci” bir metin olduğu için değiştirilmelidir.¹⁰⁶² “Özyeğin Üniversitesi”nin önerisi, başlangıcın katı milliyetçi, düşünce özgürlüğünün sınırlarını daraltan ifadelerin daha özgürlükçü bir biçimde değiştirilmesi yönündedir. Fakat öneride, 1982 Anayasası’nın başlangıcına benzer şekilde, Atatürk’ün laiklik ilkesi, yurtseverlik ve sosyal hukuk devleti anlayışının başlangıç kısmında vurgulanması gerektiği belirtilmiştir.¹⁰⁶³

“Galatasaray Üniversitesi” (GSÜ) heyeti, sorunlu mevcut başlangıcın tümüyle kaldırılarak, cumhuriyetin kuruluş felsefesine ve bu doğrultuda cumhuriyeti kuran tüm unsurların özgürlükçü demokratik bir sistemde bir arada yaşama arzusuna vurgu yapan kısa bir başlangıç eklenebileceğini belirtmiştir.¹⁰⁶⁴ Ayrıca, GSÜ başlangıç kısmında cumhuriyetimizin kökenlerine sahip çıkma açısından ve Türkiye’deki dinî azınlıkların başlıca güvence belgesi olması bakımından Lozan Anlaşması’na da atıf yapılmasını önermiştir.¹⁰⁶⁵ “Hacettepe Üniversitesi” heyeti Komisyona, ideoloji vurgusu olmayan bir başlangıç metni sunmuştur. Heyete göre, sundukları başlangıç metni, ülkenin bütün toplumsal, sosyal, siyasal, kültürel, dinsel dinamiklerini göz önüne alarak, temel hak ve özgürlükleri ve insan onurunu ön plana çıkarmayı amaçlayan ve 1982 Anayasası’nın başlangıç kısmına göre daha üst düzeyde, daha kapsayıcı, daha kucaklayıcı bir anayasanın Türkiye açısından uygun olacağı düşüncesinden kaynaklanan bir metindir.¹⁰⁶⁶

“İstanbul Üniversitesi”nin TBMM Anayasa Uzlaşma Komisyonunun çağrısı üzerine hazırladığı, 13 Haziran 2012 tarihli, “Yeni Anayasa Raporu (“İstanbul Üniversitesi Yeni Anayasa Raporu 2012”)”¹⁰⁶⁷nda başlangıç kısmının toplumsal sözleşme niteliğini öne çıkaran, farklılıkları kucaklayan, evrensel değerlerle çatışmadan, toplumsal değerleri kuşatan bir dille yazılması ve anayasanın normatif

¹⁰⁶² “1 Nolu Alt Komisyon Tutanakları”, s. 203.

¹⁰⁶³ “1 Nolu Alt Komisyon Tutanakları”, s. 256.

¹⁰⁶⁴ “1 Nolu Alt Komisyon Tutanakları”, s. 350.

¹⁰⁶⁵ “3 Nolu Alt Komisyon Tutanakları”, s. 324.

¹⁰⁶⁶ “1 Nolu Alt Komisyon Tutanakları”, s. 369.

¹⁰⁶⁷ İstanbul Üniversitesi’nin hazırladığı Yeni Anayasa Raporu’nda bulunan önerilere katkı sunan Hukukçu akademisyenler heyeti; Prof. Dr. Adem Sözüer, Prof. Dr. Cumhur Şahin, Prof. Dr. İzzet Özgenç, Prof. Nihat Bulut, Prof. Dr. Cemil Kaya, Prof. Dr. Mahmut Koca, Doç. Dr. Abdurrahman Eren, Doç. Dr. Melikşah Yasin, Yard. Doç. Dr. Selman Dursun, Dr. Serdar Talas ve Dr. Saadet Yüksel’in katılımıyla oluşmuştur (Akademisyenlerin 2012 yılındaki akademik unvanları esas alınmıştır). Bkz (Çevrimiçi) <http://istanbuluniversitesi.hukukfakultesi.gen.tr/anayasaRaporu.pdf>, s.28, 14 Haziran 2015.

metnine dâhil edilmemesi önerilmiştir. Ayrıca bu raporda, yeni Anayasada farklılıkların vurgulanması öngörülmeyle birlikte, Türk Milleti ifadesinin kullanılmasından kaçınılması gerektiği de belirtilmiştir.¹⁰⁶⁸

Görüldüğü üzere, Üniversitelerin önerilerinde genel olarak edebi dille yazılmış, anayasaya dâhil olmayan, ideolojik vurguya yer vermeyen, evrensel değerleri ihtiva eden ve devleti değil, insanı yücelten kısa ve öz, yani tamamıyla sembolik bir başlangıç kısmının bulunması gerektiği belirtilmiştir. Çağ Üniversitesi dışında 1982 Anayasası'nın başlangıç kısmına benzer ideolojik bir başlangıç kısmı öngören Üniversite önerisi, bulunmamaktadır. Özyeğin Üniversitesi'nin önerisindeki metin renksiz bir başlangıç olmadığı izlenimi verse de 1982 örneğine göre özgürlükçü bir bakış açısını yansıttığı ifade edilebilir.

b. Sivil Toplum Kuruluşlarının Önerileri

TBMM Anayasa Uzlaşma Komisyonunun çalışmaları kapsamında sendikalar, meslek kuruluşları, düşünce kuruluşları, vakıflar ve derneklerden oluşan sivil toplum kuruluşlarının da yeni anayasa ile ilgili görüş ve önerilerine başvurulmuştur. Bu kuruluşların yeni anayasa çalışmalarında başlangıç kısmı ile ilgili de görüş ve önerileri bulunmaktadır.

Örneğin, önemli sayıda üyesi bulunan memur sendikalarından, “Kamu Emekçileri Sendikası” (KAMUSEN), anayasanın yapılış sebeplerini ve dayandığı temel felsefeyi açıklayan edebî bir üslupla yazılmış, insan hakları, demokrasi ve hukukun üstünlüğü gibi, evrensel kavramları vurgulayan bir başlangıç metninin mutlaka anayasada bulunması gerektiğini belirtmiştir. Fakat öneride, başlangıç kısmının anayasaya dâhil olması, Atatürk’e minnetle başlaması ve Türk milliyetçiliği, üniter devlet vurgusunun da yapılması gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca temel hak ve özgürlüklerin bu anayasa ile sınırlı olmadığı belirtilmesi gerektiği de ifade edilmiştir.¹⁰⁶⁹ “Türkiye Sağlık ve Sosyal Hizmetleri Kamu Görevlileri Sendikası” da (TÜRK SAĞLIK-SEN) KAMUSEN’e benzer bir öneride bulunarak, Türk Anayasası'nın dayandığı temel felsefeyi açıklayan, anayasa metnine dâhil bir

¹⁰⁶⁸“İstanbul Üniversitesi Yeni Anayasa Raporu 2012”, (Çevrimiçi) <http://istanbuluniversitesi.hukukfakultesi.gen.tr/anayasaRaporu.pdf>, s. 29, 14 Haziran 2015.

¹⁰⁶⁹ “2 Nolu Alt Komisyon Tutanakları”, s. 26.

başlangıç metninin olması gerektiğini ve başlangıç kısmında, Cumhuriyetin ruhu ve kuruluş felsefesi olan “Türk milliyetçiliği ilkesi”nin yanı sıra demokrasi, hukukun üstünlüğü ve insan haklarına dayanan devlet anlayışına vurgu yapılmasının elzem olduğu ifade edilmiştir.¹⁰⁷⁰

Yine, geniş bir teşkilatlanmaya ve oldukça fazla üye sayısında sahip olan “Memur Sendikaları Konfederasyonu (MEMUR-SEN)’nun önerisinde, yeni anayasada başlangıç kısmı olmaması gerektiği, fakat mutlak surette başlangıç bölümüne yer verilecekse, başlangıç kısmının genel esaslarla birlikte evrenselliği yansıtan bir “insan hakları manifestosu” olarak yazılması gerektiği belirtilmiştir.¹⁰⁷¹ “Türkiye Gıda ve Şeker Sanayi İşçileri Sendikası (ŞEKER-İŞ)’nın önerisinde de Anayasa’da başlangıç hükmünün bulunmaması gerektiği, eğer başlangıç hükmü olacaksa başlangıç hükmünün anayasanın parçası olmadığına dair bir hükmün yer alması gerektiği ifade edilmiştir.¹⁰⁷² “Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu(DİSK)’nun önerisi de benzer şekilde, genel esasları ve evrenselliği yansıtan, kısa ve özlü bir başlangıç kısmının anayasaya konulması gerektiği yönündedir. Buna göre başlangıç kısmı, toplumun bütün farklılıklarını kucaklayıcı, ortaya koyduğu hedefe yönlendirici bir biçimde ve anayasaya “toplum sözleşmesi” niteliğini kazandıracak bir muhtevaya sahip olmalıdır.¹⁰⁷³

Meslek kuruluşlarından da başlangıç kısmıyla ilgili çeşitli öneriler gelmiştir: “Diyarbakır Barosu”, başlangıç kısmının toplumun tümünü kapsayacak ideolojik ve etnik referanslardan arındırılmış ya da belli bir ideolojiye yaslanmayan bir muhtevayla yazılması gerektiğini belirtmiştir.¹⁰⁷⁴ “Türkiye Noterler Birliği”nin önerisinde, anayasaya bir başlangıç metninin konulması ve başlangıç kısmında vatanın bütünlüğüne ve Atatürk’e yer verilmesi, devletin kuruluş felsefesinin açıklanması ve temel hedeflerin belirtilmesi gerektiği ifade edilmiştir.¹⁰⁷⁵

TÜSİAD tarafından Komisyona sunulan öneride, başlangıç kısmının gayet sade bir üslupla ve devlet yerine bireyin merkeze alındığı bir muhtevayla yazılması

¹⁰⁷⁰ “2 Nolu Alt Komisyon Tutanakları”, s. 318-319.

¹⁰⁷¹ “2 Nolu Alt Komisyon Tutanakları”, s. 80-81.

¹⁰⁷² “2 Nolu Alt Komisyon Tutanakları”, s. 104.

¹⁰⁷³ “2 Nolu Alt Komisyon Tutanakları”, s. 245-246.

¹⁰⁷⁴ “2 Nolu Alt Komisyon Tutanakları”, s. 122.

¹⁰⁷⁵ “2 Nolu Alt Komisyon Tutanakları”, s. 227.

önerilmiştir¹⁰⁷⁶. MÜSİAD önerisinde ise, yukarıda da değinildiği üzere, 2011 yılında kendilerinin hazırladıkları Anayasa önerilerinden bahisle, eşit vatandaşlık temelinde, insan onuruna dayanan, tam demokratik devleti esas alan bir başlangıç kısmı yazıldığını, anayasanın resmî ideoloji görüntüsünden arındırıldığı ve başlangıç kısmının Anayasa metnine dâhil edilmediği belirtilerek anayasaya bu metnin muhtevasına benzer bir başlangıç konulması gerektiği ifade edilmiştir.¹⁰⁷⁷ Türkiye İşadamları ve Sanayiciler Konfederasyonu (TUSKON)'nun sunduğu öneride, başlangıç kısmının insan unsuru ve insan haklarına vurgu yapması, ideolojiden arındırılmış, insan merkezli, hukukun üstünlüğünü esas alan, çoğulcu, demokratik ve sivil bir devlet düzeni tanımlayacak biçimde yazılması ve gerekirse AİHS, Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) sözleşmelerinden de alıntı ihtiva etmesi gerektiği ifade edilmiştir.¹⁰⁷⁸ Basın Konseyi de başlangıç kısmının mutlaka değiştirilmesi gerektiğini belirtmiş, ancak muhtevaya ilişkin bir metin önerisinde bulunmamıştır.¹⁰⁷⁹

Alt Komisyona öneri sunan vakıflardan, “Tokat İlim Sanat ve Yardımlaşma Vakfı (TİSAV)’nın önerisinde, başlangıç kısmının anayasaya dahil olup olmamasının önemli olmadığı belirtilmiş, Atatürk ve özellikle kurtuluş mücadelesini veren insanlara saygı ve hürmeti ifade eden, devletin temel değerlerini, gerek Türk milleti ve Türk milliyetçiliğinin temel bir felsefi bakış olarak esas alındığını bildiren bir başlangıç kısmının olması gerektiği belirtilmiştir¹⁰⁸⁰. Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı (TESEV)’na göre ise, yürürlükteki başlangıç kısmı ideolojik ve milliyetçi bir içeriğe sahip olduğu için sorunların ağırlaşmasına sebep olmuştur. Ayrıca, başlangıç kısmının bir anayasa maddesi ile anayasaya dâhil kılınması başta anayasa yargısı olmak üzere yargı kuruluşlarının yerindelik denetimi yapmalarına neden olduğu ve siyasi partilerin kapatma kararlarında başlangıç kısmına atıflar yapıldığı belirtilmiştir. Dolayısıyla, çok kısa ve yalın bir başlangıç kısmının olması, anayasaya dâhil edilmemesi ve demokratik anayasaların başlangıç kısımlarına paralel

¹⁰⁷⁶ “3 Nolu Alt Komisyon Tutanakları”, s. 2.

¹⁰⁷⁷ “3 Nolu Alt Komisyon Tutanakları”, s. 12.

¹⁰⁷⁸ “3 Nolu Alt Komisyon Tutanakları”, s. 87-88.

¹⁰⁷⁹ “3 Nolu Alt Komisyon Tutanakları”, s. 64.

¹⁰⁸⁰ “3 Nolu Alt Komisyon Tutanakları”, s. 96.

olarak, başlangıç kısmında sadece demokrasinin, insan haklarının, hukuk devletinin, çoğulculuğun vurgulandığı birtakım kavramlara yer verilmesi önerilmiştir.¹⁰⁸¹

“Umut Vakfı” yeni bir anayasada başlangıç kısmı konulacaksa, evrensel ilke ve değerlere yer verilmesini¹⁰⁸²; “Ülkü Ocakları Eğitim Ve Kültür Vakfı”, yeni Anayasada mutlaka bir başlangıç kısmına yer verilmesi gerektiğini ve bu başlangıcın evrensel ilkelerin yanı sıra, Türk milliyetçiliği ilkesini vurgulamasını ve Anayasa metnine dâhil edilmesini;¹⁰⁸³ “Bilim Vakfı” ise, evrensel değerlerle birlikte, milli ve manevi değerlerin vurgulanmasını önermişlerdir.¹⁰⁸⁴

Derneklerin önerilerine bakılacak olursa; “İnsan Hakları Derneği” (İHD) önerisinde, mevcut başlangıç metninin tamamen ideolojik bir ulus devletin resmî ideolojisini oluşturan ve pekiştiren bir metin olduğu ifade edilmiştir. Bu nedenle, başlangıç kısmının temel insan haklarına aykırı olduğu ve kaldırılması gerektiği belirtilmiş, bunun yerine, her dilden ve dinden grupların barış içinde yaşayabileceğine dair bir kararlılığı ve birlikteliği ifade edecek bir metin yazılması gerektiği belirtilmiştir.¹⁰⁸⁵ “Nubihar Eğitim Ve Kültür Derneği” genel önerilerin tersine, başlangıç kısmının uzun ve “anayasanın ruhu”nu oluşturacak biçimde yazılmasını, anayasanın ise kısa ve öz yazılmasını önermiş, başlangıç kısmının bu kısa ve öz anayasaya ışık tutacak bir ruha sahip olmasını gerektiğini belirtmiştir.¹⁰⁸⁶ “Hukuk ve Hayat Derneği”, başlangıç kısmının resmî ideolojinin manifesto belgesi olarak kullanılmaya devam edilmesi gibi bir risk oluşturacaksa yeni anayasada yer verilmemesini önermiş, başlangıç kısmı konulacaksa, evrensel ilke ve değerlere vurgu yapan bir metin olması gerektiğini belirtmiştir.¹⁰⁸⁷ “Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği”nin önerisinde ise, yeni Anayasa başlangıcında, Cumhuriyetin dayanakları olduğundan bahisle, Atatürk ilke ve inkılâplarına mutlaka vurgu yapılması gerektiği, devletin birey için var olduğu hususunun da belirtilmesi önerilmiştir.¹⁰⁸⁸ “Köy Enstitülerini Araştırma ve Eğitimi Geliştirme Derneği” de,

¹⁰⁸¹ “3 Nolu Alt Komisyon Tutanakları”, s. 21.

¹⁰⁸² “3 Nolu Alt Komisyon Tutanakları”, s. 123.

¹⁰⁸³ “3 Nolu Alt Komisyon Tutanakları”, s. 601.

¹⁰⁸⁴ “3 Nolu Alt Komisyon Tutanakları”, s. 657.

¹⁰⁸⁵ “3 Nolu Alt Komisyon Tutanakları”, s. 615-616.

¹⁰⁸⁶ “3 Nolu Alt Komisyon Tutanakları”, s. 196.

¹⁰⁸⁷ “3 Nolu Alt Komisyon Tutanakları”, s. 244.

¹⁰⁸⁸ “3 Nolu Alt Komisyon Tutanakları”, s. 361-362.

yeni anayasanın Atatürkçü ideolojiyi yansıtan bir başlangıç kısmının olması ve başlangıcın Anayasa metnine dâhil edilmesi gerektiğini belirtmiştir.¹⁰⁸⁹

Komisyonla çeşitli düşünce kuruluşları da görüş ve önerilerini sunmuşlardır; Örneğin, “Sivil Toplum Geliştirme Merkezi”nin önerisinde, 1982 Anayasası’nın başlangıç kısmının tümüyle otoriter, paternalist, çoğulculuk karşıtı değerleri yansıttığı belirtilerek, başlangıç kısmının, toplumun sivil değerler üzerinde şekillenmesinin önünde bir engel olduğu ifade edilmiştir. Yeni anayasada bir başlangıç kısmı olacaksa bu kısmın “Biz Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları (...)” biçiminde başlaması ve devleti kuran gücün halk olduğunun vurgulanması, sivil değerlere yer verilmesi gerektiği belirtilmiştir.¹⁰⁹⁰ “Ankara Strateji Enstitüsü” yeni anayasada, anayasa metnine dâhil olmamak şartıyla, anayasanın temel felsefesini ortaya koyan, evrensel ilkeleri ihtiva eden kısa, özlü ve edebî bir üslupla kaleme alınmış bir başlangıç kısmının bulunmasını önermiştir.¹⁰⁹¹ “Ankara Düşünce Ve Araştırma Merkezi” de devleti değil insanın merkeze alındığı, ideolojisiz, çok kültürlülüğün ve evrensel ilkelerin vurgulandığı bir başlangıç kısmının yazılmasını önermiştir.¹⁰⁹² “Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu (USAK) Hukuk Araştırmaları Merkezi” ise, yeni anayasanın başlangıç kısmında, uluslararası hukuk kurallarının Anayasa Mahkemesi tarafından destek ölçü norm olarak kullanılabilmesi açısından Türkiye’nin uluslararası hukuka saygılı bir devlet olduğunun belirtilmesini önermiştir.¹⁰⁹³

“İstanbul Düşünce Enstitüsü”, yeni anayasanın başlangıç kısmının kısa bir metin olması ve “ılımlılık ve tahammül” ilkesini benimsemesi gerektiğini belirtmiştir.¹⁰⁹⁴ “Türk Hukuk Enstitüsü”de edebi bir dille yazılmış bir başlangıç kısmının bulunması yönünde görüş belirtmiştir.¹⁰⁹⁵ “Stratejik Düşünce Enstitüsü”nin önerisi de başlangıç kısmının kısa ve evrensel ilkeleri ihtiva eden, halkın egemenliğine ve doğanın korunmasına vurgu yapan bir metin olması yönündedir.¹⁰⁹⁶

¹⁰⁸⁹ “3 Nolu Alt Komisyon Tutanakları”, s. 518.

¹⁰⁹⁰ “3 Nolu Alt Komisyon Tutanakları”, s. 238.

¹⁰⁹¹ “3 Nolu Alt Komisyon Tutanakları”, s. 251.

¹⁰⁹² “3 Nolu Alt Komisyon Tutanakları”, s. 306.

¹⁰⁹³ “3 Nolu Alt Komisyon Tutanakları”, s. 548-549.

¹⁰⁹⁴ “3 Nolu Alt Komisyon Tutanakları”, s. 343.

¹⁰⁹⁵ “3 Nolu Alt Komisyon Tutanakları”, s. 373.

¹⁰⁹⁶ “3 Nolu Alt Komisyon Tutanakları”, s. 428.

“Aydınlar Ocağı” 1982 Anayasası’nın başlangıç kısmının tartışılmasına gerek görmemiş ve başlangıcın mevcudiyetini koruması gerektiği yönünde görüş belirtmiştir.¹⁰⁹⁷

“Şehit Aileleri Federasyonu”nun önerisinde anayasanın yapılış sebeplerini ve dayandığı temel felsefeyi açıklayan, edebî bir üslupla yazılmış ve anayasa metnine dahil olan bir başlangıç metni mutlaka bulunması ve başlangıç kısmında temel hak ve özgürlüklerin bu anayasada düzenlenenlerle sınırlı olmadığına da belirtilmesi gerektiği ifade edilmiştir.¹⁰⁹⁸

“Türkiye Ermeni Patrikliği” de Komisyona öneri sunmuş, öneride başlangıç kısmı ile ilgili olarak, Lozan Antlaşması ve diğer uluslararası antlaşmalarda azınlıklara tanınan hakların Türkiye tarafından çekincesiz biçimde yerine getirileceğinin, yeni anayasanın başlangıç kısmında belirtilmesi talep edilmiştir.¹⁰⁹⁹ Çevreci bir kuruluş olan, “Ekolojik Anayasa Girişimi” tarafından da, “*Bu anayasa, dünyayı gelecek kuşaklardan emanet aldığı bilinciyle doğayla uyum içinde yaşamaya söz veren Türkiye vatandaşları tarafından yazılmıştır*” biçiminde kısa, öz ve çevreci bir başlangıç kısmı önerilmiştir.¹¹⁰⁰

24 Nisan 2012 tarihinde “Türkiye Dil ve Edebiyat Derneği” (TDİD) tarafından Ankara’da yapılan “Anayasanın Dili” Sempozyumu’nun sonuç bildirisinin 5. maddesinde de yapılacak yeni bir anayasada; “anayasaların özgürlüğünü sınırlayan ve anayasa maddelerini hapseden başlangıç kısmının olmaması gerektiği” belirtilmiştir.¹¹⁰¹

Görüldüğü üzere, sivil toplum ve meslek kuruluşlarının sunulan önerilerinin genelinde başlangıç kısmının sadeleştirilerek, ideolojik yapısından arındırılması ve edebi dille yazılarak, demokratik liberal ülkelerdeki örneklerde olduğu gibi her ideolojiye eşit mesafede duran, toplumun bütününe kucaklayıcı, renksiz ve sembolik nitelikli bir metin olması gerektiği görüşü ağırlıktadır. Türk milliyetçiliği ve Kemalizm ideolojisinin başlangıç kısmında vurgulanmasına devam edilmesini

¹⁰⁹⁷ “3 Nolu Alt Komisyon Tutanakları”, s. 335.

¹⁰⁹⁸ “3 Nolu Alt Komisyon Tutanakları”, s. 565.

¹⁰⁹⁹ “3 Nolu Alt Komisyon Tutanakları”, s. 446-447.

¹¹⁰⁰ “3 Nolu Alt Komisyon Tutanakları”, s. 373.

¹¹⁰¹ Anayasaların Dili Sempozyumu’nun sonuç bildirisi için, bkz. (Çevrimiçi) <http://www.tded.org.tr/bpi.asp?caid=235&cid=3503>, 28 Haziran 2015.

öneren kuruluşların bu önerilerini, benimsedikleri ideolojik görüşten kaynaklandığını ifade etmek kanaatimizce isabetsiz bir tespit olmayacaktır. Ülkü Ocakları gibi Türk milliyetçiliğini veya Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği gibi Kemalizm ideolojisini benimseyen kuruluşların, anayasaya konulacak başlangıç kısmına savundukları ideolojiyi yansıtmak istemeleri normal karşılanabilir. Fakat, Türk Milliyetçiliği ve Kemalizm gibi ideolojilerin devletin ana belgesinde vurgulanması veya anayasal hüküm olarak bağlayıcı bir kurala dönüştürülmesi, bireysel ve toplumsal yaşamın doğasına aykırı bir dayatmayı doğurmuş ve toplumun büyük bir kesiminin anayasa paydaşlığından dışlanmasına sebep olmuştur.

SONUÇ

Siyasi olarak örgütlenmiş toplumun siyasi faaliyet icra edebilmesini hukuksal zeminde sağlayan anayasalar hem siyasi faaliyetlerin kurallarını koyan hem de bu kuralların dayandığı temel felsefe ve ideolojiyi saptayan esas belgelerdir. Anayasaların sahip oldukları temel felsefeyi ve ideolojik ilkeleri açıklayan bildiri niteliğindeki kısımlar ise, başlangıç kısımlarıdır.

Çalışmamızda da ele alındığı üzere, günümüzdeki yazılı anayasaların büyük bir çoğunluğu, yapılma sebeplerini, dayandıkları temel ideoloji ve felsefeyi, devletin kimliğini açıklayan bir başlangıç metni ihtiva etmektedirler. Günümüzün gelişmiş Batı ülkeleri olan ABD, Fransa, Almanya gibi ülkeler anayasalarının temel felsefesini ortaya koyan bir başlangıç kısmını devletin temel yasasına monte etmişleridir. Japonya, Çin, Arjantin, Ukrayna, Bolivya, Suriye, Mısır, İran, Kuveyt, Kanada, Azerbaycan, Türkmenistan, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Bosna Hersek, Avustralya, Endonezya, Küba gibi dünyanın değişik coğrafyalarında bulunan ülkelerinin anayasalarında da başlangıç metnine yer verilmiştir. Aynı zamanda, BM Şartı, İHEB, AİHS, AB Kurucu Antlaşmaları, İKÖ Şartı gibi uluslararası antlaşmaların giriş bölümünde de başlangıç metinleri bulunmaktadır.

Başlangıç kısımları, anayasa maddeleri gibi somut hukuki düzenlemeler ihtiva etmeyen, genel ifadelere yer veren, olay ve olgularla ilgilenen ve anayasanın yapılış hikâyesini anlatan soyut kavramların bulunduğu metinlerdir. Bu kısımlar genellikle edebî bir üslupla yazılmakta ve anayasanın pozitif hükümlerinin yorumlanmasına ışık tutan, ruhunu ve ideolojisini ortaya koyan bir nitelik taşımaktadır. 1787 ABD Anayasası, ilk yazılı anayasa olmasının yanı sıra, bünyesinde bir başlangıç kısmına yer veren ilk anayasadır. ABD Anayasası'yla başlayan bu gelenek, özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yapılan anayasaların büyük bir kısmında kendini göstermiştir.

Başlangıç kısımları çoğu ülke anayasalarında sembolik bir işlev görmekte iken, bazı ülkelerin hukuk sistemleri başlangıç kısımlarına hukuki değer atfedebilmektedir. Örneğin, 1958 tarihli Fransa Anayasası'nın başlangıç kısmı, Fransız Anayasa Konseyi tarafından özellikle 1970'li yıllarla birlikte hukuki değeri

haiz bir anayasa maddesi gibi, ölçü norm olarak kullanılmaya başlanmıştır. Ayrıca Konsey, 1958 Anayasasının başlangıcının gönderme yaptığı 1789 Haklar Bildirgesi ve 1946 Anayasasının başlangıç kısmına da hukuki değer tanımıştır. 1949 Almanya Anayasasının başlangıç kısmını da Federal Alman Anayasa Mahkemesi bazı kararlarında yorum aracı olarak kullanmıştır. ABD Yüksek Mahkemesi ise, başlangıç kısmına çok nadir de olsa ismen gönderme yapmış ancak, başlangıç kısmını ne Fransa örneğindeki gibi ölçü norm olarak, ne de Almanya örneğindeki gibi net bir biçimde yorum aracı olarak kullanmıştır. Sadece bazı kararlarında ifadeleri zenginleştirmek ve vurguları pekiştirmek amacıyla başlangıç kısmına zımni göndermeler yapmıştır.

Sosyalist ülke anayasalarının başlangıç kısımları, liberal anayasaların başlangıç kısımlarına göre çok daha uzun, kapsamlı ve katı bir ideolojik muhtevaya sahiptir. 1982 tarihli Çin Anayasası'nın başlangıç kısmı bu bağlamda en ideal örnek olarak görülmektedir. Çin Anayasası'nın başlangıcı oldukça uzun bir metin biçiminde; sosyalist ideolojinin ve komünist Çin devriminin arka planını anlatan, devrimin kazanımlarını vurgulayan ve devrimin dayandığı ideolojiyi ve önderlerini yücelten bir üslupla yazılmıştır. Keza 1976 tarihli Küba Anayasası'nın başlangıç kısmında Küba devrimi ve devrimin önderleri anlatılmıştır. 1992 tarihli Vietnam Anayasası'nın başlangıç kısmında da Çin ve Küba örneklerine benzer bir biçimde, lider ve ideoloji vurgusu ön plandadır. 1982 Çin Anayasası'nın başlangıç kısmının muhtevası ve normatif dili itibarıyla bağlayıcı bir hukuki niteliğe sahip olduğu söylenebilirken, 1976 Küba ve 1992 Vietnam anayasalarının başlangıçları için aynı şey ifade edilememektedir. Zira bu ülkelerin başlangıç kısımları edebi bir tarzda yazılmış normatif herhangi bir değeri olmayan metinlerdir. Ayrıca bu ülkelerde anayasaya uygunluk denetimi yapacak bir yargı organı da ihdas edilmemiştir. Fakat Çin doktrininde Çin Anayasa başlangıcının hukuki değere sahip olduğu hususunda ortak bir görüş mevcuttur. Aynı zamanda, Çin hukuk sisteminde ikincil konumda da olsa, anayasaya uygunluk denetimi yapan yargı organları kurulmuştur.

İslami anayasaların özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki anayasacılık hareketlerinden etkilendiği görülmüştür. 1973 tarihli Pakistan, 1979 tarihli İran ve 2004 tarihli Afganistan anayasalarının başlangıç kısımları, devletlerin İslami

kimliğini ortaya koyan başlangıç metinleridir. 1973 Pakistan Anayasası'nın başlangıç kısmı normatif, buyurgan bir dille sahiptir. Bu yönüyle normatif anayasa maddelerine benzemektedir. Pakistan başlangıcında İslami vurguların yanı sıra Pakistan'nın kurucu lideri de ismen zikredilmiştir. Pakistan Yüksek Mahkemesinin bir kararında karara katılan Hakimin farklı gerekçesinde başlangıç kısmına atıf yapılmış ve ABD Yüksek Mahkemesi kararlarına benzer bir biçimde başlangıç kısmı sadece verilen kararı pekiştiren bir ifade olmaktan öteye geçmemiştir. Nitekim Pakistan Anayasası'nın madde muhtevalarına bakıldığında görülmektedir ki, başlangıç kısmında vurgulanan hemen her ilke anayasada ayrıntılı bir biçimde düzenlenmiştir. Ancak Kur'an-ı Kerim ve Sünnet'e vurgu yapılan paragraflardaki ifadelerin, metni sembolik olmanın ötesine taşıyan bağlayıcı bir kural haline getiren unsurlar olduğu ifade edilebilir. Genel olarak ise, normatif bir dille yazılmış olsa da Pakistan Anayasası'nın başlangıç kısmı, hukuki bağlayıcılığı olmayan, belki Anayasa maddelerinin yorumlanmasında ışık tutucu bir etkiye sahip olabilecek bir metindir.

1979 tarihli İran Anayasası'nın başlangıç kısmı, yürürlükteki yazılı anayasaların sahip olduğu başlangıçlar içinde en uzun olanıdır. Çeşitli bölümlere ayrılmış bu başlangıç metni, ayrıntılı biçimde devrimi, verilen mücadeleleri, kurulan devletin temel ilkelerini ve temel yapısını, dayandığı İslami ve mezhepsel anlayışı ortaya koyan bir metindir. Devrimin önderinin yüceltilmesi ve Şii mezhebi itikadının benimsendiğine ilişkin ifadelere yer verilmesi bu başlangıç kısmının en belirgin özellikleridir. Kur'an-ı Kerim'den ayetler ve Peygamberin sözleriyle desteklenen başlangıç ilkeleri, kanaatimizce bağlayıcı niteliktedir. Fakat, İran hukuk sisteminde bu bağlayıcılığı uygulamalarıyla ortaya koyacak bir yüksek yargı organı ihdas edilmemiştir. Kanunlar yayımlanmadan önce İslami ilkeler ve anayasaya uygunluk bakımından Koruma Konseyinin denetimine tabi tutulmaktadır. Dolayısıyla İran'daki uygulama, siyasi bir denetim olduğundan, İran Anayasası'nın başlangıcının hukuki değeri mahkeme kararlarından tespit edilememektedir. 2004 tarihli Afganistan Anayasası'nın başlangıcı, İran ve Pakistan örneklerine göre nispeten daha kısa olup, muhtevası itibarıyla sembolik tipte bir metindir.

Yazılı anayasalarda bulunan başlangıç kısımlarının hukuki değer kazanması üç şekilde sağlanabilmektedir. Birincisi, anayasanın maddelerinde düzenlenen bir

hükümle başlangıç kısmının anayasaya dâhil olduğunun belirtilmesidir. Bu yöntem Türkiye’de 1961 ve 1982 anayasalarının yanı sıra, 2012 Suriye ve 2014 Mısır anayasaları gibi son dönemde yapılan anayasalarda da mevcuttur. İkinci yöntem başlangıç kısmının kendi muhtevastaki bir ifade ile başlangıç kısmının anayasaya dâhil olduğunun belirtilmesidir ki, buna en iyi örnek, 1986 Tuvalu Anayasası’nın başlangıcıdır. Üçüncü yöntem ise başlangıç kısmında veya anayasa maddesinde herhangi bir hüküm olmadan, sadece anayasaya uygunluk denetimi yapan mahkemenin kararıyla da başlangıç kısmı hukuki değeri haiz olabilmektedir. Fransa, Türkiye, Almanya, Hindistan ve Bulgaristan gibi ülkelerde mahkeme kararlarında başlangıç kısmı anayasaya uygunluk denetiminde ölçü norm olarak kullanılmaktadır.

Anayasacılık tarihimizde anayasaya başlangıç konulması geleneği 1961 Anayasası ile başlamış ve 27 Mayıs Darbesi’ni meşrulaştırmak amacıyla ilk defa bir Türk Anayasasına başlangıç kısmı konulmuştur. 27 Mayıs askeri darbesini gerçekleştiren cunta, yaptığı darbeyi meşrulaştırmak amacıyla ürettiği Kemalizm ideolojisini, 1961 Anayasası’nın temel dayanağı olarak başlangıç kısmında belirtmiştir. 1961 Anayasası’na konulan 156. madde ile başlangıç anayasanın metnine dahil edilmek suretiyle, bu ideolojiye, anayasa maddeleriyle eşit bir hukuki bağlayıcılık kazandırılmıştır.

1982 Anayasası’nın uygulanması ile demokrasi ve hak ve özgürlükler açısından durum daha da kötüye gitmiş zira, 12 Eylül 1980 darbesini yapan askerler de yaptıkları darbeyi meşrulaştırma adına, ideoloji vurgusu 1961 örneğinden daha güçlü ve daha katı olan yeni bir başlangıç yazmışlardır. Bu başlangıç kısmı da Kemalizm’i keskin bir biçimde vurgulamıştır. Ayrıca 1961 örneğine benzer şekilde, 1982 Anayasasına konulan 176. madde hükmüyle başlangıçta belirtilen ilkeler (Kemalizm) Anayasa metnine dâhil edilerek bağlayıcı hukuki değeri haiz kılınmıştır. 1961 Anayasası’nın yürürlük döneminde Anayasa Mahkemesi başlangıç kısmını destek ölçü norm olarak, 1982 Anayasası’nın uygulanmaya başlamasından sonra ise bağımsız ölçü norm olarak kullanmıştır. Ancak Mahkeme 2013 yılında verdiği bir kararında, soyut ve belirsiz ifadeler ihtiva ettiği için başlangıç kısmının bağımsız ölçü norm olarak kullanılmaması gerektiğine hükmetmiştir.

1982 Anayasası yürürlüğe girdiği günden itibaren anayasanın meşruiyeti, ideolojisi ve getirdiği yeni ideolojik düzenin yanı sıra başlangıç kısmı üzerinde de çeşitli tartışmalar yaşanmış, bazı kesimler aşırı ideolojik vurgular içerdiği için, toplumun tümüne hitap etmeyen başlangıç kısmının kaldırılmasını, bazı kesimler dilinin sadeleştirilmesini edebi bir üslupla yazılmasını, bazı kesimler ise, Kemalist felsefeyi biraz esnek de olsa vurgulamasını talep etmiştir. Daha demokratik, hukukun üstünlüğünü esas alan, insan haklarına dayanan ve ayrımcılığa sebep olmayacak bir başlangıç kısmının yazılarak, 12 Eylül 1980 askeri darbesinin reddedildiği ve başlangıç kısmının kesinlikle anayasa metnine dâhil edilmemesi gerektiği en ideal görüş olarak öne çıkmaktadır.

Yukarıda ele alınan öneriler değerlendirildiğinde, Türkiye’de yeni bir anayasanın yapılması hususunda bir görüş birliği olduğu görülmektedir. Zira, geçmişten beri 1982 Anayasası’nda demokratikleşmenin sağlanmasına ve temel hak ve özgürlüklerin tanınıp korunmasına yönelik birçok defa değişiklik yapılmış olsa da, askeri darbe ürünü olan ve toplumun tamamını kuşatamayan ideolojik bir anayasa olarak, 1982 Anayasası’nın değiştirilmesi ve yerine, toplumun tüm kesimlerini kucaklayan, toplum sözleşmesi niteliğinde yeni bir Türkiye Anayasası’nın yapılması, bütün toplumun üzerinde uzlaştığı bir konudur. Ancak “anayasanın bir ideolojisi olacak mı olmayacak mı?” “Olmayacaksa toplumu ortak paydada buluşturacak uzlaştırıcı bir düşünce anayasaya yansıtılabilecek mi?” gibi sorular da gündemdeki yerini korumaktadır. Bu soruların merkezinde de anayasaya konulacak başlangıç metni bulunmaktadır. Zira anayasanın dayandığı temel felsefe ve değerler en belirgin olarak başlangıç metninde tezahür etmektedir.

Yukarıda belirtildiği üzere, Türkiye’de yaşanan yeni anayasa tartışmalarında başlangıç kısmına ilişkin çeşitli yaklaşımlar öne çıkmıştır. Eren, bu yaklaşımları üç gruba ayırmaktadır. Yazara göre, birinci yaklaşım, özellikle siyasi partilerin önerilerinde yer alan ve başlangıç kısmının tamamen kaldırılmasını öngören yaklaşımdır.¹¹⁰² Buna göre, sorun çözmekten ziyade, sorun üreten 1982 Anayasası’nın başlangıç kısmı gibi bir başlangıç metni kesinlikle yeni yapılacak anayasaya konulmamalı, anayasa maddelerden başlamalıdır. Gerçekten de Anayasa

¹¹⁰² Eren, “Yeni Anayasa Önerilerinde Genel Esaslar ve Temel Hak ve Özgürlükler”, s. 28.

Mahkemesi'nin siyasi parti kapatma davalarında sürekli olarak başlangıç kısmını ölçü norm olarak kullanmak suretiyle verdiği tartışmalı parti kapatma kararları dikkate alındığında, siyasi partilerin bu görüşü oldukça yerindedir. Zira anayasada da belirtildiği üzere, demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurları olan siyasi partilerin, demokratik ve özgür bir biçimde faaliyet yürütmelerinin önündeki en büyük engellerden birisinin, 1982 Anayasası'nın yürürlükteki soyut ve ideolojik başlangıç kısmı olduğu kolaylıkla ifade edilebilir.

İkinci yaklaşım ise, yeni bir anayasaya başlangıç kısmı konulacak ise, bu başlangıç metninin “evrensel, nesnel ve renksiz” bir metin olması gerektiği yönündedir. Yukarıda ele alınan DİSK, TOBB ve Ergun Özbudun başkanlığındaki Bilim Kurulunun ve TBMM Anayasa Uzlaşma Komisyonu'na üniversiteler ve sivil toplum kuruluşları tarafından sunulan önerilerin çoğunda başlangıç kısmına yönelik bu yaklaşımın ön planda olduğu görülmektedir. Yeni anayasa önerilerinin üzerinde mutabakata vardığı konuların başında, anayasaya konulacak başlangıç kısmının; “evrensel ilkeleri ihtiva eden, devleti değil, bireyi yücelten, insan onurunu vurgulayan, herhangi bir ideolojiyi benimsemeyen ve toplumun her kesimini kucaklayan, farklılıkları zenginlik gören ve normatif olmayan, edebi bir üslupla yazılması” en yaygın talep olarak görülmektedir. Bu yaklaşımı benimseyenlerin ortak bir önerisi de başlangıç kısmının anayasa metnine dâhil edilmemesi yönündedir. Böylece, anayasaya uygunluk denetiminde, hukuki denetimin sınırının aşılması, yerindelik denetimi yapılmasının önüne geçilebilecektir.

Ancak yukarıda da belirtildiği gibi, TBB tarafından hazırlanan ikinci öneride, TÜSİAD'ın 2007 yılı önerisinde ve TBMM Anayasa Uzlaşma Komisyonu'na sunulan yeni anayasa önerilerinin bazılarında “renksiz anayasa” iddialarına bir tepki mahiyetinde üçüncü bir yaklaşım; “Atatürkçülük, Atatürk milliyetçiliği ve laiklik” ekseninde ideolojik bir kimliğin belirgin biçimde vurgulanmasına yöneliktir.¹¹⁰³ Bu yaklaşımda, başlangıcın ideolojik niteliğinin devam ettirilmesine gerekçe olarak; Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda önemli rolü bulunan Atatürk ilke ve inkılaplarının ve Atatürk milliyetçiliğinin kısaca, “Kemalizm”in Cumhuriyetin temel değerleri olduğu, toplumun bütün kesimlerince de bu değerlerin benimsendiği görüşü

¹¹⁰³ Eren, a.g.e., s. 29

öne sürülmektedir. Dolayısıyla başlangıç kısmının taraflı ve ideolojik bir metin olma niteliğinin devam etmesi gerektiği düşünülmektedir. Ancak MÜSİAD raporunda da belirttiği üzere, gelişmiş Batı ülkelerinin anayasalarının başlangıç kısımlarında kişi ya da ideoloji vurgusu yapılmamaktadır. Ayrıca, Atatürk'ün; “Ben manevi miras olarak hiçbir ayet, hiçbir dogma, hiçbir donmuş kalıplaşmış kural bırakmıyorum. Benim manevi mirasım bilim ve akıldır (...)” sözü de dikkate alındığında, başlangıç kısmına statükocu, taraflı ve ideolojik bir anlayışla Kemalizm ideolojisinin sabitlenmesi, Atatürk'ün felsefesiyle birlikte, çağdaş devlet ve demokrasi anlayışına da aykırı bir durum meydana getirmektedir.¹¹⁰⁴

Türk anayasacılık tarihinde ilk defa 1961 Anayasası'na konulan başlangıç kısmı, bir ideolojinin de ilk defa anayasada temellendirilmesini sağlamıştır. 27 Mayıs 1960 darbesine bir meşruiyet zemini oluşturmak amacıyla düşünülen başlangıç metni, aynı zamanda anayasanın anlaşılması ve yorumlanması için bir kılavuz olarak da tasarlanmıştır. Dolayısıyla 1961'de hazırlanmış bir anayasa ile ortaya konulan bu ideolojinin, Cumhuriyet'in kuruluş ideolojisi olması veya Atatürk tarafından inşa edilmiş bir ideoloji olması da mümkün değildir. Anayasadaki ideolojiyi “Atatürkçülük” veya “Kemalizm” olarak nitelemek, esasen, askeri vesayet düzenine meşruiyet kazandırma çabasının bir neticesidir. Kemalizm, 27 Mayıs Darbesi'yle inşa edilmiş bir ideoloji olması dolayısıyla, ancak Atatürkçülüğün bir yorumu olarak kabul edilebilir¹¹⁰⁵. Nitekim “Atatürk milliyetçiliği” de 1980 Anayasası'nı yapan darbeci generallerin, iktidara antidemokratik bir yöntemle yaptıkları müdahalelerini meşrulaştırıcı bir araç olarak ürettikleri ve kullandıkları yapay bir ideolojidir¹¹⁰⁶. Bu nedenle, Cumhuriyetin temel değerleri arasında gösterme gayretiyle, darbe zihniyetinin ürettiği bir ideoloji, anayasaya yerleştirilmemelidir. Esasen milliyetçiliğin her türü, karşısında bir “öteki” yaratarak varolmakta dolayısıyla, etnik temelli ötekileştirme, toplumsal çatışmalara sebep olmaktadır. Devlet, anayasada böyle bir ideolojiye yer vererek bu çatışmaya kurumsal altyapı sağlamamalıdır. Diğer taraftan, Atatürk milliyetçiliği gibi her milliyetçilik, kendi milliyetçiliğinin, “iyi”

¹¹⁰⁴ MÜSİAD Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Önerisi, s. 19-21.

¹¹⁰⁵ Şentop, “Anayasa'nın İdeolojisi Kemalizm mi?”; Aynı yönde bkz., Mümtaz'er Türköne, “İdeolojisi Olmayan Anayasa” (Çevrimiçi), http://www.zaman.com.tr/yazarlar/mumtazer-turkone/ideolojisi-olmayan-anayasa_1186604.html, 11 Temmuz 2015.

¹¹⁰⁶ Şentop, “2 Nolu Alt Komisyon Tutanakları”, s. 315.

milliyetçilikler kategorisinde olduğunu savunmaktadır. Ancak bu kurgusal ayrım, mutlak bir doğruluk taşımadığı gibi, milliyetçi olmayana dışladığından, dayatmacı ve manipülatiftir. Bugün dünyada yürürlükte bulunan 200'e yakın devletin anayasasına bakıldığında milliyetçilik, sadece Türkiye ve Bangladeş anayasalarında belirgin biçimde devletin niteliği olarak ifade edilmiştir. Dolayısıyla milliyetçiliğin anayasal güvenceye alınması dünyada uygulanan bir yöntem değildir. Milliyetçilik ilkesine değiştirilemezlik payesi verilmesi konusunda ise, Türkiye dışında tek bir örnek daha bulunmamaktadır. Oysaki değiştirilemez maddelerin görece meşruiyeti, birtakım insan haklarına güvence getirilmesiyle mümkün olabilmektedir. Demokrasi, laiklik ve sosyal hukuk devleti ilkelerinin aksine milliyetçilik, herhangi bir hak güvencesi getirmemekte, bilakis, hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasına neden olmakta ve çatışmayı doğurmaktadır. Hukuk tekniği itibarıyla devlet, insan, ülke ve egemenlik unsurlarından oluşmaktadır. Bu unsurlardan, örneğin; egemenlik, milli olabilir, fakat milliyetçi bir anlayışı benimsememelidir.¹¹⁰⁷

Yeni anayasanın bir toplum sözleşmesi niteliğini haiz olması ve toplumun bütün kesimlerini kucaklayıcı bir felsefe ve düşünceye dayanması, kısacası, tarafsız olması gerekmektedir.¹¹⁰⁸ Anayasanın ideolojisi olmamalı, Atatürkçülük de bir ideoloji olduğu için anayasaya yansıtılmamalıdır. Eğer yeni anayasanın ideolojisi olacaksa bu Atatürkçülük değil, insan hakları ideolojisi olmalıdır. Zira Atatürkçülüğün tersi savunulabilir fakat insan hakları ideolojisinin tersi bir ideoloji, insan haklarını yok sayan, saygı duymayan bir ideoloji meşru kabul edilemez. Anayasaya, tersi savunulabilecek herhangi bir ideolojik yaklaşımın yansımaması gerekmektedir.¹¹⁰⁹

Türkiye'nin insan hak ve özgürlükleri, demokratikleşme, hukukun üstünlüğü gibi, evrensel ilkeler noktasında örnek aldığı Avrupa Birliği'ne üye ülkelere bakıldığında, Birliğe üye on altı ülkenin anayasasında başlangıç kısmı mevcut iken

¹¹⁰⁷Tolga Şirin, “Milliyetçilik İdeolojisi ve Anayasa” (Çevrimiçi) http://www.radikal.com.tr/radikal2/milliyetcilik_ideolojisi_ve_anayasa-1126593, 11 Temmuz 2015.

¹¹⁰⁸MÜSİAD Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Önerisi, s. 19.

¹¹⁰⁹Eser Karakaş, “Anayasanın İdeolojisi ‘insan hakları’ Olmalı” (Çevrimiçi) <http://www.koprudergisi.com/index.asp?Bolum=EskiSayilar&Goster=Yazi&YaziNo=974>, 11 Temmuz 2015.

onbirinin anayasasında ise başlangıç kısmının bulunmadığı görülmektedir¹¹¹⁰. Anayasasında başlangıç kısmına yer veren ülkelerin başlangıç kısımları da kısa, öz ve edebi bir dille yazılmış metinlerdir.¹¹¹¹ Oysaki 1982 Anayasası uzun sayılabilecek bir başlangıç kısmına yer vermiş olup, anayasanın resmi bir ideolojiyi benimsediğini belirten ifadeler ihtiva etmektedir. Ayrıca 1982 Anayasası'nın başlangıç kısmı, bir anayasa metninin evrensel işlevine uygun olarak, devlet otoritesinin hangi yöntemlerle sınırlanacağı, bireysel özgürlüklerin devlet otoritesi karşısında hangi ilkeler çerçevesinde korunacağı ve özgürlüklerin evrensel değerini vurgulamaya yönelik ifadelerle yer vermek yerine, devlet otoritesinin kutsallığı, bu otoritenin hangi sebeplerle ve amaçlarla nasıl güçlendirilmesi gerektiği biçiminde devletçi ve bireysel özgürlüklerin aleyhinde ifadelerle yer vermiştir.¹¹¹² Dolayısıyla, uzun bir tek cümleden oluşan, soyut ve belirsiz kavramlar ihtiva eden, belirli bir ideolojiyi dayatan, devleti yücelten niteliğiyle 1980 Anayasası'nın başlangıç kısmı, 12 Eylül 1980 askeri darbesinin sembolü ve anayasanın da üstünde bir ideolojik ilkeler manzumesi olarak durmaktadır.

Netice olarak, yukarıda ayrıntılı olarak belirtildiği üzere, Türkiye'nin yeni bir anayasa yapma sürecine girmesiyle birlikte, yeni anayasada başlangıç kısmına yer verilip verilmeyeceği, yer verilmesi halinde, hangi temel değer ve görüşlerin anayasanın dayanağını oluşturacağı hususunun, temel tartışma konularından biri haline geldiği aşîkârdır. Esasen, yeni anayasanın bir başlangıç kısmı ihtiva etmesi, başlıca iki nedenle uygun olacaktır. Birincisi, yürürlükteki 1982 Anayasası'nın başlangıcında ifadesini bulan devletçi ve otoriter Kemalist ideoloji ve felsefenin reddedildiğinin, yazılacak yeni başlangıç metninde açıkça belirtilmesi gerekmektedir. İkinci olarak da Türkiye'yi yeni bir anayasa yapmaya götüren nedenlerin ve temel düşüncelerin kısa ve öz bir biçimde ifade edilmesi yararlı olacaktır. Bu nedenlerle,

¹¹¹⁰Avrupa Birliği ülkelerinden; Almanya, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Fransa, Hırvatistan, İrlanda, İspanya, Letonya, Litvanya, Macaristan, Polonya, Portekiz, Slovakya, Yunanistan'ın anayasalarında başlangıç metni bulunmaktadır. Avusturya, Belçika, Danimarka, Finlandiya, Hollanda, İsveç, İtalya, Lüksemburg, Malta, Romanya ve Slovenya'nın anayasalarında ise başlangıç kısmına yer verilmemiştir. İlgili ülkelerin anayasaları ve başlangıç kısımlarının İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi) <https://www.constituteproject.org>, 13 Haziran 2015.

¹¹¹¹MÜSİAD Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Önerisi, s. 19

¹¹¹²Serap Yazıcı, "Yeni Bir anayasanın Yapımı Sürecinde Türkiye: Yasakçılıktan Özgürlükçülüğe, Otoritarizmden Demokrasiye, Vesayetçilikten Demokratik Temsile", **Prof. Dr. Ergun Özbudun'a Armağan Cilt II** içinde, Ankara, Yetkin yay., 2007, s.744.

yeni anayasada, Türkiye toplumunun çoğulcu-demokratik ve sivil rejim idealine bağlılık iradesini yansıtan kısa ve özlü bir başlangıç metnine yer verilmesi ve bunun anayasa metnine dâhil olmadığının belirtilmesi, geçmişteki hukuksuz uygulamaların son bulması açısından da uygun olacaktır.¹¹¹³

Gerçekten, Türkiye’de yeni bir anayasa hazırlanacak ve darbe hukukuna son verilecekse, bunu sağlamak amacıyla ilk başta 1982 Anayasası’nın başlangıç kısmının muhtevasının ideolojik unsurlardan arındırılması¹¹¹⁴ din, mezhep, dil, etnik köken ayrımı gözetmeden bütün Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarını kucaklayan ve yapılacak yeni anayasanın Türkiye’de yaşayan herkesin anayasası olduğuna toplumu ikna edecek bir biçimde yeniden yazılması gerekmektedir. Bu bağlamda 1982 Anayasası’nın başlangıç kısmında özellikle hukukun üstünlüğü, insan onuru, demokrasi, çoğulculuk gibi evrensel ilkelere ve anayasanın tüm toplumun birlikte yaşama iradesini gösteren bir belge olduğuna vurgu yapılmalıdır.¹¹¹⁵ Yeni anayasanın başlangıç kısmı, vatandaşların tümünün anayasası olduğu hususunda onları ikna edici bir dile, felsefeye ve üsluba sahip olmalıdır. Nitekim Roach’ın Platon’dan aktardığı gibi, başlangıç kısımlarının esas işlevlerinden birisi de açıkladığı kanunun benimsenmesi ve ona uyulması noktasında vatandaşları ikna edebilmesidir.¹¹¹⁶

Bu ifadeler ışığında, 1982 Anayasası’nın başlangıç kısmının ikna edebilirliği düşünüldüğünde büyük oranda başarılı olamadığı ve Türkiye toplumunun büyük çoğunluğunun 1982 Anayasası’nı hiçbir zaman benimsememesine sebep olan esas siyasi unsurlardan biri olduğu rahatlıkla ifade edilebilir. Bu nedenle, kanaatimizce, Türkiye’nin yeni anayasasına konulacak başlangıç kısmı, tarafsız bir muhtevaya sahip olmalı ve hiçbir surette anayasa metnine dâhil edilmemelidir.

¹¹¹³Mustafa Erdoğan; Serap Yazıcı, **TESEV Anayasa Komisyonu Raporu: Türkiye’nin Yeni Anayasasına Doğru**, İstanbul, TESEV yay., 2011, s. 9.

¹¹¹⁴Özbudun, **Türk Anayasa Hukuku**, s. 415-416.

¹¹¹⁵Faruk Bilir, “Anayasada Başlangıcı Olmalı mı?”, (Çevrimiçi) <http://www.ankarastrateji.org/yazar/prof-dr-faruk-bilir/anayasada-baslangic-bolumu-olmali-mi/>, 13Haziran 2015.

¹¹¹⁶Roach, “The Uses and Audiences”, s. 140.

KAYNAKÇA

- Ahmad, Feroz : **The Making of Modern Turkey**, New York, Routledge Publishing, 2002.
- Ahmed, Dawood I; Gouda, Moamen : “Measuring Constitutional Islamization: The Islamic Constitutions Index”, **Hastings International and Comparative Law Review**, Vol. 38, Issue 1, 2015, pp. 1-70.
- Akad, Mehmet : **Genel Kamu Hukuku**, 2. bs., İstanbul, Filiz Kitabevi, 1997.
- Akad, Mehmet : **Teori ve Uygulama Açısından Anayasanın 10. maddesi** , İstanbul, Fakülteler Matbbası, 1984.
- Akbay, Muvaffak : “Amerika Birleşik Devletleri’nin Anayasa Tarihi”, **AÜHFD**, C. 7, S. 1, 1950, s. 18-39.
- Akıllı, Erman : “Laeken Zirvesinden Lizbon Antlaşması’na: Anayasalaşamayan Anayasallaşma Süreci”, **Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi**, C.6, S.24, 2010, s. 35-54.
- Akıllıoğlu, Tekin : “1982 Anayasası’nda Temel Hakların Genel Kuralları”, **TODAİE Dergisi**, S.5-6, C.1, 1984, s. 50-66.
- Akyılmaz, Bahtiyar : “Milli Egemenlik Kavramı ve Gelişimi”, **GÜHFD**, C.2, S.1-2, Haziran-Aralık 1998, s. 213-222.
- Aldıkaçtı, Orhan : **Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası**, 4.bs., Ankara, İÜHF Yayınları, 1984.

- Aldıkaçtı, Orhan : **“İnsan Hakları Bildirileri ve Bunların Pozitif Hukukta Düzenlenmesi”**, 10-11 Aralık 1994, s. 257
- Aliefendioğlu, Yılmaz : “Anayasal Normlar Hiyerarşisinin Temel Hakları Koruma İşlevi Türk Raporu”, **VIII. Avrupa Anayasa Mahkemeleri Konferansı**, Anayasa Mahkemesi Yayınları, No: 17, ed. 7-10 Mayıs 1990, C.II, Ankara 1990, s.27-36.
- Arjomand, Said Amir : “Constitutional Developments in Afghanistan: A Comparative and Historical Perspective”, **53 Drake Law Review**, 2004-2005, pp. 943-962.
- Arjomand, Said Amir : “İslam and Constitutionalism Since the Nineteenth Century: The Significance and Peculiarities of Iran”, **Constitutional Politics in the Middle East. With special reference to Turkey, Iraq, Iran and Afghanistan**, ed. Said Amir Arjomand, Portland, Hart Publishing, 2008, pp. 33-62.
- Arjomand, Said Amir : “The Kingdom of Jurists: Constitutionalism and Legal Order in Iran”, in; **Constitutionalism in Islamic Countries: Between Upheaval and Continuity**, ed. Rainer Grote; Tilman J. Röder, New York, Oxford University Press, 2012, pp. 147-170.
- Arsel, İlhan : **Türk Anayasa Hukukunun Umumi Esasları**, Ankara, Mars Matbaası, C.1, 1965.
- Arslan, Zühtü : **Anayasa Teorisi**, Ankara, Seçkin Yayınları, 2008.
- Arslan, Zühtü : “Devletin Hukuku, Hukuk Devleti ve Özgürlük Sarkacı”,

- Doğu-Batı Dergisi**, S.13, Kasım-Ocak 2000-2001, s. 65-86.
- Atar, Yavuz : **Türk Anayasa Hukuku**, Konya, Mimoza Yayınları, 2012.
- Atay, Ender Ethem : “Hukukta Meşruiyet Kavramı”, **GÜHFD**, C. 1, S.2, Aralık 1997 s. 123-121-166.
- Aybay, Rona : **Açıklamalı İnsan Hakları Evrensel Bildirisi**, Ankara, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, 2006.
- Backer, Larry Catá : “The Rule of Law, the Chinese Communist Party, and Ideological Campaigns: Sange Daibiao (the 'Three Represents'), Socialist Rule of Law, and Modern Chinese Constitutionalism”, **Journal of Transnational Law and Contemporary Problems**, Vol. 16, No. 1, 2006, pp. 101-174.
- Balme, Stéphanie; Dowdle, Michael W. : **Building Constitutionalism in China**, New York, Palgrave Macmillan, 2009.
- Baxi, Upendra : “Constitutionalism as a Site of State Formative Practices”, **Cardozo Law Review**, Vol. 21, February 2000, pp.1183-1210.
- Başgil, Ali Fuad : **Türkiye Siyasî Rejimi ve Anayasa Prensipleri**, C. 1, Fasikül: I, İstanbul 1957.
- Berkes, Niyazi : **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, Ankara, Bilgi Yayınları, 1973.
- Berktaş, Fatmagül : “Liberalizm”, **19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler** içinde, ed. H.Birsen Örs, İstanbul, Bilgi

Üniversitesi Yayınları, 2014, s. 47-114.

- Berlin, Isaiah : “İki Özgürlük Kavramı”, Çev. Mustafa Erdoğan, **Liberal Düşünce**, , S. 45 - 46, Y.: 12, Kış -Bahar, 2007, s. 69-83.
- Bingöl, Oktay : “Arap Baharı ve Ortadoğu: Çok Eksenli Güç Mücadelesinde Denge Arayışları”, **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi (Journal of Turkish World Studies)**, C.XIII, S.2, Kış 2013, s.25-49.
- Breslin, Beau : **From Words to Worlds Exploring Constitutional Functionality**, Baltimore, The John Hopkins University Press, 2009.
- Bulaç, Ali : **Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meali**, İstanbul, Girişim Yayınları, 1990.
- Bulut, Feryat : “68 Kuşağı Gençlik Olaylarının Uluslararası Boyutu ve Türkiye’de 68 Kuşağına Göre Atatürk ve Atatürkçülük Anlayışı” **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C. XI, S.29, 2011/Güz, s. 123-149.
- Can, Osman : **Kurucu İktidar**, İstanbul, Alfa Yayınları, 2013.
- Can, Osman : **Yol Ayrımında: Statükodan Önce Son Çıkış**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2012.
- Ceylan, Ayhan : “Osmanlı Coğrafyasında İktidarın Sınırlandırılması (Anayasacılık): Tunus Tecrübesi”, **Dîvân Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi**, C.13, S. 24, 2008/1, s.129-156.
- Chen, Jianfu : **Chinese Law: Context and Transformation**, Leiden,

Martinus Nijhoff Publishers 2008.

- Çağlar, Bakır : **Anayasa Bilimi** (Bir Çalışma Taslağı), İstanbul, Kardeşler Matbaası, 1989.
- Çağlar, Bakır : “Anayasa Hukuku ve Anayasanın Yargıcı, Yenilenen Anayasa Kavramı Üzerine Düşünceler”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, C.8, Ankara, Anayasa Mahkemesi Yayınları, 1991, s.13-62.
- Çağlar, Bakır : “Anayasa Yargısında Yorum Problemi ve Karşılaştırmalı Analizin Katkıları”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, C.2, 1985, s.163-195.
- Çağlar, Bakır : “Parlamentolar ve Anayasa Mahkemeleri, Teori ve Pratikte Anayasa Yargısının Sınırları Problemi: Sentetik Bir Deneme İçin Notlar”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, Ankara, Anayasa Mahkemesi Yayınları, C.2, 1985, s.163-1195.
- Çeçen, Anıl : “Demokrasi ve İnsan Hakları”, **İnsan Hakları Yıllığı**, TODAİE Yayınları, S.5-6, 1984, s. 67-97.
- Çelebi, Fatih : “Fransa Millet Meclisi Üzerine”, **Yasama Dergisi**, S.21, 2012, s. 51-84.
- Çoban, Ali Rıza : **Anayasayı Değiştirme Yetkisi (Sınırları ve Denetimi)**, Ankara, Adalet Yayınevi, 2011.
- Doğan, D. Mehmet : **Büyük Türkçe Sözlük**, Ankara, Vadi Yayınları, 2001.
- Davutoğlu, Ahmet : “İslam Dünyasının Siyasi Dönüşümü: Dönemlendirme ve

Projeksiyon”, **Dîvân Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi**, S.12, 2002/1, s. 1-50.

Ducat, Craig R. : **Constitutional Interpretation**, Ninth Edition, Wadsworth Cengage Learning, Boston, 2009.

Duran, Lütfi : “Fransa Cumhuriyeti Anayasası”, **İÜHFM**, C.16, S.1-2, 1950, s. 533-551.

El Fadl, Khaled : “Constitutionalism and The Islamic Sunni Legacy”, **UCLA Abou Journal of Islamic and Near Eastern Law**, Vol. 67, Fall, 2001 / Winter, 2002, pp. 67-101.

Erdoğan, Mustafa : **Anayasacılık, Parlamentarizm, Silahlı Kuvvetler**, Ankara, Siyasal Kitabevi, 1993.

Erdoğan, Mustafa : **Anayasal Demokrasi**, 8. bs., Ankara, Siyasal Kitabevi, 2010.

Erdoğan, Mustafa : **Anayasa Hukuku**, 6. bs., Ankara, Orion, 2011.

Erdoğan, Mustafa : **Anayasa ve Özgürlük**, Ankara, Yetkin Yayınları, 2002.

Erdoğan, Mustafa : **Türkiye’de Anayasalar ve Siyaset**, 7. bs., Ankara, Liberte Yayınları, 2011.

Erdoğan, Mustafa; Yazıcı, Serap : **TESEV Anayasa Komisyonu Raporu: Türkiye’nin Yeni Anayasasına Doğru**, İstanbul, TESEV Yayınları, 2011.

Eren, Abdurrahman : **Özgürlüklerin Sınırlandırılmasında Demokratik Toplum Düzeninin Gerekleri**, İstanbul, Beta Yayınları, 2004.

- Eren,
Abdurrahman : **Türkiye’de İnsan Haklarının Korunması; Uluslararası Koruma Mekanizmaları ve Ulusal İnsan Hakları Kurumlarının Rolü**, Ankara, Turhan Yayınları, 2007.
- Eren,
Abdurrahman : “Yeni Anayasa Önerilerinde Genel Esaslar ve Temel Hak ve Özgürlükler”, **Anayasa Kurultayı; Prof. Dr. Yılmaz Aliefendioğlu’na Armağan** içinde, Ankara Barosu Yayınları, 2010, s. 24-49.
- Eren,
Abdurrahman;
Aleskerli, Alesker : **Yeni Anayasalar: Bağımsız Devletler Topluluğu ve Baltık Cumhuriyetleri**, Ankara, TİKA Yayınları, 2005.
- Eroğul, Cem : **Çağdaş Devlet Düzenleri - İngiltere, Amerika, Fransa, Almanya**, Ankara, Kırılancık Yayınları, 2006.
- Erözden, Ozan : “Başlangıç ve Değiştirilemez Maddeler”, **Anayasa Kurultayı; Prof. Dr. Yılmaz Aliefendioğlu’na Armağan** içinde, Ankara Barosu Yayını, 2010, s.112-118.
- Esen, Bülent Nuri : “(1946) Fransa Cumhuriyeti Anayasası”, **AÜHFD**, C.5, S.1, 1948, s.1-17.
- Fendoğlu, Hasan : “Uluslararası İnsan Hakları Belgelerinin Uygulanmasında Tahsin Bağımsız Ölçü Norm veya Destek Ölçü Norm Sorunu”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, C.19, 2002, s. 363-384.
- Fernández,
Damián J. : **Cuba And The Politics Of Passion**, Texas, University of Texas Press, 2000.
- Flanz, Gisbert H. : **XIX. Asır Avrupasında Anayasa Hareketleri**, Çev. Necat

- Erder, Şerif Mardin, Aydın Sinanoğlu, AÜSBF Yayınları, 1956.
- Friedrich, Carl J. : **Sınırlı Devlet**, Çev. Mehmet Turhan, Ankara, Gündoğan Yayınları, 1999.
- Frosini, Justin : **Constitutional Preambles At a Crossroads Between Orlando Politics and Law**, Maggioli SPA, Romagna, Italy, 2012.
- Gemalmaz, Mehmet Semih : “Afrika İnsan ve Halkların Hakları Komisyonu”, **İstanbul Üniversitesi Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni**, C.9, S.1, 1989, s. 10-26.
- Giebel, Christoph : “Museum-Shrine: Revolution and Its Tutelary Spirit in the Village of My Hoa Hung”, in; **The Country of Memory: Remaking The Past In Late Socialist Vietnam**, Edt. Hue-Tam Ho Tai, California, University of California Press, 2001, pp. 77-105.
- Ginsburg, Tom; Foti, Nick; Rockmore, Daniel : "We The Peoples: The Global Origins of Constitutional Preambles", **George Washington International Law Review**, Vol. 46, Issue, 2, 2014, pp. 305-340.
- Gordon, Alec : “Kuzey Vietnam Tarımı Üzerine Tartışma”, Çev. Gülseli Berik, **Birikim Dergisi**, S.6, Ağustos 1975, s. 20-29.
- Gönenç, Levent : “Anayasal Değişim”, **AÜHFD**, C.62, S.4, 2013, s. 1063-1086.
- Gönenç, Levent : **Anayasa Yapımı**, (TEPAV Anayasa Çalışma Metinleri),

TEPAV, 2011.

- Gönenç, Levent : "Siyasi İktidar Kavramı Bağlamında Anayasa Çalışmaları İçin Bir Kavramsal Çerçeve Önerisi", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 56, S. 1, 2007, s. 145-168.
- Gören, Zafer : **Anayasa Hukuku**, Ankara, Yetkin Yayınları, 2011.
- Gören, Zafer : "Anayasa Koyan Erk ve Anayasa Değişikliklerinin Sınırları", **İTÜSB Dergisi**, Y.8, S.16, Güz 2009, s.1-15.
- Gözler, Kemal : "3 Ekim 2001 Tarihli Anayasa Değişikliği: Bir Abesle İştigal Örneği", **Anayasa Yargısı Dergisi**, Anayasa Mahkemesi Yayınları, C.19, 2002, s. 326-354.
- Gözler, Kemal : **Anayasa Hukukunun Genel Esasları**, 2. bs., Bursa, Ekin Yayınları, 2011
- Gözler, Kemal : **Anayasa Normlarının Geçerliliği Sorunu**, Bursa, Ekin Yayınları, 1999.
- Gözler, Kemal : "Fransız Anayasa Konseyi Kararları Kroniği", **AÜHFD**, C. 44, S.1-4, 1995, s. 809-819.
- Gözler, Kemal : "Hukuk Açısından Monarşi ve Cumhuriyet Kavramlarının Tanımı Sorunu", **AÜSBFD**, C.54, S.1, 1999, s. 51-62.
- Gözler, Kemal : **Hukukun Temel Kavramları** (İngilizce Karşılıklarıyla), 12. bs., Bursa, Ekin Yayınları, 2014.
- Gözler, Kemal : "Türk Anayasa Yargısında Anayasallık Bloğu Kavramına

İhtiyaç Var Mıdır?”, **AÜSBFD**, C.55, S.3, 2000, s. 81-101.

Gözübüyük, A. : **Hukuka Giriş ve Hukukun Temel Kavramları**, 14. bs., Şeref Ankara, Turhan Yayınları, 2000.

Gözübüyük, A. : **Anayasa Hukuku**, 5. bs., Ankara, Turhan Yayınları, 1995. Şeref

Granger, Marie : “The Preamble(s) of the French Constitution: Content, Pierre Status, Uses and Amendment”, **Acta Juridica Hungarica**, 52, No: 1, 2011, pp. 1–18.

Grote, Rainer; : **Constitutionalism in Islamic Countries: Between Röder Tilmann J., Upheaval and Continuity**, New York, Oxford University Press, 2012.

Gürbüz, Yaşar : **Anayasalar**, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1981.

Gürcan, Ertuğrul : “1791 ve 1793 Fransız anayasaları’na İlişkin Karşılaştırmalı Cenk Bir Değerlendirme”, **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C. 13, S. 3, 2011, s. 183-214.

Güriz, Adnan : **Hukuk Felsefesi**, Ankara, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1985.

Handler, Milton; : “A Reconsideration of the Relevance and Materiality of the Leiter, Brian & Preamble in Constitutional Interpretation”, **Cardozo Law Review**, Vol. 12, 1990, pp. 117-163. Handler, Carole E.

Hasib, S. Waqar : “The Iranian Constitution: An Exercise in Contradictions”, **Al Nakkah, The Fletcher School-Tufts University Online Journal For Issues Related to Southwest Asia and Islamic**

Civilization, Spring 2004, pp. 1-3.

- Hayek, Friedrich : **Hukuk Yasama ve Özgürlük**, Çev. Atilla Yayla-Mustafa A. Erdoğan-Mehmet Öz, İstanbul, İş Bankası Yayınları, 2012.
- Hekimoğlu, Mehmet Merdan : “Federal Almanya Anayasası’nın Başlangıç Kısımına Karşılaştırmalı Hukuk Açısından Bir Bakış”, **Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi Kazancı Hukuk Araştırmaları Dergisi**, S. 69-70, Mayıs-Haziran 2010, s. 119-130.
- He, Baogang : **The Democratization of China**, London, Routledge Publishing, 1996.
- Hirst, Paul Q. : **Law, Socialism, and Democracy**, London, Allen & Unwin Press, 1986.
- Işıқтаç, Yasemin : “Anayasanın İdeolojisi ve Başlangıç Bölümü İlişkisi”, **Sosyolojinin Yaşamla Dansı, Prof. Dr. Birsen Gökçe’ye Armağan** içinde, Sosyoloji Derneği Yayınları, Ankara, Haziran 2013, s. 533-545.
- Islam, Fakhr-ul; Iqbal, Muhammad : “Islamizing the Constitution of Pakistan: The Role of Maulana Maudoodi”, **Biannual Research Journal Al-Idah**, Vol. 27, Dec., 2013, pp. 58-76.
- Jullani, Tasadduq Hussain : “The Challenge of Judicial Independence and the Expreience of Pakistan” in; **The Culture of Judicial Independence: Conceptual Foundations and Partial Challenges** , ed. Shimon Shetreet and Christopher Forsyth, Leiden, Martinus Nijhoff Publishers, 2012, pp. 425-442.

- K. Ho, Alfred : **China Reforms and Reformers**, London, Praeger Publishing, 2004.
- Kaboğlu, İbrahim : **Anayasa Hukuku Dersleri** (Genel Esaslar), 9. bs., İstanbul, Ö. Legal Yayınları, 2014.
- Kaboğlu, İbrahim : **Anayasa Yargısı**, 2. bs., Ankara, İmge Kitabevi, 1997. Ö.
- Kanadoğlu, Osman : “Yeni Anayasa Arayışları ve Karşılaştırmalı Hukuk Korkut Bağlamında Anayasa Mahkemesi”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, C.25, 2008, s. 61-89.
- Kanowitz, Jacqueline R. : **Constitutional Law**, 12th ed., Andersson Publishing, New Jersey, 2010.
- Kapcia, Antony : **Cuba In Revolution; A History Since The Fifties**, Cornwall, Britain, Reaction Books Ltd., 2008.
- Karaaslan, Erol : “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin Yapısı ve Yargılama Yöntemi”, **Ankara Barosu Dergisi**, 2004/3, s. 107-130.
- Katouizan, Homa; Shahidi, Hossein : **Iran in the 21st Century: Politics, Economics and Conflict**, New York, Routledge, 2008.
- Keyman, Selahattin : **Hukuka Giriş ve Metodoloji**, Ankara, Doruk Yayınları, 1981
- Keyuan, Zou : **China’s Legal Reform: Towards the Rule of Law**, Leiden, Martinus Nijhoff Publishers, 2006.

- Kılınç, Ahmet : “İran Anayasa Hukukunun Genel Esasları”, **GÜHFD**, C.XII, S.1-2, 2008, s. 907-948.
- Kıratlı, Metin : **Alman Federal Anayasa Mahkemesi**, Ankara, AÜSBF Yayınları, 1963.
- Koçak, Mustafa : “Medeniyetler Buluşması Bağlamında Anayasaların Ortak Dili Sorunu” **Anayasa Yargısı Dergisi**, S. 24, 2007, s.489-500.
- Koçak, Mustafa : “Cumhuriyetin Temel Niteliklerinin Belirlenmesinde Anayasanın Başlangıcında Yer Alan İlkelerin Hukuksal Değeri”, **Askeri Yüksek İdare Mahkemesi 25. Yıl Armağanı**, Ankara, Genel Kurmay Basımevi, 1998, s. 189-204.
- Kokott, Juliane : “The Basic Law at 60 – From 1949 to 2009: The Basic Law and Supranational Integration”, **German Law Journal**, Vol.11, No.1, 2010, pp. 99-114.
- Kolomer Joseph : “After Fidel, What?: Forecasting Institutional Changes in Cuba” in; **Cuban Communism 1959-2003**, (Edit by Horowitz Irving Louis; Suchlicki Jamie), 11. Edt., Transaction Publishers, New Jersey, 2003.
- Kubalı, H. Nail : **Anayasa Hukuku Dersleri**, İstanbul, İÜHF Yayınları, 1971.
- Küçük, Adnan : “Hukuk Devleti Kavramı ve Anayasa Mahkemesi Kararlarında Hukuk Devleti”, **Hukuk Devleti: Hukuki Bir İlke Siyasi Bir İdeal**, ed., Ali Rıza Çoban, Bilal Canatan,

Adnan Küçük, Ankara, Adres Yayınları, 2008, s. 351-454.

- Kürkçüer, Orhan : “Federal Almanya Cumhuriyeti Anayasası ve Bu Anayasayı Meydana Getiren Âmiller”, **İÜHFM**, C.22, S.1-4, 1957, s. 88-111.
- Levinson, Sanford : “Do Constitutions Have a Point? Reflections on “Parchment Barriers” and Preambles”, **Social Philosophy and Policy**, Vol., 28, Issue 1, January 2011, pp. 150-178.
- Mahmoudi, Said : “The Sharî’a in the New Afghan Constitution: Contradiction or Compliment?” **Heidelberg Journal of International Law**, Vol. 64, 2004, pp. 867-880.
- Mayer, Ann : “Islam And The State”, **12 Cardozo Law Review**, 1990-Elizabeth 1991, pp. 1015-1057.
- Mendel, F. Fraser, : “Judicial Power & Illusion: The Republic of China's Council of Grand Justices and Constitutional Interpretation”, **Pacific Rim Law & Policy Journal**, Winter 1993, pp. 157-189.
- Mills, Jon; : “Whither Communism: A Comparative Perspective on Koslosky, Daniel Constitutionalism in a Postsocialist Cuba”, **George Washington International Law Review**, Vol. 40, No: 4, 2009, pp. 1219-1270.
- Mor, Hasan : Avrupa (Birliği) Bütünleşme Süreci Ve Sorunları”, **GÜHFD**, C.14, S.1, 2010, s. 499-541.
- Nalbant, Atilla : “Anayasa Başlangıçlarının Hukuki Değeri (İki Örnek:1982 Türk ve 1958 Fransız Anayasa Başlangıçları)”,

Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi
SBE, 1990 (1990a).

- Oytan, Muammer : “Fransa’da Anayasa Konseyinin Kuruluşu, Görevleri ve İşleyişi Konusunda Bir İnceleme”, **Amme İdaresi Dergisi**, S.13/3, Eylül 1980, s. 25-38.
- Oder, Bertil Emrah : **Anayasa Yargısında Yorum Yöntemleri**, İstanbul, Beta Yayınları, 2010.
- Öktem, Niyazi : “Hukuk Felsefesi ve Anayasa Yargısı”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, C.8, Ankara, Anayasa Mahkemesi Yayınları, 1991, s. 265-318.
- Özbudun, Ergun : **Democratization and the Politics of Constitution-Making and Gençkaya, in Turkey**, Budapest, Central European University Press, Ömer Faruk 2009.
- Özbudun, Ergun : “Demokrasiye Geçiş ve Demokrasinin Pekişmesi Sürecinde Anayasa Mahkemelerinin Rolü”, **Anayasa Yargısı Dergisi** C.24, 2007, s. 359-364.
- Özbudun, Ergun : **Türk Anayasa Hukuku**, 13.bs., Ankara, Yetkin Yayınları, 2013.
- Özbudun, Ergun : **1924 Anayasası**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2012.
- Özçelik, Selçuk : “Sened-i İttifak”, **İÜHFM**, C. 24, S.1-4, 1959, s. 1-12.

- Özlüer, Mahmut : **Bolivya Anayasası** (Hukuk, Demokrasi, Özerklik), Edt.,
Fevzi; Özlüer; Ankara, Phoenix Yayınları, 2012.
İlgın Özkaya;
Şirin, Tolga;
Odabaşı, Sinan
Nazım
- Özkazanç, Alev : “Toplumsal Vatandaşlık ve Neoliberalizm Sorunu”, **AÜSBF Dergisi**, C.64, S.1, 2009, s. 247-274.
- Özsoy, Şule : **1982 Anayasası’nın Yapım Süreci**, İstanbul, XII Levha Yayınları, 2010.
- Öztürk, Kazım : “Türkiye Cumhuriyeti Anayasası”, **Temsilciler Meclisi Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Tasarısı ve Anayasa Komisyonu Raporu**, C. I-II, Ankara 1966.
- Parla, Taha : **Türkiye’de Anayasalar, İstanbul**, İletişim Yayınları, 1995.
- Pfersmann, Otto : “Concrete Review as Indirect Constitutional Complaint in French Constitutional Law: A Comparative Perspective”, **European Constitutional Law Review**, Vol.6, Issue 02, June 2010, pp. 223- 248.
- Piotrowski, : “The Importance of Preamble in Constitutional Court
Ryszard Jurisprudence” **Acta Juridica Hungarica**, Vol. 52, No. 1, 2011, pp. 29-39.
- Quang, Nguyen : “Ideology and Professionalism: The Resurgence of The
Hung; Steiner Vietnamese Bar”, in; **Asian Socialism and Legal Change: The Dynamics of Vietnamese and Chinese Reform**, ed.,
Kerstin

John Gillespie and Pip Nicholson, Canberra, Australia, The Australian National University E Press, 2005, pp. 191-211.

- Razi, Naseem : “Interpretive Policy of the Supreme Court of Pakistan: A Critical Analysis From The Perspective of Islamic Interpretive System” **Journal of Asian Development Studies**, Vol. 2, Issue 4, December 2013, pp. 108-117.
- Reestman, Jan- Herman : “The Franco-German Constitutional Divide”, **European Constitutional Law Review**, Vol. 5, Issue 03, October 2009, pp. 374 – 390.
- Roach, Kent : "The Uses and Audiences of Preambles in Legislation", **Mcgill Law Journal**, Vol. 47, 2001, pp. 129-159.
- Robbers, Gerhard : **Encyclopedia of World Constitutions**, Facts On File, Inc., New York, 2007.
- Rumpf, Cristian : **Türk Anayasa Hukukuna Giriş**, Çev. Burak Oder, Ankara, y.y., 1995.
- Sabuncu, Yavuz : “Federal Almanya’da Anayasa Şikayeti”, **AÜSBFD**, C.37, S.3, 1982, s. 139-152.
- Sağlam, Musa : “Anayasa Mahkemesinin “Anayasal Konumu” Üzerine Bir Değerlendirme”, **Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, C.1, S.2, Aralık 2008, s. 71-86.
- Schmitt, Carl : “Liberal Hukuk Devletin İlkeleri ve Hukuk Devletinde Kanun Kavramı” Çev., Bilal Canatan, **Hukuk Devleti: Hukuki Bir İlke Siyasi Bir İdeal**, ed. Ali Rıza Çoban, Bilal

- Canatan, Adnan Küçük, Ankara, Adres Yayınları, 2008. s. 119-145.
- Sevinç, Murat : “Amerikan Yüce Mahkemesi”, **AÜSBFD**, C. 51, S. 1, 1996, s. 391-407.
- Soysal, Mümtaz : **100 Soruda Anayasanın Anlamı**, 11. bs., İstanbul, Gerçek Yayınları, 1987.
- Soysal, Mümtaz : **Anayasaya Giriş**, 2. bs., Ankara, AÜSBF Yayınları, 1969.
- Staten, Clifford L., : **The History of Cuba**, New York, Plagrave Macmillan, 2003.
- Sunay, Zuhale : “Türk Anayasa Hukukunda Anayasa Başlangıç Kısımları”
Aysun Danışman: Prof. Dr. Merih Öden, Ankara, AÜSBE, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, 2006.
- Taflıoğlu, M. : “İran İslam Cumhuriyeti’nde Egemenlik ve Meşrûiyet
Serkan Kaynağı “Velâyet-i Fakih””, **AÜSBF Dergisi**, C. 68, S. 3, s. 95-112.
- Tanör, Bülent : **İki Anayasa (1961-1982)**, 5. bs., İstanbul, XII Levha Yayınları, 2013.
- Tanör, Bülent : **Türkiye’nin İnsan Hakları Sorunu**, Özal Matbaası, İstanbul, 1990.
- Tanör, Bülent; : **1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku**, İstanbul, Yüzbaşıoğlu, 13. bs., Beta Yayınları, 2013.
Necmi

- Teziç, Erdoğan : **Anayasa Hukuku**, 16. bs., İstanbul, Beta Yayınları, 2013.
- Travis, Hannibal : “Freedom or Theocracy?: Constitutionalism in Afghanistan and Iraq” **Northwestern University Journal of International Human Rights**, Vol. 3, Spring 2005, pp. 1-52.
- Tunaya, Tarık : **Siyasal Kurumlar ve Anayasa Hukuku**, İstanbul, Ekin Yayınları, 1982.
- Tunç, Hasan : **Karşılaştırmalı Anayasa Yargısı (Denetimin Kapsamı ve Organları)**, Ankara, Yetkin Yayınları, 1997.
- Tunç, Hasan : **Türkiye’ye Komşu Devletlerin Anayasaları**, Ankara, Asil Yayınları, 2008.
- Turhan, Mehmet : “Anayasaya Aykırı Anayasa Değişiklikleri”, **AÜHF Dergisi**, C.33, S.1, 1976, s. 63-104.
- Turhan, Mehmet : “Anayasa ve Anayasacılık”, **TODAİE Dergisi**, C.3, S.27, 1994, s. 4-12.
- Turhan, Mehmet : **Anayasal Devlet**, 2. bs., Ankara, Naturel Yayınları, 2003.
- Tushnet, Mark : “Constitutions and National Identity: Preambles and Amendments (Anayasalar ve Ulusal Kimlik: Başlangıç Bölümleri ve Değişiklikler)”, **Haşim Kılıç’a Armağan**, Ankara, Anayasa Mahkemesi Yayınları, 2015, C.1, pp. 599-611.
- Wachs, Jonathan : “Reviving the 1940 Cuban Constitution: Arguments for

Social and Economic Rights in a Post-Castro Government”,
American University International Law Review, Vol. 10,
No: 1, 1996, pp., 525-569.

- Wasti, Tahir : **The Application of Islamic Criminal Law in Pakistan: Sharia in Practise**, Leiden, Brill Publishing, 2009.
- Wheare, Kenneth : **Modern Anayasalar**, Çev. Mehmet Turan, İstanbul, Değişim C. Yayınları 1984.
- Vincent, Andrew : **Modern Politik İdeolojiler**, Çev. Arzu Tüfekçi, İstanbul, Paradigma Yayınları, 2006.
- Vitzbum, Wolfgang Graf : “Anayasanın Şekli, Dili ve Üslubu”, **Anayasa Teorisi**, ed. Otto Depenheuer; Cristoph Granberwarter, Çev. Elif Eren Koç, Ankara, Lale Yayınları, 2014, s. 385-427.
- Yayla, Atilla : **Siyaset Teorisine Giriş**, 5. bs., İstanbul, Kesit Yayınları, 2012.
- Yayla, Yıldızhan : **Anayasa Hukuku Ders Notları**, 2. bs., İstanbul, Filiz Kitabevi, 1986.
- Yayla, Yıldızhan : “Anayasa Mahkemesine Göre Cumhuriyetin Özü”, **Hıfzı Timur Anısına Armağan**, İstanbul, 1979, s. 978.
- Yazıcı, Serap : **Yeni Bir Anayasa Hazırlığı ve Türkiye; Seçkincilikten Toplum Sözleşmesine**, 2. bs., İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2011.
- Yazıcı, Serap : “Yeni Bir Anayasanın Yapımı Sürecinde Türkiye:

Yasakçılıktan Özgürlükçülüğe, Otoritarizmden Demokrasiye, Vesayetçilikten Demokratik Temsile”, **Prof. Dr. Ergun Özbudun’a Armağan Cilt II**, Ankara, Yetkin Yayınları, 2007, s.739-810.

Yüzbaşıoğlu, Necmi : **Anayasa Hukukunun Temel Metinleri**, İstanbul, Beta Yayınları, 1997.

Yüzbaşıoğlu, Necmi : “Anayasa ve Ekonomi”, **GSÜHFD**, S.1, 2009, s. 3-26.

Yüzbaşıoğlu, Necmi : **Türk Anayasa Yargısında Anayasallık Bloku**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Basımevi, 1993.

Ziller, Jaques : “National Constitutional Concepts in the New Constitution for Europe”, **European Constitutional Law Review**, Vol.1, Issue 02, June 2005, pp. 247-271.

Ziring, Lawrence : **Pakistan: At The Crosscurrent of History**, Oxford, Oneworld Publication, 2003.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

1791 Polonya : (Çevrimiçi) <http://www.polishconstitution.org/index1.html>,
Anayasası 11 Aralık 2014.

- 1814 Norveç : (Çevrimiçi)
Anayasası <https://www.stortinget.no/globalassets/pdf/constitutionenglish.pdf>, 6 Temmuz 2015.
- 1848 İsviçre : (Çevrimiçi) <http://www.parlament.ch/f/wissen/li-bundesverfassung/original-bundesverfassung-1848/Documents/Constitution1848.pdf>, 6 Temmuz 2015.
- 1874 Arkansas : (Çevrimiçi)
(ABD) Eyalet <http://www.arkleg.state.ar.us/assembly/Summary/ArkansasConstitution1874.pdf>, 8 Nisan 2015.
- 1918 Rus Sosyalist : (Çevrimiçi)
Federatif Sovyet http://www.kozonline.info/kzphp/resimler/Sovyet_Anayasa.pdf, 8 Temmuz 2015.
Cumhuriyeti
Anayasası
- 1919 Almanya : 1919 Almanya (Weimar) Anayasası'nın başlangıcının
Anayasası İngilizce metni için, bkz. (Çevrimiçi)
http://germanhistorydocs.ghi-dC.org/sub_document.cfm?document_id=3937, 7 Temmuz 2015.
- 1923 Mısır : (Çevrimiçi) http://www.constitutionnet.org/files/1923_egyptian_constitution_english_1.pdf, 7 Temmuz 2015.
Anayasası
- 1982 : (Çevrimiçi) <http://www.anayasa.gen.tr/1982ay.htm>, 9 Haziran 2015.
Anayasası'nda
Yapılan
Değişiklikler

- 1983 KKTC : (Çevrimiçi) <http://www.cm.gov.nc.tr/Bilgi/Anayasa.pdf>, 7
Anayasası Aralık 2014.
- AIHM : “AIHS’in başlangıcının Türkçe metni” (Çevrimiçi)
http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_TUR.pdf, 29
Haziran 2015.
- AB : “2004 Avrupa Anayasası” (Çevrimiçi) http://europa.eu/eu-law/decision-making/treaties/pdf/treaty_establishing_a_constitution_for_europe/treaty_establishing_a_constitution_for_europe_en.pdf, 29 Haziran 2015.
- Afrika İnsan ve : (Çevrimiçi)
Halkların Hakları http://www.au.int/en/sites/default/files/banjul_charter.pdf, 2
Şartı Ağustos 2015.
- Amerikan : (Çevrimiçi) http://www.oas.org/dil/treaties_A-41_Charter_of_the_Organization_of_American_States.htm, 2
Devletleri Örgütü Ağustos 2015.
Şartı
- TDED : “Anayasaların Dili Sempozyumu Sonuç Bildirisi”, bkz.
(Çevrimiçi)
<http://www.tded.org.tr/bpi.asp?caid=235&cid=3503>, 28
Haziran 2015.
- Avrupa Birliği : “Lizbon Antlaşması (İngilizce metin)” <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:C.2007:306:FULL&from=EN>, 28 Haziran 2015.
- Avrupa Konseyi : (Çevrimiçi) <http://www.coe.int/en/web/about-us/our-member->

- Üyeleri : states, 1 Ağustos 2015.
- Anayasa : (Çevrimiçi) <http://www.kararlaryeni.anayasa.gov.tr>,
Mahkemesi 3 Haziran 2015.
Kararları
- BM Şartı : (Çevrimiçi) <http://www.un.org/en/documents/charter/preamble.shtml>, 1
Ağustos 2015.
- Bundesverfassungs : Opinions of Constitutional Court of Federal Republic of
gericht (Federal Germany (Çevrimiçi)
Almanya Anayasa http://www.bundesverfassungsgericht.de/EN/Homepage/home_node.html, 26 Nisan 2015.
Mahkemesi)
- Conseil : **Conseil Constitutionnel Opinions** (Çevrimiçi)
Constitutionnel <http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/english/homepage.14.html>, 16 Nisan 2015.
- Cornell : **US Supreme Court Opinions** (Çevrimiçi)
University Law https://www.law.cornell.edu/supct/cases/topics/tog_freedom_of_assembly.html, 6 Nisan 2015.
School
- Dicle Üniversitesi : “1981 Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı”
(Çevrimiçi) <http://www.dicle.edu.tr/Contents/0ec14ec7-8647-489e-beae-9efda813ec38.pdf>, 29 Haziran 2015.
- Dünya : (Çevrimiçi)
Anayasalarının <https://www.constituteproject.org/search?lang=en>, 4 Ağustos
İngilizce Metinleri 2015.

- Findlaw : **US Supreme Court Opinions**, (Çevrimiçi)
<http://caselaw.findlaw.com/court/us-supreme-court#dirsearch>, 5 Nisan 2015.
- Fransa Anayasa : “1789 Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi”
Konseyi (Çevrimiçi) http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/root/bank_mm/anglais/cst2.pdf, 7 Temmuz 2015.
- Frosini, Justin O. : “The Role of Preambles in Establishing New Trends in Latin American Constitutional Law” (Çevrimiçi)
<http://www.juridicas.unam.mx/wccl/ponencias/13/224.pdf>, 21 Mart 2015.
- Gaur, Abhinav : “Is Preamble a Part of the Constitution of India”, (Çevrimiçi)
<http://ssrn.com/abstract=2043496>;
<http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2043496>, 3 Nisan 2015.
- Guanche, Julio : “Rights and Guarantees in Cuba: Background and a Proposal”
César; Estrada, 2013 SELA Conference, Havana University, bkz. (Çevrimiçi)
Julio Antonio http://www.law.yale.edu/documents/pdf/sela/SELA13_GuancheFernandez_CV_Eng_20130501.pdf, 3 Mayıs 2015.
- Hosen, Nadirsyah : “In Search of Islamic Constitutionalism”, (Çevrimiçi) http://i-epistemology.net/v1/attachments/744_Ajiss21-2%20-%20Hosen%20-%20In%20Search%20of%20Islamic%20Constitutionalism.pdf, 16 Mayıs 2015.
- Güneydoğu Asya : (Çevrimiçi) <http://www.asean.org/news/item/the-asean-declaration-bangkok-declaration>, 2 Ağustos 2015.
- Uluslar Topluluğu

- İHEB (Türkçe : (Çevrimiçi)
Metin) <https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/203-208.pdf>, 29 Haziran 2015.
- İHEB : (Çevrimiçi), <http://www.un.org/en/documents/udhr/>, 1
(İngilizce Metin) Ağustos 2015.
- İKÖ Şartı : (Çevrimiçi) <http://www.oic-oci.org/oicv2/states/>, 1 Ağustos 2015.
- Resmi Gazete : “İKÖ Şartı’nı Onaylayan Ülkeler” (Çevrimiçi)
<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/06/20120615M1-2-1.pdf>
- İslam : “Tağut kavramı” (Çevrimiçi)
Ansiklopedisi <http://www.diyanetislamansiklopedisi.com/tagut/>, 30
Temmuz 2015.
- İstanbul : (Çevrimiçi)
Üniversitesi Hukuk <http://istanbuluniversitesi.hukukfakultesi.gen.tr/anayasaRaporu.pdf>, 14 Haziran 2015.
Fakültesi
Anayasa Önerisi
- Karakaş, Eser : “Anayasanın İdeolojisi ‘İnsan Hakları’ Olmalı” Köprü
Dergisi, S.105, Kış 2009, (Çevrimiçi)
<http://www.koprudergisi.com/index.asp?Bolum=EskiSayilar&Goster=Yazi&YaziNo=974>, 11 Temmuz 2015.
- Küba Halk İktidarı : (Çevrimiçi)
Ulusal Meclisi http://mipais.cuba.cu/cat_en.php?idcat=164&idpadre=75&niv

el=3, 4 Mayıs 2015.

Laeken Bildirisi : (Çevrimiçi) <http://www.cvce.eu/en>, 1 Ağustos 2015.

Lizbon Antlaşması : (Çevrimiçi) <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:C.2007:306:FULL&from=EN>, 29 Haziran 2015.

Mindek, Can : “Federal Almanya Anayasa Mahkemesi’nin Lizbon Anlaşması Kararı, İktisadi Kalkınma Vakfı Değerlendirme Notu”, 1 Temmuz 2009, (Çevrimiçi) http://oldweb.ikv.org.tr/images/upload/data/files/1-federal_almanya_anayasa_mahkemesi-can_mindek-temmuz_09.pdf, 23 Nisan 2015.

National People’s Congress of China : **Amendments on Constitution of People’s Republic of China**, (Çevrimiçi) http://www.npc.gov.cn/englishnpc/Law/2007-12/05/content_1381953.htm, 1 Mayıs 2015.

Orgad, Liav : “The Preamble in Constitutional Interpretation” 3 Ekim, 2010. **International Journal of Constitutional Law, I-CON**, Forthcoming. (Çevrimiçi) <http://ssrn.com/abstract=1686745>, s. 715, 26 Mart 2015.

Opinioius : **Opinions of Constitutional Court of Federal Republic of Germany** (Çevrimiçi) <http://opinioius.de/>, 23 Nisan 2015.

Pakistan Anayasa Değişiklikleri : (Çevrimiçi) <http://pakistanconstitutionlaw.com/>, 19 Mayıs 2015.

- Qianfan, Zhang; : “The Controversy on the Preamble to the Constitution and
Chunqiu, Its Effects”, (Çevrimiçi)
Yanhuang <https://chinacopyrightandmedia.wordpress.com/2013/06/10/the-controversy-on-the-preamble-to-the-constitution-and-its-effects/>, 26 Nisan 2015.
- Servat : **Opinions of Constitutional Court of Federal Republic of Germany** (Çevrimiçi)
<http://www.servat.unibe.ch/dfr/bv077137.html>, 23 Nisan 2015.
- Stoichev, Habil : “Constitutional Justice in Bulgaria: Rules and Tendences”,
Krassen (Çevrimiçi)
http://www.venice.coe.int/WCCJ/Papers/BUL_Stoichev_E.pdf, 23 Mart 2015.
- Supreme Court of : **Opinions of Supreme Court Of Pakistan** (Çevrimiçi)
Pakistan <http://www.supremecourt.gov.pk>, 19 Mayıs 2015.
- Şentop, Mustafa : “Anayasa’nın İdeolojisi Kemalizm mi?”, Anlayış Dergisi, S.
52, Eylül 2007, (Çevrimiçi)
<http://anlayis.net/makaleGoster.aspx?dergiid=52&makaleid=658>, 11 Temmuz 2015.
- Şirin, Tolga : “Milliyetçilik İdeolojisi ve Anayasa” Radikal Gazetesi, 24
Mart 2013, (Çevrimiçi)
http://www.radikal.com.tr/radikal2/milliyetcilik_ideolojisi_ve_anayasa-1126593, 11 Temmuz 2015.
- TBMM : 671 sayılı “Şapka İktisâsı Hakkında Kanun” ve 2596 sayılı
“Bazı Kisvelerin Giyilemeyeceğine Dair Kanun Gerekçesi”

(Çevrimiçi)

<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d18/c019/b038/tbmm180190380308.pdf>, 6 Haziran 2015.

TBMM : “Yeni Anayasa Önerileri” (Çevrimiçi)

<https://yenianayasa.tbmm.gov.tr/>, 13 Haziran 2015.

TBMM : “1958 Fransa Anayasası (Türkçe Metin)” (Çevrimiçi)

<http://yenianayasa.tbmm.gov.tr/docs/Fransa-TR%284.10.1958%29.pdf>, 9 Nisan 2015.

T.C. Adalet Bakanlığı : “1982 Anayasası’nın Başlangıç Metninin İlk ve Son Hali” (Çevrimiçi)

<http://www.adalet.gov.tr/duyurular/2011/eylul/anayasalar/1982ilkson.pdf>, 3 Ocak 2015.

T.C. Dışişleri Bakanlığı : “2007 Lizbon Antlaşması (Türkçe metin)” (Çevrimiçi)

<http://www.mfa.gov.tr/lizbon-antlasmasi.tr.mfa>, 28 Haziran 2015.

Tuvalu Adaları : (Çevrimiçi) <http://www.tuvaluislands.com/html>, 7 Mart 2015.

Türküne, Mümtaz’er : “İdeolojisi Olmayan Anayasa”, Zaman Gazetesi, 4 Ekim 2011, (Çevrimiçi),

http://www.zaman.com.tr/yazarlar/mumtazer-turkone/ideolojisi-olmayan-anayasa_1186604.html, 11 Temmuz 2015.

Türkiye Cumhuriyeti : “1945 BM Antlaşması” (Çevrimiçi)

<http://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/35501->

Ombudsman [Birlesmis-Milletler-Antlasmasi.pdf](#), 29 Haziran 2015.

Vietnam Anayasa : (Çevrimiçi)

Değişiklikleri <http://www.constitutionnet.org/country/constitutional-history-vietnam>, 12 Mayıs 2015.

MEVZUAT

Türk Anayasa Hukuku Mevzuatı, Ankara, Adalet Yayınevi, 2013.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ve TBMM İçtüzüğü, Ankara, TBMM Basımevi, 2012.

RESMİ GAZETE

T. 27.05.1949, S.7217; T. 21.10.1982, S. 17845; T. 09.11.1982, S. 17863.

T. 24.04.1983, S.18027; T. 24.8.1985, S. 18852; T. 31.01.1987, S.19358.

T. 18.08.1993, S. 21672; T. 26.7.1995, S. 22355; T. 17.10.2001, S. 24556.

T. 22.05.2004, S. 25469; T. 23.02.2008, S. 26796; T. 22.10.2008, S.27032

T.13.05.2010, S. 27580; T. 29.02.2012, S. 28219.

T. 15.06.2012, S. 28324 (Mükerrer).

DİĞER KAYNAKLAR

Gerekçeli Anayasa Önerisi, AÜSBF, Yayınları, 1982

MÜSİAD :**Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Önerisi**, İstanbul, MÜSİAD Yayınları, 2011.

TBB :**Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Önerisi**, TBB Yayınları., Ankara, 2001

TBB :**Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Önerisi; Geliştirilmiş Gerekçeli Yeni Metin**, 4. bs., Ankara TBB Yayınları, Kasım 2007.

TOBB :**Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Önerisi: Anayasa 2000**, TOBB Yayınları, Ankara 2000.

TÜSİAD :**Türk Demokrasisi'nde 130 Yıl (1876-2006) Prof. Dr. Bülent Tanör'ün Anısına “Türkiye’de Demokratikleşme Perspektifleri” 10. Yıl Güncellemesi**, TÜSİAD Yayınları, İstanbul, Aralık 2006.